Coperta: *Sergiu Georgescu*

LIVIU REBREANU

Opere 4

Text ales și stabilit,
note, comentarii și variante
editoriale
de Niculae Gheran
Addenda și variante manuscrise
de Valeria Dumitrescu

ION

1970
EDITURA MINERVA

ION

Dragei mele Fanny

L. R.

GLASUL PĂMÎNTULUI

Capitolul I

ÎNCEPUTUL

1

Din şoseaua ce vine de la Cîrlibaba, întovărăşind Someşul cînd în dreapta, cînd în stînga, pînă la Cluj şi chiar mai departe, se desprinde un drum alb mai sus de Armadia, trece rîul peste podul bătrîn de lemn, acoperit cu şindrilă mucegăită, spintecă satul Jidoviţa şi aleargă spre Bistriţa, unde se pierde în cealaltă şosea naţională care coboară din Bucovina prin trecătoarea Bîrgăului.

Lăsînd Jidoviţa, drumul urcă întîi anevoie pînă ce-şi face loc printre dealurile strîmtorate, pe urmă însă înaintează vesel, neted, mai ascunzîndu-se printre fagii tineri ai Pădurii-Domneşti, mai poposind puţin la Cişmeaua-Mortului, unde picură veşnic apă de izvor răcoritoare, apoi coteşte brusc pe sub Rîpele-Dracului, ca să dea buzna în Pripasul pitit într-o scrîntitură de coline.

La marginea satului te întîmpină din stînga o cruce strîmbă pe care e răstignit un Hristos cu faţa spălăcită de ploi şi cu o cununiţă de flori veştede agăţată de picioare. Suflă o adiere uşoară, şi

Hristos își tremură jalnic trupul de tinichea ruginită pe lemnul mîncat de carii și înnegrit de vremuri.

Satul parcă e mort. Zăpușeala ce plutește în văzduh țese o tăcere năbușitoare. Doar în răstimpuri fîșie alene frunzele adormite prin copaci. Un fuior de fum albăstrui se opintește să se înalțe dintre crengile pomilor, se bălăbănește ca o matahală amețită și se prăvăle peste grădinile prăfuite, învăluindu-le într-o ceață cenușie.

În mijlocul drumului picotește cîinele învățătorului Zaharia Herdelea, cu ochii întredeschiși, suflînd greu. O pisică albă ca laptele vine în vîrful picioarelor, ferindu-se să nu-și murdărească lăbuțele prin praful uliței, zărește cîinele, stă puțin pe gînduri, apoi iuțește pașii și se furișează în livada îngrădită cu nuiele, peste drum.

Casa învățătorului este cea dintîi, tăiată adînc în coasta unei coline, încinsă cu un pridvor, cu ușa spre uliță și cu două ferestre care se uită tocmai în inima satului, cercetătoare și dojenitoare. Pe prichiciul pridvorului, în dreptul ușii, unde se spală dimineața învățătorul, iar după-amiază, cînd a isprăvit treburile casei, d-na Herdelea, străjuiește o ulcică verzuie de lut. În ogradă, între doi meri tineri, e întinsă veșnic frînghia pe care acuma atîrnă niște cămăși femeiești de stambă. În umbra cămășilor, în nisipul fierbinte se scaldă cîteva găini, păzite de un cocoș mic cu creasta însîngerată.

Drumul trece peste Părîul-Doamnei, lăsînd în stînga casa lui Alexandru Pop-Glanetașu. Ușa e închisă cu zăvorul; coperișul de paie parcă e un cap de balaur; pereții văruiți de curînd de-abia se văd prin spărturile gardului.

Pe urmă vine casa lui Macedon Cercetașu, pe urmă casa primarului Florea Tancu, pe urmă altele... Într-o curte mare rumegă, culcate, două vaci ungurești, iar o babă șade pe prispă, ca o scoabă, prăjindu-se la soare, nemișcată, parc-ar fi de lemn...

Căldura picură mereu din cer, îți usucă podul gurii, te sugrumă. În dreapta și în stînga casele privesc sfioase din dosul gardurilor vii, acoperindu-și fețele sub streșinile știrbite de ploi și de vite.

Un dulău lățos, cu limba spînzurată, se apropie în trap leneș, fără țintă. Din șanț, dintre buruienele cărunțite de colb, se repede un cățel murdar, cu coada în vînt. Lățosul nu-l ia în seamă, ca și cînd i-ar fi lene să se oprească. Numai cînd cellalt se încăpățînează să-l miroase, îi arată niște colți amenințători, urmîndu-și însă calea cu demnitatea cuvenită. Cățelul se oprește nedumerit, se uită puțin în urma dulăului, apoi se întoarce în buruiene unde se aude îndată un ronțăit căznit și flămînd...

De-abia la cîrciuma lui Avrum începe să se simtă că satul trăiește. Pe prispă, doi țărani îngîndurați oftează rar, cu o sticlă de rachiu la mijloc. Din depărtare pătrund pînă aici sunete de viori și chiuituri...

2

Duminecă. Satul e la horă. Și hora e pe Ulița din dos, la Todosia, văduva lui Maxim Oprea.

Casa văduvei vine chiar peste drum de bisericuța bătrînă, pleoștită și dărăpănată. Văduvia-i sărăcie lucie. Femeia a dat din rău în mai rău. Ce agonisește un cap de bărbat într-o viață întreagă o muiere ne-

pricepută prăpădește într-un an de zile, și mai puțin. Cînd a împreunat Maxim mîinile pe piept, în ogradă erau clăi de fîn, în cele două grajduri nu mai încăpeau vitele, în șură și sub șopron n-aveau loc carele. Se vedea de departe belșugul. Acuma ograda-i goală bătătură, iar în grajduri rage a pustiu o închipuire de vacă stearpă și veșnic flămîndă.

Hora e în toi... Locul geme de oameni... Nucii bătrîni de lîngă șură țin umbră. Doar cîteva pete albe de raze răzbesc printre frunze, gîdilînd fețele aprinse de veselie. Zăduful ațîță sîngele lumii. Peste Măgura-Cocorilor atîrnă soarele îngălbenit de necaz că mai are o postată bună pînă la asfințit.

Cei trei lăutari cîntă lîngă șopron să-și rupă arcușurile. Briceag, cu piciorul pe o buturugă, cu cotul stîng pe genunche, cu obrazul culcat pe vioară, cu ochii închiși, își sfîrîie degetele pe strune și cîntecul saltă aprig, înfocat. Holbea e chior și are un picior mai scurt, iar la vioară numai trei coarde, dar secondează cu aceeași patimă cu care Găvan, un țigan urît și negru ca un harap, apasă cu arcul pe strunele gordunii. Din cînd în cînd Briceag se oprește să-și acordeze vioara. Holbea și Găvan atunci își îndoiesc meșteșugul ca să păstreze măsura. Apoi Briceag reîncepe mai aprins, strîmbîndu-se uneori la Holbea, alteori la Găvan, cu deosebire cînd schimbă melodia.

De tropotele jucătorilor se hurducă pămîntul. Zecile de perechi bat Someșana cu atîta pasiune, că potcoavele flăcăilor scapără scîntei, poalele fetelor se bolbocesc, iar colbul de pe jos se învîltorește, se așează în straturi groase pe fețele brăzdate de sudoare, luminate de oboseală și de mulțumire. Cu cît Briceag întețește cîntecul, cu atît flăcăii se îndîrjesc, își înfloresc jocul, trec fetele pe sub mînă, le dau

drumul să se învîrtească singure, țopăie pe loc, ridicînd tălpile, își ciocnesc zgomotos călcîiele, își plesnesc tureacii cizmelor cu palmele nădușite... Glasurile se îneacă în nourul de praf ce-i îmbrățișează pe toți... Numai arar vreunul mai țanțoș începe o chiuitură în tactul zvăpăiat al jocului, cu ochii pe dos, cu gîtul răgușit. Dar după două-trei versuri, o sfîrșește într-un iuit aspru, istovit. Apoi jocul urmează tăcut, din ce în ce parcă mai sălbatec. Flăcăii își încolăcesc brațele mereu mai strîns pe după mijlocul fetelor... Sînii acestora tremură sub iile albe și ating din cînd în cînd pieptul flăcăilor, turburîndu-le ochii și inima. Nu schimbă nici o vorbă. Nici nu se privesc. Doar pe buze fîlfîie zîmbete plăcute și fugare.

Învîrtita ține de vreun ceas, fără întrerupere, și tinerii nu se mai satură. De două ori Briceag, cu cîrcei în degete, a încercat să se oprească și, de amîndouă orile, flăcăii s-au năpustit la el urlînd desperați, cu priviri amenințătoare sau rugătoare:

— Zi, țigane! Mai zi, cioară!...

Toate perechile se îmbulzesc în jurul lăutarilor, se ciocnesc, se izbesc cu coatele goale. Cîțiva băiețandri, îngăduiți de curînd la horă, amețiți de atîta învîrteală, se clatină de ici-colo, abia mai ținîndu-se în picioare, spre marea rușine a fetelor cu care joacă. Vreo trei perechi s-au retras în șură, mai la larg, unde însă praful se urcă pînă-n căpriori, des, de să-l tai cu cuțitul...

La cîțiva pași de pîlcul jucătorilor stau fetele care au rămas nepoftite, privind cu jind, șoptindu-și uneori cine știe ce și izbucnind în rîsete silite. La urechi și în cosițe au și ele buchețele de vîzdoage pestrițe și în mînă cîte un mănunchi mai mărișor, pe care să-l dăruiască flăcăului cutare să-l pună în pălărie. Printre

fete se mai rătăceşte şi cîte o nevastă tînără, cu năframă de mătase în cap, gata să intre în horă dacă s-ar întîmpla să-i vie chef bărbatului ei să joace. Mai la o parte mamele şi babele, grămadă, forfotesc despre necazuri şi-şi admiră odraslele. Copii neastîmpăraţi aleargă printre femei şi chiar prin horă, fură florile fetelor şi fac haz cînd victimele îi ocărăsc sau se înfurie. Cîţiva mai îndrăciţi se lasă pe vine aproape de jucători, uitîndu-se cu mare băgare de seamă la poalele fetelor, iar cînd poalele zboară mai tare, dezvelind picioarele goale mai sus de genunchi, se întreabă repede:

— Ai văzut?

— Văzut. Da tu?

— Şi eu.

Şi apoi continuă să pîndească poalele pînă ce vreo babă indignată îi ia la goană, ceea ce nu-i opreşte ca peste cîtva timp să reînceapă...

Bărbaţii se ţin mai pe departe, pe lîngă casă, pe la poartă, grupuri-grupuri, vorbind de treburile obşteşti, aruncînd numai rareori cîte-o privire spre tineretul dimprejurul lăutarilor.

Primarul, cu mustăţi albe răsucite tinereşte, cu nişte ochi albaştri mari şi blajini, caută să-şi păstreze demnitatea apăsînd vorbele şi însoţindu-le cu gesturi energice, în mijlocul cîtorva bătrîni fruntaşi. Ştefan Hotnog, un chiabur cu burta umflată, ce şi-o mîngîie într-una parcă ar avea junghiuri, găseşte fel de fel de clenciuri primarului, numai ca să arate celorlalţi că lui de nimeni nu-i pasă. Între dînşii Trifon Tătaru, mititel, cu părul gălbui şi glasul subţire, se uită cînd la unul cînd la altul, înfricoşat parcă să nu se încaiere, fiindcă amîndoi îi sunt rude — cam de departe, nici vorbă. Pe de lături, ca un cîine la uşa bucătăriei, trage cu urechea şi Alexandru Glanetaşu, dornic să se amestece în vorbă, sfiindu-se totuşi să se vîre între bogătaşi.

Pe prispă stăpîneşte Simion Butunoiu, care acum vreo douăzeci de ani a fost învăţător în sat, iar azi mănîncă o pensie de cinci zloţi pe lună şi munceşte la pămînt mai abitir ca un flăcău. Împrejurul lui s-au adunat Macedon Cercetaşu cu straja Cosma Ciocănaş, cu Simion Lungu, cu Toader Burlacu, cu Ştefan Ilina şi cu alţii, ascultînd cu evlavie palavrele dascălului, auzite şi răsauzite. Din cînd în cînd Simion Butunoiu strănută atît de zgomotos, că toate femeile se întorc spăimîntate, sau se porneşte pe tusa lui obişnuită, cu care de multe ori scoală noaptea tot satul din somn. Macedon aşteaptă cuviincios pînă ce isprăveşte dascălul cu tusa, apoi ia din fereastră o sticlă cu rachiu, închină foarte ceremonios, trage o duşcă zdravănă şi trece băutura bătrînului care mormăie scurt „să ne ţie Dumnezeu pe toţi" şi pune gîrliciul la gură. Sticla pe urmă umblă din mînă în mînă. Macedon e cam cherchelit şi comandă milităreşte tuturor să bea:

— Forverţ, Simioane! Vaităr Cosma!... Vaităr, vaităr!...

A făcut oastea doisprezece ani, i-a fost dragă foc şi, cînd e beat, ş-acuma numai în comenzi nemţeşti se ceartă cu nevastă-sa. Altminteri, însă, are o inimă de ceară şi în douăzeci şi opt de ani nu şi-a bătut muierea niciodată; mai curînd Floarea s-a întîmplat să-l muştruluiască.

Sticla ajunge la Toader Burlacu goală.

— Goală, ai? rîde Macedon încîntat. Goală?... Halt!... Haptac!... Unde eşti căprar de zi?... Forverţ!...

Un copil de vreo zece ani sare drept în picioare pe prispă şi strigă rîzînd:

— Hir!

— Nu rîde la front, măgarule! se răsteşte Macedon. Na sticla şi dă fuga la cantină la Avrum, să-ţi mai dea o porţie pentru mine!... Înţeles, căprar?

Căprarul însă refuză ordinul, răspunzînd:

— A zis jupînul că nu-ţi mai dă fără bani, bade Macedoane, nici să nu mă mai trimiţi, că-i degeaba...

Macedon îşi saltă puţin mustaţa, încruntă din sprîncene privind aspru la copil, apoi se aşează pe prispă clătinînd din cap şi oftînd:

— Ehei, unde-i vremea cînd eram eu straja-meşter!... Atunci să fi poftit jupînul să nu-mi dea, că-i arătam eu supunere...

Mai boscorodeşte ceva, pe urmă încetează şi se uită ursuz la nevastă-sa care are bani, dar nu-i dă, şi care tăifăsuieşte cu alte femei fără să se sinchisească de comenzile lui...

Tocmai atunci se tîrăşte pe poartă, printre picioarele oamenilor, Savista, oloaga satului. E vară cu fata cea mai frumoasă din Pripas, cu Florica, şi ceva neam cu nevasta lui Trifon Tătaru. Are picioarele încîrcite din naştere, iar braţele lungi şi osoase ca nişte căngi anume spre a-şi tîrî schilozenia, şi o gură enormă cu buzele alburii de sub care se întind gingiile îmbălate, cu colţi de dinţi galbeni, rari şi lungi. Trifon Tătaru o ţine pe lîngă casă, să-i vadă de copii. Cînd e vreme bună Savista şade în poartă, se ciorovăieşte cu toţi copiii din sat şi primeşte pomana trecătorilor miloşi... Soseşte cu gălăgie mare. Gîgîie ceva cu glasul ei aspru, speriat. N-o bagă în seamă nimeni. Doar Trifon face un semn nevestei, care se apropie, repede, supărată:

— Da' acasă nu puteai sta, măi femeie? Zău, parcă te mănîncă tălpile... Laşi tu ograda pustie pe vremea asta... Şi nici baremi slugile nu-s la îndemînă... Ce vrei? Ai? Spune ce vrei, Savistă?

Oloaga a făcut două ceasuri din uliţa cea mare, unde stătea Trifon, pînă aici. Începe să bîlbîie foarte grăbită şi cu importanţă, însoţindu-şi sforţările cu nişte gesturi desperate.

— Ce face? zice Maria lui Trifon, care se sileşte să ghicească ce spune. S-a bătut Vasile Baciu... cu Avrum?... Cu Florea Căruntu?... Ei, ş-apoi? Ce-ţi pasă ţie, femeia lui Dumnezeu? Şi pentru asta ai venit tu atîta cale? Vai de mine, că eşti mai rea ca copiii cei fără minte... Uite ce ţi-ai făcut poalele! Şi numai azi te-am primenit... Of, bată-te...

Savista bombăne ceva ce ar vrea să însemne că ei nu-i pasă de poale, şi pe urmă se porneşte deodată pe un rîs prostesc de bucurie.

— Cum ai zis? Cine-i beat?... Vasile Baciu... Parcă azi s-a îmbătat întîi...

Maria o lasă, ruşinată, şi se întoarce între femei. Oloaga se tîrîie în mijlocul fetelor, se frămîntă să-şi facă loc şi priveşte apoi cu mare plăcere la horă. Are douăzeci şi cinci de ani şi tremură de fericire cînd aude lăutarii ori cînd vede vreo petrecere...

3

Savista n-are parte să se desfete multă vreme. Pînă să se aşeze bine, pînă să se certe cu fetele pentru un loc mai bun, jocul încetează. Briceag, asudat şi istovit, încheie învîrtita cu o apăsare zdravănă de

arcuş, încît îi şi plesneşte o strună la vioară. Ion, feciorul Glanetaşului, ţinînd de mijloc pe Ana lui Vasile Baciu, se repede la lăutari, rugîndu-i:

— Mai zi, mă Briceag... numai un pic, auzi? Un picuţ de tot, ţigane!

Alţi flăcăi strigă poruncitor:

— Trage, ţigane! Ce te codeşti?... De ce te plătim, cioara dracului?

Briceag aruncă o privire dispreţuitoare spre cei ce-l ocărăsc, lui Ion însă îi răspunde convingător, arătîndu-i vioara:

— Nu mai pot, Ionică... Zău, nu mai pot... Crede-mă!... Mi-au amorţit degetele... Pe urmă şi struna mi s-a rupt...

— Un pic, omule, nu-nţelegi? stăruie flăcăul.

Ţiganul însă se înfurie brusc, întoarce spatele, trînteşte vioara în braţele lui Holbea şi începe să blesteme cătrănit:

— Fire-ar ale dracului toate ceterele din lume; pleznire-ar acolo unde-o fi cine m-a învăţat să ţin arcuşul... Că io-i spun cu frumosul că nu pot şi el mă omoară să mai zic... Dare-ar Dumnezeu să trăznească toate jocurile cu pe cine le-a născocit...

Ion ascultă cîteva clipe mirat cum înjură Briceag. Apoi deodată se aprinde ca focul şi izbucneşte răguşit:

— Ho, cioară, fiţi-ar neamul de rîs, ho!... Şi închide pliscul că te pocnesc de-ţi sar măselele tocmai în curtea bisericii!...

Briceag a mai păţit-o cu Ion; tace. Numai după ce flăcăul se îndepărtează bodogănind, începe iar să se necăjească cu ceilalţi lăutari, pe ţigăneşte.

Flăcăii îmbrăţişează pe fete, mulţumindu-le pentru joc. Fetele se zbat în braţele lor şi şoptesc cu sfială şi cu plăcere:

— Mulţumim...

Ion strînge la piept pe Ana cu mai multă gingăşie, dar şi mai prelung.

— Dă-mi drumul, Ionică! murmură fata uşor, cu mulţumire în glas.

— Să vii, Anuţă... ştii tu unde! zice Ion domol.

Ana nu răspunde, privirea ei însă luceşte de bucurie. Se smunceşte să scape din îmbrăţişare, şoptind într-una moale:

— Dă-mi drumul, Ionică... zău, dă-mi drumul!...

Flăcăul o trage mai aproape, cu un zîmbet aprins, o apucă cu o mînă de ţîţe şi i le strînge ca pe două mere, încît Ana sîsîie de durere.

— Să nu cumva să nu vii! repetă Ion, înfigînd în ochii ei o privire poruncitoare şi lacomă.

Ana fuge glonţ la fete, îmbujorată şi scuturîndu-şi poalele de praf. Apoi, potolindu-şi sufletul, spune Margaretei lui Cosma Ciocănaş, o fiinţă ursuză, voinică, cu picioare cît doniţele, cu braţe bărbăteşti şi cu o faţă osoasă, roşcată:

— Şi Ionică... mereu... zău aşa...

Dar încurcîndu-se, schimbă repede vorba:

— Vai de mine ce căldură... toată m-am făcut o apăraie...

Margareta nu jucase şi-i era necaz pe fetele care au avut noroc. Nu răspunse nimic Anei, ci urmă să privească cu jind la ceata flăcăilor care închinau cu rachiu sau aprindeau ţigări; părea îngrijorată să nu se întîmple s-o poftească la joc cineva şi să nu bage de seamă...

-caracterul viclean al lui Ion, viclenia ce-i era în fața poate intențiile ce o privește pe Ana

Ion urmări din ochi pe Ana cîteva clipe. Avea ceva straniu în privire, parcă nedumerire și un vicleșug neprefăcut. Tot atunci zări mai alături și pe Florica, fata văduvei lui Maxim Oprea, cu care se ținuse pînă acum, puțin posomorîtă, dar mai frumoasă ca oricînd. Flăcăul clipi aspru, ca și cînd ar fi vrut să-și alunge un gînd din creieri, și strigă la un băiețel:

— Aduseși, bre?

— Adus, bade Ionică, făcu copilul cu importanță. Am dat-o lelii Zenobia, s-o ție...

Și, în vreme ce Ion se duse spre grupul unde era mamă-sa, băiețelul urmă:

— L-a făcut tare jupînul, bade, ș-a pus zece bucățele de zahăr, de zice că-i mai bun ca mierea...

Zenobia, cu sticla de rachiu în mînă, se plîngea Todosiei, văduvei, de un afurisit de junghi care o tăia prin șale de cîteva zile și nu-i mai trecea.

— Ia dă glaja ceea, mamă! zise Ion scurt și înghiți îndată o dușcă zdravănă. Da d-ta bei oleacă?

— Lasă-mă pe mine în plata lui Dumnezeu că doar nu-s însărcinată, răspunse Zenobia luînd totuși sticla și trăgînd o gură. Aoleu, da știu că-i bun... Vezi numai, dragul mamii, să nu bei mult că ți se urcă la cap și cine știe ce poznă te-o mai îndemna să faci... Omul la beție să-l ferească Dumnezeu...

Ion îi luă sticla și întoarse spatele fără să-i mai asculte sfaturile.

Copilul rămăsese pironit locului, cu ochii pofticioși la rachiu. Cînd se îndepărtă flăcăul, avu parcă o supărare. Dar îi trecu repede și, șterpelind într-o clipire un struț de flori din mîna Margaretei, o zbughi ca săgeata, urmat de blestemele aprige ale fetei care aștepta mereu s-o cheme cineva la joc...

Ion trecu încet pîrleazul de lîngă grajd, întorcînd capul spre Ana care nu-l scăpa de loc din ochi și care, peste cîteva clipe, îl urmă cu pași grăbiți, roșă ca focul de rușine, închipuindu-și că toată lumea o pîndește.

În dosul șurii era o livadă mărișoară, presărată cu pomi, tăiată în două de o cărare ce cobora pînă la Gîrla-Popii și se oprea chiar în spatele cîrciumii lui Avrum. Fînul cosit de curînd, adunat în cîteva clăițe proptite cu pari, umplea văzduhul cu un miros îmbătător.

Ion merse pe cărare doi-trei pași, apoi coti în stînga și se așeză sub un nuc bătrîn și scorburos, pe o rădăcină încovoiată ca un jilț. Fata sosi tremurînd de emoție, dar cu o strălucire bucuroasă în ochi.

— Aici erai? murmură Ana așezîndu-se fără să se uite la dînsul.

— Că parcă-i mai bine aici, făcu flăcăul încet; apoi îndată ridică sticla: Să trăim, Anuță!

— Să trăiești, Ioane! răspunse ea privind neliniștită spre cărare, pe unde treceau mereu oameni, care la cîrciumă, care înapoi.

— Bea și tu, Anuță, că pentru tine l-am luat și l-am făcut dulce ca gura ta.

— Despre mine poate să sece rachiul, zise fata mai potolită. Mi-e silă și cînd îi simt mirosul, că taica nu mai lasă să treacă nici o ziulică fără băutură și fără beție... Nu știu, zău, ce s-o mai alege de noi.

— Apoi așa bea omul la supărare, zise Ion adăugînd pe urmă cu alt glas: Bea, Anuță... Mi-a cășunat și mie așa o dată....

Ana își înmuie buzele în rachiu, se strîmbă și dădu repede sticla înapoi, tușind și rîzînd:

— Avai de mine... nu pot... parcă-i otravă...

— Ba-i bun, zise Ion ducînd iarăși sticla la gură.

Tăcură amîndoi un răstimp, fără să se privească. Apoi flăcăul își trecu brațul pe după mijlocul ei și oftă:

— Hei, Anuță, mult aleanu-i în inima mea!

Fața Anei, lunguiață, arsă de soare, cu o întipărire de suferințe, se posomorî.

— Ce îndur eu, să ferească Dumnezeu pe toată lumea, gemu dînsa. Că tata și-a pus în gînd să mă mărite cu George a Tomii și-o ține morțiș cu George. Și, Doamne, greu îți mai vine să taci și să înghiți cînd nu ți-i drag omul...

Ion se uită lung la buzele ei subțiri care se mișcau ușor dezvelindu-i dinții cu strungulițe, albi ca laptele, și gingiile trandafirii de deasupra. Știa dînsul că Vasile Baciu e într-o ureche și că de o apucă hăis, apoi hăis o ține să știe de bine că dă cu carul prin toate șanțurile. Dar tocmai aceasta îl întărîta și pe el.

Nu-i fusese dragă Ana și nici acuma nu-și dădea seama bine dacă i-e dragă. Iubise pe Florica și, de cîte ori o vedea sau își amintea de ea, simțea că tot o mai iubește. Purta în suflet rîsul ei cald, buzele ei pline și umede, obrajii ei fragezi ca piersica, ochii ei albaștri ca cerul de primăvară. Dar Florica era mai săracă decît dînsul, iar Ana avea locuri, și case, și vite multe...

Îi asculta glasul plîngător și-l cuprindea mila, în același timp însă se gîndea la Florica. Apoi deodată tresări, o strînse la piept și, fără să rostească vreo vorbă, o sărută lung pe buze. Fata cuprinse cu brațele gîtul lui Ion, moleșită și aprinsă, și inima-i bătea atît de năvalnic, încît el o auzea.

— Noroc, noroc, Ioane! strigă un glas aspru pe cărare.

Flăcăul ridică ochii furios și văzu pe Ilie Onu care, întorcîndu-se de la cîrciumă cu o sticlă de rachiu, rîdea gros și batjocoritor.

— Du-te-n... Doamne iartă-mă, bufni Ion încruntat.

Ilie Onu ajunse la șură și se făcu nevăzut. Era frate de cruce cu George al Tomii și unde putea să-i facă rău lui Ion, îi făcea, fiindcă odată, la o nuntă, îl umpluse de sînge ca să-l îmblînzească.

Ion începu să suduie și să se cătrănească, dar întîlnind ochii căprui, înlăcrămați de fericire și de teamă ai Anei, se potoli...

Ilie aducea rachiul pentru George care se silea din răsputeri să învețe pe Briceag un cîntec nou ce-l auzise de la lăutarii din Bistrița la un chef al doctorului Filipoiu, la berăria cea mare din Armadia. Briceag, cu ochii țintă la buzele flăcăului, care fluiera melodia, țîrîia nesigur cu arcușul pe strune; Holbea, credincios, încerca și el să secondeze. George se umfla, închidea puțin ochii și fluiera din ce în ce mai aprig, căci împrejurul lor se adunase un pîlc de flăcăi care-l priveau cu admirație.

— Ei, acu ai înțeles? zise George oprindu-se în mijlocul cîntecului.

— Las' că l-am prins, mormăi Briceag pornind să tragă cu mai multă încredere.

— Am sosit, George, strigă Ilie întinzînd sticla.

— Iute te-ai întors, vorbi cellalt bînd și trecînd îndată rachiul lui Ilie ca el să poată reîncepe dăscălirea lăutarilor.

— Nouă nu ne dai un păhărel, vere? se lingușì Holbea, zgîndărindu-l cu arcușul.

— Să vă dau, cioroilor, fire-aţi ai naibii! rîse George foarte mulţumit că au să vadă toţi cum cinsteşte el pe ţigani.

— Beţi-o toată, zise apoi către Găvan cînd vru să-i înapoieze sticla.

Dar atunci sări Ilie ca un cocoş:

— Ia lăsaţi, bre, să mai bem şi noi, că cioarele astea o să pleznească de atîta holircă.

Urmă o ciorovăială lungă între Ilie şi ţiganii care nu mai voiau să renunţe la băutură şi era cît pe-aci să se încingă o bătaie, deoarece Ilie, aprinzîndu-se se repezea mereu cu piciorul să spargă gorduna.

5

Deodată toată lumea se întoarse spre uliţă. Toţi bărbaţii scoaseră pălăriile, iar cei de pe prispă se sculară în picioare... Venea preotul Belciug împreună cu d-na Maria Herdelea, soţia învăţătorului, cu domnişoara Laura şi cu Titu. Primarul şi fruntaşii satului ieşiră în poartă întru întîmpinarea domnilor.

— Petreceţi, petreceţi? zise preotul cu un zîmbet binevoitor.

— Apoi ce să facem, domnule părinte, răspunse primarul cu pălăria în mînă. Dumnezeu de aceea a lăsat sărbătorile, să se mai veselească şi prostimea.

— Negreşit-negreşit, murmură Belciug, lărgindu-şi zîmbetul.

— Da' de ce nu poftiţi şi d-voastră să vedeţi petrecerea noastră? reluă Florea Tancu cu un glas foarte blajin, punîndu-şi pălăria în cap.

Ţăranii de asemenea se acoperiră unul cîte unul, în vreme ce preotul şopti cîteva cuvinte d-nei Herdelea, care răspunse răspicat, dîndu-şi capul pe spate cu mîndrie:

— Da, putem privi puţin şi noi... Mie chiar îmi plac petrecerile poporului...

Maria Herdelea era fată de ţăran de pe la Monor, dar pentru că umblase totdeauna în straie nemţeşti şi mai ales că s-a măritat cu un învăţător, se simţea mult deasupra norodului şi avea o milă cam dispreţuitoare pentru tot ce e ţărănesc.

— Poftim mai aproape! făcu atunci primarul, bucuros, dînd la o parte pe ţăranii care se îmbulzeau: Ia faceţi loc, măi oameni!... Daţi-vă la o parte!

Vreo cîţiva fruntaşi se grăbiră să dea ajutor primarului strigînd:

— La o parte!... La o parte!...

Belciug intră încetinel în ogradă şi se opri aproape de poartă. Babele cucernice se repeziră numaidecît să-i sărute mîna.

— Lăsaţi, lăsaţi! murmura preotul, întinzînd însă dosul palmei spre sărutare cu o mulţumire ce-i înviora faţa tăbăcită de slăbiciune.

Flăcăii, obosiţi şi cu gîndul la joc, rămăseseră tot împrejurul lăutarilor. Numai George, totdeauna silitor să-şi arate isteţimea, se vîrî printre bătrîni, îmbulzindu-se să ajungă cît mai aproape de popa şi familia învăţătorului. Ilie se ţinea şi aici după dînsul ca un căţel.

Titu Herdelea, un tînăr de vreo douăzeci şi trei de ani, în haine curăţele şi sărăcuţe, cu o cravată albastră-azurie la gulerul înalt şi ţeapăn, ras de mustăţi şi lung cît un par, cum văzu pe George, îi întinse prieteneşte mîna îmbrăcată în mînuşi de aţă cenuşie:

— Noroc, George!... Nu mai jucaţi?... Tocmai ne abăturăm şi noi să vă vedem...

— Cum nu, domnişorule! Numai să se hodinească o ţîră ţiganii, c-au zis atîta de-a amorţit şi sufletul dintr-înşii, spuse flăcăul cu glas îndulcit. Apoi, apropiindu-se mai bine, adăogă: Da d-ta nu vrei să joci cu noi domnişorule?

Titu rîse şi se uită la Laura, care zîmbi încurcată.

— Eu?... Nu, George. Altădată. Acuma nu se poate.

Dar flăcăul stărui:

— Îţi dau eu o fată, domnişorule, de să te lingi pe buze. Uşoară ca pana şi frumoasă ca o domnişoară... Dar trebuie să joace şi domnişoara Laura...

Sora lui Titu se făcu deodată serioasă şi se agăţă înfricoşată de braţul mamei sale, murmurînd:

— O, auzi ce idee!... Mă mir că nu vi-i...

Preotul vorbea cu primarul şi cu ceilalţi ţărani despre mersul vremii, toţi fiind înţeleşi că ar fi bine să mai dea Dumnezeu o gură de ploaie, să se mai înmoaie pămîntul, căci altfel rămîne porumbul nesăpat de-al doilea... George însă se ţinea scai de Titu şi Laura, spre marea indignare a doamnei Herdelea care n-ar fi îngăduit nici în ruptul capului ca fata ei să se amestece printre ţărani.

Ca să schimbe vorba, fiindcă se mai strîngeau şi alţi oameni să asculte stăruinţa flăcăului, zîmbind puţin batjocoritor, Titu se uită deodată împrejur, ca şi cînd şi-ar fi adus aminte ceva, şi apoi întrebă:

— Oare Ion unde-i?

George, deşi ştia că, dintre toţi feciorii satului, domnişorul cu Ion e mai prieten, se simţi aproape jicnit auzind acum întrebarea. De aceea răspunse cam în silă:

— Pe-aici trebuie să fie şi dînsul...

Dar Ilie Onu, de la spate, se amestecă iute-n vorbă:

— Ba e-n grădină, sub nuc, cu Ana...

— Unde? făcu George întorcîndu-se brusc la el, parcă i-ar fi tras o palmă.

— Acolo, unde zic, încheie Ilie scurt, rînjind mulţumit.

George puse nasul în pămînt şi tăcu. Nimeni nu mai deschise gura, iar Titu, bucuros c-a scăpat uşor de invitaţia la dans, se apropie şi el de Belciug care începuse să povestească oamenilor cum i-au scos doctorii cei mari un rinichi în spitalul de la Cluj.

Vorbele lui Ilie loviseră pe George drept în suflet. Ana lui Vasile Baciu îi era făgăduită lui de nevastă. Ea fată cu stare, el fecior de bocotan — se potriveau. Părinţii lor erau înţeleşi mai demult, iar Ana îi plăcea. Nu zice că-i cine ştie ce frumoasă, dar nici el nu pica. Era greoi, spătos şi umeros ca un taur; umbla legănat şi cu genunchii înmuiaţi.

Fierbea. Se gîndea mereu să-şi croiască drum pînă în grădină, s-o vadă cum şade ochi în ochi cu Ion. Dar mereu îşi lua seama, zicîndu-şi că poate mai mult ar strica decît ar folosi, dacă cumva nu s-ar isca şi o bătaie, căci Ion e arţăgos ca un lup nemîncat. De va şti fata că el ştie, mai rău se va înrăi. Mai bine să-i lase în pace. O lingură de isteţime face uneori mai mult decît un car de putere.

Dar Ion, ce vrea Ion? De ce caută să-i învîrtească el capul fetei?... Îşi aruncă ochii, fără să vrea, spre Florica văduvei lui Maxim. Stătea tot aşa de pleoştită ca şi dînsul. Se vedea că şi ea ştia şi o băteau aceleaşi gînduri... Asta îi mai potoli supărarea. Cînd nu eşti singur, suferinţa se uşurează. Oftă o dată din

baierile inimii şi-şi trase pălăria pe ochi, zicîndu-şi:

— De-amu am să joc numai cu Florica... Cel puţin să pleznească fierea şi într-însul!...

6

Lăutarii îşi potriveau zgomotos instrumentele pentru a da de ştire tuturor, şi mai ales celor răzleţiţi prin grădină, că începe jocul. Flăcăii băteau nerăbdători din călcîie, scoteau cîte-un chiot de veselie şi-şi aruncau privirile din ce în ce mai des printre fetele care aşteptau cu inima strînsă să fie poftite la horă.

În clipele acelea sosi, de pe uliţă, Vasile Baciu, lălăind un cîntec de beţie, cu pălăria într-o ureche, cu ochii înroşiţi şi tulburaţi de băutură. Se clătina uşor în mers şi dădea într-una din mîini parcă s-ar sfădi cu un duşman închipuit. Cînd zări grupul cu domnii în mijloc, se opri puţin, înţepenindu-se gînditor, apoi se duse glonţ la preotul Belciug şi-i zise:

— Eu, domnule părinte, spun drept, îs mare păcătos... Maaare!... 'S beţiv şi stricat, cum nu se mai pomeneşte în şapte sate, zău cruce!... Aşa-s eu, ce mai calea-valea! Ce-i drept nu-i păcat, aşa-i domnule părinte? Că de supărare beau dacă beau, aşa-i?... Şi beau pentru că beau dintr-al meu...

Preotul îşi curmase povestirea şi luase o înfăţişare gravă, măsurînd foarte aspru pe Vasile Baciu. Ţăranul însă avea acum un zîmbet bun pe buze şi vorbea aplecat ca la spovedanie, parcă n-ar fi vrut să ştie de nimeni şi de nimic în lume:

— 'S amărît rău, domnule părinte, crede-mă! Poate că nu mă crezi? De-aceea beau şi iar beau şi

ar!... Uite-aşa! Ai să zici d-ta: da' de ce eşti amărît, beţivule? Apoi cum să nu fiu, domnule părinte? Că o fată am şi eu şi nu-mi place de loc fata pe care o am. Nu-mi place, auzi? Că nu vrea să mă asculte. Şi tare mă doare inima şi tare-s supărat că nu vrea să se uite în gura mea. Am dreptate ori n-am, spune d-ta!

Belciug nu suferea mirosul de rachiu, căci era bolnăvicios, iar Vasile mereu îi duhnea în nas şi rîgăia. Purtarea ţăranului îl indigna însă mai ales pentru că-i ştirbea autoritatea în faţa poporului. Doamna Herdelea asculta foarte serioasă, cu capul sus, cu buzele strînse pungă şi privea mînioasă la oamenii care se îmbulzeau împrejurul lor, curioşi, rîzînd pe înfundate de Baciu. Lui Titu, dimpotrivă, îi plăceau îngăimările beţivului şi nu ştia cum să-l zgîndăre, fără să bage popa de seamă.

Belciug îşi înghiţi mînia şi căută să-l potolească cu o dojană blîndă:

— Rău faci, Vasile, că nu te sfieşti măcar de tineretul care te vede mereu pe două cărări. Omul de treabă nu se ţine toată ziulica numai să îmbogăţească pe jidovi şi să-şi otrăvească trupul cu hîlbăriile lor drăceşti... Aşa, Vasile!...

Baciu luă deodată o înfăţişare solemnă, se dădu doi paşi înapoi şi răspunse cu o mustrare caraghioasă în glas:

— Vai de mine, domnule părinte! Dar cui i-am făcut vreun rău? Băut-am eu banii cuiva, ori averea cuiva? Că beau, beau... Da' beau din munca şi din sudoarea mea... Atunci de ce să mă năpăstuieşti? Ce ţi-am greşit eu d-tale, spune drept!

Primarul găsi cu cale să se amestece, îl luă de braţ şi vru să-l dea la o parte, mulcomindu-l:

— Bine, bine, măi Vasile, aşa-i cum zici... Dar lasă pe dumnealor în pace, că dumnealor au venit să vadă jocul, nu să audă prostiile tale...

Apoi, întorcîndu-se spre flăcăi, strigă poruncitor:

— Da' voi ce faceţi, măi feciori? Jucaţi ori nu jucaţi?

Atunci însă Vasile Baciu zări pe George, care stătea posomorît, ca un copac cu măduva uscată şi îndată îl apucă de mînă şi-l tîrî în faţa preotului:

— Uite-l, domnule părinte! Îl vezi? Ăsta-i ginerele meu care mi-i drag! Cu dînsul ai să-mi cununi d-ta fata, măcar de-aş şti că are să crape inima dintr-însa!...

— Bine, bade Vasile, lasă că... făcu George ruşinat, rîzînd silit.

Omul se încăpăţîna însă din ce în ce şi începu să răcnească:

— Nu vreau să te las, ai înţeles? Mie-mi trebuie ginere cumsecade, nu fleandură... Io-ţi dau fata, iar tu să ai bici, să-i scoţi din cap gărgăunii!... Eu nu vreau să ştiu de-alde calici ţanţoşi care umblă să-i împuieze capul. Eu nu vreau şi nu vreau, şi dacă nu vreau, îi pun gîtul pe tăietor şi numai una-i trag cu barda măcar să ştiu că mă duc pe urmă la spînzurătoare. Aşa-i, măi George?

— Aşa, aşa, murmură flăcăul, vrînd să-l astîmpere.

Vasile se uită împrejur triumfător şi scuipă ascuţit tocmai între picioarele primarului. Apoi, ca şi cînd şi-ar fi adus aminte de ceva, porni spre grupul fetelor trăgînd pe George după dînsul şi strigînd în gura mare:

— Anuţo!... Anuţo! Unde eşti tu, fata tatii?

George roşi, parcă l-ar fi băgat într-un cuptor încins. O mînie amestecată cu ruşine îi cuprinse sufletul. Şi deodată îi zise încet, să nu-l audă şi alţi oameni:

— Las-o pe Anuţa, că-i cu Ion a Glanetaşului în grădină, sub nuc...

Baciu tresări înţepat. Scoase un ţipăt scurt şi se îndreptă cu paşi mari spre colţul şurii, unde tocmai se ivea Ana, tremurînd de spaimă, căci îi auzise glasul. Ţăranul o văzu, se opri în mijlocul ogrăzii, unde ajunsese, îşi răşchiră picioarele, îşi trînti mîinile în şolduri şi îşi împinse burta în afară, privind săgetător pe Ana. Stătu aşa cîteva clipe, apoi izbucni:

— Bine, Anuţo, aşa ne-a fost vorba?

Şi se repezi spre ea cu pumnul ridicat, gata s-o izbească.

O femeie ţipă desperată:

— Tulai! Săriţi c-o omoară!

Pînă să ajungă însă la fată, Vasile zări pe Ion, sosind tot de după şură, şi numaidecît uită pe Ana şi se întoarse ameninţător spre flăcău. Văzîndu-l cum vine drept la el, Ion avu o tresărire uşoară, dar îşi urmă calea, liniştit, ca şi cînd n-ar înţelege nimic, cu o privire nepăsătoare către Baciu.

— Ce ţi-am spus eu ţie, sărăntocule, ai? urlă apropiindu-se mereu Vasile Baciu, pe care liniştea lui Ion îl întărîta mai rău.

Flăcăul primi ocara ca o lovitură de cuţit. O scăpărare furioasă îi ţîşni din ochii negri, lucitori ca două mărgele vii. Răspunse cu o voce puţin tremurătoare, dar batjocoritoare:

— Ce-s eu, sluga dumitale, să-mi porunceşti?

— Am să-ţi poruncesc, tîlharule, şi dacă nu asculţi de vorbă, am să te umplu de sînge! răcni ţăranul aprins de mînie pînă în măduva oaselor, aruncîndu-se la el.

♦ Acum Ion se opri, încleştă pumnii şi strigă înăbuşit, parcă ar fi căutat să se stăpînească:

— Să nu dai, bade Vasile, că... Să nu dai!... Să nu dai!...

Cîţiva bărbaţi şi flăcăi se zvîrliră la Vasile, ostoindu-l. Ion stătea neclintit, ca un lemn, doar inima îi sfărîma coastele ca un ciocan înfierbîntat. Dintru-ntîi se gîndise să-l lase în plata Domnului, că-i beat şi e tatăl Anuţei... Dar cînd l-a suduit şi s-a apropiat să-l lovească, şi-a pierdut cumpătul. Îi clocotea tot sîngele, şi parcă aştepta înadins să-l atingă barem cu un deget, ca să-l poată apoi sfîrtica în bucăţele, mai ales că la spatele lui văzuse pe George care privea dispreţuitor şi mulţumit.

Baciu se zvîrcolea în braţele oamenilor răcnind neîncetat:

— Lăsaţi-măăă!... Lăsaţi-mă să-i scot blohotăile!... Trebuie să-i beau sîngele, altminteri pleznesc!... Lăsaţi-mă...!

Ţăranii însă îl duseră, aproape pe sus, pînă la poartă în vreme ce el nu mai contenea şi se smucea din răsputeri:

— Ce are hoţul cu fata mea? Ce are...! Uuuh!... Lăsă-mă, Nistore!... Tfff!...

Ion schimba feţe-feţe. Genunchii îi tremurau, iar în cerul gurii simţea o uscăciune parcă i s-ar fi aprins sufletul. Fiece vorbă îl împungea drept în inimă, cu deosebire fiindcă auzea tot satul. Mereu îi fulgera să se repeadă şi cu un pumn zdravăn să-i înăbuşe în gît ocările. Deodată cu gîndul acesta însă îi răsărea în minte şi Anuţa, oprindu-l pe loc. Se uită după ea, dar în învălmăşeală fata o ştersese acasă plîngînd. Femeile şi fetele se împrăştiară care încotro ca un cîrd de galiţe speriate de uliu, şi priveau

din uliţă şi de prin ogrăzile vecine, aşteptînd în fiece minut să înceapă bătaia. Profitînd de încăierare, preotul plecă, spunînd scandalizat doamnei Herdelea:

— Asemenea destrăbălaţi trebuiesc daţi pe mîna jandarmilor să le înmoaie ciolanele. Numai aşa s-ar face oameni de omenie... Păcat că Ion nu l-a scuturat puţin... Ar fi meritat...

Învăţătoarea clătină din cap în culmea indignării, îşi ridică uşor rochia, să nu mături praful uliţei, şi porni repede împreună cu Belciug şi cu Laura. Titu rămase mai în urmă. Îi părea rău că nu poate vedea cum se isprăveşte cearta şi, mergînd, întorcea mereu capul.

Hora se sparse. Ţiganii se retrăseseră spăimîntaţi în şură. Găvan îşi rezemase gorduna într-un colţ, hotărît s-o apere cu orice preţ, să nu i-o spargă bătăuşii. Flăcăii se adunară împrejurul lui Ion aţîţîndu-l:

— Ce te-ai lăsat, Ionică, să te ocărască?... Trebuia să-i tragi măcar vreo două scatoalce, să te pomenească!...

Alţii, cîţiva prieteni de-ai lui George, stăteau mai deoparte, rînjind. Mai tîrzior veni între ei şi George, urmat de Ilie Onu, care nu-l slăbea, ca o umbră credincioasă.

— Uite cum se strică toată veselia din pricina...! zise George, supărat puţin, cu o privire spre feciorul Glanetaşului.

Ion însă nu vedea, nu auzea. Ruşinea îl ţintuise locului. Se uita mereu după grămada de oameni între care se zbătea Vasile Baciu, mereu muncit de pornirea de a-l zdrobi. •

George mai schimbă cîteva cuvinte cu tovarăşii lui, apoi strigă lăutarului cu glas mîndru:

— Hai, ţigane, la Avrum!... Ce mai stăm aici de pomană?

Glasul acesta zbîrnăi ca o trîmbiţă în urechile lui Ion. Din doi paşi fu lîngă Briceag şi-i porunci scurt:

— Hai!

Ţiganul stătea încurcat, uitîndu-se cînd la unul, cînd la altul, neştiind pe care să-l asculte.

— Apoi stai, Ioane — făcu George, tot trufaş — că eu l-am arvunit!...

Ion, parcă nici nu l-ar fi auzit, repetă mai aspru:

—Hai!

În ochii lui ardea atîta mînie că Briceag strînse din umeri spre George, puse vioara la obraz şi începu îndată un cîntec de veselie. Prietenii lui Ion porniră să chiuie şi să pocnească din degete, în semn de izbîndă, apoi să tropăie de răsuna bătătura. Ion o luă înainte spre poartă, iar ceilalţi după el, fluierînd şi chiuind. Lăutarii îi urmară cîntînd; Găvan cu gorduna agăţată de-a umăr, sufla greu ca un gîscan îndopat. În uliţă ceata poposi o clipă, tropăind furtunos pe loc spre marea admiraţie a fetelor care se uitau din porţile ogrăzilor. Pe urmă porniră cu toţii în stînga, chiuind în tactul cîntecului, întovărăşiţi de o droaie de copii...

George rămase cu ai lui lîngă şură, furios, dar neîndrăznind să se împotrivească. Îi era necaz mai cu seamă că el dăduse arvună ţiganilor şi tot el avea să le plătească restul pînă la patru zloţi. Adevărat că banii îi strîngea de la flăcăi, cîte douăzeci de creiţari de căciulă, dar pînă să-i adune trebuia să se sfădească cu mai toţi şi să-şi bată capul, căci Briceag nu mai vrea să aştepte, de cînd a păţit-o odată de-a rămas neplătit. Însărcinarea aceasta îi plăcea, nici

vorbă, fiindcă i se părea că-l înalţă deasupra tuturor. Acum însă, văzînd că flăcăii ţin totuşi partea lui Ion, se simţea umilit, mai ales că aceasta venea după ce aflase că Ion umbla serios după Ana... Se uitase cu jind cum au plecat toţi cu lăutarii şi avusese o clipă gîndul să se amestece şi el între ei şi să se arate că nu-i supărat. Dar îşi dăduse seama că s-ar coborî prea mult în ochii tovarăşilor lui. Drept răzbunare şi mîngîiere, după ce ceilalţi cotiră spre Uliţa cea mare, zise zîmbind:

— Eu nu mai dau ţiganilor nici un creiţar. Să le dea Ion, că Glanetaşu are destui.

Flăcăii însă nu pricepură batjocura lui. Erau plouaţi c-au rămas bătuţi şi fără lăutari. Ilie Onu rupse tăcerea:

— Noi ce mai păzim aici? S-a înserat, toată lumea a plecat... Hai şi noi la crîşmă...

Nu mai zise nimeni nimic. Se cărăbăniră încet, prin grădină, peste Gîrla-Popii, să ajungă cel puţin mai curînd la Avrum...

Todosia, în pragul tinzii, aşteptă pînă ce rămase ograda goală şi apoi se închină, murmurînd:

— Mulţumescu-ţi ţie Doamne, că nu i-ai încăierat, că mai dădeam şi de poznă cu jandarmii!...

Lîngă prispă, aproape de poartă, Savista-Oloaga şedea ghemuită, speriată moartă de răcnetele oamenilor, ferindu-se să nu fie călcată în picioare. Todosia nici n-o zări pînă cînd merse să închidă poarta.

— Da' tu n-ai plecat, Savistă? Bine că nu te-au strivit... Acu du-te şi tu, draga lelii, du-te, că ai o postată bună pînă acasă şi uite-acuşica se înnoptează...

Savista nici nu mai sufla de groază. Îşi suflecă poalele, îşi prinse-n brîu zadiile şi se tîrî cît putu mai repede pînă-n uliţă şi apoi o apucă mai încetişor pe marginea şanţului spre casă.

7

Cîrciuma nu era mai răsărită ca alte case din sat, doar că avea acoperişul de ţiglă şi spre uliţă, în două ferestruici apărate cu reţea de sîrmă, sticle de băuturi colorate, borcănele de bonboane pestriţe şi diferite mărfuri căutate de ţărani. Odaia din faţă era mai mare, podită şi mobilată numai cu cîteva mese lungi şi de două ori atîtea bănci de brad pe care slujnica le freca cu nisip şi le spăla în fiecare vineri de se făceau albe ca varul pentru duminecile cînd sătenii veneau să-şi înece necazurile în băutură. Într-un colţ, lîngă tejgheaua adăpostită într-o cuşcă de leaţuri, Avrum împreună cu fiul său Aizic se învîrteau îngrijoraţi printre şiragurile de sticle şi în jurul unui butoi uriaş de rachiu. Din cînd în cînd Aizic se cobora, cu lumînarea aprinsă, în pivniţa de sub cuşcă, unde se odihneau alte butoaie şi damigene cu rachiu, şi chiar cu vin şi cu bere pentru feţele spălate care, dacă aveau poftă să petreacă, se retrăgeau în fund, în odaia cîrciumarului, spre a fi mai feriţi de ochii norodului...

Îndată ce s-a stricat hora, bărbaţii au început să se îndrepte, mai singuratici, mai în grupuri, spre Avrum. Cînd sosi George cu prietenii lui, prispa gemea de oameni care dezbăteau întîmplarea de la joc, unii luînd partea lui Baciu, alţii lui Ion. Flăcăii intrară de-a dreptul în crîşmă. Mesele şi băncile erau oprite

înadins pentru dînşii, ca să poată petrece mai în tihnă. Se aşezară tăcuţi. Se simţeau înfrînţi.

Avrum ieşi repede din cuşcă, cu două sticle de rachiu pe care le puse pe masă, în faţa lui George, întrebînd:

— Cine plăteşte?

— Lasă că plătim noi, jupîne! răspunse Ilie Onu întinzînd mîna după o sticlă.

— Dacă-i vorba să scot banii de la tine, apoi slabă nădejde, zise cîrciumarul uitîndu-se pe rînd la toţi, ca şi cînd ar fi vrut să le citească pe faţă ce au în pungă. Pe obrazul tău nu dau eu nici o duşcă de apă chioară... Ei, cine plăteşte? Vreau să ştiu. Ori duc rachiul şi-l torn înapoi în butoi...

George scormoni din buzunarul laibărului o pungă soioasă şi numără gologanii cuveniţi fără să deschidă gura. Avrum îi strînse cu băgare de seamă şi plecă spre cuşcă zornăindu-i în pumni. Ilie însă nu se putu răbda să nu-i strige mîndru, parcă el ar fi cheltuit:

— Ai văzut, jupîne?... Altădată apoi să nu mai cîrteşti!

Un flăcău, aprins brusc de mirosul băuturii, izbi cu pumnul în masă şi începu să chiuie de dîrdîiau geamurile. Ceilalţi se dezmorţiră ca şi cînd le-ar fi turnat în suflet o undă de bucurie. În cîteva clipe toată cîrciuma se încinse de strigătele lor năstruşnice.

Cînd chiuiau mai cu foc, se auziră pe uliţă alte chiote de veselie, mai furtunoase şi mai sălbatece. Un răstimp cele două grupuri părea că s-au luat la întrecere care să se înăbuşe. Cei de-afară însă cu cît se apropiau cu atît vuiau mai cuprinzător. Iar cînd năpădiră în crîşmă amuţiră de tot pe oamenii lui George. De altfel, în curînd conteniră şi noii-sosiţi împreună cu

lăutarii, osteniţi de sforţări, chiotele prefăcîndu-se într-un zgomot asurzitor de chemări răguşite, de porunci mînioase, de ţipete nerăbdătoare, din care numai uneori se înţelegeau mai lămurit:

— Jupîne, o cupă, da' dulce!...

— Hai mai iute, Avrume!...

— Unde te ascunzi, tîrtane, fi-ţi-ar neamul de ocară!...

Feciorii nu mai încăpeau pe bănci. Ţiganii se îndesară la masa lui Ion, afară de Găvan care trebui să stea în picioare, în colţ, lîngă gordună. O sumedenie de sticle şi pahare răsări pe mese. Mirosul de rachiu se frămînta cu fumul greu de tutun şi cu zăpuşala acră de sudori. Toată lumea vorbea de-a valma, închinînd, strigînd, lălăind. Toate gurile înjurau de Dumnezeu, de soare şi de lună pe lăutari sau pe Avrum, sau pe Dumnezeu însuşi.

Între timp se înnoptase şi odaia nu mai era luminată decît de o lampă funinginită, spînzurată de o grindă din tavan. În lumina galbenă-bolnavă şi tremurătoare oamenii păreau mai beţi de cum erau aievea, ochii luceau mai sălbatec, iar braţele goale, ciolănoase, cu muşchii umflaţi ca nişte şerpi flămînzi, se ridicau mereu peste capetele turburate, ameninţînd ori prevestind o primejdie. Glasurile se îngroşau şi răguşeau din ce în ce, vorbele deveneau mai grosolane şi sudălmile mai mînioase. Feţele asudate sclipeau care roşii-pară, care galbene-verzui, iar din gălăgia ameţitoare se înălţau, stăpînitoare, rîsete zvăpăiate, cîte un rîgîit larg, urlete prelungi...

Simion Lungu, beat leucă, răzimat de un colţ de masă, îşi înjura nevasta care stătea lîngă el, în picioare, cu un copilaş la ţîţă. Femeia îl trăgea într-una

de mînecă, zicîndu-i cu glas monoton, fără să se sinchisească de ocările lui:

— Hai, Simioane, hai zău acasă, că mîine trebuie să te scoli cu noaptea-n cap să te duci după lemne, că nu mai am nici cu ce aţîţa focul... Hai, hai, zău!...

Simion se plîngea comesenilor care nu-l ascultau, înjura, bea, pînă ce în cele din urmă femeia îşi făcu loc alături de dînsul, astupînd gura copilului cu sfîrcul pieptului, rîzînd şi trăgînd zadarnic cu ochiul spre un flăcău pe care băutura îl posomorîse.

Toţi flăcăii închinau, pe rînd, cu lăutarii care cîntau din ce în ce mai cu suflet doine de beţie, tărăgănate şi lăbărţate ca nişte femei dezmăţate. Briceag se ameţise bine de băutură, dar arcuşul lui trăgea parcă mai frumos, pe cînd Holbea, mai trăznit, seconda atît de fals că lui însuşi îi era ruşine. Numai Găvan rămăsese treaz, întîi ca să-şi poată păzi gorduna, apoi fiindcă era un beţiv fără pereche, în stare să sugă o vadră de spirt fără măcar să clipească.

Ion se simţea atît de amărît că nici rachiul nu-i tihnea. Ruşinea ce i-o făcuse Vasile Baciu i se aşezase pe inimă ca o piatră de moară. Se silea să nu se mai gîndească la ce-a păţit şi totuşi mintea îi era otrăvită numai de ocară. O dorinţă grozavă îl cuprindea din ce în ce mai stăruitor în mrejele ei: să lovească, să spargă, să se descarce ca să se răcorească. Se uita în răstimpuri cu coada ochiului spre cealaltă masă, unde George, înviorat, închina mereu şi dăndănea, cu glasul gros şi neplăcut, un cîntec domnesc, cu ochii fulgerători, cu o trufie provocătoare pe faţă. Privindu-l aşa, hoţeşte, Ion simţi deodată ca şi cînd i-ar cădea o pînză de pe ochi. Îşi aminti că Ilie Onu l-a văzut în grădină, îmbrăţişîndu-se cu Ana. Acum Ilie şedea lîngă George. Ilie trebuie să-i fi dat de veste, iar George a asmuţit pe

Baciu. Şi, fiindcă nu s-a putut răfui cu Baciu, i se înfipse în creier gîndul că trebuie să se răfuiască cu George. Îndată ce-i veni hotărîrea aceasta, începu să-l chinuiască. Se frămînta şi suferea pentru că nu ştia cum să înceapă.

Atunci pică în cîrciumă Titu Herdelea. Intrarea lui curmă o clipă gălăgia.

— Bună seara! rosti Titu puţin încurcat, căci toate privirile se întoarseră spre dînsul.

— Bună seara! răsună aproape în cor răspunsul tuturor, după care zgomotul îşi reluă stăpînirea mai avan ca înainte.

Titu venise mai ales împins de curiozitate. Avea o presimţire că cearta de la horă nu va rămîne fără urmări şi nu s-a putut stăpîni să nu treacă pe la Avrum, să vadă ce se mai petrece. La cină familia Herdelea dezbătuse amănunţit întîmplarea şi cu toţii căzuseră de partea lui Ion, şi pentru că li-e era vecin, şi pentru că feciorul Glanetaşului era mai deştept decît toţi flăcăii din Pripas. Discuţia o încheiase Titu, declarînd grav:

— Bine-ar face să-i tragă o sfîntă de bătaie!

Dar n-a spus cui să-i tragă şi nimeni din casă nu l-a mai întrebat, căci se făcuse tîrziu şi pe toţi îi cuprinsese somnul, iar învăţătorul chiar adormise îmbrăcat în timpul convorbirei. După ce s-a culcat toată familia, Titu s-a aşezat să lucreze, pentru tatăl său, la nişte registre de înscriere. A lucrat ce-a lucrat, pe urmă nu şi-a mai putut opri nerăbdarea. Şi, cum tutunul îi era pe isprăvite, şi-a luat pălăria şi s-a dus glonţ la cîrciumă.

Dădu mîna cu Avrum, cum obişnuia totdeauna cînd lua ceva pe datorie, ceru un tutun, îi spuse să-l treacă la cont şi apoi, ca să mai poată zăbovi, vorbi

cine ştie ce cu ovreiul, trăgînd cu ochiul spre mesele flăcăilor. Îl rodea să întrebe ce s-a mai întîmplat, dar se sfia. Ce-ar zice oamenii să afle că el se interesează de hîrjonelile praşcăilor? În sfîrşit porni mîngîindu-se cu gîndul că nu se poate să fi fost nici o încăierare de seamă, altfel n-ar fi toţi împreună.

Trecînd pe lîngă masa lui Ion, zîmbi prieteneşte. Flăcăul se sculă în picioare şi-i zise respectos, întinzîndu-i un pahar de rachiu:

— Fă bine, domnişorule, şi închină cu noi un păhăruţ!

Titu se codi puţin, mai mult de ochii lumii, căci prilejul i se păru bun să afle cîte ceva. Aşteptă deci să stăruiască şi ceilalţi, şi atunci luă paharul şi-l ridică în sus în semn că vrea să închine. Ion strigă deodată poruncitor să se facă tăcere, şi toate glasurile se stinseră într-o clipire. Domnişorul însă acuma se zăpăci, nefiind meşter în hiritisirile lungi şi ceremonioase care plac ţăranilor.

— Să trăieşti, Ioane!... Să trăiţi cu toţii şi... noroc! zise dînsul, după o pauză, cu vocea răguşită uşor de emoţie.

Bău şi dădu înapoi paharul, abia stăpînindu-şi un fior de greaţă. Ion îi răspunse cu o închinare foarte iscusită, dar acoperită de gălăgia care reîncepuse. Titu îi întinse mîna:

— Noapte bună, Ionică, şi mulţumesc!

— Mulţumim noi de cinste, domnişorule! făcu flăcăul petrecîndu-l pînă afară.

În faţa cîrciumei, pe prispă şi în uliţă, pîlcuri-pîlcuri de oameni închinau, povesteau sau se sfădeau. Fete mai curioase şi copii mai neostoiţi căscau gura pe la ferestrele dinspre grădină, lipindu-şi nasul de geamuri. Macedon Cercetaşu, mort de beat, comanda

militărește, tolănit în marginea șanțului, de vuia satul.

— Ai văzut ce mi-a făcut badea Vasile, domnișorule? zise Ion încetinel, să nu-l audă și alții.

— Da, și-ți spun drept, m-am mirat cum ai putut sta așa, cu mîinile în sîn, răspunse Titu clătinînd din cap.

— Ce puteam face, domnișorule? șopti Ion scrîșnind dinții. Dacă-l plezneam, poate-l omoram și înfundam temnițele... Ș-apoi, vezi d-ta, nu-i de vină cine face, ci de vină-i cine-l pune să facă!...

Titu se apropie să nu piardă cumva vreo șoaptă. Iar fiindcă Ion tăcu, îl scormoni:

— Zău, mă? Adică tu crezi că l-a pus cineva?

— L-a pus, pot să jur pe sfînta cruce... D-ta nu știi că vrea să dea pe Ana după George a lui Toma Bulbuc?

— Aa? După George?

— Vezi bine c-așa. Doar mereu o spune în gura mare, s-audă toți cîinii... Apoi amu vezi și d-ta cine-i de vină...

Titu, ca să-l întărîte, îl mulcomi:

— Bine, dar poate că George nu l-o fi îndemnat să...

Ion, cătrănit, îl întrerupse:

— Vai de mine, domnișorule, cum poți grăi așa? Că doar eu știu bine că George nu mă sufere ca sarea-n ochi... Nu știi d-ta cum umblă dînsul după Ana, și încă de cînd? Anuța nu-l vrea, că nu-i place și-apoi el cată să se răzbune pe mine...

Titu tăcu un răstimp, se gîndi și pe urmă vorbi rar:

— Rău, foarte rău că George umblă cu d-astea...

— Crezi d-ta că mă las eu astă-seară pînă nu-l

muștruluiesc? Poate numai de m-ar trăzni Dumnezeu din senin... Altminteri în cearceaf o să-l ducă de-aici...

Glasul flăcăului se sugrumase de furie. Titu se spăimîntă și-i zise foarte încet și sincer:

— Astîmpără-te, Ioane, să nu dai de vreo poznă!

— Să știu că zece ani nu scap din temniță și tot nu mă las pînă nu-i văd sîngele! murmură Ion, aprins ca un balaur, încleștînd pumnii și cutremurîndu-se...

8

Titu știa acum sigur că va fi scandal mare și nici nu se mai duse acasă. Trebuia să vadă bătaia, să aibă ce povesti mîine familiei și poate chiar prietenilor din Armadia. Merse deci încet plimbîndu-se pînă la gura Uliții din dos, se întoarse iar înapoi, trecu prin fața cîrciumii pînă spre casa lui Simion Butunoi, nevrînd să se depărteze prea mult ca să poată sosi grabnic la fața locului cînd va începe încăierarea.

Făcu plimbarea aceasta de zece ori, de douăzeci de ori, și tot degeaba... Ion, oricît era de hotărît, nu îndrăznea să se agațe tam-nesam de oameni. Îi trebuia o pricină, cît de mică, și n-o găsea, căci George petrecea între tovarășii săi și nici nu se uita spre masa lui, parc-ar fi bănuit că-i caută gîlceavă.

Buba se sparse de-abia pe-aproape de miezul nopții. Lăutarii vrînd să plece, căci erau tocmai din Lușca și aveau de mers vreo două ceasuri, se sculară cerînd plata de la George, care parcă tocmai așteptase clipa aceasta ca să se răzbune. Se răsti la Briceag cu pumnii:

— Ce mă, cioară, mie-mi ceri bani? Mie mi-ai zis?

— Nu m-ai tocmit tu? se zborşi ţiganul presimţind că va rămîne neplătit.

— Plătească-ţi cui i-ai zis şi are bani, că eu nu plătesc!

— Apoi n-ai strîns tu banii de la feciori?

— N-am strîns, încheie George mîndru şi batjocoritor, punînd sticla la gură şi trăgînd o duşcă zdravănă.

În răstimp Ion se sculase şi se apropiase de masa lui George.

— Plăteşte, sîsîi dînsul încruntat.

— Eu, mă? Eu? strigă cellalt sărind în picioare, încurajat de liniştea lui Ion pe care o lua drept slăbiciune.

— Tu!

— Da' crezi tu că io-s cîrpa voastră, mă? răcni George tot mai dîrz şi ameninţător. Şi încă mai sare la mine! Şi încă cine?...

Nu mai putu urma căci Ion îl izbi cu amîndoi pumnii, peste masă, drept în obraji. În cealaltă clipă se repezi şi George, dar Ion îl lovi a doua oară mai ţeapăn... Pe urmă se încăierară. George mugea ca un taur şi-l apucă de cheotoarea cămăşii, sucind-o aşa încît vinele lui Ion se umflau, iar faţa i se roşea din ce în ce mai tare. Cu toate acestea Ion îl lovea aprig cînd în cap, cînd în burtă, încît pumnii i se umplură de sîngele ce curgea şiroi din nasul lui George, stropindu-le hainele.

În cîrciumă toată lumea se adunase ciopor în jurul lor, strigînd:

— Nu-i lăsaţi! Săriţi!...

Dar nu sărea nimeni, ca şi cînd toţi ar fi vrut să vadă întîi care-i mai tare. Numai Avrum, înfricoşat să nu-i prăpădească sticlele şi paharele sau să-i spargă geamurile, se năpusti la dînşii cu un curaj nebănuit, nu ca să-i despartă, ci silindu-se din răsputeri să-i împingă spre uşa de la uliţă. Lampa începu să fumege mai greu, gata să se stingă în vălmăşeală. Jertfind cîteva smocuri din barba-i roşcovană şi primind bucuros o droaie de pumni, Avrum izbuti, în cele din urmă, să-i scoată afară. După bătăuşi năpădiră toţi oamenii în uliţă, încît în cîteva clipe odaia se goli. Ovreiul, fericit c-a scăpat fără pagube, închise repede uşa şi trase drugul de fier, să nu se întîmple cumva să se mai reîntoarcă muşteriii.

Rostogolindu-se în uliţă, cei doi se descleştară. Ion se repezi la gardul cîrciumarului, smulse un par şi, mai înainte să-l poată opri cineva croi pe George peste spinare, încît acesta căzu grămadă, gemînd prelung:

— Valeu! M-a omorît tîlharul!

Gura, mustăţile, bărbia, cămaşa lui George erau vopsite de sînge, dar numai lovitura de par îl biruise. Mai bolborosi cîteva sudălmi, încercînd să se ridice din şanţul în care se prăvălise, durerea însă îl copleşi curînd, parcă i s-ar fi rupt şira spinării. Rămase încîrcit în buruienele murdare, înconjurat de unii flăcăi ce săriseră să-l ajute. Nişte femei porniră să ţipe, bărbaţii înjurau, iar copilaşul lui Simion Lungu, speriat de gălăgia care se înteţea mereu, scăpînd sfîrcul ţîţei din gură, începu să zbiere. Ilie Onu se căznea să rupă un lătunoi dintr-un gard de peste drum ca să crape capul lui Ion, urlînd furios:

— Aesta-i ucigaş, oameni buni, aesta-i hoţ!...

Ion era mulţumit acuma şi răcorit, şi nu se mai sinchisea de nimic. Stătea sprijinit în par, ciobăneşte,

privind triumfător şi amenințător, dacă cumva ar mai îndrăzni cineva să-l supere.

Smuncind la lătunoi, Ilie îşi astîmpără mînia şi apoi împreună cu alţi flăcăi luară pe braţe pe George şi-l duseră acasă, suduind care de care mai năprasnic. În urma lor mergeau o mulţime de femei spăimîntate şi cîţiva copii întîrziaţi pe uliţă...

Pe cer se ivise o jumătate de lună luminoasă şi rece, argintînd şoseaua şi vîrfurile pomilor...

9

Ceilalţi flăcăi se strînseră în jurul lui Ion, privindu-l cu respect şi aruncîndu-i cîte o vorbă glumeaţă prin care voiau să-i arate prietenia şi admiraţia. Ar mai fi avut poftă de petrecere, dar ţiganii o şterseseră în vremea bătăiei, iar în uşa lui Avrum zădarnic bătură, căci nu se deschise. Mai povestiră un răstimp în faţa crîşmei, pe urmă se împrăştiară, unii pe-acasă, alţii pe la drăguţe... Ion zvîrli parul în grădina ovreiului şi porni spre casă, agale, mulţumit, ca după o ispravă bine făcută. Trecea pe dinaintea casei lui Vasile Baciu, a treia de la cîrciumă. Se opri gîndindu-se să intre la Ana. Se simţea doar acum răzbunat şi mai vrednic. Dar, îşi zise că fata poate nu ştie ce vitejie a săvîrşit dînsul adineaori, iar să-i spună el, nu i se părea potrivit. Mai bine să afle ea de la alţii şi să-l dorească mai mult. Se uită însă lung la casa nouă, ascunsă în umbra celor trei meri bătrîni din grădiniţă, la ferestrele negre ca nişte ochi somnoroşi, la ograda largă, la grajdurile adormite, la poarta de scînduri cu stîlpi înalţi, şi îl cuprinse o bucurie ca şi cum acuma toate acestea ar fi ale lui.

În dosul portiţei Ana pîndea cu inima cît un purice. Auzise larma de la Avrum şi se strecorase afară, bănuind că Ion, de supărare, trebuie să fi stîrnit vreo poznă. Îi tremura sufletul să nu i se întîmple ceva. Ar fi ieşit în uliţă, dar îi era frică să nu scîrţîie portiţa şi să se trezească tatăl său, care sforăia pe prispă de cînd îl aduseseră acasă oamenii de la horă. Văzu apoi cum îl duceau pe George şi-şi făcu cruce, mulţumită că cel zdrobit nu era Ion. Acum îl aştepta pe el, mişcată de mîndrie şi parcă simţind cum îi creşte în inimă iubirea stăpînitoare, iubirea care pecetluieşte soarta oamenilor. Simţirea aceasta o înfiora şi în aceeaşi vreme îi aprindea toate tainiţele sufletului... Pe urmă îl auzi apropiindu-se. Pe urmă îl văzu oprindu-se. Vru să-l cheme ca să se arunce în braţele lui vînjoase şi ocrotitoare, şi totuşi nu se putu clinti. Pe urmă cînd el nu se urni, se înfricoşă, îşi frînse mîinile şi şopti drăgostoasă, rugătoare, cu buzele uscate şi atît de încet că singură nu-şi auzi glasul.

— Ionică!... Ionică!... Ionică!...

Ion însă îşi reluă calea, fluierînd şi păşind mai apăsat. Cizmele lui bocăneau pe uliţa colbuită, iar uneori potcoavele zăngăneau izbind vreo piatră...

Cînd ajunse aproape de casă, Ion se pomeni din urmă cu nişte paşi foarte grăbiţi. Era Titu care alerga gîfîind. N-avusese norocul să vadă bătaia şi era nemîngîiat. Se plictisise plimbîndu-se de colo pînă colo, mereu prin faţa cîrciumei, şi în cele din urmă, ca să-i treacă mai uşor vremea, se duse pînă la răscrucea din cellalt capăt al satului. Acolo a auzit zgomotul încăierării. Şi-a iuţit paşii cît a putut, dar pînă să sosească la Avrum se mulcomise tot şi n-a mai găsit ţipenie de om.

— Ei, ce-a fost, Ioane? întrebă dînsul frecîndu-şi mîinile.

— Nimic, murmură flăcăul liniştit. M-am răcorit oleacă...

Mai mult nu putu smulge dintr-însul Titu, oricît îl descusu.

Se despărţiră zicîndu-şi în acelaşi timp:

— Noapte bună!

Cocoşii porneau să vestească miezul nopţii...

Capitolul II

ZVÎRCOLIREA

1

O lumină cenuşie, tulbure privea pe ferestre cînd se trezi Glanetaşu. Din depărtare se auzi un cucurigu slab, pierdut şi răguşit. Peste o clipă altul, mai aproape, răspunse subţire şi tăios. Pe urmă altele, din ce în ce mai apropiate şi mai ţanţoşe, pînă ce o bătaie surdă din aripi, în tindă, urmată de un cîntec de cocoş, poruncitor, gros, sfîrşindu-se într-un cîrîit vesel, cutremură toată căsuţa, încît Glanetaşu tresări de spaimă şi-şi făcu cruce.

— Bată-te Dumnezeu, cocoş nebun! murmură bătrînul mai zvîrcolindu-se puţin în pat pînă să se dezmeticească bine. Dormi, muiere? întrebă apoi, atingînd cu cotul pe Zenobia.

— Ba, răspunse femeia repede cu glasul limpede.

Tăcură amîndoi, scărpinîndu-se şi icnind bătrîneşte.

— Da' cîte ceasuri să fie, hai? căscă iar bărbatul, într-un tîrziu.

— Hai, scoală că-i vremea de sculat, mormăi Zenobia mai ursuză acum şi urnindu-se din aşternut.

— Oare? se miră Glanetaşu pocnindu-şi alene oasele.

— Scoală, zău, măi bărbate, pînă mă duc să trezesc pe Ion, că el ştiu că n-are să se trezească singur, c-a jucat toată ziua şi a mai stat şi pe la Avrum pînă tîrziu... Scoală, scoală, să te duci la lucru, să nu ne apuce prînzul lenevind, că-i mai mare ruşinea!...

Bătrînul se scărpină iar în cap, în barbă, pe piept, căscă prelung cu poftă, se mai uită spre ferestre şi apoi murmură întrebător:

— Oare lună-i ori ziuă?

În clipa aceea, în tindă, cocoşul răspunse mai aspru şi mai poruncitor:

— Cucuriguuu!...

— Apoi n-auzi că-i ziuă? făcu Zenobia care se dăduse jos din pat şi-şi lega zadiile, bolborosind rugăciuni.

Glanetaşu se ridică întîi pe jumătate, se mai gîndi şi în sfîrşit sări din culcuş, silindu-se să fie sprinten ca să-şi alunge moleşeala din ciolane.

— Aprinde lampa! zise apoi căutînd el însuşi chibriturile în firida hornului, dar negăsindu-le se necăji şi se răsti la femeie: Da' unde dracu le-ai mai pus iar?

Zenobia însă nu răspunse. Se închină larg de mai multe ori, bîiguind sfîrşitul rugăciunilor şi, numai după ce isprăvi, strigă la Glanetaşu, furioasă:

— O, trăzni-te-ar să te trăznească, om nebun şi fără Dumnezeu, că nu mai poate omul de tine nici să-şi zică ocinaşele!

Ieşi trîntind şi blestemînd. În tindă găinile se ciocăneau şi cîrîiau nerăbdătoare, iar cînd Zenobia deschise uşa spre ogradă, năvăliră afară parc-ar fi scăpat din temniţă. Femeia le aruncă cîţiva pumni de porumb, afurisind mereu pe Glanetaşu şi numărînd în gînd găinile care se zbăteau să înghită cît mai repede şi cît mai multe grăunţe, în vreme ce cocoşul, veşnic neîncrezător cu Zenobia şi îngăduitor faţă de consoartele sale, apuca doar din cînd în cînd cîte un bob. Găinile bătrîne se ghemuiau sfioase cînd stăpîna se apropia şi le căuta de ou, pe rînd, spre marele necaz al cocoşului, care zbîrlea creasta ameninţător, se ferea călcînd ţanţoş şi cotcodăcea clocotind de indignare...

Apoi cînd galiţele se împrăştiară, Zenobia se sui în podeţul cu fîn şi strigă din capul scării:

— Ionică!... Măi Ionică!... Scoală, dragul mamii, să te duci să dobori iarba ceea, să nu ne pomenim c-o ploaie, să ne-o prăpădească!

— Bine, bine, las', că mă scol! mormăi flăcăul somnoros.

Zenobia nu-l mai cicăli. Ştia bine că băiatul, cînd e vorba de muncă, nu se codeşte şi nu leneveşte ca Glanetaşu.

Ion dormea toată vara în podul cu fîn de deasupra grajdului. Astfel nu mai deştepta din somn pe bătrîni cînd venea el noaptea de pe uliţe, ş-apoi mai auzea mereu şi pe Dumana, singura lor văcuţă, ronţăind sau rumegînd, sau suflînd aspru pe nări, pe cînd alegea fînul din ogrinjii ce-i punea dînsul seara în iesle.

Îşi birui repede lenea somnoroasă, se tîrî pînă la gura podului şi coborî în ogradă.

Satul dormea. Numai cîte un cocoş întîrziat mai vestea ici-colo zorile. O ceaţă uşoară, străvezie plutea peste coperişurile ţuguiate. Dealurile hotarului parcă se legănau, tremurîndu-şi porumbiştile multe, lanurile puţine de grîu şi de ovăs, în vreme ce vîrfurile împădurite, negre şi nemişcate, vegheau odihna satului, ca nişte capete de uriaşi îngropaţi în pămînt pînă-n gît.

O adiere de vînt, răcoritoare, pătrunse pînă-n sufletul flăcăului, alungîndu-i cele din urmă rămășițe de somn din oase. Își roti privirile prin ogradă, scărpinîndu-se în ceafă, ca și cînd s-ar fi gîndit de ce să se apuce. Zenobia, ieșind iar din casă, se minună:

— Vai de mine, băiete, mi se pare că te-ai culcat în cămașa de sărbători?

Ion se zăpăci de părere de rău, în vreme ce bătrîna urmă mai jalnic:

— Ferfeniță ai făcut toate înfloriturile și mărgeluțele, și ai înnegrit-o de nu știu zău cum am s-o scot din boală!... Ba ai mai umplut-o și de sînge... Cu cine te-ai bătut?

Flăcăul se uită cu băgare de seamă și de-abia atunci văzu că pieptul și poalele cămășii erau pătate de sînge.

— Cu George a lui Bulbuc, mormăi, drept răspuns, și intră în tindă.

Își lepădă cămașa se îmbrăcă în hainele de lucru, încălță opincile și pe urmă se spălă pe obraji în Pârîul-Doamnei care se vărsa chiar lîngă casa lor în Gîrla-Popii.

Era gata de drum. Zenobia îi pusese în traistă un codru de pîine de mălai, niște brînză și ceapă, toate învelite într-o pînzătură curată. Luînd de sub grindă tocul și gresia, flăcăul întrebă pe Glanetașu care se tot sucea și se-nvîrtea căutînd cine știe ce:

— D-ta te duci la notar la lucru?

— M-oi duce, că m-am tocmit de alaltăieri, de cînd a umblat după oameni prin sat...

— Apoi bine... Numai să nu bei banii că trebuie să-i strîngem. Ca mîine ai să vezi că începe să umble iar din casă în casă subprimarul cu straja după bir, adăogă Ion foarte așezat.

— Acu lasă că doar nici eu nu-s copil, făcu Glanetașu.

— Mi-ai pus de mîncare, mamă? întrebă iar flăcăul, cîntărind traista.

— Ți-am pus, și la prînz oi veni și ți-oi mai aduce, răspunse Zenobia suflînd din răsputeri în tăciunii din vatră care fîsîiau, afumau și nu se aprindeau de loc.

— Să vii nesmintit să întorci d-ta pologul, să nu mă mai întîrzii eu și cu asta altfel nu isprăvesc cu cositul, că delnița-i măricică murmură Ion închinîndu-se și ieșind.

— Umblă sănătos!

În tindă flăcăul își luă coasa din cui, agăță traista în coasă și coasa pe umăr, și porni. Trecu repede pe dinaintea casei învățătorului Herdelea, care dormea dusă, în vreme ce găinile în cotețul de lîngă gard săreau, cîrîiau și se sfădeau. Merse pe șoseaua revenită de rouă pînă unde se desparte drumul cel vechi, apoi coti în dreapta și sui încet pe o cărare lină, printre porumbiști care mai late, care mai înguste, despărțite de răzoare crescute cu iarbă grasă. Pășea grăbit să ajungă mai curînd să apuce a cosi o bucată cît mai zdravănă înainte de răsăritul soarelui, căci iarba umedă se taie mai bine și mai lesne.

Hotarul era încă pustiu. Doar pe Simion Lungu îl găsi cosind de zor în livada ce o ținea cu arendă de la Avrum, lîngă o holdă de ovăs a lui Vasile Baciu. Trecînd, îl strigă în loc de bineţe:

— Harnic! harnic!

Simion mai trase cîteva brazde, pe urmă se opri să-și ascută coasa și răspunse lui Ion, care se depărtase de-a binelea, încît nici nu-l mai auzi:

— Apoi ce să facem?... Muncim, că de-aceea ne-a lăsat Dumnezeu pe lume...

2

Mai urcă Ion vreun sfert de ceas. Locul era tocmai în inima hotarului; o fîşie lungă şi îngustă, de vreo trei care de fîn. Atîta rămăsese din livada de douăsprezece care ce mersese pînă-n Uliţa din dos şi care fusese zestrea Zenobiei. Încetul cu încetul Glanetaşu îl tot ciopîrţise... Îi cam plăcuse bătrînului rachiul, iar munca nu prea îl îndemnase. În tinereţea lui a fost mare cîntăreţ din fluier, de i se dusese vestea pînă prin Bucovina. Zicea atît de frumos din trişcă, parc-ar fi fost clarinet. De aceea l-a şi poreclit lumea „Glanetaşu". Fusese băiat curăţel şi isteţ, dar sărac iască şi lenevior de n-avea pereche. Fugea de muncă grea. Se zicea că în viaţa lui n-a tras o brazdă cumsecade, adîncă şi cît trebuie de lată, că nici nu ştia ţine bine coarnele plugului; coasa iarăşi îl dobora repede şi-i stătea în mînă ca un băţ. I-au plăcut mai mult lucrurile muiereşti: săpatul, pologul, căratul, semănatul. Dar şi mai bucuros trîndăvea prin ogrăzile domnilor, pe la notar, pe la preot, pe la învăţător şi chiar pe la ovreii din Armadia şi din Jidoviţa. Niciodată nu i-au crescut bătături în palmă de muncă, nici nu i s-a plămădit pămîntul în piele... Norocul lui a fost Zenobia, o femeie ca un bărbat. Fără de ea cîinii l-ar fi mîncat. S-a măritat cu dînsul fără voia părinţilor, care-i ziceau că din frumuseţe nu se face porumb şi din isteţime mămăligă. Singură la părinţi şi din oameni cu stare, ar fi putut lua fruntea satului. Ea însă l-a vrut pe Glanetaşu şi părinţii ca să nu-i iasă din voie, în cele din urmă au dat-o şi au înzestrat-o cu patru table de porumb şi două de fîneaţă, trecîndu-i şi casa din capul satului cu grădina dimprejur. Cînd s-au mutat tinerii în casa unde stătuse bătrînii pînă

şi-au clădit-o pe cea de peste drum de-a popii, au găsit pînă şi oalele pe foc, iar în ogradă o pereche de boi şi două vaci, o droaie de găini şi vreo cinci raţe... Gospodărie deplină, numai Glanetaşu să fi fost bărbat, s-o îngrijească.

Glanetaşu însă nici după ce s-a însurat nu şi-a schimbat năravurile. Zenobia l-a lăsat cît l-a lăsat, pe urmă, văzînd că nu-i nici o nădejde, s-a făcut ea bărbat şi a dus casa. Era harnică, alergătoare, strîngătoare. Dacă n-a dus-o mai bine, n-a fost vina ei. Unde nu-i cap, nu-i spor. Din zi în zi s-au înglodat tot mai rău. O datorie naşte pe alta. Ca să astupe o gaură, stîrneau o spărtură cît o şură. Azi se duce pe apa sîmbetei o limbă de porumbişte, mîine o livadă întreagă... Mare noroc că Dumnezeu nu le-a hărăzit decît un singur copil. Dac-ar fi venit mai mulţi poate c-ar fi ajuns de minunea lumii...

Cînd au murit părinţii Zenobiei, Glanetaşu stătea tocmai în două porumbişti ciopîrţite şi în două vaci sterpe. Moartea bătrînilor iar i-a mai ridicat puţin deasupra nevoilor: vreo zece capete de vite, vreo cinci locuri bunişoare şi casa cea nouă... Aceasta au şi vîndut-o îndată lui Iftode Condratu, ca să se mai uşureze de datorii.

Măcar acum de-ar fi pus umărul Glanetaşu... Dar nu l-a pus. S-a lăsat de fluier şi s-a apucat de beţie. Cît e Armadia de mare, toate crîşmele le bătea. În loc să muncească la coasă ori la plug pe pămîntul lui, umbla pe la ovreii din Jidoviţa, să facă bani, iar banii să-i bea. Nu se îmbăta însă niciodată rău şi era blînd la beţie; rîdea într-una şi povestea fel de fel de minciuni, de-ţi era mai mare dragul de el...

Aşa apoi, în cîţiva ani, iar s-a încuscrit cu sărăcia. În zadar se jura Zenobia pe toţi sfinţii din calen-

dar, după fiecare ciopîrţire de moşie, că mai curînd se spînzură decît să mai vîndă o palmă de loc. Picau hîrţoagele de judecată şi trebuia să dea de bunăvoie, dacă nu vrea să vină cu toba să-i facă haram şi puţinul din care-şi mai tîrau viaţa.

Cînd s-a ridicat Ion, stăteau numai în trei petece de pămînt: fîneaţa, spre care se grăbea acuma, şi două porumbişti, dincolo de şosea, tocmai în hotarul satului Sărăcuţa. Ce-ar fi trebuit să fie Glanetaşu, a fost feciorul. Era iute şi harnic, ca mă-sa. Unde punea el mîna, punea şi Dumnezeu mila. Iar pămîntul îi era drag ca ochii din cap. Nici o brazdă de moşie nu s-a mai înstrăinat de cînd s-a făcut dînsul stîlpul casei. În schimb, cum-necum în doi-trei ani a plătit şi datoriile ce le aveau la „Someşana“ din Armadia, încît a putut aţîţa focul cu cărţuliile verzi şi roşii care pricinuiseră Zenobiei atîtea zile fripte...

Flăcăul sosi încălzit de drum. Se opri în marginea delniţei, pe răzorul ce-o despărţea de altă fîneaţă, tot aşa de lungă şi de lată, pe care Toma Bulbuc o cumpărase acum vreo zece ani de la Glanetaşu. Cu o privire setoasă, Ion cuprinse tot locul, cîntărindu-l. Simţea o plăcere atît de mare, văzîndu-şi pămîntul, încît îi venea să cadă în genunchi şi să-l îmbrăţişeze. I se părea mai frumos, pentru că era al lui. Iarba deasă, grasă, presărată cu trifoi, unduia ostenită de răcoarea dimineţii. Nu se putu stăpîni. Rupse un smoc de fire şi le mototoli pătimaş în palme.

Se aşeză pe răzor, înţepeni nicovala în pămînt, potrivi tăişul coasei şi apoi începu a-l bate cu ciocanul, rar, apăsat, cu ochii ţintă la oţelul argintiu. Cînd isprăvi, se sculă, scoase de la brîu gresia, o înmuie bine în apa din toc şi apoi mîngîie ascuţişul coasei cu gresia, schimbînd mereu degetele mînei stîngi. Pe

urmă, cu un pumn de iarbă, şterse toată coasa. În clipa aceea privirea i se odihnea pe delniţa lui Toma Bulbuc, cosită, cu fînul adunat în căpiţe care stăteau încremenite ici-colo, ca nişte mormoloci speriaţi. Pămîntul negru-gălbui părea un obraz mare ras de curînd... Privindu-l, Ion oftă şi murmură:

— Locul nostru, săracul!...

Se gîndi puţin de unde să înceapă şi hotărî să pornească brazda de la capătul dinspre sat, cu faţa către răsărit, să-l vadă soarele cînd se va înălţa de după dealurile Vărărei. Încercă întîi coasa în colţ, făcîndu-şi loc, apoi croi brazda în latul locului ca să se usuce mai deodată şi mai repede.

Cînd ajunse la marginea delniţei, se opri să mai netezească coasa cu gresia. Acuma stătea cu faţa spre satul care, sub o ceaţă străvezie, tremura uşor, se întindea şi se strîngea, ca şi cînd s-ar feri de îmbrăţişarea răcoroasă a dimineţii. Vedea casa lor peste drum de a învăţătorului Herdelea, chiar în capul satului dinspre Jidoviţa, despărţite prin Uliţa Mare ce se coboară pînă la Avrum, suie iar pînă pe la preotul Belciug, mai merge drept o bucată şi apoi urcă dealul, grăbindu-se spre Sărăcuţa. Lîngă casa nouă a lui Vasile Baciu porneşte Uliţa din dos care face un ocol mare ca să treacă prin faţa bisericii şi să se arunce iar în Uliţa Mare, dincolo de grădina popii, printre bordeiele ţigănimii. Fundătura pleacă din Uliţa din dos, de lîngă biserică, se adînceşte mereu între dealuri şi, la Ştefan Ilina, se despică în două. Un braţ mai scurt o ia la stînga, numai printre vreo trei-patru căsuţe, apoi se face drum de car, se caţără pe coastă şi se pierde în cîmp; cellalt însă merge înainte, cu casele tot mai rare, pe urmă, mereu pe lîngă Părîul-Dracului, din

ce în ce mai şerpuit, pînă ce intră în Pădurea-Fulgerată...

Satul părea mititel să-l cuprinzi tot într-un pumn şi să-l pui în traistă, ca o jucărie pentru copii. Hotarul însă se întindea atît de mare, încît Ion nu se mai sătura privindu-l, ca o slugă credincioasă pe un stăpîn falnic şi neîndurător.

Din şosea şi de la marginea satului începea coasta lină cu sute de parcele, unele galbene, altele verzi, altele cenuşii, învălmăşite şi încurcate, ţintuite icicolo cu cîte un păr sau măr pădureţ. Urcă încet pînă la pădurea Vărărei, din care de-abia se vedea de aici o dungă liliachie, coborînd din ce în ce mai groasă şi mai întunecată spre Jidoviţa, pînă se pleşuveşte şi se schimbă în lanuri de grîu şi de porumb... Dincolo de Părîul-Dracului se înalţă Zăhata, mai piezişă, mai îngustă, cu multe cînepişti, adumbrită toată de Pădurea-Fulgerată care merge pînă la Păuniş şi pînă la Săscuţa, dar fără să treacă peste şosea. Peste drum, în zare, albăstreşte Pădurea-Spînzuratului, unde se zice c-ar fi fost spînzurători pe vremea revoluţiei, dar care ţine de satul Săscuţa. Măgura-Cocorilor însă e a pripăsenilor. Mai poartă şi azi în vîrf o căciulă zdravănă de pădure, dar trupul i-e lăzuit, arat şi semănat. Tocmai la picioarele Măgurii se înşiră casele din Uliţa Mare... Apoi vin Lazurile, de la Părîul-Doamnei pînă la hotarul Sărăcuţei şi pînă la Pădurea-Domnească ce se coboară pe ţărmul Someşului între Jidoviţa şi Armadia...

Sub sărutarea zorilor tot pămîntul, crestat în mii de frînturi, după toanele şi nevoile atîtor suflete moarte şi vii, părea că respiră şi trăieşte. Porumbiştele, holdele de grîu şi de ovăs, cînepiştile, grădinile, casele, pădurile, toate zumzeau, şuşoteau, fîşăiau, vorbind un grai aspru, înţelegîndu-se între ele şi bucurîndu-se de lumina ce se aprindea din ce în ce mai biruitoare şi roditoare. Glasul pămîntului pătrundea năvalnic în sufletul flăcăului, ca o chemare, copleşindu-l. Se simţea mic şi slab, cît un vierme pe care-l calci în picioare, sau ca o frunză pe care vîntul o vîltoreşte cum îi place. Suspină prelung, umilit şi înfricoşat în faţa uriaşului:

— Cît pămînt, Doamne!...

În acelaşi timp însă iarba tăiată şi udă parcă începea să i se zvîrcolească sub picioare. Un fir îl înţepa în gleznă, din sus de opincă. Brazda culcată îl privea neputincioasă, biruită, umplîndu-i inima deodată cu o mîndrie de stăpîn. Şi atunci se văzu crescînd din ce în ce mai mare. Vîjîiturile stranii păreau nişte cîntece de închinare. Sprijinit în coasă pieptul i se umflă, spinarea i se îndreptă, iar ochii i se aprinseră într-o lucire de izbîndă. Se simţea atît de puternic încît să domnească peste tot cuprinsul.

Totuşi în fundul inimii lui rodea ca un cariu părerea de rău că din atîta hotar el nu stăpîneşte decît două-trei crîmpeie, pe cînd toată fiinţa lui arde de dorul de a avea pămînt mult, cît mai mult...

Iubirea pămîntului l-a stăpînit de mic copil. Veşnic a pizmuit pe cei bogaţi şi veşnic s-a înarmat într-o hotărîre pătimaşă: trebuie să aibă pămînt mult, trebuie! De pe atunci pămîntul i-a fost mai drag ca o mamă...

Cînd a umblat la şcoala din sat a fost cel mai iubit elev al învăţătorului Herdelea, care mereu i-a bătut capul Glanetaşului să dea pe Ion la şcoala cea mare din Armadia, să-l facă domn. Glanetaşu s-a şi învoit pînă în cele din urmă, mai ales că toată treaba n-avea să-l coste multe parale. Doar cărţile, pe care

le putea lua vechi, şi taxa de înscriere, vreo trei zloţi. Ba Herdelea a alergat şi s-a zbătut pînă ce l-au iertat şi de cei trei zloţi, fiindcă băiatul era silitor şi cuminte. De gazdă n-avea nevoie. Copilul putea merge la şcoală în fiecare dimineaţă, să-şi ducă merinde pentru amiază, iar seara să se întoarcă acasă; din Pripas pînă în Armadia e o plimbare de o jumătate de ceas. După două luni de învăţătură însă Ion n-a mai vrut să se ducă la şcoala cea mare. De ce să-şi sfarme capul cu atîta carte? Cît îi trebuie lui, ştie. Şi apoi i-e mai drag să păzească vacile pe cîmpul pleşuv, să ţie coarnele plugului, să cosească, să fie veşnic însoţit cu pămîntul... Şi Glanetaşu, pe cît de greu l-a dat la liceu, tot atît de lesne s-a împăcat să nu mai urmeze; doar de cei cîţiva zloţi aruncaţi pe cărţi îi părea rău. Mai bine să-i fi băut decît să-i fi băgat în alde bazaconii nefolositoare. Ion însă nu s-a despărţit de tot nici de ele. Le-a păstrat şi-n sărbători le-a citit şi răscitit pînă li s-au ferfeniţit foile. Iar mai tîrziu mereu cerea învăţătorului ba cărţi de poveşti, ba cîte o gazetă veche, să se desfete...

Acuma, Ion cosea din răsputeri. Brazdele se prăvăleau, drepte, grele, mirositoare. Cînd răsări soarele, roşu şi somnoros, Ion simţea o amorţeală uşoară în şale şi degetele parcă i se încleştau pe codoriştea coasei. Se îndrepta din spinare la capătul brazdelor, ştergea tăişul cu şomoioage de iarbă moale, îl atingea cu gresia, răsufla greu şi iar se aşeza pe lucru. Oboseala îl întărîta ca o patimă. Munca îi era dragă, oricît ar fi fost de aspră, ca o rîvnă ispititoare.

Soarele urca mereu pe cer, culegînd, cu razele-i calde stropii de rouă de pe cîmpuri, înviorînd din ce în ce văzduhul. Pretutindeni pe hotar oamenii, ca nişte gîndaci albi, se trudeau în sforţări vajnice spre

a stoarce roadele pămîntului. Flăcăului îi curgea sudoarea pe obraji, pe piept, pe spate, iar cîte un strop de pe frunte i se prelingea prin sprîncene şi, căzînd, se frămînta în humă, înfrăţind, parcă mai puternic, omul cu lutul. Îl dureau picioarele din genunchi, spinarea îi ardea şi braţele îi atîrnau ca nişte poveri de plumb.

Înspre prînzul cel mic, oprindu-se să-şi şteargă sudorile care-i ţîşneau acum din sîngele încins de dogoarea soarelui, iar se uită în vale, spre sat. Deodată faţa i se însenină de bucurie. Pe cărare suia încet Ana, cu un coş pe care-l muta mereu dintr-o mînă în cealaltă.

— Uuu, mă Anuţoooo! strigă Ion, uitînd într-o clipire osteneala şi fierbinţeala.

Fata, cam departe, ridică fruntea, îl văzu şi răspunse cu glas subţire ca o aţă:

— Uuu, mă Ionicăăă!...

Ion îi ieşi înainte la capătul dinspre cărare al locului. Obrajii Anei erau îmbujoraţi de căldură şi umezi de năduşeală. Puse coşul jos şi zise încet:

— Duc de mîncare tatii... A ieşit cu doi oameni să taie iarba din deal.

Ion o privea şi, fără să vrea, se gîndea: „Cît e de slăbuţă şi de urîţică!... Cum să-ţi fie dragă?..."

Fata însă, cu ochii în pămînt, vorbi dojenitoare şi cu imputare în glas:

— N-ai venit aseară... Şi te-am aşteptat pînă după miezul nopţii...

— Am fost necăjit rău, Anuţo, ştii bine... Ai văzut doar ce ruşine mi-a făcut badea Vasile?...

— Parcă tu nu-l ştii pe dînsul cum e la beţie?

Apoi, după o tăcere scurtă, adăogă:

— Şi te-ai răzbunat pe George...

— Că George-i cu vicleşugul, ehe! făcu repede Ion cu o lucire atît de stranie în căutătură încît Ana se cutremură.

Mai stătură cîteva clipe, fără să mai vorbească şi chiar fără să se privească. Pe urmă fata, zăpăcită, îşi luă coşul, zicînd:

— Acu mă duc, că m-o fi aşteptînd tata...

— Du-te, du-te, zise Ion simplu.

Ana porni pe cărare la deal. După cîţiva paşi mai întoarse capul cu un zîmbet blînd pe buze, care însă pe Ion îl făcu să se gîndească iarăşi mai ursuz: „Tare-i slăbuţă şi urîţică, săraca de ea!..."

Rămase cu ochii pe urmele ei pînă ce dispăru la o cotitură. Şi văzînd-o cum se legăna în mers, ca o trestie bolnăvicioasă, fără vlagă, slăbănoagă, avu o tresărire şi o părere de rău: „Uite pentru cine rabd ocări şi sudălmi!"

Încremeni aşa un răstimp. Dar deodată îşi reveni, scutură din cap, ca şi cînd s-ar încăpăţîna să-şi lepede o slăbiciune, şi-şi zise aspru: „Mă moleşesc ca o babă neroadă. Parcă n-aş mai fi în stare să mă scutur de calicie... Las' că-i bună Anuţa! Aş fi o nătăfleaţă să dau cu piciorul norocului pentru nişte vorbe..."

Dădu să se întoarcă la coasă, cînd un glas plăcut răsună la spatele lui:

— Leneveşti, leneveşti?

Îi pieri din suflet toată frămîntarea văzînd pe Florica, cu faţa rumenă, plină şi zîmbitoare, apropiindu-se sprintenă ca o ispită. Bîlbîi zăpăcit de mulţumire:

— M-am odihnit oleacă... A trecut pe aici Ana lui Vasile Baciu şi...

Îşi curmă glasul brusc, întîlnind întristarea ce răsărise în ochii fetei. Îi păru rău că n-a tăcut şi vru

s-o dreagă, făcînd un pas ca să schimbe vorba. Florica însă nu-i mai dădu răgaz să înceapă şi-i zise cu imputare:

— Am văzut... Cum să nu vă fi văzut... Că doar nu-s oarbă... Umbli după ea ca armăsarul după iepe... Mă mir că nu ţi-e ruşine...

Ion încercă să rîdă. Nu izbuti, dar răspunse cald, mîngîind-o din ochi:

— Nu vezi tu cum e lumea azi, Florico?... Vai de sufletul meu... Crede-mă! În inima mea însă tot tu ai rămas crăiasă...

Ochii fetei se umplură de lacrimi îngăimînd:

— Te faci de rîsul lumii ca s-o iei pe ea.

Flăcăul tăcu. Apoi oftă. Clocotea. Fără să mai scoată o vorbă, o luă în braţe, o strînse s-o înăbuşe şi o sărută pe gură cu o patimă sălbatecă. Fata se zvîrcolea, dar cu fiece mişcare se lipea mai tare de pieptul lui şi, printre sărutări, murmura:

— Ionică... lasă-mă... Te văd oamenii... Lasă-mă... Te văd... oamenii...

— Aşa munceşti tu, dragul mamii? strigă în clipa aceea Zenobia, care venea cu mîncarea, grăbită şi supărată.

Tinerii se despărţiră îndată. Florica, roşă foc de ruşine, de-abia putu îngîna cîteva vorbe şi se făcu nevăzută printre delniţe. Ion însă, ca să-şi ascundă zăpăceala, se răsti la mă-sa:

— Că şi d-ta, zău, vii c-o falcă-n cer şi cu una-n pămînt, parcă eu aş sta toată ziua cu mîinile-n sîn! Mai bine veneai mai devreme, că vezi bine că soarele-i într-amiezi şi pologul s-a uscat ca hîrtia...

3

Ana ajunse în deal gîfîind.

Vasile Baciu, împreună cu doi lucrători coseau din răsputeri, schimbînd doar din cînd în cînd cîte-o vorbă.

— Ai venit? întrebă Vasile cam morocănos, văzînd pe Ana.

Ar fi vrut să mai fi întîrziat cu mîncarea, să poată oamenii să lucreze mai mult pînă-n prînz, că tot îi plătea destul de scump.

Era un bărbat silitor Vasile Baciu cînd se găsea în toane bune. A avut o viață grea şi plină de trudă, dar s-a ţinut totdeauna printre fruntaşi. Părinţii nu i-au dat decît sufletul dintr-însul. S-a însurat cu o fată bogată şi urîtă, dar a iubit-o ca ochii din cap, căci ea îi întruchipa pămînturile, casa, vitele, toată averea care-l ridicase deasupra nevoilor. Bogăţia îi deschisese mai mare dragostea de muncă. Rîvna de a agonisi îi puse stăpînire pe suflet. Îi era frică mereu că un trăznet din senin îi va zdrobi toată truda vieţei. Trei copii, cei dintîi, îi muriseră înainte de a împlini un an de zile. Ana a fost al patrulea... În urma ei au mai venit doi, dar fără zile... Vasile Baciu nădăjduia mereu un băiat. În cele din urmă a sosit, dar încăpăţînîndu-se să intre în lumea necazurilor cu picioarele înainte, a stîrnit numai jale şi nenorocire. Moaşa satului, care era chiar mama femeiei, a încercat toate descîntecele şi buruienile. Zadarnic. O săptămînă încheiată casa a tremurat de gemete şi vaiete. Atunci Vasile s-a repezit de a chemat pe doctorul Filipoiu din Armadia. Cum a văzut-o, doctorul s-a crucit şi, după ce i-a ocărît pe toţi pentru că nu l-au înştiinţat mai devreme, le-a spus că acuma e prea tîrziu, că femeia a început să învineţească, apoi că numai Dumnezeu face minuni şi că ar fi trebuit s-o ducă la spital, în Bistriţa, să-i scoată copilul prin burtă. Baciu i-a plătit un zlot de argint şi l-a întors acasă cu căruţa. Pînă să vie dînsul, femeia şi-a dat sufletul. Copilul a mai mişcat într-însa vreo două ceasuri, încît moaşa era cît pe-aci să-l înţepe cu un ac, să nu se întîmple cumva să-l îngroape de viu, să se facă moroi şi să vie din cealaltă lume să spăimînte oamenii... Împreună cu nevasta, Vasile Baciu a înmormîntat o parte din sufletul său propriu. Îi slăbi pofta de muncă, parcă n-ar mai avea pentru cine să se ostenească. Îi rămăsese o mîngîiere în Ana, care semăna cu mă-sa, dar în acelaşi timp o şi ura, fiindcă din pricina unui copil s-a tras moartea femeiei ce-i fusese reazămul vieţii. Căută să-şi înece jalea în rachiu. Şi, deoarece cînd era beat uita tot, se îmbăta din ce în ce mai des. Inima i se înăcrise ca o pungă de piele arsă. Ce agonisea acuma dădea pe băutură. Se făcea zi cu zi mai dîrz. Numai moşia îi mai era dragă ca odinioară. Îl durea gîndindu-se că va trebui s-o ciopîrţească spre a potrivi zestre Anei la măritiş. Se frămînta deseori să găsească vreun chip de a nu da nimic cît va trăi dînsul. George al Tomii Bulbuc i se părea singurul care ar putea lua fata, aşteptînd zestrea pînă la moartea lui. Ana nu se împotrivea pe faţă. Asta îl cătrănea mai rău. În Ion simţea un vrăjmaş. Cum a fost dînsul în tinereţe, aşa e feciorul Glanetaşului azi. Îi vrea averea. De aceea fierbea de ură chiar numai văzîndu-l. Şi ura i se revărsa asupra Anei mai aprigă, pentru că ea era mai aproape de sufletul lui...

Îi aruncă pe sub sprîncene cîteva priviri mînioase apoi ascuţindu-şi coasa, o întrebă peste umăr:

— Dar cu cine te-ai oprit pe coastă?

— Cu Ion, răspunse fata fără înconjur.

5*

— Mhm, cu Ion, mormăi Vasile Baciu. Apoi vezi bine c-aşa... Se vede că degeaba îţi spun eu ţie, ca un părinte, că tu faci tot cum te taie capul... Bine, draga tatii, bine... Bine că ştiu. Că dacă-i vorba pe aşa, apoi eu ţi-s popa...

Vorbind se înfurie din ce în ce mai tare şi se porni pe ocări şi sudălmi. Coasa însă n-o lăsa din mînă; ba parcă trăgea brazdele mai zdravăn. Cei doi lucrători, vrînd-nevrînd, trebuiau să urmeze pilda lui, căci el mergea în frunte. Astfel omul se răvenea înjurînd, dar în aceeaşi vreme nu îngăduia pe muncitori să lenevească.

Ana scotea oalele din coş, în umbra unui măr pădureţ la marginea fîneţei... Vorbele grele ce o plezneau, în faţa oamenilor o chinuiau. Răbda totuşi cu inima împăcată, zicîndu-şi că suferă pentru Ion. Cu gîndul acesta în minte, se aşeză lîngă coş şi întoarse privirea în vale, unde ştia că munceşte el. Îl zări tot acolo, dar parcă nu mai era singur... O zgudui un fior. Clipi de cîteva ori, ca şi cînd i s-ar fi lăsat o ceaţă pe ochi. Vedea însă bine, Ion strîngea în braţe o femeie. Pe ea n-a sărutat-o, iar pe cealaltă o îmbrăţişează. Tot sîngele i se adună în obraji şi, parc-ar fi avut un ochean, atît de bine văzu acum pe Florica. O durere mare i se sfredelea în piept şi ochii nu şi-i mai putea smulge de la dînşii. Auzea ca prin vis ameninţările tatălui ei:

— Mai bine te tai eu în bucăţele decît s-ajungi bătaia de joc a Glanetaşilor... Baremi să ştiu că eu te-am făcut, eu te-am omorît...

Glasul lui însă nu-i pătrundea în suflet, căci sufletul ei se împietrise de amărăciune. Se simţea neputincioasă şi părăsită. Îmbrăţişarea celor doi i se părea nesfîrşită, îi sorbea toată lumina ochilor. Doar buzele subţiri, înălbite, mai puteau murmura, tremurînd de durere:

— Nu mă iubeşte... Tot nu mă iubeşte... Of, Doamne, Doamne!...

4

Satul fierbea. Cearta de la horă şi mai ales bătălia de la cîrciumă treceau din casă în casă, din ce în ce mai umflate.

Dis-de-dimineaţă Toma Bulbuc a sculat din pat pe preotul Belciug şi i s-a plîns că Ion i-a schilodit feciorul. Popa s-a indignat, fiindcă Toma era un stîlp darnic al bisericii, şi i-a făgăduit că dumineca viitoare are să dojenească pe bătăuşul Glanetaşului de pe amvon, ca să-l înveţe omenie. Toma, foarte mulţumit cu răspunsul, a povestit tuturor oamenilor ce i-a întîlnit, cum s-a supărat preotul şi ce i-a spus, apoi a ieşit la lucru împreună cu George care, în afară de o dungă vînătă pe spinare, lată de vreo palmă, era bun teafăr, ca şi cînd nici n-ar fi păţit nimic.

Femeile mai cu seamă, care unde se zăreau, născoceau amănunte noi. Multe se jurau c-au fost de faţă şi au văzut cum a crăpat ţeasta lui George, cînd l-a izbit Ion cu lătunoiul, cum i s-au împrăştiat creierii prin colbul uliţii... Altele ştiau că feciorul Tomii trage să moară, iar cîteva mai îndrăzneţe strigau c-a murit încă de azi-noapte şi că Toma s-a dus la popa pentru înmormîntare...

În familia învăţătorului Herdelea nu s-a mai vorbit toată ziua decît despre întîmplările grozave de ieri. Titu, care de obicei nu se cărăbănea din pat pînă pe la amiazi, acuma s-a sculat pe la nouă şi numai-

decît a aruncat întrebarea:

— Aţi auzit ce bătaie a fost azi-noapte?

Toţi ştiau. Herdelea, fiindcă se culca totdeauna o dată cu găinile, se scula veşnic cu noaptea-n cap, ieşea în ogradă şi schimba noutăţi cu toţi trecătorii. Vestea cea mare o aflase de la Macedon Cercetaşu, care în toate lunile îşi găsea de lucru pe-acasă spre a-şi putea vindeca oboseala beţiei de dumineca.

— Eu tocmai m-am nemerit pe-acolo cînd s-a întîmplat... zise Titu misterios trăgîndu-şi ghetele.

Laura şi Ghighi, mezina familiei, tăbărîră pe el, să le povestească tot, din fir în păr. Chiar şi d-na Herdelea îşi ascuţi urechile de lîngă sobă, unde se ostenea cu gătirea bucatelor pentru amiazi. Titu însă se închise, ca un sfinx, în faţa tuturor stăruinţelor.

— Staţi, staţi! strigă într-una îmbrăcîndu-se cu o iuţeală militărească. Întîi să-mi cumpăr un tutun, pe urmă vă spun...

Se simţea atît de mîndru, parcă el însuşi ar fi fost eroul sau cel puţin victima bătăliei. Deşi ar fi putut să ticluiască un şirag de amănunte, care de care mai cumplite şi mai mincinoase, îl rodea totuşi ambiţia acuma să se documenteze înainte de-a vorbi. De-aceea pretextul tutunului. Avrum, izvorul cel mai autentic, îi va împrumuta toate ştirile.

Cîrciumarul însă se posomorî ca o zi de ploaie cînd Titu vru să-l descoase. N-a văzut nimic, nu ştie nimic... Îi era frică să nu aibă urmări bătaia, în care să fie amestecat şi dînsul, riscînd poate chiar să i se închidă prăvălia. Poate să vie jandarmii sau poate vreo judecată... cine ştie? Tăcerea negustorului e totdeauna de aur...

Norocul lui Titu a fost c-a întîlnit pe Dumitru Moarcăş, un client credincios al cîrciumii, de la care

a aflat repede atîta încît să poată înflori o povestire mai senzaţională. Astfel a împuiat apoi urechile mamei şi surorilor sale cu amănunte pînă la prînz.

Toată familia Herdelea era cu trup şi suflet de partea lui Ion. Ziceau că bine a făcut dacă a zgîlţîit puţin pe butoiul cela de George. De ce să-şi bată joc de un băiat cumsecade ca Ion?... Părtinirea nu era cu totul dezinteresată. Învăţătorul făcuse o clacă iarna trecută, să-i aducă satul lemne de foc. Au lipsit tocmai bogătaşii, în frunte cu Toma Bulbuc. De atunci familia n-avea la inimă nici pe tată şi nici pe fiu. Herdelea chiar a spus o dată, de faţă cu mai mulţi ţărani: „Las' că-mi pică ei în mînă, şi Toma şi ceilalţi... Şi am să-i joc şi eu cum se cuvine..."

Cînd sleiră de-a binelea toată întîmplarea cu bătaia, Titu simţi îndemnul să ducă vestea mai departe. Frămîntă bine în cap hotărîrea, iar la prînz, după ce mîncă zdravăn şi bău cîteva pahare de apă, strigă încîntat:

— Să vedeţi ce-o să se mai mire cei din Armadia şi din Jidoviţa!

Se sculă de la masă înaintea tuturor, se îmbrăcă tacticos în hainele cele mai bune, se ferchezui ca o păpuşă şi plecă bombănind cu o nemulţumire prefăcută.

— Mă duc să mă mai plimb, că am să putrezesc de atîta plictiseală.

O luă spre Jidoviţa, agale, fluierînd din vîrful buzelor şi învîrtind între degete un baston de trestie...

Titu era mîndria familiei Herdelea. Avea douăzeci şi trei de ani şi era înalt, cam deşirat, cu o faţă lătăreaţă, ochi albaştri spălăciţi şi o frunte largă. Mustăţile nu-i prea creşteau şi de aceea le rădea, zicînd că se poartă după moda anglo-americană. Toată casa jura că tînăr mai deştept ca dînsul nu se pomeneşte în împreju-

rime. De altfel în şcoală a învăţat binişor. A început-o subt mîna tatălui său care l-a şi scos „eminent". Cînd a trecut la liceul din Armadia, a mers puţin mai anevoie; prin clasa a treia se plîngea că-l persecută profesorii, ceea ce pe Herdelea l-a făcut să-l mute la liceul unguresc din Bistriţa. „Las' că-i bine să înveţe şi ungureşte — a zis învăţătorul — că-n ziua de azi nu faci nimic dacă nu rupi limba stăpînirii". Dar nici aici nu s-a prea înţeles cu profesorii, încît după ce a terminat clasa a şasea, familia s-a învoit să urmeze la liceul săsesc. „Cu limba nemţească — a zis iar învăţătorul — poţi umbla toată lumea". Taxele de înscriere însă fiind prea mari şi Herdelea neavînd banii trebuincioşi în septembre, Titu a rămas să studieze acasă ultimele două clase. Pe urmă cînd a sosit vremea examenelor, băgînd de seamă că taxele pentru particulari sunt şi mai urcate şi, nemerindu-se ca Herdelea să aibă acuma şi mai puţini bănişori, Titu, după o ciorovăială violentă, a renunţat la şcoală, mai ales că şi el se cam săturase de atîta buchiseală searbădă. Într-un sfat de familie următor apoi, a triumfat părerea fetelor: Titu să se facă notar comunal. Hotărîrea aceasta însă a întristat adînc pe d-na Herdelea, care veşnic visase pe Titu preot în Monor, satul ei de baştină, căci băiatul semăna mult cu ea, avînd o voce preafrumoasă... Pînă să plece însă Titu la cursul de notari s-au înăsprit condiţiile de primire; i se ceru bacalaureatul. Herdelea atunci a propus să urmeze şcoala normală şi să vie învăţător în Pripas, în locul lui; pînă ar ieşi băiatul, el tocmai ar împlini anii de pensie. Dar Titu avea groază de dăscălie. Mai curînd salahor, decît dascăl... Şi împotrivirea lui a fost atît de înverşunată, încît nimeni n-a mai îndrăznit să-i pomenească de dăscălie. Cu toate acestea nici degeaba nu se putea să stea.

Era doar om în toată firea. Cum să trîndăvească? L-ar lua lumea la ochi... Deci Herdelea, fiind prieten bun cu notarul din Salva, l-a convins să ia pe Titu ca ajutor şi practicant, dîndu-i casă, masă şi ceva de buzunar. Titu s-a dus, a stat trei luni, a lucrat mai nimic, s-a plictisit mult şi pe urmă a venit iar acasă. În zadar, nu-i plăcea notariatul şi pace. Şi chiar de i-ar plăcea, ce perspective ar avea într-o carieră, fără diplomă? Ar însemna să rămînă toată viaţa practicant, un fel de jălbar nenorocit, batjocura satelor. Tocmai el, care era plin de ambiţii, care simţea că poate şi trebuie să ajungă cineva în lume... Citea cu patimă versuri, romane. Mai ales de cînd s-a lăsat de şcoală, a citit tot ce i-a căzut în mînă. Şi tot citind, a început şi el să scrie. Întîi mai pe furiş, pe urmă mai pe faţă şi în sfîrşit cu tot dinadinsul. Iar cînd, într-o bună zi, *Familia* i-a publicat o poezie de trei strofe, s-a hotărît definitiv, dar în taină: va fi poet. Surorile lui îl priveau ca pe un bărbat însemnat, iar părinţii, deşi în sinea lor nu prea înţelegeau cum va mînca şi se va îmbrăca Titu din poezii, împărtăşeau părerea fetelor. Domnii din Armadia şi cu deosebire doamnele şi domnişoarele au citit cu mirare şi invidie numele băiatului învăţătorului din Pripas subt o poezie tipărită. În curînd tot judeţul l-a consacrat poet. Şi Titu citea şi scria mereu pînă noaptea tîrziu; stingea lampa, aştepta prin întuneric inspiraţia, înjgheba cîte un vers în cap, aprindea repede lumina, îl eterniza pe hîrtie... Herdelea cam mormăia uneori că prăpădeşte prea mult petrol, dar Titu, vrăjit de muza lui, nici nu voia să auda asemenea imputări pămînteşti...

Apropiindu-se acum de Jidoviţa, se gîndea unde să se ducă? Să se oprească în Jidoviţa sau să treacă în Armadia? Inima îl îndemna şi ici şi dincolo. În

Armadia era fata profesorului de matematici, Valentin Dragu, domnişoara Lucreţia, micuţă, oacheşă, visătoare. O iubea de vreo trei ani. O iubire foarte eterică alcătuită numai din rare priviri cu înţeles, din suspine dese, din cîte-o strîngere de mînă mai vie, din cărţi poştale ilustrate şi mai ales din declaraţii timide, exprimate în limbajul florilor, al mărcilor sau al culorilor. De cîte ori se abătea prin Armadia, şi se abătea mai în toate zilele, Titu făcea ce făcea şi întîlnea pe Lucreţia. Atunci roşeau amîndoi, vorbeau despre mersul vremii, se priveau şi apoi tăceau. „Tăcerea spune mai mult decît toate frazele", îşi zicea Titu. De altfel Lucreţia a fost una din cauzele de căpetenie ale chemării lui poetice. Versurile din *Familia* preamăreau tocmai frumuseţea ochilor ei verzi...

Dar şi în Jidoviţa avea pe nevasta învăţătorului Lang. Învăţătorul era ovreu, iar nevastă-sa unguroaică. Veniseră de curînd la şcoala statului şi nu ştiau o boabă româneşte. Ovreii din Jidoviţa s-au apucat prea tîrziu să practice patriotismul cel nou şi rupeau atît de prost limba oficialităţii încît nici ungurii cei mai binevoitori nu-i puteau înţelege. Soţii Lang deci au fost bucuroşi cînd au cunoscut pe Titu, singurul om cu care puteau vorbi mai ca lumea. Bărbatul era beţiv şi petrecea mai în toate nopţile prin cîrciumile din Jidoviţa sau prin cele din Armadia. Femeia, drăguţă, cochetă, se plictisea grozav. Oamenii povesteau c-ar fi avut cîteva aventuri de dragoste prin Maramureş, unde a trăit înainte de a sosi în Jidoviţa. Lui Titu mai ales din pricina aceasta îi plăcea şi umbla s-o cucerească. Deşi ofta după Lucreţia, rîvnea mult şi o iubire pasionată. Dar nu prea ştia cum trebuie cucerită o femeie şi de aceea îi era frică să nu se facă de rîs în faţa unguroaicei. Cît a dorit dînsul şi n-a fost în stare să cucerească nici măcar o fată din Pripas, cu toate că i se scurgeau ochii după unele. Simţea însă că doamna Lang îl simpatiza şi aceasta îi dădea imbold să stăruiască.

Ajunse aproape de Jidoviţa. Pe drum ghetele i se prăfuiseră; se opri şi le şterse cu o batistă murdară, adusă înadins pentru treaba aceasta. Îi plăcea să se înfăţişeze totdeauna curat, cu atît mai mult cînd bănuia că are să întîlnească pe cine-i era drag. Scoase din buzunar o oglindă, îşi potrivi bufanţii lavalierei, îşi netezi frizura şi-şi picură pe piept puţin parfum ca să nu miroase a sudoare. În vremea cînd se aranja luă hotărîrea definitivă: va rămîne în Jidoviţa.

Soţii Lang stăteau în casa hahamului, în fund. Din curte intrai în tindă, apoi venea în stînga şi în dreapta cîte o odaie. Cea din stînga îl interesa mai mult pe Titu. Acolo era dormitorul.

Bătu la tindă. Nu răspunse nimeni. „Te pomeneşti că n-o fi acasă", se gîndi Titu apăsînd clanţa.

Uşa se deschise. Intră încetişor. Tinda era cam întunecoasă. În dreapta, uşa odăiei care slujea de sufragerie, salon şi biurou era dată la perete. Înlăuntru nimeni. Avu o tresărire de bucurie gîndindu-se că găseşte acasă numai pe d-na Lang, care obişnuia să stea după-amiezi trîntită pe pat, citind romane de dragoste, visătoare ca o cadînă din panorame. Se apropie de uşa dormitorului în vîrful picioarelor şi ciocăni uşor. Nici un răspuns. „O fi dormind", îşi zise Titu, cu mintea aprinsă brusc de o droaie de speranţe şi planuri, bătînd iarăşi mai tare.

— Cine-i? murmură un glas somnoros, răguşit şi gros.

— Eu, eu, răspunse tînărul, nemulţumit, recunoscînd vocea soţului.

— A, tu eşti, Titule? Intră, dragă! urmă glasul dinlăuntru mai înviorat puţin.

Titu intră amărît. Într-o clipire i se spulberaseră toate închipuirile: că va găsi pe iubita lui cu somnul în gene, că va profita de ocazie şi o va săruta pe ochi, să-i fure visurile, pe buze să-i soarbă gîndurile... şi poate chiar mai mult.

— Eşti singur? întrebă dînsul rotindu-şi ochii prin odaie.

— Singur, dragul meu, gîngăvi învăţătorul, căscînd. Nevastă-mea s-a dus în plimbare pînă-n Armadia, să cumpere nu ştiu ce... Sunt obosit, dragă prietene, de nici nu-ţi poţi închipui. Azi-noapte am făcut un chef monstru cu solgăbirăul, cu popa din Runc, cu doctorul Filipoiu, cu profesorul Oancea şi încă cîţiva cari au venit mai pe la spartul tîrgului de nici nu mi-i mai amintesc. Tocmai pe la şapte dimineaţa ne-am despărţit, la berăria Rahova, după ce cutreierasem vreo cinci cîrciumi... În sfîrşit ceva colosal!... Şi mi-e un somn!

Ascultîndu-l, Titu se posomorî de tot. Iată cine are parte de o comoară de femeie ca Rozica! Îl cîntări cu dispreţ. Lang avea nişte mustăţi ungureşti, un nas gros, ochii vii negri şi un păr creţ negru tăciune. Acuma însă era atît de tăbăcit la faţă, că părea cu zece ani mai bătrîn, deşi încă nu împlinise treizeci. De necaz, Titu pierduse şi plăcerea de a-i mai povesti bătălia.

— Atunci te las, zise, dîndu-i mîna. Îmi pare rău că n-am găsit pe nevastă-ta... Transmite-i complimentele mele!

— Da, da, căscă Lang. Mă, i-ascultă, bei un coniac?

— Nu, nu, mormăi Titu ursuz, ieşind. Sunt grăbit. Trebuie să mă duc şi prin Armadia...

— Bine, dragă, cum vrei, vorbi învăţătorul; luă o sticlă de pe mescioara de noapte, bău o duşcă ţeapănă, îşi trase plapoma peste cap şi începu îndată să sforăie ca o dihanie.

În uliţă Titu se răzgîndi. Ce să se mai ostenească prin Armadia? Cum e pornit azi pe ghinion e în stare să nu întîlnească nici pe doamna Lang, nici pe Lucreţia Dragu. Iar asta i-ar mohorî sufletul pentru o săptămînă încheiată... Dar nici acasă nu voia să se întoarcă. Ce să facă, ce să facă?

Era tocmai în faţa cancelariei comunale. Soarele ardea să topească zidurile. Fierbinţeala îl chinuia. Urcă repede în cancelarie, să mai stea de vorbă cu notarul Stoessel. Dar găsi numai pe practicantul Hornstein, un flăcăiandru slăbuţ, sfrijit, cu ochelari, cu o tremurătură nervoasă din cap, care făcea sforţări eroice să vorbească ungureşte. „N-am noroc, degeaba," îşi zise Titu, aşezîndu-se la biroul notarului, răspunzînd numai din vîrful buzelor la salutarea practicantului pe care nu-l putea suferi, cu toate că nu-i greşise nimic.

Aici cel puţin avea gazete şi putea să citească pînă se va mai însera şi se va mai potoli zăpuşeala. Ziarele îl pasionau, de altfel ca şi pe bătrînul Herdelea. Lor însă nu le mai venea nici unul, căci nu le ajungeau banii să plătească abonamentele. Au ţinut acum cîţiva ani *Gazeta Transilvaniei*. Herdelea îşi rupsese de la gură şi achitase un sfert de an, primind-o apoi un an încheiat şi punînd pe foc toate somaţiile cu care îl asalta administraţia, că „la caz contrar vom înceta trimiterea foaiei". Pe urmă Titu a descoperit ceva mai bun: să ceară abonamente de probă de la ziarele ungureşti. Cîte o săptămînă, două, primea jurnalul gratis. Cînd nu mai venea se adresa altuia pentru abonamente de probă. Astfel, în schimbul unei cărţi poştale, au avut

ziare aproape un an de zile. După ce le-au încercat pe toate, au vrut ei s-o ia de la început, dar zadarnic; cărţile lor poştale au rămas fără răspuns. Încît acum erau nevoiţi să împrumute gazeta preotului Belciug, care plătea regulat abonamentul, dar numai spre a dovedi că e bun român, căci el n-avea vreme să citească minciunile ziarelor. Titu, umblînd mai în fiece zi prin Jidoviţa, o lua de la cancelarie şi nici n-o mai dădea popii. Şi notarul ţinea vreo trei ziare ungureşti, de asemenea fără a le citi, dar păstrîndu-le pentru aţîţatul focului, aşa că Titu nu le putea duce acasă, ci doar să le soarbă în cancelarie.

Scufundîndu-se în gazete, Titu îşi uită curînd necazul. Citi pînă se întunecă, iar înainte de a pleca, simţindu-se înviorat, povesti totuşi întîmplările din Pripas, ba încă, spre marea fericire a practicantului, i le povesti pe ungureşte...

5

Cînd se îngîna ziua cu noaptea, familia Herdelea se afla în păr în pridvor, ca totdeauna în zilele frumoase de vară.

Herdelea, în vacanţă, pierdea vremea mai curăţind cîte un pom prin grădina din spatele casei, mai plivind cîte o buruiană, iar după masă se odihnea un ceas, două în stupină, alintat de zumzetul harnic al albinelor. Doamna Herdelea robotea toată ziua cu bucătăria. N-ar fi îngăduit fetelor pentru nimica-n lume să se apropie de cuptor. Doar spălatul vaselor şi căratul apei cădeau în sarcina Ghighiţei, pe cînd curăţenia casei rămînea în stăpînirea Laurei, care, fiind fată mare, avea ambiţia să potrivească toate astfel

încît să se observe pretutindeni gustul ei delicat... Treburile se isprăveau însă pînă pe înserat. Urma odihna în pridvor, unde femeile brodînd sau croşetînd, vorbeau şi rîdeau, în vreme ce Herdelea, cu pipa-n gură, răsfoia cîte-o carte. Satul întreg şi jumătate din hotar se întindeau în faţa lor ca o hartă mare cu reliefuri în colori. Oamenii care se întorceau de la cîmp sau mergeau spre Jidoviţa, trăsurile care umblau între Armadia şi Bistriţa defilau pe dinaintea lor, oferindu-le prilejuri mereu noi de vorbă. Apoi cînd venea întunerecul, fetele, în frunte cu mama lor, începeau să cînte romanţe vechi româneşti cu nişte voci simpatice de sopran, acompaniate uneori de basul învăţătorului...

Doamna Herdelea era cîntăreaţă înflăcărată şi o femeie foarte evlavioasă. Toată ziua ţinînd tigăile de coadă şi amestecînd în oale, lălăia cîntece sau rugăciuni, iar dumineca, fiindcă n-avea răgaz să meargă la biserică, cînta singură, acasă, toată liturghia. De altfel a avut o tinereţe glorioasă. Fată de ţărani săraci, rămasă de mică orfană de tată, a ajuns subt oblăduirea unchiului ei, Simion Munteanu, învăţător pe vremuri în Monor. De la unchiul ei i s-a tras tot norocul în viaţă. Munteanu a fost un dascăl harnic şi un român înfocat. Ca să ferească de ungurizare tîrguşorul, reşedinţă de vară a unei familii de conţi, a muncit din răsputeri. Din „irozii" de Crăciun el a făcut un fel de teatru religios, cu costume, cu cîntece şi cu dialoguri. Maria Drujan întruchipa pe Îngerul Domnului, îmbrăcată în alb. Îi şedea foarte bine şi s-a distins prin rîvna şi isteţimea cu care îndemna pe cei Trei Crai de la răsărit să se închine în faţa Mîntuitorului, ce se naşte în fiecare an.

Spre fericirea Mariei, învăţătorul Munteanu nu s-a mulţumit numai cu „irozii". Încurajat de buna pri-

mire, a organizat mai pe urmă reprezentații de teatru, recrutînd dintre fetele și flăcăii mai deștepți pe interpreții operelor lui Alecsandri, care atunci începeau să pătrundă mai bine și în Ardeal. S-a dus vestea acestor reprezentații în tot ținutul Someșului. Oamenii veneau din toate satele să vadă și să audă teatru românesc, dornici de-a se însufleți. Și diletanții lui Simion Munteanu jucau cu atîta inimă încît uimeau lumea. Sufletul lor însă era tînăra și drăgălașa Maria Drujan care, în scurtă vreme, a cucerit admirația tuturor, fiind cea mai isteață. În *Piatra din casă* și mai cu seamă în *Rusaliile* a cules succese neuitate. La un banchet, după reprezentarea *Rusaliilor*, protopopul din Șoimuș, om foarte învățat și umblat prin lume, a ținut un toast în care, slăvindu-i însușirile artistice, a proclamat-o, în aplauzele tuturor, primadonă diletantă. Maria a plîns de bucurie, deși n-a înțeles ce înseamnă porecla ce i-a hărăzit-o. În urma cuvîntării, protopopul a încercat să ciupească puțină curte primadonei, dar zadarnic...

Azi dăscălița își amintește cu lacrimi în ochi de vremile acelea de aur. Cum au pierit, parcă nici n-ar fi fost! Atunci a învățat ea cîntecele pe care acuma le învață de la ea fetele ei. Atunci! Treizeci de ani au trecut de-atunci... După *Rusaliile* a cunoscut pe Zaharia Herdelea, învățător cu mult viitor în Lechința, s-a măritat, a avut nouă copii, i-au murit șase, toți după ce i-a scos din nevoi, a muncit ca o roabă, a uitat toate veseliile și petrecerile și a îmbătrînit. Din frumusețea ei de odinioară n-au mai rămas decît urme și amintiri. Și cîntecele, sărmanele, scrise de mîna ei într-un caiet mare, ca să nu le uite. Mîngăierea o găsește acuma în credința în Dumnezeu, fierbinte

și neclintită, și în bucuria că-și vede copiii mari, gata să-și ia zborul în viață...

Noaptea se înălța din ascunzișuri, sugrumînd cele din urmă zvîrcoliri de lumină. Peste sat albăstreau valuri de fum, iar hotarul respira greu, învăluit într-o boare ușoară. Zgomotele se deslușeau din ce în ce mai limpede. Se auzeau cîinii cum își răspundeau lătrînd, chemările scurte pe țarină sau din casele îndepărtate, șoaptele oamenilor ce soseau de la lucru pe șoseaua albă, răscolind colbul cu pașii lor grei și osteniți, scîrțîitul carelor goale întovărășite de țărani sleiți de muncă și urmate de cîini cu botul în pămînt și cu coada în vînt, mirosind șanțurile și gardurile... Ajungînd la crucea din capul satului, trecătorii își curmau vorbele, se închinau descoperindu-se și apoi dădeau „bună seara" familiei Herdelea care cînta neobosită. Toți sătenii ascultau cu drag cîntecele. Copiii se opreau pe podul de peste Părîul-Doamnei, căscau gura cîte-o bucată de vreme și pe urmă porneau în goană...

Erau pe la strofa a treia din *Răpirea Basarabiei*, cînd Ghighi șopti misterios:

— Uite pe Toma Bulbuc și pe George!...

Laura și bătrînul Herdelea încetară brusc cîntecul, curioși să vadă victima bătăliei de-aseară. Doamna Herdelea însă nu voia să-și piardă seriozitatea pentru un lucru de nimic și continuă singură toată strofa următoare. Totuși, cînd Toma și feciorul se opriră la poartă, intrînd în vorbă, își domoli și ea glasul, biruită de curiozitate, lălăind doar melodia ca să poată auzi ce spun pricinașii.

Toma ar fi putut coborî de pe hotar de-a dreptul acasă. A vrut însă înadins să treacă pe-aici, să povestească și învățătorului pozna. Se aprinse repede și

începu să-şi laude feciorul şi să ocărască pe Ion. În cele din urmă puse pe George să-şi ridice cămaşa, să arate domnilor vînătaia din spinare.

— Sudui, măi Toma, sudui şi nu te temi de Dumnezeu, care vede şi aude toate! strigă atunci Zenobia, de peste drum, din mijlocul ogrăzii.

Ţăranul, speriat de gura Glanetăşiţei, se potoli îndată. Nu mai răspunse nimic, ci îşi luă doar rămas bun de la Herdelea şi plecă plouat şi grăbit, urmat de George. Zenobia îl petrecu în afurisenii pînă ce îl pierdu din ochi. Pe urmă ieşi în uliţă, se apropie pînă pe pod.

— Nu se mai satură, mînca-l-ar peştii Dunării de zgîrcit şi afumat! Îmi ponegreşte băiatul parcă i-ar fi prăpădit averea şi nu alta!

Familia învăţătorului rîse cu mare poftă de păţania lui Toma, iar Herdelea răspunse zîmbind femeiei:

— Ehei, Zenobio, crezi tu că cei bogaţi vreau să ştie de necazurile altora?

— Da să-i ardă focul, că prea-s cîinoşi la suflet... Din tindă l-am auzit cum se îmbăla şi n-am mai putut răbda, zău aşa...

Mai sporovăi puţin, verzi şi uscate, apoi fugi acasă aducîndu-şi aminte c-a lăsat mîncarea în clocot şi o fi dat în foc...

— Ţeapăn l-a pocnit şi Ion, zise învăţătorul după un răstimp.

— Cum nu, dacă l-a lovit cu un lătunoi! sări Ghighi, vrînd să le povestească iar toată întîmplarea.

Dăscăliţa însă începu *Hora Griviţei* mulcomind astfel zelul fetei. Dar nici asta n-avu parte s-o cînte pînă la sfîrşit, căci în curînd veni Belciug cu Vasile Baciu. Popa fusese la cîmp să supravegheze munca

la o livadă a bisericii. Îi era cald şi mai ales îl chinuia o sete cumplită. Ghighi îi aduse cît ai bate din palme un pahar de apă.

Vorbiră, fireşte despre bătaia de azi-noapte care aprinsese tot satul. Preotul fierbea de indignare.

— De mult tot aud că feciorul Glanetaşului s-a făcut un becisnic, dar tot n-am crezut. Isprava de acum însă le-a pus vîrf la toate. Trebuie să se isprăvească o dată în sat cu bătăuşii, altminteri mîine-poimîine ne-om pomeni că au început să omoare oameni!... Toţi tăcură, pătrunşi de revolta lui. Numai Ghighi întrebă, copilăreşte:

— Dar dacă nu se ştie care-i de vină?

— Cum nu se ştie, domnişoară? se miră Belciug. Crezi d-ta că poate să fie George vinovat?

— Eu cred, răspunse fata hotărît.

Popa zîmbi acru, dezvălindu-şi dinţii pînă la gingii.

— Eu însă, cu voia d-tale, nu cred, zise apoi puţin batjocoritor.

Doamna Herdelea, nemulţumită că vede pe Vasile Baciu împreună cu preotul, după necuviinţele de la horă, interveni, uitîndu-se peste capul lui Belciug:

— În orice caz, Ion e băiat cumsecade. E muncitor, e harnic, e săritor, e isteţ. Omul mai greşeşte, că doar de-aceea-i om. Nu trebuie să osîndim aşa uşor.

Preotul zîmbi iar, mai acru şi încurcat, negăsind repede un răspuns potrivit.

— Amu m-aş amesteca şi eu, ca omul prost, de! începu Vasile Baciu ştergîndu-şi gura cu mînecile cămăşii.

Dar dăscăliţa îi tăie vorba aspru:

— Ba tu n-ai ce să te amesteci, Vasile!... Slavă Domnului, m-am întîmplat şi eu la horă, ieri, tocmai

cu părintele, cînd ai venit beat ca un porc și te-ai agățat de Ion din senin! Mă mir numai că părintele te mai rabdă pe lîngă dumnealui, în loc să se ferească de tine ca de ciumă!

Baciu înghiți în sec, se uită la Belciug, apoi la învățător, apoi la domnișoare, zăpăcit, se scărpină în cap și murmură:

— De... cam așa-i...

Între timp preotul își regăsise încrederea și acuma zise, cu un surîs care pe doamna Herdelea o supăra:

— Firește, nici Vasile nu-i ușă de biserică... Nu, nu... Dar omul beat e neom și-i mai ierți fărădelegile...

— Da' Ion n-a fost beat aseară? întrerupse Ghighi.

— Nu te mai tot amesteca și tu în vorbele oamenilor, o dojeni Herdelea care, deși se dușmănea într-ascuns cu popa, nu voia să ajungă la ceartă ca să nu dea pildă rea sătenilor.

— Mai cu seamă, urmă Belciug, fără a ține seama de vorbele fetei, că dînsul avea și oarecare temei să dea o lecție bătăușului...

— Umblă mereu să sucească mințile Anuții, că doar-doar m-o face să i-o dau, vorbi țăranul prinzînd iar curaj.

— Și-adică de ce nu i-ai da-o? zise dăscălița, aprinzîndu-se. De ce? Crezi c-ai face rău?

— Nu i-aș da-o să știu de bine că... făcu Vasile cu un glas înăbușit, cu ochii înflăcărați deodată de îndărătnicie.

— Apoi vezi c-așa sunteți voi, proștii... Uite-așa, nătîngi și căpcăuni!... Adică pentru că tu ai cîteva petece de pămînt, nu-ți mai încapi în piele de fudulie?

În loc să iai un fecior care știi că n-are să-ți hărtăpănească ce-i dai, tu te gîndești numai la avere. Parcă cu averea ai să te îngropi... Duceți-vă, duceți-vă, să nu vă mai aud nici de nume!

Doamna Herdelea se necăjea totdeauna repede. Acuma însă simțea că de va mai întinde vorba, vor ajunge la sfadă. Deci se sculă și intră în casă.

— Femeile judecă foarte ușor, zise Belciug, mîhnit de cuvintele dăscăliței, care i se părea că-l priveau pe dînsul. Viața e totuși mult mai complicată. Fiecare își știe necazurile lui și le potrivește cum crede mai bine...

Pe uliță venea încet Ion, cu o pală de fîn proaspăt agățată în coasă. Cînd îl zări, preotul îngălbeni. Se sili să se stăpînească, dar cînd flăcăul murmură respectuos „bună seara“, mînia îi porni limba:

— Să-ți fie rușine, Ioane, de cele ce faci! Rușine să-ți fie!

Ion se opri uluit și de-abia după un răstimp putu răspunde:

— De ce, domnule părinte?

— Fiindcă ești un stricat și-un bătăuș, ș-un om de nimic! Asta ești! Ar trebui să dai pilde celorlalți feciori, că te ții mai deștept ca toți, dar umbli numai după blestemății... Mai mare rușinea!...

Flăcăului îi pieri toată oboseala din oase. Sîngele îi năvăli în obraz. Vru să răspundă cu o sudalmă, dar își mușcă buzele și-și urmă apoi calea zicînd nepăsător doar atîta:

— Bine, bine... Noapte bună!

— Obraznic! sîsîi Belciug mai îndîrjit. Las' c-am să-ți dau eu o lecție să n-o uiți așa curînd!...

— Și tu ești prea aspru cu el, părinte, observă Herdelea împăciuitor.

Blîndețea învățătorului însă îl înfurie mai rău.

— Sunteți voi îngăduitori cu dînsul și pentru mine! De-aceea și-a luat nasul la purtare!...

Belciug plecă fierbînd, fără a-și mai lua rămas bun. Apărarea lui Ion de către familia Herdelea i se părea o jicnire personală. De altfel, din ziua cînd a intrat învățătorul în sat, a cam simțit el că umblă să-i sape și să-i știrbească autoritatea. A înghițit multe răutăți mărunte numai să nu zică lumea că doi surtucari români nu pot trăi într-un sat nedezbinați. Dar acuma s-a lămurit deplin. Acuma și-au dat arama pe față. Ei totdeauna apără pe cei pe care-i osîndește dînsul. „Dacă-i așa, așa să fie, își zise, pășind foarte grăbit, încît Vasile Baciu de-abia se ținea alături de el. Eu însă n-am să-mi schimb părerile de dragul nimănui!..."

Baciu îi pofti noapte bună. Nici nu-l auzi. Mînia îl rodea. Cînd ajunse acasă nu se mai gîndea la Ion. Era furios pe Herdelea.

6

După ce plecă Belciug, învățătorul murmură printre dinți:

— Uite cum se burzuluiește ponihosul, bată-l Dumnezeu!

Dar pe urmă, gîndindu-se mai bine, îi păru rău c-a ajuns la ciorovăială cu popa, care e un suflet acru, în stare să se răzbune cînd nici nu visezi. Pînă acuma se mai folosea cu cîte ceva de la Belciug: ba trăsura pentru balurile din Armadia, la care trebuia să-și ducă fetele, ba „împrumută-mi vreo doi zloți, frate Ioane, pînă la leafă", ba cîte altele... Om cu om trăiește.

Cearta fățișă i-ar despărți ca un zid... Se hotărî deci să caute să îndrepte lucrurile... Mai întîi trebuie să potolească pornirea dăscăliței împotriva preotului. Apoi are să se facă a nici nu-și aduce aminte de ce s-a întîmplat și să continue a vorbi cu Belciug, cînd se vor întîlni. Astfel cel puțin aparențele prieteniei fiind salvate, popa nu va putea face nimic pe față și toate se vor întoarce în bine...

Doamna Herdelea cu fetele, încălzind bucatele pentru cină și așternînd masa, făceau pe Belciug cu ou și cu oțet. Aci îl ocărau, aci rîdeau de barba lui țepoasă, bătută parcă în cuie, sau de redingota lui unsuroasă și tocită pe care, după cum spunea el însuși, n-a schimbat-o de șapte ani încheiați. În cele din urmă toate trele se sileau să-i găsească o poreclă caraghioasă potrivită.

Învățătorul le ascultă un răstimp clătinînd doar din cap nemulțumit, apoi își luă inima-n dinți și zise:

— Cînd se amestecă femeile în vorbele bărbaților, nici dracu nu te mai descurcă...

Toate trei se repeziră pline de indignare. Se încinse o dezbatere strașnică în care nici Herdelea nu mai avu răgaz să deschidă gura... În toiul neînțelegerii pică și Titu de la Jidovița.

— Ce-i, ce-i? întrebă dînsul aruncîndu-și pălăria pe pat și trîntindu-se obosit pe un scaun lîngă masa pusă. Am asudat ca un cal... Groaznică zăpușeală!...

Ca întotdeauna, bucurîndu-se de un prestigiu deosebit în sînul familiei, fu poftit zgomotos să-și spună părerea în chestia Belciug. Ascultă cu mare seriozitate amîndouă părțile și, la sfîrșit, dădu dreptate tuturor:

— Bine-ați făcut că i-ați mai tăiat puțin din nas. A început să se cam obrăznicească. În privința asta nu

mai încape discuţie. Dar iarăşi nu trebuie să ajungem la cuţite. Nu-i frumos şi nu se cuvine. Nu uitaţi că aveţi nevoie de trăsura popii pentru balul din octombre! Dacă rămînem certaţi, cum mai mergem la bal? Ori poate doriţi să mergem pe jos? Bine v-ar şedea, în toalete de bal, cu pantofi albi şi pe jos!

Titu rîse cu superioritate. Numai Ghighi nu se dădu învinsă:

— Ce ne pasă? Luăm trăsura notarului şi gata!

— Eşti tu sigură că notarul ne-o dă? răspunse Titu, hotărîtor. Ş-apoi chiar dacă ne-ar da-o, nu uita că a notarului e stricată şi nici n-are arcuri. Ne-am face de minunea lumii trăgînd în Armadia, la bal, într-o hodoroagă de căruţă ca a notarului!...

Judecata lui Titu mulţumi pe toţi şi în curînd afacerea cu popa se stinse...

După cină ieşiră iar în pridvor. Luna tocmai se ivea mîndră şi rece de după un deal, întinzînd o pînză albă de lumină peste sat. Stelele licăreau sfioase pe cerul vînăt-închis. Cîntecele familiei reîncepură, întîi fricoase, apoi tot mai răsunătoare.

Ion al Glanetaşului veni în capul gol şi se înfipse în poartă, să audă mai bine cum horesc domnii.

Într-o pauză, Laura, amintindu-şi de isprăvile flăcăului, murmură:

— Spune, Ioane, adevărat, ţi-e dragă ţie Anuţa?

Ion şovăi, zîmbi încurcat:

— De, domnişoară, mi-e dragă... Adică de ce să nu-mi fie dragă?

Laura vru să-i spuie că Ana e mai urîţică decît Florica, dar se răzgîndi şi tăcu.

— Bine zice el, adăogă Herdelea. Ana-i fată foarte bună...

— Păcat numai că are un tată ticălos, observă dăscăliţa.

— Aşa-i, doamnă, mormăi flăcăul. Dar mie nu-mi pasă de tat-său... Cu tat-său am eu să mă însor?

Pe uliţă trecu o caleaşcă elegantă, în goana cailor.

— Cine-o fi? şopti Ghighi visătoare.

Tăceau acum toţi. În Gîrla-Popii, peste drum, orăcăiau broaştele. Cîinele stătea lungit în mijlocul uliţii. Din sat porni un cîntec vesel de fluier, atît de vesel încît lumina albă parcă tremura de plăcere... Deodată Ion oftă lung şi, îmbrăţişînd cu o iubire pătimaşă pămînturile adormite, îngînă ca şi cînd ar fi vorbit cu sufletul său:

— Ce să fac?... Trebuie s-o iau pe Ana!... Trebuie!... •

Capitolul III

IUBIREA

1

Belciug rămăsese văduv din primul an al preoţiei. Îşi iubise mult nevasta şi pierderea ei i-a înăcrit sufletul. Era bolnăvicios şi atît de jigărit că, văzîndu-l te întrebai: cum de-şi mai poate ţinea viaţa? Cînd apoi a zăcut cîteva luni la spitalul din Cluj, unde medicii i-au scos un rinichi, toată lumea i-a pus cruce. Şi totuşi slab, galben, prăpădit cum era, hrănindu-se mai mult cu lapte şi ouă, trăia şi se înverşuna parcă şi-ar fi pus în gînd să îngroape el tot satul. Văduvia şi străşnicia i-au dobîndit faima de sfînt. Veneau la dînsul oameni şi din al cincilea judeţ, să le citească sau să-i spovedească. Ţăranii îl respectau mai ales pentru că, de cînd i-a murit preoteasa, nimeni nu l-a simţit umblînd după femei. Alţi popi, chiar mai bătrîni ca dînsul, îşi luau ţiitoare tinere, care să le îndulcească văduvia. Belciug, pentru a-i găti de mîncare şi a-i deretica prin casă, avea pe baba Rodovica, atît de vestită ca evlavioasă încît ea frămînta întotdeauna prescurile; încolo două slugi la vite şi în ogradă...

Dar preotul mai era şi o fire încăpăţînată. Orice contrazicere îl întărîta şi chiar îl chinuia. Zile şi uneori săptămîni întregi îl rodea un cuvînt sau o privire neplăcută. Dacă doreai să-ţi facă vreun bine, trebuia să-i ceri să-ţi facă rău.

Acuma Herdelenii şi Ion nu-l lăsau să se odihnească. Se înfuria în sine cînd pe învăţătoare, cînd pe feciorul Glanetaşului. Dacă familia Herdelea n-ar fi luat partea lui Ion, s-ar fi potolit singur. Bătăile între flăcăi fac doar parte din programul multor dumineci şi sărbători. Aşa însă întîmplarea lua în ochii lui o înfăţişare provocătoare. Se simţea obligat să se apere. Îi părea rău că dascălul nu se arăta supărat după ciocnirea de deunăzi. Aceasta îl silea să-şi ascundă şi el mînia. Rămînea totuşi hotărît să pedepsească pe Ion, mîngîindu-se că o parte se va răsfrînge, măcar indirect, asupra învăţătorului.

Miercuri seara, cînd, ca de obicei, flăcăii s-au strîns în faţa cîrciumii să mai stea de vorbă, s-a făcut pace între Ion şi George, încît şi-au dat mîna. Pentru un fleac de bătaie nu se poate să fie supăraţi nişte oameni de treabă. A doua zi, Toma, îndemnat de George, s-a dus iar la Belciug să-l roage frumos să ierte pe al Glanetaşului.

Aceasta a pus vîrf la toate. Pînă acum mai şovăise, căci încă nu probozise nominal pe nimeni în biserică. Totdeauna vorbea, povăţuia, ameninţa sau dojenea de pe amvon numai în general. Intervenţia împăciuitoare a lui Toma însă l-a hotărît definitiv.

Şi astfel dumineca următoare, răzimat cu cotul de un sfeşnic împărătesc, cum avea dînsul obiceiul să predice, după ce povăţui pe oameni să mai dăruiască din cînd în cînd cîte ceva pentru biserica cea nouă ale cărei lucrări vor începe în curînd, vorbi de cei ce stîr-

nesc vrajba între săteni, ispitiţi şi mînaţi de necuratul. Apoi, oprindu-se puţin, dădu ca pildă de învrăjbire pe feciorul Glanetaşului. Toată lumea întoarse capul, ca la comandă, spre Ion, care se făcu galben, puse ochii în pămînt, tremurînd de ruşine, simţind privirile celorlalţi cum îl sfredeleau, neîndrăznind nici măcar să se mişte pe loc. Popa urmă din ce în ce mai aspru numindu-l capul tuturor relelor din sat, pomeni despre bătaia de la Avrum şi de altele mai de demult şi, cu ochii ridicaţi spre tavanul bisericii de lemn, îl ameninţă cu mînia lui Dumnezeu aici şi dincolo de moarte.

Dojana preotului îl şfichiuia ca un bici de foc. Numai ticăloşii sunt astfel loviţi în faţa lumii întregi. Dar el de ce e ticălos? Pentru că nu se lasă călcat în picioare, pentru că vrea să fie în rîndul oamenilor? Îi ardeau obrajii şi tot sufletul de ruşine şi de necaz... Aşteptă un prilej, cînd isprăvi popa predica, ieşi afară, se duse glonţ acasă, se luă la harţă cu tatăl său, pentru cine ştie ce, şi pe urmă porni, fierbînd, spre Jidoviţa, unde intră de-a dreptul în cîrciuma Zimălei. Bău toată ziua. Cel puţin dacă popa l-a făcut netrebnic în biserică, să fie cu adevărat netrebnic. Se plînse de necinstea ce-a îndurat-o tuturor ţăranilor de prin împrejurimi, care se adunau dumineca în Jidoviţa, singurul sat ovreiesc din toată ţara, aşezat la o încrucişare de drumuri, avînd o fabrică de spirt şi în fiecare casă cîte o crîşmă. Mai spre seară, cînd rachiul îi amorţi de tot simţirea, se lăudă că n-are să se lase pînă nu va lua pe Ana de nevastă, numai ca să-i arate el popii că dacă-i la adicătelea, nu-i pasă lui de nimeni în lume. În cele din urmă se luă la harţă cu un flăcău din Parva, care, fiind treaz, îl bătu măr.

A doua zi dezmetecindu-se din beţie şi din aiureala probozeniei, îi păru rău că şi-a cheltuit bănişorii

prin Jidoviţa şi că s-a jeluit străinilor de ce i s-a întîmplat. Îşi zise că bine i-a făcut popa, pentru că într-adevăr e vinovat. Adică ce vrea dînsul? Să se însoare cu o fată care nu i-e dragă, oricît caută să se prefacă, numai pentru că are avere?... Îşi aminti de Florica. Ce bunătate de fată. Şi frumoasă... Şi cît a iubit-o pînă ce nu i-a trăznit prin minte gîndul să ia pe Ana !... Pe Florica i-ar da-o văduna lui Maxim Oprea cu amîndouă mîinile, ar fi mulţumit, ar avea copii, s-ar trudi împreună şi poate c-ar agonisi mai mult decît luînd-o pe cealaltă...

Se puse pe muncă mai vîrtos, ca şi cînd s-ar fi hotărît să se însoare cu fata Todosiei. Seara era frînt de oboseală şi totuşi se simţea mai zdravăn ca pînă acuma, mai pornit să înfrunte viaţa. Gîndurile însă îl frămîntau mereu. Îşi zicea din ce în ce mai des că, robotind oricît, nu va ajunge niciodată să aibă şi el ceva. Va să zică va trebui să fie veşnic slugă pe la alţii, să muncească spre a îmbogăţi pe alţii? Toată isteţimea lui nu plăteşte o ceapă degerată, dacă n-are şi el pămînt, mult, mult... Mîine-poimîine îl vor copleşi poate copiii. Cu ce-i va hrăni şi mai cu seamă ce le va lăsa după moarte? Nici baremi cît va avea el, căci el tot rămînea cu trei locşoare, bune, rele, cum sunt... Şi-l vor blestema copiii precum blestemă şi el, în clipele de deznădejde, pe tatăl său, pentru că a irosit pămîntul ce l-a avut, şi pe mamă-sa, pentru că nu i s-a împotrivit.

Umbla pe uliţă cu ochii în jos şi parcă nu mai îndrăznea să se uite în faţa oamenilor. Îşi închipuia că ar întîmpina numai priviri compătimitoare, care l-ar necăji, sau batjocoritoare, care l-ar înfuria. Zenobia, trăgînd cu urechea pe ici şi pe dincolo, ca toate femeile, auzea şi-i spunea că lumea vorbeşte c-ar fi mai bine să se astîmpere cu Ana, care nu-i de nasul lui.

Vorbele acestea îl mîniau şi-l încăpăţînau întîi, apoi îl moleşeau. Uneori se gîndea că numai de la George pornesc zvonurile rele. Într-o seară a alergat ca un nebun să-l bată. Dacă-l întîlnea poate că-l omora. I-a rămas însă în inimă un fel de sfială faţă de feciorul lui Toma Bulbuc. Îl ocolea ca să nu dea ochii cu dînsul. I se părea că George are o bucurie ascunsă în privire, pentru că din pricina lui a fost umilit. Cu cît vorbele lui erau mai bune şi mai blînde, cu atît îl aţîţau mai tare.

Nu se mai ducea seara pe la Ana, cum obişnuia înainte de poznă. Cînd a aflat însă că în schimb George a început să dea tîrcoale fetei, l-a cuprins o mînie mare, a trîntit şi a suduit toată ziua, s-a certat cumplit cu Glanetaşu şi era cît pe-aci să-l snopească pentru că l-a făcut fără noroc, iar pe urmă a băut singur, tăcut şi posomorît, o cupă de rachiu, la Avrum, pe prispă. Îi venea să turbeze gîndindu-se că pămînturile lui Vasile Baciu vor înmulţi averea lui George, iar el va rămîne tot calic, mai rău chiar decît o slugă...

Se întîlnea cu Ana uneori, dar nu-i vorbea. Îi dădea bineţe ca oricine. Fata avea un surîs dureros pe buze... Poate că nici ea nu-l mai vrea? ! Poate că dragostea ei a fost numai o închipuire a lui? Mai ales că acum, de la o vreme încoace, Vasile Baciu prea îl îmbulzea cu prietenia, ceea ce putea însemna că nu-i mai pasă de dînsul...

Apoi, într-o sîmbătă seara, a stat prinprejurul cîrciumii, cu flăcăii, pînă pe la miezul nopţii. Era foarte vesel; singur nu-şi dădea seama de ce. Cînta din frunză, iar ceilalţi chiuiau şi tropăiau. Dintre zecile de glasuri, Ion parcă auzea numai pe al lui George, aspru şi răguşit, ca de cocoş bătrîn. În întunerecul cenuşiu îl vedea ca ziua, burduhos, ţopăind

greoi, printre ceilalţi... I se păru atît de caraghios, încît îl umflă rîsul... Cînd s-au despărţit, l-a pîndit unde se duce. George a trecut prin faţa casei lui Baciu, s-a uitat puţin, a fluierat scurt ca şi cînd ar fi întrebat ceva, apoi, neprimind răspuns, şi-a urmat calea în mers legănat şi leneş... Inima lui Ion zvîcni sălbatec de bucurie. Suspină uşurat şi se hotărî să intre la Ana, să-i mulţumească şi să-i ceară iertare. Totuşi trecu pe dinaintea casei fără să se oprească. O luă pe Uliţa din dos, grăbit, înfierbîntat de bucurie, şi intră încetişor în ograda văduvei lui Maxim. Doi cîini ciobăneşti, cît nişte viţei, hămăiră de două ori, îl recunoscură şi se gudurară la picioarele lui. Se apropie tiptil de fereastră, plecîndu-se ca să nu-l vadă cineva dinăuntru, şi bătu cu degetul în geam de trei ori, uşor, ca o arătare. Pe urmă se aşeză pe prispă şi aşteptă. Un cîine veni lîngă dînsul, îi linse mîinile noduroase, îşi culcă pe genunchii lui capul. Gîndurile flăcăului erau atît de încîlcite că nici nu mai încerca să le limpezească. Numai bucuria îi tremura în inimă mereu vie şi stăpînitoare... Apoi, uşa tinzii se deschise fără zgomot. Florica ieşi, în cămaşă, liniştită, ca o nălucă blîndă.

— Tu eşti, Ionică? şopti ea foarte domol, fără mirare în glas.

— Eu, eu, mormăi Ion.

Fata se ghemui pe prispă. Răcoarea nopţii îi cutremura carnea. Se lipi de flăcău, murmurînd cald:

— Presimţeam că ai să vii... Te-am aşteptat...

Lui Ion vorbele acestea i se păreau prefăcute. Cum a ştiut ea că are să vie, cînd nici el însuşi n-a ştiut? Totuşi se pomeni cuprinzîndu-i mijlocul şi sărutîndu-i obrajii. Căldura trupului ei îl îmbăta. Simţea că începe să-i clocotească sîngele, o strînse năvalnic în braţe şi-i

zise deodată, cu glas răguşit, ca şi cînd o mînă duşmană i s-ar fi încleştat în beregată:

— Florico, ascultă, să ştii că te iau de nevastă măcar de-ar fi orice!...

Fata tresări de mulţumire. Lucirea ochilor ei străbătea întunerecul nopţii şi se înfigea în sufletul lui.

Îmbrăţişînd-o, Ion îi simţea sînii cum se striveau pe pieptul lui. Îi găsi buzele şi i le crîmpoţi în sărutări...

2

Probozirea lui Ion în biserică a dezlănţuit un potop de mînie în casa Herdelea împotriva preotului. Chiar învăţătorul, cît era de împăciuitor, nu s-a sfiit să declare în mai multe rînduri, în familie:

— Popă-i ăsta?... Ăsta-i porc, nu popă! Şi încă porc de cîine!...

— Pămătuful! a strigat dăscăliţa văzînd pe fereastră cum trecea Belciug pe uliţă, posac, cu nişte fire de paie în barba încîlcită, plin de praf, murdar, asudat şi dezmăţat ca un vizitiu nesimţitor.

Fetele au găsit porecla aceasta atît de minunată că, de-atunci încolo, de cîte ori vorbeau de dînsul, numai „Pămătuful" îi ziceau, prăpădindu-se fireşte de rîs.

Totuşi Herdelea se ferea să nu ajungă indignarea lor pînă la urechile preotului. Rîvna lui era să fie bine cu toată lumea, să nu jicnească pe nimeni şi astfel să se strecoare mai lesne prin viaţa aceasta plină de dureri. Soarta îi hărăzise atîtea necazuri că avea nevoie de bunăvoinţa tuturor...

Se afla acum de vreo cincisprezece ani în Pripas, la şcoala statului. A ajuns aici printr-o favoare deosebită a inspectorului Cernatony, care îl iubea ca un frate. În Feldioara, unde fusese mai înainte învăţător comunal, avusese o stupărie vestită în tot judeţul. Inspectorul, şi mai ales nevasta şi copiii lui erau mari iubitori de miere curată. Herdelea, simţind slăbiciunea aceasta a lui Cernatony, de cîte ori se ducea prin Bistriţa, niciodată nu uita să se înfiinţeze la doamna inspectoare cu o lădiţă de faguri ca zăpada. Drept mulţumire, Cernatony, cînd s-a ivit locul din Pripas, l-a întrebat prieteneşte: „Vrei să fii învăţător de stat?" Herdelea nu mai avusese parte de o cinste atît de mare. Inspectorul, în faţa căruia tremura toată dăscălimea, îi oferea o înaintare!... Cu toate acestea nu se putea hotărî să-i dea îndată un răspuns lămurit. Chestiunea era prea serioasă. La şcoala statului se cerea limba ungurească pe care el o rupea greu de tot. Nu-i vorbă, s-a mai îndreptat dînsul, făcînd „suplici" şi „lăcrămaţii" ţăranilor din Feldioara — pricina unor boclucuri de tristă amintire cu notarul — dar îşi dădea seama că ungureasca lui nu ajungea. Apoi a trece la stat însemna într-un fel o dezertare la vrăjmaş. Românul care trebuie să înveţe pe copiii români să vorbească numai ungureşte nu mai e român, ci renegat sadea... În cumpăna cealaltă însă apăsau socoteli tot aşa de însemnate. La comună leafa lui era pe sfert din cît îi oferea statul. Adevărat că el mai cîştiga binişor din jalbele oamenilor, fiindcă lucra mai ieftin, mai repede şi chiar mai bine ca notarul, dar veniturile acestea atîrnau de un fir de păr; o intervenţie energică din partea notarului putea să i le taie scurt şi pentru totdeauna. Pe urmă, la comună, n-avea nici drepturi la pensie şi nici înaintări în leafă, cum ar avea la stat,

unde inspectorul îi mai făgăduia să-i socotească şi anii ce-i servise pînă atunci, adică vreo şaptesprezece... S-a frămîntat şi s-a gîndit mult Herdelea, s-a sfătuit şi s-a certat cu dăscăliţa, care-l zorea să se grăbească să nu scape prilejul de a se mai scutura puţin de sărăcie. Cînd şovăirea îl rodea mai aprig, s-a pomenit cu o scrisoare de la inspectorul Cernatony. O păstrează şi azi, ca un document de nepreţuită valoare. Scrisoarea aceasta l-a decis. Iată ce-i scria inspectorul: *„Iubite Herdelea, doresc să am răspunsul d-tale precis, în trei zile. Ţin mult să te numesc pe d-ta la Pripas. Salutări cordiale. — Cernatony.“*

În Pripas, la început, a dus-o parcă mai greu ca în Feldioara. Cînd s-a înfiinţat aici şcoala statului, comuna s-a însărcinat să dea un local potrivit şi o grădină pentru pomicultură. Cu vremea statul promitea să clădească o şcoală nouă, în care să aibă un apartament cumsecade învăţătorul. Deocamdată însă Herdelea a fost nevoit să cheltuiască din buzunarul lui spre a se repara o casă ţărănească în care să se poată adăposti mai omeneşte. După un an, ţăranul, şiret, văzîndu-şi bordeiul schimbat într-o căsuţă arătoasă, a desfăcut contractul de închiriere şi s-a mutat el într-însa. Învăţătorul a trebuit să risipească alţi bani, cu altă casă, unde a păţit la fel... Atunci, fiindcă statul nici nu se mai gîndea la şcoala cea nouă, Herdelea a luat o hotărîre mare. Pentru grădina de pomicultură comuna oferise un loc de-al bisericii, în marginea satului. Cu învoirea lui Belciug, învăţătorul s-a apucat de şi-a zidit o casă proprie pe locul bisericii. Pe atunci erau prieteni foarte buni. Preotul l-a asigurat că grădina va rămîne proprietatea lui Herdelea ca o donaţie din partea comunei şi a bisericii pentru rîvna lui întru luminarea copiilor din Pripas. Nici prin gînd nu i-a

trecut învăţătorului să-i ceară vreun înscris. Vorba unui prieten e mai sfîntă ca orice hîrţoagă. Mai tîrziu i-a cerut, dar preotul a început să se codească.

— Este vreme, frate Zaharie, îi zicea cu un zîmbet ciudat, în care Herdelea citea o ameninţare ascunsă.

Cu cît se răceau legăturile între dînşii, cu atît învăţătorul simţea mai mult ameninţarea. Şi, parcă înadins, împotriva sforţărilor lui de-a ocoli o primejdie, neînţelegerile lor sporeau zi cu zi. Îşi mai vorbeau, căci Herdelea îi înghiţea toate toanele, dar sufletele lor se depărtau mereu.

Învăţătorul se gîndea cu groază, mai ales din pricina casei, la clipa cînd ruptura va veni totuşi odată. Era sigur că atunci Belciug va face tot ce-i va sta în putinţă să-l scoată din casa lui clădită din munca lui, singura avere agonisită în atîţia ani de zbuciumări. Şi aceasta tocmai acum, cînd fetele au ajuns ca azimîine să le ajute Dumnezeu să se mărite şi cînd toată zestrea şi nădejdea lor era căsuţa aceasta. Căci, fără nimica, oricît ar fi ele sărăcuţele de frumoase şi de isteţe, anevoie se va găsi cineva să le ia „în vremurile acestea materialiste“ — cum zicea Laura cu multă dreptate.

Primejdia o simţea bine toată familia şi tocmai din pricina aceasta ura împotriva preotului creştea fără voia lor, din ce în ce mai puternică, aţîţată parcă de mîna soartei. Cu cît îi revoltau mai mult isprăvile lui Belciug, cu atît îşi aduceau mai des aminte de atîrnarea lor de dînsul şi cu atît aceasta îi înfuria mai avan pe toţi. Atunci apoi dăscăliţa cu fetele tăbărau asupra învăţătorului cu imputări şi cu jelanii amare. Îndeosebi d-na Herdelea era mare meşteră în a zugrăvi nenorocirile ce s-ar abate asupra familiei dacă „Pămătuful“ i-ar pofti afară din casa ridicată cu bănişorii rupţi

de la gura copiilor, sau dacă într-o bună zi Herdelea ar închide ochii şi i-ar lăsa pe drumuri, mai ales că toate nopţile tuşeşte ca un buhai şi a început să slăbească de s-a făcut ca un ogar... Şi, cum prevestirile ei negre găseau răsunet în inimile fetelor, se înecau veşnic în lacrimi multe care pe învăţător îl înduioşau iar pe Titu îl enervau, fiindcă el mai totdeauna atunci avea inspiraţii poetice şi se văita că nu poate „lucra" de atîta gălăgie fără rost...

Tocmai în vremea aceasta, cînd frămîntările se înăspreau, a picat un peţitor în casa Herdelea. Era aşteptat şi totuşi a stîrnit o ceartă care mai-mai să se încheie cu scandal.

Vara trecută, prin iulie, la băile din Sîngeorz, cu prilejul unui bal săptămînal, unde se dusese întovărăşită de Titu, Laura a cunoscut un student în teologie, pe George Pintea. Tînărul mai avea un an pînă să iasă preot şi a îndrăgit pe Laura foarte mult. Prin şaptezeci şi nouă de scrisori şi cărţi poştale, ce i le-a trimis pe urmă, şi-a dezvăluit încetul cu încetul pasiunea pe care i-a aprins-o frumuseţea, blîndeţea, cultura aleasă şi celelalte calităţi, descoperite de dînsul dintr-o singură ochire, dar aşa de numeroase că i-a trebuit mai bine de un an de zile şi atîta hîrtie pînă să le înşire pe toate. După întîile scrisori, Laura a stat la îndoială: să-i răspundă ori să nu-i răspundă? Inima ei se întîmpla să fie tocmai liberă. Un elev de la liceul din Armadia, care-i făcuse curte vreo doi ani şi începuse s-o intereseze, a plecat îndată ce şi-a luat bacalaureatul, fără să-i mai scrie un rînd, silind-o să-l smulgă din suflet, deşi cu durere. Îndoielile i le-a risipit Titu cu o povaţă înţeleaptă: poate să-i scrie, dar cu multă băgare de seamă. Astfel a trimis Laura teologului George Pintea douăzeci de scrisori şi douăzeci şi trei

de cărţi poştale ilustrate, în care s-a dedat la puţin sentimentalism cochet, fără însă a-i făgădui, nici măcar prin o aluzie, iubirea ei. Căci Laura, deşi abia de nouăsprezece ani, avea despre amor idei prea serioase şi nu putea admite că, după o cunoştinţă de cîteva ceasuri, ea să iubească aievea pe cineva, oricine ar fi. „Iubirea e un lucru gingaş — zicea ea melancolic — şi se sfarmă dacă o atingi cu îndemnuri grăbite". De Pintea îşi aducea aminte mai ales că e cu vreo două degete mai scund ca dînsa, care avea oroare de bărbaţii mici. Apoi, în vreme ce teologul o bombarda cu scrisori, a făcut cunoştinţa unui tînăr înalt, sfios, delicat şi frumos, student în medicină, Aurel Ungureanu. S-au văzut întîia oară la balul studenţilor, în Armadia; în vacanţa Crăciunului a venit în Pripas de patru ori, în vacanţa Paştilor de zece ori, iar acuma, în vacanţa mare, aproape în fiecare zi. Din întîlnirile dese apoi s-a înfiripat o iubire cu atît mai preţioasă pentru Laura, cu cît Aurel se mulţumise numai să-i strîngă mîna ceva mai puternic şi să-i apese pe degetul mijlociu ceea ce, în limbajul îndrăgostiţilor, voia să zică „te iubesc din fundul inimii".

Îndată ce iubirea pentru Aurel Ungureanu s-a limpezit în sufletul Laurei, scrisorile stăruitoare ale lui Pintea au început s-o plictisească. I se părea că îi pătează dragostea pe care dorea s-o păstreze neprihănită numai medicinistului. Spre a-i da o dovadă deosebită de sinceritate, i-a mărturisit la Paşti că Pintea îi bate capul cu răvăşele de iubire. Aurel cunoştea bine pe Pintea de prin liceu, s-a zăpăcit şi a zis tulburat:

— Pintea, mă rog, e un băiat tare cumsecade... tare... tare...

Laura a înţeles cît trebuie să-l doară descoperirea aceasta şi nici nu i-a mai pomenit de dînsul, iar cînd

Aurel o întreba, răspundea cu o indiferență zdrobitoare, din care să poată citi că inima ei este numai a lui în vecii vecilor...

Bătrînii însă nu cinsteau de loc sentimentele Laurei. Văzînd scrisorile din ce în ce mai aprinse ale teologului, întîi se gîndiră și apoi spuseră pe față că omul care scrie cum scrie Pintea trebuie să fie foarte bun. Li-era drag, fără să-l fi văzut vreodată, și simpatia lor pentru el creștea cu cît se înflăcăra pasiunea lui în scrisorile către Laura.

— Bine ar fi de-ar fi ceva serios, ofta din ce în ce mai des dăscălița.

— Ei, Doamne, unde-i norocul s-o ia un fecior așa de seamă! adăoga învățătorul cu un plescăit de limbă, semn de mare mulțumire.

Pe Laura o revoltau gîndurile bătrînilor, mai ales că veneau totdeauna după tînguiri îndelungate despre sărăcie, despre nesiguranța cu casa, despre greutățile vieții, fără număr, despre vremile materialiste... Cînd ajungeau la „vremile materialiste", fata se supăra mai rău, simțindu-se lovită cu propriile ei arme. Plîngea, blestema, se închidea în salon și, mîngîindu-se că suferă pentru Aurel, îl îndrăgea și mai mult. Ghighi, care adora pe soră-sa, rămînea să țină piept părinților, sleia toate argumentele împotriva teologului, pînă ce sfîrșea și ea în lacrimi. Atunci Laura o chema să mai bocească puțin împreună, să-și bată joc de scrisorile lui Pintea și apoi să se răcorească vorbind despre Aurel...

Scrisoarea a optzecea a lui Pintea însă, sosită la cîteva zile după ce Belciug dojenise pe Ion în biserică, era adresată bătrînilor și cerea pentru totdeauna mîna drăgălașei lor Laura, cu adaosul, că, în cazul unui răspuns favorabil, își va lua voie să vină în persoană

spre a auzi cuvîntul fericirii din gura ei și a lor. Senzația cea mare se afla totuși în post-scriptum, unde spunea: „*Cred de prisos să vă amintesc că chestiunile materiale îmi sunt cu totul străine și indiferente. Preasfinția-sa episcopul mi-a și desemnat o parohie bună în Sătmar, așa încît vom fi la adăpost de grijile vieții de toate zilele.*" Aceasta însemna nici mai mult nici mai puțin, că Pintea dorește să ia pe Laura fără zestre.

— În sfîrșit, te-a bătut norocul! strigă Herdelea fericit. Vestea asta merită o băutură. Ce zici, nevestică!

— Să dea Dumnezeu să fie într-un ceas bun! lăcrimă dăscălița, mestecînd mișcată în tocana ce se perpelea pe foc.

Învățătorul scormoni îndată o sticlă, o clăti cu apă și plecă mîndru la Avrum după rachiu dar și pentru a-i împărtăși bucuria cea mare.

Pe Laura scrisoarea a uimit-o atît de cumplit că, pînă ce a ieșit Herdelea, n-a putut scoate nici o vorbă. Cînd însă s-a dezmetecit, i s-a părut că vede deodată pe Aurel privind-o trist și cu imputare. Ochii i s-au umplut de lacrimi și a strigat îndurerată:

— Nu mă mărit! Nici să nu vă gîndiți că am să-mi leg viața de un...

Ghighi, care aștepta doar să deschidă Laura focul, a sărit numaidecît să lămurească dăscăliței că măritișul acesta ar fi o nenorocire nemaipomenită, pentru că Laura urăște pe Pintea, pentru că Pintea e mai mic decît Laura...

D-na Herdelea se uită la ele mirată. Dar cînd a înțeles, a izbucnit ca o leoaică:

— Apoi credeți voi că are să vă lase cineva să dați cu piciorul norocului?... Că vouă vă arde de nebunii și de blestemății, în loc să vă mai gîndiți și la greutățile cu care ne zbatem... Mîine-poimîine e și

nebuna cealaltă de măritat... D-apoi zestre de unde credeţi să luaţi?

— Ei, parcă toată lumea-i ca Pintea, să se uite numai la zestre! zise repede Ghighi.

— Mă mir că nu vi-i ruşine să minţiţi cu atîta sfruntare... Apoi da, carul vostru e într-o roată, puteţi umbla după cai verzi pe pereţi... Vă închipuiţi că oamenii de treabă se uită la sindrofiile şi la luxurile voastre... Alta ar fi sărit cu amîndouă mîinile, ticăloaso, şi ar mulţumi lui Dumnezeu că i-a trimis acasă norocul! Tu umbli după mofturi şi drăcii... Obraznico şi neruşinato!...

— Poţi să mă ocărăşti cît vrei, dar nu mă mărit! repetă Laura cu o linişte tristă de martiră, care pe maică-sa o înfuria şi mai rău.

În odaia de alături Titu, smulgîndu-şi mereu părul pentru a stoarce din creieri o rimă, răcni deodată desperat:

— Aveţi să mă nebuniţi cu atîtea ţipete! Am ajuns să nu mai pot lucra nici ziua, nici noaptea... Îmi zdrobiţi viitorul cu gălăgia!

Cînd se întoarse Herdelea de la Avrum, care-l felicitase şi se însărcinase să vestească tuturor că domnişoara Laura se mărită, auzi din uliţă cearta.

— Uite ce fată ne-a dat Dumnezeu! Uite şi bucură-te şi mănînc-o friptă! îl întîmpină dăscăliţa. Dumneaei nu vrea să se mărite cu un biet popă, auzi? Domnişoarei îi trebuie doftori, baroni, poate chiar un împărat!...

Laura nu spusese că nu-i trebuie popă, dar d-na Herdelea îi ghicise gîndul. În sufletul ei fata îşi zisese de multe ori că între un doctor şi un popă e o deosebire ca între cer şi pămînt, cerul fiind doctorul, iar popa

fiind pămîntul. Părerea aceasta a avut-o înainte de a cunoaşte pe Aurel, iar acuma devenise convingere.

Cearta se înăspri aşa de rău, că Titu fu nevoit să renunţe la munca poetică şi să asculte discuţia din ce în ce mai aprinsă. Bătrînii dovedeau fetelor că Aurel Ungureanu e o puşlama care-şi pierde vremea făcînd curte Laurei, fără să-i treacă măcar prin minte s-o ia de nevastă; şi chiar de ar fi om de treabă şi ar avea gînduri serioase, tot nu le-ar putea înfăptui decît peste vreo cinci ani, cînd va termina studiile, dacă le va termina, şi încă şi atunci va pretinde ceva zestre, iar de nu-i vor putea da nimic, îi va întoarce spatele repede-repede. Pintea însă e om chibzuit, cu cariera deschisă, fără pretenţii, sincer şi cinstit, dispus s-o ia chiar fără cămaşă, fiindcă o iubeşte aievea. Dacă Laura se va codi şi va scăpa ocazia norocoasă, va îmbătrîni fată mare ca şi domnişoarele Bocu din Armadia, care au împlinit cincizeci de ani şi tot mai aşteaptă vreun nebun să le peţească, deşi ele au la spate mişoare multe. De altfel Laura are vîrsta cea mai frumoasă. Fata, după ce trece de douăzeci de ani, începe a se vesteji şi a se urîţi. Învăţătura şi frumuseţea nu-ţi folosesc nimic, dacă n-ai minte să prinzi norocul cînd îţi pică... Laura sprijinită viguros de Ghighi descria în culorile cele mai negre pe Pintea, blestema minutul în care l-a cunoscut, plîngea şi iar declara c-ar trebui să fie smintită să-şi îngroape tinereţele alături de o stîrpitură de om pe care-l urăşte tocmai fiindcă a avut obrăznicia s-o ceară în căsătorie. Se închina şi se jura că mai bine moartea decît Pintea. De măritat mai are destulă vreme, căci azi fetele nu se mai mărită ca altădată, înainte de a fi deschis bine ochii în lume. Ea însă nu vrea să se mărite niciodată, are oroare de bărbaţi şi nici pentru Aurel nu simte, la urma urmelor, decît

o simpatie nevinovată şi nici prin gînd nu-i trece să fie vreodată soţia lui...

Titu, deşi rugat în mai multe rînduri să-şi spună părerea, tăcea ca un filosof. Pe la miezul nopţii însă, văzînd că dezbaterea nu s-ar mai isprăvi niciodată, interveni cu o amînare:

— Destul acuma!... Haidem la culcare! V-aţi certat destul, mai lăsaţi şi pe mîine!

Totuşi sfada, ca o lumină ce moare, mai pîlpîi, cînd mai moale, cînd mai puternică, pînă cînd Herdelea, înfuriat deodată peste măsură, ridică pumnul la Ghighi, răcnind:

— Marş, neruşinatelor!... Marş, netrebnicelor!...

Titu opri căderea pumnului, luă blînd pe fete de spate şi le petrecu în salon, unde era patul lor, mîngîindu-le că dreptatea este de partea lor şi că bătrînii nu pricep năzuinţele idealiste. Pe urmă se întoarse şi spuse grav părinţilor:

— Aveţi dreptate, ce mai calea-valea, şi v-aţi gîndit foarte bine... Ei, dar ce vreţi? Sunt tinere şi fără minte... Parcă ştiu ele ce vorbesc?... Parcă ştiu ele ce-s greutăţile vieţii?...

3

Vremea se posomorîse. Toamna bătea la uşă, stăruitor. Hotarul se pleşuvea mereu. Ici-colo, se mai înălţau clăiţe de fîn sau stoguri de paie, pe care însă ţăranii se grăbeau să le care acasă. Plugurile spintecau, din ce în ce mai dese, ogoarele istovite. Petele arate, negre şi lucioase, păreau nişte răni deschise pe un trup îmbătrînit.

Cu cît trecea vremea, cu atît neliniştea sporea în sufletul lui Ion. Muncea ca şi cînd şi-ar fi pus în gînd să se îmbogăţească într-o clipire, să scape de orice grije şi mai ales de orice rîvnă. Se înfuria însă că rodul muncii lui de-abia se vedea. După o roboteală de o vară întreagă pe la alţii, rămînînd chiar în urmă cu pămînturile lui, s-a ales cu vreo sută de zloţi. Urmînd aşa nu va face nici un pas înainte.

Zvîrcolirile acestea îi aduceau totdeauna aminte pe Ana şi pe Vasile Baciu, şi-l întărîtau. Se simţea înfrînt şi neputincios, iar simţămîntul acesta îi aprindea sîngele şi-i umplea creierii de planuri şi hotărîri care de care mai năzdrăvane. Totuşi nu mai îndrăznea să se apropie de casa lui Vasile Baciu şi nici să schimbe vreo vorbă cu Ana. În schimb se ducea mai în fiecare seară pe la Florica. Ochii ei albaştri îi mulcomeau zbuciumarea. Rîdea însă cînd îşi amintea de făgăduinţa lui că o va lua de nevastă. Cum s-o ia dacă toată zestrea ei e un purcel jigărit şi cîteva bulendre vechi? Dragostea nu ajunge în viaţă... Dragostea e numai adaosul. Altceva trebuie să fie temelia. Şi îndată ce zicea aşa, se pomenea cu gîndurile după Ana...

În curînd Zenobia află că Florica, împreună cu maică-sa, au umplut satul că Ion a cerut-o de nevastă. Dacă ar fi lovit-o cineva cu parul în cap tot parcă nu s-ar fi supărat atît de rău. Veni acasă galbenă şi se răsti la Ion din poartă:

— Tot la sărăcie tragi, dragul mamii, tot? Altă mireasă, afară de Florica văduvei lui Maxim, n-ai găsit cîtu-i satul de mare?!... Da' ce mă mai mir, dragul mamii, ce mă mai mir?!

Flăcăul înţelese îndată şi se înfurie, dar nu de cele ce răspîndea Florica, ci de mînia Zenobiei:

— Nu-s eu destul de cătrănit, mă mai amărăşti şi d-ta?

Zenobia însă nu-l slăbi pînă ce peste cîteva clipe Ion, scos din fire, se repezi la ea s-o lovească. Glanetaşu sări în ajutorul femeiei, ostoindu-l:

— Ionică, taci mulcom, las-o!

Ion se opri, dar apoi, în vreme ce Zenobia ieşi în uliţă să se vaite şi să afurisească, începu să se sfădească cu tatăl său:

— De ce mi-ai mîncat şi mi-ai băut pămînturile, hodorogule?

Glanetaşu, cu nişte ochi foarte trişti, răspunse jalnic:

— Acu ce să-ţi mai fac, omule, şi ce să-ţi dau, dacă n-am? Sufletul din oase să ţi-l dau?... Iacă, ţi-l dau!...

Auzindu-l, Ion răcni şi mai proclet:

— Mai bine să nu mă fi făcut, decît să fiu batjocura oamenilor!...

În ziua aceea, spre seară, flăcăul întîlni pe Ana, pe drumul cel vechi dinspre Jidoviţa. Prinprejur nici ţipenie de om. El a oprit-o şi a luat-o de mînă, iar ea a început îndată să plîngă cu hohote şi să-i impute că a părăsit-o. Ion vru s-o liniştească, dar nu-i putu spune decît:

— Lasă, Anuţă, fii liniştită, că noi tot împreună... împreună... împreună...

Mai stătură un minut, tăcuţi, şi se despărţiră. Pe cînd însă fata se depărta cu aceeaşi deznădejde în suflet, Ion simţea o înviorare mare. Lacrimile Anei i-au încolţit în inimă o încredere nouă. Îşi urmă calea mai sprinten şi atît de mulţumit că-i venea mereu să rîdă şi-şi zicea: „De-acuma nu-mi pasă de nimic!"

Încă nu ştia ce va face, dar încrederea îi creştea într-una, schimbîndu-i parcă toată fiinţa.

Din clipa aceea se simţi alt om, mai puternic, mai îndrăzneţ, gata să înfrunte toată lumea. Era vesel, glumea tam-nesam, rîdea, încît Zenobia, speriată că l-a fermecat cineva, era cît pe-aici să-i descînte de întors.

De-a doua seară se pregăti să meargă la Ana. Auzi însă că după atîtea săptămîni de cînd dînsul nici nu se mai uită la fată, George a început să se apropie iar de Vasile Baciu. Ion se hotărî să mai aştepte. Încrederea în sine îi dădea puterea să pîndească liniştit. În cîteva seri văzu într-adevăr pe George intrînd în casă. Dar lampa rămînea aprinsă, ceea ce însemna că mai mult cu Baciu sta de vorbă decît cu fata... Aceasta îi sporea nădejdea. Nu mai era grăbit de loc... Cît va aştepta el, va aştepta şi Ana...

Trecea deseori, parcă înadins, pe lîngă pămînturile lui Vasile Baciu. Le cîntărea din ochi, se uita dacă sunt bine lucrate şi se supăra cînd vedea că nu sunt toate cum trebuie. Se simţea stăpînul lor şi-şi făcea planurile cum va ara fîneaţa cutare, iar cutare porumbişte cum va semăna-o cu trifoi.

Într-o dimineaţă mohorîtă ieşi cu plugul să-şi ogorească şi el o porumbişte pe care la primăvară socotea s-o semene cu grîu. Vremea de ogorît era cam tîrzie. Dar el, avînd o singură vacă, trebuia totdeauna să aştepte pînă isprăvesc alţii, ca să mai poată împrumuta o vită să-şi muncească pămîntul.

Porumbiştea era îngustă, tot o rămăşiţă dintr-o tablă mai mărişoară, din care Glanetaşu vînduse odinioară jumătate lui Dumitru Moarcăş, de unde apoi a încăput în seama lui Simion Lungu. De altfel şi acuma

cele două delniţe erau despărţite numai printr-o brazdă mai adîncă şi mai lată.

Ion opri vitele cu plugul, pregătindu-se de muncă. Ochii lui însă rătăceau mereu pe partea lui Simion Lungu, care odinioară a fost a lor. De jur împrejur cîmpul era pustiu.

„Măcar o brazdă să-mi iau înapoi din pămîntul meu!“ se gîndi deodată flăcăul, cu obrajii aprinşi de o poftă nestăpînită.

Apoi repede înfipse plugul dincolo de hat, în petecul vecinului, şi porni să curme o nouă despărţitură. Lutul gălbui scîrţîia, se răsturna lucios, în bulgări aspri. Ion strîngea dîrz coarnele plugului, apăsa fierul adînc în trupul pămîntului şi, cu pălăria pe ceafă şi cu fruntea umedă de sudoare şi de înfrigurare, îndemna blînd şi stăruitor vacile care trăgeau din răsputeri, încovoindu-şi spinarea.

După ce croi un hat nou şi sfîrşi de arat cîteva brazde din delniţa lui Simion, astupînd hotarul cel vechi, flăcăul respiră adînc şi uşurat. De acuma nu mai trebuia să se teamă. Inima îi tremura de bucurie că şi-a mărit averea. Trei-patru brazde nu e mult, nici nu se bagă de seamă.

Pe la prînzişor dădu drumul vitelor să mai pască ce-or găsi pe ogoarele dimprejur, iar el se aşeză să îmbuce din merindea ce şi-o adusese, în tihnă, mulţumit şi cu gîndul numai la brazdele noi... Cînd să isprăvească mîncarea, văzu pe Simion Lungu venind şi dînsul ca să-şi ogorească locul. Ion tresări.

„Are să bage de seamă“, îşi zise cu un zîmbet neliniştit.

Într-adevăr Simion văzu că delniţa i s-a îngustat şi îndată începu să înjure, deocamdată însă fără a se

uita încoace, ca şi cînd n-ar fi luat în seamă pe Ion. Flăcăul de asemenea se făcu că nu-l aude şi strîngea cu mare grije fărîmiturile de pîine în pînzătură, scuturîndu-le şi privindu-le îndelung parcă cine ştie ce adîncit ar fi în gînduri. Numai cînd simţi că Simion vine spre dînsul cu biciul în mînă, răcnind şi suduindu-l de-a dreptul, numai atunci înfăşură repede rămăşiţele de mîncare, le vîrî în traistă şi se sculă în picioare.

Harţa se încinse iute. Ion se jura pe toţi sfinţii că a brăzdat hatul numai pentru că nu se mai cunoştea bine, dar că l-a tras în acelaşi loc. Simion, ocărîndu-l, îl duse între delniţe, îi arătă că a intrat înadins cu plugul în pămîntul lui, îl sili să măsoare cu pasul, împreună, lăţimea locurilor şi, din două în două vorbe, îi striga:

— Jumătate delniţa mi-ai furat-o, tîlharule!

Ion, văzînd că nu-l răzbeşte cu vorba, începu să înjure şi apoi, ca să rămînă deasupra, se năpusti la Simion cu pumnii.

Se bătură ca orbeţii vreo jumătate de ceas, sfîşiindu-şi cămăşile şi zgîriindu-şi obrajii. Fiindcă nu era nimeni să-i despartă, numai osteneala îi mulcomi. Pe urmă se apucară amîndoi de lucru, înjurîndu-se într-una toată ziua. Simion Lungu se jură pe copiii lui că-l va trage în judecată şi nu se va lăsa pînă ce nu-l va vedea în temniţă, chiar de-ar şti că-şi cheltuieşte şi opincile, ca să-l înveţe să mai intre altădată în locurile oamenilor de treabă. Ion însă scuipă cu dispreţ, strigînd că lui nici de Dumnezeu din cer nu-i pasă...

4

În fiecare seară familia Herdelea dezbătea acuma în toate amănuntele scrisoarea a optzecea. Învățătorul voia să răspundă lui Pintea numaidecît, fata însă stăruia s-o lase în pace măcar pînă luni, căci duminecă îi vin prietenele din Armadia și nu vrea să fie supărată. Dar pînă luni mai sunt atîtea zile — nu se poate întîrzia răspunsul într-o chestie așa de mare. Ș-apoi ce au a face prietenele ei cu răspunsul lui Pintea? Dimpotrivă, ar trebui să fie mîndră că are un pețitor de seamă și în curînd se va mărita... Aceasta exaspera pe Laura atît de rău, încît amenința că, dacă vor sufla o singură vorbă fetelor despre obrăznicia lui Pintea, ea imediat se va arunca într-o fîntînă... Amenințarea ei însă revolta peste fire pe doamna Herdelea, care o ocăra pe urmă două ceasuri, fără întrerupere, doamna Herdelea fiind neîntrecută în născocirea și înlănțuirea celor mai variate dojeniri materne...

Totuși Laura rămase biruitoare. După atîtea lupte frămîntate în lacrimi, dumineca multașteptată sosi, dumineca de care își atîrnase soarta...

Fetele făcuseră pregătiri uriașe. Toată sîmbăta au muncit: trei feluri de prăjituri, apoi cozonaci, apoi au fiert laptele ca să fie mai gros pînă mîine și să aibă spumă mai multă, apoi au scuturat casa și au schimbat aranjamentul mobilei în salonul-dormitor... Seara Laura a călcat rochia ei și pe a Ghighiței, vărsînd în același timp lacrimi îmbelșugate, căci bătrînii nici măcar acuma n-au lăsat-o în pace cu Pintea.

Duminecă dimineața însă au avut o bucurie. Ploaia care le speriase toată săptămîna, încetase peste noapte. Un vînt aspru zbicise frumos șoseaua, iar spre

amiazi soarele tomnatec scoase capul dintre nouri, împrăștiind căldură și voioșie.

Pînă după-prînz Laura și Ghighi fierbeau de emoție. Mereu așezau cîte ceva, ba în salon, ba în celelalte două odăi, și Laura întreba din cînd în cînd, îngrijorată, pe Ghighi:

— Ce crezi tu, micuțo dragă, o să vie?

— Am o presimțire sigură că vine, răspundea Ghighi foarte serioasă.

Laura o săruta cu mulțumire, căci era vorba de Aurel.

Sindrofiile se țineau în fiecare duminecă, pe rînd, la cîte una din fetele „inteligenței" satelor dimprejur bune prietene, care alcătuiau un cerc deosebit și pentru care întîlnirile acestea, împreună cu balul din octombre și serata dansantă din februarie, organizate de profesorii și elevii liceului din Armadia, erau distracțiile cele mai înalte. De obicei nu erau poftiți cavaleri. Totuși gazda avea îngăduința tacită de a chema pe tînărul care-i făcea curte mai stăruitor, pricinuind astfel o surpriză plăcută tuturor. Laura spuse lui Aurel încă de dumineca trecută că sindrofia viitoare va fi la ea și că-l așteaptă, iar el îi făgăduise că va veni negreșit; deoarece însă de atunci nu l-a mai văzut din pricina ploilor, era îngrijorată c-o fi uitat și nu va veni, ceea ce ar putea stîrni printre fete vorbe felurite și neplăcute...

Pe la trei după-prînz, Laura și Ghighi se așezară în cerdac în așteptarea mosafirilor. Mai ales Laura tremura de grije din pricina lui Aurel. Ar fi dorit din suflet să sosească el înaintea fetelor ca să poată vorbi mai în tihnă cîteva clipe. Simțea nevoia să-i comunice obrăznicia lui Pintea și să-i ceară o povață. Răspunsul

lui îi va pecetlui soarta. Un cuvînt al lui îi va da puterea să reziste tuturor ispitelor...

Peste vreun ceas fetele din Armadia se iviră la cotitura de lîngă Rîpele-Dracului. Veneau pe jos, ca întotdeauna, rîzînd şi tîndălind. Laura şi Ghighi le ieşiră înainte, se îmbrăţişară furtunos, parcă nu s-ar fi văzut de ani de zile, se luară de braţ şi sosiră ciripind în curte. Herdelea, care citea între pomi o gazetă veche, se coborî galant şi le primi cu glume bătrîneşti, încît toate izbucniră în rîsete zgomotoase. În pridvor dăscăliţa boscorodea rugăciuni dintr-o carte ruptă şi soioasă, rămasă din vremurile ei de glorie. Toate fetele îi sărutară mîna, iar ea le sărută pe obraz, dar fără să se scoale, fără să zîmbească şi fără să răspundă întrebărilor obişnuite. Doamna Herdelea nu vedea cu ochi buni sindrofiile, întîi pentru că în tinereţea ei n-a pomenit asemenea lucruri neserioase, şi apoi pentru că se cheltuiau bani scumpi pe mofturi nefolositoare.

În salon fetele defilară în faţa oglinzii dintre ferestre, potrivindu-şi care o buclă răzvrătită, care o sprînceană pe care anina un fir de pudră, care o panglicuţă la rochie. Erau cam obosite de drum, dar gura nu le stătea o clipă. Vorbeau toate în acelaşi timp, fredonau, rîdeau... Cînd se mai potoliră, Ghighi dispăru să vază de cafeaua cu lapte şi de prăjituri, după cum se înţelesese mai dinainte cu Laura.

Pe sofaua din colţ, locul de onoare în casă, şedea Elvira, fiica doctorului Filipoiu din Armadia, care era privită între toate drept cea mai de frunte şi cu care Laura era cea mai intimă.

— Dar poetul nostru? întrebă Elvira cu o uşoară tremurare în voce, căci iubea în taină pe Titu

şi suferea fiindcă Titu n-o lua în seamă şi făcea curte Lucreţiei Dragu.

— Nu-i acasă, Elvirica dragă, răspunse Laura cu o părere de rău din care se vedea că ea îi cunoaşte şi-i împărtăşeşte suferinţa. Ştii, el lucrează foarte neregulat, iar cînd îi vine inspiraţia are nevoie de linişte absolută, altfel e nenorocit. Aşa a plecat şi acuma pe drumul cel vechi, spunîndu-ne că a prins o idee minunată pe care trebuie neapărat s-o scrie... Dacă veneaţi pe-acolo, poate că-l întîlneaţi...

— Ce rău îmi pare că n-am venit pe drumul cel vechi! oftă Elvira melancolică... Am fi văzut pe poetul nostru lucrînd!

— Ei, vedeţi? Nu v-am spus eu că-i mai frumos pe-acolo? îi imputǎ Margareta Bobescu, fata unui funcţionar de la Banca Aurora, o brună înaltă, mlădioasă, drăguţă, cu sprîncenele înnegrite, foarte pudrată şi cu buzele vopsite roşu-foc. Pentru că se sulemenea şi umbla cu rochii de mătase, toată Armadia zicea că-i lipseşte o doagă.

Fetele profesorului de limba română Spătaru erau mai urîţele, dar foarte bune şi simpatice. Elena, mai în vîrstă, dar micuţă ca un copil, foarte blondă şi cu părul buclat, se tînguia şi se ruşina veşnic că e o stîrpitură. Sora sa mai tînără, Alexandrina, era însă înăltuţă, cu buzele cărnoase şi nasul gros, cu mişcări băieţeşti şi vestită de mîncăcioasă.

Cînd intră Ghighi cu tava încărcată, Alexandrina se repezi ca un tigru şi înghiţi o prăjitură, mormăind apoi cu gura plină:

— Sunt lată de foame!

— Drina, nu ţi-e ruşine? o dojeni Elena căreia îi plăcea să treacă drept cea mai serioasă dintre toate prietenele.

— Las-o, Lenica, te rog din suflet, interveni Laura. Mai ia, Alexandrina, dacă vrei să-mi faci plăcere!... Că doar pentru voi le-am făcut!

În curînd toate se pomeniră cu ceştile în mînă, sorbind cu poftă din cafeaua cu lapte şi îmbucînd din prăjiturile gustoase. Ciripirile însă nu încetau o clipă, fiecare căutînd îndeosebi să povestească ceva spiritual ca să facă pe celelalte să rîdă. Numai Silvia Varga tăcea parcă i-ar fi fost scumpă vorba. Dar ea aşa era totdeauna, cam mîndră, fiindcă toată lumea ştia că are zestre mare.

Cu o repeziciune uimitoare convorbirea aluneca de la un subiect la altul. În cîteva minute trecură în revistă tot ce s-a întîmplat mai de seamă în Armadia de la ultima lor întîlnire pînă azi. Bîrfiră pe fetele şi tinerii cari nu erau din cercul lor, stăruind mai mult asupra Lucreţiei Dragu, căreia îi imputau că e prea cochetă şi că a început să îmbătrînească şi să se ofilească; numai în privinţa vîrstei ei s-au încins controverse mai îndelungate, Elvira susţinînd că trebuie să aibă vreo treizeci de ani, iar Silvia Varga, care era în legături mai puţin încordate cu ea, declarînd că n-are mai mult de douăzeci şi doi. Laura întindea înadins discuţia despre Lucreţia, spre a face pe placul Elvirei...

Toată vremea însă Laura ardea de nerăbdare, Aurel nu mai venea. Ce-o fi păţit? S-o fi supărat poate? Fel de fel de întrebări o chinuiau. Îşi găsea sieşi vini închipuite cu care l-o fi mîhnit, apoi iar îl mustra în gînd pe el pentru că nu se ţine de cuvînt... Trimise pe Ghighi de cîteva ori în curte, să vază dacă nu se apropie, dar într-ascuns, să nu bage de seamă invitatele. Se cutremura cînd soră-sa, întorcîndu-se îi făcea un mic „nu" din cap. În cele din urmă fetele i-au

simţit neliniştea şi Elvira, în temeiul intimităţii lor, a întrebat-o chiar, în taină:

— N-ai invitat pe Aurel?

— Ba da... Îl aşteptam, dar nu mai ştiu... Oh! şopti Laura cu ochii înlăcrimaţi, şi Elvira îi răspunse cu o privire plină de mîngîiere şi compătimire.

Mai tîrziu Laura începu să iasă ea însăşi în ceardac, să se uite cu inima strînsă spre Jidoviţa, de unde trebuia să sosească Aurel. Dăscăliţa, din ce în ce mai ursuză, mereu o cicălea că „nu mai pleacă nebunele astea?"

În sfîrşit fetele se porniră să vorbească despre literatură, ceea ce însemna că au sleit toate subiectele mai de seamă. Ghighi care ştia pe dinafară toate poeziile lui Eminescu şi pe ale lui Coşbuc, se oferi să declame fiecăreia cîte o strofă care i se potriveşte mai bine.

În vreme ce Ghighi stîrnea veselia tuturor, Laura ieşi iar în pridvor. Simţea cum o năpădesc lacrimile şi trebui să facă o sforţare grea să se stăpînească. Îşi răzimă braţul de un stîlp al ceardacului şi-şi culcă pe braţ capul tulburat de gînduri dureroase. Stînd aşa pierdută, auzi deodată un glas timid, puţin cîntat, care-i străpunse inima. Îşi aruncă ochii în ogradă. Se înfioră de emoţie. Pe o bancă, sub pomi, alături de Herdelea, şedea Aurel. Într-o clipire fata fu lîngă ei.

— Erai aici şi nici nu ne-ai dat de ştire, domnule Ungureanu! îi zise întinzîndu-i mîna cu o imputare cochetă. Toate fetele te aşteptau... Nu eşti de loc drăguţ şi sunt supărată pe d-ta...

Aurel se sculă zăpăcit de sfială, roşindu-se şi bîlbîind:

— Am stat puţin de vorbă cu domnul învăţător.

Laura avu o tresărire. Ce-ar fi, dacă tatăl ei i-ar fi spus ceva de Pintea? Se uită cercetătoare la Herdelea care zîmbea şiret, la Aurel care se muta de pe un picior pe altul, mereu mai încurcat, cu un surîs silit şi caraghios. „I-a spus!" îşi zise ea încruntîndu-se o clipă la Herdelea. Dar apoi îşi adăogă: „Nu-mi mai pasă! Bine c-a venit! Am să-i explic eu!" Şi înfăşură pe Aurel într-o privire caldă, drăgostoasă, chemîndu-l:

— Acuma vino, nu mai întîrzia! Eşti aşteptat!...

●Aurel Ungureanu era un tînăr de vreo douăzeci şi trei de ani, băiatul unui ţăran înstărit din Teaca, cu faţa osoasă, cu părul negru foarte aspru, cu nişte mîini mari şi palme veşnic umede, cu mişcări stîngace parcă s-ar teme să nu facă vreo gafă, căutînd să se arate binecrescut, îmbrăcat bine, dar hainele stînd pe el parcă ar fi de căpătat. Îşi petrecea toate vacanţele prin Armadia, unde mamele ambiţioase încercau să-l arvunească pe seama fetelor lor pentru cînd va ieşi doctor... ●

Toată sindrofia îl primi cu însufleţire, iar Ghighi îi aduse îndată cafeaua cu lapte ce i-o păstrase, avînd grijă să-i pună smîntînă de două degete, deoarece Laura observase că-i place mult.

De altfel studentul venea cu o veste mare: data „balului din octombre" a fost amînată pentru mijlocul lui noiembre, din pricină că lăutarii erau angajaţi pînă atuncea în alte părţi.

— Chiar azi am trimis invitaţiile cu poşta... Toată ziua am scris adrese, de aceea am şi întîrziat... Mă gîndisem să aduc chiar eu invitaţia d-voastră — adăogă către Laura — dar pe urmă mi-am zis că-i mai potrivit să vie prin poştă... mai oficial...

— Mai bine făceai dacă o aduceai... Cel puţin am fi văzut programul!...

Aurel, ca „aranjor", le destăinui toate amănuntele programului pe care fetele le găsiră minunate. Ca să fie drăguţ, medicinistul profită de ocazie şi le ceru să-i rezerve fiecare cîte o tură de vals, cel mai puţin. Propunerea produse mare emoţie. Elvira hotărî:

— Eu zic aşa: întîia tură să ţi-o dea Laura... Tu vrei Laura dragă?

— Dacă credeţi voi? se roşi Laura bucuroasă.

— De asemenea şi cadrilul al doilea...

Cînd auzi de cadrilul al doilea, adică al îndrăgostiţilor, Laura se îmbătă de fericire şi răspunse doar cu o înclinare din cap plecăciunii studentului... Elvira împărţi tuturor cu dreptate cîte o tură, iar fetele, în semn de mulţumire, îi opriră ei cadrilul întîi, cu condiţia să aibă vizavi pe Laura...

— Acum e vremea să plecăm, căci se înserează! curmă Elena planurile ce se înşirau nesfîrşite asupra toaletelor, dansurilor, cavalerilor...

Se urniră deodată cu toţii. Laura le mai zise să nu se grăbească, dar numai cu jumătate gura. Nădejdea ei era drumul cel vechi, unde va putea rămîne în patru ochi cu Aurel.

— Să nu mergeţi departe că acuşi se întunecă! strigă Herdelea după Laura şi Ghighi care porniseră să-şi întovărăşească prietenele.

O luară pe drumul cel vechi, care e mai cu cotituri binevenite pentru perechile îndrăgostite, dornice de singurătate. Laura rămase mai în urmă cu Aurel, iar celelalte, ghicindu-i dorinţa, căutau să se depărteze cît mai mult.

Mergeau alături cu paşi leneşi, vorbind de lucruri indiferente, în care doar cîte o vorbă fricoasă amesteca ceva din simţirile lor. Studentul îşi imputa că după o curte sîrguincioasă de aproape un an, n-a

fost în stare măcar s-o sărute o dată. Sfiala aceasta îl scădea în ochii săi proprii, zicîndu-şi că numai nerozii pot să fie atît de lipsiţi de mîndrie bărbătească. Laura, mai ales de cînd cu scrisoarea ultimă a lui Pintea, avea nevoie de o dovadă a iubirii lui, care să-i umple inima şi să-i limpezească aşteptările... Cu toate acestea n-aveau curajul să-şi deschidă sufletele. Aurel îi explica deosebirea dintre grîul de toamnă şi cel de primăvară şi ea îl asculta strălucitoare de mulţumire.

Celelalte fete le-o luaseră înainte cu vreo sută de paşi, gălăgioase, vesele de răsunau cîmpurile. Apoi veni o cotitură bruscă şi mai lungă, care le acoperi. „Acu-i acu!" se îmbărbăta Aurel frecîndu-şi mîinile.

— Iată-ne singuri... singuri! murmură Laura oprindu-se parcă fără să vrea. Uite ce splendid e apusul soarelui! Cum vopseşte nourii, ca într-o baie de sînge...

— Da... minunat... e... e... bîlbîi tînărul apropiindu-se de ea.

Se uitară un răstimp la soarele roşu din care nu se mai vedea decît o geană furioasă. Priveau cu atîta încredere ca şi cînd de lumina aceasta ar atîrna toată fericirea. Laura, copleşită de emoţie, îşi lăsă capul pe umărul lui, cu buzele umede întredeschise într-o aşteptare dureroasă, cu pieptul frămîntat. Şi Aurel, tulburat deodată, atinse cu buzele obrazul ei îmbujorat, repede, aproape speriat. Se despărţiră însă îndată, parcă apropierea i-ar fi îngrozit pe amîndoi. Se priviră o clipă ruşinaţi şi apoi porniră iar înainte, tăcuţi, mai nemîngîiaţi şi mai nedumeriţi.

La cotitura drumului dădură peste Titu, înconjurat de toate fetele, necăjit, strigînd într-una:

— Lăsaţi-mă în pace, vă rog!... Vă rog!... Am de lucru... N-am vreme de prostii!...

Ceata îşi urmă calea, lăsînd pe Titu în marginea şanţului, aşezat pe o lespede de piatră, cu ochii cînd spre cer, cînd spre Pădurea-Domnească din faţă. Fetele întorceau mereu capul să vadă cum face Titu poeziile.

Acuma Aurel întindea paşii ca şi cînd i-ar fi fost ruşine să mai rămînă în urmă. Aceeaşi sfială se încuibase şi în sufletul Laurei, care însă se îngrozea la gîndul că vor ajunge la Jidoviţa, se vor despărţi şi ea va fi nevoită să se întoarcă acasă tot atît de îndoită... Sărutarea în loc să le împrumute îndrăzneală, coborîse un zid de neînţelegere între dînşii.

În apropiere de Jidoviţa, ca din senin, Laura îi zise:

— Ştii că Pintea mi-a cerut mîna?

— Mi-a spus domnul Herdelea, răspunse studentul încet.

— Oh! Ai ştiut şi totuşi ai tăcut toată vremea, făcu Laura spăimîntată de ceva ce-i zguduia inima din temelii.

Dar Aurel urmă, mai încet şi mai şovăitor:

— Pintea e un băiat foarte bun, foarte... foarte...

Vroia să mai adaoge cine ştie ce, întîlnind însă ochii fetei se încurcă şi murmură de cîteva ori „foarte... foarte... foarte..." Laura auzise prea bine, înţelesese aprobarea lui şi totuşi nu putea crede. Se uita la el căutînd măcar în ochii lui, în înfăţişarea lui, ceea ce aşteptase ea. Împrejurul ei simţea cum se îngroaşă înşelăciunea din ce în ce mai limpede. Şi apoi deodată tot sufletul i se cutremură parcă i s-ar fi rupt rădăcinile... Mergea tăcută, împovărată de gînduri amarnice fără să mai simtă pămîntul subt picioare. Apoi se opri şi, cu glas tremurat, îi zise pentru ultima oară:

— Va să zică crezi că...?

Tînărul plecă ochii în pămînt, ruşinat, şi răspunse ca un vinovat:

— Cred că...

5

Titu plecase de-acasă, numai pentru a nu se întîlni cu „gîştele" care-l plictiseau cumplit fiindcă toate îl iubeau mai mult sau mai puţin şi-i cereau poezii. Minţise că i-a venit o idee. Se hotărîse numai să se ducă în Armadia, să mai vadă puţin pe Lucreţia şi să ofteze alături de ea. Îşi zicea deseori că iubirea aceasta îl înalţă şi-i dă noi avînturi. Gîndindu-se însă la Lucreţia, s-a pomenit într-adevăr cu o inspiraţie şi s-a oprit s-o toarne într-o formă poetică şi apoi s-o ducă plocon nepreţuit alesei inimii lui. S-a muncit vreo două ceasuri, în zadar. Ideea se zvîrcolea în sufletul lui, dar nu izbutea să se înfăptuiască pe hîrtie. De zece ori i s-a părut c-a prins-o şi mereu se împrăştia cînd se cobora în vîrful creionului... Sosirea gîştelor apoi i-a spulberat din creieri tot ce începuse să se cristalizeze, aşa că trebui să-şi înceteze curînd sforţările. Porni spre Jidoviţa agale, mohorît, cu gîndul să-şi aducă surorile acasă, dacă s-ar întîmpla să nu le însoţească Aurel, cum obişnuia.

Deodată, între nişte tufe de alun, aproape de drum, zări o siluetă albă. Necazul i se stinse ca prin farmec. „Trebuie să fie d-na Lang", îşi zise dînsul, căci numai ei îi place să iasă din sat în după-amiezile frumoase, ca să citească ceasuri întregi romane senzaţionale ungureşti, trîntită pe un pardesiu vechi de-a soţului ei.

— O, dac-ar fi ea, în amurgul acesta blînd, în singurătatea aceasta ameţitoare! declamă dînsul patetic, aprinzîndu-şi închipuirea şi grăbindu-şi mersul.

Ceea ce îl împiedecase totdeauna să-i facă o declaraţie categorică a fost o lipsă de ocazii, îngrozitoare. De şapte luni, de cînd o cunoştea, nu i-a putut vorbi între patru ochi decît tocmai de două ori, şi încă şi atunci numai la repezeală, fără să aibă vreme să-şi deschidă inima. Niciodată n-a nemerit-o acasă singură, niciodată n-a avut norocul s-o însoţească singură măcar pînă în Armadia, niciodată n-a găsit-o singură, deşi ea îi spunea că are obiceiul să hoinărească pe cîmp, cu cîte o carte în mînă — ceea ce era chiar adevărat, căci surorile lui o întîlniseră de mai multe ori. Ghinionul acesta îl înfuria cu deosebire de cînd notarul Stoessel îi destăinuise că d-na Lang spune tuturor că „Titu e un tînăr foarte simpatic şi binecrescut".

Apropiindu-se şi văzînd că era într-adevăr ea, Titu se repezi cu faţa strălucitoare de bucurie.

— Te căutam, îi zise domol, strîngîndu-i lung mîna.

— Te aşteptam, răspunse ea privindu-l galeş.

Roza Lang era o femeie nostimă, cu obrajii de păpuşă, cu născiorul obraznic, cu nişte ochi visători şi leneşi, cu forme mlădioase şi plinuţe, asemenea unei fete de douăzeci de ani. Se credea fiinţa cea mai nefericită din lume alături de Lang pe care-l dispreţuia, fiindcă era ovreu şi beţiv.

Resemnată ca o eroină din romanele ce le citea cu pasiune, trăia fără nici o ţintă lămurită, mîngîindu-se doar cu gîndul că şi-a greşit de la început viaţa, cînd s-a măritat cu un bărbat nedemn de ea. Dorea

însă o iubire mare prin care să se răzbune de toate decepţiile; şi deoarece nu-i ieşise în cale nici una mare, se mulţumea chiar cu iubiri mai mărunte şi mai variate. Acuma se gîndea deseori la Titu. Stîngăciile lui i se păreau poetice şi o transportau în vremea dinainte de a cunoaşte pe Lang. Îi era drag văzîndu-l cum o soarbe din ochi, simţind cum îi tremură buzele cînd îi sărută mîna...

Se priviră un răstimp, ea stînd întinsă pe o rînă, rezemată într-un cot, cu cartea deschisă dinainte, el în picioare cu pălăria în mînă, tulburat, cu patima pînditoare în ochi. Cele din urmă raze ale zilei mîngîiau obrajii femeiei, îmbujorînd-o.

— Nu-ţi place să stai lîngă mine, colea? îi zise Roza, arătîndu-i un colţ din haina pe care se tolănea.

Titu se aşeză repede, zăpăcit de emoţie, murmurînd:

— Nici nu-ţi închipuieşti cît mă faci de fericit!...

— O, o, nu cumva ţi-ai pus în gînd să mă ucizi cu o mărturisire? zîmbi ea de-abia mişcîndu-şi buzele pline, foarte roşii, dintre care albeau dinţii mici şi lucioşi.

Tînărul rămase cu privirea aninată de buzele ei ademenitoare şi şopti pierdut:

— Mi-eşti dragă... Te iubesc...

Apoi cu o mişcare bruscă, biruitoare, îi luă capul în mîini şi-i sărută buzele prelung, sălbatec, ca şi cînd ar vrea să-i soarbă dintr-o dată tot sufletul. Iar femeia îi dădu gura cu ochii închişi, întinzînd puţin gîtul alb, decoltat. Stătură cîteva clipe astfel, pe urmă Titu îşi trecu braţul pe după mijlocul ei şi o strînse vijelios la piept. Roza însă se dezmeteci degrabă, se desprinse uşor din înlănţuirea lui pătimaşă şi,

potrivindu-şi părul ce i se prăvălise pe umeri, îi zise cu o imputare dulce:

— Ei, dar ştii că eşti îndrăzneţ de tot, micule? Nu te credeam aşa de îndrăzneţ...

Titu simţi un val de sfială cuprinzîndu-i inima, dar pasiunea îi descleştă limba:

— Te iubesc nebuneşte! De cînd te-am văzut întîia dată te port în suflet ca pe o comoară nepreţuită. Şi niciodată n-am avut prilejul să ţi-o spun. Şi niciodată n-ai vrut să vezi cît de mult te iubesc...

Femeia îl ascultă un minut încîntată. Mărturisirea lui stîngace şi teatrală în acelaşi timp îi dădea nişte fiori feciorelnici. L-ar fi ascultat astfel o zi întreagă, dar îi era teamă că nu-l va mai putea stăpîni. Se sculă deci în picioare, vorbindu-i cu aceeaşi căldură patetică:

— Am văzut şi te-am înţeles de mult. Totuşi, trebuie să fii cuminte... cuminte, cuminte! Auzi? Altminteri nu te iubesc de loc...

Îl ameninţă drăguţ cu degetul, iar el îi apucă amîndouă mîinile şi le acoperi de sărutări.

— Acuma trebuie să mă duc acasă, căci vezi ce tîrziu e, urmă Roza ferindu-se mereu de stăruinţele lui.

Se însera. Întunerecul cobora atît de grăbit, parcă de te-ai fi uitat mai bine, l-ai fi văzut cum se îngroaşă... Titu ridică pardesiul, îl scutură şi întovărăşi pe d-na Lang pînă la marginea satului.

— Ce-ai zice dacă te-ai pomeni, într-o bună noapte, pe neaşteptate, cu mine în casă? întrebă dînsul la despărţire, liniştit, strîngîndu-i braţul.

— Mi-ar face plăcere şi... ţi-aş da un ceai cu rom mult, răspunse femeia rîzînd. Numai dacă bărbatul meu nu s-ar împotrivi...

— Dar dacă Lang n-ar fi acasă? stărui Titu înfigîndu-şi privirea lacomă în ochii ei.

— O, atunci... atunci ar trebui să fii foarte cuminte, altfel m-ai supăra! murmură Roza cu un zîmbet ispititor şi supus.

6

Titu se întoarse acasă pe drumul cel nou, foarte mulţumit de ziua de azi, întinzînd paşii ca să ajungă din urmă pe surorile sale şi mai ales fiind înfometat de moarte. Pe la Cişmeaua-Mortului însă întîlni pe Ion, care venea din Jidoviţa, singur, gînditor, în mers şovăitor.

— Da' ce-i, Ioane, de tîndăleşti aşa? îi strigă Titu voios. Ai băut ceva, ori nu ţi-s toţi boii acasă?

— Apoi, domnişorule, îmi chibzuiesc şi eu necazurile cum pot, răspunse Ion scoţînd pălăria şi încercînd să zîmbească fără a izbuti.

Cerul era senin-sticlă. Cîteva stele mari clipeau aprig luptînd cu întunerecul care năvălea zadarnic să le stingă, căci mereu se aprindeau mai multe, ca nişte scîntei împrăştiate de un vînt năprasnic. Din urmă Pădurea-Domnească vîjîia înăbuşit, parcă şi-ar fi stăpînit mînia, iar în faţă şoseaua cenuşie fugea printre şanţurile negre, pierzîndu-se repede pe după cotiturile de dealuri...

— Aşa, se vede c-ai auzit şi tu? zise Titu deodată. Apoi tocmai voiam să-ţi spun, că eu am aflat de ieri, de la un prieten care-i scriitor la judecătorie în Armadia... E adevărat, Ioane! Simion Lungu te-a pîrît că l-ai bătut şi că i-ai sfeterisit nu ştiu cîţi stînjeni din porumbiştea...

— Da' dă-l dracului cu tot neamul lui! întrerupse flăcăul nepăsător, scuipînd ascuţit, în semn de dispreţ.

— Ce să-l drăcuieşti, Ioane, că nu-i de glumă! reluă Titu întărîtat puţin de nepăsarea lui. E lucru foarte serios şi poate să te bage şi-n temniţă!... Că Simion ca Simion... cu el te-ai fi învoit tu omeneşte. Dar s-a pus şi popa pe capul tău, auzi? E foc pe tine, nu alta! Zice că nu te iartă pînă nu te vede la răcoare... El i-a făcut pîra lui Simion şi s-a pus martor... Nu ştiu ce are cu tine...

Ion scuipă iar, îşi trase pălăria pe ochi şi tăcu. Auzise şi el ceva din toate acestea. I-au intrat pe-o ureche şi i-au ieşit pe cealaltă. I se păreau fleacuri faţă de cele ce se dospeau acuma în sufletul lui. Bătaia cu Simion nu stîrnise în sat mare vîlvă, căci Simion era o fire arţăgoasă, gata veşnic să ia de piept pe oricine. Pe urmă încăierările din pricina pămînturilor erau mai dese chiar decît certurile flăcăilor la horă. Doar amestecul preotului dăduse puţin de vorbă pe la cîrciumă... Ion însă era atît de pătruns de încrederea mereu nelămurită ce i-o deşteptaseră lacrimile Anei, încît parcă veşnic umbla prin nouri. Simţea totuşi nevoia unui imbold care să-i limpezească gîndurile şi să-i îndrumeze faptele. Avea răbdarea să-l aştepte nepripit, convins că trebuie să vie de undeva. Şi fiindcă de cîte ori îşi sfărîma mintea singur să-şi găsească drumul, se izbea parcă numai de porţi zăvorîte — căuta să nici nu se mai gîndească la ceea ce va trebui să se întîmple. Acuma tocmai începuse să-l împresoare bănuielile şi să-l înfurie.

— Lasă-i, domnişorule, că de data asta nici capul nu mă doare, făcu dînsul, ca şi cînd vorbele lui Titu i-ar fi crestat limba.

Titu, crezînd că flăcăul se sfieşte să zică ceva rău despre Belciug, urmă mai aprins:

— De ce să-i laşi, Ionică? Ori ţi-e frică de popa?

— Ba nu mi-e frică nici de Dumnezeu, dacă mi-i sufletul curat, domnişorule!

— Nici să nu-ţi fie, că om mai urîcios ca Belciug nu se află sub soare!... Cîinos la suflet şi viclean ca dracul... A început să mă scîrbească de cînd am văzut că-şi pune mintea cu flăcăii şi-şi vîră nasul în sfezile voastre...

Într-adevăr, pînă deunăzi, Titu, singur din toată familia, pārtinise pe preotul Belciug. Chiar cînd părinţii lui se mai ciorovăiau cu dînsul, prietenia lor rămînea neatinsă. Popa îl lua cu trăsura ori de cîte ori se ducea în Armadia sau la Bistriţa şi trăgeau cîte un pui de chef, ocărînd împreună pe unguri, căci Belciug era mare naţionalist, deşi nu se prea arăta a fi, de frică să nu-şi piardă ajutorul de la stat, fără de care n-ar mai fi putut trăi în rîndul oamenilor... Înverşunarea lui împotriva lui Ion însă zdruncinase dragostea lui Titu. Mai întîi i se părea nedreaptă şi nedreptatea totdeauna îl revolta, afară dacă, nu pornea de la dînsul. Pe urmă Ion îi era tot atît de drag pe cît îi fusese Belciug. Mîndria flăcăului, isteţimea şi stăruinţa lui de a împlini ceea ce îşi punea în gînd, voinţa lui încăpăţînată îi plăcea tocmai pentru că toate acestea lui îi lipseau, măcar că ar fi dorit mult să le aibă. Se hotărîse chiar să spună preotului că e nedrept cu Ion, dar niciodată nu găsise momentul potrivit şi mai ales curajul trebuincios. Acuma, faţă cu flăcăul, îşi vărsa toată nemulţumirea pe care ar fi vrut s-o trîntească lui Belciug. Îl mira însă şi-l încurca înfăţişarea lui Ion care-l asculta parcă ar fi

fost vorba de altcineva. În cele din urmă Titu îşi curmă indignarea şi întrebă iscoditor:

— Mi se pare mie că alte necazuri te mănîncă pe tine, mai mari?

Ion se opri, îşi încrucişă braţele pe piept şi-l privi lung. Titu vedea cum îi scapără ochii în întunerec, ca la pisici.

— Altele, domnişorule, bine zici, răspunse scurt şi apăsat.

— Şi nu-mi spui mie? se supără Titu. Să ştii, Ioane, că m-ai supărat! Zău m-ai supărat...

Flăcăul îşi îndreptă sumanul pe umeri ca şi cînd nu s-ar fi putut hotărî să vorbească. Titu însă, muncit de gîndul că are să descopere cine ştie ce taină mare, îi dădu ghes nerăbdător:

— Hai, spune ce te doare! Iute!... Hai!... Stăteau în mijlocul şoselei sub Rîpele-Dracului. Dinspre Pripas se apropia o caleaşcă în trap grăbit. Se dădură amîndoi la o parte, iar Ion îşi ridică pălăria, zicînd „bună seara“ necunoscuţilor din trăsură. Apoi, cînd uruitul roţilor se potoli, spuse foarte rar:

— Trebuie să iau pe fata lui Vasile Baciu, domnişorule!

Titu rîse cu o voioşie decepţionată:

— Asta ţi-i supărarea?... Fugi d-aici, Ioane, că rîd şi curcile de tine!

— Asta-i, domnişorule, şi-i mare! Că badea Vasile nu mi-o dă şi, dacă nu mi-o dă de bunăvoie, e rău de tot!...

— Nu înţeleg de ce te agăţi tu de fata asta? E slăbuţă şi urîţică... Eu unul n-aş lua-o nici să mi-o cîntărească în aur!

— Aşa-i, aşa-i, dar fără dînsa nu mai scap de sărăcie pînă-i Prut şi Siret!

— Aaa! făcu Titu după o pauză ce voia să tălmăcească gravitatea situației. Așa da, adevărat! E greu!

— Așa-i? zise Ion mulțumit că și domnișorul îi înțelege acum necazul. Învață-mă d-ta ce să fac și cum să fac, că ești om învățat!...

Titu, în realitate, nu prea înțelegea nici încăpățînarea lui Ion de-a lua pe Ana, și nici pe a lui Vasile Baciu de a nu i-o da. El vedea în amîndoi niște țărani deopotrivă de treabă, între care nu e nici o deosebire. Dacă Ion n-are avere, în schimb e mai dezghețat și mai harnic, ceea ce face uneori cît o moșie. Deoarece însă rolurile de povățuitor îl măguleau, se sili să găsească un sfat bun care să-l ridice în ochii flăcăului.

— Dacă nu vrea el să ți-o dea de bunăvoie, trebuie să-l silești! zise Titu după un răstimp de gîndire, nehotărît puțin, ca și cînd ar fi vrut să vadă cum îi va primi Ion vorbele.

Flăcăul tresări. I se păru că în minte i s-a deschis deodată o dîră luminoasă care îi arăta lămurit calea. Oftă prelung, parcă i-ar fi căzut o povară uriașă de pe inimă. Ridică privirea cercetător, ca un hoț prins cu ocaua. Mulțumirea îl strîngea de gît încît nu putu rosti nici un cuvînt.

— Poți să-l silești? Ai cum să-l silești? întrebă Titu neînțelegînd tăcerea lui.

— Pot, domnișorule! izbucni Ion aspru, cu amenințare în glas.

Porniră apoi iar la drum, dar nu mai schimbară nici o vorbă pînă la poarta învățătorului. Flăcăul nu mai simțea nici o nevoie de palavre zadarnice, cînd acuma știa limpede ce trebuie să facă. Acuma îl rodea numai nerăbdarea să isprăvească mai curînd, să-și împlinească scopul. Titu tăcea fiindcă nu era

sigur dacă povața lui a fost folositoare, mai ales după răspunsul dîrz care-i răsuna mereu în ureche.

— Mulțumesc, domnișorule, că mi-ai deschis capul, zise Ion despărțindu-se.

În casa Herdelea ardea lampa. Lumina unei ferestre se revărsa toată asupra flăcăului, care avea pe față o hotărîre strălucitoare. Văzîndu-l, Titu simți un fior de spaimă.

— Ia seama, Ioane, să nu dai cu oiștea-n gard! murmură dînsul zîmbind zăpăcit.

— De-acu lasă pe mine, domnișorule, că-mi știu eu datoria! răspunse Ion cu o bucurie atît de largă că se pierdea într-un rînjet prostesc.

7

Titu intră în casă cam uluit de izbucnirea lui Ion. Deși nu pricepea ce s-a putut urni în sufletul lui deodată, bănuia totuși că a dezlănțuit o pornire atît de sălbatecă încît îl cutremura. Cum dădu însă de lumină și cum mirosi mîncarea, uită pe Ion și-i reveni în gînd Roza Lang. Astfel se însenină iar și, frecîndu-și mîinile, zise cu o mîndrie prin care voia să dea a înțelege tuturor că a pus la cale un lucru mare:

— Foarte drăguță nevasta lui Lang! E o plăcere să stai de vorbă cu ea!...

Herdelea aprobă în tăcere, căci și lui îi plăcea Rozica, cu toate că dragostea i-o arăta numai prin glume pipărate, spuse într-o ungurească foarte stricată, care pe femeie o înveseleau totdeauna. Dăscălița însă bufni morocănoasă:

— Repede vă mai speriați și voi de toate zdrențele... Dacă și aia-i drăguță, apoi ce să mai zici de

mama pădurii?... Cum poate să fie drăguţă o femeie care-i atît de proastă că nici măcar nu ştie româneşte?

Doamna Herdelea avea un dispreţ adînc pentru femeile care nu fac copii. Pe Roza Lang însă era şi mai furioasă pentru că, de cîte ori se întîlneau, voia s-o silească să vorbească ungureşte, mirîndu-se mereu cum se poate să nu ştie ungureşte soţia unui învăţător de stat. Dăscăliţa n-ar fi mărturisit în ruptul capului că nu ştie, ci spunea cu mîndrie că nu vorbeşte fiindcă îi sunt urîţi ca dracul ungurii şi limba lor.

Laura şi Ghighi se întorseseră acasă singure. Ungureanu nu se mai oferise, ca altădată, să le însoţească. Din Jidoviţa pînă în Pripas, Laura a plîns desperată, fără să scoată o vorbă. Ghighi însă, bănuind pricina lacrimilor surorii sale, a ocărît toată vremea pe Aurel, găsindu-i mai multe cusururi chiar decît înşuşi bătrînii cînd erau mai porniţi. Ocările ei şi oboseala drumului au potolit puţin durerea Laurei. Îndată ce a ajuns acasă, s-a retras în salon ca să nu bage de seamă părinţii că a plîns. Oricît se silea să se stăpînească, nu-şi putea opri lacrimile. Simţea într-una ca şi cînd o casă întreagă s-ar fi prăbuşit peste ea şi nu e în stare să se ridice dintre dărîmături. Cînd Ghighi veni s-o cheme la masă, minţi c-o doare capul. Ar fi murit de ruşine să fi fost acuma nevoită să se uite în ochii oamenilor care i-ar fi ghicit îndată supărarea.

După cină Herdelea, aducîndu-şi iar aminte de scrisoarea lui Pintea, deschise uşa odăiei unde Laura îşi frămînta nenorocirea, şi-i zise din prag:

— Dar cu omul cela ce facem, domnişoară? Tu, care ştii atîtea etichete, nu crezi că-i vremea să-i răspundem?

Întrebarea se înfipse în inima fetei ca într-o rană proaspătă. Lacrimile o podidiră mai furtunos, în

vreme ce buzele ei murmurau cu resemnare:

— Scrie-i, scrie-i, fire-ar al dracului!... Cine te opreşte să-i scrii?... De-acuma mi-e totuna...

Ghighi se repezi numaidecît, adăogînd:

— A spus ea vreodată să nu-i răspunzi? Da' ce, crezi că ea-i proastă să lase pasărea din mînă pe cea din gard? Ori aţi fi vrut să nu mai vorbească cu nimeni pentru că a cerut-o domnul Pintea? Aşa sunteţi d-voastră, căutaţi cearta cu lumînarea şi pe urmă mai ziceţi că alţii se ceartă.

— Bravo, bravo, strigă Titu, triumfător. Asta-mi place! În sfîrşit, bine c-aţi venit tot la vorba mea... Dacă m-aţi fi ascultat de la început, azi Laura ar fi fost mireasă...

Laura plîngea cu hohote. Ghighi alergă la ea s-o mîngîie, după ce mai întîi închise iar uşa. Bociră amîndouă un răstimp, apoi Ghighi se reculese şi vorbi, alintînd-o:

— Lasă-l încolo, Laura dragă, nu-ţi mai face sînge rău pentru un netrebnic! Merită un stricat ca el să-l plîngă o fiinţă gingaşă şi distinsă ca tine?... Vezi, eu am avut o presimţire sigură că-i un ticălos... Ştii, ţi-am spus şi astă-vară, la sindrofia de la Elvira!... De altfel şi Alexandrina mi-a povestit chiar azi că fata popii din Vărarea, ştii, toanta ceea de Vica, i-a făcut farmece şi că acuma prostănacul de Ungureanu se duce mereu-mereu pe la ea, ba că popa, beţivul, l-a şi pus să jure în biserică şi cu mîna pe *Evanghelie*, că îndată ce va ieşi doctor va lua pe Vica!... Acuma vezi şi tu cît e de murdar şi de nevrednic de iubirea ta, Laura dragă!...

Bătrînii erau mulţumiţi c-a dat Dumnezeu şi i-au venit Laurei gîndurile cele bune. Dăscăliţa, mişcată, se apucă să spele vasele, bolborosind o rugă-

ciune ce o ştia dînsa, încă din tinereţe, anume pentru asemenea ocazii fericite. Herdelea însă scoase din buzunar scrisoarea a optzecea a lui Pintea şi o citi din nou, cine ştie a cîtea oară, cu multă băgare de seamă. Clătină apoi din cap, îngîndurat, vrînd să învedereze nevestei şi lui Titu că nu-i uşor să ticluieşti un răspuns cum se cuvine, cinstit şi drept şi frumos, unei asemenea scrisori. Se aşeză la masa de scris, lucrată de el însuşi acum vreo douăzeci de ani, aprinse o lumînare, puse scrisoarea lui Pintea lîngă călimară, îşi atîrnă după urechi nişte ochelari pe care nu-i întrebuinţa decît în momentele cele mai solemne, căci vedea mai bine fără ei, stătu cu fruntea încreţită ca să-şi adune gîndurile şi apoi începu să aştearnă pe hîrtie, bătrîneşte: „*Mult stimate şi iubite fiule George! Află că rîndurile tale multă bucurie ne-au pricinuit, văzînd într-însele gîndurile tale bune şi prea-vrednice. Şi mai află că Laura este doritoare de-a te vedea în casa noastră cît mai grabnic...*“

Capitolul IV

NOAPTEA

1

De cînd a văzut că Ion se înstrăinează de Ana din ce în ce mai rău, George Bulbuc a început într-adevăr să meargă mai în fiecare seară pe la Vasile Baciu. Fata îi era acum mai dragă. Gălăgia ce se făcuse în jurul ei, din pricina lui Ion, i se părea c-a înfrumuseţat-o şi i-a ridicat preţul. Ştia bine că Ana nu se va înmuia cu una, cu două, dar nădăjduia că, pînă în cele din urmă, îi va birui împotrivirea.

Căci acuma numai de ea atîrna. Cel puţin aşa credea el. Feciorul Glanetaşului are alte necazuri pe cap decît să-l mai bată gîndurile cu Ana. După pozna cu Vasile Baciu, după dojana din biserică, după bătaia cu Simion Lungu ce-ar mai putea aştepta Ion? Dovadă că nimic, este faptul că nici nu se mai arată pe la Ana. La horă nu mai joacă cu ea. În sat umblă vorba că se va însura în cîşlegi cu Florica... Va să zică din partea aceasta calea lui George e slobodă... Numai Ana să se dea pe brazdă... Dar Ana îl ocolea, avea ochii veşnic roşii de plîns ascuns. Asta înseamnă că în inima ei nu s-a zdruncinat iubirea pentru

Ion. S-a gîndit George şi s-a răzgîndit. Pe urmă s-a sfătuit cu maică-sa, o femeie uscată, cu nasul ascuţit şi ochii mici căzuţi în fundul capului, care vedea în toate lucrurile neplăcute vrăjitorii şi farmece. Ea l-a învăţat se să ducă la ghicitorul din Măgura, să-i dezlege pe Ana. George s-a dus, ghicitorul i-a descîntat... Zadarnic. Atunci a început să se necăjească. Neînduplecarea fetei îi jicnea mai ales mîndria. Se credea cel dintîi flăcău din sat şi suferea cînd cineva nu i-o recunoştea. Din pricina aceasta a avut atîtea ciocniri cu Ion care pretutindeni i-o lua înainte, pe care mai toţi flăcăii îl priveau ca pe un fel de vătaf al lor. În sinea lui simţea şi el că al Glanetaşului are ceva de-l întrece în faţa oamenilor. N-o mărturisea însă nimănui şi se supăra cînd i-o spuneau alţii. Adică de ce-ar fi mai breaz Ion ca dînsul? Carte ştie şi el; e chiar abonat la *Foaia poporului*. Prost nu e, voinic este, deşi nu e bătăuş. Adevărat că are o fire blîndă, dar cînd se mînie e în stare să facă şi moarte de om. Ion e mai sprinten, mai osos, mai şiret, adevărat, dar el e mai aşezat, mai cumpănit, ca omul care are ce pierde. Toma Bulbuc e cel mai bogat ţăran din Pripas, mai cu stare decît însuşi popa Belciug, iar George e singur la părinţi. Harnic şi muncitor şi strîngător este cum nu se găseşte al doilea. Din munca lui a adunat banii cu care a cumpărat iarna trecută cel din urmă petec de pămînt al lui Dumitru Moarcăş...

Vasile Baciu îl primea totdeauna voios, îl poftea să şadă, îl cinstea cu rachiu „îndulcit de fata mea". George zîmbea şi se uita cu coada ochiului la Ana, care mereu îşi făcea de lucru pe lîngă vatră şi de-abia răspundea la vorbele lui. Dintru-ntîi a crezut că sfiiciunea ei este prefăcătoria obişnuită a fetelor faţă de flăcăi, mai ales cînd le văd şi părinţii. Curînd a trebuit

să înţeleagă că Ana tot nu-l vrea pe el şi că tot după Ion oftează. Atunci a plecat înjurînd-o în gînd şi hotărît s-o lase în plata Domnului. Mintea însă îi rămînea tot la ea şi a doua seară pornea iar glonţ la Vasile Baciu, să se necăjească iar prinzînd-o cum suspină şi lăcrimează după cellalt. Se încăpăţîna din zi în zi. Se simţea jicnit de răceala ei şi începea s-o iubească aievea. De unde pînă acum voise s-o ia numai pentru că era fata lui Baciu şi fiindcă părinţii lor i-au sortit unul altuia, azi o rîvnea cu patimă şi i se părea frumoasă ruptă din soare. Nu îndrăznea să spovedească nimănui ce-l durea. I-ar fi fost ruşine să afle cineva că el nu e în stare să-i dobîndească dragostea. Aceasta l-ar fi înjosit în faţa lumii, înălţînd în aceeaşi vreme pe Ion. Se mustra chiar că a ascultat pe maică-sa de şi-a bătut picioarele degeaba pe la ghicitori. I-ar fi venit mai bine dacă ar fi băgat de seamă Vasile Baciu ce se petrecea în inima Anei. Dar bătrînul nu putea bănui nimic. El ştia doar atîta că fata lui trebuie să se mărite cu George, pentru că lui aşa i s-a năzărit. Cu cît îl primea el mai bine, cu atît credea că va merge mai uşor. George se chinuia că pe cînd satul fierbea că merge la Ana, el era nevoit să petreacă toate serile ascultînd palavrele lui Vasile despre războiul din Bosnia unde povestea c-ar fi făcut atîtea vitejii de l-a pupat însuşi împăratul. Ar fi fost de o mie de ori mai bucuros să se fi putut învoi cu fata spre a se întîlni pe furiş, căci asta ar fi fost o dovadă de dragoste. Ana însă ofta de cîte ori tatăl ei se jura că la iarnă vor face nunta, măcar de-ar plezni fierea în dezmăţatul Glanetaşului.

De altfel Ana, de cînd a văzut pe Ion îmbrăţişîndu-se cu Florica şi mai ales de cînd i-a ajuns la urechi că a şi cerut-o, trăia într-o frămîntare cu atît

mai dureroasă cu cît trebuia s-o tăinuiască. Era o fire tăcută şi oropsită, menită parcă să cunoască numai suferinţa în viaţă. A crescut singură, lipsită de o dragoste părintească mîngîietoare. Mama a lăsat-o fără aripi. Îşi aducea aminte doar ca prin vis de ogoirile ei blînde pe care nu le-a mai întîlnit niciodată. Tatăl ei o iubea, dar cu o iubire plină de toane. Vorbe bune a auzit prea puţine de la dînsul; bătăi însă a suferit nenumărate, mai pe dreptate, dar mai mult din senin. Prietenie cu alte fete nu putea lega. Sufletul ei căuta o dragoste sfioasă şi adîncă. Zburdălnicia o întrista. Chiar peste veselia ei plutea totdeauna o umbră de melancolie... În Ion al Glanetaşului apoi descoperise deodată tot ceea ce-i dorea inima. Întîia oară, acum cîteva luni, cînd au stat de vorbă mai îndelung, s-a simţit ademenită. De atunci îşi zicea mereu că fără de el ar trebui să moară. Era singurul om în ale cărui cuvinte tremurau mîngîierile rîvnite în fundul inimii ei. Nu mărturisea dar nici nu ascundea tatălui ei iubirea ce-o cuprinsese şi de care nu putea să se despartă nici moartă. Sudălmile şi ameninţările lui, ca şi revenirea lui George, n-o speriau de loc şi nici nu-i clinteau hotărîrea. În gînd căuta veşnic prilejuri să întîlnească pe Ion, să-l întrebe, să-l roage, să-i cadă în genunchi ca să n-o ocolească. Nu înţelegea purtarea lui, pe care-l ştia atît de încăpăţînat şi de bun. Depărtarea şi lipsa lui însă îi sfîşiau inima. Îşi zicea uneori că poate fuge de dînsa, că poate n-o mai iubeşte... Atunci îşi pierdea brusc toate nădejdile şi o cuprindeau gînduri de moarte. Mai ales după întîlnirea cu Ion, pe drumul cel vechi, cînd el n-a găsit nimic să-i spună, cînd n-a luat-o în braţe, deşi fuseseră singuri — gîndurile negre începură s-o stăpînească mai des. Joia, ducîndu-se la bîlciul săptămînal în Armadia, cu ouă, păsări, brînză, lăptării, trecînd în zorii zilei pe cărarea de lîngă Someş, dincolo de Jidoviţa, se oprea acuma mereu în dreptul stăvilarului şi privea lung vălmăşagul apelor adînci care parcă o chemau. Ce să mai aştepte în viaţă, dacă ce i-e drag o părăseşte? Ropotele valurilor care se zvîrcoleau năvalnic, în clocote mugitoare, o învăluiau cu zgomote asurzitoare, stingîndu-i toate dorurile şi năzuinţele. Se clătina pe picioare. Simţea că dacă s-ar pleca puţin, ar aluneca în gura morţii, unde într-o clipire, s-ar sfîrşi toate suferinţele...

Totuşi într-un colţişor al sufletului ei, chiar în mijlocul chinurilor celor mai crîncene, mai simţea pîlpîirea unei fărîme de nădejde care o îndemna să creadă că încă nu e totul pierdut. Grăuntele de speranţă care nu părăseşte pe om pînă nu-şi dă ultima suflare, care mai licăreşte în ochii muribundului chiar cînd inima a încetat de-a mai bate şi cînd trupul a îngheţat pentru totdeauna — îi dădea şi ei puterea să mai aştepte şi să stăruiască...

Şi astfel, într-o noapte, după ce plecă George şi după ce tatăl ei stinse lampa şi se culcă, Ana, plînsă şi frîntă, ieşi în ogradă, cum mai ieşise de atîtea ori zadarnic de cînd Ion nu se mai abătea pe la dînsa, cu scînteierea de nădejde în inimă că poate cine ştie?

Noaptea era neagră şi mohorîtă, noapte de toamnă, tristă şi năbuşitoare. Nouri groşi, plumburii, măturau crestele dealurilor care împrejmuiau Pripasul, învolburîndu-se în văzduh, înnegrindu-se şi limpezindu-se ca nişte balauri năprasnici porniţi parcă să înghită dintr-o sorbire satul ce dormea adînc şi mut. Pomii prin grădini dîrdîiau cutremuraţi de frig, cu nişte glasuri plîngătoare şi ostenite.

Fata, desculță, strîngîndu-și pe piept năframa, păși sprinten spre poartă, zgîlțîită de o frică neînțeleasă și de frigul care o pătrundea la os. Deschise vranița cu mare băgare de seamă, ca să nu scîrțîie, și vru să iasă în uliță. Se opri însă deodată, trăznită de spaimă. O mogîldeață neagră stătea răzimată de stîlpul porții. O clipă Ana n-avu măcar puterea să deschidă gura. Apoi, reculegîndu-se, întrebă în șoaptă:

— Cine-i aici?

— Eu, răspunse un glas gros, împrăștiindu-se în întunerec pe niște aripi nevăzute.

— Ionică? murmură Ana într-o izbucnire de fericire, agățîndu-se de dînsul și repetînd printre lacrimi: Ionică! Ionică!

— Am așteptat să plece George, răsună iarăși glasul lui Ion cu o tremurare de părere de rău. De cîte ori n-am tot așteptat așa, iar tu, Ana...

Se întrerupse ca și cînd i s-ar fi înfipt un cuțit în beregată.

— Hai în casă, Ionică, scînci fata, trăgîndu-l de mîneca sumanului. Pe urmă aducîndu-și aminte de tatăl său, care ar scula tot satul în tălpi să știe că i-a adus pe Ion în casă, adăogă mai plîngătoare: Ori baremi în ogradă... pe prispă... Vino!...

Ion nu intră. Atîta voise: să-l vadă ea și să știe hotărît că n-a părăsit-o. Așa își chibzuise dînsul calea pentru a sili pe Baciu să i-o dea. Ca să izbutească, trebuie s-o ia domol. Altfel i se primejduiau planurile. Acuma știa bine cum are să-l silească. Numai să nu-și piardă răbdarea. Graba strică treaba. Fără dibăcie și șiretenie nu ajungi la mal niciodată.

Îi zise repede, scurt: „noapte bună" și se pierdu în beznă înainte ca Ana să mai fi putut răspunde. Dar pașii i se mai auziră pe uliță, leopăind rar prin

noroi, îndepărtîndu-se din ce în ce pînă ce se stinseră de tot. Buzele fetei bîlbîiră rugătoare în singurătatea ce o învăluia:

— Ionică! Ionică!...

Rămase totuși cu o mulțumire mare în suflet. S-a întors la ea, va să zică o iubește!... Poate că niciodată n-a avut visuri mai frumoase ca în noaptea aceasta.

De a doua zi, Ana parcă ar fi fost alta. Fața i se îmbujoră de o încredere senină. Umbla mai sprintenă, muncea mai cu drag și simțea o nevoie ciudată de a arăta lumii întregi că e fericită.

George, observînd îndată schimbarea, s-a bucurat mai întîi crezînd că s-a dat pe brazdă. Ana nu mai ofta și nu mai lăcrima. Părea însă grozav de nerăbdătoare și stătea ca pe niște spini, parcă de-abia ar fi așteptat să-l vadă urnindu-se... Gîndindu-se mai bine, George își zise pe urmă că trebuie să fie ceva la mijloc. Și gîndindu-se iar, îi fulgeră prin minte: „Ion!"

Vru să-l îndepărteze și nu mai putu. În urechi îi vîjîia ca o bătaie de ciocane:

„Ion!... Ion!... Ion!..."

2

Cînd, a doua zi, straja îi aduse citația, Ion strînse din umeri nepăsător, întrebă în ce zi e judecata, căci nu pricepea scrisul unguresc, și o dădu Zenobiei s-o pună bine, după grindă, ca să nu uite sorocul. Numai o clipă și-a zis: „adică tot e adevărat?"și pe urmă nici nu s-a mai gîndit la Simion Lungu, cum de altfel nu se

gîndise nici pînă acuma. Seara se duse iar la Ana. Şi de-aci încolo mereu...

Glanetaşu s-a speriat de citaţie şi l-a cicălit destul să dea fuga la domnul învăţător, să se roage să-l povăţuiască cum şi ce să facă. Herdelea era doar tot atît de vestit că ştie legile mai bine ca orice avocat, pe cît era de preţuit pentru că nici un doctor nu trăgea măselele mai repede şi fără durere ca dînsul. Altădată Ion alerga cu toate fleacurile să-i ceară sfaturi sau să se înţeleagă măcar cu domnişorul Titu; de ce nu s-ar duce acuma cînd e vorba de judecată şi cînd se ştie că judecătorii nu glumesc? Vorbele bătrînului însă nu s-au lipit de dînsul. Gîndurile lui acuma erau toate şi mereu la Ana. Pînă ce nu va fi silit pe Vasile Baciu să i-o dea de nevastă, împreună cu toată moşia, nu mai voia să audă nimic...

Ziua judecăţii cădea într-o joi. Fiind bîlci în Armadia, Ion a plecat laolaltă cu părinţii săi, care duceau două mierţe de porumb, să le vîndă, ca să mai plătească din dări, deoarece primarul începuse a umbla prin sat, întovărăşit de practicantul notarului, luînd zăloage de la cei ce erau rămaşi în urmă.

Zîmbea un soare bătrînesc de toamnă, învăluind hotarele într-o lumină galbenă, potolită, care încălzea tocmai cum îi place omului mai bine. Sub îmbrăţişarea blîndă a razelor pămîntul amorţit parcă respira iar mai zdravăn, copacii îşi resfirau mai tihniţi frunzele arămii. Şoseaua uruia neîncetat de căruţele care se întreceau s-ajungă mai curînd la bîlci. Pripăsenii, mergînd mai toţi pe jos, cu saci sau dăsagi în spinare, păşeau voiniceşte şi vorbeau tare de răsunau rîpele şi pădurile... În Jidoviţa cîrciumarii botezau rachiul, pregătindu-se pentru după-amiazi cînd oamenii, la

întoarcere, se vor opri cu toţii să închine cîte un pahar de mulţumire, c-au vîndut sau cumpărat ce au putut...

Armadia începe îndată la cîteva sute de paşi dincolo de podul de peste Someş. Un orăşel lunguieţ, împrăştiat pe ţărmul rîului pînă la poalele dealurilor, urcîndu-se chiar şi pe coastă cu casele. De departe străluceşte mîndră biserica cu două turnuri şi clădirea liceului românesc, podoabele cele mai de seamă ale Armadiei şi ale întregului ţinut. De altfel tot tîrguşorul e trei-patru străzi care se întîlnesc într-o piaţă largă, în faţa bisericii.

Glanetaşu, cu Zenobia şi cu Ion, o apucă pe lîngă Someş, fiindcă-i calea mai scurtă, şi ies lîngă şcoala primară românească în strada Liceului. În dreptul judecătoriei, care se află peste drum de o bisericuţă veche catolică, Ion se opreşte şi trece dăsagii cu porumb în spinarea mamei sale. Îşi dau întîlnire în piaţă şi apoi bătrînii pornesc înainte, iar feciorul rămîne pe trotoarul de lespezi lucii, scuturîndu-şi hainele de perii ce-i luase de pe dăsagi.

Judecătoria era o clădire mare, posacă, galbenă, cu un etaj şi cu ferestrele zăbrelite; în faţa ei, afară, lîngă poartă, se aflau două bănci de scînduri, pe care se odihneau pricinaşii pînă le venea rîndul, căci funcţionarii copleşiţi de lucru, nu-i sufereau înlăuntru, pe coridor sau în sala de aşteptare.

Ion sosise prea devreme. Pînă la nouă, cînd se deschidea cancelaria, trebui să aştepte pe-afară, în tovărăşia altor ţărani, de prin sate îndepărtate, veniţi ca şi dînsul. Tocmai tîrziu îşi aduse aminte de Simion Lungu şi-l căută din ochi, fără să-l găsească.

Cînd în sfîrşit un aprod ungur foarte roşu la faţă şi cu o mustaţă pomădată şi răsucită, începu să

strige pe împricinați, se opri în fața porții trăsura preotului Belciug. Pe capră, lîngă vizitiu, ședea țanțoș Simion.

„Mhm! își zise Ion batjocoritor. Îl aduce popa cu brișca!“

Belciug coborî încet, spuse vizitiului să poposească la gazda lui pe Ulița Comorilor, unde trăgea totdeauna, și apoi intră pe poartă, ferindu-se de femeile care se îmbulzeau să-i sărute mîna. Simion rămase pe trotoar, încurcat puțin, aruncînd o privire pe furiș spre Ion, care ședea pe bancă de vorbă cu un moșneag din Vărarea. Sosirea lui Simion îi stînjeni parcă pe toți dintru-nceput. O țărancă gureșă, așezată lîngă poartă, pe un fedeleș gol, rupse tăcerea, întrebîndu-l deodată:

— Oi fi avînd și d-ta vreun necaz pe-aici, măi bade?

Simion se uită la Ion și răspunse cam rușinat:

— Apoi am, vezi bine că am. Cine n-are?

Iară tăcură cîteva clipe. Dar pe urmă, încetul cu încetul, își revenîră cu toții și Simion povesti din fir în păr ce a pățit cu Ion, care tăgăduia aprig tot. Se amestecară toți în vorbă, unii dînd dreptate unuia, alții celuilalt. Ciorovăiala însă îi apropia mereu.

Simion de altfel nu cerea decît brazdele pe care i le tăgăduia flăcăul, căci de bătut s-au bătut în parte. În cele din urmă ascultară sfatul moșneagului din Vărarea: Ion să-i dea înapoi două brazde și Simion să-și retragă jalba. Spuse aprodului că s-au împăcat și îl rugară să le îngăduie să înștiințeze și pe domnul părinte că nu mai vor să meargă la judecată. Aprodul îi bătu pe umăr și le făcu semn să-l urmeze. Intrară în gang. În dreapta și în stînga erau birourile cărților funduare. Inima lui Ion bătu mai repede. Aci are el să vie cu Ana și cu Vasile Baciu, să-i scrie toate

pămînturile pe numele lui... Urcară apoi pe o scară veche, foarte roasă. În odaia de așteptare dădură peste Belciug, care se plimba de ici-colo, cu pălăria în mînă, cu fața mai palidă ca de obicei. Aprodul, arătîndu-i pe cei doi țărani, îi zise rînjind mulțumit:

— S-au împăcat... Nu trebuie judecată...

Preotul se opri brusc, ca și cînd glasul aprodului l-ar fi speriat. Văzînd însă pe Simion împreună cu Ion, înțelese și se înfurie. Se băgase în cearta dintre dînșii într-o clipă de necaz prostesc, crezînd că izbind pe feciorul Glanetașului are să simtă lovitura și familia Herdelea. Așa se grăbise de scrisese pîra lui Simion, susținînd-o și prin mărturia lui de preot. Peste cîteva zile însă, potolindu-și supărarea, i-a părut rău că s-a amestecat. Nu se cuvine ca un preot să-și năpăstuiască credincioșii, tîrîndu-i în fața judecătorilor unguri. Ar fi fost mulțumit dacă s-ar fi putut împăca lucrurile, fără să mai ajungă prin Armadia, dar și fără să iasă dînsul micșorat, căci din gură tuna și fulgera mereu împotriva lui Ion. Fiindcă în asemenea împrejurări, pricinașii n-au îndrăznit să se învoiască acasă, Belciug a venit cam în silă la judecată, muncit de gîndul cum ar putea potrivi toate așa încît să rămînă cu fața curată. Își făcuse, plictisindu-se în sala de așteptare, o cuvîntare bine simțită prin care să apeleze la inima judecătorului pentru a dobîndi iertarea vinovatului, dacă făgăduiește să se îndrepte... Atunci a picat aprodul cu împăcarea, răsturnîndu-i deodată toate intențiile. I se păru că țăranii s-au întovărășit ca să-și bată joc de dînsul.

— Piei din ochii mei, măgarule! se răsti la Simion, indignat. M-ai adus pînă aici ca acuma să mă faci de rîs înaintea oamenilor?... Las' că știu eu ce

poamă ești și tu! Am să te învăț eu minte și pe tine, becisnicule!

Simion se făcu mic de tot și mormăi foarte încet să nu-l audă popa, dar totuși să-și poată zice că n-a tăcut:

— Apoi nu te-am adus eu, domnule părinte, că d-ta m-ai adus!...

Cîțiva țărani, care-și așteptau rîndul, se adunară ciopor într-un colț, spăimîntați. Numai o babă, neputîndu-se stăpîni, bolborosi:

— Mai rar popă ca aesta... În loc să împace oamenii, îi învrăjbește...

Pe Ion îndîrjirea preotului îl ului. În gînd îi răsări deodată întrebarea: „Ce-o fi avînd cu mine?“ O presimțire urîtă începea să i se încuibeze în inimă. Pleoștit se apropie de fereastra ce dădea în curtea judecătoriei. Se răzimă de perete și se uită din ce în ce mai zăpăcit împrejur. În antreu se coborîse o tăcere grea, întretăiată numai de pașii preotului care își reluase plimbarea de ici-colo, mai nervos, aruncînd deseori priviri zdrobitoare spre Simion Lungu. Cînd Belciug obosi și se opri, se auziră din sala de judecată întrebări grăbite, într-o românească pocită, rostite de un glas aspru și urmate de răspunsuri umile, înfricoșate...

O teamă stranie cuprinse pe Ion încetul cu încetul. Simțea o amenințare de care nu se putea feri. Se mira cum de nu s-a sinchisit el de loc pînă acuma de afacerea aceasta? De ce nu s-a împăcat mai dinainte, cînd ar fi fost atît de ușor? Îi părea foarte rău că n-a cerut cel puțin învățătorului să-l lumineze ce să spună și cum să răspundă... Se întoarse și-și aruncă ochii afară. Curtea era strîmtă, pardosită cu piatră și împrejmuită cu un gard de scînduri foarte

înalt. În fund o casă joasă, cenușie, posomorîtă, cu ferestrele zăbrelite cu drugi groși de fier... Ion tresări. Asta era temnița. Un fior de groază îi furnică sufletul... În curte trei țărani tăiau lemne sub privegherea unui paznic în uniformă urîtă, cu pușca la umăr. Țăranii hîțîiau ferestrăul alene și nepăsători, pe cînd paznicul nu-i scăpa din ochi și doar uneori își îndrepta cureaua de la armă, mîndru și poruncitor. „Va să zică aici...?“, se gîndi flăcăul, curmîndu-și însă firul gîndirii, cuprins de îngrijorare.

Alt aprod, bătrîn, leneș, cu ochelari, îi introduse înlăuntru. La biroul din mijloc, cu spatele la fereastra dinspre stradă, stătea un domn gros, cu o chelie ascunsă puțin sub niște fire rare de păr lung, cu ochii încruntați, avînd dinainte, pe masă, o cruce de metal. Belciug, cu o înfățișare solemnă, se așeză îndată în stînga, lîngă perete, pe un scaun. La alt birou, un domn sfrijit și gălbejit, cu mustăți cărămizii și cu o cărare aleasă foarte îngrijit, răsfoia într-un teanc de acte, scoase cîteva hîrtii și le puse ceremonios pe masa judecătorului. Aerul era apăsat și atît de vrăjmaș, încît cei doi țărani se uitară repede unul la altul, îngroziți, gata parcă s-o tulească în orice clipă.

Deodată însă întrebările judecătorului porniră nerăbdătoare. Cum te cheamă? De cîți ani ești?... Ion simți de-acum foarte limpede cum îl învăluie primejdia. De-acum s-a isprăvit... Nu mai e nici o scăpare... Cînd Simion răspunse, fără să se uite la Belciug, că s-au împăcat afară și că-și retrage jalba, mai avu o scînteiere de nădejde. Dar se stinse îndată. Judecătorul nici nu lăsă pe Simion să isprăvească, sări în picioare și începu să răcnească:

— Atunci de ce mai veniţi pe-aici, ticăloşilor, să mă încurcaţi?... O să vă bag la răcoare pe amîndoi, o să vă...

Atunci Belciug se ridică de pe scaun şi se apropie, zicînd cu sfială:

— Pardon... Două cuvinte...

Judecătorul mai rău se întărîtă. Începu să dăscălească şi pe Belciug că de ce nu explică boilor c-aici e judecătorie unde oamenii au de lucru, nu să-şi piardă vremea cu fleacuri... Preotul roşi şi rosti cîteva vorbe pe ungureşte. Deşi ştia binişor ungureşte, avea oroare să vorbească mai ales în faţa autorităţilor, vrînd astfel să dovedească tuturor că românul nu renunţă niciodată la drepturile lui. Judecătorul, care îl cunoştea, se zăpăci auzindu-l vorbind ungureşte şi deodată se îndulci. Îl pofti să ia loc, îşi trase scaunul mai aproape de dînsul, şi-l ascultă cu mare luare-aminte. Belciug vorbi mult. Era în joc prestigiul lui faţă de ţărani, care merita jertfirea trecătoare a unui principiu.

Ion şi Simion nu mai înţelegeau nimic; doar privirile judecătorului care îi fulgerau în răstimpuri le spuneau că e vorba de ei şi că nu e bine. Cînd încetă preotul, judecătorul se sculă iar şi numaidecît se răsti la Ion:

— Va să zică tu eşti spaima satului, cîine ticălos!... Bine. Foarte bine. Te dezvăţăm noi de nebunii, fii pe pace!... Ai să vii să stai două săptămîni la răcoare ca să-ţi treacă pofta de bătăi!... Mişelule şi netrebnicule!

Ion îngălbeni; apoi tot sîngele i se urcă în obraz. Rosti, cu fruntea sus, cu ochii aprinşi:

— Apoi să ne iertaţi, domnule jude, nu-i aşa... Că eu n-am bătut pe nime-n lume, domnule jude...

— Să taci ticălosule!... Nici o vorbă, că pe loc te pun în lanţuri!... Şi acuma ieşi afară!... Marş!

Flăcăul ieşi clătinîndu-se, fără să mai vadă cum Belciug dă mîna judecătorului care-i zîmbeşte prietenos...

3

În aceeaşi joi, după-amiază, pe cînd Herdelea, profitînd de vremea frumoasă şi călduţă, sforăia închis în stupină, iar dăscăliţa cu fetele alegeau fasole pentru mîncarea de seară, şi vorbeau de Pintea, mirîndu-se că au trecut zece zile de la răspunsul lor fără ca el să mai fi dat vreun semn de viaţă — o căruţă se opri în faţa casei şi, în vreme ce caii îşi scuturau clopoţeii de la gît, un glas strigă pătrunzător:

— Domnule-nvăţător!... Domnule-nvăţător!...

Ghighi, recunoscînd glasul, se repezi afară, aruncînd vorba:

— E drăguţa tatii!...

În vîrful căruţei era cocoţată o săsoaică bătrîioară şi roşcovană, cu o faţă veşnic rîzătoare, care de patruzeci de ani, în fiecare joi se ducea în Armadia, la tîrg, cu căruţa plină de pîine de vînzare. Herdelea o cunoştea încă de pe vremea cînd fusese elev la liceu. Toată casa o iubea şi o poreclise „drăguţa tatii“, fiindcă pe cît îmbătrînea cu atît se hîrjonea mai mult cu domnul învăţător, în amintirea tinereţelor de odinioară.

— Fii bună, domnişoară, vino de ia scrisoarea asta pe care mi-a dat-o domnul Bălan de la poştă pentru dumneavoastră! zise săsoaica cu ochii zîmbitori. Că mi-e greu să mă mai cobor de-aci şi caii-s nebunateci...

Ghighi alergă, curioasă, la căruţă. Drăguţa, întinzîndu-i scrisoarea, întrebă în şagă, lungind vorbele, săseşti:

— Da domnu-nvăţător nu-i acasă?

— Tata doarme, drăguţă! murmură Ghighi cu ochii la scrisoarea care era o telegramă, şi apoi fugind într-un suflet în casă, tocmai din cerdac adăogă: Mulţumim, drăguţă!

— N-aveţi pentru ce, n-aveţi pentru ce! vorbi săsoaica singură, mîngîind cu biciul şoldurile cailor care porniră îndată la pas.

Telegrama stîrni o emoţie mare în toată casa. Doamna Herdelea îndeosebi privea toate depeşile drept nişte cobitoare de rău. Numai două a primit de cînd e măritată, şi amîndouă au fost fatale: una le vestise în trei cuvinte reci, moartea surorei ei celei mai dragi, prăpădită într-un spital din Cluj în urma unei operaţii, iar a doua le-a adus ştirea îmbolnăvirii singurului ei frate pe care, pînă ce a ajuns ea la Monor, l-a găsit pe catafalc... Astfel, acuma se uitau toate trei înspăimîntate la fiţuică, întrebîndu-se de la cine o fi şi ce o fi cuprinzînd, închipuindu-şi numai veşti sinistre şi neîndrăznind să o desfacă.

— Eu o rup şi ce o fi să fie! strigă în cele din urmă Ghighi.

Cum îşi aruncă însă ochii în telegramă, cum izbucni voioasă:

— E de la Pintea!... Vine Pintea!... Mi-am zis eu că de la el trebuie să fie, dar n-am vrut să vă spun, ca să fie mai mare surpriza! adăogă apoi, învîrtindu-se prin odaie în paşi de vals şi fîlfîind hîrtia în aer.

— Ia s-o văd şi eu! zise Laura, revenindu-şi în

fire, cu glasul tremurat de emoţie. Şi cum Ghighi nu se mai astîmpăra, sfîrşi mai apăsat: Ei, dă-o-ncoace, nebuno, nu mă mai necăji!

Laura citi rar şi solemn: *„Fericit nespus, sosesc sîmbătă — George“.*

Dăscăliţa, cu ochii înlăcrimaţi de bucurie, o citi de asemenea, şi descoperi într-un colţ, un adaos cu creionul: *„Multe gratulări — Bălan“*

— Uite ne gratulează bietul Bălan! murmură ea plîngînd de-a binelea.

Bălan era singurul funcţionar român de la poşta din Armadia, prieten bun cu Herdelea. Ştiind că Pintea ceruse mîna Laurei şi trecîndu-i prin mînă telegrama, nu l-a lăsat inima să nu fie cel dintîi care trimite familiei întregi felicitările cuvenite.

— Ce om bun, sărmanul Bălan, observă Ghighi, luînd hîrtia preţioasă. Dacă nu era el, cine ştie cînd ne venea, că jidovii ceia de la cancelarie ţin toate scrisorile cu zilele... Şi cum a găsit el tocmai pe „drăguţa tatii“!...

Cuprinsă de un nou fior de bucurie, Ghighi o tuli să scoale pe Herdelea, să-i comunice şi lui vestea cea mare. Bătu cu pumnii în uşa stupinei, tropăind şi din picioare, şi strigînd:

— Tată!... Tată!... Vine Pintea!... Vine....

Deodată se opri şi, ţipînd ca din gură de şarpe, porni în goana mare spre casă, dînd din mîini, ca o desperată, căci sărind nebuneşte pe lîngă stupină, stîrnise duşmănia unei albine care, mînioase cum sunt ele în preajma somnului de iarnă, s-a repezit la Ghighi şi i-a înfipt acul drept în colţul gurii.

Speriate de ţipetele ei, dăscăliţa şi Laura îi ieşiră înainte ostoind-o. Herdelea, cu somnul în gene, se ivi în uşa stupăriei, mormăind:

— Da' ce-i? Ce s-a întîmplat? Ce zbiară aia așa?

După întîia durere și spaimă, Ghighi plînse mai ales de frică să nu se umfle și să nu mai poată merge la serata dansantă, care pica tocmai acuma duminecă. Numai Herdelea o liniști, asigurînd-o că-i trece negreșit pînă duminecă încît poate să fie chiar regina balului.

Învățătorul studie apoi telegrama, cu ochelarii pe nas, de-abia ascunzîndu-și fericirea.

— Ei, prea bine... Să poftească și avem să-l primim cum se cuvine! zise dînsul în cele din urmă, împăturind frumos telegrama și punînd-o în buzunar, ca să se poată făli cu ea la toți cunoscuții.

Pînă seara au adus pe tapet toate treburile ce le stîrnise sosirea pețitorului. Unde va trage Pintea? Iată o problemă gravă. Ei nu-l pot găzdui fiind mulți și neavînd decît trei odăițe. Dar, chiar dacă ar avea mai multe, n-ar ședea bine unui logodnic să petreacă nopțile în casa logodnicei. Va trebui deci să doarmă în Armadia. Masa însă poate s-o ia aici, precum poate să stea toată ziua, să se obișnuiască mai bine cu Laura. Firește, toate acestea înseamnă cheltuială grea. Ce are a face? O dată se mărită o fată... Vor tăia cîteva găini, neapărat. Dar nici carnea de vacă nu poate să lipsească, deși s-a cam scumpit. În orice caz, nici o masă nu se poate fără carne. De prăjituri vor îngriji fetele, căci Laura e meșteră mare... Bine ar fi dacă ar ști la ce oră va sosi sîmbătă. Înainte sau după prînz? Poate că s-ar putea ghici din telegramă... Nu se poate. Destul de rău că n-a precizat, ca să știe cum să orînduiască masa... Duminecă, firește, vor merge împreună la serata dansantă. Cine știe de nu vine chiar înadins ca să meargă și la bal împreună cu Laura, să se mîndrească în fața lumii cu așa logodnică frumușică.

Laura roși pînă în vîrful urechilor și se întrebă ce vor zice fetele cînd vor afla că se logodește? Desigur că foarte multe vor invidia-o. Probabil însă că se cam știe în Armadia, căci nu se poate ca tata să nu fi bătut toba...

— Să știi că din pricina balului vine tocmai sîmbătă! strigă Ghighi, muncită numai de gîndul seratei și ținînd la obraz o batistă muiată în apă rece. Eu imediat am ghicit!... Atît mai bine! Cel puțin avem un cavaler sigur!... Am să dansez pînă-mi fac pantofii ferfeniță!... Numai să nu mi se umfle sărăcia asta de înțepătură!...

Regretau toți că nu era și Titu acasă, ale cărui sfaturi în privința primirii lui Pintea ar fi fost foarte folositoare. Titu însă, de o vreme încoace, mai mult stătea prin Jidovița decît pe-acasă.

Deocamdată se înțeleseră ca Herdelea să meargă mîine pînă-n ziuă, întovărășit de Ghighi, spre a face cumpărăturile trebuincioase. În acest scop învățătorul avea, mai întîi, să ia un avans din leafa lunei următoare, ca să aibă cu ce ține piept cheltuielilor; apoi să vorbească cu măcelarul Ștrul din Jidovița, de la care luau pe datorie, să nu le facă pocinogul să-i lase fără de carne de vită.

Titu, sosind, ca de obicei, tocmai la masă, exclamă iar: „Foarte drăguță femeie d-na Lang", ceea ce însemna că a întîlnit-o și era mulțumit. Apoi cercetă telegrama cu mutra unui om care o așteptase, aprobă cu mici rezerve planurile de primire, găsind însă și prilejul de-a mai pomeni de cîteva ori de Rozica, cu niște ochi atît de strălucitori parcă mereu i-ar fi venit să povestească tuturor că e iubit de o femeie fermecătoare și că mîine-poimîine va fi un adevărat erou de roman sentimental.

Cînd să se ridice de la cină, se auzi o bătaie sfioasă în uşă.

— Da' cine-o mai fi aşa de tîrziu? zise Herdelea adăogînd tare: Intră!

Glanetaşu se strecoră în odaie ca şi cînd l-ar fi urmărit cineva de-aproape. Mărturisi, mereu încurcîndu-se, ce-a păţit Ion azi-dimineaţă la judecătorie şi rugă pe Herdelea să-i înveţe cum să scape bietul băiat de temniţă. Vestea căzu ca o bombă; indignarea umplu îndată toată casa. Dar Ion? De ce nu vine el? Bătrînul se zăpăci. I-e ruşine că n-a venit înainte de proces, cum l-a îndemnat dînsul şi cum ar fi fost bine, de poate nici nu păţea ce-a păţit. Se vede însă că Ion are ce are, că parcă nu-i sunt toţi boii acasă... Toată familia ceru pe Ion.

În curînd Glanetaşu se reîntoarse cu Ion şi cu Zenobia. Flăcăul povesti cu de-amănuntul tot ce s-a întîmplat, întrerupt deseori de Zenobia care afurisea cu gura plină şi pe popa şi pe Simion, şi pe judecător.

— Pămătuful! strigă dăscăliţa la sfîrşit, fierbînd de revoltă.

După o tăcere de compătimire însă Ion întrebă cu lăcomie:

— Acu ce-i de făcut, domnule învăţător?

— Apoi am să-ţi fac o plîngere tocmai către ministrul justiţiei, ca să afle şi cei mari cum se poartă cu oamenii domnii de pe-aici... Am să-ţi fac, Ioane! Numai să-ţi vie întîi sentinţa, peste cîteva zile, să vedem ce spun într-însa dumnealor!

Zenobia, drept mulţumire, îşi făcu o sumedenie de cruci, căzu în genunchi şi bătu la repezeală vreo zece mătănii, stîrnind hazul tuturor. Plecară apoi toţi trei blagoslovind pe Herdelea pentru că îi scăpă dintr-o pacoste atît de grea.

— I-aş fi putut face jalba şi acuma — zise învăţătorul după ce rămaseră singuri — dar vă trebuie trăsura lui Belciug la bal...

— Perfect ai chibzuit! murmură Titu, zîmbind foarte mulţumit, cu gîndurile la Rozica...

4

Pintea sosi spre seară, pe o vreme ploioasă, într-o brişcă galbenă, trasă de doi căluşei iuţi şi grăsuni.

Ghighi, care mai mult stătuse pe-afară decît în casă, toată ziua, cu ochii pe şosea, zări trăsura de departe şi, deşi nu cunoştea pe Pintea, ghici că el trebuie să fie şi dădu alarma cu însufleţire:

— Vine!... Iute, iute!

Întreaga familie apăru în uşa casei. Herdelea şopti Laurei să iasă mai în faţă, să vadă omul că-l aşteaptă cu drag. Pintea, sub umbrela pe care ploaia de toamnă dărăbănea fără cruţare, scoase pălăria ceremonios, dînd din cap cu un surîs triumfător.

— Uite ce tînăr simpatic! murmură dăscăliţa silind pe Laura să roşească.

Trăsura se opri o clipă în uliţă, înaintea casei.

— Hai, Titule, deschide poarta! strigă Herdelea.

Titu se repezi în capul gol şi brişca intră în ogradă, după ce Pintea coborî şi veni spre pridvor, ridicînd mai sus umbrela şi ferindu-se să nu calce în noroi. Toţi îl întîmpinară în cor:

— Bine-ai sosit!

— Bine v-am găsit! Bine v-am găsit! repetă dînsul intrînd în cerdac şi scuturîndu-şi umbrela peste parmaclîc. M-a făcut leoarcă ploaia asta... Din Lechinţa pînă aici n-a stat nici un minut... Dar bine c-am ajuns...

Herdelea îl îmbrățișă și-l sărută pe amîndoi obrajii, ceea ce nu se obișnuia decît între neamuri. Pintea sărută mîna d-nei Herdelea care, fiind foarte mișcată și voind să se stăpînească, avea o înfățișare rece, zicîndu-i „Bună ziua, domnule!“ Laura îi întinse grațios mîna, cu un surîs cochet prin care căuta să-l încătușeze mai mult; el vru să-i spună ceva drăgălaș dar, neîndrăznind s-o tutuiască, precum făcuse în scrisori, se mulțumi să-i sărute mai lung mîna și apoi, spre a-și ascunde zăpăceala, trecu la Ghighi căreia îi zise galant:

— Mi-a vorbit atîta despre d-ta... sora d-tale... încît te-am cunoscut imediat...

Titu dădu o mînă de ajutor vizitiului să deshame caii. Deoarece ei n-aveau șură sau șopron, îl sfătui să acopere brișca cu o pătură, iar caii să-i bage în grajd, unde se mai găsește puțin fîn; dacă va mai trebui, vor cere de la vecini, că anul acesta este nutreț din belșug... Ploaia îl udă pînă la piele, ceea ce nu-l împiedecă să strîngă bărbătește mîna lui Pintea, care, împreună cu ceilalți, zăboveau tot în cerdac.

— Credeam că nici n-ai să mai vii pe ploaia asta scîrboasă!... Ei, dar ce mai stați aici în umezeală?... Haidem în casă!... Leapădă-ți și tu, George, macferlanul și umbrela, că uite cum curge apa din ele!...

Îl duseră în salonaș. Întrebările nu mai conteneau: cînd ai plecat, unde ai poposit, ce-ai pățit pe drum? Și copleșindu-l cu întrebări încît el abia biruia cu răspunsurile, toți îl cîntăreau din ochi cu o curiozitate pe care nici măcar nu încercau s-o ascundă.

Era de vreo douăzeci și cinci de ani, cu o înfățișare plăcută, cu niște ochi negri cam mici și neastîmpărați și cu o mustăcioară cărbune, îngrijită. Părul aspru, pieptănat în sus, era retezat drept, ca o perie. Cu mișcările iuți și îmbrăcat într-o redingotă puțin prea lungă,

sub care purta o vestă încheiată în nasturi deși pînă la gulerul alb și tare ce-i cuprindea gîtul scurt, n-avea mai nimic preoțesc nici în ținută și nici în vorbă.

Vedea cum îl examinează toată familia și aceasta îl încurca, dar totuși povestea mereu, căutînd vorbele cele mai alese și aruncînd deseori ochii la Laura, care stătea lîngă el, îl privea tăcută și se roșea ca sfecla cînd întîlnea căutăturile triumfătoare ale bătrînilor.

Pintea vorbi mai cu seamă despre părinții lui, pe care-i iubea mult. Tatăl său era preot în Lechința, iar Lechința era un orășel cam cît Armadia, însă împestrițat cu toate neamurile și fără coloarea românească de aici. Herdelea își aduse aminte că a umblat și dînsul prin Lechința, acum vreo optsprezece ani, la o „reuniune“ de învățători, împreună cu Titu, care pe atunci era un băiețandru de vreo cinci anișori. Își aminti chiar că cunoscuse și pe tatăl lui George, care la banchetul de adio a ținut o cuvîntare înflăcărată... Pe urmă Pintea mai spuse că are mulți frați și surori, care aproape toți sunt gospodăriți și răspîndiți prin toate colțurile pămîntului românesc. Acuma i-a venit rîndul lui să-și întemeieze fericirea... Zicînd aceasta se uită cu mai multă îndrăzneală la Laura care se topi de rușine și se sculă repede, făcîndu-se că trebuie să caute ceva pe la oglindă, unde, privindu-se puțin, își potrivi părul la tîmple.

— Ei, fetelor — interveni iar Herdelea, frecîndu-și zgomotos mîinile — ia să ne aduceți voi ceva să mai dezmorțim oleacă pe George că văd că-i rebegit rău de ploaie și de frig... Cred că bei și tu, ginere, un șnaps fain de tot, știi românesc, de-al nostru?...

Fetele ieșiră ca niște sfîrleze, bucuroase că pot să-și comunice la repezeală impresiile. Așezînd pe o tavă

păhăruțele și sticla cu rachiu fiert și îndulcit, Laura întrebă cu inima strînsă:

— Ce zici, Ghighițo?... Cum ți se pare?

— O, dar știi că-i foarte drăguț,se jură Ghighi din toată inima. Zău, Laura, e de o sută de ori mai simpatic ca Ungureanu... Mă și mir cum nu ți-a plăcut ție pînă acuma? Nu vezi că-i elegant, nu ca teologii ceilalți care se plimbă veșnic cu umbrela subțioară... Parcă nici n-ar fi teolog, parcă ar fi cel puțin inginer!

— Adevărat? stărui Laura strălucitoare... Nu-i prea mic?

— Ce mic? se cruci cealaltă. E doar tocmai cît tine de înalt... Adică de unde pînă unde vrei să fie negreșit ca prăjina de Ungureanu?... Ș-apoi n-ai văzut ce brișcă superbă are? Asta-ți spune cît de colo că-s oameni bogați și vrednici!

— Mie totuși mi se pare că-i prea mic, reveni Laura care dorea să audă cît mai multe laude spre a se convinge pe deplin și pentru a-și risipi toate îndoielile ce-i mai necăjeau uneori sufletul.

— Lasă, nu mai cîrti! Aveți să fiți o pereche încîntătoare! sfîrși Ghighi cu însuflețire.

Pintea bău puțin ca să nu-și închipuie oamenii că poate-i bețiv. În schimb limba i se dezlegă din ce în ce. Era vorbăreț din fire și-i plăcea și lui însuși cum povestește. Și astfel, după ce se mai obișnui puțin și-și învinse sfiala, începu iar despre rudele lui, apoi despre cunoscuții și prietenii comuni, pe urmă despre el însuși, despre viața lui în liceu, la seminar... Numai despre Laura nu scoase nici un cuvînt. De altminteri toți găsiră că așa se cuvine, căci chestia asta, fiind serioasă, nu trebuie adusă în discuție decît cu băgare de seamă și în momentul oportun...

Cînd Pintea conteni, fetele aruncară pe masă balul de mîine seară și pînă la cină avură vreme să-l macine. Firește că George venise înadins ca să nu lipsească de la faimoasa petrecere din Armadia. Nici Laura și nici Ghighi nu voiră să-i spună în ruptul capului în ce fel de toalete vor apărea, ca să-i poată face mîine o surpriză cu atît mai mare cînd le va vedea... Pintea, galant, își oferi brișca lui spre a merge cu toții împreună, iar Herdelea se pregăti să primească, mulțumit că scapă ușor de grija trăsurii pentru mîine. Laura refuză consternată: ce ar zice armadienii de așa ceva? Apoi nici n-ar încăpea toți într-o singură trăsură, căci pe ele trebuie să le întovărășească cel puțin Titu și să-și ducă o sumedenie de cutii cu rochii, neputînd pleca de-acasă îmbrăcate ca să ajungă acolo într-un hal fără hal. Și, în sfîrșit, ele s-au înțeles să tragă la Elvira Filipoiu unde trebuie să se gătească... Primi însă bucuroasă ca Pintea să vie să le ia de la Filipoiu și să se ducă împreună la bal...

Cum tînărul nu se pronunțase încă unde are de gînd să petreacă noaptea și ca să nu-și închipuie c-ar putea fi găzduit aici, Titu,îndemnat de dăscălița, prinse un prilej și-l sfătui să tragă în Armadia la Augustin, un cărăuș foarte cumsecade, care are casă bună și n-o să-i ceară nici un ban cînd îi va spune că-i trimis de Herdelea. Pintea nu se gîndise la aceasta, se zăpăci puțin și rugă pe Titu să-l însoțească făgăduindu-i în schimb să-l trimită acasă cu brișca. Titu, firește, se învoi, mai ales în nădejdea că poate va avea norocul să zărească în trecere pe Roza Lang.

La masă Pintea de-abia mîncă, iar Laura ciuguli și mai puțin ca de obicei din bunătățile ce le căra Ghighi, care era supărată că tocmai cei pentru care le-au gătit fac atîtea mofturi de ți-e și necaz.

Tîrziu de tot, tînărul se urni totuşi să plece. Dacă ar fi fost după el, nici n-ar mai fi plecat, ci ar fi stat de vorbă pînă dimineaţa... Herdelea îi lumină calea cu lampa, în vreme ce femeile îi strigără de mai multe ori să nu uite că mîine la prînz e aşteptat. De altfel, cum ploaia încetase şi cerul se răzbunase puţin, probabil să avem mîine o zi minunată...

Fetele, care dormeau în salon, într-un pat, ciripiră şi se sfătuiră pînă după miezul nopţii. Laura lăcrimă de cîteva ori cîte puţin, iar cînd se gîndi la cadrilul al doilea şi la primele tururi, plînse de-a binelea. Ghighi însă lăuda din răsputeri pe Pintea, spunînd că întruneşte toate calităţile unui bărbat ideal; şi printre picături nu uita să-şi bată joc de Ungureanu, de stîngăciile lui comice, de mîinile lui veşnic umede, de încrederea lui ridicolă, şi era foarte mulţumită cînd izbutea să facă şi pe Laura să rîdă.

Totuşi, în noaptea aceea Laura a visat numai pe Aurel, care părea c-o iubeşte nebuneşte şi vroia să se împuşte din pricina lui Pintea, cu care părea că dansează cadrilul al doilea, fericită, invidiată de toate fetele, pe cînd Pintea stătea bosumflat într-un colţ, ca o arătare, urîtă...

5

Duminecă, după ce clopotele sunară ieşirea din biserică, Titu se repezi la preotul Belciug să-i ceară trăsura pentru diseară. Intrînd în ogradă, inima i se strînse puţin. Nu mai întîlnise de mult pe Belciug, căci acuma toată vremea şi-o omora alergînd după Roza Lang. Ştia însă foarte bine că popa întorcea capul cînd trecea prin faţa casei lor, ca să nu salute, şi că, întîlnindu-se

deunăzi prin Armadia cu Herdelea, s-a făcut a nu-l vedea... Niciodată pînă acuma răceala între preot şi învăţător nu fusese atît de făţişă, încît Titu se temea puţin să nu se fi întins şi asupra lui supărarea popii.

Belciug abia sosise acasă, însoţit de cîţiva sfetnici de-ai bisericii care, înghiţind în sec, îl priveau cum mînca şi aşteptau să isprăvească spre a lua o înţelegere în privinţa clădirei noii biserici. Preotul era în toane deosebit de bune şi primi pe Titu cu o adevărată explozie de prietenie.

— Noroc, poete!... Are să mi se surpe hornul de cînd n-ai mai fost pe la mine... Ce mai veste-poveste prin ţara muzelor? Ce vînt bun te aduce?

Poezia era una din pasiunile preotului, în amintirea vremurilor cînd şi el mîzgălise versuri spre a-şi uşura inima, demult, înainte de a intra în seminar, de dragul unor ochi albaştri şi mîngîioşi.

— Aş vrea să-ţi spun cîteva vorbe, părinte, zise Titu, uluit de primirea prea călduroasă, cu un glas care arăta că ar dori o întrevedere fără martori.

Belciug dădu afară pe sfetnici:

— Haideţi, plecaţi acasă că acum n-am vreme de voi! Veniţi după-amiazi, pe la vecernie!

Cînd rămaseră singuri, popa îi turnă un pahar de vin.

— Ei, să trăieşti şi să te văd cît Coşbuc de mare! ură Belciug, ciocnind şi golind paharul dintr-o duşcă.

Titu voise să aducă vorba mai pe departe, dar din pricina amabilităţii preotului, se pomeni că-i zice prosteşte:

— Ne-ar trebui brişca d-tale pentru diseară... Ştii că-i balul diseară... D-ta tot nu te duci, iar noi...

După toanele bune ale preotului, Titu s-ar fi aşteptat să-l întrerupă scurt şi să-i spună „ai zis" ca altădată. Cum însă Belciug tăcea şi se întuneca, tînărul

se opri singur, încurcat, cu o privire nedumerită... Trecu un răstimp greu pînă ce popa, cu ochii în farfuria goală și jucîndu-se cu furculița, începu rar, gînditor:

— Am să v-o dau, firește, dar numai pentru d-ta... Pentru d-ta, înțelegi?... Căci pentru părinții d-tale n-aș da-o, mai bine s-o ardă focul... Uite așa!... Ți-o spun verde: n-aș da-o... Acum d-ta ești băiat deștept și mă vei pricepe fără multe explicații. Cînd a venit tatăl d-tale aici m-am bucurat din inimă, știți prea bine, și am făcut ce am putut ca să-i fiu de folos. N-aș fi crezut niciodată că-mi va fi potrivnic, ca să nu zic vrăjmaș pe față. Să nu creadă dînsul că eu sunt prost. Am simțit de mult că mă sapă și am tăcut. Dar toate au o margine... toate... Cînd am deschis ochii,m-am speriat de ce-am văzut...

Nu ridică de loc privirea din farfurie. Numai cu țăranii era mai îndrăzneț. Încolo se sfia cînd spunea cuiva în față lucruri neplăcute... Titu stătea pe ghimpi. Cuvintele preotului i se păreau nedrepte și jicnitoare. Se gîndi o clipă să-i trîntească o obrăznicie și să sfîrșească. Dar aceasta ar fi însemnat să rămînă fără trăsură.

— Acuma nu mai lua în seamă și d-ta toate mărunțișurile, zise dînsul în cele din urmă, văzînd că Belciug a încetat.

Într-adevăr preotul părea că-și sleise toată mustrarea. Răspunse cu alt glas:

— Dar știi că n-am vizitiu?... Omul meu trebuie să meargă de noapte la moară în Dumitrița, că morile de apă din Jidovița macină scump și prost, pe cînd în Dumitrița e o moară de foc care face o făină ca aurul...

— Nu-i nimic, am să mîn eu caii! vorbi Titu, gîndindu-se că va lua pe Ion al Glanetașului ca vizitiu, firește, fără să afle popa.

— Numai să băgați de seamă să nu vă răstoarne că-s hodiniți și buiestri... Petrecere bună!

Trecînd spre casă, Titu înștiință pe Ion că-l ia ca vizitiu diseară. Venind,își pregătise o cunună de înflorituri pentru a povesti ce-a pățit la popa. Dar n-a mai putut spune nimic deoarece sosise Pintea.

După masă lucrurile erau potrivite așa fel ca Laura să rămînă între patru ochi cu Pintea, spre a-și putea descărca sufletele... Stătură împreună, singuri, aproape un ceas și totuși nu vorbiră de loc de iubire, ci numai de nimicuri neînsemnate, făcînd pauze mari și roșind copilărește cînd li se întîlneau privirile furișe... Fiecare își zicea în sine că ar trebui să înceapă cellalt și în sfîrșit se mîngîiară că se vor lămuri mai bine diseară, la bal, unde în potopul de lume și de muzică le va veni mai lesne să-și deschidă inimile.

Herdelea,parc-ar fi simțit că tinerii au pierdut vremea degeaba, făcu ce făcu și prinse pe Pintea într-o convorbire serioasă de numai cîteva minute, dar de-ajuns ca să-i spună tot ce trebuie să spună un socru cumsecade unui ginere cinstit. Cînd îi declară limpede că nu poate să dea Laurei nici un ban zestre, tînărul s-a rușinat și s-a emoționat, iar cînd bătrînul a adăogat că fata va avea totuși un trusou modest și cele ce-i trebuiesc în casă, Pintea a protestat că n-are nevoie de nici o ață, că Laura e cea mai mîndră comoară din lume și că de altfel la logodnă nădăjduiește să vină cu părinții săi care vor îndrăgi pe Laura desigur tot așa cum o iubește el.

— M-am crezut dator să-ți arăt situația din vreme cum este, ca să n-avem pe urmă neînțelegeri, încheie Herdelea mulțumit, bătîndu-l pe umăr.

Spre seară Pintea a plecat în Armadia, la gazdă, să lase răgaz fetelor să se pregătească în tihnă de bal...

Trăsura popii se umplu de cutii,de legături, de geamantane, parc-ar fi pornit tocmai în Siberia. Titu trebui să se cocoţeze pe capră, lîngă Ion; fetele însele de-abia se vedeau dintre bagaje. Herdelea dăduse lui Titu bani de cheltuială, dar îi spuse de nenumărate ori să nu fie mînă spartă, să-i ţie legaţi cu şapte aţe, căci nu se poate şti cît va mai sta Pintea pe-aici şi fiecare gologan e numărat; să plătească peste taxa de intrare cel mai mult cinzeci de creiţari, ca să salveze onoarea familiei, să fie trecuţi în *Gazeta Transilvaniei* printre „suprasolvenţi", dar să nu se întindă la chef...

— Dumnezeu să v-ajute! murmură dăscăliţa, cu lacrimi în ochi, văzînd brişca urnindu-se.

Tocmai cînd să intre în Armadia îşi aduse aminte Laura c-a uitat să-şi ia evantaiul. Se opriră, se sfătuiră. Erau cît p-aici să se întoarcă înapoi, căci evantaiul avea un preţ deosebit din pricina diferitelor iscălituri de la diferitele baluri, alcătuind un adevărat trofeu... Titu o povăţui să împrumute unul de la Elvira. Laura se linişti numai gîndindu-se că întoarcerea ar fi un semn rău, spuse însă de mai multe ori că întîmplarea aceasta nenorocită i-a stricat toată seara.

Fetele, împreună cu Elvira, ajutate de două servitoare, supravegheate de însăşi doamna Filipoiu, o femeie foarte grasă, neagră şi zăcută de vărsat, dar bună ca pîinea caldă, se gătiră mai bine de două ceasuri şi se făcură ca nişte păpuşi.

— Pun rămăşag că voi o să fiţi reginele balului, le spuse doamna Filipoiu, mîngîindu-le cu privirea, în vreme ce ele îşi ştergeau pudra de pe sprîncene.

Titu venise îmbrăcat de-acasă: jachetă neagră, cam purtată, vestă foarte deschisă, cravată albă, înăsprită, mănuşi albe de atîrnat în buzunar ca să se vadă că are... Plictisit de aşteptare, puse pe o servitoare să-i mai calce

dunga pantalonilor care se boţiseră în trăsură, iar el se aşeză şi-şi lustrui ghetele ca oglinda.

Cînd veni Pintea, fetele erau zîne. Se făcură prezentări ceremonioase. Doamna Filipoiu felicită pe Pintea pentru norocul de-a fi găsit o fiinţă atît de drăgălaşă ca Laura, iar Elvira şopti fetelor, încîntată: „Foarte drăguţ şi simpatic". Titu rezolvă problema trăsurilor: fetele cu doamna Filipoiu vor merge în brişca popii, iar el cu Pintea în cealaltă şi vor sosi deodată la liceu, unde, în sala de gimnastică, avea loc serata...

Intrarea principală a liceului era luminată cu două rînduri de felinare. Pe scările de piatră aştepta, întru întîmpinarea invitaţilor, o întreagă armată de „aranjori" cu cîte o funtă tricoloră în piept. Vreo zece se repeziră la trăsură, ajutînd fetelor să coboare şi oferindu-şi braţul cîrligat.

— E tîrziu?... Nu, da, aş... S-a început? Cîteva minute... De mult? Foarte reuşit... Păcat! se auzi în grupul fetelor înconjurate de aranjori.

Pintea păşi în urma domnişoarelor, strîngînd cîteva mîini cunoscute, iar Titu rămase să dea ordine vizitiilor. Îndeosebi lui Ion,căruia nu-i plătea nimic pentru osteneală, îi spuse să vie şi el să vadă petrecerea mai tîrziu, ca să fie la îndemînă cînd o fi de plecat. Poate c-o să-l cinstească şi cu o sticlă de bere, dacă cumva n-o fi prea scumpă, căci în asemenea împrejurări restauratorul face nişte hoţii nemaipomenite. Să intre însă prin grădina liceului şi să aştepte la uşa din dos, de unde se vede bine în sala de gimnastică...

Titu cunoştea pe toţi aranjorii care erau recrutaţi dintre profesorii mai tineri, studenţii universitari întîrziaţi pe-acasă şi elevii mai spălaţi din clasele superioare. Aurel Ungureanu se afla printre dînşii, dar

se ascunsese cînd au trecut fetele. Pintea cu domnişoarele şi cu doamna Filipoiu îl aşteptau în bufetul instalat alături de sala de dans. Aici,la o masă de lîngă uşă, bătrînul şi mărunţelul profesor de desen şi caligrafie Romaşcu îndeplinea funcţiunea de casier... Titu se duse drept la Romaşcu, care însă îi strînse mîna murmurînd zîmbitor:

—S-a achitat... Domnu Pintea...

Titu protestă, fireşte, numai de formă:

— Cum se poate una ca asta? Îmi pare rău, dragă George, zău aşa!... Atunci, domnule profesor, uite o coroană din partea mea!

— Ca suprasolvire?

— Da! făcu Titu cu mîndrie.

— Cele mai calde mulţumiri! răspunse profesorul-casier însemnîndu-i numele într-un caiet liniat special de dînsul cu diferite cerneluri.

Marea sală de gimnastică era transformată în sală de spectacol, împodobită cu ghirlande de brad, la care lucraseră o săptămînă întreagă după-amiaza toţi elevii liceului. În fund se înălţa scena improvizată din catedre suprapuse, cu culise de scoarţe şi covoare pestriţe, restul încăperii fiind ocupat de mai multe rînduri de scaune, adunate de pe la domnii din oraş cu condiţia să le fie înapoiate îndată după sfîrşitul seratei. Scaunele erau rezervate numai pentru doamne, căci domnii, în afară de cîţiva mai bătrîni, stăteau în picioare pe lîngă pereţi,luîndu-şi însărcinarea de-a îngroşa ropotele de aplauze ce porneau din cellalt fund al sălii unde se înşirau elevii din cursul superior, puşi acolo să-şi manifesteze admiraţia şi însufleţirea.

Aranjorii aşezară pe domnişoare în rîndul întîi, pe locurile cele mai bune, păstrate înadins pentru ele în schimbul unor surîsuri graţioase. Titu cu Pintea rămaseră mai pe lîngă uşă.

Spectacolul începuse... Acuma un elev lung şi slab declama o anecdotă ţigănească, strîmbîndu-se într-una, repezindu-se încoace şi încolo pe scenă, schimbînd mereu glasul şi stîrnind rîsete zgomotoase în fund şi zîmbete discrete pe scaune.

Programul de altfel era încărcat şi variat; mai urmară vreo zece declamaţii, recitări şi dialoguri toate gustate cu cuvenita plăcere naţională. Apoi veni conferinţa unui profesor de literatură, întretăiată, mai ales în partea a doua, de foarte dese căscături ascunse cu multă discreţie. Conferenţiarul fu răsplătit totuşi cu o furtună de aplauze bucuroase care parcă însemnau „bine că s-a isprăvit"...

Toată lumea răsuflă mai uşurată. Într-o clipă bufetul se umplu cu publicul care ieşea spre a îngădui elevilor să transforme sala de spectacol în sală de dans, strîngînd scaunele şi aşezîndu-le de-a lungul pereţilor să stropească puţin duşumelele cu leşie rece şi să împrăştie pe jos sacîz ca să nu se facă lunecuşuri să-şi frîngă picioarele vreun dansator prea pasionat.

Titu avusese grije să oprească masa cea mai bună în bufet. Toate tovarăşele de sindrofie se adunară aici, patronate de doamna Filipoiu. În jurul lor roiau aranjorii şi alţi cavaleri de seamă. În mijlocul interesului însă stătea Pintea pe care Titu îl prezenta cu mîndrie tuturor:

— Cumnatul meu *in spe!*

De altfel mai toată Armadia ştia că fata lui Herdelea se mărită; chiar şi împrejurimile. Învăţătorul se lăudase la berăria Griviţa şi vestea s-a împrăştiat ca fulgerul. Mai ales fetele erau curioase şi examinau pe furiş pe Pintea, să vadă cum se înfăţişează cel ce va fi

soțul prietenei lor. Și toate găseau prilejul să șoptească Laurei: „Foarte drăguț!" Se încinse apoi o ciripeală generală. Toți slăveau spectacolul și pe interpreți, își angajau cadrilurile și „romana" și de-abia așteptau să înceapă dansul...

După ce își făcu datoria aici, Titu trecu la altă masă unde ședea Lucreția Dragu împreună cu părinții ei, amîndoi grași ca niște butoaie. Conferențiarul de adineaori, tînărul profesor de literatură Ștefan Oprea, și un student în drept se învîrteau în fața fetei, înclinîndu-se din cînd în cînd și copleșind-o cu complimente. Titu salută pe bătrîni cuviincios și familiar, apoi își trase un scaun lîngă Lucreția, căreia îi sărută mîna, fără a uita să i-o strîngă puțin, ca omul cu drepturi cîștigate. Fata se roși, iar ceilalți doi curtezani îngălbeniră văzînd îndrăzneala poetului. Ei stăteau în picioare de un sfert de ceas.

— Luați loc, domnilor, dacă vă face plăcere! zise drăgălaș Lucreția, cu ochii la conferențiarul încurcat.

Începu un duel de aluzii și înțepături între cavaleri, spre spaima doamnei Dragu care avea groază de orice discuții ce nu le înțelegea. Oprea și Titu, deși prieteni, se vrăjmășeau în ascuns, fiindcă profesorul strîmba din nas asupra poeziilor lui Titu, iar poetul spunea în gura mare pretutindeni că Oprea nu se pricepe în literatură nici cît straja de noapte din Pripas. Acum Titu se repezi mai întîi asupra conferinței profesorului, căutînd să-l doboare în fața Lucreției. Lupta rămase însă nehotărîtă: zîmbiră toți cînd Titu imită stîngăciile rivalului său, dar totuși nimeni nu-l aprobă, nici măcar printr-o vorbă. Atunci poetul se agăță de fracul conferențiarului, cu mai mult noroc, căci toți izbucniră într-un hohot de rîs la care trebui să ia parte chiar Oprea spre a nu arăta că i-e necaz. În tot balul, profesorul singur

era în frac; și-l comandase înadins și, în sufletul lui, se fălea și se simțea superior tuturor purtîndu-l. Ceilalți domni veniseră care în jachetă, care în redingotă, cei mai mulți în sacouri negre, unii chiar în haine de stradă deschise... Cu toată biruința lui Titu, atît părinții cît și Lucreația nu încetară de-a dovedi o atenție deosebită profesorului care putea fi un ginere minunat, mai ales că fata bate balurile cam de mulți ani și zadarnic. Titu însuși băgase de seamă sforțările Lucreției de a înlănțui pe Oprea încă din vara trecută, dar nu se alarmase. El mai întîi nu se socotea printre candidații serioși. În ochii lui, Lucreția era o fată drăguță, cu care poți sta de vorbă făcînd exerciții și declarații de dragoste și căreia, în cele din urmă, ajungi să-i furi o sărutare nevinovată. Dacă n-ar fi fost ea, s-ar fi găsit alta, tot atît de melancolică și de visătoare, care să-i inspire poemele de amor romantic. Mai cu seamă de cînd nădăjduia de la Roza Lang o iubire mai pămîntească, Lucreția coborîse pe planul al doilea în inima lui. Dacă n-o părăsise încă de tot, era numai pentru a exaspera pe Oprea.

Într-o clipă cînd conferențiarul se adînci cu Dragu în niște dezbateri asupra lefurilor profesorilor, care nici gînd să se mărească, Titu se plecă mai aproape de Lucreția și-i șopti:

— Cred că am cadrilul al doilea?

— O, de-abia acuma te trezești să mi-l ceri?... Dar l-am dat de mult!

— Da?... Credeam că nici nu mai e nevoie să ți-l cer... Știai prea bine că sunt totdeauna al d-tale... Bine. Nu face nimic. Cine e fericitul, dacă nu-s indiscret?

— El, murmură fata arătînd pe Oprea.

— Mhm, se întunecă Titu. Foarte bine. Mi l-ai preferat. Să ții minte!... Dar cadrilul întîi?

— Cu plăcere...

Titu mai bolborosi ceva, apoi se sculă plictisit, aproape jicnit, şi se depărtă. Lucreţia însă rămase cu inima cît un purice. Minţise şi tremura să nu se răzbune minciuna. Refuzase lui Titu cadrilul al doilea pentru că voia să-l dea lui Oprea, care nu îndrăznea să i-l ceară. Se frămîntă cîteva minute, apoi deodată întrebă:

— Domnule Oprea, ai vizavi pentru al doilea?

— Vizavi aş găsi, dar n-am pereche, domnişoară! zise profesorul şovăind.

— Nici eu, mărturisi Lucreţia plecînd ochii cu o sfială ispititoare.

Se făcu. El i-l ceru, iar ea i-l dădu...

Zgomotul de pahare şi de glasuri încrucişate, mirosul amestecat de sudori, de băutură şi de parfum ieftin, zăpuşeala care creştea repede şi înroşea feţele, silind pe domnişoare să treacă deseori în dosul unui paravan japonez ca să-şi şteargă cu pudră luciul de grăsime de pe nas, toate fură stăpînite deodată de sunetele pasionate ale unei *Someşane* sprintene, pornite din arcuşurile tarafului de lăutari, în sala devenită acuma de dans. Muzica aprinse inimile tineretului Toate picioarele se mişcau pe loc nerăbdătoare.

— Goghi! Goghi! trecu din gură în gură ca un suspin de uşurare.

Era numele ţiganului din Bistriţa care avea cel mai vestit taraf de lăutari din judeţ, care fusese angajat spre a mări splendoarea petrecerii şi din pricina căruia se amînase pînă acuma balul.

Perechile de dansatori intrau rînd pe rînd în sala de dans, urmate de mamele credincioase ce-şi luau locurile de pază şi admiraţie pe scaunele aşezate

lîngă pereţi. Aici muzica umplea aerul, iar luminiţile candelabrului din mijlocul tavanului tremurau şi picurau stearină, obligînd pe cavaleri să ocolească locul primejdios.

Laura dansa cu Pintea care, nefiind dansator încercat, greşea adeseori paşii, ceea ce pe Laura o ruşina şi-i amintea pe Aurel cel neîntrecut. De cîte ori se încurca, Pintea îi cerea iertare şi-i strîngea mîna, iar fata, drept răspuns, zîmbea cu resemnare îngerească şi întorcea capul după celelalte perechi. Aproape toate domnişoarele erau în costume naţionale, ca şi Laura, dînd o înfăţişare mai caldă şi pitorească seratei.

Titu nici nu mai avea chef să intre în sala de dans, atît de mult îl plictisea cadrilul al doilea. Ca să-şi uite necazul, se încurcă la taifas cu silvicultorul Madarasy, un ungur cumsecade, nelipsit de la serbările româneşti, vorbind şi chiar citind bine româneşte. Era un admirator al talentului lui Titu şi de aceea se întreţineau deseori despre literatură, ajutaţi de numeroase pahare, căci ungurului îi plăcea mult vinul acrişor, spunînd veşnic că vinul şi literatura merg mînă-n mînă. La masa lor se opri mai pe urmă şi solgăbirăul Vasile Chiţu care, deşi român, venea numai în calitate de reprezentant al autorităţii statului spre a se încredinţa că, sub pretextul balului, nu se pune cumva la cale vreo aţîţare împotriva Ungariei sau vreo manifestaţie antipatriotică. Vorbea puţin şi se arăta posomorît parcă l-ar fi durut dinţii. Românii îl dispreţuiau, dar numai în ascuns, şi-i ziceau „renegatul".

Veselia creştea în rîndurile dansatorilor. Cîţiva mai înfocaţi se făcură în curînd leoarcă de sudori, încît trebuiră să se retragă într-o odaie mai dosnică,

să se răcorească puţin şi să-şi schimbe gulerele. În schimb, domnişoarele parcă aveau şapte suflete, nu oboseau de loc şi zîmbeau într-una şi din ce în ce mai ademenitor.

Dîndu-şi seama că toţi ochii o urmăresc, Laura dansa aproape numai cu Pintea. Doar cîtorva profesori şi studenţi, care nu i-au făcut curte niciodată, le-a acordat cîte o tură, cîte una singură, aruncînd însă lui Pintea nişte priviri din care să înţeleagă că toţi o plictisesc, afară de dînsul. Cînd, la ultima figură a cadrilului, s-a pomenit faţă-n faţă cu Aurel Ungureanu, i-a răspuns foarte rece, ascunzîndu-şi cu dibăcie emoţia. De altfel Aurel, poate înadins, ca s-o ispitească, a dansat cu Ghighi mai mult ca de obicei. Fireşte, Pintea nu s-a clintit toată seara din preajma Laurei, iar cînd ea dansa cu alţii, n-o scăpa din ochi o clipă. Tocmai la cadrilul al doilea a început s-o tutuiască şi să-i spună şi din gură ceea ce-i scrisese de atîtea ori: că o iubeşte cum nimeni în lume n-a mai iubit o femeie şi că are ambiţia s-o facă cea mai fericită fiinţă de pe globul pămîntesc. Laura îl asculta întîi foarte mişcată, neobişnuită cu declaraţii atît de făţişe. Pe urmă însă i s-a deschis şi ei graiul, încît au stabilit pe îndelete să facă negreşit logodna luna viitoare, cînd să vie şi părinţii lui George...

În cele din urmă, întărîtat de păhărelele de vin şi cu gîndul să se răzbune pe gîsca proastă care l-a jicnit atît de adînc în amorul propriu, Titu se urni şi se amestecă printre dansatori. Dar, în loc să danseze, se ţinu toată seara pe urmele Lucreţiei, şoptindu-i crîmpeie de versuri cu aluzii înţepătoare, făcînd-o cochetă şi necredincioasă, şi, în sfîrşit, căutînd să-i tulbure idila sentimentală cu Oprea. Fata îi răspundea mai mult prin surîsuri lucitoare şi doar de vreo două

ori murmură, rîzînd fără nici un rost şi cu drăgălăşie cuprinzătoare: „Mai ştii?“

Pe la ora două după miezul nopţii urmă pauza cea mare. Lumea tăbărî în bufet. Mesele se încărcaseră cu mîncări şi băuturi. Dansatorii se răcoreau asaltînd butoaiele cu bere. Goghi avea grije să nu scadă însufleţirea. Romanţele cele mai noi şi mai frumoase mergeau drept în inimile înfierbîntate. Arcuşul lui părea fermecat. Cîntînd trecea de la o masă la alta, ciocnea cîte un pahar ici-colo, arunca priviri galeşe domnişoarelor, ca orice lăutar răsfăţat.

De-abia acuma îşi aduse aminte Titu de Ion şi-l găsi la uşa dinspre grădină, cu ochii plini de mirare şi de plăcere. Îi aduse o sticlă cu bere şi o halcă de friptură.

— Ei, ce mai zici, Ionică? îl întrebă în fugă, fiind grăbit să nu întrerupă tachinarea Lucreţiei.

— Tare-s mîndre petrecerile d-voastră, domnişorule! zise flăcăul cu privirea aprinsă.

Cel dintîi vals, după pauză, pricinui lui Titu o mare satisfacţie. Profesorul Oprea, dansînd cu Lucreţia, uită de candelabrul cel mare şi trecu prin zona primejdioasă. O ploaie de stearină se scutură în spatele îndrăgostiţilor. Toată lumea făcu haz de păţania aceasta, iar Titu se grăbi să şoptească necredincioasei:

— Vezi? Pedeapsa lui Dumnezeu pentru cadrilul al doilea!

Zorile priveau pe ferestrele sălei şi balul nici gînd să se sfîrşească. Tinerii nu se mai săturau şi bisau furtunos toate dansurile, înverşunîndu-se chiar să nu lase pe domnişoare să plece acasă...

În dosul uşii dinspre grădină, Ion cotoşmănit în suman, nu simţea nici frig, nici somn privind petrece-

rea domnilor. Mesele încărcate, muzica, frumuseţea domnişoarelor, rîsetele, chiar şi sudorileo dansatorilor îl mîngîiau şi-l întărîtau neîncetat. Văzînd feţele vesele i se părea că toţi oamenii aceştia duc o viaţă fără nici o grijă, fără necazuri şi fără supărări. Îi pizmuia amintindu-şi zbuciumările şi chinurile lui. „Bine le mai merge domnilor!“ îşi zicea cu o părere de rău dureroasă.

Dacă ar fi învăţat carte, poate că ar fi şi el printre dansatori, vesel, fără gînduri grele, fără trudă în oase! Dacă ar fi ascultat pe Herdelea... Apoi toată dragostea lui zbura iar acasă, alintînd pămînturile fără de care viaţa lui întreagă n-ar mai avea nici un rost. „Toate astea nu plătesc cît o ceapă degerată“, se gîndi dînsul în cele din urmă, cu ochii mari răsfrîngînd mereu petrecerea domnească, dar văzînd de-acuma numai pămîntul aspru şi totuşi ademenitor, ca o ţărancă voinică şi frumoasă a cărei îmbrăţişare îţi zdrobeşte oasele...

6

Tot satul cinstea mai mult pe Ion şi-l compătimea de cînd s-a aflat ce-a păţit la judecătorie. Unii ocărau pe Belciug, alţii huiduiau pe Simion Lungu care însă se apăra din răsputeri că n-are nici o vină şi nici nu mai îndrăznea să sufle o vorbă despre brazdele împricinate. Doar Vasile Baciu şi numai la beţie striga: „Uite cine umbla să ia pe Anuţa mea!“ Cînd era treaz însă lua şi el partea lui Ion şi o dată, întîlnindu-l pe uliţă, i-a spus cu glasul înduioşat:

— Lasă, măi băiete, că temniţele-s pentru oameni, nu pentru draci!

Osînda totuşi răscolea toate planurile flăcăului, clătinîndu-i încrederea. I se părea că, dacă va sta închis şi departe două săptămîni, va pierde şi pe Ana, şi mai ales pămînturile ei pe care începuse să le privească întocmai ca şi cînd ar fi ale lui. Avea o presimţire ciudată că Vasile Baciu va face ce va face şi va aduce, în lipsa lui, pe George în casă. Şi atunci toate nădejdile lui s-ar împrăştia în vînt şi ar rămîne tot aşa de becisnic ca pînă acuma, silit să îndrăgească veşnic numai pămîntul altora.

Cum zilele treceau şi sentinţa nu mai venea, neliniştea lui creştea. Îşi închipuia că întîrzierea poate să însemne şi o agravare a pedepsei. Dacă pe cîteva vorbe ale popii s-a pomenit cu două săptămîni de temniţă, de ce nu s-ar aştepta şi la mai rău?... Cu toate acestea n-avea nici o ură împotriva preotului şi nici chiar împotriva judecătorului. Îşi zicea că e la mijloc bătaia soartei lui nenorocite. Totuşi, în lovitura aceasta, avea şi mulţumirea că baremi s-a ales de-a binelea cu brazdele lui Simion.

Se ducea la Ana mereu, din ce în ce mai îngrijorat să n-o piardă. Blîndeţea fetei începea să-l neliniştească, bănuind într-însa o şiretenie. De altfel tărăgănările ei, cînd îi cerea să-l bage-n casă ori să petreacă noaptea cu el în şură sau în podul cu fîn, îl făcuseră să se îndoiască de ea. Apoi într-o seară, vorbind de păţania lui şi cînd ea plînse şi-l rugă să se ostoiască şi mai bine să stea în temniţă decît să se pună împotriva celor mari, Ion se înfurie parcă l-ar fi lovit cu măciuca-n cap. Era sigur că fata se boceşte din vicleşug, umblînd să se scape de dînsul... Nu-i mai spuse nimic, dar se hotărî să nu se dea bătut orice ar fi să se întîmple...

Cum îi sosi sentinţa, cum fugi cu ea la Herdelea.

— Să mă înveţi, domnule învăţător, şi să nu mă laşi că pacostea asta mă omoară! zise dînsul mohorît.

— Ia nu mai umbla cu copilării, Ioane, că doar bărbat eşti, nu pleavă! răspunse învăţătorul jumătate în glumă, jumătate în serios, înţelegîndu-i îngrijorarea.

— D-ta nu ştii ce ştiu eu, domnule învăţător, altminteri ai zice tot ca mine! murmură flăcăul clătinînd din cap.

Herdelea citi hîrtia mormăind pînă la sfîrşit, apoi, ca şi cînd n-ar fi pătruns-o îndeajuns, o mai citi o dată.

— Hm! făcu dînsul ridicînd ochii spre flăcău. Eu zic să-i dai dracului pe toţi, Ionică, şi să te mulţumeşti cu pedeapsa! Adică ce-o să fie dacă-i sta şi tu la răcoare două săptămîni?... Altfel te pomeneşti că păţim şi mai rău!

Învăţătorul se temea acuma să se mai amestece. Dac-ar fi fost după sufletul lui, s-ar fi dus cu Ion şi pînă la împăratul. S-a gîndit însă bine şi şi-a dat seama că orice armă are două tăişuri. Judecătorul împărţea dreptatea după cum i se năzărea; se credea mare cunoscător de oameni şi tălmăcea legile astfel încît să se potrivească cu dorinţele lui. Herdelea ar fi fost fericit să-l poată plezni puţin, mai ales că faţă de dînsul ungurul se arăta mîndru şi uneori chiar dispreţuitor. Dar îl ştia răzbunător şi aceasta îi domolea pornirea. Cînd ar afla judecătorul că el a făcut plîngerea, nu s-ar lăsa pînă nu l-ar zdrobi... Pe urmă ar trebui să încurce şi pe Belciug în bocluc. Nici vorbă, felul cum preotul se poartă cu dînsul în vremea din urmă l-ar îndreptăţi să-i tragă o săpuneală bună, să-l

înveţe minte. Şi totuşi ce-ar folosi el dintr-o ruptură zgomotoasă cu Belciug?

Încercă să lămurească flăcăului toate primejdiile. Sfaturile lui paşnice însă mai mult întărîtau pe Ion care se bătea mereu cu pumnii în piept:

— Iau eu toate răspunderile! Mai bine să mă spînzure decît să mă calce aşa în picioare!

Hotărîrea flăcăului înmuie împotrivirea învăţătorului. Toată seara se tocmiră. Cu cît Herdelea şovăia mai tare, cu atît Ion stăruia mai aprig parcă în joc ar fi fost însăşi viaţa lui.

Dăscăliţa şi fetele împărtăşeau pe deplin scrupulurile învăţătorului şi îndemnau din cînd în cînd pe Ion să se astîmpere sau, în orice caz, să se ducă la notar să-i facă „lăcrămaţia". În cele din urmă îşi dădu părerea şi Titu:

— Şi eu cred că mai bine ar fi să-i lăsaţi în plata Domnului, că de temniţă, orice ai face, tot nu scapi, asta-i sfînt. Dar dacă nu vrea şi nu vrea, nu văd de ce nu i-ai face plîngerea? Eu zic să i-o faci fără grijă... Şi ca să nu-ţi cunoască scrisul, pune pe Laura să o copieze, şi gata!... Foarte simplu!

Părerea lui fu adoptată de toţi şi Herdelea capitulă:

— Adevărat, cine poate să cunoască scrisul Laurei?

Se aşeză şi făcu o jalbă amănunţită şi simţită, în care judecătorul şi preotul se întovărăşeau spre a năpăstui pe un biet ţăran nevinovat. Cînd o citi pe româneşte lui Ion, toţi se înduioşară. Laura o transcrise îndată cu oarecare emoţie. Herdelea avu grijă s-o pună tot pe ea să scrie şi adresa pe plicul mare: ministrului de justiţie...

— Uite, Ionică! Mîine dimineață o dai recomandată la poșta din Armadia, și să fie într-un ceas bun! zise învățătorul mișcat.

Ion era uluit de mulțumire; puse pe masă trei zloți și nu vru să iasă din casă pînă ce Herdelea nu-i primi.

— Nici nu știi d-ta ce bine mi-ai făcut, murmură flăcăul sărutînd mîna învățătorului.

— Bine că i-ai făcut-o, zise Titu după ce plecă Ion. Adică de ce să-și bată joc de el toți măgarii?

7

Peste vreo două săptămîni, în amurg, silvicultorul Madarasy cu solgăbirăul Chițu și cu șeful percepției din Armadia, într-o căruță ușoară, se opri în fața casei învățătorului. Fuseseră la vînătoare de iepuri în hotarul Pripasului, alergaseră toată ziua și nu izbutiseră să tragă măcar un foc de pușcă. Se întorceau pleoștiți, zgribuliți de frig și de umezeală; doi cîini tremurau lîngă căruță, cu urechile dăbălate, fără să se sinchisească de dulăul învățătorului care, cu labele pe gard, hămăia din ogradă, furios că nu-l bagă în seamă nimeni. Ca să-și alunge necazul și să nu intre în orășel ziua și cu gențile goale, vînătorii nenorocoși hotărîseră să poposească la Jidovița, la cîrciuma lui Neumann, să se dezmorțească cu cîteva litre de vin fiert și chiar să-și potolească foamea înainte de-a ajunge acasă.

Știind că, dacă vor fi singuri vor continua a vorbi numai de vînătoare, făcîndu-și imputări plictisoase reciproce, se gîndiră să poftească atît pe Herdelea cît și pe Titu cu care erau toți în legături prietenești. Învățătorul ar fi fost bun bucuros să iasă să se mai distreze puțin, dar nu îndrăznea să se miște fără consimțămîntul d-nei Herdelea, care găsea nedemn din partea unui om bătrîn și cu necazuri să se așeze la beție cu toți flușturatecii Armadiei. Titu poate face ce poftește, că-i tînăr și fără răspundere... Trebui să coboare din căruță Madarasy, să stăruiască din răsputeri pînă să o înduplece, dar cu condiția, repetată energic de mai multe ori, să nu cumva să întîrzie peste vremea cinei...

La cîrciuma lui Neumann găsiră o societate numeroasă și veselă: profesorul de grecește Maiereanu, un chefliu și jumătate, cu creștetul pleșuv și cu o barbă mare atinsă de cărunțeală, popa Belciug, profesorul Spătaru, tatăl prietenelor bune ale fetelor lui Herdelea, doctorul Filipoiu, avocatul Paul Damian și popa din Vărarea, cel mai strașnic bețiv de pe valea Someșului, care era aici de ieri de la amiazi și nici gînd n-avea să se urnească.

Titu își dădu seama că aici are să se încingă o petrecere care nu se va isprăvi nici pînă mîine dimineață. Și deodată îi răsări în minte doamna Lang și inima începu să-i bată furtunos. Trebuie să aducă la chef și pe Lang. Dacă izbutește, îi surîde fericirea. Pe Lang cînd dă de băutură, nu-l clintești nici cu șase boi, mai ales cînd băutura e pe gratis... Într-o clipă se și hotărî: se va duce să-l poftească. Lang e simpatic la beție și n-o să-l dea nimeni afară.

Pînă să fiarbă vinul, și în vreme ce ceilalți se întinseră la vorbă, Titu ieși, fără palton, ca să nu se creadă că vrea s-o șteargă de tot.

Dădu buzna în casa soților Lang care nu știau cum să mai omoare timpul. Bărbatul clipocea pe un scaun, iar Roza ședea la gura sobei cu privirile pierdute

în jocul flăcărilor tremurătoare. Femeia se sculă repede, cu obrajii îmbujoraţi de căldura focului, şi-l întîmpină înviorată:

— Cît eşti de drăguţ că vii să ne mai scuturi din plictiseala asta otrăvitoare!

Cînd auzi Lang despre ce e vorba, sări deodată fericit:

— Uite prietenul adevărat care nu-şi uită niciodată prietenii! strigă dînsul, luîndu-şi îndată paltonul şi pălăria, gata de plecare.

Titu schimbă o privire cu Roza, care începu să se plîngă că i-e frică să rămînă singură, că să nu mai meargă nicăieri, mai bine le pregăteşte aici cîte un ceai... Lang nici n-o asculta.

— Vino, dragă, nu te potrivi toanelor femeieşti! mormăi el către Titu care încerca să liniştească pe Roza.

Fiindcă tînărul mai zăbovea, Lang o porni înainte. În aceeaşi clipă Titu sărută puternic mîna Rozei şi şopti puţin răguşit:

— Ai să te superi dacă viu să te văd mai tîrziu?

Femeia nu răspunse. Ochii ei însă străluceau ca o chemare...

Lang, ca beţiv reputat, fu primit cu o explozie de bucurie. I se oferi un scaun lîngă perceptorul din Armadia, să poată tăifăsui împreună ungureşte.

Între timp ceilalţi înconjuraseră pe crîşmăriţa tinerică, durdulie şi sprintenă, asaltînd-o cu complimente ştrengăreşti pe care ea le asculta zîmbind neobosită în dreapta şi-n stînga, spre a mulţumi tuturor pentru atîta cinste. Cîrciumarul închidea ochii şi urechile, fiind vorba de bunul mers al afacerii, şi doar în răstimpuri se strecura în odaia unde petreceau domnii şi numai ca să vadă să fie toate în ordine.

În cele din urmă însă îşi vîrî capul pe uşă şi, făcînd un semn soţiei sale, vorbi mieros muşteriilor:

— Mă rog d-voastră... fierbe vinul în clocot... e nevoie de muiere...

După ce ieşi crîşmăriţa, popa din Vărarea începu să lălăie cîntece bisericeşti spre marea indignare a lui Belciug care nu putea îngădui asemenea fărădelege din partea unui preot. De aici se porni o discuţie serioasă căreia nu-i puse capăt decît revenirea cîrciumăresei, cu o tocană uriaşă, şi a cîrciumarului, cu un ceaun de vin fiert.

Într-o clipă toate sticlele goale şi rămăşiţele de mîncări fură date la o parte; numai popa din Vărarea nu se îndură să se despartă de sticla lui de vin roşu încît trebui să i-o smulgă din mîini doctorul Filipoiu.

Se ospătară zdravăn... Cu cît foamea se potolea, cu atît paharele se goleau mai des şi limbile turuiau mai slobode. Veselia creştea mereu. Vremea trecea ca părerea. Cînd îşi aduse aminte Herdelea de făgăduinţa că pînă la cină va fi negreşit acasă, era tîrziu de-a binelea: aruncă o privire întrebătoare lui Titu care-i răspunse printr-un zîmbet complice.

— Acuma e prea tîrziu, ce să mă mai supăr degeaba! se mîngîie bătrînul sorbind alene din pahar.

Deodată profesorul Spătaru, mititel şi cu cioc blond, în culmea unei înflăcărări mult stăpînite, se porni să cînte *Deşteaptă-te române*! Solgăbirăul Chiţu păli şi-şi muşcă buzele. Văzînd însă că mai toţi ţin hangul profesorului, se ridică în picioare şi curmă cîntecul, zicînd:

— Nu pot permite, domnilor, să faceţi şi aici politică! Spătaru, înţepat, sări şi el în picioare şi se răsti la Chiţu cu nişte ochi fulgerători de mînie şi de băutură:

— Iar eu nu-ţi permit d-tale să fii obraznic, domnule! Aici nu suntem în cancelaria d-tale renegată, ai înţeles? Acolo să te răţoieşti d-ta, nu aici, între oameni cumsecade!... De altfel, dacă nu-ţi place, uite colo-i uşa!

— Domnule profesor — se înfurie solgăbirăul — nu uita te rog, cu cine vorbeşti!

— Cu un renegat vorbesc, ştiu prea bine! Mi-ai fost elev, dar mi-i ruşine că mi-ai fost, că n-ai obraz nici cît o ciobotă!...

Chiţu, clocotind, dădu să plece. Cîţiva împăciuitori, cu Herdelea în frunte, se repeziră şi-l opriră, în vreme ce Spătaru răcnea biruitor:

— Lăsaţi-l să se ducă dracului! Aici nu ne trebuiesc renegaţi!

Solgăbirăul, fireşte, rămase, dar murmurînd dispreţuitor:

— Are noroc că-i beat, altfel...

Silvicultorul Madarasy, îngăduitor, zise blînd lui Chiţu:

— De ce să nu cînte, prietene, dacă aşa le place...? Exagerezi.

— Eu nu pot admite nicăiri agitaţiile şoviniste, se indignă solgăbirăul. Conştiinţa mea nu m-ar ierta, căci astea-s agitaţii!

— Aş, agitaţii, mormăi silvicultorul. Mai dă-le încolo de agitaţii! Parcă statul are să se prăbuşească din pricina unui cîntec... Îmi pare rău că nu-l ştiu, că l-aş cînta şi eu, iată!

— Ascultă-l, domnule, şi ruşinează-te! răcni Spătaru. Dumnealui e ungur, iar d-ta ai obrazul să te numeşti român! Pfui!... Domnule, dă-mi voie să te pup! Eşti un om admirabil! adăogă apoi repezindu-se la Madarasy şi sărutîndu-l zgomotos. Ştiam noi bine

că renegaţii poartă vina tuturor persecuţiilor noastre... Renegaţii, jidanii şi ceilalţi ticăloşi!

Discuţia se aprindea din ce în ce, făgăduind să nu se isprăvească niciodată, spre bucuria lui Lang care simţea că astfel cheful va ţine pînă-n dalba ziuă. Titu tăcea mereu, frămîntat de nerăbdare, pîndind clipa priincioasă cînd să se facă nevăzut. Spătaru îşi puse în cap să convingă cu orice preţ pe Chiţu că e mişel împreună cu toţi cei de teapa lui şi începu să-i înşire nedreptăţile şi mizeriile pe care le suferă românii în Ungaria.

— Suntem mai oropsiţi ca robii din vechime! întrerupea deseori Belciug foarte grav şi posomorît.

Avocatul Damian, spîn, cu ochii foarte mari şi foarte albaştri, completa pe Spătaru adresîndu-se mai ales silvicultorului Madarasy, care aproba din cap cu o figură potrivită împrejurărilor. Din cînd în cînd se întorcea spre colţul perceptorului, căutînd să-i explice şi lui pe ungureşte; dar îndată ce perceptorul voia să-l contrazică, se reîntorcea la Madarasy în româneşte.

Solgăbirăul nu era tare în replici şi, la toate dovezile profesorului, răspundea cu un zîmbet de superioritate:

— Născociri tendenţioase!... Daţi-mi argumente serioase, nu flecării iredentiste!...

Maiereanu se chercheli repede şi se simţi obligat să contrazică pe toţi. Respingea cu mîndrie învinuirile lui Spătaru şi combătea vehement pe solgăbirău căutînd să arate ambelor tabere că iredentismul românesc nu există decît în închipuirea şoviniştilor. Fiindcă ceilalţi nu-l lăsau niciodată să-şi isprăvească

cuvîntările, Maiereanu se roşea, bufnea şi ridica ochii în tavan de supărare.

— Vrem să fim liberi şi independenţi, domnilor! urlă Spătaru în cele din urmă. Vrem să ne unim cu fraţii noştri de pretutindeni!

Damian dovedi îndată perceptorului, cu date din istoria tuturor popoarelor, că dorinţa de unire cu fraţii de acelaşi sînge e o pornire firească pe care n-o poate împiedeca nici o putere omenească, iar Madarasy, însufleţit deodată de băutură, se ridică şi strigă:

— Eu admit, domnilor! Fraţii să fie fraţi! Dreptatea să triumfe!

Solgăbirăul Chiţu, desperat, se sculă iar să plece. Îşi îmbrăcă încet paltonul şi se duse pînă la uşă, mormăind furios şi aşteptînd să sară cineva să-l oprească. Negăsindu-se însă acuma nimeni să-l cheme înapoi, se întoarse singur, mai cu seamă că-i veni în minte un răspuns zdrobitor:

— Dacă n-ar fi libertate în ţara asta, aţi putea d-voastră vorbi astfel şi încă în faţa mea? răcni dînsul scoţîndu-şi haina şi aşezîndu-se iar la loc.

Spătaru, Damian şi chiar doctorul Filipoiu, care de obicei tăcea ca mutul la beţie, îi răspunseră deodată, cu aceeaşi vorbă:

— Renegatule, să taci!

Atunci însă interveni Maiereanu, declarînd, sentenţios, că nu îngăduie nimănui să terorizeze pe Chiţu şi adăogînd că el, ca cetăţean cinstit, nu vrea să audă de himere şoviniste. Popa din Vărarea, beatleucă, cu capul pe masă, bolborosi:

— Eu nu vreau nimic... Nu vreau... Jos!... Nu vreau!...

Herdelea vorbea încet, ungureşte, cu perceptorul şi dezaproba cu un zîmbet încurcat pe Spătaru, deşi în sufletul lui admira îndrăzneala cu care profesorul ocărăşte pe solgăbirău şi pe unguri. Perceptorul, secondat de Lang, explica lui Herdelea cu multe argumente că nicăiri nu sunt românii mai fericiţi ca în Ţara Ungurească, iar învăţătorul asculta cu acelaşi zîmbet nedumerit, înfricoşat să nu intre cumva şi el în gura lui Spătaru.

Pe la miezul nopţii Belciug refuză să mai bea, spunînd că a doua zi trebuie să slujească în biserică şi deci, după regulele canonice, are nevoie de reculegere trupească şi sufletească. Se stîrni o furtună de protestări, iar popa din Vărarea dădu îndată de duşcă un pahar, spre a-i servi drept pildă şi zise că ceea ce face Belciug e un dogmatism nevrednic de vremurile noastre moderne.

Vijelia fu mulcomită de întrebarea bruscă, pusă de Madarasy.

— Dar poetul nostru?

Atunci băgară de seamă toţi că Titu lipseşte. Chemată, crîşmăriţa îi lămuri, trăgînd şiret cu ochiul, că domnişorul a şters-o mai bine de două ceasuri. Herdelea simţi un fior de spaimă. Se temea că Titu va fi plecat acasă, şi gîndindu-se la scandalul pe care i-l va face dăscăliţa, îşi ticlui un plan cum s-o tulească şi el mai repede. Lang însă răspunse silvicultorului, clipind înţelegător:

— Ei, ce vreţi, tinereţea, sînge fierbinte! Cine ştie în ce braţe se odihneşte acuma poetul nostru!

Vîlvătaia chefului izbucni mai neastîmpărată, mai ameţitoare...

8

Titu stătuse pe ghimpi. Îl rodea o emoție ca în preajma unui examen greu. Își zicea mereu „în sfîrșit“ și i se părea că fiece minut de întîrziere e o pierdere ireparabilă. Băuse numai atîta cît să-i întărească îndrăzneala și cu gîndul mereu să dispară neobservat de nimeni. Cîrciumăreasa care-l simpatiza fiindcă-i făcea complimente, îi dădu o mînă de ajutor scoțîndu-i pe furiș paltonul din odaia unde chefuiau domnii.

Pînă în uliță a avut o clipă de teamă; ce-ar fi dacă s-ar strica petrecerea din cauza discuțiilor și s-ar pomeni cu Lang? Vîntul aspru, care bătea dinspre Someș, îi alungă însă din minte orice grije și-i vrăji în suflet odăița caldă, împodobită cu chipul alb al femeiei dorite.

Satul dormea într-o beznă adîncă. Numai în fereastra casei lui Lang licărea o închipuire de lumină, de-abia strecurată prin perdelele lăsate.

Titu se apropie cu pași de lup. Ușa tinzii nu era încuiată. Trase mai tare din țigara aprinsă spre a dibui mai ușor odaia din stînga și ca să nu se împiedece de ceva prin întunerec. Avu însă grija să învîrtească de două ori, foarte încet cheia în broasca antreului. Apoi deschise ca un hoț ușa dormitorului și se furișă în vîrful picioarelor.

Pe noptiera de lîngă patul larg, lampa, cu abajurul de hîrtie roșie, cu flacăra scăzută, lumina slab odaia. Abajurul stătea strîmb, ca o pălărie pe capul unui bețiv, așa încît aproape toată lumina cădea asupra patului dîndu-i o înfățișare pompoasă și trandafirie. În pat, Roza Lang, cu spatele spre ușă, dormea ușor, parcă somnul ar fi surprins-o într-o așteptare

plăcută. Părul ei, desprins, se împrăștiase pe perna moale, numai cîteva șuvițe se odihneau pe spinarea-i albă și plină. Umerii cămășii alunecaseră pînă aproape de mijloc, iar poalele i se urcaseră mai sus de șoldurile rotunde. Brațul stîng, întins leneș, își răzima degetele subțiri pe dunga patului. Picioarele goale, răzvrătite, erau unul ascuns pînă-n genunchi, iar cellalt îndoit puțin și aruncat peste plapoma mototolită.

Titu privi zăpăcit corpul femeiei și ochii i se opriră pe șoldurile care parcă-l îndemnau să le îmbrățișeze. Nu mai știa ce să facă. Carnea i se înfățișa în toată ademenirea ei, tulburîndu-i simțurile. Goliciunea îl chema și în același timp îl și înspăimînta. Mai mult în neștire își lepădă paltonul. Își simțea sîngele clocotind. Inima îi bătea în piept ca un ciocan vrăjmaș, încît se temea ca nu cumva bătăile acestea s-o deștepte pe Roza din somn. Se bucura c-a găsit-o dormind și apoi îndată își zicea că ar fi fost poate mai bine s-o fi nemerit trează și îmbrăcată.

Căldura din odaie îl înăbușea... Se apropie tiptil de pat, se plecă și-și lipi gura pe ceafa catifelată a femeiei, printre șuvițele de păr care miroseau îmbătător. Carnea se înfioră puțin sub buzele lui tremurătoare, atingerea corpului însă îi aprinse deodată toate simțurile. Nu mai văzu decît carnea trandafirie și ispititoare. Fără să-și mai dea seama palmele lui mîngîiau pătimaș brațele, șoldurile, picioarele femeiei, iar buzele lui nu se mai săturau sărutînd. Roza se trezi alene, ca și cînd ar fi așteptat sărutările, se întoarse încetișor spre dînsul cu ochii pe jumătate închiși și șopti galeș:

— Ai venit, micule?... Mi-ești drag... te...

Titu îi închise repede buzele, apoi îi acoperi obrajii cu sărutări, iar ea îi cuprinse gîtul cu brațele

care parcă-l frigeau. Tînărul o săruta neîncetat, bîlbîind vorbe fără şir, şi doar ca prin vis vedea privirile moi ale femeiei, buzele ei roşii şi umede ce se întindeau spre gura lui, mereu însetate. Corpul Rozei se răsuci şi se lipi de Titu care, simţindu-i căldura, îl încolăci cu amîndouă braţele şi-l strînse sălbatec parcă să-i sfărîme oasele. Sînii plini, cu sfîrcurile roze, îi ardeau pieptul. În îmbrăţişarea aprinsă femeia se zvîrcolea gemînd cu ochii închişi...

Pe urmă Titu sări jos din pat ruşinat, neîndrăznind să se uite la Roza care stătea nemişcată cu faţa în sus, cu braţele moarte, cu pieptul umflat. I se părea acuma că în odaie e lumină ca ziua şi lumina parcă-l înfricoşa. Se gîndi că femeia are să creadă că-i un bădăran rău crescut pentru că s-a urcat în pat cu ghetele. Apoi îşi aduse aminte de Lang şi îndată îi năvăliră în minte sumedenie de scene cumplite în care bărbatul înşelat lua înfăţişarea unui cavaler răzbunător din vremurile eroice. Dădu să-şi ia paltonul hotărît să plece înapoi la cîrciumă, ca să fie feriţi de orice întîmplare. Roza însă îi surprinse gestul şi, sculîndu-se repede, îi zise cu o imputare dulce:

— Cum, micule drag? Vrei să pleci?... Ţi s-a şi urît cu mine?

— Mi-e să nu se întîmple să plece Lang, murmură Titu fără să o privească în ochi.

— O, ce copil eşti, drăguţule!... Dar Lang nici nu se gîndeşte să vie pînă mîine la amiazi. Nu lasă el un chef pentru nimic în lume şi cu atît mai puţin pentru sărmana nevastă-sa. În privinţa aceasta poţi fi absolut sigur... Şi chiar presupunînd imposibilul, dacă ar veni, ar veni beat. Ei, şi atunci noi trecem în cealaltă odaie, pe canapea, iar pe dînsul îl lăsăm

să sforăie aici ca un nemernic... Pe urmă, în zori, ai vreme să pleci şi tu...

Femeia vorbea cu o mulţumire copilărească. Sfiala lui Titu îi aţîţa poftele. Tînărul stîngaci, uluit de iubire, era pentru ea ceva fermecător. Şi cum Titu tăcea mai zăpăcit, Roza se ridică în genunchi şi-l chemă drăgălaş, întinzînd braţele goale:

— Vino, sărută-mă, puiule mic şi drag!

Titu o privi printre gene. Prin cămaşa subţire formele femeiei se întrezăreau mai ademenitoare. Patima îi goni într-o clipă toate şovăielile. Din doi paşi o luă în braţe şi o dobori. Roza însă îi alunecă din mîini şi se ascunse sub plapomă de nu i se mai vedea decît vîrful nasului. Scoase limba ştrengăreşte şi apoi îi porunci cochet:

— Ori te dezbraci, ori dacă nu... nimic!...

Tînărului îi trecu prin creieri, ca o străfulgerare că rufele lui nu sunt tocmai potrivite pentru aventuri galante. Dar sîngele îi fierbea în vine...

Adormiră tîrziu, îmbrăţişaţi... Îi treziră însă pe urmă un ciocănit aspru în geam. Titu tresări îngrozit, sigur că a sosit ceasul răfuielii. Într-un minut încercă nenumărate hotărîri: ce să zică ori să facă, cum să se apere, mai bine să fugă, sau să se ascundă... Vru să se dea jos din pat, dar Roza îl opri liniştită, punîndu-i mîna pe gură ca să nu răspundă şi şoptindu-i:

— Stai frumos!... Nu mişca!... N-avea frică!

În şira spinării, Titu simţea totuşi o furnicare rece. Ciocănitul în geam se repetă mai ameninţător. Îi răspunse glasul Rozei, mai mult prefăcut decît supărat:

— Cine-i?

— Eu, eu, dragă, nu te supăra! mormăi afară vocea lui Lang, răguşită de băutură. Rozica dragă,

noi mergem în Armadia, auzi tu? Ne ducem toată banda... Tu să ai grije mîine dimineață, dacă cumva nu viu pînă-n vremea școalei, să dai drumul copiilor, auzi?... Ei, noapte bună, Rozico! Somn ușor!

Pașii bărbatului se îndepărtară șovăitori.

Titu își aruncă ochii la ceasornicul de pe noptieră. Erau trei și jumătate. Femeia se lipi lîngă dînsul, îl sărută lung și-i zise:

— Mai avem un ceas, două, pînă să pleci... Dar nu mai dormim... Așa-i, urîtule?

9

Din clipa cînd a pus jalba la poștă în Armadia, Ion s-a simțit iar liniștit, parcă ar fi scăpat de toate grijile. Se ducea seara pe la Ana și pîndea neîncetat prilejul cînd să-și izbîndească planul care-i fierbea în minte și-i umplea sufletul de nădejdi bune.

Știa bine că George nu încetează de-a merge pe la Vasile Baciu. Deseori a trebuit să aștepte pînă-l vedea plecînd și apoi pînă se culca Baciu și stingea lumina, ca să poată ieși afară Ana. Dar nu-i mai păsa de nimeni și de nimic, atît era de sigur de biruință. Numai prilejul să-i sosească...

Sufletul Anei se scălda într-o bucurie nemărginită. Uitase toate suferințele și îndoielile ce i le pricinuise Ion. Vedea numai că acum vine mereu și-l aștepta mereu mai drăgostoasă. Stăruințele flăcăului erau dovada unei iubiri stăpînite și reizbucnite care o umplea de mîndrie. De cum se însera o cuprindea nerăbdarea și, gătind cina sau așezînd prin casă, inima ei îl simțea într-una pe-afară, dosit după vreo claie, sub un gard, în vreun șanț, tăcut și neclintit.

Îi era milă de dînsul și ochii i se umezeau de lacrimi. Își ascundea însă fericirea față de tatăl ei, zîmbind mult, arătîndu-se voioasă. Cînd pica George, îl primea fără sfială ca pe un vrăjmaș de care nu mai ți-e teamă. Se uita drept în ochii lui iscoditori, zăpăcindu-l și prostindu-l. Mulțumirea sufletească parcă deșteptase într-însa dibăciile femeiei care iubește și-și apără dragostea.

Din zi în zi George pricepea mai lămurit că Ion i se pune de-a curmezișul. De aceea se încăpățîna mai rău. Voia să-i prindă și-și zicea că atunci se va potoli. Ieșind din ograda lui Vasile Baciu, se uita în toate părțile să-l descopere. Și fiindcă vremea trecea tot mai chinuitoare, se hotărî să sfîrșească cu orice preț... Peste vreo săptămînă se făcu că cotește pe ulița din dos, dar se întoarse ca un hoț și se așeză la pîndă. Atunci văzu pe Ion intrînd...

Siguranța nu-l mulcomi decît o clipă. Fățărnicia Anei îl biciuia. Se gîndi întîi să-i întoarcă spatele. Gîndul acesta însă fu repede strivit de dorința ce i se învîltora mai puternică în suflet, de-a rămîne în preajma fetei, de a mai nădăjdui. De-acuma începu să meargă și mai des pe la Baciu, iar cînd nu se ducea, dădea tîrcoale casei, privind cum se apropie cellalt, holbînd ochii să vadă cum se sărută sau se îmbrățișează în poartă, necăjindu-se chiar că nu le aude vorbele...

Ion însă vorbea puțin. Prin tăcere urmărea să deștepte mai multă iubire în inima Anei, să se facă mai dorit. Voia să-l cheme ea tot mai înlăuntru. Astfel ajunsese din uliță în poartă, apoi în ogradă, pe urmă pe prispă... Acuma mai trebuia să pătrundă în casă. Fata privea apropierile acestea ca niște izbînzi ale ei asupra lui și simțea în fiecare seară tot

mai nebună o pornire de a se topi în brațele flăcăului, de a-i da dovada întreagă a iubirii. Deseori îi zicea cu sfială feciorelnică în glas:

— De ce nu vii în casă, Ionică?

Flăcăul însă îi închidea gura veșnic cu întrebarea plină de imputare:

— Dar tatăl tău?

În sfîrșit se apropia Crăciunul. O iarnă urîcioasă se zbătea să coboare pe pămînt, dar parcă nu avea încă destulă putere. Văzduhul cernea mereu fulgi leneși care se topeau pînă să ajungă jos și se prăpădeau în băltoacele de noroi. Ion sosea totuși în toate nopțile, nesmintit. Apoi, într-o seară răscolită de zăpadă măruntă, veni mai devreme puțin. Casa zăcea în întunerec, neagră ca un bivol adormit. Intră în ogradă și se așeză pe prispă, mai închis și mai hotărît ca altă dată. Aștepta fără nici un gînd în minte. Doar inima îi bătea mai aspru, muncită poate de o presimțire. Prinprejur tăcerea era așa de mare că flăcăul auzea cum cad în noroi fulgii și chiar cum se ciocnesc în văzduh ca niște fîlfîiri de aripi mici. Într-un tîrziu ușa tinzii se deschise scîrțîind și Ana se ascunse repede în sumanul lui, zicîndu-i îndată rugătoare și alinătoare:

— Astă-seară trebuie să vii în casă, Ionică!... Nu te las pînă nu vii... Tata doarme dus. A venit beat din Jidovița și acu sforăie de se hurducă pereții!...

Ion îi cuprinse mijlocul și-i mîngîie sînii peste cămașa lungă. Apoi se sculă fără o vorbă și porni după ea. În tindă se opriră. Fata trase zăvorul, pe urmă îl luă de mînă și-l duse în casă.

În odaie era parcă mai întunerec. Numai ferestrele se deslușeau puțin ca niște găuri cenușii. Ion cunoștea încăperea. Auzea din pat sforăitul înecăcios

al lui Baciu atît de aproape că i se părea prefăcut. Un junghi rece îi cutremura inima. Știa că de s-ar trezi bătrînul și l-ar simți aici, ar fi în stare să-i crape capul fără vorbă cu securea de sub pat al cărei tăiș parcă-l zărea lucind amenințător.

Stătură cîteva clipe nemișcați, ascultînd horcăielile. Își auzeau bătăile inimilor, îndurerate de încordare. Sforăitul se încurcă deodată într-o tusă groasă. Vasile Baciu se urni în așternut ca și cînd ar fi dat să se scoale. Ion îngheță. Fata îi strînse mîna cu desperare. Bătrînul însă se învîrti puțin, se întoarse iar cu fața în sus și sforăitul reîncepu, mai năpraznic.

Ana dormea pe cuptor, după horn, într-un culcuș de velințe, țoale, perne, cearceafuri aruncate de-a valma. În vatră, sub o spuză groasă, sîsîiau cîțiva bușteni verzi de arin... Fata se înălță în vîrful picioarelor pînă la urechea flăcăului și-i șopti, strîngîndu-i mereu mîna:

— Lasă-ți sumanul pe prichici... Să nu faci zgomot că ne omoară pe amîndoi!...

Oasele lui Ion pîrîiră urcîndu-se în culcuș.

O luă în brațe, iar ea tremura ca zgîlțîită de friguri. Apoi Ana începu să-i șoptească imputări multe, să se jelească și să-l roage să fie cuminte. Ion o asculta liniștit, trăgînd însă mereu cu urechea spre patul lui Vasile Baciu, care era cu picioarele tocmai lîngă capul lor. Îi era frică să nu-l trezească șoaptele ei și-i astupă gura cu o sărutare.

Apoi, cu o mișcare bruscă, îi ridică pînă-n brîu cămașa. Picioarele fetei erau fierbinți și strînse. Își încolăci brațele în jurul gîtului lui, îl strînse cu o putere nebănuită, parc-ar fi vrut să-l zugrume, și-i lihăi în ureche, plîngătoare dar fără împotrivire:

— Ionică... ce vrei să faci... ce faci?... Nu... nu...

O podidiră lacrimile şi plînse cu sughiţuri, bolborosind într-una vorbe rugătoare, în vreme ce Ion o ostoia sărutînd-o:

— Taci... taci... taci...

Gemetele Anei însă se înţesau tot mai nestăvilite, pînă ce se sfîrşiră într-un ţipăt scurt, surd, care o spăimîntă într-atîta că-şi încleştă dinţii în buzele flăcăului, zvîrcolindu-se.

Ţipătul fetei se înfipse ca o suliţă în întunerecul casei şi zbîrnîi mai prelung în urechile lui Vasile Baciu care, deşi strivit de băutură, se deşteptă, ascultă cu mintea încîlcită şi, auzind oftările înăbuşite în lacrimi, mormăi nedumerit:

— Ce faceţi voi acolo?

Glasul tulbure îngheţă sîngele în vinele îndrăgostiţilor. Ana îşi amuţi brusc suspinele, pierzîndu-se în braţele flăcăului.

Trecu astfel un minut. Baciu asculta, jumătate treaz, jumătate prin somn. Apoi cotrobăi cu mîna pe laviţa de la capul patului, ca şi cînd ar fi căutat chibriturile. Creierii lui obosiţi de beţie parcă bănuiau ce se petrece pe cuptor şi într-o clipă făcu o mişcare să se scoale, să vadă şi să-i oprească. Dar în acelaşi timp îi trecu prin gînd că trebuie să fie George şi deci poate să-l lase în pace. Gîndul acesta îl prăvăli într-un somn mai liniştit. Totuşi bîigui prosteşte pînă să-l copleşească toropeala:

— Apoi... ia seama... nu... vezi bine... ruşine... porcăria... asta...

Îndrăgostiţii nu mai suflară nici o şoaptă. Stăteau îmbrăţişaţi şi neclintiţi ca şi cînd s-ar fi unit pentru totdeauna. În curînd sărutările lor fură iar înghiţite de sforăiturile din pat...

Ion se coborî de pe cuptor cînd cîntau cocoşii a doua oară şi Ana îl însoţi pînă la poartă. Frigul părea mai vrăjmaş, iar întunerecul mai posomorît.

— Tare mă tem să nu fi rămas grea! murmură fata cu dinţii dîrdîind şi glasul ei domol se împrăştie în tăcerea nopţii ca un strigăt puternic.

Flăcăul trebui să-şi muşte buzele ca să nu izbucnească de bucurie. O ciupi uşor de obraz şi apoi porni mulţumit, lăsînd-o în poartă.

Fulgii de zăpadă, mai leneşi, picurau blînd, i se aşezau frumos pe păr, pe umeri, pe obraji; îi simţea topindu-se pe braţe ca nişte sărutări reci şi ameninţătoare. În clipa cînd nu mai auzi paşii flăcăului, Ana văzu deodată că din şanţul cellalt se ridică un om şi porneşte întins spre ea.

— George! George! murmură fata fugind îngrozită în casă.

Vraniţa se închise în urma ei troznind ca o descărcare de armă ucigătoare.

George, ascuns acolo de cînd s-a întunecat, văzuse pe Ion intrînd şi l-a aşteptat pînă a ieşit. Cuvintele Anei le-a auzit limpede, parcă i le-ar fi spus chiar lui. Carnea îi tremura de scîrbă, iar în sufletul lui se frămînta un gol care-l durea. Picioarele-i erau de plumb şi totuşi nu simţea cum le tîra. Se pironi în mijlocul uliţii, cu faţa spre căsuţa turtită de povara întunericului. Stătu aşa, uluit şi pierdut, ca un stîlp de piatră. Umezeala îl pătrunsese la os. Se dezmetici. Scuipă larg, dispreţuitor şi apoi rosti cu o uşurare mare:

— Scroafă!...

Capitolul V

RUŞINEA

1

Săptămîna dinaintea Crăciunului, în toate diminețile, satul clocotea de guițări deznădăjduite. Porcii îngrășați se prefăceau în mușchi și cîrnați, meniți să mai înzdrăvenească puțin pe oamenii jigăriți de postul care parcă nu se mai sfîrșea. Cu cît se apropiau sărbătorile, cu atît țăranii le doreau mai tare, lingîndu-și buzele mai dinainte în vederea ospățurilor obișnuite și atît de mult așteptate. Căci în vremea postului mare numai popa și învățătorul mîncau de dulce: Belciug fiindcă avea stomacul afurisit, iar Herdelea fiindcă el nu voia să dea ascultare minciunilor popești...

În alți ani, pe vremea aceasta, Ion, auzind guițările, se simțea mai nenorocit ca oricînd și se înfuria văzînd că, în tot satul, numai Glanetașu și țiganii nu sunt în stare să facă *bojotaia* cuvenită, ba încă unii țigani se sileau și izbuteau să ajungă în rîndul oamenilor și să taie baremi cîte un mascur. Atunci își blestema viața care l-a sortit să rămînă de rușinea satului. Acuma, cu toate că Glanetașu, singurul meșter al satului în căsăpirea neamului rîmătorilor, avea să

primească tot în natură plata pentru tăierea porcilor, spre a putea aduna cărnăriile de sărbători, flăcăul totuși nu-și mai pierdu firea. Fața lui osoasă parcă strălucea. Ba chiar într-o seară, cînd Zenobia începu jelaniile, o curmă împăciuitor:

— Nu face nimic... În curînd vom avea și noi de toate...

Herdelea făcea ce făcea și în fiecare an ucidea cîte doi porci, întîi pentru că lui îi plăceau foarte mult cîrnații și îndeobște porcăria, și al doilea pentru că altminteri ar fi trebuit să cumpere din tîrg untura pentru casă, ceea ce ar fi însemnat o cheltuială peste puterile pungii lui dăscălești. Dar în ăst an *bojotaia* avea o importanță și mai mare din pricina logodnei Laurei, care urma să se serbeze negreșit în ianuarie și cu care prilej proviziile de porc erau menite să aibă un rol fruntaș, mai ales că luau parte și părinții lui Pintea, în fața cărora familia Herdelea voia să se arate la înălțime.

Porcii învățătorului, cumpărați în dricul verii și îngrășați cu porumb, de-abia se mai mișcau în coteț, încît tăierea îi mîntuia de o moarte păgubașă, năbușirea în propria lor grăsime, după cum spuse Glanetașu inspectîndu-i cu două-trei zile înainte de termenul fatal.

În zorii zilei meșterul măcelar se înființă însoțit de Ion și de Zenobia. Casa Herdelea era în picioare, dar fetele stăteau ascunse în salon, cu capul în perne și cu degetele în urechi ca să nu audă horcăielile animalelor osîndite.

Glanetașu își ascuți cuțitul de junghiat cu multă îngrijire, împărțind rolurile tuturor: Ion va lua porcul de urechi, îl va trînti jos pe o rînă și-i va ține capul, Herdelea și Titu vor imobiliza picioarele dinapoi,

Zenobia va ajuta la picioarele dinainte, iar dăscălița va strînge sîngele în lighean... Totuşi lucrurile n-au mers tocmai strună, cum ar fi dorit măcelarul satului. Porcii, auzind ascuțirea uneltelor, începură să grohăie neliniştiți, parc-ar fi simțit primejdia. Degeaba deschise învățătorul uşa cotețului; dobitoacele nu voiau să iasă în ruptul capului. Ion trebui să apuce pe unul de urechi şi să-l tragă afară cu multă caznă. D-na Herdelea, prea miloasă, nu putu ține ligheanul unde trebuia, încît sîngele se scurse mai mult pe de lături, făcînd o pată mare roşă în zăpada proaspătă. Guițatul porcului însă se îngroşa mereu, schimbîndu-se în horcăituri lungi şi din ce în ce mai rare, pînă cînd cei ce-l țineau simțiră că nu mai clinteşte. Glanetaşu îşi şterse cuțitul şi mîinile însîngerate în părul ucisului, iar Zenobia, pipăindu-i spinarea, declară că slănina e mai groasă de şapte degete... În vremea aceasta celălalt porc grohăia atît de speriat că în clipa cînd Ion deschise portița cotețului, năvăli afară cu toată iuțeala îngăduită de grăsimea-i prețioasă, căutînd să scape de moarte prin fugă. Cuțitul Glanetaşului fu astfel nevoit să-i curme viața tocmai lîngă poarta dinspre uliță.

Bojotaia se făcu chiar în ogradă. Paiele trebuincioase le împrumutase Macedon Cercetaşu. Porcii fură pîrjoliți amîndoi deodată. Flăcările se înălțau vesele în vreme ce Glanetaşu le plimba de ici pînă colo pe trupurile victimelor. Ceilalți stăteau în jurul focului, încălzindu-şi mîinile, prețăluind mereu valoarea porcilor, mai aruncînd uneori cîte o glumă şi trăgînd în răstimpuri cîte o duşcă de rachiu dintr-o ploscă plină. Mai tîrziu coborîră în curte şi domnişoarele, compătimiră mult pe sărmanele dobitoace, şi-şi primiră porțiile din urechile rumenite pe care le mîncară la fața

locului, potrivit obiceiului ce rămăsese din copilărie la toate bojotăile.

Munca mai grea de-abia de-acuma începea cu spintecarea, împărțirea cărnii şi a slăninii, spălatul mațelor, facerea cîrnaților... Avură toți de lucru toată ziua şi mai rămînea pe mîine topirea unturii şi alte mărunțişuri. Totuşi dăscălița, alegînd cărnurile a găsit vreme să repeadă o tocană grasă şi pipărată şi chiar să răstoarne o mămăliguță lîngă ea, spre încîntarea stomacului lui Herdelea, cam prea încărcat de rachiu. Cu toate stăruințele învățătorului, familia Glanetaşu nu se înduplecă nici măcar să guste din bunătatea de mîncare.

— Am ținut postul atîtea săptămîni... n-o să ne spurcăm acuma, cu cîteva zile înainte de sfintele sărbători, că doar nu suntem copii şi n-om plezni, se lămuri Zenobia înghițîndu-şi saliva de poftă.

Seara, după ce Glanetaşu şi Zenobia plecară, iar Herdelea adormise îmbrăcat şi pe cînd dăscălița făcea planuri cu fetele pentru a doua zi în salon, Ion, cu limba dezlegată de băutură, povesti lui Titu cum stă cu Ana. Domnişorul îl ascultă foarte satisfăcut, îi ceru amănunte şi, în cele din urmă, îl puse să jure că i-a spus tot.

— Şi crezi c-a rămas însărcinată? întrebă Titu cu ochii strălucitori de curiozitate.

— Cum o vrea Dumnezeu, domnişorule, răspunse flăcăul. Şi de n-a rămas pînă acuma, mai are vreme să rămîie! adăogă apoi cu un rîs larg care-i dezvălea gingiile roşii şi-i întipărea pe față atîta răutate şi încăpățînare, încît Titu se înfricoşă şi murmură dojenitor:

— Al dracului mai eşti, măi Ioane!

2

Chiar în ajunul Crăciunului sosi o scrisoare de la părinții lui Pintea prin care se fixa data logodnei pentru a doua duminecă după Bobotează. Astfel sărbătorile fură în casa Herdelea mai vesele decît de obicei. Învățătorul se aprovizionase din belșug cu rachiu, dăscălița făcuse niște cozonaci ca aurul, Laura cu Ghighi pregătise trei feluri de prăjituri ca să ajungă și pentru a treia zi de Crăciun cînd se vor aduna în Pripas prietenele lor, două oale uriașe, vechi, legate cu sîrmă, pline de sarmale, forfoteau pe cuptor, în sfîrșit ca în toate bunele gospodării românești cu prilejul Crăciunului, așa că puteau veni colindătorii și musafirii.

Cel dintîi s-a înființat Ion, cîntînd o colindă frumoasă sub fereastra luminată și pe urmă mai cîntînd una în casă, după ce fu cinstit cu băutură și cîțiva gologani, cum e datina. Pe cînd era feciorul Glanetașului înlăuntru, un cîrd de fete începu afară *Lerui Doamne*. Herdelea le pofti în casă, dar fetele fugiră rușinate, mai ales aflînd că-i și Ion acolo. Toată seara colindătorii se ținură apoi lanț, spre înduioșarea dăscăliței care, în asemenea împrejurări sfinte, își aducea totdeauna aminte de tinerețea ei și lăcrima.

Mai tîrziu sosiră și soții Lang care, în urma invitației lui Titu, veniră să vadă cum se serbează ajunul Crăciunului românesc. În realitate Titu, acuma muncit numai de dorul femeiei iubite, îi poftise pe amîndoi ca să se poată întîlni cu ea, iar Lang primise cu bucurie, și îndată, presimțind că e rost de băutură multă și gratuită. Sosirea acestor musafiri tulbură mulțumirea doamnei Herdelea, bosumflată că Titu i-a adus în casă niște jidani să-i pîngărească sărbătorile, oricît se silise tînărul să-i explice că soții Lang, deși el e

evreu, nu sunt jidani, deoarece nu țin legea jidovească, ba chiar nici o lege. Profitînd de supărarea mamei sale, Titu propuse oaspeților să-i plimbe puțin ca să audă cum răsună de colinzi tot satul. Lang, dedulcindu-se la rachiu, firește, se codi, spre bucuria vajnicului îndrăgostit care astfel putu pleca singur cu Roza. Au hoinărit vreun ceas prin locurile cele mai întunecoase, fără să simtă frigul sau să se împiedece de zăpada răbdătoare.

După miezul nopții i-a venit inima la loc și dăscăliței în clipa cînd s-au pomenit cu corul studenților liceului din Armadia, sosit înadins să cînte trei colinzi „părinților celor mai drăgălașe domnișoare dimprejur", cum a spus îndrăzneț, într-o cuvîntare patetică și cu paharul plin în mînă, un elev care diviniza în taină pe Ghighi.

Veselia luă proporții atît de mari încît, mai tîrziu, uitînd neînțelegerile ce-i despărțeau de Belciug, se cărăbăniră cu toții să-i facă o surpriză cu o colindă bătrînească pe care doamna Herdelea o știa din copilărie și pe care pe-aici nimeni n-o cunoștea. Preotul care juca durac cu cîțiva țărani fruntași, încîntat de colindătorii neașteptați și distinși, îi primi cu o bucurie rară, puse la bătaie o damigeană de vin, nu-i mai lăsă să plece pînă dimineața, iar în cele din urmă își îngădui chiar cîteva glume lumești cu Roza Lang, spre indignarea lui Titu îngălbenit de gelozie...

Dar sărbătorile trecură ca părerea și logodna Laurei bătu la ușă. Vremea fiind scurtă, toți se așternură pe muncă, să se prezinte cumsecade în fața mirelui și a cuscrilor. Logodnica trebuia să-și isprăvească o rochie nouă, foarte simplă și frumoasă, în care o să cunoască pe viitorii ei socri. Ghighi nu voia nici ea să apară ca o slujnică și-și transformă o rochiță,

făcînd-o aproape nouă. Însăşi doamna Herdelea consimţi ca fetele să-i lucreze o rochie modernă, deşi ea era vrăjmaşa luxului şi se încăpăţîna să se îmbrace în haine de acum zece ani şi păstrate bine, fiindcă le purta cu multă simţire. Herdelea alerga mereu prin Armadia după cumpărăturile trebuincioase, mai fericit poate decît toţi, povestind oricui îl asculta, ce noroc are fata lui, lăudînd pînă-n cer pe Pintea, pe Laura, pe toată lumea... Numai Titu nu se interesa de nimic, umblînd veşnic pe urmele Rozei Lang, încît prin Jidoviţa şi prin Armadia începea să se şoptească ici-colo că nu poate fi lucru curat între feciorul dascălului din Pripas şi nevasta noului învăţător din Jidoviţa.

Serile reîncepură discuţiile în casa Herdelea, uneori mai potolite, alteori mai aprinse. Pricina era tot Pintea, dar acum sub forma zestrei. Adevărat că George nu cerea nici un ban şi nici altfel de zestre. Herdelea se fălea chiar că „omul vrea pe Laura şi numai pe Laura". Totuşi fetele adăogau că fără zestre nu înseamnă fără trusou şi că în trusou intră şi cele cuvenite pentru începutul tinerei gospodării, deoarece n-ar fi demn să-i pretindă omului pînă şi scaunul pe care să se aşeze în casa lui. Ba chiar buna-cuviinţă spune că tatăl miresei e dator să plătească neînsemnata taxă de hirotonisire a ginerelui. Bătrînii însă repetau mereu că orice lux e primejdios la temelia unei căsnicii noi, că şi aşa sunt destule cheltuieli cu logodna şi cu nunta, şi mai ales să nu uite că mai rămîne în casă o fată de măritat... Argumentele fetelor, fiind stropite cu lacrimi, avură darul să convingă pe Herdelea care, amanetîndu-şi leafa şi dobîndind girul notarului Stoessel împrumută o mie cinci sute de zloţi de la Banca Someşana spre a putea ţine piept dorinţelor Laurei.

Logodna se făcu fără mare ceremonie şi fără invitaţi. Numai Elvira Filipoiu şi domnişoarele Spătaru, cele mai bune prietene ale Laurei, fuseseră poftite în mod excepţional. Încolo nici un străin, deşi Titu stăruise din răsputeri să cheme şi pe soţii Lang.

George, împreună cu părinţii au sosit după-amiazi. Bătrînul Pintea avea o înfăţişare impunătoare. Înalt şi spătos, se ţinea drept ca bradul, cu toate că se apropia de şaptezeci, şi faţa-i era rumenă, părînd chiar aprinsă alături de albeaţa mustăţilor ce se îmbinau cu o barbă stufoasă de apostol. În ochii albaştri cuminţi blîndeţea se împerechea cu sclipiri de voinţă şi hotărîre. Părul mare, nins şi zbîrlit, părea o coroană de zăpadă potrivită pe fruntea lată şi puţin brăzdată. Era preot din vremea veche, păstor harnic dar şi gata să pedepsească oile neascultătoare. Alături de dînsul preoteasa făcea impresia unui copil oropsit. Mică, ajungînd de-abia pînă la inima bătrînului, cu pielea obrajilor scorojită de mii de zbîrcituri, cu ochii căprui, veşnic speriaţi, cu părul lins, de o coloare nehotărîtă, femeia se văita într-una, avea sumedenie de junghiuri şi vorbea cu glas tremurat şi înfricoşat, privind des spre stăpînul ei, ca şi cînd mereu ar fi vrut să-i implore îngăduinţa de-a deschide şi ea gura.

În dumineca logodnei, pe la prînz, se nemeri să pice, nechemată, şi mama lui Herdelea, o ţărancă îndoită de spate, cu faţa roşcovană şi zîmbitoare, cu nişte ochi vii şi cam vicleni. Neîndurîndu-se să plătească zece creiţari unei căruţe de ocazie, a călătorit pe jos din Zagra pînă aici, cu desagii în spinare, încărcaţi cu ce găsise mai bun prin casă pentru nepoţii ei. Cînd află că Laura se mărită, o sărută de nenumărate ori şi plînse cu mare poftă, compătimind pe sărmana nepoată care începe atît de curînd necazurile vieţii.

Își aduse aminte de „moșul"ei, care s-a prăpădit acum trei ani căzînd din vîrful unei clăi de fîn pe o grapă de fier și rupîndu-și șira spinării, și care, Dumnezeu să-l ierte, în fiecare zi o snopea în bătăi, încît de multe ori îi venise să-și ia lumea-n cap de groaza lui. Numai de n-ar da și Laura peste un asemenea bărbat, c-ar fi vai ș-amar de sufletul ei... Laura rîse de temerile bunicei, dar doamna Herdelea se necăji de atîta prostie. De altfel ea nu se prea împăca cu soacra fiindcă aceasta, ori de cîte ori se întîmpla vreo ceartă, ținea partea învățătorului, ba-l mai și îndemna să bea „că doar o viață are omul"... Din toată familia, bunica mai bine se înțelegea cu Ghighi căreia îi povesti iarăși cum s-a făcut domn Zaharia, fugind de acasă numai cu o traistă de prune uscate și înscriindu-se singur la școala cea mare din Armadia... După ce sosiră musafirii, bătrîna trecu la bucătărie; se simțea mai în largul ei acolo împreună cu vizitiul lui Pintea și cu Zenobia, care venise să dea o mînă de ajutor dăscăliței...

Belciug se oferise să schimbe el inelele logodiților și să citească rugăciunea potrivită. Doamna Herdelea, în clipa solemnă, avu un zîmbet de fericire pe buze, dar lacrimile îi curgeau șiroaie. Învățătorul era atît de mișcat, că trebui să dea peste cap un pahar de vin ca nu cumva să-l podidească plînsul. În toată casa numai Titu stătea ursuz cu gîndurile la Rozica.

George Pintea sorbea din ochi pe Laura. Cînd s-au sărutat, după schimbarea verighetelor, s-au roșit amîndoi așa de tare că toată lumea a rîs de dînșii.

Logodna se încheie cu o masă împărătească. Popa Belciug ținu o cuvîntare mișcătoare pentru fericirea tinerilor, urîndu-le copii mulți și viață lungă. George îi răspunse printr-o declarație de iubire pe care preotul se grăbi a o transmite Laurei. Astfel solem-

nitatea făcu loc jovialității cuvenite. În atmosfera caldă George, cu ochii înflăcărați, plimbîndu-se prin casă cu mîinile la spate, începu să-și desfășoare planurile de viitor, despre apostolatul ce-l are de îndeplinit în satul de la marginea românismului, unde primejdiile sunt mai mari, datoriile mai multe, munca mai grea... Povesti cum în Vireag, comuna din Sătmar unde este numit el să păstorească, românii nici nu știu românește, încît sunt siliți să spună pe ungurește că sunt români... Rostul lui e deci să întoarcă oile rătăcite, să răspîndească graiul românesc, să întărească mîndria națională a celor șovăitori. Se poate o chemare mai frumoasă pentru un cărturar conștiincios? Totuși sarcina e atît de apăsătoare, că n-ar fi îndrăznit să și-o ia fără o tovarășă de viață ca Laura, ea însăși o romîncă entuziastă. Împreună vor munci mai cu drag și cu mai multă încredere în izbîndă... Vorbind, însuflețirea îi îmbujora fața, părea că se înalță. Însăși Laura, căreia îi rămăsese în fundul inimii teama că viitorul ei soț e prea scund, îl vedea acuma mult mai mare ca ea, asemenea unui cuceritor de suflete.

La început bătrînul Pintea fuse mai rezervat și se adîncise într-o dispută teologică cu Belciug, ca să aibă răgaz să studieze în acest timp pe viitoarea soție a fiului său, precum și restul familiei Herdelea. Privirea lui se întîlnea din cînd în cînd cu a lui George, care parcă-i zicea mereu: „Ei, așa-i că-s oameni foarte de treabă?" Încetul cu încetul apoi se încălzi și el, iar mai tîrziu, venind vorba de copiii lui, își dădu drumul de-a binelea. Vorba o aduse preoteasa Profira, care se împrieteni repede cu doamna Herdelea și i se jelui că a îmbătrînit și s-a trecut atît de mult pentru că a făcut treisprezece copii; dăscălița o compătimi îndelung și se făli, la rîndul său, că și ea a născut nouă,

dar bunul Dumnezeu nu s-a milostivit să-i lase în viaţă decît pe cei trei care se văd.

— Mie-mi pare rău că-mi lipseşte unul singur ca să avem duzina completă! interveni aci bătrînul Pintea rîzînd jovial, cu ochii închişi. Noi, ce-i drept, ne-am silit cît am putut, am tras şi peste douăsprezece, dar tot degeaba, urmă dînsul vesel, uitîndu-se mîndru şi pe rînd la toată lumea, parcă ar fi aşteptat să se bucure toţi de mulţumirea lui; întîlnind însă privirea lui Belciug, care zîmbea iertător, îşi aminti că un preot nu se cuvine să se piardă în glume uşurele, deveni deodată serios şi adăogă mîngîindu-şi barba: Unsprezece trăiesc, doi am îngropat... Domnul a dat, Domnul a luat, fie-i numele binecuvîntat!

Adaosul răci puţin atmosfera, încît Herdelea, spre a o reînsufleţi, se apropie cu scaunul de Pintea şi-i zise încîntat:

— Ai fost voinic de tot, cuscrule! Hehehe!

Cuvîntul „cuscrule" căzu neplăcut pentru bătrînul Pintea, dar deoarece i se deşteptase pofta de taifas, continuă fără a se uita la Herdelea:

— Unsprezece ne trăiesc din mila lui Dumnezeu... Şi toţi mari, toţi zdraveni, toţi bine, cu ajutorul lui Dumnezeu... Iată, ăsta e al nouălea, şi arătă pe George care vorbea în şoaptă cu Laura, fiindcă lăudăroşiile moşneagului îi erau cunoscute şi puţin plăcute. Am ajuns de nici nu mai putem ţine socoteala nepoţilor... Adică stai oleacă... Alexandru trei, Profira trei, fac şase, Ştefan patru, Ludovica doi, iaca doisprezece... întîia duzină-i gata!...

Apoi cu gesturi ca şi cînd ar predica de pe amvon şi cu o înfăţişare ce nu îngăduia întreruperi, îşi înşiră toate odraslele, găsind pentru fiecare cîte o laudă bine simţită. Alexandru, cel mai mare, e profesor în

România, la liceul din Giurgiu; s-a însurat acolo cu fata unui arendaş bogat, cu un nume grecesc, dar altfel om cumsecade. Stă foarte bine Alexandru, a luat zestre o moşie de cîteva sute de pogoane şi crede că în curînd o să ajungă directorul liceului, ceea ce ar şi merita, fiind un adevărat savant. Al doilea fecior, Ştefan s-a înstrăinat puţin; ţine o nemţoaică din Posen pe care a cunoscut-o la Berlin pe cînd studia ştiinţele tehnice. Altfel ea e femeie de neam, profesoară la un liceu de fete, iar el e inginer la uzinele Skoda. Au patru copilaşi, frumoşi şi cuminţi cum nu s-a mai pomenit! Păcat numai că nemţoaica nu ştie boabă româneşte şi, din nenorocire, nici copiii. În fiecare vară vin cu toţii de petrec cîte o săptămînă în Lechinţa, pe cînd Alexandru n-a mai fost pe-acasă de vreo zece ani. Pe urmă, după vîrstă, între băieţi, vine Liviu, care-i numai de treizeci şi doi de ani şi e căpitan de stat-major, acuma la comandamentul corpului de armată din Graz, dar are speranţe multe să-l mute în curînd la Sibiu, mai aproape de acasă. Strălucit băiat şi cu viitor de aur. A terminat întîiul şcoala de război, iar toamna aceasta şi-a trecut cu distincţie examenul de ofiţer superior în statul-major. O singură meteahnă are: i-e groază de însurătoare. Nu ştiu cui să semene, căci în neamul Pintea toţi sunt drăgostoşi. Poate cu preoteasa, care în viaţa ei n-a ridicat ochii asupra altui bărbat, măcar că a fost în tinereţe ca o floare... Fireşte că în familie se află un medic. Este Virgil, stabilit la Sibiu, avînd o clientelă straşnică, de-l invidiază pînă şi străinii. Fiind un român înfocat şi făcînd orice sacrificii pentru cauza naţională, e foarte bine văzut în cercurile politice româneşti conducătoare şi n-ar fi de mirare să ajungă ca mîine deputat în Camera din Budapesta... Cel mai potolit dintre toţi

este Ionel, contabil la o bancă mare din Cernăuţi, strîngător, harnic, priceput în socoteli, menit să devină milionar sau cel puţin director de bancă... Acuma vine la rînd George, băiat bun şi el, mai ales că s-a dedicat carierei părinteşti. Cînd va închide ochii bătrînul, George va continua să păstorească turma credincioşilor din Lechinţa... Mai rămîn doi feciori, Marcu şi Vasile. Cel dintîi e zvăpăiat de tot cu naţionalismul; el a fost anul trecut conducătorul grevei studenţilor români din Budapesta, pentru că un profesor a încercat să-i oprească de-a vorbi româneşte. Vasile acuma îşi termină liceul la Blaj... Dar fetele! Cea dintîi, botezată Profira, după numele preotesei, e măritată tocmai în Basarabia, lîngă Chişinău. A întîlnit-o un boiernaş basarabean la Giurgiu, pe cînd ea era la Alexandru şi într-o bună zi primim vestea că „dragi părinţi, mi-am găsit fericirea, m-am logodit cu..." Atîta-i norocul de călător! Pe cea de-a doua, pe Ludovica, a luat-o avocatul Victor Grozea din Cluj şi are doi copii, un băiat şi o fetiţă. Şi, în sfîrşit, Eugenia, mezina, o frumuseţe rară, e nevasta deputatului Gogu Ionescu din România. Se zice c-a înnebunit saloanele Bucureştilor, toată lumea o răsfaţă. Adevărat că e şi tînără de tot, mai mică decît George, deşi acum se împlinesc trei ani de la cununia ei...

Pomelnicul copiilor iubiţi stoarse lacrimi preotesei, fiindcă sunt atît de împrăştiaţi în lumea mare şi n-a avut noroc să-i mai vadă măcar o dată împreună, deşi poate mîine-poimîine va închide ochii pentru totdeauna, prăpădită şi arsă cum este de povara anilor. Pintea îi curmă jelania cu un gest falnic:

— Lasă, babă, fii liniştită şi ai răbdare! Mai avem oleacă şi apoi putem sărbători nunta noastră de aur, dac-o vrea şi Dumnezeu... Atunci o să-i strîn-

gem pe toţi, cu căţel şi purcel din toate colţurile... Ca să se împlinească voia d-tale!

Gura bătrînului acuma torăia într-una, încît Herdelea de-abia a putut schimba cu dînsul, între patru ochi, vorbele serioase cuvenite, declarîndu-i că Laura n-are zestre, dar în schimb are inimă şi... Pintea îl întrerupse nemulţumit:

— Eu am un principiu: nu mă amestec în căsătoriile copiilor. Fiecare să doarmă cum îşi aşterne. Treaba lor e să fie cu ochii în patru...

Nici învăţătorul nu fu prea mulţumit cu răspunsul cuscrului, dar îl înghiţi surîzînd ca şi cînd ar fi auzit o glumă bună.

Se învoiră ca ziua cununiei s-o stabilească Pintea, prin scrisoare, după ce se vor fi înştiinţat toate neamurile. Deocamdată rămase hotărît doar atîta: că nunta vor face-o în Armadia, pentru a-i putea da solemnitatea cuvenită.

Familia Pintea plecă noaptea tîrziu spre Lechinţa cu trăsura. Cum ieşiră din sat, bătrînul începu să dăscălească pe George că s-a pripit, că nu-i place ce a văzut aici, că se bagă într-o ceată de calici care mai umblă să-şi ascundă mizeria prin sforăială în vorbe ca şi în fapte, că în sfîrşit să ia bine seama pînă ce nu-i prea tîrziu... George se scandaliză că un tată poate vorbi astfel despre nişte oameni aşa de simpatici care ca mîine îi vor fi rude. Căci nu va renunţa la Laura pentru toate comorile lumii. Înţelege că bătrînul ar fi fost mai bucuros să-l însoare cu vreo strîmbă bogată şi că-l doare o noră fără zestre. Dar orice încercări de a-l opri, mai ales după ce s-au şi logodit, sunt absolut zadarnice. Şi decît să-i terfelească mireasa, mai bine să-i vorbească de altceva. Bătrînul, cutropit de oboseală şi de somn, a capitulat repede, urmînd pilda

preotesei care, legănîndu-se în hurducăturile trăsurii, dormita uşor cu gura căscată şi cu ochii înlăcrimaţi...

În casa Herdelea însă lumina nu se stinse pînă spre dimineaţa. O bucurie mare stăpînea toată familia. De-abia acum îşi dădeau seama de norocul Laurei. Învăţătorul înşiră triumfător şi de mai multe ori toate neamurile lui George, întrebînd mereu pe Laura dacă n-a avut el dreptate cînd a stăruit să-şi alunge gărgăunii din cap şi să fie cuminte. Pe faţa logodnicei se întipărise, ca o mască, un surîs de fericire. Făgădui surorei sale că o va lua cu dînsa să o mai scoată prin lume, căci nu se ştie de unde sare norocul omului şi mai ales al unei fete. Iată, ea, dacă nu se ducea atunci la Sîngeorz, n-ar intra azi într-o familie atît de mare şi de distinsă. D-na Herdelea tăcea, zdrobită de emoţie, cu ochii umezi, strîngînd buzele pungă ca să n-o podidească plînsul, iar Ghighi, una-două, se repezea la Laura şi o acoperea de sărutări... Titu nu lua parte la bucuria generală. El tocmai acuma frămînta în minte o poezie în care voia să cînte iubirea herculană.

— Norocul Laurei poate să fie şi norocul tău, Titule! îi zise Herdelea căutînd să-l dezmorţească.

— Aş! Norocul meu sunt eu însumi! răspunse tînărul cu emfază.

— Bine, bine, nu zic ba, urmă învăţătorul. Mă gîndesc însă că acuma, cu atîtea rude mari în lume, ţi-ar fi mai uşor şi ţie să treci în România, cum a trecut Coşbuc, să te apuci mai serios de ispravă...

— Las' că mai este vreme, mormăi Titu scurt, dornic să schimbe vorba.

Herdelea însă se supără şi-i imputǎ că-şi pierde timpul cu fleacuri în loc să-şi croiască un rost în viaţă, că trebuie să muncească dacă vrea să răzbească... Văzînd că discuţia se îngroaşă, Titu se dezbrăcă şi

se culcă foarte amărît că nici chiar tatăl său nu-i respectă năzuinţele, hotărît ca a doua zi să se întîlnească negreşit cu Rozica, singura fiinţă în lume care-l înţelege aievea.

Numai mama lui Herdelea era îngrijorată şi plîngea că Laura, sărăcuţa de ea, e pe cale să se înstrăineze, în loc să se fi măritat mai pe aproape, cu vreun flăcău bogat, poate chiar din Pripas...

3

Spre sfîrşitul cîşlegilor se răspîndi zvonul în sat că Ana lui Vasile Baciu ar fi însărcinată. Nimeni nu ştia de unde a pornit vorba şi mulţi nu credeau. Vestea însă umbla din casă în casă, în şoaptă, ca un tîlhar. Femeile o înfloreau, o dichiseau cu voluptate. Cînd trecea Ana pe uliţă, nenumărate perechi de ochi o pîndeau de după toate gardurile şi din toate ferestrele, în taină, măsurîndu-i mijlocul, pipăindu-i burta, cercetîndu-i mersul. Şi cele mai şirete spuneau celor proaste:

— Nu vezi, leliţă, cum umblă să-şi ascundă păcatul, cum se strînge în bete ca într-un chimir?

Şi cele mai păcătoase o bîrfeau mai stăruitor, ca omul care nu poate avea odihnă din pricina paiului în ochiul aproapelui.

Ana, de altfel, din noaptea aceea, trăia cu frica în sîn. Se mira că George tace, cînd ea era sigură că el ştie tot. În fiece minut se aştepta să i se dea în vileag păcatul şi aşteptarea aceasta era mai chinuitoare ca însăşi conştiinţa greşelii. De atunci încoace George n-a mai călcat pragul casei lui Baciu, deşi faţă de Ana se purta parcă nu s-ar fi întîmplat nimic. Vasile Baciu

nu pricepea de ce nu mai vine George şi, într-o seară, s-a sfătuit şi s-a chibzuit cu fata cum să afle pricina schimbării lui? Atunci, din încurcătura ei, din gălbenirea obrajilor ei, din bîlbîielile ei speriate, ţăranul şi-a adus aminte ca prin vis... şi faţa i s-a luminat. Bănui pricina. Apoi cînd, în cîteva nopţi, simţi că Ana iese afară pe furiş şi rămîne în frig cîte-un ceas, două, se linişti pe deplin. Înţelegea tot şi era mulţumit. Păţania fetei aducea apa tocmai la moara lui. Îi părea chiar bine că a păcătuit, că aşa George va trebui să o ia mai repede iar el va scăpa de o grije. Îşi zicea că flăcăul acum vine într-ascuns, dar curînd va trebui să vie în peţit. De aceea, întîlnindu-l, îi arăta mai multă prietenie ca în trecut, îi făcea cu ochiul spre a-i arăta că ştie şi nu-i supărat, şi-l cinstea ca pe un ginere gata, ceea ce pe George îl zăpăcea...

Fata însă aştepta nopţile cu nerăbdare din ce în ce mai mare. Zilele scurte de iarnă i se păreau nesfîrşite şi, îndată ce se însera, îşi pierdea cumpătul, se roşea la fiece vorbă a tatălui ei, îşi făcea mereu de lucru pe-afară ca să asculte de n-a sosit cumva Ion cu frica în inimă că poate n-o să mai vie, şi nu ştia cum să aştearnă patul mai repede, să se culce bătrînul şi să stingă lampa. Şi flăcăul se înfiinţa nesmintit, veşnic spre miezul nopţii, scîrţîind puţin portiţa ca să-i dea de ştire... În casă însă n-a mai intrat niciodată. Ana a pregătit, chiar de-a doua zi, un culcuş moale într-un stog de paie din grădiniţă. Peste o săptămînă s-au mutat în podul grajdului, unde erau mai adăpostiţi de orice primejdie.

Pe la Crăciun, Ana a ştiut sigur că a rămas grea şi, într-o îmbrăţişare pătimaşă, printre vorbe de iubire, şopti lui Ion că de acuma viaţa ei atîrnă de voinţa

lui. Flăcăul nu zise nimic, dar de atunci nu mai veni în fiecare noapte.

Zvîrcolindu-se fără somn pe cuptor, fata îl aştepta totuşi mereu, îşi ascuţea urechile să audă scîrţîitul portiţei, îi ţiuiau creierii de încordare şi nu putea închide ochii pînă dimineaţa. A doua zi căuta şi-i găsea ea singură scuze, iar apoi, cînd după mai multe nopţi chinuite Ion catadicsea să se arate, ea nici nu îndrăznea să-l mustre, de teamă că nu va mai veni de loc. Se simţea o jucărie în mîinile lui şi totuşi nu-i trecea prin gînd să-l învinuiască. De altfel, îşi zicea, în iubire nici nu poate fi vorba de vină. Ei doi sunt sortiţi unul altuia. Ce s-a întîmplat era scris să se întîmple. Cu toate acestea îi era ruşine de lume încît de-abia cuteza să iasă din ogradă. Lumina zilei îi ardea obrajii. Cînd avea trebuinţă să meargă pe uliţă, umbla cu ochii în pămînt, să nu fie nevoită să întîlnească privirile oamenilor. Îşi închipuia că ruşinea ei trebuia să rînjească de pe toate coperişurile caselor. Atunci se întreba spăimîntată, cum are să se sfîrşească nenorocirea aceasta? De ce nu mai încearcă Ion s-o ceară de nevastă, s-o scape din ghearele grijilor? Poate că mărturisind tot, tatăl ei s-ar înmuia, dacă cumva n-ar omorî-o... Sau Ion lasă înadins să treacă vremea, s-o arate satul cu degetul? Bănuiala că Ion ar fi în stare să-şi bată joc de sufletul ei o îngrozea mai mult decît mînia bătrînului...

Flăcăul lipsi o săptămînă încheiată, iar pe urmă cînd veni nu mai vru să se suie în podul cu fîn. Aminti Anei că, într-o noapte, Vasile Baciu a ieşit de a dat vitelor nutreţ şi era cît pe-aci să-i descopere. Fata n-avu curajul să mai stăruie, dar îi spuse cu glasul tremurat de lacrimi să vie mai des, ca şi înainte, şi să facă ceva, ce-o crede dînsul de bine, pentru că în curînd nu-şi va

mai putea ascunde sarcina... Ion mormăi cine ştie ce, şi din noaptea aceea nu se mai arătă pe la Ana.

Trecu o săptămînă, două, cinci... Fata află că Ion s-a dus să taie la pădure în Munţii Bîrgăului, împreună cu alţi bărbaţi. Îşi dădu seama că e pierdută, că de-acum numai de la Dumnezeu mai poate nădăjdui scăpare. Se prăpădea plîngînd amarnic, ca şi cînd ar fi avut nevoie de toate lacrimile din lume ca să-i înece durerea ei cea mare... Faţa i se îngălbeni şi se împestriţă cu nişte pete pămîntii.. Păcatul nu se mai putea tăinui şi răfuiala se apropia.

Deoarece cîşlegile erau pe sfîrşite, iar George nici habar să vină să ceară fata, Vasile Baciu începu să se posomorască. Adică să fi vrut flăcăul să-şi bată joc de Ana şi s-o lase pe urmă de rîsul satului? Dacă ar fi aşa, atunci... Nu putea să se gîndească ce-ar fi atunci, căci îl cuprindea mînia şi i se întuneca mintea. De cîteva ori se hotărî să meargă la Toma, să se înţeleagă împreună omeneşte. Dar totdeauna, cînd să iasă pe poartă, simţea că-i crapă obrajii. Cum să se ducă el să-şi îmbie fata, ca un cerşetor? Intra la Avrum, se îmbăta şi ocăra pe George, vorbind singur în fundul sticlei de rachiu.

În sfîrşit nu mai erau decît cinci-şase zile pînă să intre în postul cel mare. Ana începea să aibă ameţeli şi uneori chiar vărsături. Şorţul i se rotunjea văzînd cu ochii... Vasile Baciu îi vedea suferinţele şi o compătimea. Îi fu frică să nu se prăpădească fata şi, înainte de a chema pe doctorul Filipoiu din Armadia, care e scump şi nici nu se uită la om pînă nu-i ia banul din mînă, aduse pe baba Firoana, meşteră mare în descîntece şi moaşă vestită în toate satele dimprejur. Firoana, zbîrcită la faţă, dar sprintenă la suflet, schim-

bă numai două şoapte cu Ana, o pipăi uşor pe pîntece şi apoi spuse verde ţăranului:

— Mare mirare să nu fie băiat, măi Vasile!... Numai să-i ajute Dumnezeu să-l poarte sănătoasă...

Fata se ghemui pe vatră, ca un cîine vinovat, cu ochii în pămînt, aşteptînd s-o omoare. Vasile Baciu însă nu rosti nici o vorbă. Stătu toată seara cu cotul pe colţul mesei, cu privirea îngheţată, oftînd des ca un bolnav de moarte.

4

Ghiţă Pop, singurul copist român de la judecătoria din Armadia, unul din pretendenţii dăscăliţei de pe vremea cînd jucau împreună teatru în Monor, stînd într-o zi la un pahar de bere cu Herdelea, cu care era prieten din copilărie, îi spuse că e zarvă mare la judecătorie din pricina anchetei orînduite de ministrul justiţiei, în urma plîngerii lui Ion Pop-Glanetaşu din Pripas. Judecătorul turbează şi aşteaptă dintr-o clipă într-alta sosirea unei comisiuni de la tribunalul din Bistriţa, trimisă se cerceteze şi să raporteze fără întîrziere. Toţi se întreabă cine i-o fi făcut pozna asta judecătorului?

— Să-ţi închipui, dragă Zaharie, ce cap are şeful! sfîrşi zîmbind copistul. Nu că i-ar fi frică. Fiindcă vorba ceea: corb la corb nu scoate ochii. Dar ruşinea pe el să se pomenească cu asemenea bobîrnac. Cred că mai bucuros ar fi fost să-i fi tras cineva două palme în piaţa bisericii, decît să păţească una ca asta. S-a şi jurat însă că nu se mulcomeşte pînă nu află cine a îndemnat pe ţăran să facă jalba şi cine i-a făcut-o, şi pînă nu-i bagă în puşcărie pe toţi!

Herdelea simţi o săgeată prin inimă auzind vestea şi mai ales ameninţarea judecătorului. De frică se gîndi un moment să mărturisească copistului că el e autorul plîngerii şi să-l întrebe cum să se apere de s-ar întîmpla să-l descopere în cele din urmă? Dar îşi luă seama repede. Oricît de prieten i-ar fi Ghiţă Pop, tot s-ar putea să scape o vorbă pe undeva, chiar fără voie şi să-l nenorocească. Apoi, curînd, ştiindu-se la adăpost, o mîndrie priincioasă îi umplu pieptul, care parcă-i zicea: „Uite ce ai fost în stare să faci tu, Zaharia Herdelea! Vezi ce putere ai? Să mai poftească cineva să te înfrunte!" Rîse deci şi el, îşi frecă mîinile şi zise copistului, trăgînd cu ochiul:

— Lasă-l că bine-i face, fie vorba-ntre noi! Să-l mai zgîlţîie niţel şi pe dumnealui, că prea se fuduleşte de parc-ar fi frate cu sfîntul Petru!

Cum ajunse acasă strigă pe Ion şi-i povesti ce-a auzit, avînd grijă să-i reamintească foarte grav că, orice l-ar întreba comisiunea, el să spună sus şi tare că jalba i-a scris-o un domn de la Bistriţa pe care nici nu ştie cum îl cheamă. După ce flăcăul se jură şi se închină că va face întocmai, Herdelea declară cu multă demnitate că în sfîrşit a sosit şi ceasul dreptăţii. Se credea în sufletul lui răzbunătorul nedreptăţilor... Laura şi Ghighi împărtăşeau mîndria tatălui lor, mai cu seamă pentru că judecătorul n-avea buna-cuviinţă nici să le salute cînd le întîlnea deşi le cunoştea foarte bine. Dăscăliţa însă ar fi fost mai bucuroasă să vadă la răcoare şi pe popa Belciug, pe care nu-l putea suferi oricît căuta dînsul s-o linguşească; pe cine a scos ea de la inimă, scos rămîne în vecii vecilor.

— Fii pe pace, nevastă, îi zise Herdelea trufaş, că nu scapă nici sfiinţia-sa cu mîna goală din comedia asta! Are să mănînce şi el ruşinea cu lingura, n-ai grije!

Niciodată n-a sălăşluit atîta mîndrie în casa Herdelea ca în zilele acestea. Viitorul se întrezărea trandafiriu. Din toate părţile nădejdile bune surîdeau.

Laura, de cînd se logodise, trecuse printr-o schimbare mare. Serioasă fusese ea întotdeauna, dar acuma parcă seriozitatea îi şedea mai bine. De unde pînă atunci nu se potrivise de loc în păreri cu mama ei, azi vorbeau ca două tovarăşe şi nu se sfia s-o întrebe mereu, ba cum se găteşte cutare mîncare, ba cum se croiesc pantalonii bărbăteşti, ba cum se fac murăturile... Era hotărîtă să fie o gospodină desăvîrşită, să vadă Pintea că, deşi ea n-a avut zestre, are în schimb atîtea alte calităţi preţioase încît se poate lua la întrecere cu orice domnişoară din Ardeal. Mai ales se gîndea că va iubi foarte mult pe George, ca astfel să-l răsplătească pentru dezinteresarea lui care, pe lîngă că-i face cinste, e o floare aşa de rară în lumea asta materialistă. Dar îndată ce voia să-şi închipuie cum îl va iubi, se izbea de nedumerire. Nu că i-ar mai fi păsat de Aurel Ungureanu. Laşitatea lui o scîrbea, îndeosebi de cînd auzise din gura viitorului ei socru pomelnicul neamurilor distinse care, era sigură, o vor primi cu braţele deschise. Totuşi se întreba în sufletul ei dacă tocmai schimbarea aceasta bruscă nu e o dovadă de egoism interesat din partea ei.

La urma urmelor Aurel i-a fost drag. Îşi amintea cu cîtă tremurare de inimă îi dorea vizitele, cum i se întipărea în minte fiece vorbă a lui, cu ce plăcere dansau împreună la toate petrecerile... Amintirile o zăpăceau. Dacă asta n-a fost iubire, atunci ce-i iubirea?... Adevărat că pe urmă el s-a purtat urît neavînd nici o tresărire de indignare cînd a aflat că Pintea i-a cerut mîna, ceea ce însemnează că, pentru el, iubirea ei a fost o jucărie fără preţ, o simplă trecere de vreme.

Poate însă că şi ea a fost vinovată, că n-a făcut cu el decît exerciţii de cochetărie... Dar Pintea? Se roşeşte gîndindu-se la sărutarea lui de logodnă, la strîngerile de mînă, la vorbele lui de dragoste şoptite cu o înflăcărare stîngace. Toate nu stîrnesc nimic în inima ei, afară de o sfială aproape dureroasă... Pînă acuma cîteva săptămîni avusese convingerea că iubirea e ceva foarte poetic, eteric şi romantic, ceva scăldat în serenade, oftări ascunse şi visări la lună; crezuse că cel care va iubi-o aievea, va răpi-o într-o noapte fără stele. Iar azi e în pragul cununiei şi, în loc de fraze pompoase, mintea ei frămîntă numai bucătărie, gospodărie, proză şi, printre acestea, dorinţa vagă de-a vedea pe George mare, frumos şi bun... Lucrînd la trusou, rămînea deseori cu mîinile în poală şi cu ochii în gol, aşteptînd parcă un răspuns care nu putea veni. Pintea îi scria în fiecare zi şi ea primea scrisorile cu o strîngere de inimă din ce în ce mai mare. Îi era frică de clipa în care vor înceta închipuirile ce o îngrijorau.

Acuma ar fi avut nevoie de un duhovnic sufletesc care să-i înţeleagă tulburarea şi să i-o aline. Mama ei însă n-ar fi îngăduit în ruptul capului asemenea zbuciumări. Dacă ea, care se credea o martiră a căsniciei, nu şi-a pus niciodată întrebări păcătoase, cum ar putea să-şi pună Laura care a dat peste un om de seamă, nu cum a fost Zaharia Herdelea. Aşa ceva ar fi o fărădelege nemaipomenită... Ghighi iarăşi nu era în stare să-i pătrundă gîndurile. Era prea copilăroasă pentru nişte lucruri atît de serioase. Laura încercă să se sfătuiască cu ea, dar răspunsurile ei naive şi zgomotoase nu-i risipeau şovăirile. Cu prietenele ei, oricît ar fi fost de intimă, tot nu îndrăznea să-şi deschidă inima pînă în fund. Numai Titu ar fi liniştit-o, dar el parcă nici nu vrea să ştie de fericirea ei. Niciodată,

de cînd soarta ei e aproape să se hotărască, n-a căutat să-i uşureze îndoiala... El părea înstrăinat de năzuinţele ei, ca şi cînd ar trăi în altă lume...

Într-adevăr, Titu, căzut în mrejele iubirii pătimaşe, nu mai trăia decît pentru Roza Lang. După cîteva întîlniri, femeia îi cucerise toate gîndurile şi toate simţurile. Ea îl preocupa ziua-noaptea, tulburîndu-l, chinuindu-l şi fericindu-l. Restul lumii, pentru dînsul, parcă nici nu mai exista. Nu trecea o zi fără să se ducă prin Jidoviţa, să se facă luntre şi punte baremi s-o vadă, să-i culeagă un zîmbet cu înţeles sau o privire drăgostoasă cu care să-şi mîngîie dorinţele pînă se va ivi clipa nepreţuită cînd s-o poată strînge iar în braţe. Nimic nu-l mai interesa afară de Roza, nici chiar lecturile lui, căci în fiecare frază printre toate rîndurile, îi răsărea mereu ea şi numai ea, ademenitoare şi stîrnindu-i noi pofte. Ceasuri întregi îşi tortura creierii să cizeleze cîte-un vers sau măcar vreo imagine în care s-o nemurească pe ea... Doamna Lang de altfel se simţea măgulită că a deşteptat o iubire atît de puternică în inima tînărului fără trecut şi-i răspundea cu cochetării veşnic noi. Isteţimea ei instinctivă născocea cu uşurinţă prilejurile de întîlnire şi de îmbrăţişare. Pasiunea aceasta o înviora şi o înfrumuseţa. Trebuia să facă sforţări să se stăpînească şi să nu-şi piardă capul cu totul. Prudenţa femeiei însă trezea o gelozie furtunoasă la Titu, căruia îi părea rău de orice privire aruncată altuia, de orice vorbă schimbată cu altcineva, iar mai tîrziu începu să-l doară şi gîndul că Roza trăieşte într-o casă cu Lang şi că chiar se culcă în acelaşi pat. Îi umbla prin minte s-o despartă de soţul ei şi s-o ia de nevastă. Într-un moment de însufleţire îi spuse şi ei ce-a hotărît, şi ea îi mulţumi cu un uragan de sărutări. Îndată îşi dădură

seama amîndoi că, de vreme ce el n-are nici un cîştig, ea n-ar putea trăi nici o zi fără Lang. Atunci Titu îi făgădui că o va duce cu el în România, cînd va fi să plece. Deocamdată însă nu se mai gîndea serios să se arunce în vîrtejul necunoscutului.

După dibuirile începutului se întîlneau mai ales acasă la ea, în timpul cît Lang era la şcoală. Titu se obişnui curînd şi nu-i mai fu frică să nu-i prindă bărbatul. Îşi întocmi chiar o replică straşnică pentru orice eventualitate: „Domnule, ne iubim şi te urîm! Slobod eşti să iei orice hotărîre!"

Cuvintele acestea i se păreau şi demne şi eroice. Din nenorocire n-avea nevoie de ajutorul lor. Lang era mai orb ca toţi bărbaţii şi nici nu visa măcar să-i bănuiască. De multe ori, în pauze, repezindu-se acasă să mai tragă o duşcă de rachiu ca să-şi întărească energiile pedagogice, găsea pe Titu între patru ochi cu Roza. Nu se mira şi nu se supăra, ci zicea veşnic foarte senin:

— Aici eşti, amice? Eşti drăguţ că mai ţii de urît nevestei mele, că eu n-o prea răsfăţ. Ce vrei, am îmbătrînit... Doreşti un păhărel?

Titu nu se mai ducea nici prin Armadia. De la serata dansantă nu vorbise mai mult de două ori cu Lucreţia Dragu. De cînd putea strînge în braţe pe Rozica, nu mai zicea că are nevoie de iubiri vaporoase. „Oacheşa cu ochii verzi", cum o preamărise el odinioară în poezie, nu-l mai inspira cîtuşi de puţin. I se părea o mică ipocrită încrezută... De altfel nu mai simţea nici o trebuinţă să povestească nimănui cum a cucerit iubirea Rozei. Pasiunea adevărată merge mînă în mînă cu discreţia.

Herdelea, încurajat că una din fete şi-a găsit norocul urmînd sfaturile lui înţelepte, se frămînta acuma să asigure şi viitorul băiatului. Astfel nu scăpa

nici o ocazie de a reaminti lui Titu că vremurile sunt grele, că omul trebuie să-şi croiască un drum în viaţă, că anii trec ca vîntul şi cel ce n-a muncit n-are la bătrîneţe, şi, în sfîrşit, c-ar fi bine să se gîndească şi el la ziua de mîine. Titu se înfuria înţelegînd, căci orice asigurare de viitor însemna o despărţire de Rozica. Dar iarăşi nu putea stărui să se eternizeze în lenevie şi deci răspundea morocănos:

— Am zis că eu nu vreau? Găsiţi-mi o slujbă, orice ar fi, şi iată că mă duc! Dacă nu sunteţi în stare să înţelegeţi talentul meu, am să mă fac chiar şi măturător de stradă, ca să vă scăpaţi de mine şi să nu-mi mai bateţi capul că sunt trîntor şi nimic mai mult!

Supărarea lui îi mîhnea pe toţi din casă. Fetele săreau şi-i luau apărarea. Dăscăliţa, înduioşată, făcea semne indignate lui Herdelea să-l lase în pace, pe cînd învăţătorul, încurcat, se scărpina în ceafă şi, vrînd s-o dreagă, îl jignea mai rău.

Vizitele prea dese la d-na Lang începură cu vremea să bată la ochi ovreimei din Jidoviţa. Fetele hahamului Cahan, bătrîne şi înăcrite, neavînd altă treabă şi fiind vecine cu Lang, se apucară să pîndească de cîte ori vine Titu, să se uite la ceas cînd intră şi cînd iese. Şi, deoarece Roza făcea pe mîndra faţă de ele şi le privea de sus, răspîndiră vorba că între unguroaica lui Lang şi feciorul dascălului din Pripas nu poate fi lucru curat. De atunci încolo ochii care urmăreau paşii lui Titu se înmulţiră, iar ştirea că Rozica pune coarne lui Lang se întinse, trecu şi în Armadia stîrnind senzaţie printre învăţătorii de acolo, şi, în sfîrşit, ajunse la urechile lui Herdelea. Bătrînul nu era împotriva unor astfel de pierderi de vreme, dar punînd în legătură nervozitatea şi nepăsările lui Titu cu zvonul acesta, se temu să nu izbucnească cumva vreun scandal care să

periciteze viitorul băiatului şi se puse deci cu tot dinadinsul să-i găsească mai curînd baremi un loc de subnotar undeva, ca să-l îndepărteze din braţele iubirii primejdioase. Mai ales că, aproape în acelaşi timp, dar pe alte căi, vestea sosi şi la cunoştinţa fetelor şi a d-nei Herdelea care nu ştia cum să blesteme mai avan pe ticăloasa ce nu se sfieşte a-şi pune mintea cu un copil.

Astfel toată familia se bucură cînd învăţătorul, într-o seară, vesti că a întîlnit în Armadia pe notarul din Gargalău, care tocmai are mare nevoie de un ajutor priceput şi ar primi cu plăcere pe Titu, plătindu-i o leafă foarte bună. Titu îngălbeni.

— Gargalău? zise dînsul cu glas stins, măsurînd în gînd depărtarea dintre Jidoviţa şi locul surghiunului.

— Gargalău... Nu e departe, răspunse bătrînul, parcă ar fi ghicit rostul întrebării. Al şaptelea sat de la Armadia... Notarul e un om de ispravă. Aveţi să vă înţelegeţi ca fraţii. Şi pe urmă acolo poţi strînge şi bani, căci nu vei avea nici o cheltuială, încît să poţi pleca mai tîrziu unde te îndeamnă inima... Nu-i vorba să te împotmoleşti în Gargalău. E ceva provizoriu...

Herdelea vorbea atît de blînd că Titu nu găsi putinţa să se supere. Dar, fiindcă voia să se sfătuiască mai întîi cu Rozica, răspunse în doi peri:

— Bine, bine... Acum să mă mai gîndesc şi eu puţin, o zi, două... Că doar nu arde...

Roza Lang, simţind că lumea forfoteşte, îl povăţui să se ducă, dar îl puse să jure că nu o va înşela şi că va veni cît mai des posibil. În schimb îi făgădui şi ea că va merge să-l vadă, fiindcă de acum nu mai poate trăi fără iubirea lui, deşi trebuie să fie cu ochii în patru, căci o lume întreagă umblă să-i sfîşie inima...

În joia cînd Herdelea văzu iar în Armadia pe Friedman şi-l încunoştinţă că săptămîna viitoare Titu poate pleca la post, pe la amiazi se întîlni, prin faţa liceului, nas în nas cu judecătorul, care tocmai ieşea de la slujbă. Învăţătorul salută respectos, dar băgă de seamă că ungurul încruntă din sprîncene fără măcar să mişte din cap. După ce se depărtă cîţiva paşi, judecătorul îl strigă înapoi şi-l întrebă brusc, privindu-l aspru şi iscoditor:

— Ascultă, domnule Herdelea, d-ta ai făcut unui ţăran din Pripas o plîngere la minister împotriva mea?

Învăţătorul şovăi o clipă şi pe urmă răspunse bîlbîind cu limba de plumb, abia găsind cuvintele ungureşti în minte:

— Eu? Ooo, cum vă închipuiţi una ca asta? Eu care... respectul legilor...

— Foarte bine, mormăi judecătorul întorcîndu-i spatele cu dispreţ.

Întîlnirea aceasta îi înfipse un cui în inimă. Va să zică ungurul bănuieşte, poate chiar ştie sigur, că el e autorul reclamaţiei?... Pînă acasă întoarse şi suci toate urmările posibile ale nenorocitei întîlniri. Dar cum să fi aflat ungurul? Sau poate chiar el însuşi o fi scăpat undeva vreo vorbă trădătoare? Cu neputinţă n-ar fi, căci între prieteni cam are şi el obiceiul să spuie vrute şi nevrute. Apoi fusese destul de nerod să se încreadă că l-a pocnit atît de urît încît parcă-l şi vedea destituit, de nu şi întemniţat... Dacă însă se dovedeşte acum aievea că el a făcut jalba, atunci ungurul e în stare să-şi împlinească ameninţarea. Vorbele de deunăzi ale copistului îi răsunau în urechi iarăşi, parcă mai înfricoşătoare.

Acasă tocmai sosise scrisoarea lui Pintea care hotăra cununia pentru Dumineca Tomii. Se sili să se bucure, ca şi ceilalţi, dar inima îi rămase mohorîtă. Găsi un pretext şi se repezi peste drum, la Glanetaşu să reamintească lui Ion că, dacă va sufla vreun cuvînt, va fi foarte rău pentru amîndoi. Flăcăul i se păru cam nepăsător, deşi s-a jurat iarăşi că mai bine să-l taie în bucăţi decît să vîndă tocmai pe domnul învăţător care i-a făcut numai bine. Jurămintele lui totuşi nu-l liniştiră. Din toată purtarea lui Ion parcă citea şi mai lămurit primejdia.

Sufletul i se umplu de o îngrijorare dureroasă. Familiei însă nu se îndura să-i mărturisească nimic. De ce să le tulbure bucuria? La urma urmelor poate frica îl face să exagereze, poate că conştiinţa vinovăţiei îşi bate joc de dînsul... Un strop de nădejde îi picura în inimă, pornind o luptă vajnică cu presimţirile rele.

5

Vasile Baciu se zvîrcoli toată noaptea ca pe jăratec. Baba Firona parcă-i urnise în creieri toate gîndurile care acuma nu-şi mai regăseau locurile. Stinse lampa brusc ca şi cînd i-ar fi fost ruşine de lumină. Prin întunerec putea geme mai slobod. Patul i se părea de fier, oricît îndrepta paiele sub cearceaf ca un bolnav ostenit de zăcere. După cuptor, Ana, cu respiraţia suptă, îşi ascuţea auzul, întocmai ca în noaptea cînd se frînsese întîia oară în braţele lui Ion, pîndind somnul tatălui ei şi aşteptînd, la fiece mişcare s-o înhaţe de picioare, s-o tragă jos din culcuş şi s-o zdrobească...

Spre ziuă, fata aţipi puţin. Cînd se trezi, speriată, în casă pătrunseseră zorile albe de iarnă şi bătrînul nu se mai vedea. În sufletul ei groaza se măsura cu părerea de rău. Baremi de-ar fi bătut-o, ar fi scăpat de adăstarea aceasta mai chinuitoare ca orice durere. Lacrimile şi vaietele i-ar fi uşurat suferinţa trupească, în vreme ce astfel o piatră de moară îi turteşte încetul cu încetul inima, vrînd să stoarcă un răspuns la întrebarea: ce vrea să facă tata? Ea demult îşi închipuia că bătrînul ştie cu cine a păcătuit şi se minuna mereu că tace. Uneori se gîndea că înadins aşteaptă pînă se va întoarce Ion de la munte. Dar acuma flăcăul era iar acasă şi Vasile Baciu se nătîngea în tăcere.

Două zile spălase şi fiersese în tindă rufele murdare; azi avea de gînd să le laie şi să le limpezească în Gîrla-Popii ce curge în dosul casei, la capătul grădinii. Se încălţă cu opincile, îşi suflecă poalele şi zadiile, şi porni cu toporul subţioară să spargă gheaţa şi să-şi potrivească locul. În grădină zăpada rîdea, albă şi sticlitoare, ca obrazul unei fecioare neprihănite. Anei parcă-i era milă s-o calce cu opincile-i greoaie şi să strice pojghiţa de fulgi proaspeţi care suspinau dureros sub paşii ei. Din cîteva lovituri de topor desfundă o gaură rotundă în gheaţa groasă de-o palmă şi căptuşită cu omăt. Apa zbucni afară în bolbociri mînioase, ca şi cînd s-ar fi căznit să se smulgă de sub apăsarea învelitoarei de gheaţă, înmuind şi mînjind fără cruţare zăpada de prinprejur... Apoi fata se duse şi se întoarse, avînd subţioară un coş de rufe ude de leşie, peste rufe scaunul de lăut şi maiul, iar într-o mînă aducînd o oală cu apă fierbinte în care să-şi dezmorţească degetele cînd o va fi răzbit gerul.

Îşi împărţise treburile aşa încît să se poată întoarce de mai multe ori în casă cu bucăţile lăute şi

limpezite, să vadă dacă a venit bătrînul. Bătea zdravăn cu maiul rufa așezată pe scaunul lung și cu picioare scurte, ca să iasă mai întîi leșia, apoi o dădea în gîrlă, o bătea iar și iar o dădea prin apă, pînă ce rămînea ca zăpada de curată; pe urmă o storcea bine, o scutura și o punea la o parte... Gerul îi dîrdîia carnea și oasele, oboseala o istovea din ce în ce. Nu simțea însă nimic. Apa fierbinte se răci în oală, uitată. În schimb capul îi duduia de aceeași întrebare aprinsă: „Ce va face?" Și cu cît se întețea, cu atît lua parcă mai multe înțelesuri: „Ce va face tatăl ei, ce va face Ion, ce va face lumea..."

I se statornicise în creieri siguranța că Baciu s-a dus la Ion... Și acuma ghicea mereu, ba că va fi bine, ba că va fi rău... În răstimpuri totuși, fără să-și dea seama, se oprea din lucru, trudită de povara ce-o purta sub inimă. Deseori privirea i se scălda pierdută în apa care se zbătea la picioarele ei, cînd ispititoare ca niște șoapte de dragoste, cînd amenințătoare ca un dușman însetat de răzbunare. Dar gîndurile de moarte nu se mai puteau apropia de sufletul ei. Ba, aducîndu-și aminte cum era cît pe-aici să-și facă seama astă-vară, umblînd pe lîngă Someș, se mira ce nesocotită a fost și repede se îndrepta din șale, respira adînc și-și mîngîia pîntecele rotund, în neștire, cu mîinile crăpate și roșite de îngheț...

Vasile Baciu plecase în faptul zilei, brusc, după o noapte întreagă chinuită de șovăiri și chibzuiri. Mintea lui, neobișnuită cu frămîntarea gîndurilor, clocotise neîncetat ca o oală plină și descoperită, uitată pe un jăratec mare. O rușine amețitoare îi strîngea inima, nu pentru că fata a rămas însărcinată, ci pentru că George nu vine s-o ia... dacă a pîngărit-o. Rușinea îl înfuria însă cînd își zicea că, deoarece flăcăul nu

se grăbește să fie om de treabă, va trebui să se ducă dînsul să se înțeleagă cu Toma, să nu se întîmple să nască Ana și pe urmă să înghită toți rușinea cu pumnii. Dar adică de ce n-ar veni George, precum se cuvine? Bine, poate că nu se învoiește cu zgîrcitul de tată-său în privința zestrei... Dar de ce nu trece măcar să-i spuie lui că uite așa și așa, că doar nu e peste nouă mări și nouă țări? Ori poate n-o fi dînsul tatăl copilului? Gîndul acesta se îmbrîncea uneori în mintea lui, îi zdruncina tot sufletul. Atunci se zvîrcolea în pat, sufla ca un balaur, suduia printre dinți și era gata-gata să apuce de gît pe Ana și s-o strîngă pînă îi va stoarce ei dezmințirea. Se potolea însă alungîndu-și din cap asemenea închipuire și zicîndu-și convins că George trebuie să-și facă datoria. Și, spre a se convinge deplin, încerca să-și reamintească amănunte din purtarea flăcăului, de pe vremea cînd el îi făgăduia negreșit pe Ana și-i zicea „măi ginere"; mai ales se căznea să retrăiască noaptea aceea cînd, deși doborît de rachiu, parcă a auzit gemetele fetei amestecate cu o forăială aspră și înfundată, căci atunci trebuie să se fi întîmplat pozna... Se înșela singur silindu-și în urechi închipuirea unor șoapte groase care n-ar putea fi decît ale lui George și care-i înlesneau sarcina și-i mulcomeau zvîrcolirile inimii.

În toată frămîntarea lui nu era nici o ură împotriva Anei. Nici nu se gîndea măcar s-o ia în seamă serios. O știa supusă și n-o învinuia. Îi era necaz doar c-a fost atît de proastă de s-a dat lui George înainte de-a o fi cerut. Era însă sigur că a făcut-o în credința de-a asculta porunca lui, care mereu i-a bătut capul cu feciorul Tomii. Cum să-i găsească vreo vină, cînd ea habar n-are ce-i lumea, cînd ar fi fost în stare să

se mărite cu Ion al Glanetaşului, dacă nu i-ar fi tăiat-o dînsul?

În sfîrşit, fiindcă trebuia să hotărască ceva, îşi zise că dis-de-dimineaţă se va abate pe la Toma, să zvîrle o vorbă în treacăt, aşa ca din întîmplare, să ştiricească gîndurile lui şi pe-ale flăcăului.

Cum s-a luminat de ziuă a pornit spre Toma ca să-l nemerească negreşit acasă. Ieşind pe poartă se gîndi că trebuie să lase la o parte orice sfială şi să meargă de-a dreptul să-l întrebe în ce ape se scaldă... După ce coti însă pe Uliţa din dos şi începu să se apropie de casa lui Toma, hotărîrea îi scăzu pas cu pas, iar locul i-l luă ruşinea umflată de mîndrie. „Eu să-l rog pe Toma să-mi ia fata? Dar mai bine să-mi smulgă limba! murmură zărind casa de piatră înălţîndu-se peste coperişele celor dimprejur. Că doar nici eu nu-s fleandură, c-am fost şi primar în sat şi, slavă Domnului, am ce băga-n gură..."

Trecu pe dinaintea casei fără să întoarcă măcar capul. Numai cu coada ochiului se uită şi văzu poarta mare, cu stîlpii înfloriţi, acoperită cu coteţul de porumbei, apoi coşarul semeţ ca o casă de om bogat, plin ochi cu păpuşoi, apoi în ogradă o întreagă cireadă de vite, dintre care unele lingeau la un bulgăre zdravăn de sare, iar altele rumegau alene suflînd fuioare albe de aburi pe nas, apoi însăşi casa cu acoperiş de ţiglă, cu ferestre domneşti împodobite cu chenare late, vinete închise, cu falnice cununi de porumb atîrnate de căpriori deasupra prispei, cu uşa tinzii deschisă, unde, pe vatră, ardea o flacără uriaşă în jurul căreia se mişca o femeie şi un bărbat, care parcă era George, apoi grădina cît o livadă, cu pomi mulţi, cu stoguri de fîn şi de paie, cu o claie de lemne tăiate. „Oameni cu stare, ce mai calea-valea",

îşi zise Vasile Baciu ca şi cînd acuma şi-ar fi dat deabia seama cît de bogat trebuie să fie Toma.

Îşi aduse aminte de nişte locuri ale lui, semănate cu grîu de toamnă, aproape de drumul spre pădure, despre care auzise că i le-ar fi stricat săniile ce se duceau după lemne. De mult se tot gătea să meargă să vadă ce-i cu ele. Îşi iuţi paşii. Curînd ieşi din sat, uitînd că pornise la Toma, cuprins numai de gîndurile moşiei sale. Îşi află pămînturile neatinse, aşternute cu pînză groasă de zăpadă... Fiindcă tot a venit pînă aici şi pădurea era aproape, se duse să dea o raită, chibzuind c-ar fi bine să-şi mai care cîteva sănii de lemne pînă ce nu începe omătul să se topească cel puţin să nu mai aibă grija asta pînă-n iarna viitoare. Învîrtindu-se prin pădure şi ochindu-şi copacii de tăiat, îi veni în minte claia de lemne din grădina lui Toma şi apoi hotărîrea cu care plecase de-acasă. Atunci se înfurie că s-a lăsat înfricoşat şi se întoarse grăbit spre sat. „Adică mie să-mi fie ruşine că n-au ei obraz? mormăi el din ce în ce mai supărat. Apoi, dacă-i aşa, stai că întorc eu cojocul!"

George adăpa vitele. Cumpăna fîntînei scîrţîia ascuţit în vreme ce găleata plină se înălţa greoi.

Vasile Baciu intră în ogradă trîntind portiţa şi, apropiindu-se de flăcău, zise cu glas răstit:

— Bine, măi George, apoi aşa te porţi tu cu mine? Apoi de-aceea te-am ogoit eu ca ochii din cap şi te-am îmbrăţişat şi te-am cinstit, ca să mă faci de ruşinea lumii şi pe urmă să-ntorci spatele?

George, foarte liniştit, ridică găleata şi o răsturnă peste gheaţa de cîteva degete ce se prinsese în jgheabul de lîngă fîntînă. Apa se rostogoli năvalnic, împroşcînd boturile care sorbeau cumpătat şi speriindu-le, aşa încît toate se înălţară o clipă ca la comandă.

— Cum ai zis, bade Vasile? făcu flăcăul, întorcînd numai capul şi ţinînd cu amîndouă mîinile găleata goală.

Nepăsarea şi răceala lui George îl scoaseră din ţîţîni. Strivi o sudalmă între dinţi şi apoi urmă, tot dojenitor, dar căutînd să se stăpînească:

— Apoi văd că nu eşti om de treabă, măi băiete, auzi tu?

— Apoi de ce? zise George nemişcat.

— Apoi pentru că nu eşti de treabă, auzi? Te-ai legat de fata mea, ai lăsat-o cu pîntecele la gură şi amu te faci că nici n-o cunoşti... Aşa ţi-i ţie omenia, ai?

— Eu?

— Vezi bine că tu!

Flăcăul dădu drumul găleţii, îşi şterse mîinile pe cioareci şi veni lîngă Vasile, păşind foarte greoi şi avînd pe faţă un zîmbet compătimitor care-ţi pleznea obrajii. Se uită drept în ochii lui Baciu şi vorbi cumpătat, ca şi cînd ar vrea să risipească din mintea lui orice îndoială:

— Apoi să ştii că greşeşti, bade Vasile, că eu nu-s de vină! Nu, crede-mă! Eu pot să pun mîna pe cruce că nici nu m-am atins de ea... Mie mi-a fost tare dragă Anuţa şi am venit pe la d-voastră şi m-am silit în fel şi chip să facem cum e mai bine. Apoi dacă s-a întîmplat altfel, nu-i vina mea, bade Vasile. Că eu m-am dat la o parte cînd am văzut cum a ieşit altul noaptea din casă şi încă am auzit ce-am auzit...

Vasile Baciu pricepu îndată şi simţi ca şi cînd l-ar fi trăznit ca o măciucă în creştetul capului. Ochii i se roşiră şi ograda începu să se clatine mereu mai tare, apoi să se învîrtească parcă s-ar fi zdruncinat pămîntul.

Mai ascultă o vreme jălania flăcăului, imputările lui, mîngîierile lui, dar nu le mai înţelegea. Văzu ca prin vis cum vine spre dînşii mama lui George, care vorbi mult cu glasu-i plîngător, îşi frînse mîinile, se închină, se uită spre cer... În creierii lui însă nu mai pătrundea nimic. Acolo se zăvorîse singur gîndul că George nu-i vinovat şi acuma se zvîrcolea ca o fiară prinsă în capcană.

Se întoarse acasă, fără să ştie cum, năucit, bălăbănindu-se pe picioare mai rău decît ar fi băut trei zile şi trei nopţi. Drumul i se păru nesfîrşit. De-abia aştepta să sosească, să se izbească cu capul de toţi pereţii, cel puţin astfel să-şi astîmpere chinul ce-l rodea neîncetat.

Cînd deschise poarta, văzu pe Ana care venea de la gîrlă cu coşul încărcat de rufe limpezite. Cum o zări, Vasile simţi o tresărire aprigă. Într-o clipă mintea i se lumină iar şi în gîndurile lui răsări Ion al Glanetaşului, cu o înfăţişare dispreţuitoare şi triumfătoare, arătînd cu mîna pîntecele Anei. Apoi, repede, fata dispăru rămînînd în ochii lui numai burta ei încinsă cu betele tricolore peste zadiile sumese, o burtă uriaşă, vinovată, urîtă, aţîţătoare, în care ruşinea se lăfăia sfidătoare şi trufaşă.

Cînd a dat cu ochii de tatăl său, Ana s-a oprit încremenită de privirea lui rece, stăruitoare şi sălbatecă ce-i străbătea în inimă ca un pumnal. Groaza i se trezi în suflet atît de sfîşietoare că începu să ţipe desperată, cu un glas foarte subţire:

— Nu mă omorî, tătucă, nu mă omorî, nu mă omorî!

Coşul îi căzu din braţe, rufele albe se împrăştiară prin zăpadă, iar mîinile ei moarte se încrucişară,

ca o apărare, pe pîntecele rotund, în vreme ce țipătul ei se repeta tot mai jalnic, mai slab și mai răgușit.

Întocmai ca fiara care, cu privirea stăpînitoare și-a amețit prada, dar totuși spre a-și spori plăcerea sîngeroasă, mai așteaptă un răstimp înainte de-a o zdrobi, tot astfel și Vasile Baciu stătu pe loc sorbind cu ochii deznădejdea Anei și ascultîndu-i strigătele îngrozite care îl întărîtau ca niște îndemnuri vrăjmașe... În sfîrșit, cu pași grei și rari, se apropie de ea, își înfipse mîna în părul ei și, cu o smucitură setoasă, o trînti jos. Apoi porni să-i care pumni în cap, în coaste, în burtă, cu o iuțeală fulgerătoare, gîfîind și mugind:

— Rapandulă!... Rapandulă!... Amu te omor!... Nerușinată!... Feciorul Glanetașului îți trebuia?... Na, rapandulă!...

Țipetele Anei se întețiră iar, mai dureroase și mai deznădăjduite:

— Iartă-mă, tată!... Nu mă omorî, tată!...

Vaietele ei, cu cît mai sfîșietoare, cu atît pe Baciu îl întărîtau mai tare și-l făceau să răcnească mai avan, parcă astfel ar fi vrut să-i înăbușe glasul. Deoarece însă strigătele fetei nu slăbeau, ci se îngroșau ca și cînd ar izvorî acum din pîntece, ochii lui umflați de mînie zăriră din nou burta batjocoritoare și îndată începu să o lovească cu piciorul, icnind mai mulțumit, parcă prin fiecare izbitură și-ar fi răcorit sufletul. Mîinile Anei, încrucișate, se sileau instinctiv să prindă loviturile crîncene care-i amenințau rodul păcatului. Și cizmele grele cădeau mereu, sfărîmîndu-i carnea zdrelită de ger, zdrobindu-i oasele.

Ca niște păsări speriate alergau țipetele fetei, se risipeau chemătoare prin sat, se răsfrîngeau peste dealurile zgribulite de frig... Baciu o lovea mereu, parcă tot mai nesăturat. Apoi ca să-i înăbușe vaietele

o trînti cu capul în zăpada care se roși îndată de sîngele ce-o podidi pe gură și pe nas, pe cînd pieptul ei tot mai horăia de gemetele neputincioase.

Răcnetele și strigătele din ograda lui Vasile Baciu sculară degrabă în picioare tot satul. Femeile de prin vecini sosiră într-un suflet, dar se opriră spăimîntate la poartă și numai de-acolo îndrăzniră să-l roage:

— Las-o, bade Vasile, c-ai omorît-o... Tulai!... Uite-o că nu mai suflă!... Vai de mine și de mine c-a ucis-o!... Săriți, oameni buni, c-o omoară!... Tulai!

Drept cel dintîi bărbat sosi Avrum care, cu curajul dobîndit din numeroasele bătălii ce s-au desfășurat în cîrciuma lui, intră de-a dreptul în ogradă și se repezi la Vasile:

— Destul, omule!... N-auzi?... Ho, ho! Destul!

Baciu însă nu mai auzea nimic, iar cînd Avrum i se agăță de brațul cu care lovea, îl scutură ca o pană, izbind mai îndîrjit pe fata ce acuma zăcea nemișcată, cu fața la pămînt, cu mîinile mereu împreunate pe pîntece, gemînd foarte rar și prelung.

Femei și copii, care au văzut sau auzit măcar ceva, răspîndeau în sat vestea, cu ochii mari de spaimă:

— Vasile Baciu bate de-un ceas pe Ana și 'ce că vrea s-o omoare!

Cîțiva bărbați de prin apropiere, îndemnați de nevestele lor, veniră și încercară să-l ostoiască, fără însă a se repezi ca Avrum, fiindcă omul, orice ar face în ocolul lui, e stăpîn și străinul n-are ce să se amestece. Vasile Baciu, plictisit de mulțimea de gură-cască și spre a scăpa de chihăielile din ce în ce mai stăruitoare, tîrî fata în casă, aproape leșinată,

încuie ușa și urmă bătaia mai cu sete. Strigătele ei se auziră iarăși, dar mai înăbușite:

— Nu mă omorî!... Iartă-mă!... Tătucă!...

Prin ogradă și în uliță lumea adunată își făcea cruce, clătina din cap, pe cînd o babă își frîngea mîinile spunînd tuturor:

— A nebunit Vasile, oameni buni, și n-are s-o lase pînă n-o omoară!...

Florica, fata văduvei lui Maxim Oprea, care se nemerise a fi cea dintîi cînd a început bătaia, văzînd acuma că nimeni nu e în stare să scape pe Ana din ghearele tatălui său, dădu fuga pînă la domnul învățător, și-l rugă să vie degrabă să potolească dumnealui pe Vasile Baciu, că de ceilalți oameni nu mai vrea să asculte atîta-i de păgîn. Herdelea sări, îndată, își puse pălăria și alergă la fața locului, socotind că, oricît ar fi de nebun Baciu, tot trebuie să se rușineze și să înceteze cînd îi va porunci dînsul. Fata însă trebui să rămînă să povestească din fir în păr ce și cum s-a întîmplat. Domnișoarele și doamna Herdelea se cruciră de sălbătăcia bețivanului de Vasile și-l blestemară și-l ocărîră cum se cuvine. Apoi Ghighi ieși în cerdac, urmată în curînd de Laura și de dăscălița, să audă țipetele Anei. Degeaba, căci de-aci nu se putea auzi nimic. Pe uliță însă era mai multă mișcare. Oamenii se strîngeau pîlcuri-pîlcuri și vorbeau arătînd des înspre locul poznei, mirați sau îngrijați... La Glanetașu în ogradă, Ion, descoperit, stătea ca un par, cu urechile ciulite spre sat, cu fața-i osoasă aprinsă de o mulțumire stranie; Zenobia, în poartă, căuta parcă pe cineva să schimbe o vorbă și să afle amănunte.

— Ai auzit, Ioane, ce-a făcut Vasile Baciu? strigă Ghighi din ceardac, cu glas tremurat de milă.

— Auzit, vezi bine, răspunse flăcăul strîngînd nepăsător din umeri.

— Îngrozitor! murmură Laura înfiorată.

— Lasă că bine-i face! Lasă s-o bată zdravăn, că i se cade! adăogă Ion cu un rînjet răutăcios care-i înnegri toată fața.

— Nu ți-e rușine obrazului să vorbești așa, afuri-situle și spînzuratule! izbucni doamna Herdelea revoltată. Voi nenorociți fetele și le faceți de rîs și pe urmă vă mai bateți joc de suferințele lor... Ticălosule!...

Ion strînse iar din umeri, în semn că ocările dăscăliței îi intră pe o ureche și-i ies pe cealaltă. Dar apoi, auzind glasul învățătorului care se întorcea acasă vorbind tare cu Macedon Cercetașu, intră repede în tindă.

— Da' ce-i, domnule învățător, ce minune s-a întîmplat? întrebă Zenobia nemaiputîndu-și stăpîni curiozitatea.

— Întreabă-ți mai bine odrasla, că el știe mai multe ca toți! zise Herdelea supărat. Pînă am ajuns eu, se isprăvise bătaia, povesti dînsul familiei nerăbdătoare, urcînd în pridvor. A lăsat-o mai mult moartă decît vie, biata fată... Am văzut-o... Ți se frînge inima. E plină de sînge și zdrobită ca o grămadă de carne. Vai de sufletul ei, nenorocita!... Acum Vasile s-a mai astîmpărat. L-am dojenit, dar în zadar. Zice că Ana e grea în vreo cinci luni cu Ion al Glanetașului și că de-aceea a bătut-o...

6

A doua zi Vasile Baciu se așeză de dimineață în cîrciumă și bău pînă tîrziu după prînz, singur, încruntat, tăcut, izbind doar în răstimpuri cu pumnul

în masă atît de straşnic că Avrum tresărea după tejghea şi repede se uita dacă n-a spart cumva vreo sticlă sau vreun pahar, pe urmă plăti cinstit pînă la un ban, trecu acasă şi se năpusti iar asupra Anei, plină de vînătăi, şi o bătu pînă ce o scoaseră vecinii din mîinile lui.

A treia zi însă parcă se mai potoli. Spre amiazi luă de mînă pe Ana şi-i vorbi foarte liniştit, dar cu aceeaşi lucire rece şi ciudată în ochi, cu care o îngrozise alaltăieri:

— Ascultă-mă, draga tatii, şi ia seama bine ce-ţi spun, că-s om bătrîn şi mîncat de toate necazurile din lume. O dată nu m-ai ascultat şi tare rău ai pățit... Amu ce să mai faci? Ai greşit, vezi bine, că cine nu greşeşte. Aşa-i omul. Dar greşeala îndreptare aşteaptă, altminteri ne-ar mînca toţi cîinii. Amu m-am gîndit şi eu, şi m-am răzgîndit, că-s mai hîrşîit cu viaţa... Cu pîntecele la gură vezi tu bine că nimeni în lume n-are să te ia...

Vasile Baciu se opri, scrîşni din dinţi. Dar nu îngădui să-l cotropească mînia ci, înghiţind scuipatul, întinse gîtul şi urmă mai rar, îndulcindu-şi iar graiul:

— Tu ai greşit, draga tatii, tu singură trebuie să-ţi îndrepţi greşeala... Aşa!... ori poate nu zic bine?... Ba zic, zic... Ei, ş-apoi am socotit că să te duci tu la Glanetaşu tău, că tu ţi l-ai ales, dacă nu m-ai ascultat, şi să te înţelegi cu feciorul... C-aşa se cade, fata tatii!... Aşa! Să vă învoiţi cum o fi mai bine, că eu n-am ce să mă amestec... Aşa, draga tatii...

— Apoi să mă duc, tătucă, bîlbăi Ana cu glas plîns, cu ochii încremeniţi de spaimă.

— Apoi să te duci, draga tatii, zise Baciu mohorîndu-se iar.

Şi Ana porni îndată spre Glanetaşu, cu sufletul greu, cu trupul zdrobit. Mintea-i era stoarsă ca un burete uscat. Nici o nădejde, dar nici neîncredere. Mergea cum o purtau paşii, ca un cîine izgonit. Îi iuţea mersul groaza privirii ciudate a bătrînului în care fîlfîia parcă moartea ei.

Se pomeni în casa Glanetaşului, fără să-şi dea seama dacă a întîlnit pe cineva în cale, dacă afară e vreme bună ori e vreme rea. Şi în casă văzu pe Ion stînd la masă cu un briceag în mînă şi crestînd o ceapă mare, roşie, iar pe masă văzu o pîine de mălai abia începută, o bucată zdravănă de slănină groasă şi nişte sare pisată într-un nod de pînzătură. La vatră clipocea Glanetaşu, cu luleaua atîrnată în colţul gurii, cu mîinile în poală, iar Zenobia strîngea jăratec sub o cratiţă cu trei picioare.

Fata se aşeză nepoftită pe laviţă, căci genunchii îi tremurau ca piftia, şi rămase cu ochii umezi aţintiţi asupra lui Ion care, liniştit, ca şi cînd nici n-ar fi zărit-o, tăia cu briceagul o muşcătură de slănină, o potrivea pe o felie bună de mălai, o vîra în gură, tăvălea prin sare ceapa crestată şi apoi îmbuca dintr-însa cu multă poftă. Ana tăcea fără să ştie ce aşteaptă şi se minuna de nepăsarea lui neînţeleasă, atunci cînd în sufletul ei clocotesc durerile numai şi numai pentru că l-a iubit pe el mai adînc decît orice în lume.

În casă se înstăpînise o tăcere frămîntată doar de molfăitul flăcăului care, în urechile Anei, răsuna batjocoritor. Apoi deodată glasul Zenobiei, ascuţit şi mirat, parcă o trezi dintr-o aiurare:

— Ai mai venit şi pe la noi, Anuţă? !

Ana nu ştia ce să răspundă şi totuşi îşi auzi îndată vocea ei însăşi, plînsă şi fricoasă:

— Am venit, lele Zenobie... am venit pentru Ionică...

Iar se înțeleni tăcerea în odaie. Pe urmă Ion scrîșni dinții, mușcînd vîrtos din ceapă. Fata ridică speriată ochii spre el, pe cînd fălcile lui ronțăiau rar și pielea i se întindea și se încrețea pe obraji.

Trecură astfel cîteva clipe lungi. Flăcăul se roși înghițind în plin, apoi zise încet, fără să se întoarcă la ea:

— Da' ce-i porunca, Ana? Ce vrei cu mine?

— M-a trimis tata pentru...

Dar nu putu isprăvi. Răceala întrebării îi curmă scurt glasul. Ochii i se umplură de lacrimi, se plecară și se opriră pe pîntecele umflat care, de sughițurile plînsului stăpînit, se zvîrcolea ca o imputare. Ion se uită la dînsa și-i cîntări burta cu o privire triumfătoare.

— Apoi dacă te-a trimis pe tine, rău te-a trimis, zise el, avînd un surîs de mîndrie pe buze și ștergîndu-și briceagul pe cioareci cu mare băgare de seamă. Așa, Anuță! Așa să-i spui! Că eu cu tine n-am ce să mă sfătuiesc, dar cu dumnealui om vorbi și ne-om chibzui, de s-o putea, că doar oameni sîntem... Dar fără tocmeală cum să ne învoim? Cine dracu a mai văzut învoială fără tocmeală? Că nici noi nu sîntem cîini, nu, nu... Să-i spui negreșit lui badea Vasile, c-așa ți-am spus, ca să știe...

Ana ar fi vrut să mai vorbească, să plîngă, să-l roage, să-i cadă în genunchi și totuși se pomeni curînd în uliță, mergînd spre casă, obosită, suflînd greu. Parcă nici n-ar fi auzit ce i-a spus Ion, și nici povețele Zenobiei care se silise s-o învețe cum să ia cu binișorul pe tatăl său ca să-l dea pe brazda cea dreaptă... Simțea însă o căldură mai vie în pîntece

și din cînd în cînd cîte-o ușoară zvîcnire ce-i umplea inima de bucurie mare și o făcea să uite toate suferințele.

De-abia în fața tatălui ei și întîlnind ochii lui mici, cu sclipiri gălbui, cu albul brăzdat de cîteva vinișoare aprinse, cu privirea pătrunzătoare și stranie, o cuprinse iarăși spaima și bolborosi uluită vorbe fără șir. Vasile Baciu nu înțelese nimic dar simți tot și se năpusti asupra ei răcnind:

— Uite hoțul și tîlharul... Adică vrea să-l rog eu, să mă milogesc eu!

O călcă în picioare și o umplu de sînge, urlînd și jurîndu-se că mai bine îi pune capul pe tăietor, mai bine să-i ardă casa și să-l trăznească decît să se ducă dînsul la Glanetașu...

De-aci încolo nu trecea zi să n-o bată, pînă ostenea. Vecinii se obișnuiră și cu răcnetele lui și cu gemetele ei, încît nici nu mai săreau să o scape, mai ales că Baciu acuma o snopea în casă, cu ușa zăvorită, să nu-l mai poată tulbura nimeni. Fata se jigări ca o scoabă de atîtea bătăi, încît abia se mai ținea pe picioare. Numai pîntecele îi creștea zi cu zi, bombîndu-se neîncetat, parcă în ciuda lui Vasile.

Tocmai peste vreo trei săptămîni Vasile Baciu se nemeri să se întîlnească față-n față cu Ion, pe uliță, aproape de casa preotului. Amîndoi avură o tresărire. Flăcăul totuși vru să treacă înainte, fără să se oprească.

— Cum, Ioane, treci așa parcă nici nu m-ai cunoaște? îi zise Vasile Baciu, neputîndu-se stăpîni, cu un rînjet acru. N-ai tu, băiete, nici un pic de rușine?

— Da' de ce să am? se opri Ion rece, și, sfidător.

— Apoi nu ştii tu că fata mea a rămas grea cu tine?

— Nu vreau să ştiu nimic!

— Nu vreai?

— Nu!

— Bine, bine — scrîşni Vasile — numai să nu-ţi pară rău, măi Ioane!

— Da de ce să-mi pară mie rău? făcu flăcăul mai îndrăzneţ. Mai bine ia seama să nu-ţi pară rău d-tale!

— Adică nu vrei s-o iei? Ai?

— Nu vreau, bade Vasile! Cînd am vrut eu, n-ai vrut d-ta... Amu nu mai vreau eu, uite-aşa! sfîrşi Ion, urmîndu-şi calea semeţ şi cu nasul în vînt.

Vasile Baciu murmură o sudalmă cumplită, încleştînd pumnii. Lumea începu iar să se clatine în jurul lui, întocmai ca atunci în ograda lui Toma Bulbuc, cînd a simţit întîia oară că i se năruie sufletul. Întinse paşii să ajungă acasă mai repede şi, cum sosi, fără nici o vorbă, se repezi la Ana, parcă mai furios ca totdeauna. Fata se prăbuşi sub ploaia de lovituri, ţipînd disperată:

— Tată, nu mă omorî!... Nu mă omorî! Nu mă omorî!...

Capitolul VI

NUNTA

1

Notarul din Gargalău, jidov ca mai toţi notarii comunali din Ardeal, primi pe Titu foarte călduros, deoarece auzise că e poet şi nu voia să se creadă că el nu ştie să aprecieze poezia, mai cu seamă fiind dintre notarii cei de moda veche care nu prea ştiau multă carte. Îi potrivi o odaie de culcare la primărie, în cabinetul unde se oficiau căsătoriile civile, ca să nu-l supere nimeni şi să poată lucra în tihnă, cînd i-ar veni inspiraţia, fireşte afară de orele de birou.

— Poeţii au nevoie de singurătate şi de iubire, îi zise notarul trăgînd cu ochiul. Aici însă va trebui să te mulţumeşti cu muze mai rustice! Hehehe!...

Masa o lua împreună cu familia Friedman: notăreasa, o evreică habotnică, grasă, veşnic murdară şi cu obrajii înţesaţi de pistrui, apoi o fetiţă de vreo cincisprezece ani, care se îndrăgosti de Titu de la prima vedere, nădăjduind că-i va face şi ei poezii, şi în sfîrşit un băietan de vreo douăzeci de ani, student în drept, care învăţa acasă şi numai la examene se ducea la Cluj...

Totuşi Titu se simţea rău aici şi, în sinea lui, blestema clipa cînd s-a învoit să plece de-acasă şi să se despartă de Roza. Despărţirea aceasta îi rănise inima şi-i zdrobise chiar dragostea de viaţă. Încerca să se mîngîie că în fiecare joi se va duce cu Friedman în Armadia, iar de acolo, sub pretext că vrea să-şi vadă părinţii, se va repezi în Jidoviţa să strîngă în braţe pe doamna Lang. Dar o săptămînă fără Roza i se părea o veşnicie... Apoi mai ascundea în suflet şi durerea că nici n-a putut măcar să-şi ia rămas bun de la ea la plecare. Au fost nevoiţi să se despartă ca doi străini, fără o sărutare fierbinte,fără o lacrimă alinătoare, căci Lang s-a nimerit să trîndăvească toată vremea pe acasă, tocmai în ziua aceea. Doar o strîngere de mînă tremurătoare şi o privire înmuiată în regrete a putut aduce cu sine în satul străin care i se părea mai mohorît ca o temniţă... Şi vina tuturor suferinţelor lui cădea numai în sarcina notarului. Dacă nu ar fi ieşit dînsul în calea lui Herdelea, nici Titu n-ar fi trebuit să părăsească pe Roza... De aceea tînărul privea pe Friedman şi toată familia lui ca pe nişte duşmani de moarte şi-i ura cît se putea în împrejurările în care se găsea.

De cînd a început să iubească pe Rozica, l-a cuprins o dragoste deosebită pentru toţi ungurii şi ovreii, fiindcă ea era unguroaică măritată cu un ovrei. Dragostea se manifesta prin plăcerea de a vorbi ungureşte. Venind acuma într-un sat unguresc, şi-a închipuit că, auzind şi vorbind mereu ungureşte, va avea impresia că e tot în apropierea Rozei şi astfel îşi va mai răcori dorul. Ţăranii care aveau treburi pe la primărie vorbeau însă mai mult româneşte, întîi pentru că tuturor le era mai la îndemînă şi apoi fiindcă notarul însuşi nu cunoştea limba statului decît tocmai cît îi cerea

slujba, iar acasă sporovăia numai ovreieşte sau româneşte, căci notăreasa, cu toate silinţele, nu fusese în stare să înveţe nici o boabă ungureşte. Singur feciorul notarului, studentul, se prefăcea că nu pricepe româneşte; deoarece însă îşi dădea aere de gravitate savantă, lui Titu îi era scîrbă de el şi-l ocolea.

Amărît şi mîhnit, Titu totuşi se apucă serios de munca ce i-o împărţea cu dărnicie Friedman, care, nefiind sigur cîtă vreme va sta la dînsul poetul, căuta să profite de hărnicia lui spre a-şi pune la zi lucrările rămase şi îngrămădite de luni de zile. Pe Titu îl plictisea monotonia aceloraşi formule şi tipare, dar nu-l împiedeca de a munci cu rîvnă în aşteptarea zilei de joi, cînd va revedea pe Roza. Se simţea chiar mîndru că se jertfeşte scriind „bilete de vite", „liste de impozite" şi alte lucruri prozaice, în loc să plutească în sfere senine, să făurească versuri înaripate...

Joia sosi împreună cu o decepţie crîncenă. Notarul îi spuse cu părere de rău că nu-l poate lua cu el în Armadia, că trebuie să umble negreşit prin comună, să zorească strîngerea birurilor şi să pună sechestre celor rămaşi prea mult în urmă, deoarece percepţia îl ameninţă cu amendă dacă nu va vărsa în trei zile măcar sumele de pe semestrul trecut.

Parcă nici o zi, în viaţa lui Titu, n-a fost mai posomorîtă ca joia aceasta. Fierbea, înjura şi-şi blestema soarta văzînd cum pleacă Friedman, iar el trebuia să stea pe loc. Era cît pe-aci să se bată cu băiatul notarului, care veni să-i ţie de urît şi să discute politică. Pe urmă îşi zise că Friedman nu putea să-i facă asemenea măgărie decît îndemnat de Herdelea şi ca să-l înstrăineze de Roza. Spre a se răzbuna nu ieşi toată ziua din cancelarie, aruncă într-un colţ registrele de sechestre şi, în schimb, compuse pentru Roza o scri-

soare lungă de nu se mai isprăvea, înflăcărată de patimă şi udată de lacrimi, pe care voia să i-o trimită cu un om tocmit înadins, chiar dacă l-ar costa leafa întreagă pe o lună.

A doua zi, recitindu-şi scrisoarea, i se păru cam umflată şi o rupse. Se mai potolise puţin cu speranţa joiei viitoare. Cum a răbdat o săptămînă, va mai răbda cîteva zile. Revederea va fi cu atît mai plăcută... Notarul îi povesti că s-a întîlnit în Armadia cu Herdelea şi cu Ghighi, care îi trimit multe sărutări, şi găsi că a făcut foarte bine cruţînd pe oameni cu sechestrele, deoarece percepţia tocmai i-a mai acordat o amînare cu birurile.

Joia următoare Titu păţi la fel şi totuşi se mîhni parcă mai puţin ca întîia oară. Între timp cunoscuse pe preotul calvin, om mărunt, slab şi cu o mustaţă foarte căruntă, şi pe preoteasa, grasă, voinică, înaltă ca un jandarm, care erau certaţi şi nici nu vorbeau cu notarul. Cu aceştia împreună Titu ocăra în fiecare seară pe Friedman şi astfel se mai răcorea şi-şi uita aleanul.

În cele din urmă totuşi trebui să plece prin sat, cu străjile, după biruri. Atunci de-abia văzu dînsul mai bine comuna şi oamenii. Şi văzînd, i se strîngea inima de remuşcări şi imputări, şi-şi zicea din ce în ce mai întristat: „Uite ce orb am fost!... Unde mi-a fost sufletul pînă acuma?"

Gargalăul era un sat cam de vreo două ori cît Pripasul, aşezat pe ţărmul stîng al Someşului, pe un şes drept ca masa. În mijloc se înălţa trufaşă, cu un cocoş alb în vîrful turnului, biserica ungurească nouă, iar în apropiere şcoala statului, cu coperişul roşu de ţiglă, cu două etaje, severă şi poruncitoare ca o stăpînă nemiloasă. Prinprejur se înşirau numai case bune,

cele mai multe de piatră, cu ogrăzi largi, acareturi bogate, vite frumoase. Pe la margini, ca nişte cerşetori flămînzi, se răzleţeau bordeie murdare, umile, învelite cu paie afumate şi, într-un colţ, ruşinoasă, se ascundea parcă bisericuţa românească de lemn, dărăpănată, cu turnuleţul ţuguiat de şindrilă mucigăită.

Fiindcă datoriile mai numeroase erau la mărginaşi, Titu, îndemnat de Friedman, îşi începu activitatea printre cocioabele pleoştite, întîmpinat pretutindeni de dulăi lăţoşi care-l lătrau c-o înverşunare atît de duşmănoasă ca şi cînd ar fi mirosit că vine cu gînduri rele. Umblînd din casă în casă şi răscolind mizeria pînă în fund, se simţi cuprins încetul cu încetul de o nedumerire mare şi atît de stăruitoare că-i zgudui toată firea, mai ales amintindu-i într-una clădirile mîndre din mijlocul satului.

„Aci suntem noi, cei oropsiţi şi săraci, pe cînd dincolo ei se lăfăiesc în belşug", se gîndi dînsul în sfîrşit, intrînd tocmai într-o căsuţă foarte hodorogită, cu streşinile aşa de joase că trebui să se plece ca să poată pătrunde în tindă.

O babă uscată, încovoiată rău de spinare, cu o broboadă cenuşie în cap, îl pofti speriată în casă, repezindu-se să şteargă cu şorţul laviţa, ca nu cumva să se murdărească domnişorul dacă ar pofti să şadă. Spaima însă îi licărea în ochii cu care fura cînd pe Titu, cînd pe cele două străji rămase în uşa tinzii.

— Apoi să ne iertaţi, domnişorule, că la noi e urît, murmură baba cu glas jalnic. Ne mănîncă sărăcia şi necazurile, domnişorule, păcatele noastre!

Titu o privi lung şi se cutremură de o ruşine ciudată amestecată cu dezgust. Bătrîna i se păru o nălucire din visurile lui, întruchipînd mizeria şi întunericul. Vru s-o liniştească cu o vorbă blîndă, dar nu

îndrăzni să deschidă gura şi-şi vîrî nasul în registrul de sechestre unde o găsi însemnată cu o datorie de peste două sute de coroane. Cînd auzi baba de două sute, holbă ochii uluită, rămase cîteva clipe cu gura căscată, apoi înţelegînd izbucni brusc într-un hohot de plîns, bolborosind desperată:

— Vai de mine, domnişorule! Două sute!... Vai de mine şi de mine!

Lacrimile îi gîlgîiau atîta durere încît Titu avu o încleştare în beregată. Se uită zăpăcit la străjile din tindă care se scărpinau în cap sub revărsarea de soare primăvăratec. Lumina vie îl făcu să tresară, ademenindu-l, simţind-o cum i se prelinge în suflet, cum îi pătrunde în toate tainiţele, schimbîndu-se într-o milă din ce în ce mai lămurită şi mai stăpînitoare. „Ce-s eu aici? Ce caut eu aici?" se gîndi atunci dînsul, în vreme ce bocetele bătrînei îi murmurau în urechi ca ecoul unei chemări îndepărtate.

— Apoi, uite, babă, trebuie să plăteşti, că altfel îţi iau zăloage, şi-ţi vînd tot, tot! vorbi în acelaşi timp gura lui cu glas aspru care i se părea atît de străin încît de-abia îl mai cunoştea şi mirîndu-se cum poate rosti asemenea cuvinte.

— N-am nimic, domnişorule, afară de sufletul din oase!... N-am!... Dar ia-mi-l, ia-mi-l!... Că feciorul mi-i în cătane de doi ani de zile şi cît amarul de pămînt ne-a lăsat Dumnezeu, acolo zace în paragină de mă doare inima... Numai sufletul mi-a mai rămas... Amu încaltea ia-mi şi sufletul, domnişorule!...

În inima lui Titu izbucni o flacără nouă, ca dintr-un foc mocnit prea îndelung. În minte îi răsări întrebarea chinuitoare: „De ce să-i iau eu sufletul? De ce eu? De ce tocmai eu?"

Stătu mult nemişcat, fără să rostească o vorbă şi

fără să mai îndrăznească să ridice ochii la baba care plîngea mereu, îşi sufla nasul zgomotos, se închina şi se jura. Lui îi era ruşine de străji că se înduioşează şi totuşi n-avea puterea să-şi învingă slăbiciunea. Pe urmă deodată se zgudui, se uită iar în registru, clătină din cap şi mormăi supărat:

— Atunci poate că sunt greşite socotelile? Ori ce Dumnezeu?... Ori nu se poate?... Adică ce greşeli, ce...?

Se agăţă îndată de cuvîntul „greşeli" ca un înecat. Ieşi furios din casă urmat de străjile care păşeau nepăsător, clătinînd din cap ca nişte animale trudite. Se duse drept la primărie şi spuse indignat notarului că registrul de impozite trebuie să fie greşit. Friedman zîmbi cu superioritate şi-i răspunse că garantează exactitatea socotelilor, deoarece au fost lucrate chiar de dînsul şi copiate de fiul său, un matematician de mîna întîi. Dar, dacă ţine să se convingă, slobod e să revadă toate capitolele, deşi, după umila-i părere, ar fi mai bine să continue sechestrele şi să nu mai piardă vremea degeaba.

Titu îşi dădu seama că în registru nu poate fi nici o greşală şi că-i trebuieşte doar un pretext spre a nu fi nevoit să mai colinde casele de pe la margini. Se simţea mic şi ros de o amărăciune care parcă-i sărbezea sîngele şi-i infiltra în suflet o scîrbă mare de sine însuşi. Zvîrcolindu-se să-şi împrăştie simţimîntul acesta, se aşeză la un birou încărcat de hîrţoage şi, maşinal, începu să adune, să scadă şi să combine fel de fel de cifre, să răsfoiască pentru fiece nume în cîte cinci-şase foliante. În ochii lui însă rămăsese întipărită atît de adînc baba cu faţa zbîrcită de cute şi strîmbată de plîns, încît pe toate paginile tremura chipul ei mustrător, în vreme ce în urechi îi ţiuia mereu ca o

imputare din ce în ce mai aspră: „Ia-mi şi sufetul, domnişorule!...“

După un răstimp de bîjbîiri, răbdarea îl părăsi. Sări de la masă aproape desperat şi porni să se plimbe de ici-colo prin cancelaria colboasă, necăjindu-se să-şi gonească vedenia babei din minte. Încercă să fugă cu gîndurile la Rozica, la îmbrăţişările ei calde, la şoaptele ei dulci. În zadar, căci se pomenea cu închipuirea iarăşi în cocioaba dărăpănată, în faţa bătrînei schimonosite de durere, silit să-i audă bocetele dojenitoare. Pe urmă se ruşină că, în asemenea clipe, mai poate să se gîndească la Roza Lang, şi-l cuprinse chiar un fel de silă de femeia care l-a orbit atîta vreme cu iubirea ei zvăpăiată, abătîndu-l din calea lui.

Titu era acuma singur în toată primăria; străjile sforăiau la întrecere pe băncile din tindă. În ferestrele deschise larg primăvara zîmbea în odaie ca o fecioară îndrăgostită. Paşii tînărului, apăsaţi, cînd mai rari, cînd mai grăbiţi, răscoleau praful duşumelelor tocite, care, în îmbrăţişarea soarelui, se legăna ca o boare aurită... Deodată Titu se opri la o fereastră, cu mîinile la spate, ademenit parcă de viaţa nouă ce izbucnea atotputernică dincolo de zidurile cancelariei. Privirea lui întîlni peste drum şcoala ungurească, trufaşă, strălucind într-o poleială de raze. În curtea mare, prundită, cete de copii zburdalnici se fugăreau şi se jucau, strigînd plini de voioşie, supravegheaţi de un învăţător tînăr şi foarte palid, cu ochii atît de mari că de departe păreau ochelari. Zgomotul şi veselia ajungeau în primărie mulcomite într-un murmur cald, întretăiat numai rareori de ţipete scurte, mulţumite. Sufletul lui Titu începuse să se mai învioreze, cînd deodată văzu că învăţătorul galben se umflă şi se roşeşte ca un curcan, făcînd semn mînios unui grup

de copii ce stăteau deoparte. Cum copiii rămaseră pironiţi locului de frică, învăţătorul se duse spre dînşii, ameninţîndu-i cu degetul şi strigînd. Titu se plecă spre fereastră şi, prin zarva de glasuri vesele, auzi totuşi limpede cuvintele învăţătorului, pline de indignare:

— Numai ungureşte!... Ungureşte!... Trebuie ungureşte!... Ungureşte!...

Într-o clipire toată fiinţa lui Titu se schimbă într-o ură cumplită împotriva învăţătorului. Simţi o pornire năvalnică să se repeadă la dînsul şi să-i înfunde în inimă cuvintele ameninţătoare... Nişte bătăi de clopot zdrăngăniră însă atunci şi, într-un minut zgomotele amuţiră şi curtea şcoalei rămase pustie. Numai clădirea scăldată în soare privea parcă mai mîndră, mai batjocoritoare, ca o fiară care, după ce şi-a înghiţit prada, se linge leneşă pe buze. Niciodată pînă azi nu băgase de seamă că un lucru mort ar putea să exaspereze pe un om. Acum vedea cum casa roşcovană de peste drum, cu ferestrele mari şi sclipitoare, vrea să-l dispreţuiască şi să-l jignească. Aceasta îl înfuria şi-i reamintea iar pe baba speriată şi cernită de suferinţi. „Să-i smulg eu nenorocitei şi sufletul din oase ca pe urmă colea să strige mai ţanţoş: numai ungureşte!“

Ridică ochii mai sus deasupra şcoalei, spre cerul albastru, limpede ca o pînză întinsă acoperind nemărginirea. Gîndurile lui vedeau tot satul ca pe o hartă uriaşă, pătrundeau în casele frumoase, bogate, îngrijite, adevărate lăcaşuri de stăpîni răsfăţaţi de soartă, se plimbau prin ogrăzile mîndre unde întîlneau ţărani unguri sfătoşi, cu izmene largi ca rochiile, cu mustăţi răsucite, hodorogind în gura mare... Apoi uşoare şi iuţi, ca năzdrăvanii din basmuri, gîndurile ocoleau satul, poposeau în cocioabele necăjite, printre alţi

ţărani, împovăraţi de nevoi, oropsiţi de Dumnezeu şi de oameni, sleiţi de muncă şi de sărăcie. „Şi totuşi al nostru e viitorul! îşi zise Titu înseninîndu-se. O cetate încercuită de o oştire desculţă! Degeaba ne înfruntă cu şcoala ameninţătoare, degeaba cîntă cocoşul în vîrful bisericii... Presiunea noastră nu încetează o clipă! Mulţimea noastră înaintează mereu... Zidurile lor meşteşugite se clatină şi se fărămiţesc îndată ce le atinge suflarea vieţii noastre încătuşate... Stăpînii tremură în faţa slugilor! Slugile! Noi sîntem slugile! Al lor e trecutul, al nostru e viitorul!"...

Îl gîdila un rîs de mulţumire. Încrederea în sine îi alungase zbuciumările şi gîndurile negre. Îşi aduse aminte cum în Săscuţa, acum vreo zece ani, cînd a trecut spre Bistriţa, singur văcarul era român şi stătea într-o hrubă în capul satului, pe cînd azi, fără şcoală şi fără biserică, jumătate comuna e românească. „Acolo alţi stăpîni sînt cutropiţi încetul cu încetul de slugile oropsite, dar pline de viaţă!" se gîndi dînsul, simţindu-se foarte fericit că are cinstea să facă parte din neamul obijduiţilor.

Cînd fu poftit la masă, merse atît de bine dispus, că înveseli toată familia notarului, deşi era cam supărată deoarece le pierise o gîscă, îndopată şi îngrijită de însăşi doamna notărească. După-prînz Titu se cufundă într-o discuţie pasionată cu Friedman şi fiul său asupra românilor. Studentul încerca mereu să vorbească ungureşte, dar Titu nu răspundea decît româneşte, parcă ar fi uitat dintr-o dată şi cu desăvîrşire limba cealaltă, sau parcă s-ar fi temut că îşi va pierde graiul în clipa cînd ar mai rosti un cuvînt unguresc. Notarul şi mai ales feciorul său susţineau cu înverşunare că politica românească e greşită din temelie, fiind pornită dintr-un simţimînt de ură împotriva stăpînitorilor legali ai ţării şi că prin urmare se va sfîrşi printr-un faliment. Titu critica, din ce în ce mai îndîrjit, strădania ungurilor de a ucide prin deznaţionalizare un neam întreg cu un trecut îndoliat de suferinţe şi de vitejie, şi dovedea că, împotriva acestei tendinţe criminale, românii sunt siliţi să lupte pe viaţă şi pe moarte.

— Pardon, pardon, îl întrerupse în cele din urmă notarul, vrînd să-i dea lovitura de graţie. Sînt sigur că, mai curînd sau mai tîrziu, şovinismul d-tale are să te gonească în România, ca şi pe ceilalţi martiri ai dumneavoastră, care exploatează încrederea bietului popor în cărturarii săi... Mă rog, în privinţa aceasta eu nu mă înşel niciodată...

— Unde-i norocul să pot trece şi eu în ţară! suspină Titu cu mîndrie.

— Lasă, că asemenea noroace nu întîrzie prea mult, zise Friedman ironic. Ei bine, grozav aş vrea să te întîlnesc după ce vei fi cunoscut mai bine Ţara Românească! Grozav!... Ai să vezi d-ta acolo libertate şi fericire, d-ta care aici cîrteşti şi te revolţi neîncetat... Chiar te rog să-mi scrii şi mie o carte poştală... Făgăduieşti?

— Desigur! strigă Titu îmbujorat de însufleţire. În orice caz mai rău ca aci nu poate să fie!

— Nuuu? Zău?... Crezi d-ta? sări notarul supărat că n-a izbutit să-l dea gata. Apoi ştii d-ta că în România d-tale nimic şi nimeni nu e stabil? Dacă ochii d-tale se întîmplă să nu-i placă boierului, a doua zi ai zburat... Acolo nu-s legi şi nici administraţie ca în ţara aceasta blagoslovită pe care d-voastră o calomniaţi pe toate cărările. Nu, domnule! Acolo bunul plac al ciocoilor dictează milioanelor de robi în zdrenţe... Să nu-mi vorbeşti, te rog, mie de România,

că eu o cunosc mai bine ca d-ta!... Trei ani am stat acolo în tinereţe, dar n-am să uit pînă voi închide ochii cît am îndurat!

— În sfîrşit, oricum ar fi, bine sau rău, cel puţin ştiu că tot e românesc şi numai românesc! făcu Titu cu un surîs triumfător care pe notar îl sîcîia mai tare decît dacă ar fi răcnit. Şi prin urmare nu poate veni orice fleac de renegat să-ţi impună să vorbeşti şi să simţi ca un străin!

— Eşti un şovinist cum nici nu mi-aş fi putut închipui, nu degeaba eşti poet român! zise studentul, căutînd să fie ironic, pe ungureşte.

La sfîrşitul discuţiei Titu se simţi mîndru ca un comandant de oaste după o bătălie cîştigată. Era mai ales mulţumit pentru că a avut curajul să-şi declare fără înconjur sentimentele adevărate, ca şi cînd ar fi făcut-o în faţa unor închizitori fioroşi.

În amurg, în loc să se ducă la preotul calvin ca să bîrfească împreună cu preoteasa apucăturile obraznice ale notarului, precum obişnuia, se hotărî brusc să meargă la preotul român. Acuma îi era ruşine că, fiind aici de aproape o lună, a legat cunoştinţă cu toţi surtucarii unguri, dar n-a umblat de loc să vadă măcar pe păstorul turmei desculţe şi oropsite.

Casa preoţească era în preajma bisericuţei, pe o uliţă dosnică, în marginea satului. Titu găsi numai pe doamna preoteasă, o ţărancă secătuită de muncă, şi trei fete modeste, foarte ruşinoase şi cam prostuţe. Toate s-au bucurat şi l-au poftit îndată în „casa dinainte", o odaie împodobită cu ţesături şi cusături ţărăneşti şi cu o masă în mijloc, aşternută cu faţă albă, pe care trona o *Biblie* veche, legată cu piele roasă, între o cruce mică de argint şi alta mai mare de lemn. Stîngăciile şi sfiala fetelor, ca şi vorbele apăsate ale preotesei, care altă dată l-ar fi făcut să rîdă, acuma i se păreau pline de farmec.

— Dar sfinţia-sa? întrebă dînsul cînd, după sleirea banalităţilor de rigoare, fetele amuţiră nemaiştiind ce se cuvine să vorbească.

— E la biserică, are o nuntă, răspunse repede fata cea mai mare, slăbuţă, uscată, cu mîinile roşii. Au venit adineauri nişte unguri să-i cunune. C-aici aşa-i obiceiul. Întîi se cunună la biserica lor, dar pe urmă vin şi la tata, că zice că slujba noastră e mai sfîntă...

— E mai sfîntă... repetă Titu maşinal.

În curînd sosi şi preotul, bătrîn, cu hainele murdare, cu barba neîngrijită şi cu nişte ochi blînzi ca de apostol. Avea faţa transfigurată de o mulţumire mîndră. Dădu mîna cu Titu, îl aşeză la masă, porunci fetelor să aducă un pahar de vin şi apoi cînd rămaseră singuri, îi zise cu o imputare uşoară, frăţească:

— Mă bucur, fiule, c-ai mai venit şi pe la noi... Aşa se şi cade. Căci trebuie să ne iubim unii pe alţii toţi cei de-o limbă şi de-o lege. De aceea m-am mirat şi m-a durut că ne-ai ocolit pînă azi...

Titu plecă fruntea parc-ar fi aşteptat o binecuvîntare şi rosti domol, ca un vinovat mustrat de remuşcare:

— Iartă-mă, părinte!

2

Zvonul şi apoi ştirea că Ion nu vrea să ia de nevastă pe Ana, deşi nu tăgăduieşte că cu dînsul a rămas însărcinată, se răspîndi, mai ales cu ajutorul Zenobiei, în tot satul. Celor ce spuneau că nu o ia fiindcă nu se învoieşte de zestre cu Vasile Baciu, le astupau gura cei ce ştiau că flăcăul nici nu vrea să stea de vorbă cu tatăl fetei şi că deci şi-a bătut joc de ea înadins şi numai ca să se răzbune pe Baciu pentru că nu i-a dat-o de bunăvoie, ba încă odinioară, la horă, l-a şi bruf-

tuluit de față cu toată lumea. În casa Herdelea însă purtarea lui Ion era privită ca o murdărie fără pereche. Bătăile ce le suferea Ana din pricina lui stîrneau zilnic valuri de lacrimi și explozii de milă pentru victima „prașcăului" Glanetașului, cu toate că pînă atunci fata lui Vasile nu se bucurase de nici o considerație în familia învățătorului. De cîte ori auzeau că Baciu bate pe Ana, amîndouă fetele lui Herdelea plîngeau cu hohote și blestemau pe Ion, avînd de partea lor fățiș și pe dăscălița, care nu se ostoia pînă ce nu striga din cerdac spre casa Glanetașului: „Să vă fie rușine obrazului!" Deși nu se arăta, învățătorul se indigna tot atît de mult ca și muierile, fiind un sentimental fără seamăn și avînd oroare de bătaie, încît chiar în școală, cînd se întîmpla să-l scoată din sărite vreun copil și să-i tragă două-trei la palmă, avea remușcări zile de-a rîndul. Laura mai încercă de cîteva ori să explice flăcăului că nu-i șade frumos ceea ce face, dar Ion parcă înnebunise, tăcea și rînjea ca un cîine turbat.

— Nici n-am mai văzut așa blestemăție, murmura Herdelea clătinînd din cap, seara cînd vorbeau de feciorul Glanetașului. Parcă-mi pare rău acuma că nu l-am lăsat să fi stat în temniță, să-i mai treacă buiecia...

De altfel Ion însuși trăia într-o tulburare atît de ciudată, că aproape nu-și dădea seama ce mai voia și unde vrea să ajungă. De cînd a înfruntat pe Vasile Baciu i se părea că toată lumea îl dușmănește și totuși se simțea mai fericit ca totdeauna. Aci era de o veselie uimitoare, glumea cu cine-i ieșea în cale, aci se înfuria și suduia din senin, căutînd oricui ceartă și bătaie. Mai ales cînd îi pomenea cineva de Ana se zborșea și fulgera: ba în cele din urmă ajunse să vadă un vrăjmaș de moarte în oricine rostea în fața lui numele ei sau pe al lui Vasile. Într-o duminecă, tocmai în vremea liturghiei, bătu crunt pe tatăl său, pentru că îl sfătuise, foarte pe departe, să caute să se înțeleagă cu Vasile

Baciu, c-ar fi auzit că acuma ar fi bucuros să-i dea fata și chiar o zestre frumoasă.

Avea uneori clipe cînd își zicea că se poartă ca un prostănac, alergînd după cai verzi, în loc să stea de vorbă cum se cuvine și să încerce o învoială cinstită. Se gîndea atunci că Vasile Baciu, încăpățînat cum e, poate să se răzgîndească, să lase pe Ana să nască și s-o ție acasă cu copilul pînă ce va veni altul s-o ceară de nevastă. Au mai fost și alte fete cu copii din flori care totuși s-au măritat, dar încă fata bogătașului Vasile Baciu?... Asemenea închipuiri îl făceau însă mai dîrz. „Mai bine să rămîn tot calic, decît să mă frece ei pe mine!" își răspundea cu un simțămînt de mare mulțumire.

Cîteodată îi venea să izbucnească, să strige în gura mare că și-a împlinit gîndul, că de acum poate avea și pămînt și de toate, numai să vrea dînsul, căci toate numai de voința lui atîrnă. Așteptarea de azi îi umplea ființa de o plăcere nemaisimțită. Tocmai fiindcă i-ar fi fost ușor să puie capăt tuturor neînțelegerilor, nu se îndura, parcă s-ar fi temut că, îndată ce va fi dobîndit ce a rîvnit atît de vijelios, vor începe poate alte zbuciumări, necunoscute și mai grele.

Într-una din zilele acestea fu chemat grabnic la judecătorie în Armadia, printr-un aprod trimis înadins după dînsul. Se duse îndată, nepăsător, fără să se sfătuiască cu nimeni, ca și odinioară, cînd cu pîra lui Simion Lungu. Nici capul nu-l mai durea de ce i s-ar putea întîmpla acolo, de vreme ce planul lui a izbutit și fericirea e atît de aproape, că doar să întindă mîna s-o culeagă.

Un domn străin, gros și gras, cu ochelari negri, cu fața plină și rotundă ca o lună, îl întrebă cine i-a făcut

jalba împotriva domnului judecător? Ion nu stătu pe gînduri nici un minut, ci spuse îndată că Herdelea i-a făcut-o... Numai după ce-a isprăvit şi a văzut pe preotul Belciug alături de judecătorul mînios, mai la o parte, şi-a dat seama că s-a pripit şi şi-a adus aminte cum a făgăduit învăţătorului de atîtea ori că nu-l va vinde nici în ruptul capului. De aceea căută s-o dreagă, adăogînd că el a stăruit la Herdelea şi l-a rugat în genunchi pînă l-a înduplecat. Domnul străin însă nu-l mai ascultă, fiind ocupat să dicteze ceva pe ungureşte altui domn care scria foarte repede la un birou. După un răstimp apoi domnul străin, care vorbea stricat româneşte, îl întrebă dacă s-a gîndit bine ce a făcut, iar cînd dînsul răspunse că s-a gîndit, îi zise că plîngerea lui e mincinoasă şi prin urmare, în loc de două săptămîni, acuma poate să fie închis două luni, de nu şi mai mult... Ion, cu o înfăţişare nepăsătoare, tăcu. Pe urmă un aprod îl scoase afară.

Pînă ce ajunse în uliţă, flăcăul se mai gîndi că n-ar fi trebuit să vîndă pe Herdelea. În uliţă îşi zise că şi în temniţe oameni trebuie să stea şi că ori o săptămînă, ori o lună, tot un drac e... Apoi toată afacerea aceasta fu îngropată sub noianul grijilor cu Ana, cu Vasile Baciu, cu pămînturile lor care vor fi ale lui...

Fiindcă Ion, de la o vreme încoace nu mai mergea aşa de des pe la Herdelea ca înainte şi niciodată n-a deschis vorba despre încurcăturile lui cu Ana, familia învăţătorului de-abia după vreo săptămînă şi întîmplător a aflat cum odrasla Glanetaşului nici n-a vrut să asculte pe Vasile Baciu cînd a încercat să-l descoase asupra gîndurilor lui cu fata batjocorită. Domnişoarele şi doamna convinseră lesne pe Herdelea că el, ca învăţător şi om luminat, e dator să intervină, să povăţuiască şi la nevoie să dojenească pe „destrăbălatul care nu mai are frică nici de Dumnezeu şi nici de oameni".

Măgulit, învăţătorul chemă îndată pe Ion, care răspunse că vine, numai să arunce întîi nişte ogrinzi în ieslele Dumanei.

— Păcat că nu-i aici şi Titu, murmură Herdelea, aşteptînd aproape mişcat să sosească flăcăul. Am băgat de seamă că Titu are multă influenţă asupra nebunului... Ei, dar acuma săracul Titu cine ştie cum se trudeşte în Gargalău! Căci de, pîinea cea de toate zilele greu se agoniseşte şi cu multă sudoare!

Ion intră, dar de la primele cuvinte se burzului, se roşi, se înfurie şi curînd i-o trînti, fără ruşine, învăţătorului:

— Dar mai lăsaţi-mă în seama necuratului, că doar nici eu nu-s copil şi ştiu bine ce fac şi cum trebuie să mă port!... Apoi zău aşa!... N-o iau, domnule învăţător, pentru că n-am poftă s-o iau. Şi drept să vă spun, mi-i urîtă Ana ca mama pădurii şi nu mi-ar mai trebui, să ştiu că badea Vasile mi-ar pune colea-n palmă tot hotarul Pripasului... Ce-s eu vinovat c-a rămas ea cu pîntecele la gură? Io-s vinovat? Ea-i de vină, că de nu i-ar fi plăcut, nu s-ar fi lăsat... Că doar n-am rugat-o eu, păcatele mele.

Herdelea se cruci ascultîndu-l şi amuţi, iar fetele fugiră în salon ca să nu fie nevoite să mai audă asemenea vorbe păgîne. Numai dăscăliţa nu-şi pierdu cumpătul, ci aprinzîndu-se de indignare, îi zise, căutînd totuşi să-şi păstreze demnitatea:

— Nu ţi-i ruşine ţie, măi băiete, să vorbeşti aşa în faţa noastră, oameni cumsecade? Astea-s vorbe de om zdravăn? Nici ţiganii cei mai nemernici n-ar îndrăzni să facă şi să grăiască precum îndrăzneşti tu! Frumos îţi stă, n-am ce zice... Noi te-am crezut mai de treabă şi mai aşezat ca pe alţii, dar văd că n-ai pere-

che în blestemăţii... Da, da, bine-a zis cine-a zis că din coadă de cîine nu faci pînă-i lumea sită de mătase... Foarte bine a zis...

— Lasă-l, dragă, lasă-l mai încet, că-i tînăr şi nu ştie ce vorbeşte, interveni Herdelea împăciuitor, uitîndu-şi hotărîrea energică de adineaori în faţa îndîrjirii flăcăului. Încercă apoi să-l îmblînzească reamintindu-i că, de cîte ori i-a ascultat sfaturile, numai bine i-a mers, şi stăruind mai ales asupra păţaniei cu Simion Lungu, cînd fusese cît pe-aci să-i putrezească oasele prin cele temniţe şi cînd numai jalba pe care i-a făcut-o dînsul l-a scăpat teafăr.

Învăţătorul n-apucă să isprăvească. Pe Ion blîndeţea aceasta îl sugruma fiindcă îl silea să se ruşineze. Dar nevrînd să se dea învins, îşi aduse aminte de domnul străin de la judecătorie şi sări mînios, strigînd:

— Că bine m-ai sfătuit, domnule învăţător! Mai bine nu mă sfătuiai şi mă lăsai în pace să stau închis atunci două săptămîni, decît să stau amu două luni ori poate şi doi ani!... Lasă că am aflat şi noi cum s-au întors lucrurile, că doar nu sîntem tocmai aşa de proşti...

— Va să zică asta ţi-e recunoştinţa, măi Ioane? zise Herdelea, înfricoşat de îndrăzneala feciorului. După ce m-ai rugat o seară întreagă, şi tu şi ai tăi, să nu te las, acuma ai obraz să-mi faci imputări? Uiţi că tot plîngerea mea te-a scăpat de temniţă...

— M-a scăpat, cum să nu mă scape... Zi mai bine că ţi-ai bătut joc de neştiinţa mea cum nici n-aş fi putut crede, că doar mai frumos cum m-am purtat eu cu d-voastră nu s-a purtat nimeni. Dar amu nu-i nimic! Să fim sănătoşi! De-amu oi şti şi eu să mă feresc şi să umblu după capul meu... Să dea Dumnezeu noapte bună!...

Ieşi repede, trîntind uşa şi bodogănind pînă acasă.

Atîta obrăznicie încremeni chiar şi pe d-na Herdelea, încît de-abia într-un tîrziu putu zice:

— A înnebunit de tot becisnicul! ceea ce se potrivea şi cu părerea domnişoarelor care, reapărînd, nu mai ştiau cum să-şi arate revolta.

Pînă noaptea tîrziu uimirea nu se potoli în casa Herdelea. Asemenea necuviinţă din partea unui sătean nu li se mai întîmplase niciodată... Şi supărarea tuturor era mai mare pentru că tocmai Ion dovedea atîta nerecunoştinţă şi lipsă de respect. Fiindcă toţi l-au iubit, acuma toţi îl ocărau la întrecere. Familia învăţătorului îl privise întotdeauna ca pe un om al casei, mai isteţ şi mai spălat ca ceilalţi ţărani. Herdelea se mîndrea că l-a avut elev şi-l lăuda pretutindeni. Ce-i drept şi Ion fusese veşnic săritor şi nu se codea, dacă i se cerea, ba să alerge pînă-n Jidoviţa sau Armadia, ba să mai sfarme nişte lemne pentru bucătărie. În serile lungi de iarnă, cînd plictiseala omoară satele, cînd de frica ei oamenii se culcă o dată cu găinile, feciorul Glanetaşului petrecea de multe ori în casa învăţătorului, ascultînd sau spunînd basmuri, cîntînd ori jucînd loton şi durac... Însăşi d-na Herdelea, care nu-şi ascundea dispreţul faţă de proşti, cum le zicea dînsa ţăranilor, cu Ion vorbea ca şi cu o persoană de seama ei, mai ales că el ştia să păstreze totdeauna buna-cuviinţă. Şi acuma, acelaşi Ion nu se ruşinează să răcnească şi să ameninţe pe domnul învăţător!

— Dac-ar fi fost acasă Titu, sînt sigură că-l pleznea! zise Ghighi, războinică.

Herdelea însă mai mult se întristase decît se mîniase. Din toate vorbele lui Ion, îl izbiră îndeosebi cele despre plîngerea împotriva judecătorului. Apoi o bănuială îi săgetă inima: dar dacă nebunul s-a apu-

cat să spuie pe undeva cine i-a făcut jalba?... Nu mai văzuse de mult pe Ghiță Pop de la judecătorie, dar parcă simțea că comisiunea de anchetă trebuie să fi umblat prin Armadia și deci se prea poate să fi fost chemat și Ion... Atunci nenorocirea e pe drum...

— Te pomenești că mai dăm și de belea din pricina reclamației cu obraznicul ăsta! vorbi Laura care, de cînd se logodise, împerechease seriozitatea cu pesimismul.

— Nu m-aș mira de loc! adăogă dăscălița mîngîindu-și gura și nasul. De la astfel de proști te poți aștepta la tot ce-i mai rău!

— Hodoronc-tronc! făcu Herdelea. Lăsați, că nu-i nici dracul așa de negru cum se pare... O fi blestemat Ion, dar rău nu-i! Omul o fi avînd cine știe ce necazuri, ș-apoi la necaz omul vorbește vrute și nevrute!

În vreme ce sufletul îi sîngera de presimțirea nenorocirei, trebui să zîmbească, să glumească și să convingă familia că nu-i nici o primejdie... Dăscălița și fetele obosite de indignare, dormiră ca scăldate. Numai Herdelea se frămîntă toată noaptea cu ochii deschiși, speriați, căutînd zadarnic să înece în întuneric vedeniile apăsătoare...

3

Preotul Belciug, fiind înnegrit în plîngerea lui Ion la fel cu judecătorul, fusese chemat ca informator în fața comisiunei, prezidată de primul procuror al tribunalului din Bistrița. Răspunse surîzînd cucernic la toate întrebările, simțindu-se curat ca floarea spinului și nevrînd să pară că e cuprins de vreo pornire

dușmănoasiă față de nmeni, deși în sufletul lui fierbea împotriva lui Ion care a cutezat să-l pîrască. De altfel îi veni foarte ușor să se lămurească, avînd doar să-și repete declarațiile făcute cu prilejul procesului din care se înțelegea că feciorul Glanetașului este un element periculos pentru ordinea legală din Pripas și că, în interesul obștesc, trebuia negreșit scuturat puțin ca să-și vie în fire.

— Nu sînt om de legi și deci nu pot vorbi decît ca un simplu profan, făcu dînsul drept încheiere. Totuși mi s-a părut și mi se pare că domnul judecător n-a fost destul de sever cu delicventul. De altminteri, cea mai bună dovadă că amenințarea pedepsei n-a avut efectul dorit este în afară de însăși plîngerea aceasta, care constituie o calomnie prea îndrăzneață, este zic, faptul că chiar acuma reclamantul e eroul unui scandal cum nu s-a mai pomenit în satul nostru...

Cînd însă preotul auzi din gura lui Ion însuși că Herdelea este autorul adevărat al plîngerii, se roși de mare mînie. „Asta-i culmea ipocriziei! se gîndi el. Pe de o parte îmi vine la colindat și mă poftește la logodna fetei, iar pe de altă parte mă tîrăște pe la judecăți! În sfîrșit, bine că s-a făcut lumină!“

De-acuma era dovedit că învățătorul i-e dușman și prin urmare se credea îndreptățit să caute și el să-l lovească, și încă tocmai cînd îi va fi lumea mai dragă. „Dacă-i vorba de făcut rău, apoi am să-i arăt că nu e greu de loc!“ se hotărî dînsul.

Cu cît i se înrădăcină în suflet convingerea că Herdelea e marele vinovat, cu atît găsi mai multe împrejurări ușurătoare pentru Ion care, la urma urmelor, nu poate fi decît victima intrigilor învățătorului. Îl compătimi și-i păru rău că a fost nevoit să mărturisească împotriva bietului flăcău. Se gîndi tot mai

des la dînsul şi din ce în ce cu mai multă duioşie. Adică pentru ce îl urmărise cu atîta înverşunare? Acuma, chibzuind mai bine lucrurile şi întîmplările, recunoştea că s-a pripit cînd l-a dojenit în biserică şi c-a greşit îndemnînd pe Simion Lungu să-l pîrască. Da, da, s-a pripit, căci dreptatea adevărată a fost de partea lui Ion... Deci trebuie să încerce să-şi răscumpere greşelile şi să facă ceva pentru sărmanul om oropsit. Şi, fiindcă ştia bine neînţelegerile dintre el şi Vasile Baciu, îşi propuse să-i împace, convingînd pe Ion să ia pe Ana, iar pe Baciu să-i împlinească dorinţele în ce priveşte zestrea. De altfel, dacă ar izbuti, ar împrăştia şi ruşinea ce apasă asupra satului din pricina lor. Adevărat că Ana nu-i nici întîia, nici ultima fată care a păcătuit; pe valea Someşului sunt chiar unele sate unde mai toate miresele umblă cu copilaşul de mînă. În Pripas însă, de cînd e Belciug în fruntea credincioşilor, nu s-au pomenit copii din flori. Şi apoi ceea ce face Vasile Baciu e strigător la cer. Bine, a greşit fata şi e vinovată, dar pentru o greşală nu poţi să omori un om. Atîta cruzime nu s-a mai auzit. S-a dus vestea şi prin alte comune cum o lasă în fiecare zi vînătă şi zdrobită de bătaie...

Preotul mai cumpăni cîtăva vreme planul, ca să nu aibă pe urmă să-şi impute iar vreo pripire. Din zi în zi însă îl găsea mai măreţ. Herdelea are să îngălbenească de necaz cînd va afla că pînă şi Ion al Glanetaşului, unealta lui nenorocită, tot la popa caută adăpost sufletesc. Apoi, în afară de recunoştinţa flăcăului, va dobîndi şi încrederea lui Vasile Baciu, pe care păţania fetei l-a prăpădit şi care ar fi bucuros acuma s-o vadă măritată chiar şi cu feciorul Glanetaşului, măcar că s-a jurat şi s-a lăudat atîta că nu i-o dă nici mort. Aici Belciug simţea o nouă arsură

a conştiinţei sale, căci şi el îl asmuţise odinioară pe Baciu să nu-şi nefericească fata cu un destrăbălat bătăuş şi tîlhar... În sfîrşit preotul mai nădăjduia că din împăcarea aceasta poate să folosească şi biserica cea nouă ceva. Căci rîvna lui cea mai scumpă în viaţă era să vadă înălţîndu-se un sfînt locaş de piatră, falnic şi frumos, în locul celui vechi şi dărăpănat care îi făcea necinste atît lui, cît şi satului întreg. De vreo zece ani aduna ban peste ban, cu o patimă mereu crescînd, contribuind el însuşi cu aproape toate veniturile bisericii şi impunîndu-şi singur toate economiile în favoarea visului său. Realizarea începuse printr-o colectă, făcută de doi săteni fruntaşi, Toma Bulbuc şi Ştefan Hotnog, prin toate comunele Ardealului, cu o scrisoare de învoire din partea episcopului. Trebuind bani mulţi, Belciug căuta să insufle şi ţăranilor ambiţia de a dărui pentru biserica cea nouă la toate prilejurile, dar mai ales la nunţi, la botezuri, la morţi... Din nenorocire, credincioşii erau mai greoi la pungă ca păstorul, încît de-abia acuma se putuseră începe tratative cu cîţiva arhitecţi vestiţi din Bistriţa, şi încă nu se ştia dacă suma adunată va ajunge... În reveriile lui cucernice, Belciug vedea noua biserică triumfătoare, trîmbiţînd lumii silinţele vrednice ale unui preot modest. Ba mai vedea şi bisericuţa cea veche, aşa săracă şi umilă cum era, mutată în satul Săscuţa, unde românii se înmulţiseră şi, neavînd unde să se închine, veneau duminecile în Pripas să asculte sfînta liturghie... Numai să-l învrednicească Dumnezeu să-şi poată continua opera şi să lumineze sufletele oamenilor.

Duminecă, înainte de a începe slujba, puse pe primar să poruncească lui Vasile Baciu să vie la dînsul acasă, după-amiazi, împreună cu Ana, iar

straja fu însărcinată să-i trimită pe Ion, împreună cu Glanetaşu şi Zenobia. Nu voia să se ştie de ce-i cheamă şi nici să bănuiască unii că a poftit şi pe ceilalţi. „Cum sunt de îndîrjiţi amîndoi, ar fi în stare să nici nu vie, îşi zise Belciug, frîngîndu-şi mîinile cu înfrigurare. Pe cînd aşa, dacă se vor întîlni faţă în faţă în casa mea, nu se poate să nu cadă la învoială!"

Cei dintîi sosiră Vasile Baciu cu fata. Ţăranul era puţin cherchelit, fiindcă se grăbise să înghită o jumătate de rachiu mai înainte de a-i fi spus primarul vorba preotului, iar Ana avea ochii umflaţi şi arşi de plîns şi încerca zadarnic să-şi ascundă pîntecele sfidător de rotund. Pe el îl pofti să şadă, pe cînd ea rămase în picioare, cu ochii în pămînt, lîngă uşă.

Ca să nu-i dea vreme să răsufle, Belciug îl luă repede, că face rău de-şi stîlceşte fata, c-a ajuns de rîsul lumii, că omul la nenorocire să nu-şi piardă judecata, că Ana a greşit, dar orice greşeală se poate îndrepta cu bunăvoinţă, dar încăpăţînarea e mama tuturor relelor, că doar nici Ion nu-i ţigan, ba încă-i fecior sîrguitor şi isteţ, deşi n-are avere, şi poate să fie un ginere mai de treabă ca mulţi alţii... Ana izbucni în lacrimi, iar Vasile Baciu răspunse înduioşat şi amărît:

— Da' cum n-aş vrea eu, domnule părinte? N-am încercat eu în toate chipurile? L-am şi rugat, eu, om bătrîn... Dar nu vrea nici măcar să mă asculte. Nu vrea şi nu vrea. A batjocorit-o şi amu ne freacă... Apoi ce să mai ştiu eu face? D-ta eşti om sfînt şi drept şi înţelept. Învaţă-mă d-ta şi eu fac orice!

Preotul îşi petrecu mîna prin păr, mulţumit de răspunsul ţăranului, şi tocmai se pregătea să-l povă-

ţuiască să nu fie zgîrcit, că doar pentru odrasla lui dă, iar nu pentru străini, cînd auzi paşi de opinci în tindă şi apoi un ciocănit sfios în uşă.

— Intră! murmură dînsul repede, încîntat.

Glanetaşu deschise încet şi cu respect uşa şi îşi puse îndată căciula jos lîngă cuptor, în vreme ce Zenobia şi Ion intrară mai cu curaj şi dînd bună ziua. Toţi trei se arătară uimiţi văzînd pe Baciu şi pe Ana, cu toate că atît ei cît şi ceilalţi bănuiseră de ce au fost chemaţi. Belciug dădu mîna cu Glanetaşu şi cu Ion, aruncînd o privire la Vasile Baciu, prin care parcă-l poftea să priceapă cît de mult îi cinsteşte, pe urmă vorbi flăcăului cu un glas blînd, învelind dojana în rugăciune:

— Aud şi nu cred că tu n-ai vrea să iai pe fata asta nenorocită, după ce vezi bine şi recunoşti că eşti vinovat şi c-ar trebui să-ţi împlineşti datoria creştinească... Apoi aşa nu-i frumos, măi Ioane! Că fata urîtă nu-i, de neam rău nu-i, pe drumuri nu-i... Spune şi tu, nu vorbesc eu bine?... Tu de asemenea eşti un băiat cumsecade, cuminte, aşezat... Cum se poate una ca asta?

— D-apoi, domnule părinte, băiatul ar vrea, răspunse Glanetaşu în locul flăcăului, scărpinîndu-se în cap şi cu ochii la Vasile Baciu. Cum să nu vrea, domnule părinte, adăogă iar după o pauză, dar oprindu-se iar scurt, parcă n-ar îndrăzni să sfîrşească, pe cînd Ion plecă fruntea cu o mişcare ce vroia să arate că da, într-adevăr, el ar vrea.

Se lăsă o tăcere mai lungă şi pe urmă deodată se porniră să vorbească în acelaşi timp şi Vasile, şi Ion, şi Glanetaşu. Preotul însă le curmă avîntul, făcînd un semn cu mîna, şi le zise blajin, cu un zîmbet cucernic şi împăciuitor:

— Iacă de-asta v-am adunat! Acu să vă tocmiţi şi să vă învoiţi ca oamenii, că vrajba-i bună numai între ţigani...

Belciug se aşeză tacticos la masă şi apoi ridică ochii la dînşii, aşteptînd tocmeala şi păstrîndu-şi pe buze surîsul binevoitor pentru toţi. Bărbaţii însă stăteau încurcaţi, cu privirile aţintite asupra lui, ca şi cînd într-însul ar vedea singura lor mîntuire. Zenobia ofta des şi-şi dădea ochii peste cap, vrînd astfel să arate tuturor că e pătrunsă de seriozitatea clipei, iar Ana, topită de ruşine, plîngea înăbuşit, căutînd să se facă cît mai mică şi să-şi acopere pîntecele cu mîinile încrucişate pe care picura în răstimpuri cîte-o lacrimă fierbinte... Se auzea aspru tic-tacul ceasornicului de pe scrin, acoperit numai cîteva clipe de uruitul unei căruţe pe uliţă... În tăcerea ce stăpînea ca o duşmănie mută, zbîrnîi apoi deodată vocea lui Vasile, gros şi răguşit, încît toţi parcă se speriară şi întoarseră capetele spre dînsul:

— Eu nu mă codesc de loc, domnule părinte... Eu îi dau fata... Uite-o! Să şi-o ia şi să fie sănătoşi!

Vorbele acestea desţeleniră amorţeala aşteptării. Ion se mişcă pe scaun, îşi drese glasul puţin şi zise liniştit, dar uitîndu-se numai sub masă, la picioarele preotului, întinse şi arătînd tălpile ghetelor pe care se prelingeau vine subţiri de apă murdară din noroiul lipit pe margini:

— Nici eu nu mă codesc, că m-ar bate Dumnezeu, numai că vreau să ştiu ce iau şi ce-mi dă... Am dreptate, domnule părinte, ori n-am?

Amîndoi se adresau numai preotului şi nici nu se uitau unul la altul. Nimeni nu lua în seamă pe Ana şi deci nimeni nu văzu cum înseninarea alungă spaima

din ochii ei, pe măsură ce cuvintele bărbaţilor se înmoaie şi se apropie.

— Îi dau fata acuma, iar după moartea mea, lor le rămîne tot ce am agonisit, că doar n-am să duc nimic pe cealaltă lume... Cît trăiesc însă nu vreau să rămîn pe drumuri şi s-ajung la bătrîneţe să cer de pomană, făcu Baciu mai răspicat, mereu cu privirea spre Belciug.

— D-apoi cu fata ce să fac eu, bade Vasile? se ridică atunci şi Ion aprins. Spune-mi d-ta, ce să fac? Am eu avere ca d-ta, am eu pămînt?... Ori d-ta vrei să ne băgăm slugi amîndoi ca să nu pierim de foame?

— Să munciţi şi să vă faceţi! strigă Vasile Baciu.

— Oare?... Da' pîn-amu n-am muncit? Pîn-amu nu mi-am sfărîmat de ajuns oasele? Că, slavă Domnului, cu mîinile în sîn n-am stat! Şi avut-am oare vreun folos din toată truda? Am rămas tot ca degetul de gol... Ş-amu ai vrea să mai hrănesc şi pe fata d-tale, că ţi se pare că dînşii nu-mi sunt pînă peste cap!

Arătă cu degetul pe rînd, pe tatăl său şi pe maică-sa care dădură din cap foarte posomorîţi, vrînd astfel să înduioşeze pe adversar şi să dea o mînă de ajutor feciorului.

— Cît trăiesc eu, nu dau nimic!... Asta s-o ştii dinainte! Nici un creiţar şi nici o palmă de loc! Mai bine o omor şi o îngrop; cel puţin să ştiu c-am omorît-o eu, pentru că nu şi-a ţinut cinstea şi nu m-a ascultat pe mine... Aşa! Uite-aşa!

— Apoi dacă-i aşa, degeaba ne-am mai ostenit şi am necăjit pe domnul părinte, zise Ion învîrtindu-şi pălăria în mîini şi îndreptîndu-se pe scaun ca şi cînd ar fi dat să se scoale şi s-ar fi răzgîndit înainte de-a sfîrşi mişcarea.

Belciug, speriat că i s-a stricat planul, ar fi vrut să intervie şi să-i domolească, şi nu ştia cum s-o facă. Tuşi de cîteva ori în semn că ar dori să vorbească. Se împînzi iar o tăcere, acum însă nervoasă şi frămîntată de scîrţîitul scaunelor... Înainte de-a deschide el gura, Vasile Baciu izbucni din nou:

— Dac-ai socotit să-ţi baţi joc de fată ca să-mi smulgi moşia, apoi rău te-ai socotit, că nu ţi-ai găsit omul... Nu, nu, băiete!... Hm... Ştiu că ţi-ar plăcea... Dar eu... hm... lasă pe mine... Nu, nu, Ioane, să mă ferească Dumnezeu şi Maica Precista!

În clipa următoare Ion, Zenobia şi Glanetaşu protestară indignaţi, acoperind îndemnurile la cumpătare ale preotului... De-abia acuma se rupse gheaţa aievea şi se încinse o vorbăraie de vreo trei ceasuri, aci apropiindu-se, aci gata să se ia de păr, ca peste un minut să se mulcomească iar. Numai Ana tăcea mîlc şi suspina, ca o osîndită care-şi aşteaptă verdictul.

În sfîrşit, Vasile Baciu consimţi să dea cinci locuri şi o pereche de boi, dar pămînturile să fie scrise pe numele Anei. Ion însă ţinea morţiş că-i trebuie toată moşia, deoarece Baciu nu mai e în stare să o muncească, fiind cam bătrîn, şi încredinţîndu-l că, drept recunoştinţă, îi va purta de grije şi nu-i va ieşi niciodată din cuvînt.

Cînd ajunseră aci, Belciug se ridică triumfător. Greu a fost să înceapă tocmeala. De-acuma au să se dea pe brazdă, oricît s-ar mai ciondăni. Dar atîta vorbărie îl plictisi în cele din urmă, mai ales văzînd că se înserează şi încă n-au căzut la învoială. Astfel îi trimise să continue acasă hărţuiala şi, dînd mîna cu bărbaţii, le zise zîmbind:

— Ei, să fie într-un ceas bun şi cu noroc! Şi la nuntă să nu uitaţi nici pe Dumnezeu din cer şi biserica lui de pe pămînt!

Ciorovăiala dintre potrivnici se reluă mai aprigă pe drum. Se ameninţau, se înjurau, se opreau, dădeau din mîini, îşi şopteau cine ştie ce, dar tocmeala nu mai înainta de loc. Cînd sosiră în faţa casei lui Vasile Baciu, amîndoi se gîndiră să lase aşa cum vrea celălalt şi să sfîrşească, şi totuşi se răzgîndiră repede nădăjduind fiecare că amînarea va aduce apă la moara lui. Singură Ana era zorită, tremura şi se uita rugătoare cînd la tatăl ei, cînd la Ion, înfricoşată că se vor despărţi fără a-i hotărî soarta sau a-i fi curmat suferinţele. Şi într-adevăr se despărţiră jurîndu-se, atît flăcăul cît şi Vasile, că ori rămîne cum au spus ori nici să nu se mai întîlnească...

Vasile Baciu, simţindu-se gîtuit, pleznea de mînie şi, ca să se răcorească, găsi un clenci Anei şi o bătu iar pînă cînd o umplu de sînge... Toată noaptea şi a doua zi fu crîmpoţit de gînduri negre. Înţelegea acum lămurit ceea ce bănuise de cînd a prins de veste că feciorul Glanetaşului umblă să sucească mintea Anei: „Va să zică vrea să-mi ia pămînturile!" Îi răsăreau sudori reci pe frunte gîndindu-se că va fi nevoit pînă la urmă să se îndoaie şi să trăiască din mila caliculul... Îşi fierbea creierii căutînd să născocească un mijloc care să-l scape din ghearele hoţului şi se bucura numai la închipuirea că ar putea găsi ceva să-l înşele cît mai cumplit... Dar oricît se căznea, nu putea stoarce nimic. Poate dacă l-ar mai ameninţa că va lăsa pe Ana să nască şi că nu o va mărita niciodată? Ameninţarea i se părea atît de slabă, încît nici el însuşi n-o credea. Cum s-o primească atunci cellalt? Mai mult l-ar întărîta...

Ion era vesel și mulțumit. Era sigur că pînă la urmă Vasile Baciu îi va da tot și-și făcea mereu cruce mulțumind lui Dumnezeu că l-a ajutat să izbîndească. A doua zi în zori cutreieră hotarul să cerceteze mai bine toate locurile viitorului său socru și să se bucure văzîndu-le, fiindcă de-acuma sunt ale lui. Pe la amiazi se sfădi rău cu Glanetașu care iar încercă să-l sfătuiască să nu întindă coarda prea tare.

— Decît m-ai învăța pe mine, mai bine ai pune și d-ta mîna pe ceva, că mănînci pîinea lui Dumnezeu degeaba, mai rău ca un trîntor! îi strigă feciorul cu dispreț.

Seara, însoțit de mă-sa, de Floarea, nevasta lui Macedon Cercetașu, și de soacra primarului, o babă specialistă la pețituri și tocmeli, se duse la Vasile Baciu care de altfel îl aștepta și chiar chemase pe Firoana și pe nevasta dascălului Simion Butunoi, să poată ține piept asalturilor. Ana îndulcise o cupă de rachiu, căci băutura dezleagă limbile și îmblînzește inimile. Toată tîrguiala fu reluată de la început cu mai multă rîvnă și violență, fiecare parte urmărind să păcălească cît mai tare pe potrivnic. Cuvîntul însă îl aveau îndeosebi femeile care se certau țigănește și, drept dovezi și argumente, se ocărau întîi unele pe altele, apoi pe Ion, pe Ana, pe Glanetașu, pe Baciu și toate neamurile lor cunoscute și necunoscute... În loc de apropiere, mai rău se înrăiră și se despărțiră hotărîți să nu mai reînceapă convorbirile, ceea ce, firește, nu-i împiedecă să se întîlnească iar peste cîteva zile și iar să se certe fără rezultat.

Deoarece, tot ciorovăindu-se, intraseră în postul mare, Vasile Baciu se gîndi că cununia nu se poate face în nici un caz pînă după Paști, se lăsă mai greu spre a cîștiga timp pentru a găsi mijlocul de a-și înșela ginerele. Dar nici Ion nu se grăbea de loc și se prăpădi de rîs cînd Vasile vru totuși să-l sperie că nu-i mai dă pe Ana... Apoi, cu două săptămîni înaintea sărbătorilor se învoiră într-o jumătate de ceas, încît flăcăul se miră cît s-a făcut Baciu de îngăduitor. Primi să-i dea zestre toate pămînturile și amîndouă casele, cerînd doar să fie scrise, după cununie pe numele amîndurora. Deocamdată după cununie, Ana se va muta la Glanetașu, împreună cu o pereche de boi, un cal, o vacă cu vițel, o scroafă cu șapte purcei, un car nou și altele mai mărunte ce se cuvin unei mirese și neveste tinere. În aceeași zi se duseră la notar pentru înștiințările legale și pe urmă la preot să facă strigările de cuviință așa fel ca nunta să se serbeze chiar a doua duminecă după Paști.

Din clipa aceasta Vasile Baciu trăi într-o zbuciumare parcă el ar fi fost mirele. Toată ziua nu-și găsea locul și nu mai știa cum să-și ascundă nerăbdarea. De teamă să nu scape vreo vorbă trădătoare, nu mai dădea pe la Avrum, dar bea mai mult ca de obicei acasă. Acum i se părea că vremea trece prea anevoie și-l rodea frica să nu-i strice cineva sau ceva socotelile.

4

După întrevederea cu preotul român, Titu se simțea alt om, mai luminat, mai curat. Se gîndi mult la viața lui de pînă atunci și o găsi stearpă și rușinoasă. Parcă umblase prin lume cu ochii închiși, de nu văzuse nimic. Plăcerea lui de-a vorbi ungurește i se părea acum nespus de caraghioasă. Ce folos că mîzgălise poezii, cînd sufletul lui fusese înțelenit de

nesimțire? Ce folos că citea tot ce-i cădea în mînă împuindu-și mintea cu gîndurile altora, dacă nu căutase să știe ce se petrece în jurul lui? Ce să mai închipuiești drame și tragedii pentru glorie, cînd în fața ta se desfășoară tragedia unui popor întreg, mai dureroasă în muțenia ei decît orice născociri romantice? „Menirea mea este să trăiesc în mijlocul neamului vitregit de soartă, să-i alin suferințele, să-i simt durerile, să fiu sprijinul lui!“ își zicea dînsul cu mîndrie în clipele de însuflețire.

Seara stătea tolănit pe canapeaua ce-i slujea drept pat, nu aprindea lumina și făcea zeci de planuri de viitor, care de care mai vijelioase. Se vedea cînd cu făclia în mînă, în fruntea unei mulțimi imense de țărani, călăuzindu-i spre lupta de dezrobire, cînd rătăcitor din sat în sat mîngîind jelaniile oamenilor năpăstuiți, învățîndu-i cum să-și ușureze traiul și ațîțînd în sufletele lor focul nădejdei de mai bine, cînd în capul unui grup de soldați cu steagul tricolor fîlfîind în vînt... Își zugrăvea în minte chinurile ce le va îndura vitejește pentru poporul lui și foarte deseori se visa în fundul unei temnițe, legat în lanțuri și totuși fericit în inimă, simțindu-se martir care prin jertfa sa trebuie să smulgă izbînda tuturor... Și închipuirile acestea îi umpleau ființa de plăceri sufletești nebănuite.

În lumina zilei însă zîmbea de visurile îndrăznețe ca niște aiurări bolnave și-și zicea că, în locul lor, ar fi mai frumos să făptuiască acuma ceva. Toate planurile și hotărîrile nu fac doi bani dacă rămîn neîmplinite. Îl rodea nevoia de a porni îndată și se necăjea că nu știe ce ar putea face, parcă sub aripile sufletului i-ar atîrna picioare de plumb... Avu o bucurie cînd îi dădu prin gînd să rupă orice relații

cu toți ungurii și să nu vorbească decît romînește. Și fiindcă la cancelarie trebuia să scrie ungurește hîrtiile oficiale, îl cuprinse scîrba de slujba ce o făcea.

Totuși pe Roza Lang n-o uita și chiar se gîndea cum ar putea-o așeza și pe ea în cadrul vieții lui noi, fără a-și încurca năzuințele. Îi era rușine însă cînd își amintea că i-a declarat dragoste în ungurește și că întîia lui iubire pătimașă e o unguroaică. Se consola doar zicîndu-și că nu e imposibil ca Roza să fie ovreică, precum e și Lang, iar atunci n-ar mai sta nici o piedică în fața amorului lor, știut fiind că pentru ovrei nu există sentimentul național... Deoarece trecuseră cîteva săptămîni de cînd se despărțise de ea, acuma n-o mai dorea cu atîta înverșunare, dar era sigur că, dacă ar revedea-o, ar iubi-o mai nebunește. De aceea hotărî că iubirea aceasta nu e în contrazicere de loc cu planurile lui și că, în general, ura niciodată nu poate cuprinde pe femeile asupritorilor. Spre a fi cu totul liniștit, făcu legămînt că o va învăța și pe ea românește.

Acuma, după ce credea că și-a tras o nouă linie călăuzitoare în viață, notarul Friedman îi era indiferent. În inima lui îl privea de la o înălțime foarte mare și-l considera mai puțin ca pe un buștean de carne. Rău îi părea doar că notarul nu pricepea schimbarea lui. Dacă ar fi priceput i-ar fi făcut imputări, ceea ce l-ar fi bucurat. Prinse însă simpatie de vajnicul student care se înfuria că Titu nu mai vrea să vorbească de loc ungurește și care nu-l mai scotea din „șovinist“ și „agitator“.

Avea remușcări că n-a căutat pînă acuma să cunoască măcar din cărți România, țara spre care se îndreaptă azi toate gîndurile lui înaripate. Era neno-

rocit că nu-şi poate procura nici cel puţin cîteva vederi din „paradisul românesc", cum o botezase dînsul într-o discuţie cu notarul. Găsea criminali pe toţi dascălii români care nu sunt în stare să înfrunte opreliştele guvernului unguresc şi să înveţe pe elevi a respira aerul patriei lor adevărate.

Fiindcă Friedman umblase şi chiar stătuse ani de zile în România, Titu îl zgîndărea mereu să-i mai spună ce e pe-acolo, fără însă să se arate că el nu prea ştie bine nici pe hartă cum e ţara. De obicei suferea auzind povestirile notarului, care nu obosea zugrăvindu-i ţărani storşi de sărăcie alături de boieri ce nu-şi cunosc numărul moşiilor, sate mai mizerabile ca nişte colonii de robi alături de oraşe otrăvite de lux şi desfrîu, clăcaşi ce se zvîrcolesc în beznă, surtucari cărora li-e ruşine să vorbească româneşte şi se fălesc sporovăind franţuzeşte, ciocoi spilcuiţi care nu cunosc nici Dumnezeu, nici lege...

— D-ta vezi România cu ochi ungureşti, zicea totdeauna Titu, încercînd să-i oprească ocările.

— Aşa crezi?... Dacă vei trece vreodată pe acolo, ai să-ţi aduci aminte de mine şi vei recunoaşte că n-am exagerat... D-voastră, cei fanatici de-aici, nici nu vă puteţi închipui ce înseamnă România. Eu să am puterea în mînă, v-aş aduna pe toţi şi v-aş trimite pe socoteala statului să staţi măcar un an în paradisul d-tale. Sunt sigur că v-aş vindeca de iredentism. Căci domnule, află că cei de dincolo nici nu vor să audă de d-voastră!

— Asta-i culmea, sări Titu.

— Nu vor să audă, domnule, şi cei mai mulţi chiar vă urăsc, fiindcă i-aţi plictisit cu martirii dumneavoastră!... De altfel transilvănenii au pe-acolo o

poreclă foarte caracteristică. Cînd îi zici dumneata „frate", el îţi zice „boanghină"!

Fireşte, Titu nu credea nici o vorbă din ce-i povestea de rău notarul, ci îşi închipuia tocmai contrarul. Iar dacă Friedman scăpa din întîmplare şi cîte un cuvînt mai bun, Titu se mîndrea ca şi cînd lauda l-ar fi privit direct pe dînsul.

Zi cu zi simţea însă că locul lui nu este aici, într-un cuib unguresc, mai ales că e silit să îndeplinească o slujbă nenorocită, îndreptată tocmai împotriva celor săraci şi năpăstuiţi. Lipsa lui de zel nu scăpa notarului care, în urma cîtorva neglijenţe, îl pofti să facă mai puţină politică şi mai multă treabă, altminteri va fi nevoit să-şi caute un practicant mai harnic.

Aproape de Paşti, Friedman îi ceru cu energie să înceapă îndată punerea sechestrului la cei în restanţă cu plata dărilor, explicîndu-i că, din pricina tărăgănelilor lui, s-a ales cu un avertisment fulgerător, el, notar bătrîn şi conştiincios. Titu jicnit, porni prin sat, umblă toată ziua, şi seara se întoarse cu un car de zăloage, adunate însă numai de la unguri. Cînd află aceasta, Friedman se roşi de mînie şi-i declară, de-abia stăpînindu-se:

— D-ta vrei să mă amesteci în încurcături politice, mi se pare... Aşa nu mai merge, regret... Trebuie să ne despărţim!

— Conştiinţa mea e curată, în orice caz! răspunse Titu cu o demnitate însoţită de un zîmbet modest.

În aceeaşi seară notarul îi făcu socoteala, îi plăti patruzeci şi cinci de coroane, iar a treia zi

fiind joi şi avînd treburi în Armadia, îl duse şi pe Titu pînă la berăria Rahova, de unde îl luase odinioară.

5

Macedon Cercetaşu, îndată ce ieşi din biserică, aduse învăţătorului Herdelea ştirea că popa umblă să împace pe Ion cu Vasile Baciu şi că chiar i-a chemat la dînsul acasă pentru după-amiazi să-i puie faţă-n faţă. Herdelea nu zise nimica, dar în sufletul lui se amărî. Purtarea lui Belciug, i se părea revoltătoare. Caută adică să momească pe Ion ca să-i facă sînge rău? Sau poate astfel vrea să răsplătească flăcăului vreo infamie săvîrşită faţă de binefăcătorul său?... Îi veni în minte imputarea lui Ion şi acum înţelese de unde vine nerecunoştinţa lui: Belciug... „Va să zică popa l-a ademenit să mă trădeze... Iată pînă unde merge murdăria unui cărturar! Se solidarizează cu un ţăran împotriva mea..."

De altfel, de cînd îl oprise judecătorul înaintea liceului şi mai ales de cînd s-a întîmplat obrăznicia lui Ion, învăţătorul era aproape sigur că primejdia îl paşte rău din pricina jalbei nenorocite. Blestema în ascuns ceasul care l-a făcut să se înduioşeze de necazul flăcăului ticălos. Toată nădejdea îi fusese în ancheta pe care i-o anunţase Ghiţă Pop. Dacă judecătorul va fi găsit cît de puţin vinovat, atunci Herdelea e salvat. Deşi licărirea aceasta era atît de vagă, că şi lui i se părea himerică. Cînd însă, după obrăznicia lui Ion, a alergat în Armadia şi a aflat de la Ghiţă Pop că ancheta a trecut şi a constatat imparţialitatea judecătorului, dîndu-i toată dreptatea pentru felul cum a

procedat, învăţătorul a început să se aştepte la orice. Copistul n-a fost în stare să-i spună prea multe amănunte, căci cercetarea s-a făcut în taină, ca să nu zdruncine autoritatea justiţiei; dar atîta tot a putut afla Herdelea că, printre cei dintîi, au fost ascultaţi Belciug, Ion şi Simion Lungu... Cum nici unul dintr-înşii nu i-a suflat lui nici o vorbă despre ce s-a petrecut, înseamnă că trebuie să se fi petrecut ceva rău pentru dînsul. Poate că, dacă ar fi vrut într-adevăr să ştie, Ion i-ar fi mărturisit tot, fără înconjur. Herdelea, în realitate, nu dorea siguranţa. Mai voia să creadă că pînă în cele din urmă se vor îndrepta toate în bine. Curiozitatea îl aţîţa, iar frica îl oprea. Închidea ochii şi căuta să amîne cel puţin lovitura, dacă n-o poate ocoli, căci răul nu soseşte niciodată prea tîrziu... Şi aşa, în loc să cerceteze la obîrşie unde ar fi putut găsi tot ce-l rodea, bătea adeseori drumul Armadiei, iscodind mereu pe Ghiţă Pop de la care ştia că nu poate culege nimic sigur.

Umblînd zadarnic pe la Ghiţă Pop, într-o după-amiază frumoasă, notarul Stoessel din Jidoviţa îl strigă pe fereastră să-i dea o citaţie sosită de vreo trei zile şi pe care n-a avut ocazia să i-o trimită acasă. Herdelea păli. „S-a spart buba!" îşi zise dînsul, încredinţat că citaţia e în legătură cu afacerea judecătorului.

Mai uluit fu însă văzînd că e vorba de o nouă complicaţie. Era pîrît să plătească o sumă însemnată firmei Bernstein din Bistriţa de la care cumpărase acum trei ani mobila de salon în rate lunare de cîte douăzeci de coroane. Herdelea nu fusese de părere să-şi mai îngreuieze leafa cu asemenea datorii zadarnice, mai ales că avea regulat reţineri pentru alte avansuri şi încurcături pe urma cărora creditorii înca-

sau ce li se cuvenea direct de la percepție. El zisese că, precum au stat fără salon atîția ani de zile, ar mai putea sta pînă se vor mai ușura puțin. Dar fetele atîta l-au cicălit încît a trebuit să recunoască în cele din urmă că au dreptate și că e nevoie de o odaie mai drăguță unde să poată primi pe viitorii pețitori... Vreo doi ani de zile a și plătit ratele la vreme, căci Laura, de frică să nu rămînă iar fără salon, nu lăsase niciodată să se adune mai mult de două-trei și se ducea chiar ea să pună banii la poștă. De cînd a intervenit însă bobota măritișului, Laura nu s-a mai interesat, iar bătrînul, avînd destule alte cheltuieli urgente, și-a zis că jidanul poate să mai aștepte și a ascuns somațiile ce-i veneau în fiecare lună tot mai amenințătoare, ca să nu le vadă fetele și să-și aprindă paie în cap. Pe urmă, după ce se adunară multe rate, își găsi scuza că nu poate plăti o sumă așa de mare, și că va aranja lucrurile după nunta Laurei, cînd va mai scăpa de greutăți... Acuma iată că firma a pierdut răbdarea și-i cere să achite imediat atît ratele din urmă, cît și pe cele viitoare, conform contractului, peste trei sute de coroane.

— Trei sute de coroane! murmură Herdelea cu un surîs desperat. Și tocmai azi în preajma nunții!

Pînă acasă cumpăni bine toată nenorocirea. Că nu poate plăti acum asemenea sumă era sigur. Va să zică trebuie să se silească mai ales să cîștige timp pînă după nunta fetei. De aici are să pornească cu socotelile... Întîi și întîi n-are să arate acasă citația și nici să pomenească despre judecată, spre a evita certurile, lacrimile, blestemele și spaima familiei. Toate are să le descurce el liniștit, fără zvîcniri zgomotoase. Din nefericire termenul judecății e înainte de Paște. Asta-i mai greu. Dar fiindcă tot nu poate

plăti și nici n-are altă apărare, afară de sărăcie, de ce s-ar mai duce la judecată să mai dea ochi cu judecătorul și astfel să mai dezlănțuie poate și cealaltă încurcătură? Pe omul supărat nu-i bine să-l zgîndărești. Deci nu se va duce de loc la judecată. Lasă să-l condamne. Polița tot nu cunoaște amînări. Pe urma se va învoi el cu avocatul firmei cumva, poate acoperind cheltuielile de judecată și reluînd ratele... Pînă atunci trec sărbătorile, trece nunta Laurei și se mai simplifică lucrurile...

Intră acasă vesel, ca și cînd ar fi cîștigat la loterie. Deși citația îl ardea în buzunar, luă pe dăscălița de mijloc, o învîrti de cîteva ori tinerește și o pupă țocăind pe amîndoi obrajii, stîrnind rîsul fetelor și indignarea doamnei Herdelea care, smulgîndu-se din brațele lui, îl ocărî:

— Ho, nebunule!... Nu ți-i rușine, om bătrîn și fără minte, măcar de copiii ăștia care te văd și te judecă!

Cum neplăcerile nu vin niciodată singure, în preziua judecății, pe înserate, tocmai cînd se așteptau mai puțin și chiar vorbeau de cît se jertfește bietul băiat într-o slujbă ingrată pentru ambițiile unui poet, iată că se deschide ușa și apare însuși Titu, zîmbitor, aducînd și poșta din Jidovița împreună cu o circulară prin care Herdelea era înștiințat că inspectorul Cernatony, protectorul lui, a trecut la pensie și că, pînă la numirea titularului, a fost însărcinat subinspectorul Horvat să-i țină locul. „Se vede că s-au îngrămădit numai pe capul meu toate nenorocirile!" se gîndi Herdelea posomorît.

Titu ponegri din răsputeri pe „jidanul din Gargalău", care umbla să-l facă unealta lui întru apăsarea românilor din comună, și se declară fericit c-a

scăpat teafăr din cuibul acela de străini, unde la fiecare pas trebuie să îndure jicniri în sentimentele lui cele mai sfinte. Dăscălița și fetele îl lăudară că bine a făcut de n-a mai stat în serviciul unui renegat nesimțitor. Învățătorul înțelegea însă numai atîta, că tînărul a fost concediat și a rămas iar fără pîine, ceea ce însemna o greutate mai mult pe capul lui căruntit de necazuri, tocmai acum cînd grijile au început să-l copleșească mai rău. Mai dureroasă era totuși știrea despre retragerea bătrînului Cernatony, căci ridica la orizont amenințarea întregei lui cariere dăscălești. Cernatony a fost om de suflet și a trecut multe cu vederea; Horvat, urmașul lui, însă e un ungur furios care și pînă acuma a încercat să-i facă zile fripte, veșnic nemulțumit că copiii din Pripas nu vorbesc ungurește.

Anevoie a putut închide ochii Herdelea în noaptea aceea. Grijile îl năpădeau ca niște stafii mînioase, îl împresurau și-l chinuiau. Somnul sănătos al celorlalți parcă îi mărea suferința. Cumplit e să-ți porți singur crucea, fără măcar să te poți mîngîia împărțind durerea cu cei dimprejur, cu cei ce sunt așa de aproape și totuși nu pricep nimic... Poate niciodată povara vieții n-a simțit-o mai apăsătoare și viitorul mai întunecat...

Dimineața porni spre Armadia, nu ca să se prezinte la proces, ci să fie pe-acolo, să afle cel puțin ce se urzește împotriva lui. Titu îl însoți pînă în Jidovița, unde se opri să zică bună ziua cunoscuților și prietenilor pe care nu i-a văzut de aproape două luni, dîndu-i întîlnire la prînz la berăria Rahova. Învățătorul se învîrti prin Armadia, nerăbdător, intră la Banca Someșana, trecu pe la doctorul Filipoiu, care avea să fie nașul Laurei și cu care mai vorbiră

despre amănuntele nunții. Titu n-avu norocul să găsească pe Roza Lang și astfel sosi curînd și el în Armadia; îi veni nenorocita idee să facă o vizită Lucreției Dragu și fu primit foarte rece, deoarece domnișoara era acum în vorbă serioasă cu profesorul Oprea. Mai hoinări prin tîrgușor, supărat din pricina Lucreției, iar spre amiazi, nemaiavînd ce face, se îndreptă spre berărie, unde găsi pe tatăl său, la o masă, singur, cu o bere dinainte, mohorît. Tînărul începu să-i bată capul cu pățaniile lui din Gargalău și să-i declame patetic despre menirea lui, despre planurile lui și despre revelația ce a avut-o în fața primejdiei unguresti. Herdelea tăcu multă vreme abătut, apoi, văzînd că Titu nu mai încetează, îl întrerupse cu o imputare dureroasă:

— Tu parcă trăiești în altă lume, dragul tatii!... Tu alergi după visuri și nu bagi de seamă că realitatea ne sugrumă, gata-gata să ne doboare!

Titu rămase o clipă cu gura căscată și, nesimțind amărăciunea din vorbele bătrînului, urmă cu un gest larg, măreț:

— D-ta niciodată n-ai înțeles avînturile generoase!

Și în gînd mai adăogă: „Nu degeaba sunt unii oameni prin Armadia care spun că tata e cam renegat... Cam au ei dreptate, cum se vede!"

— Dar nici tu n-ai înțeles greutățile noastre, cu toate că acum ești om în toată firea și ar trebui să fii cît de cît sprijinul meu și al familiei, zise Herdelea cu aceeași dojană în glas.

— Ce înseamnă grijile noastre mărunte față de nevoile cele mari ale neamului?! strigă Titu cu gura plină. Nu e român, tată, cel ce pune interesele personale mai presus de cele obștești!

Învăţătorul zîmbi trist şi, în vreme ce tînărul îşi dezvolta ideile naţionale, se gîndi că tot aşa a fost odinioară şi dînsul, demult, pînă ce n-a ştiut ce sunt sarcinile vieţii, pînă ce nu a dat piept cu lumea. Deşteptarea a fost crîncenă. Visurile s-au spulberat mai repede ca închipuirea şi în locul lor s-a pomenit cu lupta istovitoare pentru ziua de mîine. Şi, vorbind parcă cu sine însuşi sau cu amintirea trecutului îndepărtat, rosti domol:

— Ce bine ar fi dacă viaţa s-ar potrivi cu visurile, dacă omul ar putea trăi din visuri!

În berărie era puţină lume. Doar cîţiva profesori, cari scăpaseră mai devreme de la liceu, şi vreo doi funcţionari de la Banca Someşană. Toţi întrebară pe Herdelea cînd e nunta domnişoarei Laura şi nu-l scoteau din „socrule" şi din felicitări zgomotoase. „Atîta mulţumire aş fi avut şi eu, şi acuma iat-o înecată într-un potop de nenorociri! se gîndea învăţătorul căutînd să răspundă cît mai vesel. Se vede că aşa mi-a fost mie scris, să nu am în viaţă nici o bucurie deplină!"

În prag se ivi deodată judecătorul, întovărăşit de un avocat ungur din Bistriţa, reprezentantul casei Bernstein. Cum îl zări, Herdelea tresări, se făcu ca ceara şi, fără să vrea, bătu în masă cu paharul gol, murmurînd:

— Chelner, plata!

— Mai stai, tată, ce Dumnezeu, că doar nu arde! zise Titu surprins că tatăl său vrea să plece tocmai cînd începe să vie lume mai bună.

Judecătorul îşi roti privirea prin sală, văzu pe Herdelea şi avu un gest de neplăcere pe care acesta îl prinse, deşi numai cu coada ochiului. Pe urmă se aşeză la o masă aproape, tocmai în faţa învăţătorului, continuînd a se întreţine cu avocatul care nu se sinchisea de nimeni, cufundat cum era să-i explice ceva. Herdelea nu îndrăznea să ridice ochii, dar simţea că privirea judecătorului îl sfredeleşte. Nemaiputînd-o suferi, îşi luă inima în dinţi şi se uită drept în ochii vrăjmaşi, plecînd apoi capul în semn de salutare. Judecătorul nu răspunse, ci-l măsură cu aceeaşi căutătură rece.

Şi pe cînd dînsul se perpelea astfel, Titu cu glas mai scăzut, îi sporovăia de poporul nostru, de idealul suprem, de chemarea imperioasă... Vorbele lui răsunau în urechile bătrînului ca un bîzîit obositor.

Peste cîteva minute judecătorul puse uşor mîna pe braţul avocatului, ca să-l întrerupă, şi apoi îi zise brusc lui Herdelea, cu o voce moale dar pe atît mai pătrunzătoare:

— Ştii că ştiu tot, domnule Herdelea! Tot! Absolut tot!

— Cum? întrebă învăţătorul, năucit de spaimă.

— Ia, te rog nu te mai preface! Din capul locului am bănuit că numai opera d-tale poate să fie... Ei, acuma ştiu că nu m-am înşelat în bănuiala mea... Fireşte, nu face nimic. Eu te onoram cu prietenia mea, pe cînd d-ta mă calomniai la minister şi umblai să-mi zdrobeşti cariera. A, desigur, nu face nimic... Dar nu înţeleg de ce ai fost laş, şi m-ai minţit cînd te-am întrebat deunăzi? Atîta curaj puteai să ai şi d-ta!

— Domnule judecător, trebuie să ştiţi... vă rog... O explicaţie sinceră, negreşit că va... Căci nu se poate astfel să... Vă rog foarte mult! bîlbîi Herdelea foarte umil gîndindu-se să se apropie cu scaunul de masa judecătorului şi să-i ceară iertare; dar limba de-abia

i se mai mişca de frică şi sub asprimea privirii în care simţea un clocot de ură.

— Lasă, lasă, nu te mai osteni! Explicaţiile ai să le dai tribunalului... Sper că nu te aştepţi să fii cruţat, cum nici d-ta nu m-ai cruţat pe mine! Sper! zise judecătorul cu un rîs ciudat şi punînd iar mîna pe braţul avocatului ca să-şi urmeze vorba.

Titu ascultase uluit obrăzniciile judecătorului şi se ruşină văzînd umilinţa şi groaza tatălui său.

— Ce-i, ce s-a întîmplat? întrebă de mai multe ori, trăgîndu-l de mînecă, fără a primi vreun răspuns, căci bătrînul rămăsese cu ochii ţintă la judecător, aşteptînd parcă să-i mai întîlnească privirea, să-l roage, să-i arate toată deznădejdea şi teama, şi să-l îmblînzească. Judecătorul însă nu-l mai luă în seamă, ca şi cînd pentru dînsul nici n-ar mai exista un Herdelea. În schimb, după un răstimp, se întoarse avocatul şi-i spuse grăbit, negustoreşte:

— A, domnul Herdelea!... Nici nu te văzusem... Avem ceva de vorbit împreună... De ce n-ai venit azi la proces?

Învăţătorul îşi croi în minte un răspuns, dar, pînă să deschidă el gura, avocatul îşi reluase convorbirea cu judecătorul, mai aprinsă.

Herdelea simţi o moliciune mare în tot corpul, iar vederea i se tulbură încît i se păru că e apucat într-un vîrtej ameţitor din care zadarnic se zbate să se desprindă. Auzea ca prin vis întrebările lui Titu, curioase şi nerăbdătoare, „ce este, ce este?“ şi în acelaşi timp vorbele avocatului, topite într-o uruială întreruptă din cînd în cînd de glasul judecătorului, atît de cunoscut şi atît de îngrozitor. Clătina mereu din cap cu o înfăţişare desperată şi cu nişte ochi arşi

de întrebarea: „Ce vreţi cu mine? Ce vreţi? Ce vreţi?“ Vîrtejul însă vuia neîncetat în creierii lui.

Într-un tîrziu apoi uruitul vorbelor avocatului încetă, judecătorul dispăru şi lumea parcă reintra în făgaşul ei obişnuit. Pe ferestrele mari, în odaia plină de miros de mîncări şi băuturi, băteau fîşii largi de lumină albă primăvăratecă, înseninîndu-i sufletul. Acuma toate mesele erau ocupate. În aerul cald se ciocneau crîmpeie de convorbiri, rîsete zgomotoase, strigăte flămînde şi zîngăniri de farfurii şi de tacîmuri... Şi la masa lui, lîngă Titu se aşeză avocatul ungur cu o figură nepăsătoare care însă voia să pară îngrijorată şi compătimitoare.

— Judecătorul e foarte supărat... Ai intrat în belea mare cu dînsul... Şi e o fire cîinoasă care nu iartă!

Atît Herdelea, cît şi Titu încercară să vorbească, dar avocatul grăbit nu le dădu răgaz, ci continuă îndată cu altă voce:

— Pe urmă de ce n-ai venit la proces, domnule?... Foarte rău! Foarte rău! Poate c-am fi căzut la învoială cu mai puţine cheltuieli... Acuma, ca să nu zici că-s om fără suflet şi că fug de o înţelegere cinstită, deşi sentinţa o am în geantă, totuşi îţi propun să...

Să-i sechestreze mobila, să fixeze un termen de licitaţie — toate numai de formă, ca să fie asigurată casa Bernstein că nu va pierde banii ce i se cuvin de drept. Pe urmă la licitaţie se va prezenta numai el, avocatul, va cumpăra în numele firmei toată mobila pe preţul ce-i mai datorează Herdelea, fără a ridica însă nimic din casă, iar învăţătorul va iscăli o poliţă nouă pentru toată suma împreună cu cheltuielile de proces şi de licitaţie.

— Ei, şi ca să vezi ce inimă am, iacă stabilim ziua sechestrului pentru după Paşti joi, să faci şi d-ta sărbătorile în tihnă. Eu tot mai am joi şi alte afaceri în Armadia, aşa că te pot scuti de cheltuiala călătoriei mele... Termenul licitaţiei îl vom fixa atunci... Aşa! Aide, dă mîna! Ne-am înţeles, va să zică... Aş mai zăbovi, dar după-prînz, la cinci, am o licitaţie în Bistriţa, de la care nu pot lipsi... Va să zică joi după Paşti, pe la nouă dimineaţa... Din partea mea poţi fi liniştit! Măcar de-ar fi căpcăunul de judecător om de înţeles ca mine... Ei, la revedere pe joi!... Dînsul e fiul d-tale? Îmi pare foarte bine!... La revedere!...

Herdelea nici nu apucase să deschidă gura. De altfel nici nu avea ce zice, căci era doar la discreţia avocatului, care, dacă voia, îl putea face de ruşine tocmai în ajunul nunţii Laurei, vînzîndu-i cu toba tot din casă.

— Lasă că-i bine aşa cum a zis ungurul, vorbi Titu văzînd descurajarea tatălui său şi înţelegînd acuma zbuciumările lui. Se pare om cumsecade... Cum îl cheamă, tată?

— Cum, tu nu-l cunoşti pe Lendvay? zise Herdelea, adăogînd apoi cu o teamă aproape copilărească: Sechestru, licitaţie... vai de capul meu! Ce-o să zică mă-ta? Ce-o să zică Laura?

— Adică, cum, ce-o să zică? strigă tînărul înflăcărat. Dar nu le-ar fi ruşine să mai zică ceva?... Pentru cine ai dumneata necazurile astea acuma, dacă nu pentru ele?... Ori crezi că-s aşa de proaste să nu priceapă nici atîta? Mă mir că te mai gîndeşti la ele... Apoi parcă cine ştie ce lucru mare-i un sechestru şi o licitaţie de formă! Că doar ţi-a spus, şi de zece ori, că sunt numai de formă...

Mergînd spre casă cu Titu, învăţătorul îşi mai uşură inima povestindu-i ce întorsătură a luat plîngerea lui Ion şi că desigur chiar Ion l-a pîrît că i-a făcut-o.

— E o canalie şi Ion, fireşte! zise Titu din ce în ce mai însufleţit, căci în afacerea aceasta el nu vedea decît că tatăl său e un martir al iubirii pentru ţăranul român. Dar ce are a face, tată! Trebuie să fii mîndru că suferi fiindcă ai apărat pe un român, chiar dacă românul s-a întîmplat să fie un mişel... E o faptă superbă!

— Dar tu nu-ţi închipui ce urmări grele poate să aibă! gemu bătrînul puţin mai îmbărbătat, gîndindu-se la cuvintele judecătorului despre „calomnie" şi „tribunal".

— Cu cît vor fi mai grele, cu atît te vei ridica mai sus în stima tuturor! zise tînărul invidios că nu este el în locul învăţătorului, să se poată lăuda pretutindeni cu sacrificiile lui pentru cauza neamului.

Dăscăliţa şi fetele, auzind de sechestru şi de licitaţie, se aşternură pe bocete şi vaiete că ruşinea aceasta nemaipomenită are să distrugă norocul Laurei, fiindcă Pintea are să afle şi să-i întoarcă spatele... Ca să arate cît sunt de convinse că aşa are să fie, fetele nici nu mai continuară în ziua aceea lucrul la trusou, lăsînd în maşina de cusut un cearceaf de plapomă aproape isprăvit, cu sumedenie de ajururi şi dantele şi cu monogramul ei brodat frumos într-un colţ. Titu se sili toată după-amiaza şi toată seara să le explice că sunt proaste dacă nu vor sau nu pot să înţeleagă că e vorba numai de o formă. Femeile însă nu admiteau nici o lămurire şi Laura nu se linişti decît zicîndu-şi că ea nu va mai fi aici să-i crape obrajii de ruşine cînd vor veni cu toba să pîngărească

salonașul în care și-a țesut ea visurile ei de fată... Firește că în asemenea atmosferă nici Herdelea și nici Titu nu mai îndrăzniră să le mai pună în curent și cu amenințările judecătorului, deși tînărul se lăudase că are să le spună tot din fir în păr.

Avînd acuma un suflet cu care putea vorbi de temerile ce-l apăsau, învățătorul se simți mai înviorat și mai ușurat. Pînă una alta însă trebuia să vadă mai de aproape de școală, căci se putea lesne întîmpla să-i pice o vizită a subinspectorului care, după retragerea lui Cernatony, se va arăta desigur și mai zelos ca în trecut, în nădejdea că o să fie numit el inspector. De aceea mai citea, nu lipsea de la școală, ca să fie pregătit pentru orice împrejurare. Rîvna aceasta de altfel îi făcea bine risipindu-i puțin gîndurile mohorîte.

Într-adevăr, în ultima zi înainte de vacanțele Paștilor, se opri o caleașcă falnică în fața școalei. Era subinspectorul Horvat care înadins venise așa de tîrziu și pe neașteptate. Stătu în clasă vreo două ore, cercetînd tot, ascultînd pe toți copiii, încurcîndu-i numai pe ungurește și strîmbîndu-se urît dacă nu-l înțelegeau... În sfîrșit, iscăli jurnalul-program și spuse lui Herdelea, încruntat:

— Ar fi bine să te ocupi mai mult și mai serios... Îți recomand chiar să te ocupi, dacă nu vrei să ne supărăm!

Trăsura plecă cu dînsul în goană, vrînd să inspecteze în aceeași zi și școlile din Jidovița și din Armadia.

Herdelea, cu pălăria în mînă, își făcu cruce cînd nu-l mai văzu și murmură amărît:

— O, bată-te mînia lui Dumnezeu, că acru mai ești!

Oftă, dădu drumul copiilor și porni spre casă cu capul în pămînt.

„Asta-i răsplata după treizeci de ani de muncă! se gîndi dînsul abătut. Numai cinci ani... numai cinci ani să-mi mai ajute Dumnezeu! Pe urmă ai dracului să fie toți inspectorii din lume... Din pensioara mea voi trăi și eu omenește cu baba, că pînă atunci poate să se așeze și copiii, dacă o vrea Atotputernicul."

El, care-și bătea joc de dăscălița pentru că bolborosea mereu rugăciuni, acuma, cînd nevoile și neplăcerile se țineau de dînsul ca scaiul de oaie, își punea toată nădejdea în puterea cerească și-și întărea inima înălțîndu-și cugetul fierbinte și umilit spre Dumnezeu.

Seara, după cină, pe cînd Herdelea povestea amănunțit vizita subinspectorului, se pomeniră în casă cu Ion, cu o înfățișare foarte fericită, răspîndind parcă numai bucurie în jurul lui. Familia învățătorului rămase trăznită de îndrăzneala aceasta. Titu, încetul cu încetul, spusese totuși surorilor lui și apoi mamei cum a trădat Ion pe Herdelea și că urmarea poate să fie o mare nenorocire. Aceasta, precum și purtarea flăcăului în vremea din urmă, făcuse ca acuma să fie privit drept cel mai netrebnic om din sat. Astfel, fără a-i răspunde la bună seara, dăscălița, tremurînd de mînie și scăpărînd scîntei din ochi, se năpusti asupra lui:

— Gros obraz ai, becisnicule, dacă, după ticăloșiile pe care le-ai făcut învățătorului, mai îndrăznești să ne treci pragul!

Ion însă nu se sfii de loc și zise liniștit și supus, dar cu aceeași față mulțumită:

— Amu iertați-mă!... Zău, doamnă, iertați-mă...

— Apoi da, acuma să te iertăm după ce ţi-ai bătut joc de noi cum ţi-a plăcut! strigă doamna Herdelea. Cît te-am ajutat noi şi te-am ogoit, nu-i vrednic capul tău. Iar drept mulţumire te-ai dus şi ne-ai vîndut ca Iuda!

— Ce-a fost a trecut, vorbi flăcăul iarăşi mai cald. A trecut... Toate au trecut... Cîte-am păţit şi-am pătimit eu, numai Dumnezeu le ştie... Am greşit, văd bine, dar...

— Greşala ta însă poate să mă bage pe mine în temniţă şi să-mi pierd tot rodul muncii de treizeci de ani! îl întrerupse învăţătorul care, mai moale ca toţi, se şi îmblînzise puţin.

— Ai să vezi dumneata cum oi îndrepta eu tot ce-am stricat... Nu-ţi fie frică, domnule învăţător! Am să stau eu în temniţă oricît, un an, zece, dar dumitale n-are să ţi se smintească nici un fir de păr! Credeţi-mă şi pe mine astă dată!... Că azi sunt şi eu fericit, domnule învăţător! Amu am pămînt, am de toate... Amu numai sănătate să-mi dea Domnul!

— Să-ţi fie de bine! murmură iar Herdelea mai rece, amintindu-şi că învoiala dintre Ion şi Vasile s-a făcut în urma intervenţiei lui Belciug.

Flăcăul întoarse ochii pe rînd spre fiecare din casă parc-ar fi cerut ajutor, dar toţi tăceau întunecaţi. După o pauză încurcată, tot el trebui să reînceapă:

— Apoi uite de ce-am venit amu, domnule învăţător şi doamnă!... Am venit să vă spun că nu mă mişc de-aici pînă nu-mi făgăduiţi că mă cununaţi d-voastră!

Toată familia protestă într-un singur glas, deşi toţi fură mişcaţi de rugămintea ticălosului. Titu, care pînă atunci se făcuse că citeşte spre a nu fi nevoit să vadă pe trădătorul lor, acuma ridică puţin nasul, se

uită la dînsul şi se miră cît era de schimbat la faţă. Părea mai smead şi mai hotărît. Pielea i se lipea şi lucea pe umerii obrajilor, iar în ochi avea o lumină mîndră de biruitor.

Herdelea se codi îndelung, că năşitul înseamnă cheltuială mare, că tocmai şi el are sarcini multe cu nunta domnişoarei, că de ce nu-l cunună popa... Dar Ion se jură că mai bine strică toată învoiala, decît să se gîndească la alţi naşi, îl încredinţă că nu trebuie să cheltuiască nici un ban şi, în sfîrşit, stărui atît de mult şi atît de călduros încît învăţătorul fu nevoit să primească:

— Bine, Ioane, bine... S-o facem şi pe asta, că multe am mai făcut noi pentru tine şi de puţină recunoştinţă am avut parte... Dar poate de aci încolo să fim mai norocoşi!

Ion, plecînd, sărută mîna, întîi domnului ş-apoi doamnei, ceea ce îndemnă pe dăscăliţă să zică mai potolită:

— E mare ticălos, dar cel puţin are inimă bună, săracul!

6

Titu iar păţea ca odinioară; umbla după Roza şi n-o putea întîlni. Doar că azi parcă nu mai era atît de nerăbdător ca atunci. Acuma avea o emoţie stranie care-l făcea să nu se prăpădească cu firea pentru a o vedea. Dorea chiar s-o nemerească, de s-ar putea, într-o clipă cînd să fie şi Lang acasă, sau oricine, numai să nu fie îndată singuri.

A doua zi după vizita subinspectorului, Titu porni din nou spre Jidoviţa şi bătu la uşa în faţa căreia

îi tremurase inima de fericire de atîtea ori. Găsi pe Roza singură, plîngînd, într-un halat murdar de stambă, cu părul vîlvoi. „Asta să fie femeia pe care am iubit-o cu atîta patimă acum abia două luni?" se gîndi dînsul, sărutîndu-i mîna foarte jenat.

Stătu încurcat cîteva clipe, iar femeia plînse mai cu foc, parcă revărsîndu-şi durerea în faţa lui ar fi căutat să-i trezească mai multă compătimire. Titu însă nu vedea decît o schimonosire a gurii pe care a sărutat-o, şi-şi zicea într-una uluit: „Şi ce frumoasă mi se părea atunci!"

Apoi doamna Lang îi spuse printre şiroaie de lacrimi că ea e cea mai nenorocită fiinţă pe lume fiindcă, după toate celelalte, acuma a rămas şi pe drumuri. Subinspectorul Horvat a sosit ieri din senin şi, ducîndu-se la şcoală, n-a găsit acolo pe Lang care sforăia acasă, deoarece venise dimineaţa de la un chef din Armadia. A trimis după el şi l-a aşteptat aproape un ceas pînă ce l-a deşteptat ea şi l-a momit să se îmbrace şi să plece la datorie. Dar cum l-a văzut subinspectorul l-a şi mirosit că-i beat şi nici nu l-a mai lăsat să intre în clasă, ci l-a izgonit spunîndu-i să se considere suspendat şi să se bucure dacă nu va propune ministerului să-l îndepărteze pentru totdeauna din învăţămînt.

— Ce-o să ne facem acuma! urlă Roza frîngîndu-şi mîinile. Unde să ne ducem? Şi bietul Lang... bietul Lang! dumneata ştii ce suflet nobil are şi cît e de bun!... N-a zis nimic, nu s-a plîns nimănui, dar eu văd cum suferă... O, Doamne, Doamne! Spune d-ta dacă asta e dreptate!

Îi zicea „d-ta" şi Titu simţea că aşa se cuvenea şi parcă se bucura că lucrurile au luat întorsătura aceasta. Îi spuse cîteva cuvinte banale de încurajare

şi vorbind se gîndea: „A murit o femeie!... s-a stins o iubire în sufletul meu... Sau poate că nici n-a fost iubire? De-ar fi fost adevărată, moartea ei m-ar durea... Nu, nu, n-a fost iubire... Un foc de paie... N-am iubit-o şi nu m-a iubit, şi cu toate acestea ne-am strîns în braţe, ne-am jurat credinţă, ne-am minţit... Ridicol! Ridicol! Ridicol!"

Îi venea chiar să-i trîntească şi ei cuvîntul acesta, drept mîngăiere. Numai sosirea lui Lang i-a scăpat din situaţia care i se părea mai mult plictisitoare decît tristă. Lang era beat şi zîmbea ca un filozof care a găsit taina fericirii!

— Ai auzit ce mi-a făcut măgarul?... Ha, ha şi crede el că m-a turtit pe mine!... El, pe mine!.. Ce idiot!... Bah, un hoţ, o canalie, un mizerabil... gata! Nu-i pot face onoarea nici să-l înjur!... Rozica, mai e cumva vreun strop de rachiu? Aide, dă-ne un păhărel!... Vivat, Titule! Trăiască victimele, jos călăii!

Cînd spuse Titu acasă ce-a păţit Lang, d-na Herdelea zise cu dispreţ:

— El ca el, vai de zilele lui... Dar ea-i o blestemată fără pereche... Dacă a fost ea în stare să se ţină pînă şi cu practicantul notarului... Ţi-e şi scîrbă!

Titu se roşi ca şi cînd i-ar fi şfichiuit obrajii cu un bici de foc: „Va să zică în vreme ce eu o purtam în suflet şi în visuri, ea..."

7

În ziua cînd veni avocatul Lendvay cu sechestrul, fetele şi doamna Herdelea, ca să nu fie obligate a vedea asemenea umilinţă, plecară în Armadia la

doamna Filipoiu să se sfătuiască asupra ultimelor amănunte privitoare la nunta Laurei și să ia de la tipografie invitațiile tipărite pe hîrtie sidefată, să le trimită din vreme tuturor. Avocatul, de altfel, isprăvi toată afacerea în cîteva minute, încît Titu se prăpădi de rîs seara, cînd femeile se înapoiară din Armadia frînte de oboseală.

Înfrigurarea nunții stăpînea de-acuma toată casa... Rochia de mireasă era gata. O lucrase însăși Laura și o făcuse o minunăție. Încercînd-o ultima oară, înainte de-a o pune în dulap pînă-n clipa cea mare, toată familia a izbucnit în aplauze de admirație, atît era Laura de frumoasă într-însa... Tot salonul era alandala de rufele mirosind a nou, de rochiile și hainele împrăștiate pe toate mobilele și prin toate colțurile.

Cu trei zile înainte sosi George Pintea și trase la hotel în Armadia, dar stînd de dimineața pînă seara în Pripas, neclintit de lîngă Laura. Amîndoi erau foarte mișcați și vorbeau cu o plăcere amestecată cu groază de ceremoniile care le vor da dreptul să nu-și mai ascundă iubirea în fața nimănui.

Laura slăbise puțin, dar așa îi ședea mult mai bine, îndeosebi cu ochii veșnic umezi și strălucitori de o nerăbdare nelămurită. Acuma toate îndoielile i se părea c-au părăsit-o și se simțea mulțumită văzînd pe Pintea alături de ea. Îi tremura inima ca sub o mîngăiere blîndă. „Mi-e drag! se gîndea dînsa înduioșată. Sărăcuțul! Și cum nu-l puteam suferi odinioară! Mare neroadă am fost!"

Ghighi, băgînd de seamă că-i face plăcere, îi repeta într-una că o invidiază.

— Spui adevărat, Ghighiță?... Crezi tu că voi fi fericită?

— O, cît aș vrea să fiu în locul tău! mințea Ghighi care, în sufletul ei, nu înțelegea cum poate să ia o fată frumoasă și rară ca Laura pe un omuleț care nu știe nici măcar să danseze ca lumea.

Pintea era foarte galant și aducea mereu mai ales bonboane, fiindcă Laura le împărțea cu el, după ce mușca din fiecare cu gurița ei, încît îndrăgostitul mire se jura că n-a mai gustat niciodată asemenea bunătăți.

În ajunul nunții însă George veni cu niște daruri cari îi uimiră pe toți: un inel cu un briliant împresurat cu rubine ca niște vîrfuri de ace de foc, cercei de aur cu stropi de diamante, și un colan de platină cu o cruciuliță de aur avînd la fiecare capăt cîte-o steluță de smaragd.

— Pupă-l! strigă învățătorul văzînd bogățiile acestea strălucitoare, iar cum Laura, zăpăcită de bucurie, stătea țintită locului, o luă de mînă și îi făcu vînt în brațele mirelui, îndemnînd-o cu însuflețire: Pupă-l, Laura, n-auzi?... Pupă-l!

În dimineața cununiei sosiră părinții lui George și frații lui mai mici, Marcu și Vasile. Ceilalți, fiind împrăștiați prea departe prin lume, n-au putut veni, dar toți au trimis telegrame de felicitări pe care Bălan de la poșta din Armadia avea grija să le transmită îndată la Pripas prin curieri ocazionali. Amîndoi frații mirelui îndrăgiră pe Laura și făcură curte Ghighiței, încît ea îi găsea mult mai drăguți ca pe George.

În fața cuscrilor, care de altminteri nu veniseră cu mîna goală, Herdelea oferi tinerilor „din partea bătrînilor" un serviciu de cafea cu lapte, modest și frumos. Tot atunci Titu dărui lui George o tabacheră de piele de crocodil, cumpărată din banii lui.

— Eu vă dau ceva ce n-o să vă dea nimeni, căci toți se gîndesc numai la mireasă... Ei bine, eu m-am

gîndit la mire, fiindcă mi-e mai drag ca mireasa! vorbi dînsul mîngăind pe Laura.

Ghighi se porni pe plîns văzînd că numai ea n-are ce să le ofere, pînă ce noul ei curtezan şi cumnat Marcu îi spuse că, dimpotrivă, ea poate să le dăruiască lucrul cel mai de preţ şi anume cîte o sărutare miresei şi mirelui, sau dacă i-e ruşine, poate să le dea pe amîndouă miresei care însă să fie obligată a transmite una mirelui.

În Jidoviţa, notarul Stoessel primi pe distinşii nuntaşi cu toate onorurile, oficiind mai patetic formele cununiei civile. La sfîrşit îşi îngădui să ţie şi un mic discurs în care spuse că e fericit c-a avut cinstea să împreune cu articole de lege două inimi atît de tinere şi pline de speranţe.

Cununia fiind într-o duminecă, biserica cu două turnuri din Armadia se umplu de oameni care nu se mai săturau lăudînd frumuseţea şi gingăşia Laurei, dar şi înfăţişarea simpatică a lui George. Rochia miresei stîrni entuziasmul cunoscătoarelor. Toate prietenele ei erau în păr, împreună cu mamele invidioase, dar mai mişcate păreau Elvira Filipoiu şi Lenica Spătaru, ele fiind şi domnişoare de onoare.

Şase preoţi, între ei şi Belciug, pe care Herdelea îl poftise înadins ca să nu mai observe şi armadienii neînţelegerile lor, în frunte cu protopopul bătrîn, le binecuvîntară legătura, iar corul studenţilor cîntă parcă mai mişcător ca întotdeauna. Cînd protopopul le puse întrebarea solemnă, mirele răspunse cu un glas falnic de răsună biserica; mireasa însă rosti un „da" atît de mititel şi de timid, parcă i-ar fi fost ruşine să n-o audă lumea. În clipa aceea doamna Herdelea nu se mai putu stăpîni şi izbucni într-un hohot de plîns, ceea ce

înduioşă pe toţi şi făcu chiar pe Laura să lăcrimeze puţin, ca să se adeverească vorba că nu s-a pomenit mireasă care să nu plîngă puţintel.

Nunta fu serbată la berăria Rahova, în sala de la etaj pe care berarul o împodobise feeric şi unde se adună toată domnimea din Armadia şi împrejurimi. Mireasa zăbovi puţin pînă se schimbă într-o elegantă toaletă de călătorie, culoare cafenie, şi o pălărioară foarte drăgălaşă, căci era hotărît ca, îndată după cununie, tinerii căsătoriţi să plece spre parohia lui George dar cu un înconjur care să dureze cel puţin o săptămînă, săptămîna de miere... Aici primiră felicitările zgomotoase în cursul cărora Laura se roşi pînă-n vîrful nasului, deoarece domnii mai îndrăzneţi îi doreau îndeosebi odrasle numeroase. La masă de-abia atinseră mîncările şi băuturile. De altfel muzica faimosului Goghi din Bistriţa le sporea amîndurora emoţia.

Apoi George şopti ceva Laurei şi amîndoi se ridicară. Lăutarii intonară un marş nupţial care-i petrecu pînă jos în stradă unde îi aştepta cea mai bună trăsură din Armadia, să-i ducă la Bistriţa, iar de-acolo să-şi continue călătoria cu trenul.

Doamna Herdelea îmbrăţişă lung pe Laura, înmuindu-se reciproc de lacrimi. Fiindcă Ghighi plînsese cîte puţin toată ziua, acuma izbuti s-o sărute fără bocete, deşi tremura de durere. Despărţirile ţinură vreun sfert de ceas, urmînd la rînd Herdelea şi Titu, apoi familia Pintea de Laura, apoi familia Herdelea de George, apoi George de părinţii şi fraţii lui... Şi tot timpul ţiganii cîntau marşul nupţial, pe cînd sus, în ferestre, invitaţii priveau curioşi şi mişcaţi, iar jos, în stradă, o mulţime de lume căsca gura şi asculta muzica.

În sfîrşit, mirii se suiră în trăsură şi vizitiul dădu bici cailor. Batiste multe fîlfîiră în vînt, noi valuri de lacrimi se revărsară.

— Drum bun!... Să ne scrieţi!... De pretutindeni!... Negreşit!... Adio!...

Trăsura se depărtă şi se micşoră repede. Într-însa o batistă mică albă flutura neobosită, ca o aripă speriată. Pe urmă şoseaua înghiţi şi trăsura şi batista... Rudele se întoarseră la mosafiri... Începură toasturile, urmară glumele şi veselia pînă ce deodată muzica atacă un vals lin, legănat, care ademeni tineretul... Mîndru şi înduioşat, Herdelea umbla mereu de ici-colo, ciocnind cu unii, zîmbind cu alţii, căutînd să vadă pe toţi mulţumiţi. El era azi omul cel mai fericit de pe pămînt. Ziua de mîine cine ştie ce-o mai aduce. Grijile şi necazurile sunt veşnice, pe cînd fericirea e atît de nestatornică...

În vremea aceasta însă trăsura cu tinerii căsătoriţi alerga grăbită, trecu iute prin Jidoviţa şi se îndreptă spre Pripas. Laura şedea buimăcită, cu ochii drept înainte neîndrăznind să se uite la „bărbatul" ei. Inima i se topea într-o tristeţe nelămurită. Vedea cum rămîn în urmă rîpele, livezile, lanurile, pădurile, dealurile care au fost martorii tinereţii ei, care i-au fost atît de dragi şi pe care îi părăseşte acuma poate pentru totdeauna. Tot hotarul se legăna şi parcă-i zicea adio, mut şi totuşi înţelegător... George i se părea mai străin ca oricînd şi se mira cum pleacă ea alături de un străin într-o lume străină şi necunoscută, lăsînd aici lumea care o iubea şi pe care o iubea. Prin minte îi fulgera întrebarea înfricoşată: „Cine-i străinul acesta?"

În Pripas opri trăsura în faţa casei părinteşti. Coborî şi făcu cîţiva paşi în ogradă, privind însetată pereţii albi cu ferestrele speriate şi coperişul cîrpit ici-colo cu şindrilă nouă, ca şi cînd ar fi vrut să ducă

cu sine măcar clădirea în lumina ochilor. Cîinele casei se gudură la picioarele ei şi-i linse vîrful pantofilor, parcă ar fi simţit că pleacă departe aceea care nu uita niciodată să-i arunce de mîncare. Laura îl mîngîie ca pe un prieten şi şopti cu genele umede:

— Adio, Hector, adio... Acuma plec....

Apoi trăsura porni înainte. Peste cîteva clipe casa nu se mai vedea. În porţi ţăranii cunoscuţi se uitau miraţi după domnişoara care se duce cine ştie unde, scoteau pălăria şi rosteau urări pe care ea nu le auzea... În dealul de unde drumul coboară spre Săscuţa, Laura întoarse capul să mai vadă o dată satul ei împrăştiat între dealuri, ascuns sub o pînză străvezie de fum albăstrui. Apoi îşi îndreptă privirile numai înainte... Şoseaua albă, şerpuitoare, se zvîrcolea sub picioarele cailor.

Ochii Laurei erau plini de lacrimi şi sufletul ei atît de încărcat încît îi venea să strige ajutor sau să sară jos din trăsura care o smulgea din lumea tinereţei... Atunci însă simţi cum îi cuprinde mijlocul un braţ ocrotitor şi atingerea aceasta i se păru blîndă ca o alinare şi ca o tovărăşie în singurătatea ce o înconjura. Întoarse faţa spre George, în ochii căruia văzu limpede iubirea vie ce-i risipi deodată toate îndoielile. Pe buzele ei înflori un zîmbet în vreme ce lacrimile aninate în gene îi picurau pe obrajii îmbujoraţi.

— Te iubesc! murmură bărbatul, strîngîndu-i mai puternic mijlocul.

Cuvîntul răscoli adînc sufletul Laurei. Se lipi de umărul lui George, dîndu-şi seama acuma că vorba lui e în stare să-i vrăjească o lume nouă, tot atît de dragă şi poate mai bună decît aceea care a rămas în urmă. Şi buzele ei răspunseră încrezătoare.

— Te iubesc!

Din clipa cînd Vasile Baciu, în fața pețitoarelor, îi făgăduise tot, Ion fu cuprins de o adevărată beție de fericire și de încredere. Era atît de plin de sine însuși încît se gîndea numai la pămînturile lui, plănuia cum să le muncească mai bine, cum să lăzuiască un petec de pădure, și habar nu mai avea nici de Vasile și mai ales de Ana, parcă ea n-ar fi ținut de zestre... Doar cînd îi pomenea numele cineva, își aducea amintea că și ea mai este pe lume, și se încrunta ușor.

În schimb Ana nu se gîndea decît la dînsul. Uitate erau rușinea și bătăile și suferințele. Ea nu știa nici de planuri, nici de vicleșuguri... Sufletul ei dornic de iubire aștepta împlinirea visului ca o mîntuire și gura ei șoptea numele lui cu aceeași nerăbdare plăcută ca și în nopțile bune de odinioară.

Nunta ținu trei zile, după obicei... Sîmbătă porni tot alaiul, în căruțe, la notar, în Jidovița. În frunte călăreții pocneau mereu din pistoale, pe cînd în căruța întîi lăutarii își frîngeau degetele cîntînd și totuși nu se auzea decît grohăitul gordunei. Apoi venea o căruță cu mirii și cu druștele, apoi o brișcă cu nașii avînd pe obraji gravitatea cerută de împrejurări, apoi altă căruță cu părinții mirilor și cîteva fețe mai spălate, în mijlocul cărora Zenobia era cea mai zgomotoasă, apoi altele încărcate cu flăcăi și fete ce chiuiau și se zbenghiuiau.

De-abia acum înțelese Ion că împreună cu pămîntul trebuie să primească și pe Ana și că, fără ea, n-ar fi dobîndit niciodată averea. Nu mai schimbase cu ea nici o vorbă de cîteva luni. I se părea o străină și nu-i venea să creadă că în pîntecele ei se plămădește o

ființă din sîngele lui... O privea și se mira c-a putut el săruta și îmbrățișa pe fata aceasta uscată, cu ochii pierduți în cap de plîns, cu obrajii gălbejiți, cu pete cenușii, și care, împopoțonată cum era astăzi, părea și mai urîtă. În aceeași vreme genunchii lui atingeau genunchii Floricăi, pe care Ana și-o alesese drușcă cu Margareta lui Cosma Ciocănaș. Florica era aprinsă în obraji, cu buzele roșii, umede și pline, cu ochii albaștri și limpezi ca cerul de vară și avea în toată înfățișarea o veselie sănătoasă pe care se silea și nu izbutea s-o ascundă. Ion își aduse aminte cum a strîns-o în brațe astă-toamnă și mai înainte, cît i-a fost de dragă și cum i-a făgăduit c-o va lua de nevastă. Îi era rușine că acuma se însoară cu alta și de rușine îl bufnea un rîs prostesc și nu-și putea lua ochii de la Florica. Privirea lui stăruitoare pe fată o zăpăcea și o făcea să vorbească mereu, foarte grăbită și aproape înfricoșată, ba cu mireasa care lăcrima de fericire, ba cu Margareta care era bosumflată, ca totdeauna cînd se mărita vreo fată din sat, deoarece își zicea că mirele ar fi luat-o pe ea, dacă nu l-ar fi ademenit altele.

După ce îi însemnă în registru și le citi pe ungurește cele cuvenite, notarul aruncă ochii spre pîntecele miresei, zîmbi și zise neoficial:

— Văd că v-ați grăbit... Nu face nimic, să fie cu noroc!

Ion rîse cu poftă, ca și ceilalți bărbați, dar îndată își luă seama și, părîndu-i-se că notarul a vrut să-și bată joc de urîțenia Anei, se uită repede la Florica ce stătea cu ochii în pămînt, stăpînindu-se anevoie să nu izbucnească într-un rîs zburdalnic. Coborînd din cancelarie și pe cînd în curte trozneau pistoalele, Ion se gîndi deodată: „Adică ce ar fi oare dacă aș lua pe

Florica şi am fugi amîndoi în lume, să scap de urîţenia asta?"

Dar tot atît de repede îi veniră în minte pămînturile şi adăogă în sine cu dispreţ: „Şi să rămîn tot calic... pentru o muiere!... Apoi să nu mă trăznească Dumnezeu din senin?"

Belciug, nădăjduind mereu într-un dar mare pentru biserica cea nouă, făcu o slujbă frumoasă ca la domni, deşi faptul că cununau soţii Herdelea îi cam ciuntise încrederea. Lui Ion i se păru că şi popa s-a uitat batjocoritor la Ana, ceea ce iar îi răscoli în inimă dragostea cu Florica.

Ospăţul era la socrul cel mic. Cîteva vedre de rachiu îndulcit răscoliră curînd veselia oaspeţilor. Urările şi chiuiturile se încrucişau şi se ciocneau în aerul îngroşat de mirosuri grele. Vasile Baciu se îmbătă cel dintîi, încîntat că i s-a împlinit planul, strigînd într-una ginerului său cu un glas ciudat şi trăgînd şiret cu ochiul:

— Lasă că-ţi dau eu ţie pămînt... N-ai grije... Îţi dau, îţi dau!...

Starostele nunţii, Macedon Cercetaşu, vorbea numai în versuri, cum şade bine unui staroste isteţ, amestecînd însă în toate nepreţuitele lui comenzi milităreşti... În casă, în tindă, în ogradă jucătorii asudau, lăutarii îşi alungau oboseala cu rachiu... Bucătăreasa mare, mama Floricăi, suflecată pînă-n genunchi şi cu un linguroi uriaş în mînă, umbla printre mesele încărcate, lăudîndu-şi mîncările şi chiuind la întrecere cu Zenobia care, de mîndră că era soacră mare, se îmbătase tun. Naşii veniră la ospăţ împreună cu Titu şi Ghighi, şi vorbiră mult despre Laura cu fruntaşii ce-i înconjurau, ciocnind totuşi în sănătatea mirilor şi

spunînd tuturor că tinerii sunt foarte potriviţi şi o să trăiască bine.

Pe la miezul nopţii urma să joace pe bani mireasa. Fiindcă Ana, cu sarcina ei, s-ar fi ostenit prea tare, îi ţinu locul druşca întîi, adică Florica. Mirele o învîrti de cîteva ori voiniceşte şi apoi aruncă un zlot de argint în strachina înflorită. Herdelea scoase o hîrtie de douăzeci de coroane, dar puse pe Titu să joace. Pe urmă veniră toţi oaspeţii, pe rînd, dăruind fiecare după cum îl lăsa inima şi punga... În vremea aceasta Ana şedea pe laviţă, ruşinată că n-a putut juca ea, geloasă puţin că Ion ar fi strîns pe Florica mai tare ca ceilalţi şi totuşi mulţumită, plutind parcă într-un nour de fericire atît de mare că se simţea răsplătită pentru toate suferinţele.

Cînd se isprăvi jocul miresei, Briceag începu o *Someşană* piperată, în care se amestecară bătrînii cu tinerii. Ion jucă iar cu Florica şi-n vălmăşagul asurzitor se pomeniră curînd aproape de uşă, unde era mai întuneric. Nu deschisese gura nici unul din ei; fata chiar nici nu îndrăznea să-l privească în ochi; el însă fierbea şi-şi încleştase degetele în şoldurile ei pline, uitînd de tot pe Ana, închipuindu-şi că Florica e mireasa lui... Deodată apoi îi şopti răguşit, cu ochii înflăcăraţi:

— Numai tu mi-eşti dragă în lume, Florică, auzi tu?... Auzi?

O strînse năvalnic la piept, crîşnind din dinţi încît fata se spăimîntă şi se uită ruşinată împrejur.

În aceeaşi clipă Ana tresări ca muşcată de viperă. Simţi că nădejdile ei de fericire se risipesc şi că ea se prăvale iar furtunos în aceeaşi viaţă nenorocită. Se porni deodată pe un plîns amar care să-i alunge presimţirile nemiloase... Cine ia însă în seamă lacrimile unei

mirese?... Ion aşezîndu-se mai tîrziu lîngă ea, îi zise nepăsător:

— Amu ce te mai boceşti? Că doar nu mergi la spînzurătoare...

— Norocul meu, norocul meu! murmură Ana mai îndurerată.

— Oare cît s-o fi strîns? întrebă apoi Ion încet, fără să se mai sinchisească de plînsul ei, uitîndu-se lacom la farfuria cu bani pe care naşul îi număra a doua oară, ca să nu se întîmple vreo greşeală.

Ziua a treia ospăţul se mută la socrii mari, unde mireasa se duse acuma cu lada de zestre, urmată de atîta amar de vite şi galiţe că de-abia încăpeau în ograda Glanetaşului.

Vasile Baciu era vesel ca şi cînd ar fi scăpat de o grije mare. Se uita batjocoritor la Ion, care se umfla în pene simţindu-se biruitor, şi-şi zicea mereu mai mulţumit: „Stai, melenaşule, stai să vezi tu cine-i Vasile Baciu!“

GLASUL IUBIRII

Capitolul VII

VASILE

1

— Cînd măriţi o fată e parcă ţi-ar arde casa! oftă Herdelea încheind socotelile nunţii. Acu numai să fie cuminte şi fericită!...

Casa părea pustie fără Laura. Toţi vorbeau mereu de ea, ghiceau pe unde o fi ajuns şi ce-o fi făcînd, iar dăscăliţa şi Ghighi lăcrimau cînd dădeau peste vreun lucruşor rămas de la dînsa.

Viaţa însă îşi reluă chiar de-a doua zi mersul ei obişnuit, nepăsătoare nici de dureri şi nici de bucurii. O scrisoare recomandată de la avocatul Lendvay vesti data licitaţiei de care avea groază d-na Herdelea, oricît îi explica Titu că e o simplă formalitate. Învăţătorul, îngrijorat în taină ca şi nevastă-sa şi doritor de compătimire şi încurajări care să-i risipească temerile, căută şi găsi un prilej să povestească şi lui Belciug toată încurcătura. Deşi stăruia între dînşii răceala, amîndoi se prefăceau că nu ştiu nimic, iar Herdelea trăgea nădejdea acum să-l înduioşeze şi să netezească drumul spre o împăcare adevărată, din ce în ce mai

înfricoşat să nu-i facă vreo poznă cu locul casei. Belciug se miră, îl compătimi cu o pîlpîire stranie în ochi şi pe urmă îi spuse că va veni şi dînsul la licitaţie să-i dea o mînă de ajutor, dacă va fi nevoie. Învăţătorul era mulţumit că l-a îmblînzit şi astfel îl va îndupleca mai lesne de-acuma să facă actul de donaţiune a locului, cum îi făgăduise cînd s-a apucat să-şi clădească încrezător casa. Totuşi nu îndrăzni să se spovedească nevestei sale care rămînea neclintită în antipatia ei faţă de „Pămătuful" viclean. De altfel îndată a intervenit tărăboiul cu nunta lui Ion, aruncînd iar vălul uitării vremelnice peste necazurile zilei...

În vinerea fixată, avocatul sosi de dimineaţă dar se opri numai o clipă să comunice învăţătorului că, avînd o afacere urgentă în Armadia, să-l aştepte înspre amiazi, la întoarcere, pentru descurcarea formalităţilor.

Acuma Herdelea se văzu nevoit să spună şi familiei, cu multe înconjururi şi menajamente, că Belciug, pentru orice eventualitate, are să vie la licitaţie... Dăscăliţa înţelese numaidecît că nu poate fi la mijloc lucru curat.

— Ai să vezi, bărbate, că Pămătuful umblă după vreo potlogărie! zise ea cătrănindu-se. Ai să vezi! Pe cine nu suferă inima mea, să ştii că-i suflet de cîine!

Învăţătorul se încurcă, îndrugă protestări timide că „doar n-o fi nici el aşa de hapsîn, că-i popă şi ar fi ruşine"... Acestea însă întăriră mai mult neîncrederea doamnei Herdelea, încît, deşi făcuse planul să se ducă cu Ghighi prin sat să tocmească două femei pentru săpatul grădinii şi una la rufe, se răzgîndi şi rămase acasă.

— Baremi să fiu aici şi eu, că tu, cît eşti de papălapte, ai fi în stare să închizi ochii la toate neruşinările!

Belciug zărise trecînd trăsura avocatului, se grăbise, dar ajunse totuşi prea tîrziu. Nepricepînd, intră în casă, zîmbitor. Herdelea îi explică lucrurile foarte zăpăcit, trăgînd mereu cu ochiul spre dăscăliţa care bufnea fără să fi răspuns măcar la bineţele dulcege ale preotului. Spre a ocoli o ciocnire primejdioasă, învăţătorul se aşeză cu Belciug în pridvor la taifas, pînă se va întoarce ungurul. Era o zi de primăvară minunată, cu miresme de flori de cîmp în aer, cu un cer ca o oglindă fermecată. Peste drum, Hristosul de tinichea stătea încremenit pe cruce, cu ochii plecaţi, ca şi cînd ar fi simţit că durerea lui nu se potrivea cu pofta mare de viaţă ce respira din toţi porii firei redeşteptate.

Preotul se gîndea mereu c-ar fi mai bine să plece, şi cu toate acestea şedea parcă l-ar fi ţinut pe scaun. Vorbeau, dar glasul amîndurora suna atît de rece, că nu se puteau privi în ochi. Ca să-l mai încălzească, Belciug aduse vorba de Laura şi de familia Pintea cu care îi plăcea lui Herdelea să se fălească.

— Tu trebuie să fi cunoscut pe bătrînul Pintea mai demult, că doar ai fost învăţător în Lechinţa odinioară? începu preotul.

— Apoi stai, frate Ioane, zise Herdelea într-adevăr înseninat, că în lumea asta sînt mai multe Lechinţe. A mea a fost un sătuleţ nenorocit prin fundul văiei Diugului, iar a cuscrului e un orăşel în toată forma...

În vremea aceasta doamna Herdelea şi Ghighi în salon, revoltate, ocărau şi blestemau pe Belciug, aşteptînd să vie Titu, care se repezise cu noaptea în cap pînă-n Armadia să ridice de la percepţie un avans pe leafa învăţătorului, deoarece rămăseseră fără un gologan în casă.

Avocatul însă sosi mai curînd, însoţit de un copist bătrîn, de la judecătorie, foarte plictisit că va trebui să se întoarcă pe jos în Armadia. Ungurul urcă sprinten în pridvor, începînd vorba din uliţă:

— Norocul îmi iese în cale pretutindeni... Am isprăvit mai repede decît bănuiam, aşa că acuma sper să fiu acasă în Bistriţa la vremea prînzului. Nevastă-mea ţine grozav la ora mesei şi e încîntată cînd mîncăm împreună. Iată un mijloc ieften de-a ferici o femeie!

Domna Herdelea cu Ghighi, auzindu-l, ieşiră din salon. Lendvay, foarte reverenţios, le întîmpină cu complimente la care însă, fiind spuse pe ungureşte, dăscăliţa nu răspunse, ci se mulţumi să strîngă din buze, cu o înfăţişare jicnită, încît Herdelea se grăbi să observe, ca să nu se supere avocatul:

— Nevastă-mea nu ştie ungureşte...

— Aa? Se poate? Şi cu toate astea ziarele dumneavoastră ţipă ca din gură de şarpe că sînteţi asupriţi, terorizaţi, ungurizaţi... Interesant!... Ei bine, crezi dumneata că în Germania sau în Franţa s-ar tolera un învăţător al statului a cărui soţie să nu cunoască limba oficială? Nu ţi-o spun ca o imputare, căci pentru mine politica nu există. Răspundeam însă unui coleg român care adineaori, în Armadia, se plîngea că de pe-acum au început presiunile şi samavolniciile faţă de sărmanii români în vederea alegerii de deputat... Haha!... Foarte curios!...

Vorbea foarte repede, rotindu-şi ochii ca un uliu, spre a nu-şi neglija între timp afacerile. Lui Belciug i se păru că avocatul vrea să-l lovească şi pe dînsul, şi răspunse româneşte, umflîndu-şi guşa:

— Altele sînt împrejurările în Germania şi aiurea, domnule avocat!... Noi aici sîntem o naţiune băştinaşă, despuiată de drepturi şi împovărată numai de datorii...

— Cine-i domnul? întrebă Lendvay mirat şi atins că i s-a răspuns româneşte. Ce zice? Ce zice? adăogă apoi, deşi înţelesese foarte bine.

Herdelea, înfricoşat să nu se învenineze lucrurile pe spinarea lui, căută şi izbuti să schimbe vorba şi conduse pe Lendvay în odaia întîi, unde erau două paturi lîngă perete, o masă de sufragerie, o canapea de lemn, toate vechi şi hodorogite.

— Aci n-avem nimic de seamă, nu-i aşa? zise avocatul trecînd, fără să se oprească, într-o odăiţă îngustă şi lunguiaţă, cu o fereastră spre uliţă şi un geam spre grădină. Va să zică să începem aici!... Începem stimate domn! strigă către copistul care se aşeză ursuz la biroul lui Herdelea şi scoase dintr-o geantă roasă nişte hîrtii.

Din mobila împricinată, aici se afla o masă lăcuită, cu picioarele strungite, acoperită cu o faţă tricoloră, lucrată de însăşi doamna Herdelea pe cînd era fată, şi un pat frumos, perechea celui din salon în care dormiseră fetele.

Pînă să-şi aranjeze copistul hîrtiile, avocatul se uită bănuitor la Belciug care zîmbea blajin şi speriat puţin de privirile duşmănoase ale dăscăliţei din odaia dintîi.

— Amator, amator? întrebă deodată Lendvay, ironic.

— Şi prieten! murmură preotul.

— Desigur, prieten care cumpără ce poate de la prietenii în nevoie! făcu avocatul, dispreţuitor, şi apoi, întorcîndu-se spre copist: Ei, merge?

— Gata... Va să zică avem... mormăi funcţionarul întrebător.

— Masa şi patul, sfîrşi Herdelea puţin răguşit şi cu ochii la Lendvay ca şi cînd i-ar aştepta aprobarea.

— Una masă de nuc, douăzeci şi trei coroane! citi copistul din hîrţoagele lui, cu glas mai răspicat.

— Douăzeci şi patru! zise avocatul, făcîndu-i semn să scrie.

Belciug însă se apropie de masă, ridică faţa, o pipăi şi apoi rosti candid:

— Douăzeci şi şase!

Toate privirile îl izbiră ca nişte săgeţi, iar doamna Herdelea, în cealaltă odaie, bolborosi ceva, roşindu-se. Lendvay, după o clipă de şovăire, strigă:

— Treizeci!

— Treizeci şi două! zise preotul cu ochii lipiţi pe masă.

— Depuneţi banii imediat, nu-i aşa? bufni acuma avocatul întărîtat.

— Da, da, fireşte, făcu Belciug scoţînd portofelul din reverenda boţită.

— Atunci eu renunţ! spuse Lendvay strîngînd din umeri, cu o privire nedumerită spre Herdelea care, uluit şi spăimîntat, avea faţa strîmbată de un surîs amar.

Preotul stătu pînă la capăt, ca o ameninţare, pipăind şi ciocănind toate mobilele, dar fără să se mai amestece. Cînd se sfîrşi, avocatul puse pe Herdelea să iscălească poliţele şi plăti copistului diurna cuvenită.

— Cel puţin de-aci înainte să fii exact cu ratele, domnule Herdelea! zise strîngîndu-i mîna. E păcat de cheltuieli, deşi partea leului o bag eu în buzunar... Ei, la revedere! Bună ziua, doamnă, şi-mi pare rău că nu ştiu româneşte! rîse apoi către învăţătoarea care, înţepînd cu o privire furioasă pe Belciug, răspunse:

— Mai bine să nu ştii româneşte şi să fii om de treabă!

— Ce zice, ce zice? întrebă avocatul pe Herdelea ieşind însă fără să mai aştepte tălmăcirea.

În pridvor preotul se despărţi de învăţător zicîndu-i încet:

— Apoi mîine o să viu să-mi iau masa, Zaharie...

— S-o iai?... S-o iai... da, da, bîlbîi Herdelea.

— Văd că doamna-i supărată foc, dar n-am nici eu încotro, că tocmai îmi lipsea o masă ca asta! Ei, servus, Zaharie!

Ieşind în uliţă, ochii lui întîlniră chipul lui Hristos pe cruce, care acuma se zvîrcolea plîngător. Belciug se închină şi trecu cu paşi măsuraţi, cu privirea în jos ca totdeauna şi cu o mulţumire adîncă în suflet că în sfîrşit a putut da o lecţie bună şi meritată Herdelenilor...

De-abia acuma se revoltă învăţătorul, dar totuşi fără a mai spune în casă că Belciug vrea să ridice într-adevăr masa. De altfel credea că popa umblă doar să-l sperie, fiindcă nu se poate să meargă aşa de departe cu neruşinarea.

A doua zi însă, pe cînd el era la şcoală, iar Titu încă în pat, bătu la uşă Belciug. Doamna Herdelea deschise şi văzu la spatele preotului un ţigan bătrîn, bărbos, cu pălăria în mînă.

— Pentru masă! murmură Belciug arătînd spre ţigan.

— Bine... bine... poftim! bolborosi dăscăliţa perplexă.

Începu să golească sertarul mesei, aproape fără să-şi dea seama ce face. Numai mîinile îi tremurau, încolo parcă îi fulgerase toată judecata... Cînd însă dădu să

puie la loc sertarul gol, își reveni brusc și, ca trezită din vis, întrebă pe Belciug:

— Ce vrei să faci d-ta cu masa?

Preotul stătea răzimat de ușcior, zîmbind nevinovat.

— Apoi așa m-am înțeles cu Zaharia, zise dînsul domol.

Doamna Herdelea șovăi. Se făcu o tăcere scurtă. Belciug ridică privirea, văzu pe dăscălița apropiindu-se cu ochii strălucitori, și îndată își pierdu zîmbetul.

— Cum s-ar zice, vii să-mi furi lucrușoarele din casă? strigă deodată doamna Herdelea. Să ieși afară de-aici, hoțule, c-altfel îți sucesc gîtul! Afară, ticălosule!... Nu ți-e rușine obrazului să-ți fie! Așa-s popii, porcule?... Ieși... ieși!... Afară!

Dăscălița răcnea ca scoasă din minți, căutînd cu ochii ceva ca să spargă capul omului care vrea să-i fure mobila. Belciug, spăimîntat, ieși afară fără să spună o vorbă. Atunci femeia zări mătura și se repezi cu ea în pridvor unde țiganul stătea nedumerit. Fiindcă preotul nu-i era la îndemînă, croi pe țigan, țipînd:

— Marș!... Afară de-aici, tîlharilor!...

Țiganul o zbughi pe poartă, în vreme ce doamna Herdelea striga într-una, amenințînd cu mătura pe preotul ce pășea foarte grăbit:

— Mutule!... Am să te învăț eu omenie dacă n-ai învățat la tatăl tău! Pămătufule! Pămătufule!

Zenobia, peste drum, auzind gălăgia ieși în prag și întrebă:

— Da'ce-i, doamnă? Ce-i cu domnul părinte?

— Să se bage dracu-n pielea lui de hoț! zise dăscălița cu ochii roșii de mînie,dar totuși mai răcorită.

2

Două săptămîni după nuntă, mulțumirea stăpîni trufașă în sufletul lui Ion. Se simțea omul cel mai fericit din lume. În fiecare seară ținea sfat cu Glanetașu, cu Zenobia și cu Ana. Ce să cumpere din banii strînși la nuntă? Un juncan? Ar fi bine, căci împreună cu vițelul înțărcat adus în zestre de Ana, peste doi-trei ani ar face o pereche de boi... Ion însă ar fi vrut mult să cumpere perechea calului, dacă s-ar ajunge banii... În aceeași vreme i-ar mai fi plăcut să păstreze și ceva gologani la chimir ca să aibă la îndemînă de s-ar ivi cumva pămînt bun de vînzare, să-și mărească mai mult moșia și gospodăria... Sfaturile acestea îl înălțau și-l încîntau, mai ales că toți băteau în struna lui și-l lingușeau ca pe un stăpîn.

De altfel și față de săteni căuta să-și arate greutatea pe care i-o dădea simțămîntul bogăției. Pe uliță umbla cu pașii mai rari și cu genunchii îndoiți. Vorbea mai apăsat cu oamenii și veșnic numai de pămînt și de avere. I se părea că chiar casele și grădinile îl priveau acuma altfel, mai supuse și mai zîmbitoare.

Toată firea se îmbrăcase în haine de sărbătoare parcă înadins pentru a prăznui biruința lui. O primăvară frumoasă ca totdeauna se statorea pe hotare. Copacii înmuguriți, verdeață ce răsărea zi cu zi mai vie, ca un vestmînt fermecat coborît să acopere goliciunea neagră și gălbuie a pămîntului bătrîn, pădurile care se încoronau cu frunzișuri noi, mirosul aspru, îmbătător și înviorător de glie, plutind mereu în văzduh ca respirația sănătoasă a unui uriaș deșteptat dintr-un somn greu — toate împrăștiau vioiciune în suflete, tinerețe nouă și nouă poftă de viață. Dimineața plugurile scîrțîiau trecînd pe uliță, urcînd coastele năclăite și apoi

brăzdau ziua întreagă ogoarele bătute de rugina iernei. Pe alocuri vitele se căzneau să pască întîile firicele de iarbă, şi mîncîndu-le, le curgeau balele de plăcere...

Ion ieşea deseori în hotar să-şi desfete sufletul în priveliştea pămînturilor lui. I se umflau nările sorbind aburii primăverii şi privea brazdele lucitoare cu dragoste pătimaşă, mormăind mîndru de mulţumire:

— Acum avem şi noi pămînt, slavă Domnului, numai sănătos să fiu să-l muncesc!

Nu se grăbea însă cu aratul şi semănatul de primăvară... Îşi făcuse socoteala că nu va putea lucra singur atîtea locuri, ci va trebui să tocmească ajutoare, iar oamenii sînt mai ieftini pe la sfîrşitul muncilor. Fiindcă mai avea răgaz, o săptămînă, două, se gîndi să isprăvească mai întîi cu socrul său, să facă hîrtiile de întabulare pe numele lui, cum se învoiseră... Îi spuse şi Anei că sîmbătă seara vor merge împreună la Vasile Baciu ca să ia înţelegere pentru duminecă. Femeia aproba mai dinainte tot ce zicea el. Nu pricepea dînsa planurile lui şi nici nu căuta să le priceapă. Era mulţumită că poate trăi lîngă omul iubit şi numai nălucirea îmbrăţişării cu Florica, la nuntă, o rodea în fundul inimii, fără însă a îndrăzni să-şi mărturisească temerea.

Văzînd-o plecată şi supusă, Ion se mira cum poate fi aşa şi-i era parcă mai urîtă ca înainte. Noaptea, în pat, simţea o răceală alături de ea, iar şoaptele ei drăgostoase îl supărau ca şi respiraţia ei obosită de femeie însărcinată. O răbda totuşi şi nici n-o bruftuluia, dîndu-şi seama că numai printr-însa s-a ridicat din sărăcie. În inimă îi răsărea însă deseori Florica, înnebunindu-i sîngele...

Joi se duseră cu toţii la bîlci în Armadia să cumpere juncanul, iar vineri horobăi pe-acasă, mai mult ca să piardă vremea.

Vasile Baciu îi primi nepăsător, ştiind bine de ce vine Ion. Îl lăsă să vorbească şi numai cînd Ion pomeni de întabulare,sări fript, se înfurie, scuipă şi apoi strigă:

— Cum, ginere, apoi tu vrei înadins să mă laşi pe mine pe drumuri?

— Pe care drumuri, socrule? Nu ne-am tocmit aşa? întrebă Ion cu ochii cît pumnul, simţind deodată ca o izbitură drept în frunte.

— Ne-am tocmit, vezi bine, dacă mi-ai pus mîna-n beregată. Dar tu nu te gîndeşti că nu-i drept? Apoi dacă ţi-oi da eu ţie şi pămînturile şi casele amîndouă, mie ce-mi mai rămîne şi din ce să trăiesc? Ori ai poftă să mă vezi intrînd slugă la bătrîneţe?

— Ba să stai la noi fără muncă şi caznă, să-ţi mai odihneşti ciolanele, că te-ai trudit destul, bîlbîi ginerele înăbuşit. C-aşa ne-a şi fost vorba...

— Adică să-ţi fiu eu slugă ţie? Ai? răcni iar Baciu, sculîndu-se cu o privire vicleană şi batjocoritoare.

— De ce slugă?

— Măi Ioane, eu ştiu una şi bună, că ce-i în mînă nu-i minciună! făcu Vasile Baciu apăsat. Nu zic că nu-ţi dau. Îţi dau, după moartea mea. Atunci o să faceţi voi ce ştiţi. Că nici în groapă nu mi-oi duce averea şi nici altora n-oi lăsa-o... Cît trăiesc însă nu scriu nimic pe numele vostru! Aşa!...

— Nimic, nimic? şopti Ion spăimîntat.

— Nimic, băiete. Ori tu n-auzi bine?... Dar, ca să nu zici că-mi hrăneşti tu fata ori că ţi-am dat-o goală puşcă, măcar că nu ţi-am dat-o eu, ci ai luat-o cu vicleşug, te las să-ţi alegi cinci locuri care-ţi plac, şi să

bagi plugul în ele chiar mîine dacă vrei. Luaţi-le, munciţi-le, sînt ale voastre. De scris însă nu le scriu. Lasă să rămînă pe numele meu, că nu cer de mîncare. Eu unul n-am să vă scot din folosinţa lor, cum te-ai fălit tu că ai să mă scoţi pe mine... Alege-le! Cinci!... Am trei holde cu grîu de toamnă. Poţi să le alegi semănate gata. Nu mă supăr. Ori altele... Cum îţi place ţie... Cinci! Să nu zică nimeni că fata lui Vasile Baciu s-a măritat ca o ţigancă...

— Dacă ţi-i aşa vorba, socrule, bine... Să vedem ce-or mai zice şi alţii! răspunse acum Ion mai liniştit şi cu ameninţare în glas.

— Să vedem, cum nu... Dar să vedem ce-ar zice oamenii de mine dacă mi-aş lăsa eu bătrîneţele pe mîna ta!... Ş-apoi cine mă poate sili să-ţi dau, dacă nu vreau, ori să mă scoată din averea mea?... Hehe, Ionică! Credeai c-ai să mă învîrteşti tu pe mine! Nu te-ai găsit, copile, hehe!

— Bine, socrule, bine!... Noroc bun! zise Ion strîngînd din umeri prostit.

— Noroc, noroc, ginere!... Şi rămînem aşa: cinci, auzi? strigă Baciu batjocoritor. Mi-a venit şi mie rîndul, că tu m-ai frecat destul...

Ion ieşi, urmat de Ana, care nu rostise nici o vorbă şi pe care nici n-o luaseră în seamă potrivnicii. Bărbatul păşea greu, tăcut, încît femeia nu îndrăznea să se apropie.

3

Roza Lang lăsase o dîră de tristeţe în sufletul lui Titu. Încerca s-o ascundă sau s-o înăbuşe, dar simţea că totuşi se întinde mereu, stăruitor, ca apa în pămîntul

nisipos. Nu se dumerea cum a putut o iubire atît de furtunoasă să sfîrşească atît de neaşteptat şi de urît. „Aventura" aceasta, cum îi zicea dînsul cu mîndria tînărului care începe să aibă un trecut, parcă-i rupsese un văl de pe ochi. Un crîmpei de realitate crudă pătrundea în inima lui plină de închipuiri trandafirii. Îl cuprinse încetul cu încetul un dezgust de viaţă, ca şi cînd nu i-ar mai putea suporta povara. Lumea i se părea lipsită de farmec. În minte îi încolţea din ce în ce mai des întrebarea: „Ce sînt eu?... De ce trăiesc?"

Şi drept răspuns i se ivea în faţă o pînză nemărginită, înţesată de semne de întrebare ce nu găseau în sufletul lui decît un gol chinuitor.

Îşi dădea seama că trebuie să aibă o ţintă hotărîtă în viaţă şi se îngrozea neputînd descoperi nici un sprijin în jurul lui. Se uita în urmă şi nu vedea nimic, iar înaintea lui se înfăţişa acelaşi nimic rece şi înfiorător. „Aşa să mi se depene oare toată viaţa?... Atunci ce rost mai am în lume?" îşi zicea deznădăjduit, seara mai ales, în patul din salon, unde se mutase el de cînd s-a măritat Laura, fiindcă Ghighi se temea să doarmă singură.

Toate zilele hoinărea prin Jidoviţa şi prin Armadia, crezînd să-şi alunge din suflet neliniştea. Dar întrebările îl însoţeau pretutindeni, tot mai nesăturate. În faţa lor i se păreau copilării şi versurile lui, şi pozele de poet, şi iubirea lui ucisă de gelozie, şi înflăcărarea lui naţională... Peste acestea se ridicau mereu zbuciumările: „Unde merg? Unde vreau s-ajung şi de unde vin?"

Ca să poată răspunde se gîndi să citească, să înveţe şi să afle din cărţi ce nu găsea singur. „În mintea mea e un haos... Numai haosul aruncă la suprafaţă întrebări dureroase..."

Cîteva săptămîni se cufundă în cărţi. Tatăl său avea, din vremurile de demult, o bibliotecă foarte

mică, în care se rătăciseră cîteva volume de știință, de teologie, de pedagogie. Titu se repezi la ele, cu atît mai multă lăcomie cu cît pînă acuma le ocolise. Mai adună și de prin Armadia, de pe la prieteni, ce se nemeri... Le sorbi grăbit, ca și cînd ar fi căutat leacul unei boli necunoscute, dar simți curînd că haosul în loc să se limpezească, creștea mai mare. În mijlocul frămîntărilor singura rază de mîngîiere îi era credința că el este cel dintîi om chinuit de asemenea gînduri.

În cele din urmă însă o oboseală stranie îl luă în stăpînire. În inimă nu-i mai rămăsese decît o nemărginită părere de rău: „De ce nu-i aici Roza, indiferent dacă ar fi s-o împart cu practicantul de la Stoessel?“

Apoi parcă și creierii i se opriră în loc, copleșiți de o apă străvezie din care țîșneau răspunsuri ca niște flăcări mici, izbăvitoare: „Adică ce-mi pasă mie de unde vin și ce-o fi mîine? E nerozie să te perpelești cu întrebări fără sfîrșit... Unde te duce viața, acolo trebuie să mergi, și ce-ți poruncește ea trebuie să faci! Numai nebunii umblă să-i stăvilească mersul, s-o abată din calea ei, să se împotrivească voinței celei mari care e una și milioane de milioane, care e oarbă și totuși urmărește o țintă sigură, necunoscută de infima pricepere omenească... Voința cea mare sînt eu, precum e și vaca lui Ion sau cîinele nostru, ori viermele ce se așează singur sub talpa mea ca să-l strivesc, sau chiar bolovanul pe care-l izbești cu piciorul, precum tot ce este și cerul, și ceea ce este dincolo de cer și de stele, și dincolo de acest dincolo, mereu pînă-n nesfîrșitul nesfîrșitului... Atunci? Viața singură știe ce vrea, sau poate pentru că nu știe nici ea mi se pare că știe... Unde merge ea e bine, căci merge tot înainte, peste prăpăstii, peste munți, mereu înainte. Cine cade din carul vieței e pierdut... Înainte! Înainte! Înainte!“

Se bucură, parc-ar fi găsit piatra filozofală. Zîmbi de întristările lui zbuciumate. Acuma le înțelese obîrșia. „Atîta neliniște pentru că Roza Lang a plecat și mai ales pentru că, în lipsa mea, s-a consolat cu cine a putut!... Și din pricina asta credeam că mi-am zdruncinat rostul vieții!“

În aceeași noapte scrise o poezie care i se păru cea mai frumoasă din tot ce-a făcut pînă atunci. O dragoste nouă de viață îi împodobea sufletul. Nu se mai plictisea prin Armadia. Îl interesau și-i plăceau toate, parcă s-ar fi sculat după o boală grea.

Schimba priviri amoroase cu „gîștele“ de odinioară. Vorbea iar cu entuziasm de românii oropsiți, de planurile lui mărețe... Îndeosebi spunea deseori, cu superioritate, ca o sentință fără apel:

— Dacă n-ar fi necunoscutul în lume, viața omului n-ar mai avea nici un farmec!

De altfel, în vremea aceasta, în Armadia se întîmplase un eveniment extraordinar: murise Ion Ciocan, deputatul circumscripției. Ciocan fusese mulți ani directorul liceului românesc, cochetase cu ungurii, le făcuse concesii introducînd, mai ales pe ușa din dos, limba ungurească în program, iar în schimb cîrmuirea îl răsplătise cu un mandat de deputat. Se alegea totdeauna sub firmă independentă, dar era dintre independenții care sunt cei mai vajnici sprijinitori ai tuturor guvernelor. Independența i-a mai cîștigat pe urmă catedra de literatură română la Universitatea din Budapesta și i-a păstrat reprezentanța Armadiei în parlament pînă a închis ochii.

Fusese om tăcut, ursuz și deci nu tulburase multă apă în capitală. Răutăcioșii povesteau cu mare lux de amănunte cum, în cincisprezece ani, Ciocan o sin-

21 — Opere, vol. IV — L. Rebreanu

gură dată a căscat gura, cînd, rămînînd deschise două uşi, ar fi strigat nervos: „Uşa, domnilor, că trage îngrozitor aici!“ pentru care improvizaţie oratorică toată Camera ar fi aplaudat frenetic. Prin testament întreaga avere şi-a împărţit-o între liceul din Armadia şi Astra din Sibiu, căci soţia îi murise de cîţiva ani, iar alte rude nu avusese, afară de doi fraţi ţărani, morţi şi ei mai demult.

Pe scaunul lui Ciocan se încingea o luptă crîncenă între doi candidaţi: Victor Grofşoru, avocat foarte căutat din Armadia, susţinut de toată românimea, şi bancherul Bela Beck, şvab ungurizat din Budapesta, care se auzise că vrea să cheltuiască chiar o sută de mii de coroane şi, fiind guvernamental, mai avea la dispoziţie, cu o discreţie eficace, concursul autorităţilor mari şi mici.

În Armadia fierberea creştea zi cu zi. La berăria Rahova discuţiile şi prognosticurile nu se mai sfîrşeau. Grofşoru desfăşura o activitate straşnică, secondat fireşte de toţi intelectualii, care-şi luaseră însărcinarea de agenţi electorali. Izbînda ar fi fost asigurată dacă s-ar fi putut rupe voturile evreilor din Jidoviţa, presupunînd că preoţii şi învăţătorii îşi vor face cu toţii datoria.

Titu, vindecat, se avîntă cu trup şi suflet în vălmăşagul luptei. De dimineaţă pînă seara era în Armadia, agitîndu-se, discutînd mereu, îmbujorat de entuziasm. Care nu-i fu însă mîndria şi mirarea cînd, într-o zi, la berărie, Victor Grofşoru veni glonţ la dînsul, cu mîna întinsă:

— Poete, dragule, vreau să-ţi cer un serviciu!... Pentru dumneata e nimic, pentru cauza noastră e colosal!

Fiindcă berăria era plină de lume ce-l privea ca pe un erou, Titu se simţi în culmea fericirii şi strigă înflăcărat:

— Domnule deputat, cere-mi orice! Pentru cauză îmi dau bucuros şi viaţa!

— Bravo! Uite omul! zise candidatul, cuprinzîndu-l prieteneşte de mijloc. Dar ceea ce vreau nu-ţi pot spune aici... Trebuie să vii pe la mine, să-mi faci onoarea şi plăcerea!... Deci spune-mi repede: cînd? Nu-ţi închipuieşti cît îmi sînt de împărţite toate minutele!

— Imediat... sau după-prînz... E bine? făcu Titu, deodată grav, văzîndu-se parcă iniţiat în secretele zeilor.

— Perfect! Atunci azi după-prînz, dragă poete!

Grofşoru, ca toţi care-l sprijineau, era convins că, îndată ce va ajunge el în parlamentul de pe malurile Dunării, poporul românesc va fi liber şi scăpat de orice griji.

— Dacă mă aleg eu, vom putea respira toţi, vom avea aer românesc! spusese dînsul din capul locului, încît fraza aceasta devenise lozinca lui electorală.

Titu se înfiinţă exact la întîlnire şi ascultă introducerea avocatului cu ochii lucitori de admiraţie, aruncînd numai din cînd în cînd cîte o aprobare întovărăşită de „domnule deputat“, care pe candidat îl măgulea.

— Ne lipsesc ovreii din Jidoviţa, poete! Fără de ei sîntem pierduţi! sfîrşi Grofşoru, oftînd cu o figură întrebătoare şi întristată brusc.

Tînărul nu vru să audă de asemenea oportunism. Succesul trebuie să fie curat românesc, nepătat de nici un ajutor străin:

— Vom goli satele de oameni şi-i vom aduce pe toţi la urnă, să dovedim lumii întregi voinţa noastră, porunca noastră!

— Da, da, dar în satele noastre sînt puţini cu drept de vot, pe cînd ovreii sînt toţi alegători! observă avocatul care, chiar în vîrtejul visurilor naţionale, nu uita realitatea.

Apoi îşi complectă gîndul:

— Pentru a ne asigura voturile din Jidoviţa, e nevoie de concursul lui Herdelea care e iubit de toţi ovreii. Dacă Herdelea ar vrea să facă puţină propagandă ovreiască, ar fi imposibil să nu izbutim! Ştiu, ştiu în ce situaţie gingaşă se află tatăl d-tale, se grăbi Grofşoru să adaoge, ca şi cînd s-ar fi aşteptat la vreo obiecţie a lui Titu. El, ca învăţător al statului, trebuie să urle ca lupii, vorba ceea... Dar cu dibăcia lui, în mod discret... Ce zici, poete? În mod foarte discret!

— Pe faţă, domnule deputat! strigă Titu aproape indignat. În chestia aceasta nu pot exista rezerve şi compromisuri. Înainte de a fi învăţător, tata e român!

— Da, negreşit, român... Cine se îndoieşte?... Dar greutăţi sînt, şi eu le înţeleg şi le apreciez... Totuşi, cu bunăvoinţă, s-ar putea înlătura piedecile, ştii, discret, foarte discret... În asemenea împrejurări discreţia are mare importanţă. Guvernul contează pe ovrei şi e sigur că-i are în mînă. Noi trebuie să lucrăm cu multă prudenţă, altfel se pot ivi noi rezistenţe... Vezi, în Pripas e mai uşor. Acolo sîntem între noi, Belciug lucrează, d-ta îi vei da o mînă de ajutor la nevoie, iar tatăl dumitale n-are să ni se pună de-a curmezişul... Nu-i aşa?... Dar în Jidoviţa e delicat, e foarte greu, e... e...

Din Armadia pînă-n Pripas, de obicei, Titu făcea jumătate de ceas pe jos. Acuma în mai puţin

de un sfert fu acasă. Alerga să spună mai curînd ce cinste mare au hotărît tatălui său fruntaşii mişcării naţionale.

— Tată, iată clipa cînd poţi dovedi lumii întregi că eşti adevărat român! răcni dînsul din uşă, speriind pe toţi cu faţa-i aprinsă de entuziasm şi de oboseală.

Herdelea, în fundul sufletului, se bucura ca un copil chiar numai închipuindu-şi că Armadia ar putea trimite la Budapesta un deputat român, dar român adevărat, pe faţă, nu ca Ciocan — deşi Ciocan îi făcuse lui pe ici, pe colea mici servicii, Dumnezeu să-l ierte. Totuşi se ferea să-şi arate sentimentele, de frică să nu-l pîrască cineva... Apoi acuma, tocmai pe cînd Titu vorbea mai cu foc, îşi aduse aminte, nu putea şti de ce şi cum, de ultima vizită a subinspectorului şi de ameninţările lui ascunse.

— Eu cred că cel mai bun lucru ar fi să nu se amestece de loc, nici într-un fel, nici într-altul, rosti doamna Herdelea serioasă şi cu puţin dispreţ în glas. Dînsul e om bătrîn şi trebuie să-şi vază de necazurile lui, iar nu de nebuniile celor buieştri. Parcă mare ispravă o să facă şi Grofşoru... Îi ştim noi cît le plăteşte pielea!... Dacă pe urmă ungurii vor prinde pizmă pe dînsul şi se va pomeni fără slujbă, crezi c-o să-i dea Grofşoru ceva?

Titu sări revoltat de atîta egoism:

— Adică cum! Pentru o leafă mizerabilă, ungurii au pus lacăt pe sufletul omului?... Laşitatea asta ar însemna trădare naţională, ar însemna să-şi dea singur certificat de renegat!... Cu ungurii trăim noi aici, ori cu românii?... Crezi că vom mai scoate noi capul în lume, dacă nu vom face nici măcar atîta pentru cauza românească?

Ghighi împărtăşea din inimă părerile fratelui ei, mai cu seamă gîndindu-se că altfel poate n-ar mai avea cavaleri la baluri şi poate nici peţitori mai tîrziu.

— Ba în loc să umbli după cai verzi, mai bine ţi-ai căuta şi tu vreun post pe undeva, că eşti cît muntele şi vezi bine cîte greutăţi avem pe cap! zise doamna Herdelea supărîndu-se.

— Apoi dumneata numai atîta ştii, mamă, greutăţi şi iar greutăţi! mormăi tînărul opărit.

— Atîta da, că eu am minte! se înfurie dăscăliţa. Practicant de notar nu-ţi place să fii, învăţător nu-ţi place, dar la mîncare te îmbulzeşti! Apoi aşa-i uşor să ai fumuri! Mai pune osul şi tu, dragul mamii, că cu lenevia ai să rămîi de rîsul lumii!

Numai Herdelea tăcea. Cu cotul răzimat pe colţul mesei, cu capul în palmă, se uita în neştire la gheata din piciorul stîng. Lumina lămpii atîrnată de grindă îi cădea drept în creştet, pe părul alb-argintiu... Îi venea mereu să ofteze şi se stăpînea. Şi, în vreme ce doamna Herdelea se hărţuia cu Titu, i se perinda în gînd toată viaţa lui alcătuită aproape numai din umilinţe, speranţe veşnic spulberate, necazuri necurmate, viaţa întreagă care şi-a bătut mereu joc de dînsul, impunîndu-i mereu compromisuri, din pricina cărora niciodată nu şi-a putut asculta glasul sufletului, viaţa care i-a îngrămădit în inimă amărăciunea otrăvitoare... Două lacrimi se zvîrcoleau în ochii lui blînzi, plecaţi — regretul unei vieţi cheltuite într-o trudă sisifiană.

— Oh, oh! suspină dînsul în sfîrşit, cînd se făcu o clipă tăcere în casă. Cumplită-i viaţa, cumplită-i zău!

4

Vicleşugul lui Vasile Baciu căzuse atît de neaşteptat pe capul lui Ion, că în seara aceea s-a culcat tăcut şi a dormit ca şi cînd nu s-ar fi întîmplat nimic. Duminecă dimineaţa însă, ieşind din casă şi aruncîndu-şi ochii pe cîmp, îşi aduse aminte de vorbele socrului său şi-l pătrunse un fior de groază, căci în minte îi răsări îndată gîndul că toată truda lui a fost zadarnică, de vreme ce a rămas tot fără pămînt... Se aşeză pe prispă, cutropit deodată de mînie, de frică, de nedumerire, de deznădejde... Întîi îşi zise c-ar fi trebuit să-l bată măr pe Baciu, să-l înveţe cinste. Pe urmă recunoscu că nici cu mînia, nici cu bătaia nu va putea face nimic în împrejurarea aceasta. Vina este numai a lui însuşi, fiindcă în ultimul moment şi-a pierdut minţile de bucurie şi s-a cununat înainte de-a vedea hîrtiile date la cărţile funduare.

Întorcîndu-se de la biserică şi găsindu-l tot pe prispă şi abătut, Zenobia bănui ceva rău şi, ca să-i deschidă gura întrebă:

— Dar tu ce stai aşa neprimenit, în loc să dai o raită prin sat, după lucrători, că azi-mîine numai pămîntul tău o să rămîie nearat!

— D-adică dumitale ce-ţi pasă? Că de dat, slavă Domnului, mi-ai dat numai sărăcia şi necazul! ţîşni Ion, ursuz. (către Zenobia)

— Apoi ce să-ţi mai dăm noi, că doar socru-tău ţi-a dat de ajuns, zise Zenobia cu ochi de vulpe.

— Cum să nu-mi dea. Vezi bine că mi-a dat, mormăi omul amărît. Nu vezi dumneata că m-am şi gîrbovit de cît mi-a dat?

Zenobia nu-l mai slăbi pînă nu află tot şi apoi izbucni în afurisenii care se înteţiră cînd Ana apăru

→

în ogradă, speriată de gura ei. În vreme ce soacra își blestema nora mai cu foc, în sufletul lui Ion pătrunse o fîșie luminoasă: prin Ana trebuie să-și îndrepte greșala. Deocamdată nu știa cum și în ce fel, dar simțea că numai ea poate să-l scape.

— Și urîtă, și calică!... Bine ai nemerit-o, dragul mamii! strigă Zenobia în gura mare.

— Ho, cotoroanță, ho! răcni Ion deodată la maică-sa. Ce te vîri ca musca-n băligar? Potracăni știți să fiți, dar sărac m-ați lăsat, ai?... Ea-i de vină?... Ce-i ea de vină?... Apoi atunci ce te răstești la dînsa?... Piei d-aici că uite-acu vezi pe dracu!

Ana se uită la bărbatul ei cu o dragoste de cîine huiduit și ochii i se umplură de lacrimi, simțindu-se vinovată față de dînsul fiindcă în gînd l-a bănuit cu Florica, pe cînd el e atît de bun și o iubește atît de mult că bruftuluiește chiar pe mama lui pentru ea. Lacrimile îi curgeau calde, mîngăietoare, dar fața ei toată zîmbea de o fericire mare, mai ales că Ion veni la ea și-i zise blînd.

— Ia nu mai plînge, Anuță... Tu în ochii mei să te uiți și încolo să nu-ți pese de nimeni!

Seara în pat, Ion i se jelui apoi cu de-amănuntul, îi spuse că ea ar putea să-l înduplece pe Vasile cu blîndețe să fie om cumsecade și să le dea ce-a făgăduit față de atîția martori. Femeia se simțea măgulită de încrederea lui, dar, gîndindu-se la bătăile suferite de la tatăl său, n-avea speranțe să-l poată înmuia. Cînd însă bărbatul o învăță cum să-i vorbească, credința lui o cuceri și pe ea, și se jură că se va duce chiar mîine dimineață și de bună seamă nu se va întoarce cu mîna goală.

Ana plecă într-adevăr cum se crăpă de ziuă. Încrederea îi crescu cînd, ajunsă în uliță, nevasta lui

Macedon Cercetașu îi ieși în cale cu o doniță plină de apă.

Vasile Baciu tocmai înjuga boii să pornească la plug. Văzîndu-și fata, o întîmpină nepăsător:

— Da' ce, te-a alungat?

— Cum să mă alunge, taică? se miră nevasta, începînd să-i povestească ce vînt o aduce, după învățăturile lui Ion.

Baciu se holbă la ea o clipă, apoi ca un taur care vede roșu, se aruncă și-i închise gura cu o droaie de pumni, urlînd:

— V-ați pus amu amîndoi să mă jefuiți și să mă lăsați cerșetor?... Apoi stai că am eu leac de pielea ta, rapandulă, stai!

Pînă ce se învîrti dînsul să apuce biciul s-o croiască, Ana o luă la sănătoasa, fără să fi avut vreme să plîngă de durere, deși obrazul stîng i se roșise, iar din nas îi curgea un fir de sînge. De-abia cînd se apropie de-acasă își mai veni în fire și se întrebă: „Ce-a mai fost și asta?... Avan de mine!..."

Ion o aștepta în ogradă, cu inima arsă de nerăbdare. O zări de departe venind cu pași iuți și ștergîndu-și mereu nasul cu mînecile cămeșei.

— M-a bătut, Ionică, nici nu m-a lăsat să-i spun nimic! Uite cum m-a umplut de sînge! bolborosi nevasta, parcă i-ar fi cerut s-o răzbune.

Bărbatul însă simți deodată o apăsare grozavă în ceafă. Se uită la Ana cu ochii goi și reci, ca și cînd ar fi văzut o arătare vrăjmașă. Pe pometele obrajilor pielea îi stătea să plesnească, iar pe tîmple i se umflară vinele ca niște lipitori sătule. Mintea lui speriată îi striga că toată nenorocirea i se trage numai din femeia aceasta cu buza de sus murdărită de sînge și cu privirea de-o umilință ațîțătoare. Brațele și pulpele

îi zvîcneau fără voie în vreme ce unghiile îi tăiau pielea groasă şi aspră în podul palmelor. „Asta s-a înţeles cu tatăl ei să mă înşele!“ îi fulgeră prin creieri, şi gîndul îl duru atît de rău parcă l-ar fi izbit cu parul în moalele capului.

Atunci, cu o poftă neînfrînată, ridică mîna şi o lovi greu peste obrazul drept, şi apoi cu dosul palmei, repede, peste obrazul stîng. Durerea stoarse din pieptul femeiei un ţipăt atît de ascuţit că Ion auzi cum zîngănesc geamurile casei. O mai trăzni însă şi peste ochii ce-l priveau cu spaimă, dar care chiar spăimîntaţi îşi păstraseră o clipire de bunătate... Ana căzu pe prispă, ameţită şi legănîndu-şi corpul din mijloc în sus ca să-şi aline suferinţa.

— Şi tu mă zdrobeşti, Ionică? gemu dînsa. Nu ţi-e milă nici ţie de mine?

Ion scuipă spre ea, răcorit, şi intră în casă, căci de peste drum venea într-un suflet nevasta lui Macedon, pe cînd în pridvor la Herdelea parcă ieşise cineva să vadă ce se întîmplă.

Ana suspina şi, suspinînd, pîntecele mare i se zbătea ca o mustrare. Năframa îi alunecase din cap, părul i se încîlcise şi pieptul i se frîngea de plîns. În inimă închipuirile ei de fericire se topeau într-un noian de amărăciune din care răsărea numai întrebarea îngrozită: „Doamne, ce ţi-am greşit de mă pedepseşti aşa de rău?“

Nevasta lui Macedon Cercetaşu se aşeză lîngă ea, îi îndreptă basmaua pe cap, o mîngîie pe obrajii udaţi de lacrimi şi-i zise cu milă, căutînd s-o ostoiască:

— Taci, draga lelii! Taci şi rabdă, că femeia trebuie să sufere dac-aşa a lăsat-o Dumnezeu... Taci mulcom, taci!

Glasul ei era atît de blînd că sufletul Anei se încălzi puţin. Apoi îşi ascunse faţa în poala femeiei şi plînse mai uşurată, murmurînd însă într-una, ca şi în seara nunţii:

— Norocul meu, norocul meu!

5

Pînă să convingă pe tatăl său, Titu n-a vrut să stea cu mîinile în sîn şi a pornit din casă-n casă, îndemnînd pe ţăranii alegători sau nealegători, să meargă cu toţii la o întrunire în Armadia, unde Victor Grofşoru avea să-şi lămurească programul. Fiindcă alegerea de deputat se apropia, prin sat umblau acuma mai des patrule de jandarmi spre a preîntîmpina turburările şi agitaţiile împotriva statului, Titu nu se sinchisea de dînşii. Dorea chiar un conflict sau poate arestare, închipuindu-şi că astfel va dovedi lumii întregi barbaria stăpînirii ungureşti şi va contribui mai eficace la izbînda candidatului român. Vorbea ţăranilor de jugul unguresc, de datoria naţională, de limba strămoşească, se izbea însă mereu de aceleaşi răspunsuri:

— Bine, domnişorule, aşa o fi... Dar n-avem pămînt şi dările-s multe şi grele...

Întîi se supără de atîta nepricepere. Pe urmă totuşi le dădu dreptate. „Adevărat, pe ei îi strivesc sarcinile vieţii şi eu le bat capul cu fraze! Nici măcar speranţe nu le aduc!... Apoi, fireşte, dacă eu însumi nu ştiu bine ce vrem!“

El bănuia ce vrea, dar dorinţele lui nu se potriveau cu ale bătrînilor. El cu cîţiva studenţi şi profesori mai tineri visau unirea grabnică a tuturor românilor.

Nu se gîndeau dacă se poate ori nu se poate. Ei se uitau fermecaţi spre România, aşteptînd de-acolo mîntuirea. În faţa lor însă stăteau mai toţi fruntaşii recunoscuţi, între cari însuşi Grofşoru, care spuneau că acestea sunt idei primejdioase, că prin asemenea vorbe goale, bune numai pentru discuţii de berărie, se poate compromite toată lupta.

— Mijloacele noastre trebuie să fie legale! îi spuse Grofşoru. Numai prin legalitate se obţin lucruri trainice! Politica serioasă nu se poate întemeia pe aventuri, ci pe realitate!... Ce ascunde viitorul, nu se ştie... În suflet putem nutri orice speranţe, dar visurile nu trebuiesc amestecate în lupta politică!

Titu se zăpăci şi fu cuprins de o şovăire din care de-abia cu sforţări se putu smulge. Se coborî iar între ţărani şi, cu toată opreliştea bătrînilor, le vorbi de „fraţii noştri", de „stăpînirea românească" ce va veni în curînd. Şi tresări de bucurie cînd Ştefan Hotnog, bogătaş din sat, în loc de tînguirile obişnuite, răspunse acuma în numele tuturor, ridicîndu-şi chimirul pe burtă:

— Să te audă Dumnezeu, domnişorule!

„Oportunismul şi laşitatea ucid avînturile! se gîndi Titu mulţumit. Cu jumătăţi de idealuri nu poţi lupta şi nici nu poţi fi înţeles de nimeni!"

Strădaniile lui Titu au rămas totuşi zadarnice, deoarece întrunirea, îndată ce s-a anunţat oficial, a fost oprită de către prefectul judeţului în urma raportului solgăbirăului Chiţu care se temea de tulburări.

Tocmai cînd Titu venea pleoştit, cu vestea aceasta din Armadia, bătrînul Herdelea a primit citaţie de la tribunal în procesul ce-l pornise judecătorul pentru ultragiu. Deşi, între timp, ungurul se mutase din

Armadia într-un orăşel din Ungaria, fiindcă — cum spusese dînsul la plecare — nu se putea aclimatiza în atmosfera nepatriotică de-aici, sarcina lui Herdelea se agravase, căci acuzaţia judecătorului s-a părut atît de întemeiată procurorului, încît şi-a însuşit-o din oficiu şi deci procesul trebuia să continue negreşit, chiar dacă partea civilă s-ar fi retras.

Herdelea strigă pe Ion, care de asemenea primise citaţie, vrînd să se sfătuiască împreună cum să abată nenorocirea ce-i ameninţa de-aproape. Ion însă, în bobota necazurilor lui cu socru-său, căuta mereu să se plîngă ce a păţit şi cum a fost înşelat, iar de procesul care îl durea pe învăţător, parcă nici nu-i păsa.

— Aveţi să vedeţi că becisnicul ăsta are să mă bage în temniţă şi să ne nenorocească pe toţi! zise învăţătorul pe urmă, doborît de îngrijorare. Ţineţi minte ce v-am spus eu azi! Ion e fatalitatea noastră... El se ciorovăieşte cu Vasile Baciu pentru nişte zdrenţe de pămînt şi nici nu vrea să ştie în ce poznă m-a înfundat!

Titu, văzînd spaima bătrînului şi ca să mai schimbe vorba, găsi înţelept să povestească pe un ton de glumă, cum azi, întîlnindu-se în Armadia cu Belciug, i-a spus că e foarte supărat şi că nu va lăsa fără răspuns insultele doamnei Herdelea, pentru care va trebui să dea seama în faţa justiţiei... Efectul povestirii lui însă fu tocmai contrar celui aşteptat de dînsul, stîrnind o ceartă care nu se isprăvi pînă noaptea tîrziu.

— Apoi da, că atîta-mi mai lipsea, să umblu acuma pe la judecăţi şi pentru dumneaei, că n-am eu destule necazuri, zise învăţătorul amărît. Mai bine-l lăsai dracului şi tu, în loc să-mi mai aprinzi paie-n cap şi cu el!

Doamna Herdelea se înfurie imediat, făcu pe soţul ei mămăligă nesărată, pentru că ar fi în stare să se lase călcat în picioare de toate nătăfleţele din lume, şi declară categoric că ea preferă să plătească orice amendă, şi chiar să stea la puşcărie, decît să rabde mojiciile „Pămătufului".

Ziua următoare aduse însă o nădejde bună, sub chipul unei scrisori de la subinspectorul Horvat, care-l invita colegial pe Herdelea să-şi pună în cumpănă toată influenţa pentru alegerea desăvîrşitului patriot ce este candidatul de deputat Beck. *„Am toată încrederea în patriotismul dumitale încercat şi să fii sigur că oboseala dumitale va fi apreciată cum se cuvine"*, însfîrşea subinspectorul. Mai ales sfîrşitul i se părea învăţătorului plin de mari făgăduinţe.

— Uite ce om de treabă bietul subinspector! strigă dînsul înviorat. Ei, degeaba, să nu judeci niciodată pe nimeni după aparenţe!... Iată bărbatul care-mi place şi mie!... Bravo! Bravo!

Îndată îşi însemnă pe toţi alegătorii din Pripas, în număr de unsprezece, şi chibzui îndelung, pe cei care ar vota cum îi va sfătui dînsul. Apoi îşi frecă mîinile cu încredere:

— Vezi, Dumnezeu îţi trimite ajutorul cînd nici te aştepţi!

Titu, aflînd seara planurile tatălui său, sări pînă în tavan de indignare şi strigă de nenumărate ori „trădare" şi „ruşine". Dar Herdelea rămase neclintit.

— Pentru mofturi n-am să-mi las eu bătrîneţele pe drumuri... Ai văzut tu ce-mi scrie subinspectorul?... Citeşte bine! Poftim! zise aruncîndu-i mîndru scrisoarea.

Tînărul nu vru să citească nimic şi făcu jurămîntul că va lupta din răsputeri împotriva acestei trădări nemaiauzite. Herdelea se întristă că feciorul lui se gîndeşte mai mult la străinii de la care nu va avea niciodată nimic, decît la dînsul, a cărui soartă atîrnă de bunăvoinţa celor mari şi puternici.

— Nu-ţi închipui tu că Horvat, dacă-i vom împlini dorinţa, poate să-mi fie de mult folos? N-ai văzut citaţia de ieri şi nu ştii că mă paşte afurisitul de judecător? O vorbă a subinspectorului cîntăreşte greu la tribunal. Cînd va spune subinspectorul prezidentului că uite-aşa şi aşa, Herdelea e omul meu, adică al nostru, crezi că prezidentul are să mai crîcnească? Aşa se lucrează în lume, băiete... Înţelegi, ori nu înţelegi?

— Nu vreau să înţeleg nimic! răspunse Titu cu atît mai îndîrjit cu cît socotelile acestea i se păreau şi lui cuminţi.

— Atunci să-ţi fie ruşine obrazului, că eşti cal bătrîn şi ai putea înţelege atîta lucru! strigă Herdelea adînc mîhnit. Ruşine să-ţi fie, măgarule!

6

În seara zilei cînd Ion bătuse întîia oară pe Ana, pică în casă, de-abia tîrîndu-se, Dumitru Moarcăş, o rudă îndepărtată de-a Zenobiei, cerînd adăpost pînă s-o îndura Dumnezeu să-l strîngă din lume. Zenobia, aflîndu-se în toane bune, pentru că feciorul şi-a muştruluit nevasta, îl primi fără a se burzului, mulţumindu-se doar să-l descoase puţin:

— Da' ce-ai păţit, bade Dumitre? De ce nu stai la Paraschiva, că-i bine acolo?

— Parcă de bine fuge omul, murmură Moarcăş, mototolindu-se pe vatră.

Era un moşneag trecut de şasezeci, pipernicit şi prăpădit de să-l sufli de pe picioare. Nu mai avea nici un dinte în gură şi vorbea greu, scuipînd în toate părţile. În tinereţe a fost bărbat frumos şi cu stare şi se băteau fetele după dînsul, dar în loc să se însoare şi să se potolească, i-a plăcut să zboare ca albina din floare-n floare, încît mulţi oameni şi-au ciomăgit muierile din pricina lui, căci de el nu îndrăzneau să se lege, fiind voinic şi iute ca un lup. Cărăuşia i-a fost mai dragă decît pămîntul şi tot cărăuşia i-a mîncat capul. Într-o noapte, venind de la Dej, o ceată de ţigani lăieşi au tăbărît pe dînsul, l-au stîlcit şi i-au furat caii. A zăcut vreo doi ani şi a rămas beteag de picioare. Boala i-a înghiţit averea. Rămas numai cu căsuţa şi grădina, s-a aciuit pe lîngă Paraschiva, care era văduvă tînără şi rîvnea mai mult la casa lui, crezînd că nu mai are de trăit cine ştie cît. Dumitru însă se încăpăţîna să nu moară şi o duse douăzeci şi doi de ani aşa, prăpădit cum a scăpat, încît Paraschiva a avut vreme să se obişnuiască cu slăbiciunile lui. S-au înţeles ei totuşi destul de bine pînă acum cîteva luni cînd Dumitru s-a apucat şi a vîndut lui Avrum casa şi grădina fără ştirea Paraschivei. Degeaba i-a dat o sută de zloţi de argint, femeia nu s-a mulţumit. Ea era convinsă că a luat mai mult şi a ascuns banii undeva sau la cineva. Şi cum Dumitru nu mai putea să aibă zile multe, Paraschiva se înfuria că banii vor ajunge pe mîna altora, iar ea, care l-a îngrijit atîţia ani, se va alege cu nimica. Fiindcă nici Avrum nu voia să-i spuie lămurit cît i-a dat, Paraschiva s-a pus pe moşneag, mai întîi cu sudălmile, apoi cu bătaia, pînă ce în sfîrşit azi l-a izgonit să nici nu-l mai vadă.

Bătrînul povesti ce-a păţit cu Paraschiva, dar fără s-o ocărască, ba chiar cu o mare părere de rău că a fost nevoit să plece de la ea şi să moară poate prin case străine.

— Apoi lăsă c-ai trăit destul, îi zise Zenobia drept mîngîiere.

Ion, îmbufnat cum rămăsese toată ziua după ce pleznise pe Ana, nu zise nimic, ci se uita doar uneori cu ură la noul mîncău care-i cade în spinare din senin. Credea totuşi că Dumitru se va întoarce acasă mîine-poimîine, ştiindu-se că nu poate trăi fără Paraschiva, singura femeie — se zice — pe care a iubit-o el cu adevărat şi care, de aceea, l-a şi învîrtit cum i-a plăcut. De altfel gîndurile lui erau atît de fripte de grija pămînturilor, încît tot restul lumii i se părea că nu face un ban găurit. Se înfuria cînd vedea pe Ana care, pe cît îi îngăduia pîntecele ţuguiat, se sprintenea pe lîngă vatră să gătească cina şi era din ce în ce mai convins că femeia e înţeleasă cu Vasile Baciu să-l tragă pe sfoară.

Se perpeli cîteva zile fără să ştie ce să mai facă. Apoi îi veni în minte Herdelea şi se bucură ca şi cînd ar fi găsit scăparea. Chipul învăţătorului îi juca înaintea ochilor, strălucitor de speranţe. Îl căută îndată şi, nemerindu-l la şcoală, îl chemă afară. Herdelea era supărat şi-i imputa că e nerecunoscător şi că, prin nepăsarea lui criminală, îi primejduieşte slujba şi cinstea. Ion ascultă nerăbdător ca şi deunăzi cînd încercase învăţătorul să se sfătuiască cu dînsul... Ce-i păsa lui de grijile altora? Pe el numai necazul lui cel mare îl rodea şi-l chinuia, şi, după ce îmblînzi pe Herdelea cu făgăduinţi, i se plînse ca un copil nepriceput, zicînd mereu mai rugător şi mai stăruitor:

— Învaţă-mă, naşule, că altminteri ori fac moarte de om şi ajung la puşcărie, ori mi-oi pune singur ştreangul de grumaz!

Se uita în ochii învăţătorului, sorbindu-i răspunsul, din care însă i se întipări în creieri numai atîta: „Fii, liniştit, finule, că ce ţi-a făgăduit trebuie să-ţi dea... Duminecă tu să vii la mine cu Ana... Am să chem şi pe Vasile ş-aveţi să vă înţelegeţi, fii linştit!“

Zilele pînă duminecă trecură ca ceasurile. Nădejdea îi îmbrăca toate gîndurile în trandafiriu. Se simţea iar stăpînul pămînturilor şi de-abia aştepta să poată ieşi la lucru pe moşia lui.

Herdelea, iubitor de învoieli unde fiecare parte să-şi scadă cerinţele spre mulţumirea amîndurora, povăţui pe Vasile Baciu să dea acuma jumătate din locuri, care să fie scrise pe numele lui Ion, iar cealaltă jumătate să i-o făgăduiască în scris pentru după moarte. Povaţa lui însă îi nemulţumi pe amîndoi. Toate nădejdile lui Ion se prăbuşiră auzind ce spune învăţătorul. Apoi dacă ar fi fost vorba să lase dînsul din drepturile lui, ce nevoie de sfaturile naşului? Lui nu-i trebuiau sfaturi, ci pămînturile, toate pămînturile... Îl cuprinse o mînie sălbatecă împotriva lui Herdelea, care astfel vrea să-l înşele, în loc să-l ajute... Vasile, cu o lucire şireată în privire, zise tacticos că el nu-şi ia vorba înapoi şi dă bucuros cele cinci locuri, pe ales. În sinea lui însă era sigur şi el că Herdelea s-a înţeles cu Ion să-i fure averea... Pentru că nu îndrăzneau să se certe cu învăţătorul, potrivnicii schimbară între dînşii cîteva sudălmi şi apoi, uitînd orice omenie, se luară de piept şi începură să-şi care la pumni peste cap, cu sete, grohăind ca nişte mistreţi prinşi în capcană... Herdelea şi Titu de-abia izbutiră să-i scoată

din odaie, în vreme ce dăscăliţa, nespus de indignată că neruşinaţii s-au încăierat în casa ei, îi ocăra cu înverşunare, iar Ghighi ţipa speriată. Ana încremenise pe un scaun în dosul uşei, încît doamna Herdelea o dojeni şi pe ea bine şi apoi o dădu afară.

Vasile şi Ion se mai zgîlţîiră puţin în pridvor, se mai ghiontiră pînă-n poartă, dar în uliţă se descotorosiră şi-şi aşezară hainele boţite, înjurîndu-se din ce în ce mai potoliţi. În clipa însă cînd să pornească spre sat, în uşa casei învăţătorului se ivi Ana, topită de ruşine şi de spaimă, ca o arătare urzitoare a tuturor relelor. O zăriră amîndoi deodată şi furia lor se înteţi iar, pumnii se ameninţară în aer şi privirile roşii se loveau ca două săbii. Ajuns în dreptul casei, Ion intră în ogradă urlînd cu o spumă subţire albă între buze, care se muta şi se lipea cînd pe cea de sus, cînd pe cea de jos.

— Să-ţi mănînci friptă odrasla, tîlhar bătrîn ce eşti!

Ana dădu să intre şi ea, dar Ion se repezi ca uliul şi răcni, răguşit, scăpărînd scîntei din ochi şi scoţînd cuţitul din şerpar:

— Fugi, fleandură, fugi de-aici că uite-acu te trimit pe lumea cealaltă!... Şi să nu te mai prind prin ograda mea că te spintec!... Hoaţă!... Hoţi şi tîlhari care umblă să mă mai şi batjocorească!

Femeia vru să ridice mîinile să-l roage, dar privirea lui o îngrozi, spunîndu-i că într-adevăr e hotărît s-o omoare acuma. Şovăi o clipă şi apoi porni după tatăl său care făcea cîte doi-trei paşi, se oprea, se întorcea, zvîrlea ginerelui cîte-o înjurătură, iar se urnea şi iar se oprea... Cînd însă Vasile o văzu apropiindu-se, îşi îndreptă toată mînia asupra ei şi, amenin-

țind-o cu amîndoi pumnii, strigă clămpănind din dinți ca o fiară:

— Să nu vii la mine, rapandulă, că-ți zdrobesc ciolanele!... Sărăntoc ți-a trebuit, de sărăntoc să ai parte!... Uite-l! Uite-l ce mîndru-i!... Amu să-ți fie de cap! De cap! De cap! De cap!

Păşi mai iute, dar răcnind într-una „de cap", ca și cînd n-ar fi fost în stare să găsească o ocară mai grea...

Ana rămase în mijlocul drumului, nemaiştiind încotro s-o apuce, Ion tot mai înjura și blestema în ogradă, iar Vasile Baciu, depărtîndu-se, țipa mai tare parcă să-l audă tot satul. Vecinii ieşiseră în uliță și priveau care mirați, care rîzînd, toți dornici să urmărească desfăşurarea poznei... Nemişcată, cu brațele moarte, cu ochii rătăcitori și cu sufletul crîmpoțit de înfricoşare, femeia se uita împrejur, fără să mai știe ce să facă. „Acu unde să mă duc?" se întreba și în minte îi răsăreau numai răspunsuri negre care o pironeau pe loc, sleindu-i voința și ispitind-o să-şi curme singură toate suferințele, fiindcă viața ei e zadarnică.

Tot Floarea, nevasta lui Macedon, sări iar, o luă de mînă, o duse acasă la ea, o îmbărbătă pînă seara și o culcă după cuptor, lăcrimînd de milă.

—Vai, sărăcuța de ea, sărăcuța!...

În noaptea aceea își dădu seama întîia oară Ana de prăpastia în care-şi zvîrcoleşte ea viața. Și atunci gîndul morții i se coborî în suflet ca o scăpare fericită. Îl alintă atît de stăruitor că, în cele din urmă, se minună cît de blîndă și ademenitoare i se înfățişează, ca un liman unde nu mai sunt nici dureri și nici nădejdi... Deodată însă simți o zvîcnire în pîntece, trezind-o din aiurare. „Cum se mişcă, sărmanul!" își zise dînsa

uitîndu-şi toate necazurile și înțelegînd că trebuie să trăiască, fiindcă într-însa o ființă nouă bate la poarta vieții.

7

A doua zi Ion se mulcomi. Îi păru rău că s-a făcut de rîsul lumii și că s-a hărțuit cu socrul său tocmai în casa învățătorului, deși era convins că Herdelea s-a dat de partea duşmanilor lui. Trecu drumul la Macedon Cercetaşu și aduse acasă pe Ana, dar fără să audă măcar povețele Floarei că să fie mai milos cu biata femeie că mîine-poimîine îi soseşte ceasul și cine știe ce se poate întîmpla dacă o huiduiesc toți și n-o cruță nimeni.

Apoi fu cuprins de desperare. Simțea un gol dureros în cap, care voia neîncetat parcă să-i spargă țeasta. Numai buzele îi şoşăiau într-una:

— Nu-i bine așa... Nu-i bine... nu-i bine...

Se ducea prin Jidovița, se îmbăta și se întorcea mai posomorît.

După o săptămînă ploioasă și murdară, care-l ținuse mai mult în casă, răsări o zi aurită, caldă, strălucitoare, cum nu se mai pomenesc decît în ținuturile muntoase în dricul primăverii. Ieşind în ogradă, Ion se opri ca trăznit și, fără să vrea, sorbi lacom mirosul de verdeață, sălbatec și umed, ce plutea în văzduh. Ca și cînd peste noapte tot pămîntul s-ar fi spălat cu apă fermecată, atît se înfățişa de mîndru în verdele deschis pe care stropii de rouă licăreau în toate culorile curcubeului, ca niște diamante presărate înadins de o mînă nevăzută. Priveliştea aceasta îl zgudui ca dintr-un somn greu și-i umplu deodată creierii de gînduri...

Şi porni, luminat, spre casa preotului Belciug, împins de o încredere mare. Numai popa poate să-i arate calea, precum tot dînsul l-a dat pe brazdă odinioară. Dar acest „odinioară" era aşa de depărtat, parcă ar fi trecut ani şi ani de zile, deşi abia ieri se împliniseră cinci săptămîni de la nuntă.

Belciug privea din cerdac cum adapă caii vizitiul, un ţăran somnoros şi plin de baligă pe haine.

— Ce mai veste-poveste, Ioane? zise dînsul văzîndu-l intrînd pe portiţă, cu pălăria în mînă.

— Apoi mai mult rău decît bine, domnule părinte, răspunse Ion vrînd să zîmbească dar izbutind numai să se strîmbe şi să-şi arate dinţii galbeni, ca un cîine care mîrîie neputincios.

— Am auzit... De, băiete, dacă uitaţi pe Dumnezeu, cum să nu vă pedepsească? mormăi Belciug puţin înnourat şi intrînd în casă urmat de Ion.

Dumnezeu însemna acum în Pripas biserica cea nouă şi preotul simţea mîna cerului în neînţelegerile dintre ginerele şi socrul care nici nu s-au gîndit măcar să dăruiască ceva pentru lăcaşul Domnului.

Milostivenia cerească i se arăta de altminteri preotului în toate chipurile. Buclucul lui Herdelea cu judecătorul era o pedeapsă grabnică şi cuvenită pentru că a uneltit împotriva slujitorului lui Dumnezeu. Mai aştepta doar manifestarea mîniei divine faţă de doamna Herdelea, care l-a ocărît pe dînsul, şi apoi o lovitură deosebită pentru Herdelea fiindcă chiar ieri a aflat că umblă să-i smulgă cîţiva alegători în favoarea candidatului de deputat ungur, deşi ştie bine că el doreşte să arunce un bloc, mic dar solid, în cumpăna reprezentantului român. Răsplata tuturor neplăcerilor o găsea totuşi mai ales în hotărîrea de a începe încă în vara aceasta lucrările noii biserici. Căzuse la învoială

cu un arhitect din Bistriţa, care avea gata un plan foarte frumos. Arhitectul trebuia să sosească în curînd şi, cu materialul adunat, să aşeze temelia. Pînă la toamnă zidurile vor fi ridicate, iar în toamna viitoare noul locaş va putea fi sfinţit cu toată solemnitatea. Belciug se gîndea de pe acuma la programul sfinţirei şi inima lui bolnăvicioasă tremura de bucurie. Dar, deoarece tot mai lipsea puţin din suma prevăzută la cheltuielile clădirii, strădaniile lui nu erau sfîrşite. De aceea nu pierdea credinţa că, pînă la urmă, şi Ion va deschide punga şi deci se sili să-l cîştige prin bunăvoinţă.

— Acuma spune, Ioane, ce te doare! murmură dînsul aşezîndu-se, bătîndu-şi genunchii cu palmele şi privind drept în ochii lui Ion, pe care-l lăsase în picioare.

Ion se spovedi prelung, cu glas înfundat, cu ochii în pămînt, iar preotul îl ascultă cu băgare de seamă şi fără să-l întrerupă. Apoi cînd isprăvi, Belciug se sculă, se plimbă de cîteva ori de ici-colo cu paşi mari uitîndu-se o dată cu mirare în odăiţa de culcare unde patul era încă tot nefăcut, şi în sfîrşit, se opri lîngă masă, se răzimă de dungă cu palmele încrucişate la spate şi vorbi privind mereu într-un colţ al tavanului:

— Ştiu eu ce să te sfătuiesc?... Greu... Prea greu... Numai un avocat te-ar putea lumina bine... Dar cu răul şi cu bătăile nu se împacă oamenii niciodată, asta-i de cînd lumea. Dumnezeu a lăsat judecătorilor împărţirea dreptăţii pămînteşti... Am păţit şi eu deunăzi, ştii bine, că m-a ocărît dăscăliţa ţigăneşte. Puteam să mă apuc de bătaie?... Nimeni să nu-şi facă singur dreptate... N-am zis nimic şi nu m-am înfuriat... Dreptatea-i de la Dumnezeu... M-am plîns şi eu în Armadia la judecătorie şi, dacă-i bine şi drept

să fiu hulit de pomană, hulit să rămîn... Tu însă vei face cum crezi de cuviință. Numai atîta să știi: pumnul nu-i dreptate... Întreabă un avocat, roagă-l să te învețe și fă cum te-o îndrepta el... Eu n-am nici o putere...

Ion plecă mulțumit. Bine-a zis popa: legea să hotărască... Ajuns acasă, chemă pe Ana și-i vorbi foarte blînd:

— Tu trebuie să te duci la tatăl tău, Anuță, că eu nu te mai pot ținea, vezi bine și tu, că-s sărac și abia ne tîrîm și noi zilele... Dumnealui are destulă avere... Amu că m-a înșelat, nu-i nimic. Dumnezeu din cer vede și judecă. Dar eu trebuie să mă gîndesc la pielea mea. Cu mînile-n sîn n-oi sta, de bună seamă, poți să-i spui!

Pe urmă o duse de mînă pînă la poartă și închise poarta după ea.

Ana se mai uită înapoi, dar el nu mai întoarse capul.

— Are dreptate... toți au dreptate, șopti femeia podidită de plîns. Numai eu n-am nici un rost în lume...

Capitolul VIII

COPILUL

1

Cu cît se apropia alegerea de deputat, cu atît Herdelea, tatăl și fiul, se ciorovăiau mai mult, ca și cînd toate necazurile și toate nădejdile, ba chiar însăși soarta lor ar fi atîrnat de izbînda românului sau a ungurului. Bătrînul, care purta în suflet groaza procesului cu judecătorul, credea din ce în ce mai tare că, contribuind la alegerea candidatului guvernamental, va scăpa teafăr din ce-l amenința. Se gîndea în taină că, în preajma judecății, va ruga pe ocrotitorii săi, subinspectorul și deputatul, să pună o vorbă bună pentru dînsul acolo unde trebuie. Văzîndu-l cu asemenea sprijinitori, judecătorul va trebui să se îmblînzească, iar tribunalul să înceteze urmărirea... Și, fiindcă în cele din urmă Titu rîdea neîncrezător de speranțele lui, Herdelea zicea convins:

— Cine rîde la urmă rîde mai bine, băiete!

Dăscălița, deși nu putea suferi neamul unguresc, rămase totuși neclintită în părerea ei că, mai presus de orice, omul trebuie să aibă grijă de pielea lui. De altfel ea și cu Ghighi nu se sinchiseau atîta de

mofturile alegerii, cît se frămîntau că, în afară de cîteva cărți poștale ilustrate, n-aveau încă nici o scrisoare de la Laura, măcar că acuma se împlineau aproape două luni de la nuntă. Își făceau fel de fel de închipuiri, căutau explicații care să le potolească neliniștea, dar care mai mult le întristau.

Titu se mistuia și se chinuia de însuflețire. Dorea cu atîta înverșunare izbînda lui Grofșoru, că îl durea chiar numai gîndul că ar putea cădea. Începea aproape să urască pe tatăl său, mai ales că punea veșnic înainte interesul personal.

— Dacă nu vrei să facem nici o jertfă, cum crezi c-o să triumfăm vreodată? striga dînsul desperat, crîșnind din dinți și smulgîndu-și părul.

Egoismul acesta, de care se izbea de altminteri pretutindeni, îl hotărî să se gîndească să plece oriunde, în lume, încredințat că aiurea oamenii vor fi mai voioși să se sacrifice pe altarul unei idei. Deși striga într-una că activitatea e mama succesului, continua să petreacă zilele prin Armadia, la berăria Rahova sau la Grivița, unde, împreună cu alți tineri entuziaști, se îmbătau cu vorbe mari, visau închipuind planuri îndrăznețe și puneau la cale soarta poporului. Fiind siguri de succes, îi umflau mereu proporțiile. Li se părea că alegerea lui Grofșoru va revoluționa nu numai țara, ci toată Europa.

Știau dinainte discursurile zdrobitoare cu care Grofșoru va ului parlamentul și vedeau limpede clipa cînd Ardealul se va ridica brusc în picioare și va cădea, ca un copil pierdut și regăsit, în brațele României, cînd cei oropsiți de atîtea veacuri își vor lua locul ce li se cuvine între popoare, ca niște urmași vrednici ai stăpînilor lumii...

După asemenea înaripări, intrînd seara în atmosfera îmbîcsită de realitate de acasă, Titu simțea că se prăvale din înălțimi și se zvîrcolea neputincios. „Trebuie să plec de-aici, altfel am să mă înăbuș!" își zicea după ce se certa cu tatăl său, care nu voia nici să-i mai asculte argumentele.

Cu toată sila ce i-o făcea slujba de subnotar, își găsi singur un loc în Lușca și, într-o seară, aproape de alegere, în urma unei discuții mai violente, declară că are să se ducă îndată ce va afla rezultatul luptei, fiindcă s-a săturat de viața aceasta fără nici un ideal, mînjită numai de noroiul mărunțișurilor zilnice. Declarația voia să fie o răzbunare împotriva tatălui său, care însă se bucură auzindu-l și-l felicită că începe să se cumințească.

În ajunul alegerii trecură prin Pripas două companii de honvezi care aveau să dea o mînă de ajutor jandarmilor concentrați din tot județul spre a păstra ordinea.

— Uite ce susțineți d-voastră, cei cu prudența! zise Titu către Herdelea arătîndu-i soldații ce de-abia-și tîrau picioarele obosite. Drept argumente ne dați baionețe!

În sfîrșit ziua cea mare răsări frumoasă... Armadia fierbea ca un stup în ceasul cînd roiește. Toată lumea era stăpînită de înfrigurare. Din sus și din jos soseau mereu cete de țărani, cu preoții și cu învățătorii în frunte, unii pedeștri, plini de praf și de sudori, alții în căruțe, toți veseli și strigînd mereu „trăiască"...

De la biserica cu două turnuri, de-a curmezișul pieții, pînă la primărie, unde era biroul electoral, în dreapta și în stînga străzii se întinseră cordoane de jandarmi cu baioneta la armă, cu penele de cocoș

agitate în pălării, răstindu-se la mulţimea ce se înghesuia în spatele lor, răcnind deseori „înapoi" şi ameninţînd cu puştile. În mijlocul pieţii, lîngă crucea îngrădită cu uluci, un grup de elevi de liceu din clasele superioare, încadraţi de cîţiva profesori tineri şi de studenţi îndrăzneţi, cîntau *„Deşteaptă-te, române"* întrerupîndu-se din cînd în cînd ca să strige în cor: „Trăiască deputatul Victor Grofşoru!" Grupul ajungea pînă la cordonul de jandarmi; cei din faţă aplaudau pe alegătorii români şi huiduiau pe ovreii şi ungurii care se îndreptau spre primărie. Aici, chiar în spatele unui jandarm voinic, cu mustăţi mari şi sclipitoare de pomadă, stătea şi Titu, roşu de entuziasm şi răguşit de cît a cîntat şi a răcnit. Toată piaţa gemea de ţărani nealegători, aduşi înadins să manifesteze, urlînd „trăiască" sau „ruşine".

Belciug veni mai devreme, urmat de vreo douăzeci de pripăseni, dar în faţa bisericii un ofiţer de jandarmi trimise în dosul cordonului pe cei ce n-aveau cărţi de alegători, încît preotul defilă numai cu şase inşi înspre localul de vot, zîmbind amar la mulţimea care-l aplauda. Titu strigă însufleţit „bravo Belciug", iar popa îi răspunse măgulit şi trist:

— Nu-i vina mea că sîntem numai atîţia, ştii bine!

Soarele ardea. Căldura creştea neîncetat. Oamenii, osteniţi de cît au stat în picioare, asudau, se îndîrjeau, se îmbulzeau spre cordoanele de jandarmi fără să ştie de ce, iar jandarmii se strîmbau, răcneau şi izbeau ici-colo cu patul puştii, înjurînd.

Pe la amiazi Grofşoru, însoţit de cîţiva prieteni, trecu pe stradă, spre biserică, să-l vadă mulţimea. Însufleţirea izbucni ca o flacără dintr-un jăratec peste care ai turnat ulei. Cîntecele, uralele, ţipetele se

topeau într-un zgomot năprasnic. Lumea se năpusti peste cordoane să-l vadă mai bine. „Ura! Trăiască Victor Grofşoru!... Jos renegaţii!"... Jandarmii se zbăteau, învîrtind armele să stăpînească valurile de oameni. Unul, cuprins de mînie fiindcă norodul nu-l lua în seamă, împunse cu baioneta în mulţime, înţepînd pe un ţăran bătrîn, care tocmai se lupta să iasă din vîltoare şi care deodată începu să se vaiete.

— Ruşine!... Huo!... Jos cu el! urlă gloata repezindu-se mai dîrză asupra cordonului.

— Înapoi!... Înapoi! ţipau jandarmii lovind cu arma în cei care se avîntau peste linia oprită.

Grofşoru, care tocmai văzuse cum a împuns jandarmul, se repezi la ţăranul rănit şi-l îmbrăţişă furtunos, în vreme ce mulţimea vuia de entuziasm şi mulţi întrebau: „Ce este? Ce s-a întîmplat?" Apoi, revenind în mijlocul străzii, îşi scoase pălăria, îşi şterse năduşala şi începu cu glas vibrător:

— Cetăţeni! A curs sîngele nevinovat! Teroarea...

Nu izbuti să continue, căci un ofiţer de jandarmi îl opri scurt, declarîndu-i că nu e voie să aţîţe lumea. Grofşoru se ciondăni un răstimp cu ofiţerul protestînd cu gesturi largi, pe cînd partizanii îl sprijineau stăruitor:

— Trăiască!... Trăiască!...

În clipele acestea sosi în piaţă Herdelea, urmat de cinci alegători, cu faţa luminată de un zîmbet sfios, uitîndu-se puţin speriat în dreapta şi stînga. Cîţiva strigară „trăiască", dar îndată un glas gros răcni: „Ruşine! Renegaţii!... Jos!..." şi repede toţi izbucniră în huiduieli, iar printre baionetele lucitoare pumni încleştaţi se scuturau ameninţători. Herdelea, înfricoşat, simţi un tremur în genunchi, dar zîmbetul nu-i dispăru de pe buze ca şi cînd ar fi fost vopsit... Grupul

de liceeni porni să cînte batjocoritor *Veşnica pomenire*, cu glasuri ascuţite şi falşe de mascaradă, în timp ce alţii răcneau neîncetat „ruşine".

Titu, cuprins deodată de o milă mare, se piti la spatele jandarmului, uitîndu-se îngrijorat după tatăl său, îmbătrînit prea înainte de vreme, a cărui faţă acuma era albă încît de-abia i se mai vedeau mustăţile mici şi cărunte.

— Renegatule!... Ruşine!... Trădătorule!... Jos! ţipau zeci de voci în jurul lui Titu, care ridică mîinile, copleşit de emoţie, parc-ar fi vrut să oprească ocările necruţătoare.

Grofşoru, care nu mai isprăvea discuţia cu ofiţerul, cum zări pe Herdelea, se întoarse şi-l apostrofă indignat:

— Îmi pare rău, domnule Herdelea, că tocmai dumneata...

Învăţătorul se opri fără să poată scoate o vorbă. Ofiţerul însă interveni:

— Pardon!... Vă rog să nu terorizaţi pe alegători! Aici nu se permite nici o presiune! zise punîndu-se între Grofşoru şi Herdelea şi apoi adăogînd către acesta: Înainte, înainte, domnilor!

— Protestez împotriva acestei noi încălcări de lege! strigă Grofşoru, deschizînd o nouă ciorovăială cu ofiţerul.

În faţa primăriei, solgăbirăul Chiţu strînse mîna lui Herdelea şi-l prezintă unui domn scurt şi gros, cu ochelari de aur şi cu o mustaţă galbenă, rară:

— Domnule candidat, iată unul din prietenii noştri!... Îmi daţi voie?

Candidatul dădu mîna învăţătorului, zicîndu-i maşinal:

— Îmi pare foarte bine... Voi fi totdeauna la dispoziţia d-tale... Totdeauna...

Herdelea, înviorat, primi cuvintele ungurului ca o uşurare şi intră în biuroul notarului unde, la o masă lungă, şedea un judecător de la tribunalul din Bistriţa, uscat, cu nasul foarte subţire, cu nişte ochi mici, răutăcioşi şi cu un creion în mînă. Învăţătorul îl cunoştea. Alături alţi doi, tot de la tribunal, scriau voturile în formulare tipărite. Odaia era plină de oameni care măsurau pe alegători cu priviri bănuitoare.

Herdelea se apropie de masă cu pălăria în mînă, cu zîmbetul pe faţă. Judecătorul, preşedintele comisiunii electorale, îl privi întrebător.

— Votez pe domnul candidat Beck! zise învăţătorul, răzimîndu-se cu mîinile de dunga mesei şi uitîndu-se în ochii judecătorului parc-ar fi vrut să-l roage să-l ţină minte şi să-l apere cînd va veni la proces.

Cei cu formularele îi însemnară numele, iar preşedintele rosti, indiferent şi obosit:

— Altul!

Învăţătorul se dădu puţin la o parte, să facă loc tovarăşilor săi.

— Tot din Pripas, murmură dînsul către judecătorul care părea că nu-l aude, ci se scărpina după ureche cu creionul şi se uita la cei ce scriau voturile.

La şase seara comisiunea declară ales pe candidatul Bela Beck, cu o majoritate de cinci voturi.

Rezultatul se răspîndi pe-afară, prin mulţimea obosită, care-l primi cu strigăte de indignare şi cu cîntece naţionale. Piaţa totuşi se goli curînd. Cîrciumile însă se umplură, adăpostind pînă noaptea tîrziu comentariile aprinse, felicitările, ameninţările...

Herdelea povesti acasă încîntat cum i-a strîns mîna deputatul şi cum i-a făgăduit sprijinul pentru

orice împrejurare, cum i-a zîmbit judecătorul încrețind fruntea ca să-și întipărească în creieri numele lui.

— De-acu nu mai am nici o grijă cu procesul... De-acu pot dormi liniștit! zise dînsul cu mîndrie. Vezi acuma ce înseamnă să știi să te porți cu oamenii? adăogă apoi biruitor către Titu.

— Am văzut... am văzut! șopti tînărul istovit.

Auzindu-l și văzîndu-l însă își amintea răcnetele mulțimii în piață, cînd a trecut Herdelea, paloarea lui de-atunci și mila aceea dureroasă ce-o simțise și care i-a rămas în inimă parcă mai adîncă. Era trist și abătut, ca și cînd ar fi pierdut orice nădejde în lume. „Iată de ce atîrnă înfăptuirea ideei! se gîndea dînsul. Cinci voturi! Adică tocmai voturile tatii... ca să-și ușureze procesul! Dacă nu era procesul, triumfa ideea... Și baremi procesul de-ar ieși bine!... Iată ce hotărăște soarta unui popor; un fir de tină... Și totuși ideea nu poate muri! Ideea e sufletul omului."

Profitînd că notarul din Lușca era în Armadia, cu alegerea, a doua zi plecă. „Dac-aș mai sta mult aici, ar trebui să mă scufund de tot în noroiul realității!" își zise Titu despărțindu-se.

2

— M-a alungat, tată... șopti Ana atît de încet că nici ea însăși nu-și auzi bine glasul, cu groaza încuibată în ochi, așteptîndu-se s-o zdrobească.

Vasile Baciu prînzea. Avu o tresărire, văzînd-o galbenă și trasă, cu burta la gură. Mai sorbi din lapte o dată, îmbucă o coajă de mălai, pe urmă se uită lung la Ana și răspunse molfăind:

— Bine... Stai aici că ai unde... Vezi că eu mă duc pînă în Zăhată, că am niște oameni la sapă... Să iai seama pe-acasă...

Vorbea atît de liniștit că femeia se zăpăci, crezînd că n-a auzit bine și nu îndrăzni să se așeze pînă nu-l văzu plecînd aievea cu carul.

Baciu știa că Ion are s-o izgonească, dar nu-i păsa. Lasă să vie fata, nu-i nimic. Acuma, că-i măritată în lege, poate ședea și acasă. Mai bine așa, decît să se plece el în fața tîlharului și să-i dea moșia. La urmă tot va trebui să vie bărbatul și s-o ia, mulțumindu-se cu ce-o căpăta, căci n-are încotro... Acum e vorba de răbdare. Cine o răbda mai lung, rămîne deasupra. Iar dînsul poate aștepta oricît, că nu-l doare...

Ana era umilită și tăcută ca un cîine. Nu crîcnea înaintea bătrînului și doar uneori îl privea rugătoare cu ochii ei scufundați în cap și veșnic roșii. Zilele i se păreau nesfîrșite în așteptarea omului pe care inima ei îl dorea cu atît mai mult că suferise greu pentru dînsul.

Ion, chiar în ziua cînd o alungase, se dusese în Armadia la Victor Grofșoru, de care știa că-i avocat strașnic, mai tare ca mulți din Bistrița. Avocatul era foarte încurcat atunci cu alegerea de deputat și, aflînd că Ion nu-i alegător, vru să-l amîne pentru altă dată. Ion însă, încăpățînat, nu s-a lăsat pînă nu i-a povestit cu de-amănuntul toată buba. Mirosind ceva mai de preț, Grofșoru întrebă mai întîi:

— Martori ai?

— Am, domnule avocat, cum să n-am... Am pe... se grăbi țăranul, înșirîndu-i pe toți cei ce au fost la tocmeală și care auziseră făgăduielile socrului său.

Avocatul se însărcină să-i scoată toate pămînturile, dar îi ceru înainte jumătate din onorar. După ce Ion numără banii, Grofșoru îi închise într-o casă de

fier, îl sfătui să aducă înapoi pe Ana ca să nu poată spune Vasile Baciu c-a alungat-o, dar să potrivească lucrurile astfel încît să nu bage de seamă că are nevoie de ea.

Ion își făcu cruce de mulțumire. Dacă i-a luat avocatul banii, înseamnă că trebuie să cîștige. Ana are să se întoarcă ea singură... Numai cînd trecură două săptămîni începu să intre în grije să nu cumva să se primejduiască procesul din pricina femeiei care nu vine acasă.

Cînd află Vasile Baciu că Ion l-a tras în judecată, se întunecă. Îi era frică de judecăți, deoarece nu mai avusese niciodată și văzuse la alții că procesele înghit zadarnic moșiile oamenilor. Începură îndoielile. Să nu se întîmple ceva și să piardă tot. Avocații cîte șuruburi nu învîrtesc. Te bagă în temniță cu dreptatea în mînă. La urma urmelor poate că tot mai bine ar fi să-i arunce cîinelui jumătate locurile și căsuța cea veche, să scape de-o grije... Se uita mai chiorîș la Ana și ar fi fost bucuros să-i găsească vreo pricină s-o goneas că înapoi, la tîlharul pe care și l-a ales ea și de care acuma nu mai știe cum să se scuture.

În dumineca a treia, Vasile Baciu, ca s-o poată alunga, se hotărî să se îmbete. După-amiazi cîrciuma era plină, ca de obicei. Avrum, negru de supărare, din pricina unei afaceri cu notarul, servea totuși rachiul mai prompt chiar decît alte dăți. Vasile n-apucă să se afume bine și se pomeni cu Toma Bulbuc lîngă dînsul, foarte vesel și mulțumit că pusese temelia casei de piatră ce o clădea pentru George, pe care avea de gînd să-l însoare la iarnă. Din vorbă în vorbă Baciu se plînse cît de rău a nimerit-o cu măritișul fetei, cum stă acuma acasă la dînsul, parcă nici n-ar avea bărbat... Toma clătină din cap și apoi întrebă binevoitor:

— De ce nu vă împăcați voi, Vasile?... Oamenii trebuie să se învoiască...

— Da' cu cine să te împaci, omule? făcu Baciu trîntind paharul pe masă și povestind iarăși ce-a pățit cu ginerele și cum vrea să-l lase pe drumuri cerșetor.

Atunci intră și Ion în cîrciumă. Venea înadins, știind că e socrul său, să încerce o apropiere, dacă s-ar putea, ca să-și ia acasă nevasta. Se așeză însă la altă masă, strigînd cu un oftat:

— Jupîne!... Măi jupîne!... Dă-mi și mie oleacă de stropșeală!

Pînă să vie Avrum cu rachiul, Toma se întoarse repede:

— Ia vino încoace, Ioane! Vino, vino, că nu te mănîncă nimeni...

Ion trecu greoi la masa lor, rostind ca din gura altuia:

— Noroc bun, socrule...

— Ce socrule, mă! sări Vasile, jumătate glumeț, jumătate furios. Eu să-ți zic ție „socrule", că văd că nevastă-ta-i mai mult la mine decît la tine!

— Vina mea-i? făcu Ion, îndoindu-se de spinare ca un caraghios.

— Eu aș zice să vă împăcați ca oamenii de treabă, să nu vă mai faceți de rîsul lumii! vorbi acuma Toma, trăgînd cu ochiul întîi unuia, pe urmă celuilalt. Că zău așa! Ia șezi, Ioane, șezi colea!

Ion se așeză, așternînd pe o bancă o batistă roșie cu flori verzi, ca să nu-și murdărească hainele. Toma puse îndată la cale tocmeala. Altă dată s-ar fi aprins, ar fi înjurat, ar fi răgușit țipînd, acuma amîndoi erau liniștiți, chibzuiți și reci ca doi negustori pățiți

și înșelați. Vasile sfîrși îmbiindu-i jumătate locurile și casa cealaltă, pe care poate să le scrie oricînd pe numele lor, să nu mai fie neînțelegere. Ion răspunse că mai bine să hotărască judecata, dacă nu vrea să-i dea ce s-a înțeles cînd a luat fata. Totuși Ana poate să vie acasă oricînd, căci el cu ea n-are nimic... Toma îi îndemnă să mai lase fiecare cîte ceva și-i sili să dea mîna.

— Bine, așa să fie cum ziceți, mormăi Ion cu ochii aprinși. Dar procesu-i proces... Amu, deocamdată fie după voia dumneavoastră, dar judecata să-mi dea dreptul meu deplin! Dacă dumneata îmi dai de bună-voie cît zici, ne-om judeca pe mai puțin!

Vasile Baciu nu vru să audă de proces și se supără. Toma însă îl făcu să dea mîna a doua oară, zicînd blajin:

— Lasă, lasă cum zice, că-i mai tînăr și mai fără minte! Lasă... Pînă la judecată mai trece vreme și cine știe ce-o mai aduce Dumnezeu!

Băură aldămașul împreună pînă pe înnoptat. Ion plecă acasă cu Ana de mînă. Era beat, dar nu-și arăta totuși mulțumirea. Doar în suflet se bucura c-a spart gheața.

A doua zi dimineața Vasile Baciu veni, după cum se înțeleseseră și se duseră în Jidovița, la notar, să le facă hîrtiile de intabulare.

— Da' să scrii acolo, domnule notar, că procesul merge înainte! zise Ion ca o amenințare.

Vasile Baciu încercă să răspundă, dar Ion se sculă în picioare:

— Îmi trebuie tot pămîntul socrule, știi bine... Tot pămîntul!...

3

După plecarea lui Titu, casa Herdelea se liniști. Învățătorul se mai lăuda din cînd în cînd cu lovitura lui de la alegerea de deputat, dar doamna Herdelea și Ghighi se gîndeau tot mai mult la Laura. Ca să se mîngîie, dăscălița, îndată ce isprăvea lucrul, se așeza în salonaș și citea rugăciuni, singură, cu glas tare, din cărticica ruptă, zdrențuită, pe care i-o dăruise odinioară, demult, unchiul ei Simion Munteanu.

Într-o seară, tocmai aproape de cină, Hector începu să latre în ogradă, portița scîrțîi prelung, în pridvor se auziră pași greoi și apoi un ciocănit în ușă.

— Scrisoare de la Laura! sări Ghighi aprinsă și bătînd din palme, în vreme ce Herdelea zise gros:

— Intră!

Era într-adevăr straja Cosma Ciocănaș și aducea poșta din Jidovița: o scrisoare pentru Herdelea, vreo două pentru săteni de la feciorii ostași, apoi cîteva ziare ale lui Belciug. Învățătorul citi toate adresele, dădu scrisoarea Ghighiței și vru să oprească gazeta popii.

— Nu pot, domnule învățător, zău nu pot, bîlbîi straja rușinat. Mi-a poruncit domnul părinte să nu mai las la d-voastră nici o gazetă, că altminteri mă probozește în biserică...

— Bine, Cosma, să fii sănătos! răspunse Herdelea rîcîit de curiozitate. Șezi puțin și te odihnește, că pînă atunci văd eu repede ce mai spune în ele...

De la alegerea de deputat, Belciug rupsese orice legătură cu Herdelea; nu-și mai vorbeau, nu se salutau, erau ca doi străini. Prin Armadia mai erau mulți care îl ocărau, îndeosebi însă Victor Grofșoru, care spunea pretutindeni că numai din pricina „renegatu-

lui din Pripas" o circumscripţie românească a trimis în parlament un deputat ungur.

Pînă să răsfoiască Herdelea ziarele, dăscăliţa încercă să citească scrisoarea de la Laura, împreună cu Ghighi care, nerăbdătoare, se silea să urmărească şi ea rîndurile mărunte, cu litere ascuţite şi drepte. Dar emoţia lor era aşa de mare, că nu putură să descifreze nimic.

— Ia daţi-o-ncoace! zise Herdelea, după ce îşi astîmpărase setea gazetei şi expediase pe Cosma.

— Da, da, citeşte-o d-ta tare! strigă Ghighi.

Învăţătorul îşi puse ochelarii, se sculă în picioare, întinse scrisoarea lîngă lampa atîrnată de grindă şi citi rar, apăsat, bătrîneşte, cu glasul tremurat puţin pe alocuri:

„Mult iubiţii şi doriţii noştri! Nu m-aş mira să credeţi că cine ştie ce ni s-a întîmplat de nu v-am scris pe îndelete de cînd ne-am despărţit, în faţa Rahovei şi cu lacrimi în ochi. Eu însămi mă întreb cum am putut fi atît de neglijentă, căci dragostea mea pentru d-voastră nu s-a micşorat, deşi s-a împărţit. Numai punîndu-vă în situaţia noastră, ne veţi înţelege şi ne veţi ierta. Sper însă că aţi primit multele cărţi poştale ce vi le-am trimis de pretutindeni, pe unde am umblat? Pînă să ne încropim gospodăria noastră mică şi drăguţă, am tot amînat scrisul, ca să vă pot povesti din fir în păr viaţa nouă în care am intrat. În sfîrşit, iată-mă mai slobodă.

Nimeni nu-şi poate închipui cît amar îmi strîngea inima în clipa cînd am pornit la drum. Îmi sîngera sufletul şi nici nu puteam plînge măcar, căci George ar fi înţeles poate greşit lacrimile mele... Totuşi călătoria din Armadia pînă aici îmi va rămînea veşnic neuitată şi plăcută. George a fost aşa de bun că repede mi

s-a risipit tristeţea şi mi-a cîştigat, mai mult decît iubirea, încrederea.

Am stat două zile în Bistriţa, fiindcă eu m-am îmbolnăvit uşor şi George n-a vrut să ne urcăm în tren pînă ce nu voi fi zdravănă de tot. Cît a fost George al meu de delicat şi de nobil, nici n-am cuvinte să vă spun. (Nu v-aş scrie complimentele acestea, dacă n-aş fi sigură că el nu le va afla niciodată; altfel ar fi în stare să-şi ia nasul la purtare, dragul meu drag!) A doua seară, înviorată şi gătită cu rochia cea albastră ca cerul, care George zice că-mi şade admirabil, am cinat la Gewerbeverein. A fost o minune. Cînta muzica militară. Era lume imensă şi elegantă. Şi George era aşa de drăguţ şi vesel. Mă sfiam puţin, fiindcă mereu îmi săruta mîinile peste masă, deşi pe de altă parte ştiam că acuma aveam dreptul să ne iubim fără zgardă, cum spune mereu George... În sfîrşit am petrecut splendid şi ne-a costat aproape douăzeci de coroane, căci George cheltuia nebuneşte, zicînd neîncetat că numai o săptămînă de miere e în viaţă. Mie însă îmi era frică să nu ajungem fără bani în Vireagul nostru şi să rămînem de rîsul lumii.

Miercuri am plecat din Bistriţa hotărîţi să nu ne mai oprim de loc pînă-n Sătmar. Totuşi în Dej iar am poposit o noapte şi o zi. George era neastîmpărat şi voia să-mi arate toate oraşele pe unde trecem, ca să avem amintiri comune de pretutindeni. Şi la Gherla am stat o zi şi am vizitat Episcopia, întîlnind chiar şi pe preasfinţitul nostru episcop, care a glumit cu noi şi ne-a binecuvîntat. Mi-a plăcut mult Clujul, oraş mare şi frumos, dar mi s-a părut straniu că n-am auzit nici o vorbă românească. Am fost găzduiţi la sora lui George, care-i măritată cu un avocat de seamă, Victor Grozea; trebuie să vă aduceţi aminte că ne-a vorbit de

Ludovica, la logodna noastră, socrul meu. Am fost și la teatrul unguresc unde se juca nu mai țiu minte ce comedie. N-am putut însă rîde de loc, întîi că nu pricepeam mai nimic din ce sporovăiau pe scenă, și apoi mai ales pentru că era a treia seară de cînd ne oprisem la Cluj și George tocmai îmi mărturisise că drumul nostru nici nu trece pe aici și că m-a adus numai ca să mă distreze pe mine și să-mi facă plăcere. Am plîns și l-am certat că m-a înșelat astfel și cu deosebire a cheltuit atîția bani de nici nu îndrăznesc să vă spun, că v-ați spăimînta. De aceea n-am putut rîde la comedia ungurească. George însă zice că n-am rîs fiindcă era prea proastă. La urma urmelor poate să aibă și el dreptate.

Și așa a trebuit să ne întoarcem iar pe la Dej, să mai petrecem acolo o noapte și pe urmă să o luăm la miază-noapte, spre Sătmar. Adevărat însă că nici nu ne-am mai clintit din tren pînă la Sătmar, unde ne așteptau de multișor bagajele și lăzile mele și mai multe ale lui George. În oraș doar că ne-am odihnit cîteva ceasuri și îndată am pornit la Vireag cu trăsurile ce ni le trimisese notarul căruia George îi telegrafiase din Dej că sosim.

Pe aici e numai șes și iar șes, cît vezi cu ochii, neted ca-n palmă, cu lanuri nesfîrșite de grîu. Soarele frige, năprasnic, iar nourii de praf după căruțe rămîn în văzduh parcă le-ar fi lene să se mai coboare pe pămînt... O fi frumos, cui îi place. Mie însă mi-i dor mereu de dealurile noastre din Pripas, de munții noștri albaștri și măreți!

Vireagul e sat românesc, dar numai cu numele. Oamenii spun, ce-i drept, că-s români, dar o spun pe ungurește, căci altă limbă nu pricep. Te și doare inima cînd îi auzi. De altfel sunt harnici, săritori, creștini buni. Nu-i de mirare că și-au uitat graiul strămoșesc bieții oameni, căci Vireagul e tocmai în marginea neamului românesc. Dincolo nu mai găsești decît unguri și iar unguri, cu izmene largi ca poalele țărancelor noastre și cu niște tichiuțe de pălării în cap de-ți vine să rîzi. Ghighi s-ar omorî de rîs pînă s-ar obișnui cu dînșii... Notarul de aici e ungur și, firește, n-are de unde să știe românește. Chiar și învățătorul vorbește foarte stricat, deși școala e confesională, susținută din banii bisericii. George i-a făcut îndată imputări, dar dînsul s-a scuzat că aici așa-i obiceiul, că și răposatul preot numai ungurește vorbea, ba ne-a mai asigurat că și noi va trebui să ne dăm pe brazdă. Atunci George s-a legătuit că, orice s-ar întîmpla, nu se va abate de la îndatoririle naționale și i-a spus învățătorului că trebuie să ne silim să readucem la matcă pe sărmanii rătăciți; a vorbit atît de mișcător George al meu că învățătorul a plîns, precum am plîns și eu... Învățătorul e văduv, iar notarul are o nevastă bătrînă și arțăgoasă cu care n-am să mă pot împrieteni niciodată. E mai bine, căci astfel, singură, voi putea fi mai de folos bărbatului meu în marea operă de redeșteptare a acestor români nenorociți. Am început să cunosc puțin și eu viața, să înțeleg cît este de apăsătoare. Ne-am așezat frumos casa. Am cumpărat o mobilă foarte drăguță, din Sătmar, cam ca aceea din salonașul nostru. Suntem mulțumiți și fericiți, și ne rugăm lui Dumnezeu să ne miluiască tot așa pe viitor. Ne gîndim cu drag că poate la anul vom avea un băiețel. Eu cred mult că vom avea și chiar am început să-i pregătesc scufițele.

George a fost hirotonisit acum patru săptămîni. Cred că-i cel mai de seamă preot din toată țara și că slujește cel mai frumos dintre toți. Nu pentru că George e al meu, ci pentru că așa este.

Ei, dar văd că m-am pornit ca mutul și nu mai sfîrșesc. Dacă însă nu mă opresc singură, iată că mă oprește hîrtia care s-a săturat de mîzgăliturile mele... Acum cred că v-am povestit chiar prea multe. E rîndul d-voastră să-mi trimiteți o scrisoare cel puțin tot așa de lungă. Pînă atunci vă îmbrățișez de mii de ori cu dragoste mare pe toți. — Laura.

P.S. Prin octombre sperăm să ne repezim puțin prin Pripas. Atunci apoi am să aduc încoace și pe Ghighița mea scumpă pe care o sărut special cu mult dor. — Aceeași.

Fiindcă draga mea Laura nu mi-a lăsat loc de scris, eu vă îmbrățișez cum pot. Iubirea ne-a făcut să ne gîndim numai la fericirea noastră; de aceea iertați-ne. — George."

Herdelea puse scrisoarea pe masă și-și șterse ochelarii zîmbind mișcat, cu două lacrimi înflorite în colțurile ochilor. Ghighi se aruncă la scrisoare, o sărută și se învîrti prin casă plîngînd și rîzînd de bucurie, în vreme ce doamna Herdelea, lingîndu-și buzele cu vîrful limbii, rosti înduioșată:

— Dragii mamii, dragi!

4

Văzîndu-se stăpîn al atîtor locuri, Ion, în loc să se împace, mai rău se întărîta. Se simțea din ce în ce mai înșelat și se gîndea numai la pămîntul celălalt, care ar trebui să fie al lui și care e încă tot al lui Vasile Baciu. Aștepta procesul cu încăpățînare și se ducea mereu-mereu pe la Victor Grofșoru să-i dea zor, încît avocatul trebui să-l ocărască și să-l amenințe să se astîmpere.

Neputîndu-se potoli altfel, bătea deseori pe Ana. Acuma o ura. Era convins că e înțeleasă cu tatăl ei ca să-l tragă pe sfoară. Numai cînd o vedea plîngînd, se mai răcorea.

Femeia răbda supusă și friptă. Îi trecea uneori prin creieri gîndul că Ion n-o fi iubind-o, dar îl alunga înfricoșată, ca o primejdie ucigătoare. Mai des îl dezvinovățea, ca și odinioară, zicîndu-și că grijile și necazurile îl îndîrjesc. Apoi nădăjduia o mîngîiere în copilul ce-l aștepta din zi în zi. Copilul poate să-l mai îmblînzească și pe dînsul.

Robotea ca o slujnică. Zenobia, de cînd avea noră în casă nu catadicsea nici să mute un scaun de ici pînă colo; în schimb însă o dăscălea toată ziua, bruftuluind-o și afurisind-o. Ana singură trebuia să ducă în spinare toată gospodăria. Ea gătea mîncarea și tot ea o căra la cîmp, unde lucrau oamenii în frunte cu Ion. Seara nu-și mai simțea șalele, iar burta o împovăra și o năbușea. În pat gîfîia atît de greu că Ion o lovea cu cotul în coaste, înjurînd-o că nu-l lasă să doarmă cu fonfăielile și rîgîielile care o apucau și o țineau ceasuri întregi.

În dricul verii, într-o zi Ana rămase singură acasă, să facă de mîncare și s-o ducă la prînz bărbaților care, împreună cu Zenobia, secerau o holdă de grîu. În vreme ce turna rîntașul rumenit peste ciorba ce clocotea într-o oală zdravănă de tuci, femeia simți deodată niște junghiuri prin pîntece atît de dureroase, încît fruntea și tîmplele i se încununară cu sudori fierbinți. Se lăsă pe vatră, cu ochii speriați, apucîndu-se cu amîndouă mîinile de burtă și gemînd. „Mi-o fi venit vremea", se gîndi cînd junghiul se mai mulcomi.

Gustă mîncarea, puse puţină sare... Durerile însă o încercară din nou, întîi mai slabe, pe urmă mai crîncene parcă ar fi înţepat-o cu ace. Pînă în amiezi s-a chinuit, dar ea tot nu s-a lăsat, ci a isprăvit mîncările şi le-a pus într-un coş, să le poată trimite prin cineva, dacă s-ar întîmpla să-i fi hărăzit Dumnezeu să nască astăzi.

Tocmai pe la amiazi îi încetară toate junghiurile şi se simţi mai uşoară. Se închină, luă coşul şi porni încetişor, lăsînd casa în paza bătrînului Dumitru Moarcăş, care se aciuase de-a binelea la Glanetaşu, nemaiîndrăznind să se întoarcă la Paraschiva.

Holda din zestrea Anei era departe, spre Jidoviţa, pe lîngă drumul cel vechi. Soarele săgeta în răscrucea cerului curat ca lacrima. Zăpuşeala plutea în văzduh, grea şi zugrumătoare, ca o pîclă nevăzută. Cîmpul îngălbenise sub apăsarea arşiţei. Doar ici-colo cîte un copac mai înverzea, cu frunzele neclintite ca un scut împotriva razelor aprinse. Femeia păşea legănat, tîrîndu-şi picioarele desculţe pe cărarea crescută cu buruieni.

Sosi totuşi mai devreme şi de aceea se îndreptă cu merindea spre un măr pădureţ din marginea holdei, să aşeze acolo coşul şi să ia secera, să mai taie şi ea doi-trei snopi. Cînd se plecă însă să rezeme coşul de trunchiul scorburos, o sfredeli un junghi atît de dureros parcă o secure i-ar fi despicat burta. Se prăvăli fără putere pe pămîntul dogorît şi crăpat, strîngînd dinţii de-i pîrîiau ca nişte oase sfărîmate, căutînd să-şi ascundă suferinţa. Dar, cu toate încordările ei, un ţipăt sfîşietor, prelung şi jalnic i se smulse din plămîni, urmat de gemete grele care-i uscau cerul gurii.

— Tulai! O fi apucat-o durerile facerii! strigă Zenobia, îndreptîndu-se de spinare, cu secera într-o

mînă şi în cealaltă cu un snop de spice, şi uitîndu-se spre mărul pădureţ. Da, da... aşa-i, cum zic! Uite-o cum se zvîrcoleşte!

— Afurisită muiere! bombăni Ion, fără măcar să se întoarcă. Ştie că-i soseşte ceasul şi vine să fete pe cîmp! Bată-i Dumnezeu socotelile ei de toantă!

— Taci, Ioane, că te-o trăzni Dumnezeu din senin ca pe popa din Runc! murmură Glanetaşu cu glasul înecat de milă.

— D-apoi că zău aşa, făcu bărbatul totuşi mai blînd.

Zenobia alergă la Ana care se zbătea şi se legăna, cu faţa în sus, cu mîinile pe pîntece ca şi cînd ar fi vrut să năbuşe vîlvătaia năprasnică ce o ardea. Prin umbra subţire a mărului lumina albă pîndea tremurîndu-şi petele străvezii pe corpul chinuit al femeiei.

— Da' ce-i, Ană?... Vai de mine, că şi tu, zău... Nu puteai şedea acasă dac-ai simţit că te încearcă durerile? zise Zenobia miloasă, îngenunchind lîngă ea şi căutînd să-i aline suferinţa.

Ca mai toate bătrînele de la sate, Zenobia se pricepea la moşit, fără să-l fi învăţat. Îi desfăcu betele, îi scoase zadiile şi-i frecă uşor pîntecele de sus în jos. Gemetele Anei se ascuţeau în sîsîituri prelungi, iar buzele-i uscate şopteau în răstimpuri:

— Soacră, soacră, mor... Mor!... Moor!...

— Taci, că nu mori, maică, taci, taci... Mai rabdă şi taci că uite-acu scapi!

Bărbaţii secerau înainte. Glanetaşu tresărea la fiece ţipăt al Anei; Ion hîrşîia mai aprig trăgînd însă mereu cu urechea şi mormăind mînios ca să-şi alunge mila ce i se furişa încetinel în inimă.

— Of, sărăcuţa, sărăcuţa! se cutremură bătrînul auzind deodată un răcnet mai pătrunzător.

— Ei, aşa-i soarta femeiei! zise Ion, vrînd să pară liniştit, dar cu glasul înmuiat.

Clipele se stingeau anevoie, ca ceasurile de groază. Căldura parcă clocotea acuma în văzduh. Hotarul însă era amorţit sub sărutarea pătimaşă a soarelui. Prinprejur nici ţipenie de om; numai dincolo de şosea, pe lunca dinspre Sărăcuţa, furnicau răzleţi cîţiva viermuşori albi. Frunzele porumbului sfîrîiau răsucindu-se în arşiţă, iar spicele holdelor se legănau ameţite, ca şi cînd ar fi căutat să se ferească de atingerea razelor aprinse.

Gemetele Anei încetară, încît bodogăneala Zenobiei se auzea limpede:

— Rabdă, puică, rabdă şi taci... Încă olecuţă...

„Te pomeneşti că moare!" se gîndi deodată Ion. Gîndul îl spăimîntă. Vru să se scoale, să alerge la ea, dar pînă să se hotărască, văzduhul parcă se zgudui din temelii de un urlet înfiorător, urmat îndată de nişte ţipete subţiri ca orăcăiala de broaşte speriate sau ca scîncetul unui căţel strîns în uşă.

— Copilul! zise Ion cu inima opărită, auzind glasul necunoscut care vestea intrarea unei vieţi noi în lume.

Suspinele Anei se mulcomiră, din ce în ce mai uşurate, pe cînd ţipetele cele noi se înteţeau, se îndîrjeau tot mai poruncitoare.

Deodată Zenobia se apropie în goană, cu mîinile roşii de sînge, cu faţa desperată, strigînd furioasă:

— Foarfece... Daţi-mi un briceag, că n-am cu ce tăia buricul copilului!... Fuga, fuga!

Smulse custura Glanetaşului şi se întoarse grăbită sub măr, căci plînsul copilaşului i se părea mai înecat şi-i era frică să nu se întîmple vreo nenorocire.

Amîndoi bărbaţii stăteau nemşcaţi, în picioare, cu capetele descoperite, cu ochii spre locul unde fiinţa nouă îşi cerea dreptul la viaţă. Amîndoi aveau în suflet uimirea şi smerenia în faţa minunei care se petrece zilnic sub privirea oamenilor şi pe care totuşi omul n-a ajuns încă s-o înţeleagă în toată măreţia ei dumnezeiască. Glanetaşu se închină cucernic, iar după dînsul şi Ion, simţindu-se ca şi cînd s-ar fi înălţat, îşi făcu repede cruce de trei ori.

Peste cîteva clipe văzură pe Zenobia coborînd în vale cu copilul în palme.

— Mă duc să-l scald în pîrîu... Mai aveţi grijă de nevastă pînă viu! strigă ea spre bărbaţi cu faţa îmbujorată.

— Ce-i mamă!... Ce-i? întrebă Ion întinzînd numai gîtul într-un gest instinctiv spre copilaşul care plîngea în mîinile bătrînei, scuturînd nervos din picioruşele-i de păpuşă.

— Băieţel! Băieţel! răspunse Zenobia dispărînd printre porumbişti, spre Gîrla Popii ce curgea aproape, la poalele coastei.

Ion păşi în neştire lîngă nevastă-sa. Alături de ea o pată mare, negricioasă, parcă se strîmba la bărbatul năucit; pămîntul însetat sorbise lacom sîngele. Ana se tîrîse anevoie spre trunchiul mărului şi se rezima cu spatele. Era albă şi udă de sudori în obraji. În colţurile gurii rămăseseră două buburuze de spumă, dar buzele crîmpoţite şi învineţite se strîngeau într-un zîmbet de fericire.

— Mult am suferit, Ionică! murmură femeia blînd.

— E băiat! răspunse Ion zăpăcit, cu ochii holbaţi la faţa ei istovită şi totuşi strălucitoare de bucurie.

— Soacra zice că seamănă cu tine! reluă Ana mai

încet, în vreme ce pe obrajii ei tremura un ochi argintiu de lumină, înfrumusețîndu-i.

În sufletul bărbatului țîșneau remușcări de-abia stăpînite. Privirea i se înăspri. Vru să înjure și vorbele i se stăviliră în gîtlejul uscat. Stătea stîngaci, cu secera în mînă, iar sudorile îi curgeau de pe tîmple pe umerii cămășii.

Zenobia reveni curînd cu copilașul mototolit în zadia ei dinapoi.

— Uite-ți odorul! Îl vezi ce dolofan e? zise ea descotoșmănindu-l și arătîndu-l lui Ion. Acu să vă ție Dumnezeu să-l creșteți mare!

Ion se uită lung și aproape înfricoșat la omulețul cît un pumn, foarte roșu, cu ochii închiși din pricina luminii, cu buricul negricios legat cu o ață murdară. Întinse brațele să-l ia, dar se opri deodată uimit, întrebînd:

— Dar oare de ce-o fi avînd cap așa de lungăreț?

— Nu-i nimic... Așa-i la copiii mici! zise Zenobia apăsînd ușor țeasta moale s-o mai rotunjească.

— Dă-mi-l încoace, soacră, să-l văd și eu! zise Ana cu o privire lacomă, întinzînd mîinile.

— Lasă c-o să te saturi de el, n-ai grije! îi răspunse bătrîna așezîndu-i copilul pe brațe.

Un răstimp stătură toți tăcuți, ascultînd țipetele speriate ale noului născut. Glanetașu își ștergea mereu năduşala cu mînecile cămășii, oftînd și mormăind de emoție... Pe urmă mîncară grăbiți și se apucară iar de lucru, lăsînd pe Ana cu copilașul să se odihnească pînă diseară ca să poată merge acasă.

Ion se posomorî, fără să înțeleagă de ce. Gîndurile i se zbăteau în minte încurcate ca într-o plasă. Plînsul copilului său îl supăra și-l bucura în același timp. Simțea o mîndrie că odrasla lui răcnește așa de

poruncitor, dar apoi îndată i se lămurea că de-acuma, prin ființa aceasta gîngavă, e înlănțuit pentru totdeauna de Ana. Atunci se înfurie și i se înfățișa în suflet chipul Floricăi, rumen, ademenitor, care îl chema și apoi se stingea brusc, ca o speranță pierdută fără scăpare. În locul ei îi țiuia în urechi scîncetul amenințător, stăruitor, în care se amestecau mereu ostoirile Anei, molatece, drăgostoase:

— Șșșș... Taci cu mama, puiul mamii, taci, taci... Șșșș...Șșșș...

5

În Lușca, sat mare și bogat, cu pășuni grase și vite multe, Titu sosi amărît profund, întocmai ca în vremea cînd i se zdrobise în inimă Roza Lang. Se arăta el vesel în lume, dar sufletul îi era rănit, de nu mai știa cum să-l vindece. Fu primit bine de toți surtucarii comunei, toți români și care auziseră că-i poet.

Notarul Cîntăreanu avea locuința în clădirea mare și veche a primăriei și pregătise pentru Titu o odăiță bună, cu intrare separată, împodobită drăguț de însăși domnișoara Eugenia, care-l cunoștea de pe la balurile și seratele din Armadia. D-na Cîntăreanu, o femeie scundă, grasă, cu obrajii negrii și cu fălcile atîrnate ca niște pungi, îi dădu din prima zi să înțeleagă că i-ar plăcea să-l aibă ginere, dacă s-ar hotărî să facă cursul de notar ca să vie în locul bătrînului care, surd de-o ureche și leneș, ofta mereu după pensie, mai ales că nu era în stare să învețe ungurește și se temea să nu-și piardă slujba. Eugenia, isteață și cochetă, îi plăcea lui Titu, totuși planurile notăresei i se păreau

caraghioase. Îi venea să rîdă singur gîndindu-se că el poate fi privit candidat de însurătoare, el care de-abia se străduieşte să-şi deschidă o pîrtie serioasă în viaţă.

Titu se ferea însă acuma de oameni, ca să poată trăi numai cu visurile lui. Simţea o nevoie mare de singurătate, să-şi macine amărăciunea. Cîntăreanu se minună văzîndu-l atît de harnic la muncă şi lăsă bucuros în seama lui toată cancelaria. Şi Titu, de dimineaţă pînă seara, împlinea slujba pe care o ura, nemişcat de la birou, fără a răspunde ciripirilor şi tîrcoalelor domnişoarei Eugenia.

Tocmai peste o săptămînă făcu cunoştinţă cu învăţătoarea Virginia Gherman, care venise la cancelarie într-o afacere şcolară. Auzise de ea înainte de a sosi la Luşca. Se vorbea pretutindeni că e o fată foarte cuminte şi devotată învăţămîntului. Nimeni n-a văzut-o niciodată la vreun bal sau la vreo petrecere... Era de vreo douăzeci şi cinci de ani. Se îmbrăca totdeauna simplu, dar orice haină îi şedea bine. Avea nişte ochi mari visători şi o gură mică cu un zîmbet fermecător.

— Cît eşti de frumoasă! îi zise Titu, cucerit îndată de drăgălăşia ei şi însoţind-o pînă-n uliţă.

— Nu-mi plac complimentele, domnule Herdelea, mai ales cele banale! răspunse învăţătoarea, înţepată. Credeam că d-ta eşti mai...

Titu îi sărută mîna respectos, cerîndu-i parcă iertare. Dar Virginia plecă indiferentă, fără să se arate impresionată de izbucnirea lui.

Întîlnirea aceasta puse capăt mîhnirilor sufleteşti ale lui Titu. Se gîndi mult la Virginia Gherman, la surîsul ei dulce şi totuşi rece, la ochii ei lucitori şi totuşi potoliţi. Se bucură aflînd că sunt prietene bune cu Eugenia şi că vine deseori în familia notarului.

Iar peste cîteva zile, cînd Eugenia îi spuse că se duce la învăţătoare, Titu se oferi s-o însoţească.

Virginia Gherman avea două odăi, mobilate după gustul ei, cu multe scoarţe lucrate de mîna ei, cu multe mărunţişuri de artă adunate de ea, şi cu o bibliotecă în care se mîndreau numai cărţi româneşti, colecţii de reviste, toate legate frumos, cu inscripţii şi iniţiale aurite. În faţa casei o grădiniţă de flori, îngrădită cu uluci subţiri, şi sub ferestre o bancă pe care stătea seara învăţătoarea visătoare.

Se împrieteniră curînd. Cu cît o cunoştea mai bine, cu atît Titu se simţea mai acasă în Luşca. Virginia îi mărturisi roşind că, în orele libere, încearcă şi ea să făurească stihuri. Le citiră împreună şi Titu se scandaliză auzind că a bătut cu ele la poarta tuturor revistelor, zadarnic. Ea însă se mîngîia şi aproape se fălea că nu e înţeleasă... Se bucură însă că cel puţin poetul îi apreciază modestele cîntece. Cînd apoi Titu, mai tîrziu, îi destăinui frămîntările visurilor lui, învăţătoarea drăgălaşă dădu trist din cap, semn că aceleaşi zbuciumări sunt şi în sufletul ei.

În serile cu lună Titu se ducea glonţ la Virginia Gherman, şi pe banca din grădiniţa adormită, îşi depănau împreună nădejdile în aşteptarea zilei cînd românii vor fi stăpîni pe pămîntul strămoşilor, cînd toată lumea va crede ca dînşii, cînd... Vorbele îi îmbătau pe amîndoi.

„Ce fiinţă extraordinară! îşi zicea Titu întorcîndu-se acasă. Dacă năzuinţele noastre au pătruns pînă în sufletul femeilor alese, înfăptuirea e aproape."

Intra în casă cu paşi de lup, ca să nu deştepte pe Cîntăreanu care dormea vara cu ferestrele deschise. În odăiţa lui apoi continua visurile cu ochii mari, lăcrimaţi. Pe geamurile date la perete luna argintie îl

încuraja. Se zbuciuma ca şi cînd chiar mîine ar aştepta izbîndirea finală... O zugrăvea de pe acuma şi închipuirea îl ducea pe aripi furtunoase... Iată-l în Cluj, unde a fost o singură dată cu cîţiva ani în urmă. Pretutindeni numai grai românesc... Şi ce grai! Parcă toată lumea vorbeşte „ca-n ţară", mai dulce ca inginerul Vasile Popa din Vărarea, care a colindat România întreagă... Firmele magazinelor, străzile, şcolile, autorităţile... tot, tot e românesc... Statuia lui Matei Corvinul zîmbeşte către trecători şi le zice: „Aşa-i c-a venit ceasul dreptăţii?..." Şi soldaţii... cu căciuli... întocmai cum auzise el că sunt dorobanţii... Judecătorul care a fost atît de obraznic cu Herdelea în Armadia scoate pălăria pînă la pămînt dinaintea lui. Titu vrea să fie mărinimos, să-i arate că stăpînii români sunt nobili şi iertători... Îi întinde mîna... Dar valul îl goneşte mereu înainte... Uite-l în Sibiu, în Braşov, în Oradea-Mare, în Arad, în Timişoara!... Steaguri tricolore fîlfîie măreţe pe toate palatele din basmuri... Jandarmii cu penele de cocoş s-au topit... Dar ce-i asta? Plutonierul, şeful postului de jandarmi din Luşca, vine ţanţoş spre dînsul, cu o căciulă neagră de dorobanţ pe o ureche, cu cocardă tricoloră în frunte... Titu îşi aduce aminte cum umbla odinioară plutonierul să se împrietenească şi cum s-a obrăznicit pe urmă cînd a văzut că un poet mic român nu se înjoseşte să dea mîna cu un jandarm ungur. „Unde-ţi sunt penele de cocoş, cinstitule?" îl întreabă acuma cu mîndrie. „Ce pene? Ce cocoş? se roşeşte plutonierul. Eu sunt român! Nu mă cunoşti? Român am fost totdeauna, dar viaţa-i grea şi slujba..." „Renegatule!" strigă Titu indignat. Atunci plutonierul se-nfurie, începe să înjure pe ungureşte şi-i zvîrle cocarda tricoloră în obraz. Tînărul, scandalizat, se repede orbeşte să-i pună mîna în gît...

Piciorul însă îi alunecă şi cade grămadă... „Ce-i cu mine? Aiurez?" se întrebă Titu scuturîndu-se deodată şi sărind în picioare.

Luna rîdea pe fereastra deschisă. Pe uliţă, glasuri aspre se apropiau trufaşe. Titu păşeşte la geam. Razele îi albesc faţa. Două siluete negre trec bocănind. Baionetele străfulgeră în lumină, penele de cocoş se clatină trufaşe, cu sclipiri de argint.

— Oooh... patrula de jandarmi! bîlbîie Titu îndurerat, parcă i-ar fi rupt o bucată din inimă, şi adaogă trîntind fereastra: Visuri... visuri...

Totuşi aceleaşi visuri îl cuprindeau îndată iar în mrejele lor, şi dînsul nu li se mai putea împotrivi. Ele îl adormeau, ele îl deşteptau şi-l dezmierdau apoi toată ziua, îndreptîndu-i paşii mereu spre Virginia Gherman, singura fiinţă care îi înţelegea deplin năzuinţele şi aşteptările...

„Poate c-o iubesc?", se gîndi dînsul într-o zi, cînd îl chinuia mai tare dorinţa de-a o vedea.

Întîi se spăimîntă, parcă s-ar fi prins singur asupra unei fapte rele. Dar apoi se linişti. Iubirea are totdeauna un scop egoist. De aceea, la sfîrşit, îţi lasă un gol în suflet. Îşi reamintea pe Roza... De-abia acuma îşi dă seama bine cît de falşi au fost amîndoi. Rîvneau îmbrăţişări, numai îmbrăţişări. Toate vorbele umflate, căutate, numai acolo ţinteau... Pe cînd Virginia parcă nici n-ar fi femeie frumoasă. De-ar fi urîtă, sentimentele lui n-ar fi mai puţin vii. Asta este prietenia. Adevărata prietenie, întemeiată pe o comunitate de idealuri... Ca un doctor, care observă o boală asupra lui însuşi, Titu îşi compara bătăile inimii de astăzi cu ceea ce a simţit cînd a fost îndrăgostit de Roza Lang sau de Lucreţia Dragu. Şi conchidea mîndru că nici nu poate fi vorba de o iubire ca toate

iubirile, ci de un sentiment mult superior, zicîndu-şi încîntat: „Nu există pe lume nimic mai preţios ca prietenia adevărată între un bărbat şi o femeie!"

Astfel cînd într-o bună zi Eugenia, mîncată de o gelozie ascunsă, îl învinui c-a venit în Luşca numai pentru că iubeşte pe Virginia Gherman, Titu răspunse cu superioritate:

— O, nu... nu e iubire, domnişoară! E mai mult decît iubire... E prietenie izvorîtă din aceleaşi năzuinţi altruiste!

Şi se supără că Eugenia zîmbi mîhnită şi necrezătoare.

6

În ziua de Sf. Petru au botezat copilul şi l-au numit Petre. Şi au făcut veselie mare de s-a îmbătat pînă şi Dumitru Moarcăş.

Pe urmă însă toate au reintrat în făgaşul lor. Nici o săptămînă n-apucă să treacă şi Ion găsi pricină să-şi snopească iar nevasta.

Fericirea ce umpluse sufletul Anei, durerile naşterii, se stinse repede ca aburii în vînt. Acum trebui să-şi dea seama în sfîrşit că Ion o urăşte şi deodată se miră cum n-a înţeles-o pînă azi? Dacă nici copilaşul nu l-a îmbunat, ce să mai nădăjduiască? Se uită în urmă şi se spăimîntă cît a fost de oarbă. De ce s-a agăţat de el, cînd el numai zestrea i-o cerea? A înşelat-o de cum s-a apropiat de ea. I-a simţit slăbiciunea şi a urmărit-o ca un lup hain. Îşi aduse aminte cît îi vorbea de dulce la horă cînd umbla să-i sucească mintea... Prefăcătorie a fost dulceaţa, precum prefăcătorie a fost pînă şi îmbrăţişarea lui cea dintîi, în

culcuşul ei de pe cuptor, pînă ce a lăsat-o însărcinată... pînă ce i-a mîncat norocul şi toată viaţa... Acuma degeaba s-ar mai căi. Acuma e prea tîrziu...

Simţimîntul că ea e de prisos în lume începea s-o urmărească pretutindeni. De mult o bătea capul c-ar fi fost mai bine să nu fie, dar speranţa copilului îi oprise pînă azi pornirile, îndemnînd-o să rabde. Mai căuta azi mîngîiere în dragostea de mamă, dar n-o găsea deplină nici aici. Cînd se întreba de ce mai trăieşte, valuri-valuri de gînduri negre o copleşeau, din care numai gîngăvelile blînde ale copilaşului, ce se adăpa la pieptul ei o mai smulgeau cîte un răstimp. În curînd însă şi drăgălăşiile lui i se părură un îndemn plin de durere, făcînd-o să-şi zică desperată: „Baremi de ne-ar strînge Dumnezeu pe amîndoi deodată!"

Totuşi necunoscutul morţii o îngrozea fără să-şi dea seama. Priveliştea satului, cu hotarul încărcat de rod, cu pădurile tainice, cu căsuţele împrăştiate ca nişte jucării printre pomii grădinilor, parcă-i spuneau că toate chinurile vieţii sunt de o mie de ori mai uşor de îndurat ca taina înfricoşătoare a beznei în care te aruncă durerea morţii. Voinţa ei şovăia în faţa porţii de aramă zăvorită cu mistere, care a înghiţit atîtea milioane de vieţi, fără ca omul să fi izbutit a arunca dincolo măcar o privire fugară.

Vremea însă trecea nepăsătoare peste frămîntările ei. Vara se sfîrşea şi lucrul cîmpului se îmbulzea. Cu leagănul în spinare suia zilnic dealurile, cărînd de mîncare muncitorilor, răsplătită mereu numai cu ocări şi bătăi.

Apoi dumineca întîi din septembre, dis-de-dimineaţă, Ana, după ce mulse vaca şi tocmai cînd strecura laptele în oalele de prins, auzi din tindă,

unde era, glasul lui Macedon Cercetaşu, sugrumat de spaimă:

— Domnule învăţător, fă bine şi osteneşte puţin, că s-a spînzurat Avrum!

— Nu mai spune! răsună răspunsul învăţătorului care se spăla în cerdac, cum avea obiceiul.

— S-a spînzurat, s-a spînzurat! repetă Macedon parcă mai speriat.

Femeia se cutremură, simţind un fior ciudat în spinare, încît îi răci inima. Ion plecase adineaori în sat... Deodată, suflecată şi neprimenită cum se găsea, porni fugind spre cîrciumă, ca şi cînd ar fi vorba de ceva unde ea nu putea să lipsească în ruptul capului. În poarta ogrăzii lui Avrum văzu de departe un cîrd de oameni care se îmbulzeau, dădeau din mîini şi întindeau gîturile. Ajunse gîfîind şi căută să-şi facă loc prin mulţime, să vadă mortul. Se izbi însă de Ion care o întîmpină mînios:

— Da' tu ce-ţi mai bagi nasul? N-ai de lucru acasă? Ia să te cărăbăneşti de-aci, toanta dracului!

Ana nici nu-l luă în seamă. Se prelinse ca o şopîrlă prin vălmăşagul de lume şi se pomeni îndată în ogradă.

Poarta şurii era deschisă larg. O căruţă de-un cal, cu roţile pline de noroi uscat, încremenise lîngă un perete cu oiştile ridicate drept în sus. De cellalt perete era răzimată o scară, cu picioarele întinse pînă la inima căruţii, iar cu vîrful îngropat adînc în fînul nou şi foarte mirositor care atîrna din gura podeţului şi se înălţa pînă în căpriori. În laţul făcut dintr-un căpăstru vechi, legat de al şaptelea fuştel, atîrna Avrum, cu obrajii roşii-sfeclă, cu barba galbenă zbîrlită, cu părul ciufulit şi lipit pe fruntea şi tîmplele lucitoare de sudori, întors cu faţa spre ogradă, privind

parcă necăjit, cu ochii ieşiţi din orbite, spre oamenii ce se grămădeau în poartă să-l vadă, neîndrăznind să se apropie. Gura i se strîmbase în colţul drept, iar limba, crîmpoţită între dinţi, era vrîstată cu dunguliţe alburii.

— Încă nu-i mort!... Unde-i Rifca?... Săriţi de-i tăieţi ştreangul! răcni Trifon Tătaru frîngîndu-şi mîinile, dar fără să se mişte.

— Ia taci, omule, că-i rece! răsunară cîteva glasuri ostoitoare.

Într-un semicerc de vreo cinci paşi, locul în jurul lui Avrum rămăsese gol. Pe jos, sfărîmituri de fîn şi de paie, găinaţi de gîşte şi pălăria spînzuratului, cu fundul în afară, arătînd căptuşeala lucioasă şi soioasă.

Ana tremura între oiştile căruţei şi nu-şi putea lua ochii de la Avrum. Nu mai văzuse niciodată om mort, atît de aproape. Nu simţea nici groază, nici milă, ci doar o dorinţă aprigă de a citi pe faţa lui taina care o împiedeca pe dînsa. Se mira cum i-a rămas neclintită pe ceafă tichiuţa de catifea neagră, şi mai ales că picioarele îi atîrnau de pămînt, cu genunchii îndoiţi, iar cu mîna stîngă se ţinea de scară, şi numai dreapta se întindea cu degetele răsfirate, parcă umblînd să se agaţe de ceva.

— Faceţi loc! Hai, daţi-vă la o parte! izbucniră deodată mai multe glasuri, pe cînd o mînă grea făcu vînt Anei aproape s-o trîntească în braţele spînzuratului.

— Da' cum de nu i-a tăiat nimeni funia? Că doar nu-i cîine, ce Dumnezeu! strigă Herdelea, zbătîndu-se printre oameni, cu faţa palidă.

Învăţătorul se duse drept la scară, pipăi pieptul lui Avrum şi îndată strigă poruncitor:

— E cald!... Iute!... Taie tu, Trifoane!... Ţineţi-l bine să nu se prăvălească!

Cîţiva ţărani, încurajaţi, se repeziră împrejurul lui Herdelea şi, peste un minut, Ana văzu capătul căpăstrului bălăbănindu-se uşor ca o limbă de ceasornic.

Femeia nu mai pricepea ce se întîmplă, căci mortul nu se mai zărea dintre oameni. De-abia într-un tîrziu desluşi, uimită, că doi flăcăi, îndemnaţi de Herdelea mişcau picioarele şi braţele spînzuratului, parc-ar fi vrut să-l învieze. Şi ea se gîndi cu tristeţe: „Ce l-or mai fi necăjind degeaba ? Dac-a murit, baremi să se odihnească omul!"

Ţăranii glumeau şi rîdeau de încercările învăţătorului care, după un răstimp, zise supărat:

— Parcă nici nu sunteţi creştini, măi oameni! L-aţi lăsat să moară în faţa voastră, în loc să-i fi tăiat îndată funia!... S-a prăpădit numai de groaza morţii, că doar picioarele-i ajungeau la pămînt... Bietul Avrum!

— Apoi cînd ţi-e scris să mori, mori şi din senin, c-aşa a lăsat Dumnezeu! strigă primarul Florea Tancu, uitîndu-se semeţ la ceilalţi, ca şi cînd ar fi fost sigur că pe el Dumnezeu nu-l va lăsa să moară niciodată.

Toată lumea se înghesui acuma în jurul învăţătorului, care trebuie să ştie de ce s-a spînzurat Avrum. Mortul rămase uitat sub scară, cu faţa în sus, cu picioarele spre poartă, cu un genunchi ridicat şi cu cămaşa descheiată la piept, privind cu ochii reci spre podul şurii, nepăsător de-acuma de toate. George Bulbuc, mai curios ca toţi, îmbulzindu-se mereu, călcă pe gheata noroioasă a spînzuratului, se sperie, îşi făcu cruce şi, zicîndu-şi că-i semn rău, ieşi în uliţă.

În sfîrşit Herdelea trebui să povestească pe îndelete ce ştia. Notarul Stoessel încurcase pe Avrum să cumpere împreună Pădurea-Domnească din hotarul Jidoviţei. Afacerea părea bună, deoarece notarul spunea că a găsit un muşteriu căruia să-i revîndă îndată contractul cu un cîştig mare, încît ei n-au să scoată nici un ban din pungă, ci doar să iscălească şi să ia diferenţa. După ce au iscălit însă, Stoessel a început să o lase mai domol. Muşteriul cu cîştigul se evaporase. În schimb data cînd ei trebuiau să depună preţul pădurii se apropia. Cu cine vorbea Avrum, îi spunea ritos că afacerea e nenorocită, că toată pădurea nu face nici a cincea parte din cît au cumpărat-o... Astfel ovreiul vedea îngrozit că va fi nevoit să-şi vîndă tot şi să rămînă în sapă de lemn spre a putea plăti. De vreo două săptămîni era într-un hal de desperare nemaipomenit. Ieri, sîmbătă, a fost la sinagogă în Jidoviţa, unde toţi bătrînii i-au spus că Stoessel l-a ruinat înadins. Avrum s-a dus la notar, a început să răcnească, încît la urmă Stoessel l-a dat afară în pumni, strigîndu-i: „Du-te şi te spînzură dacă eşti prost!" A venit din Jidoviţa înverzit. Herdelea a vorbit cu dînsul, căci tocmai avea să-i plătească contul pe luna august. L-a mîngîiat, i-a spus să aibă încredere... Zadarnic. Avrum o ţinea lanţ că, decît să-şi piardă pămînturile şi averea pentru care a muncit cu atîta trudă şi decît să ajungă iar gol cum a fost cînd a venit în Pripas, mai bine se spînzură. Herdelea, fireşte, nu credea că vorbeşte serios şi-l îndemna să aibă răbdare, că nu se ştie ce poate aduce ziua de mîine. „Am să mă spînzur! Am să mă spînzur!" răspundea însă Avrum necontenit... Şi s-a ţinut de cuvînt...

— Cînd îți vine ceasul, te duci la moarte cum te-ai duce la nuntă! murmură straja Cosma Ciocănaș, închinîndu-se cucernic.

Ana ascultă înfrigurată povestirea învățătorului, dar mai ales vorbele strajei o zguduiră. Se uită deodată la mortul părăsit și în minte îi răsări ca o lumină gîndul: „Ce iute moare omul cînd îi sosește ceasul!"

7

Cu două săptămîni înainte de sorocul procesului de la tribunal, Herdelea munci o noapte întreagă să facă două scrisori frumoase, una subinspectorului Horvat, iar alta deputatului Bela Beck, istorisindu-le pacostea cu judecătorul și rugîndu-i să pună o vorbă bună unde cred dînșii că trebuiește, făgăduind în același timp că-și va împlini și pe viitor, cu un devotament îndoit, datoriile patriotice.

Era foarte liniștit și sigur că scapă. Așteptă răspunsurile răbdător, fără grije. Pentru orice eventualitate tocmise și avocat, firește ungur, ca să facă impresie mai bună, pe Lendvay, cel cu sechestrul și licitația. Peste o săptămînă, în locul răspunsurilor nădăjduite, primi o înștiințare de la avocat că s-a interesat de-aproape, afacerea pare destul de gravă și ar fi bine să pună pe cineva să îmblînzească pe președintele tribunalului.

— Mare pișicher ungurul! zîmbi Herdelea citind scrisoarea lui Lendvay și înțelegîndu-i îndoielile. Umblă să mă mulgă de bani cît o putea mai bine. Hehe, avocatul tot avocat... Șapte piei ți-ar jupui...

Siguranța îi era de oțel. Cînd nu-i veni nici un răspuns de la protectorii lui pînă în ajunul procesului,

își zise mulțumit că trebuie să fi vorbit amîndoi cu președintele, altfel desigur l-ar fi prevenit să-și caute de necazuri cum va ști.

Se înțelese cu Ion să meargă împreună la Bistrița, cu căruța lui de un cal ce-a căpătat-o în zestre. Seara îl dăscăli iarăși ce să spună la tribunal, ca să iasă toate bine. Ion nu se prea sinchisea de grija învățătorului. Pe el îl durea procesul cu socrul său, care întîrzia însă mereu. Totuși asculta sfaturile lui Herdelea și se jura din cînd în cînd că are să stea el în temniță în locul dumnealui, ceea ce pe învățător îl supăra, căci i se părea o prevestire rea. Hotărîră ca Ion să declare cum că în genunchi a rugat pe Herdelea să-i scrie jalba și că Herdelea l-a refuzat de cinci ori. Atunci Ion s-a apucat și a făcut-o el singur, cu mîna lui, și s-a dus apoi din nou la domnul învățător să i-o scrie numai pe ungurește, căci el nu știe, dar Herdelea nici așa n-a vrut. În sfîrșit, fiindcă nu putea să îndure în ruptul capului nedreptatea de a fi pedepsit fără de vină, într-o seară a venit la Herdelea cu o sticlă de rachiu tare ca spirtul și au închinat și au băut pînă ce învățătorul s-a amețit bine, atunci apoi iar a scos jalba și a căzut în genunchi și l-a rugat cu lacrămi în ochi să i-o facă pe ungurește. Astfel Herdelea, amăgit de băutură și fără să-și dea seama, i-a tradus plîngerea către domnul ministru, neavînd însă nici atîta vină cît e negru sub unghie.

— Că doar chiar așa este, Ioane, nu? zise Herdelea, la sfîrșit, cu o privire blîndă și rugătoare.

— Așa-i, așa-i! aprobă Ion, dînd din cap. Ce-i drept e drept. M-ar bate și Dumnezeu să zic altmintrelea...

Porniră în miez de noapte ca să sosească din vreme la Bistrița. Calul lui Ion alerga binișor, deși

era istovit de munca cîmpului. Cînd răsări soarele, urcau tocmai dealul Dumitrei, la pas. Ion mergea pe jos, pe lîngă căruţă, povestind cu Herdelea despre necazurile lui cu Vasile Baciu şi cu Ana, liniştiţi, parcă ar fi şi uitat de tribunal... Deodată o brişcă sprintenă îi ajunse din urmă suind panta în trap buiestru de-i sfîrîiau roţile. Era preotul Belciug, citat ca martor în procesul învăţătorului. Ion îşi scoase pălăria, respectos, dar preotul se uită în altă parte, îmbondorit pînă peste cap într-o blană de vulpe. Brişca dispăru curînd la cotitura cea mare din vîrful dealului.

— Rău om! murmură Herdelea acuma, simţind deodată că încrederea şi siguranţa i se clatină puţin în suflet.

Ion nu răspunse. Amîndoi tăcură apoi multă vreme. Calul se opintea, iuţea paşii cîte o postată bună, pe urmă se oprea singur să răsufle, pornind iarăşi singur înainte. Ţăranul, pe marginea şoselei, mergea cu paşi mărunţi, învîrtind biciul deasupra capului şi îndemna calul din cînd în cînd cu cîte un „hi, cinoş, hi", dar fără să se mai uite la învăţătorul care, cu un zîmbet îngheţat pe buze, clipea des din ochi, cuprins de o nedumerire apăsătoare. Parcă un nour de întristare s-ar fi coborît peste dînşii, amuţindu-i şi uluindu-i.

Din vîrful dealului se deschidea o privelişte măreaţă. Valea Bistriţei, ocrotită sub o pînză fină de ceaţă argintie, se deştepta din somn în mîngîierile calde ale soarelui tomnatec. Jos, în faţă, răzimat pe o spinare de pădure cu frunze verzi şi ruginii, oraşul bătrîn părea plăpînd ca o jucărie de copii, iar turnul bisericii săseşti, un paznic uriaş şi ursuz, îmbrăcat în straie străvechi, cenuşii, mîncate de vreme.

— Uite Bistriţa! zise Herdelea înviorat, întinzînd braţul.

— Bun pămînt... Şi bine muncit! adăogă Ion rotindu-şi privirea peste cuprinsul văiei bogate care părea o grădină imensă fermecată.

În răcoarea dimineţii nemărginirea firii se înfăţişa mai copleşitoare şi pătrundea adînc în sufletul învăţătorului. În faţa lumii mari ce se întindea în ochii lui, se simţi atît de mic că-l cuprinse o nelinişte dureroasă. Ce înseamnă el, cu temerile şi speranţele lui, cu toată viaţa lui, în vîrtejul ameţitor al vieţii celei mari? Nici cît un fir de nisip pe care întîmplarea îl aruncă de ici-colo. „Dumnezeu are grije şi de păsările cerului şi de nisipul mării, se gîndi dînsul vrînd să-şi mîngîie tulburarea şi căutînd din ochi, în noianul de case din vale, clădirea tribunalului. Acolo se hotăreşte soarta viermilor!" oftă apoi găsindu-l tocmai între biserica românească şi cea săsească.

— Uite, finule, uite colo-i tribunalul! Îl vezi? strigă arătînd cu degetul o casă greoaie, cu două etaje şi cu ferestre mici ca nişte ochi vicleni.

Şi de-acuma, cu cît se apropiau de oraş, cu atît încrederea i se topea. Sufletul îi tremura şi totuşi pe buze îi flutura un zîmbet umil, înflorit parcă de mustăţile-i albe, retezate. În colţul ochilor îi licărea cîte-un bob de lacrimi, care se clătinau, dar nu se rostogoleau pe obrajii încrustaţi cu multe cute mărunte şi subţiri ca nişte desenuri măiestrite... Gîndurile îi alergau prin creieri, neobosite, mereu mai grăbite. Se mira cum a putut crede că va scăpa teafăr din asemenea bucluc? Şi, cu toate acestea, nu-şi făcea imputări şi nu-i părea rău că a nădăjduit. Ce-ar fi omul dacă nu l-ar ajuta nădejdea în viaţă?

— Mi se pare, Ioane, că o păţim urît de tot astăzi! zise Herdelea cînd trecură vama de la intrarea oraşului, cu un glas glumeţ, dar care aştepta o mîngîiere.

— Acu, ce-o vrea Dumnezeu! rîse Ion gros şi nepăsător.

Pe coridoarele întunecoase şi întortocheate ale tribunalului valuri de oameni forfoteau, grăbiţi, vorbind tare sau şoptind tainic, plîngînd şi rîzînd, îngrijorat fiecare de durerea lui şi nesimţitor de suferinţa celorlalţi... Egoismul omenesc nicăiri nu se răsfaţă mai sfidător ca în faţa dreptăţii. Ţărani, orăşeni, bătrîni, tineri, femei şi chiar copii alergau, se opreau, se certau, se rugau... Şi toate glasurile se adunau într-un zgomot monoton, apăsător, întrerupt în răstimpuri de cîte un ţipăt ascuţit de clopoţel care chema pricinaşii în sălile de judecată... În mijlocul lumii frămîntate numai avocaţii, cu genţile umflate de acte, păşeau siguri, mîndri, ca nişte bondari într-un muşuroi de furnici speriate.

Herdelea se opri ameţit în vălmăşagul de oameni, înfricoşat că-i fuge pămîntul de sub picioare. Din norocire dădu curînd cu ochii de avocatul Lendvay care, zărindu-l, se apropie strigînd:

— A, bine că sosişi!... Bună ziua!... Eşti al şaselea... Scăpăm repede... Curaj! Cred că ieşim bine!... Ai pus pe cineva să vorbească cu prezidentul?

Speranţa profesională din vorbele avocatului îl umplu deodată de o nouă încredere. Îndată se simţi iar om de seamă, de a cărui soartă atîrnă mersul lumii. De aci încolo parcă nu mai vedea pe nimeni pe coridor, ca şi ceilalţi. Vorbea tare cu Ion, rîdea şi se supăra că nu-i vine rîndul mai degrabă.

În sala de şedinţe se întări şi mai mult văzînd la dreapta preşedintelui tocmai pe magistratul care fusese la alegerea de deputat din Armadia. Trecu mai în faţă şi nu se ostoi pînă ce nu-şi încrucişă privirea cu judecătorul, care, descoperindu-l, avu parcă un zîmbet în ochi. Însuşi preşedintele, deşi nu-l cunoştea, se uită la dînsul de cîteva ori şi privirea lui parcă-i spuse: „Fii liniştit! E bine! N-ai frică!"

În tot timpul procesului nu-şi mai pierdu stăpînirea nici o clipă. Vorbi ungureşte mai bine ca oricînd, explicînd, amănunţit cît e de nevinovat şi adăogînd mereu că el e bun patriot. Judecătorul reclamant nefiind de faţă, Herdelea era sigur că n-a venit înadins ca să nu-l apese. Procurorul părea înverşunat, dar Herdelea, chiar în asprimea lui, simţea multă bunăvoinţă. Belciug a fost mărinimos, declarînd sus şi tare că nu ştie nimic de plîngerea împricinată. „Se vede cît de colo că ocrotitorii mei şi-au făcut datoria cu vîrf şi îndesat, săracii!" îşi zise Herdelea, în vreme ce Lendvay perora cu foc şi cu gesturi largi.

De altfel toată afacerea n-a ţinut mai mult de o jumătate de ceas. Pe urmă preşedintele s-a sfătuit puţin cu magistratul din dreapta, s-a sculat în picioare şi, în numele regelui a anunţat că Ion Pop-Glanetaşu este condamnat la o lună închisoare şi o sută coroane amendă, iar Zaharia Herdelea, învăţător în Pripas, la opt zile închisoare şi cincizeci coroane amendă. Herdelea a ascultat zîmbind mereu şi numai după ce şi-a auzit osînda s-a uitat împrejur parc-ar fi vrut să întrebe pe toţi: ce-i asta?

— Facem apel, nu-i aşa? îi şopti avocatul.

— Negreşit... apel... fireşte, bîlbîi Herdelea cu aceeaşi nedumerire pe faţă.

În coridor însă, în mijlocul mulțimii zgomotoase, îl prididi deodată o slăbiciune grea. Trebui să se așeze pe o bancă, lîngă o femeie bătrînă care plîngea cu sughițuri. I se părea că toată lumea se clatină și-i era frică să nu se prăbușească tribunalul peste dînsul. Auzea însă foarte lămurit plînsetul femeiei și, pe cînd se întreba de ce-o fi plîngînd, auzi și glasul lui Ion, care se ținea după dînsul ca un cîine, dar nu putea înțelege ce spune.

— Nu-i nimic... apel... desigur... ce nedreptate! răspunse totuși lui Ion, fără să-și dea seama ce zice și fără să-și audă vocea.

Apoi se sculă anevoie, cutremurîndu-se și agățîndu-se de umărul țăranului.

— Am isprăvit, Ioane... Hai să mergem! murmură dînsul răgușit.

Atunci se pomeni iar cu avocatul Lendvay, care-i vorbi repede, prefăcîndu-se supărat și vrînd să-l încurajeze:

— Nu fi de loc neliniștit, domnule Herdelea! De loc! Fii sigur că la apel rămîi numai cu amenda. Bine c-a fost cum a fost. Îmi era frică de mai mult. Președintele ăsta e un ticălos fără suflet... Trebuie să te aștepți însă că sentința, deși neexecutorie, să fie comunicată autorității d-tale superioare, adică inspectorului. Asta înseamnă că vei fi suspendat din slujbă. Dar, firește, provizoriu. Pînă la judecarea apelului... Așa că să n-ai nici o grije, o să fie bine, căci numai sfîrșitul contează totdeauna... De, ce să faci? Greutățile pentru oameni sunt...

— Da, da... nimic... fără grije... Suspendat! bolborosi Herdelea tîrîndu-și picioarele de plumb spre ieșire.

În stradă surîdea trist soarele de toamnă. După gălăgia din coridoarele tribunalului, ulița părea tăcută și pustie, iar trăsurile rare parcă duceau morți, numai morți.

— Haidem acasă, Ioane!... Suspendat! Vezi? Suspendat! zise dînsul simțind deodată pe obraji două șiroaie fierbinți, usturătoare. Lacrămile i se prelingeau prin mustața căruntă. Un strop îi picură pe buzele uscate, înmuindu-le ca un balsam sărat.

Ion se uită încurcat la Herdelea. Voia să-i vorbească și nu știa ce. Se scărpina în cap, înjura, bodogănea neputincios.

— Suspendat... Suspendat... mormăia mereu învățătorul și cuvîntul acesta răsuna atît de jalnic că Ion, deși nu-l înțelegea, încleștă pumnii și amenință furios clădirea greoaie cu două etaje și cu ferestre mici ca niște ochi vicleni.

Capitolul IX

SĂRUTAREA

1

— Nu le-ar ajuta Dumnezeu și Maica Precista! Bată-i mînia și urgia cerului, cum te-au batjocorit ei pe tine! blestemă d-na Herdelea cînd află osînda.

— Vai de mine, ce-o să zică lumea că tata va ședea în temniță ca și Laurenț din Bîrgău! Cum să mai scot eu capul în lume, Doamne! se văita Ghighi sigură că la serata din octombre vor ocoli-o toți dansatorii.

Învățătorul încercase dintru întîi să se arate nepăsător și să se fălească chiar că are să învețe el pe domnii de la tribunal cum se împarte dreptatea... Dar sub zîmbetele lui silite, în privirea lui tristă, ca și în toată înfățișarea lui umilită și îndurerată, se vedea o înfricoșare atît de stăpînitoare că însăși d-na Herdelea, cît era de procletă la supărare, îl cruță instinctiv, vărsîndu-și focul numai asupra celor ce au judecat așa de ticălos în Bistrița.

— Te pomenești că mă, mai suspendă și din slujbă! gemu Herdelea, dar abia a treia zi. Asta ar pune capac tuturor mîrșăviilor!

— O să-ajungem pe drumuri, văd eu bine că acolo o s-ajungem, din pricina unui țăranoi mișel căruia i-ai făcut numai bine! izbucni mai revoltată dăscălița, împărțindu-și de-acuma afuriseniile între Ion și ungurii de la tribunal.

Vestea condamnării lui Herdelea s-a răspîndit ca păcatul prin Armadia și de-acolo mai departe prin toate satele dimprejur. Mulți îl compătimeau, dar mai mulți spuneau în gura mare:

— Iată cum bate Dumnezeu pe renegați!... V-aduceți aminte cum a umblat contra lui Grofșoru, la alegere? Acum uite răsplata ungurilor! Să-i fie de învățătură!

Cînd îl văzură însă prin Armadia, adus puțin de spinare, cu părul mai alb, cu ochi blînzi și sfioși, căutînd un locșor unde să muncească dacă s-ar întîmpla să fie suspendat, chiar și Grofșoru îi strînse mîna iertător și întrebîndu-l ce mai face Titu.

Herdelea nu mai nădăjduia acum nimic bun. Era sigur că va fi suspendat și că nici de închisoare nu va scăpa. Se obișnui cu gîndul acesta, cum se obișnuiește omul cu orice durere în viață. Numai ceea ce va urma după acestea îl îngrozea și-l gonea pe drumuri neîncetat întru dibuirea unui adăpost de vreme rea. În așteptarea suspendării și venind mereu acasă cu mîna goală, cu sufletul amărît de umilințe, căuta să fie vesel și încrezător; povestea cu amănunte cît de bine l-a primit cutare și cutare, care i-a oferit tot sprijinul, și cît e de sigur că toată nenorocirea aceasta e spre binele lui. Ceasuri întregi se sfătuia cu dăscălița cum ar fi mai potrivit să facă: să se mute în Armadia, să intre la cutare avocat sau în cutare birou, ori să rămînă pe loc pînă i se va ridica suspendarea, ceea ce nu poate dăinui mai mult de două,

maximum trei săptămîni sau, în cazul cel mai rău, o lună de zile. Dar pe cînd d-na Herdelea se însuflețea cu încredere, inima lui se zbătea ca o bucată de carne vie pe tocător, gîndindu-se cum a bătut pînă acuma zadarnic la toate ușile.

Într-una din zilele acestea sosi pe neașteptate Laura, singură, căci Pintea nu putea lipsi nici un ceas din Vireag, fiind tocmai vremea începerei anului școlar pe care voia să-l inagureze cu mare pompă românească.

— M-am repezit pentru o săptămînă... Îmi era dor de toți! zise Laura după ce schimbă cuvenitele îmbrățișări și lacrimi cu fiecare în parte.

Din primele ei cuvinte însă simțiră toți că Laura nu mai este cea de odinioară. Mai era ea bună, blîndă la vorbă, dar fără a mai fi pasionată de micile nevoi și preocupări care cimentează și învederează unirea familiei. Știrea despre rezultatul procesului n-a mișcat-o atît de mult cît se temeau ei. Înainte ar fi jelit și s-ar fi chinuit săptămîni în șir; acuma clipi doar din gene de cîteva ori.

— Greu va fi dacă te va suspenda, tată... Eu ți-am spus, adă-ți aminte, de multe ori, să nu te tot amesteci în treburile altora și să-ți vezi mai bine de necazurile d-tale... Acuma, ce-o să se aleagă de casa asta, bunul Dumnezeu știe! zise ea cu un glas atît de rece încît Herdelea se simți mai rușinat ca în fața unui străin și nici nu-i mai răspunse.

De altfel ea începu îndată să vorbească de George lăudîndu-l pînă în cer, de greutățile lor, de planurile și speranțele lor... Cînd își aduse iar aminte că-i în Pripas, la părinții ei, căută pricină lui Herdelea pentru că n-a votat pe Grofșoru, spunînd că și George a aflat și e supărat că socrul său e un renegat. Ba mai tîrziu, aprinzîndu-se mai rău de indignare, găsi că bine i-au

făcut ungurii de l-au osîndit și c-așa trebuie să pățească toți renegații.

Herdelea avu o clipă de mînie, dar și-o stăpîni repede. Așa-s copiii cînd cresc mari și se înstrăinează. Parcă el n-a fost așa? S-a dus la înmormîntarea tătălui său, dar nu s-a deranjat niciodată să-l vadă cît a zăcut, șapte săptămîni. Și doar era numai colea, al patrulea sat. Pe maică-sa, de cîte ori vine pe aici, o cinstește, cu rachiu dulce. Încolo parcă nici n-ar fi. Grijile și dragostea le păstrează cu zgîrcenie pentru căminul lui. Atunci ce să se mire că pe Laura n-o mai dor durerile lui?... Asta-i viața. E tristă. Cine să-i schimbe rostul? Viața trece peste cei bătrîni, peste cei slabi. Viața e a celor tineri și puternici. Egoismul e temelia vieții.

Laura era însărcinată și se lăuda că are sarcină grea. Strîmba mereu din nas, se văita că-i vine rău și cerea povețe d-nei Herdelea cum să se pregătească pentru naștere... Ghighi se sfia în fața ei și-și potolea anevoie avînturile zburdalnice.

— Mult te-ai schimbat, îi zise cu o foarte ușoară imputare în glas.

— Da, simt și eu, răspunse Laura cu mîndrie neascunsă. N-aș mai putea trăi acuma cum am trăit înainte. Mă și mir cum am putut trăi aici, fără a cunoaște pe George atîta vreme!

— Și cînd te gîndești că nici nu-l iubeai și că tata și mama aproape te băteau să nu-l respingi!

— Fiindcă aveam gărgăuni în cap și-n inimă...

— Dar Aurel? întrebă Ghighi deodată.

— Copilării de care rîdem deseori cu George, zîmbi Laura. O, mult m-am schimbat, bine spuneai tu. Fata nici nu trăiește pînă se mărită. De aceea trebuiesc stîrpite fumurile din mintea fetelor...

Altceva e viața! adăogă ea cu o însuflețire subită, cu mîinile încrucișate pe pîntecele ce i se rotunjea ușor sub halatul de lînă, roșu și cu broderii negre. Și copilul! murmură apoi. Copilul! Parcă de-abia acuma am și eu o țintă în lume!

Se duse o singură dată în Armadia să vadă familia Filipoiu, nașii ei. Pe urmă, de-a treia zi, începu să se plictisească și să-i fie dor de George. A cincea zi se cărăbăni, luînd și pe Ghighi, ca să fie alături de ea cînd îi va sosi ceasul. Ghighi umplu de plîns trei batiste la plecare. Laura însă nici nu lăcrimă.

Bătrînii răsuflară ușurați cînd au văzut-o dusă.

— Nu mai e a noastră, am pierdut-o! zise Herdelea rămas singur cu baba lui.

— Așa-s copiii cei răi și nesimțitori, mormăi dăscălița, strivind între gene două lacrimi de amar.

În vatră sîsîiau lemnele verzi puse ca să țină focul. De afară, pe geamurile ude, străbătea lumina cenușie, ploioasă, aducînd în casă priveliștea cîmpului zgribulit și pleșuvit, a satului oploșit sub pavăza bolbocirilor de fum albăstriu. Ceasornicul, agățat în perete sub portretul împăratului, țăcănea aspru, aproape amenințător. Herdelea, pe canapeaua veche, se uita gînditor pe fereastră, cu pipa stinsă în colțul gurii. Dăscălița, lîngă cuptor, pe un scaun cu speteaza înaltă, cu brațele strînse pe piept, asculta dusă vîjîitul vîntului de toamnă. Și amîndoi parcă auzeau cum trece vremea peste ei, fără a se putea împotrivi, cutremurîndu-se doar uneori ca și cînd ar fi frig în odaie.

— Urîtă vreme! șopti într-un tîrziu învățătorul domol, înfricoșat parcă să nu deștepte sau să nu tulbure zgomotul surd și neîndurerat al unei mașini ce nu se oprește niciodată.

Glasul lui însă păru d-nei Herdelea atît de dulce, încît zîmbi. Locul negru al unui dinte pierdut acum doi ani o înfrumuseța în ochii învățătorului, care-i răspunse tot cu un surîs blînd, resemnat. Și zîmbetele lor, unite, înveseliră îndată casa, răspîndind prin toate colțurile o căldură înviorătoare. Se pomeniră vorbind de lucruri vechi, uitate, din tinerețea lor. Prezentul, cu nevoile și deșertăciunile lui, se topi ca un vis urît în vraja amintirilor... Herdelea se apropie de vatră, își dogorî mîinile la foc, mîngîie obrajii zbîrciți ai femeiei lui, o sărută ușor pe frunte și zise oftînd:

— Ei, băbucă, băbucă tot noi bătrînii...

Un ciocănit aspru în ușă făcu pe Herdelea să sară fript, ca un îndrăgostit surprins de mama iubitei... În odaia plină de căldura trecutului intră ca o vijelie care strivește tot în cale, Ion Glanetașu cu vestea c-a primit sentința.

2

Ion cerea mereu învățătorului să-l îndrepte cum să facă să ia asupra lui cele opt zile de închisoare. El era împăcat și nu-i păsa de condamnare. Se bucura chiar c-a scăpat de o grije și se va putea ține numai de necazul lui cu Vasile Baciu. Fiindcă se fixase ziua înfățișării lor la judecată, Ion începea să aibă visuri urîte: ba că s-a bătut cu socrul său și a rămas dedesubt, ba că Grofșoru l-a părăsit și a trecut de partea lui Vasile, ba că Ana a cerut despărțenia și s-a mutat la tatăl ei, cu copil cu tot, lăsîndu-l pe el cu buzele umflate... Mai ales cel cu Ana i se înfipse în cap ca un șurub. Iar cînd Herdelea îi spuse c-ar fi

rău dacă Ana s-ar despărți de dînsul, își schimbă purtarea față de ea, trecînd deodată de la bătăi la mîngîieri și răsfățuri, încît și vecinii se întrebară: ce-o mai fi plănuind feciorul Glanetașului?

Pe Ana însă dragostea lui n-o mai putea încălzi. Între dînșii parcă se ridicase un zid de piatră așa de înalt că nici o mînă omenească nu l-ar mai fi putut dărîma. Acuma era pătrunsă pînă în măduva oaselor că ea nu e decît o unealtă în mîinile bărbatului în care-și pusese toată iubirea și chiar viața. Conștiința aceasta o făcea nepăsătoare. Trăia, dar fără nici o nădejde, privind viața ca o povară. Muncea din greu, neîncetat, ca o mașină stricată care se învîrtește singură, duduie și se mistuie pînă ce într-o clipă neașteptată se sfărîmă zgomotos.

Era sfîrșitul toamnei, cu lapovițe friguroase, cu fulguiri de zăpadă din ce în ce mai dese. Zenobia pierdea vremea prin sat, pe la femei, bîrfindu-și nora ori pe alți oameni de treabă. Glanetașu își petrecea veacul pe la cîrciumă, mai cu seamă de cînd a murit Avrum, căci ovreica îi dădea rachiu pe datorie. Ion, din pricina harței lui cu Vasile Baciu, mai mult se găsea pe drumuri decît acasă. Astfel Ana rămînea mereu singură, cu copilașul care era rău, și cu Dumitru Moarcăș, care-i mai dădea cîte o mînă de ajutor și se plîngea că Paraschiva nu-l cheamă acasă și că va pieri printre străini. Cu Dumitru se învoiau. Nu schimbau nici trei vorbe toată ziua. Bătrînul era ursuz, boscorodea singur, vrăjmășea găinile și le hîșîia de zeci de ori din tindă în ogradă. Iubea însă pătimaș copilul și-l legăna și-l giugiulea ca o doică. Ba de cîteva ori cît p-aci să se bată cu Ana ca să-l lase să-l înfeșe dînsul. De altfel, de cînd se adăpostise în casa

Glanetașului, slăbise mai tare, tușea și mocnea ca un tăciune gata să se stingă.

Într-o zi însă Dumitru prinse atîta chef de taifas, că Ana nu mai știa cum să se cotorosească de el.

— Ce-i, vîjule, de-ți umblă gura ca o moară stricată? îi zise nevasta în cele din urmă, scăldînd copilașul. Ia seama că nu-i a bine. Ți-o fi venit ceasul morții...

— Mi-o fi venit, de ce nu? rînji bătrînul la picioarele albiei, gîdilînd cu degetul tălpile copilului care gîgîia mulțumit, cu ochii închiși, în apa căldicică. Las' să-mi vie că am trăit destul...

— Ia mai lasă-n pace copilul, moșule, și dă-te la o parte că tot te stropesc!

Dumitru se așeză pe laviță, tăcu și apoi se porni să-i povestească din fir în păr pățania lui cu țiganii, pe care-i plăcea mult s-o povestească oricui îl asculta. Ana nu-l lua în seamă, dar aceasta pe el nu-l împiedica să-i mai spuie și alte întîmplări din viața lui, rîzînd copilărește, parcă istorisind s-ar fi reîntors aievea în tinerețea-i veselă și fără griji.

După-amiazi, cu toate împotrivirile Anei care se necăjea că o încurcă în casă de nu-și poate vedea de treburi, îi trăzni prin cap să se radă. Atîrnă o oglinjoară, pătată de muște încă de azi-vară, de bumbul cercevelei de la fereastră, luă apă caldă într-un blid, îl puse binișor pe laviță; agăță cureaua de la cioareci în țîțîna geamului și petrecu prelung briciul ruginit, încercîndu-l în cîteva rînduri pe niște fire de păr smulse de după ureche. Pe urmă cu săpunul ce-l întrebuința Ana la scalda copilului, își mîngîie ușor barba și începu să se frece aprig prin părul aspru și rar ca țepușele... Și toată vremea gura îi torăia verzi și uscate cu atîta voioșie, că mai tîrziu și Ana se

însenină şi, dînd ţîţă copilului, întoarsă cu spatele spre el, se întinse la vorbă.

— Acu ce te mai razi şi d-ta, că doar eşti bătrîn şi nu mai umbli după fete, îl întrerupse femeia cu milă.

— Eu nu mai umblu, dar după mine umblă una... una cu o coasă mai ascuţită ca briciul ăsta... Umblă şi umblă, şi numai un semn aşteaptă ca să facă hîrş! şi să mă ducă drept în faţa lui Dumnezeu, să mă judece cum şi ce am dres în lumea pămîntească, mormăi Dumitru puţin ciudat, ca un dascăl care citeşte la prohod.

— Şi nu ţi-e frică de moarte, moşule? întrebă Ana întorcînd faţa spre el.

— De ce să-mi fie frică, fata moşului?... Omul trăieşte ca să moară. Şi cum trăieşte, aşa moare. Dacă trăieşte rău, moartea-i bună şi blîndă ca o sărutare de fată mare. Dacă trăieşte bine, ehehe, atunci şi moartea-i rea şi coasa nu taie şi te chinuieşte şi te suceşte mai dihai ca-n pîntecele iadului...

— Avai, cum vorbeşti! făcu nevasta aşezîndu-se pe marginea patului şi legănînd copilul adormit.

Seninătatea cu care vorbea Dumitru despre moarte o nedumerea. Sătul trebuie să fie de viaţă cine e atît de pregătit de moarte. Pe ea gîndul morţii şi azi o mai spăimînta şi-i amintea pe Avrum, în şură, cu faţa-n sus, părăsit şi chinuit chiar după ce a trecut în lumea cealaltă.

— Te doare rău cînd mori? întrebă ea iarăşi, cu ochii mari.

Dumitru îşi clăbucea mereu barba. Acum se opri şi se uită lung la Ana.

— Nu ştiu, răspunse apoi ridicînd din umeri. Poate că nu doare...

— Dar cînd te naşti, de ce suferi?

— Cînd te naşti?... Da'cine ştie dacă suferi? Apoi aşa nu ştie nici omul cînd moare. Numai Dumnezeu ştie! murmură bătrînul sculîndu-se în picioare şi începînd să-şi radă falca stîngă încetinel, căci îi tremura tare mîna.

Ana rămăsese gînditoare, cu mîinile în poală. I se păreau atît de stranii şi totuşi atît de adevărate vorbele moşului, încît îi era ruşine că pînă azi de-abia l-a luat în seamă. În odaie nu se mai auzea decît hîrjîitul briciului şi sîsîitul focului în vatră... În tindă porni deodată să cotcodăcească o găină mînioasă. Ana tresări, se gîndi că are să se trezească copilul, apoi c-ar trebui să vadă cîte ouă s-au adunat în cuibar, pe urmă c-ar fi bine să meargă să dea drumul găinei căci uşa tinzii e închisă... Dar nu se mişcă din loc. Cu ochii pironiţi în spatele moşneagului, asculta scîrţîitul briciului şi-i plăcea zgomotul acesta aşa de mult că îndată nu mai auzi nici găina, nici vîntul care zgîlţîia ferestrele, nici picurii de ploaie care pliceau în geamuri.

Dumitru se întinse brusc din şale şi se întoarse spre ea cu faţa jumătate rasă, jumătate umflată de clăbuci albi.

— Anuţă, Anuţă... mor! bîlbîi dînsul lăsîndu-se pe laviţă, cu briciul deschis ca o furcă în degetele dreptei şi cu un surîs blînd în privire.

Femeia sări năucă în picioare, fără să înţeleagă bine.

— Lumînare... şopti mai încet moşneagul.

Gura îi rămase deschisă, neputîndu-şi sfîrşi gîndul. Ana îi văzu toţi dinţii de deasupra şi gingiile goale dedesubt, strînse parcă într-un rîs nepăsător.

— Moşule... vai de mine! bolborosi nevasta zăpăcită şi fulgerîndu-i prin minte: „Zice că moare şi parcă rîde!"...

Apoi deodată fugi afară, în ogradă, în ploaia bătută de vînt, lăsînd uşile deschise larg şi frîngîndu-şi mîinile se porni să ţipe desperată:

— Tulai!... Săriţi!... Tulai!... Moare!... Tulai!...

Găina zbucni afară din tindă, cotcodăcind speriată şi se repezi tocmai în vîrful gunoiului din dosul casei... Floarea lui Macedon Cercetaşu, de peste drum, auzi ţipetele Anei şi veni îndată crezînd că iar a bătut-o Ion.

— Moare... moare badea Dumitru! strigă Ana mai potolită puţin la apropierea unui suflet omenesc.

Găsiră pe Dumitru rece, rostogolit jos de pe laviţă. Mîna dreaptă cu briciul o ţinea în sus, parcă în clipa cînd a căzut s-a ferit să nu se taie. În ochii holbaţi, cu lumina îngheţată, rămăsese înscrisă o dorinţă mare, iar pe buzele întredeschise parcă mai flutura şoapta „lumînare".

Floarea se cutremură, se închină şi zise:

— Aprinde fuga o lumînare!... Doamne fereşte! A murit ca un păgîn, fără lumînare!

Pînă aprinse Ana o lumînărică de ceară, cealaltă se căzni să-l ridice pe laviţă. Nu izbuti.

— E greu ca bolovanul, Doamne iartă-mă! murmură ea făcîndu-şi iar cruce.

Peste cîteva clipe sosi şi soacra primarului, din vecini. Îi luară briciul din mîna înţepenită şi apoi toate trei, îl aşezară pe laviţă, cu lumînarea aprinsă la căpătîi. Macedon Cercetaşu, picînd mai tîrziu, se

grăbi să radă obrazul pe care mortul nu mai apucase să şi-l radă singur.

Pe urmă încetul cu încetul casa se umplu de femei şi bărbaţi. Tocmai cînd se sfătuiau cu toţii cum să-l scalde şi să-l îmbrace, năvăli şi Paraschiva, o femeie c-o faţă ce parcă mereu rîdea, deşi veşnic era mînioasă şi trîntea şi răbufnea ca un voinic.

— Va să zică-i adevărat c-a murit, ai? zise ea înghesuindu-se printre oameni. Nu degeaba i-am spus eu c-o să-l trăznească Dumnezeu, nu, nu! Uite-l că s-a prăpădit ca cerşetorii, de încurcă lumea şi după moarte!... Dar oare cum o să-l duc eu de-aici, păcatele mele!

În faţa mortului începu să bocească foarte jalnic, fără lacrămi, ca să arate lumii durerea ei mare. Boci astfel cîteva minute, frecîndu-şi ochii cu pumnii pînă-i roşi, şi strîmbîndu-se ca o maimuţă indignată. Apoi deodată, se opri, oftă cu poftă şi zise în gura mare:

— Vai de mine ce-am mai plîns!... Uf! M-a apucat şi durerea de inimă!

Şi pe urmă îndată păşi lîngă mort şi-l căută prin buzunarele pieptarului de oaie. Găsi băşica de tutun de care atîrna scobitoarea pentru luleaua ce se ascundea în cellalt buzunar. Ridică pieptarul şi deschise chimirul, dar nu-şi putu vîrî mîna. Îl descheie încet, puse şerparul pe masă şi, scormonindu-l bine, dădu peste un bilet de cinci zloţi, învelit într-o hîrtie boţită. Răsturnă chimirul, îl întoarse pe dos şi, nemaidescoperind nimic, sări ţipînd:

— Uitaţi-vă, oameni buni, cum şi-a bătut joc de mine, care l-am strîns de pe drumuri, şi l-am spălat, şi l-am îngrijit ca pe-un om de omenie!... Uitaţi-vă! Cinci zloţi!... A vîndut jidovului bunătatea de căsuţă

a băut bănişorii şi eu am rămas cu cinci zloţi pentru toată truda mea cea mare!

— Taci, lele Paraschivă, că-i păcat!...

Paraschiva se aprinse şi mai avan şi, zărind pe Ana se năpusti la ea:

— Să tac, ai?... Să tac, că vouă ce vă pasă dacă i-aţi luat ce-a fost mai bun!... Nu vă satură Dumnezeu de rîvniţi şi la sărăcia altora, dare-ar Dumnezeu să vă îngropaţi cu ce i-aţi luat!

Ana roşi şi nu putu răspunde, îndîrjind mai rău pe Paraschiva, care răcni:

— Mi-aţi furat bănişorii, tîlharilor! Mi-aţi mîncat sudoarea bătrîneţii, nu v-ajute Maica Domnului şi...

Intră Ion, venind, din Armadia, necăjit, căci Grofşoru îl gonise şi-i spusese să nu mai calce pe la dînsul pînă-n ziua procesului; pe drum aflase c-a murit Dumitru şi se supărase mai tare gîndindu-se că va trebui să cheltuiască cu înmormîntarea. Paraschiva deschise gura să-l ocărască şi pe dînsul...

— Ieşi afară, becisnică! mîrîi Ion scurt, apucînd-o de spate şi repezind-o tocmai în uşă.

Paraschiva se opri şi în tindă, şi-n ogradă, şi-n uliţă, şi se răcori afurisindu-i în toate chipurile, dar în sfîrşit se cărăbăni, înnodînd bancnota în colţul năframei şi punînd-o bine în sîn, mulţumită totuşi c-a putut salva măcar atîta şi că i-a înjurat cum li se cuvine.

Ion înnegri de necaz aflînd că Paraschiva a găsit cinci zloţi în chimirul mortului şi era mai să pleznească pe Ana c-a lăsat-o să-i şterpelească. Dar Ana nu se mai sinchisea de ameninţările lui. În urechile ei răsunau vorbele moşneagului şi-n ochi păstra numai înfăţişarea lui senină şi mulţumită din clipa morţii...

3

Iarna veni brusc ca o furtună. Tot pămîntul se albi într-o singură noapte. Pe urmă dădu un ger cumplit de pîrîiau gardurile îngheţînd, iar focul în vetre troznea şi scuipa scîntei. Zăpada cădea mereu, cînd în fulgi grei, leneşi, care întunecau văzduhul, cînd în bobiţe mărunte, aspre, vîltorite de viscole năprasnice.

Într-o zi, cînd ningea mai vrăjmaş, pe la prînzul cel mic, Vasile Baciu, îmbrăcat cu cojocul alb de oaie, cu căciula albă de miel înfundată pînă pe ochi, ieşi din casă, hotărît să sfîrşească cu Ion. În viaţa lui, deşi era om aproape de cincizeci de ani, n-a umblat pe la judecăţi; ş-acuma poimîine are înfăţişare cu ginere-său. S-a ţinut, s-a împotrivit, că doar-doar îl va înmuia. Cu cît se apropia însă sorocul, cu atît frica i se încuiba în inimă. S-ajungă el la bătrîneţe să-l mănînce procesele şi avocaţii! I se părea o ruşine nesuferită. Numai derbedeii bat drumurile judecătoriilor. Mai bine să-şi dea şi sufletul din oase decît să mai meargă aşa înainte.

Se opri la poarta Glanetaşului şi, oftînd o dată greu, strigă:

— Măi Ioane!... Ioaneeee!... Acasă eşti?

Nu-i răspunse nimeni. De subt acoperişul de paie care gemea de povara zăpezii de două palme, de sub streşinile tivite cu ţurţuri sclipitori de gheaţă şi prin crăpăturile uşii închise răbufnea un fum vînăt ce se împrăştia îndată în şuierele viscolului. Trecu un răstimp bun. Apoi în uşa tinzii se ivi Ion, în capul gol, întrebînd:

— Cine-i?

— Eu, eu, făcu repede Vasile. Ia hai cu mine, Ioane, pînă-n Jidoviţa! adăogă pe urmă după o scurtă şovăire, cu un glas parcă vorbele îl înecau.

Ion stătu cîteva clipe nedumerit.

— Da' ce-i cu Jidoviţa? grăi dînsul, privindu-l bănuitor.

— Vii ori nu vii? se răsti atunci Baciu peltic din pricina mustăţilor îngheţate. Că n-am vreme acum să mă sfădesc cu tine...

— Bine, socrule, stai că viu! răspunse Ion dispărînd un minut, în vreme ce bătrînul se înţepeni în mijlocul drumului, răzimat în băţul ce nici nu se vedea de sub cojoc.

— Hai că-s gata! murmură ginerele revenind cu sumanul între umeri.

— Hai!

Se măsurară o clipă cu priviri duşmănoase. Apoi porniră vajnic ca doi oameni care se duc într-o bătălie pe viaţă şi pe moarte. Ninsoarea aspră îi pleznea peste obraji, îi înţepa în ochi, iar vîntul le sîsîia în urechi, ameninţător. Mergeau alături, cu paşi întinşi, pîndindu-se cu coada ochiului parcă s-ar fi temut unul de altul. Zăpada scrîşnea sub opincile lor. Hotarul întreg era alb ca un giulgiu curat; numai ici-colo cîte-un pom pădureţ, înnegrit de frig îşi frîngea trupul cerînd ajutor... Cişmeaua-Mortului se făcuse o încolăcitură de gheaţă peste care o vinişoară verzuie de apă se prelingea totuşi înfruntînd gerul. Pădurea-Domnească, gîtuită de omăt, cu copacii desfrunziţi, goi şi subţiri, plîngea şi gemea, implorînd parcă mila celor doi bărbaţi ce mergeau suflînd greu, tăcuţi, cu feţele năpădite de promoroacă.

Ion ghicise că socrul său caută o învoială şi se gîndea mereu să nu-l biruie cu vreun nou vicleşug. Ar fi vrut să-l descoase, dar îngrijorarea nu-i dădea răgaz să găsească cuvintele potrivite.... Apoi Vasile Baciu tăcea şi uneori mormăia ca un urs scormonit din

somn. Acum îi părea rău că s-a pornit să-şi dea averea de bunăvoie şi, apropiindu-se de Jidoviţa, îl bătea gîndul tot mai stăruitor să se întoarcă acasă şi să lase să hotărască judecata. Vîntul sufla din faţă şi-l zgîlţîia parcă înadins şi-l îndemna să-şi ia seama pînă mai e vreme.

Sosiră la ultima cotitură de drum. Se iveau coperişurile încărcate de zăpadă şi mai ales casa cea dintîi pe mîna dreaptă, înaltă, cu ferestre mari, cu pereţii galbeni. Era casa notarului şi cancelaria comunală. Vasile Baciu simţi o strîngere cruntă în inimă şi se opri brusc. Din hornul înalt, subţire, se ridica un nour de fum gros şi negricios pe care nici viscolul nu-l putea împrăştia, ci trebuia să-l învîrtească mai întîi şi apoi să-l trîntească, uluit, pe coasta de mesteacăni ce pornea pieziş chiar din spatele casei. Vasile suflă pe nări, se uită furiş după Ion care-l întrecuse cu vreo doi paşi, fără să bage de seamă că s-a oprit, şi apoi porni iar înainte bombănind furios.

Cînd să intre în Jidoviţa, ginerele întrebă cu glas foarte răguşit:

— Da' unde ne ducem, socrule?

Vasile Baciu mai făcu cîţiva paşi, fără a-i răspunde, şi pe urmă cîrni în curtea cancelariei, urmat de Ion. Urcară scările de piatră scuturîndu-şi opincile. În coridorul larg vîntul adunase un noian de omăt. La uşa cu geam Vasile se opri. Vru să ridice mîna să apese clanţa şi parcă mîna-i era moartă ori clanţa aprinsă. Îşi scoase căciula şi o bătu de genunchi. Se linişti şi deschise totuşi.

Intrară în biuroul practicantului, care servea şi drept cancelarie pentru ţărani; în odaia notarului nu se primeau decît domnii şi fruntaşii satelor ce ţineau de circumscripţie.

Rămaseră amîndoi lîngă ușă, scuturîndu-se într-una de zăpadă. În biurou era numai practicantul Hornstein, încovoiat peste un registru în care scria cu o gravitate solemnă și cu obișnuita-i tremurare din cap, și straja din Sărăcuța, lîngă soba de teracotă, încălzindu-se cînd în spate, cînd în față.

— Trebuia să vă scuturați afară, nu să umpleți cancelaria de omăt! mormăi practicantul într-un tîrziu, strîmbînd mîndru din nas și fără a ridica ochii din registru.

Vasile Baciu vru să vorbească, dar nu știa cum să înceapă, încurcat mai rău de dojana funcționarului. Tăceau toți. Se auzea scîrțîitul chinuit al peniței practicantului și bîzîitul unei muște mari, trezită din somnu-i de iarnă, care zbura speriată de pe un perete pe altul, negăsindu-și locul.

— Ce poftiți? vorbi Hornstein după o pauză lungă, mîngîind cu tamponul și privind cu admirație ceea ce scrisese. Pe urmă întoarse pagina cu băgare de seamă și o netezi cu palma. Capul îi tremura mereu, buza de jos, mai groasă și scoasă în afară, se subție o clipă, mușcată de niște dinți foarte albi, în vreme ce, după ureche, tocul amenința întocmai ca o suliță gata să străpungă. Iute-iute, că eu n-am vreme să aștept pînă diseară! Trebuia să vă socotiți de afară ce vreți, îi grăbi practicantul, luînd tocul de la ureche și potrivindu-l între degete.

— Domnul notar nu-i acasă? întrebă Vasile cu o licărire de nădejde că poate lipsește notarul și astfel nu va mai da nimic.

— Domnul notar are de lucru... Puteți să-mi spuneți și mie ce vreți, zise Hornstein, jicnit că țăranii mai întreabă de notar, deși îl văd aci pe dînsul care cunoaște lucrările de biurou tot așa de bine ca și Stoessel.

Se făcu iar tăcere. Vasile Baciu se muta de pe un picior pe cellalt, muncit de gîndul să iasă afară, să lase toate baltă, întîmple-se ce s-o întîmpla. Totuși zise pe urmă:

— Am face un contract, domnișorule... așa... un contract...

— Bine. Stai jos! pufni practicantul supărat. Du-te, măi strajă, cheamă pe domnul! Spune-i că-i un contract! Auzi?

Se așezară pe o bancă, unul lîngă altul. Și amîndoi se uitau gînditori la Hornstein, a cărui peniță scîrțîia parcă mai aspru, pe cînd musca bîzîia acuma mulțumită, lipită pe soba caldă, ca o pată de cerneală pe o coală ministerială.

— Ce contract vrei, Vasile? zise notarul intrînd repede, cu pălăria moale pe ceafă, frecîndu-și mîinile și trecînd drept la sobă, să se încălzească. Iar vrei să mai dai ceva ginerelui? adăogă apoi cu un zîmbet, văzînd și pe Ion.

Stoessel era un bărbat de vreo treizeci și cinci de ani, cu ochii mici, negri și vioi, care se învîrteau șireți în orbite, cu nasul gros și cu urechi mari. Avea totdeauna o vorbă bună sau o glumă pe buze și de aceea țăranii îl iubeau, măcar că era ovrei.

Vasile și Ion se sculară în picioare. Zîmbetul notarului alungase parcă deodată toată mohoreala din inima lui Vasile. Vorbi deschis cu fața înseninată, ca și cînd ar fi fost vorba de un bilet de vite:

— Apoi ce să facem, domnule notar? Trebuie să ne învoim, c-așa-s vremurile... Ce să mai cheltuim cu judecăți, cu drumuri...

— Da, da, prea bine, aprobă Stoessel scoțînd pălăria și așezîndu-se pe un scaun în fața practicantului care scria netulburat.

— Amu eu am îmbătrînit şi cine ştie cîte zile m-a mai ţine Dumnezeu... Am muncit destul şi m-am trudit. Amu-i rîndul tineretului... Noi am isprăvit cu lumea... Nu zic bine?

— Bine, bine!

— Aşa că m-am gîndit să le mai dau şi ce mi-a rămas, să ştiu cel puţin că am dat tot şi nu mai am nici o grije, sfîrşi Vasile cu un surîs trist, privind drept în ochii notarului.

— Am înţeles... Şi cîte locuri sînt?

— Apoi opt ar mai fi, domnule notar! interveni brusc Ion. E porumbiştea cea mare din Lunci, apoi patru delnicioare cu ovăs în Zăhată şi apoi trei holde de primăvară în hotarul Săscuţii... Dar mai e şi casa, şi...

— Iacă, dînsul le ştie mai bine ca mine, zise bătrînul cu acelaşi zîmbet trist, dar cu glasul mai aspru.

— Dar tu din ce-o să trăieşti? întrebă notarul scobindu-se în dinţi cu unghia lungă şi îngrijită de la degetul cel mic.

— Oi trăi şi eu cum a vrea Dumnezeu, murmură Vasile coborînd ochii în pămînt.

— Asta-i ceva problematic... Opreşte-ţi şi tu baremi folosinţa pînă la moarte... Ce-i în mînă nu-i minciună! zise Stoessel acuma serios.

— Apoi doar nici noi nu sîntem păgîni, domnule notar, sări Ion, dar, întîlnind ochii batjocoritori ai notarului, se opri scurt, parcă i-ar fi retezat glasul c-un fir de aţă.

— Tot, tot... să se isprăvească! zise iar Vasile înăbuşit.

Stoessel ceru practicantului formularele trebuincioase, puse pe Ion să iscălească pentru el şi pentru

Ana, iar Vasile, neştiind carte, apăsă cu degetul pe cruce.

— De bunăvoie, Vasile? mai întrebă notarul însemnînd într-un carnet.

— De bunăvoie, vezi bine că de bunăvoie! zise Baciu înfuriat deodată şi de-abia stăpînindu-se.

— Aşa... Peste cîteva zile e gata, încheie Stoessel frecîndu-şi mîinile. Apoi, bătînd pe Vasile pe umăr, adăogă glumeţ: Şi uite-aşa, ai venit aci om bogat şi acuma pleci cerşetor! Haha...

Amîndoi ţăranii se întunecară. Gluma notarului îi izbise drept în inimă. Ieşiră şi se abătură la cîrciuma Zimălei. Mai ales Vasile simţea o sete usturătoare care-i răscolea sîngele... Cîrciuma era goală, căci afară viforniţa fierbea mai mînioasă. Băură un răstimp tăcuţi. Ion apoi, văzîndu-l tot nepotolit, începu să-i spuie să n-aibă nici o grijă că vor trăi împreună ca în rai. Vasile ascultă multă vreme, iscodindu-l însă neîncetat. În ochii ginerelui biruinţa strălucea atît de aţîţătoare că, în curînd, Vasile o simţi pătrunzîndu-i în creieri şi clătinîndu-i temeliile.

— Tîlharule, tîlharule, m-ai lăsat pe drumuri! izbucni deodată Vasile Baciu, otrăvit de furie, şi-şi înfipse mîinile în gîtul ginerelui.

Ion, liniştit, parcă ar fi aşteptat de mult atacul, se smulse din strînsoarea bătrînului, ş-apoi îi trînti numai un pumn în piept, dar atît de zdravăn că îl doborî de pe scaun.

— Mi-ai furat pămîntul, hoţule! M-ai omorît, hoţule! urlă Vasile furios şi neputincios, tăvălindu-se pe podelele murdare.

Înfierbîntat de mulţumire, Ion plăti şi plecă acasă prin viscol, nepăsător. Bătrînul însă se aşeză

la băutură, amărît de moarte, povesti Zimălei ce a pățit cu tîlharul și sfîrși jalnic:

— Am rămas cerșetor...

4

Fiindcă suspendarea întîrzia, în sufletul lui Herdelea se furișă încetul cu încetul iar o rază de încredere. Optimismul omului nu e în stare să-l stîrpească nici o cruzime a vieții. Se gîndea că desigur subinspectorul Horvat, primind înștiințarea tribunalului, și-a adus aminte de serviciile patriotice ale lui și a pus la dosar chestia suspendării pînă la pronunțarea apelului care îl va spăla de orice vină.

Cu atît mai mare îi fu mirarea și durerea cînd pe la sfîrșitul lui noiembre i se aduse înștiințarea oficială că, în urma deciziunii tribunalului, este suspendat din serviciu pe timp nelimitat și că domnul Nicolae Zăgreanu îl va înlocui cu începere de la întîi decembre.

— Ei, nu-i nimic... Parcă nu mă așteptam? zise Herdelea îngălbenit și tremurînd. Eram doar sigur... Mă mir c-a întîrziat atîta...

Dăscălița plînse amarnic. Ea avea presimțirea că au să moară de foame acum la bătrînețe. Se mîngîia numai că nu sunt acasă copiii, care desigur s-ar topi de rușine. Herdelea, ca s-o liniștească, minți că chiar mîine, dacă vrea, poate să ia o slujbă la un avocat sau oriunde. Apoi se răcoriră ocărînd pe Zăgreanu, parcă numai el ar fi pricina nenorocirii lor. Îl cunoșteau. Era băiatul unui țăran cărăuș din Armadia, absolvent al Școalei Normale de stat din Deva. Îl lăuda toată lumea, căci avusese bursă de la stat și ieșise totdeauna întîiul în clasă. Se zicea că-l protejează mult subinspectorul, căruia i-a fost recomandat special de către directorul Școalei Normale și care i-a făgăduit să-l propună ministerului în cel dintîi loc vacant, deoarece tînărul nu voia să se înstrăineze din județul lui. Îl cunoșteau și fetele. Încercase chiar să facă curte Ghighiței și-i trimisese de la Deva cîteva ilustrate.

A doua zi Herdelea se repezi în Armadia să caute neapărat o slujbă. Seara se întoarse acasă vesel, cu un teanc de hîrtii la subțioară. Îi dăduse Stoessel să-i facă niște contracte rămase în urmă.

— Vezi, babă, că nu ne lasă Dumnezeu? strigă învățătorul însuflețit. Foarte de treabă notarul... El singur mi-a oferit cînd a văzut că am fost suspendat... Ș-apoi să mai zică lumea că ovreii nu-s oameni de inimă! Dintr-atîția români gînditu-s-a vreunul la mine?

La întîi decembre, dimineața, Zăgreanu bătu la ușă. Venise să-și ia școala în primire. Doamna Herdelea îl măsură cu o privire atît de dojenitoare că tînărul se încurcă, își ceru mii de scuze că el nu-i de vină și-i pare foarte rău, dar... Era de-abia de douăzeci și doi de ani, subțirel, cu obrajii de fată, puțin palizi, cu ochii albaștri, sfioși și cu o frunte deschisă, cuminte... Nu-l pofti nimeni să șeadă. Tocmai fiindcă părea simpatic, dăscălița îl urî mai mult, zicîndu-și că, după ce a scos pe Herdelea din pîine, acuma se mai și preface... Herdelea, ca un coleg mai bătrîn, încercă să glumească cu dînsul, deși în suflet era zdrobit. Numai de clipa cînd va trebui să se despartă de școală i-a fost frică. Și iată c-a sosit și clipa aceea.

Porniră împreună spre școală. De ce se apropiau, de aceea Herdelea părea mai vesel și de aceea inima lui gemea mai sfîșiată. Spunea rîzînd cît se bucura că mai scapă puțin de povara școalei, după ce și-a tocit

plămînii treizeci şi atîţia de ani cu atîtea sute de copii nebunateci, ci în gînd îşi zicea că nici o meserie nu-i mai frumoasă pe pămînt ca aceea de-a desţeleni mintea tinerelor vlăstare omeneşti.

Cînd intrară în şcoală, gălăgia zburdalnică amuţi şi copiii săriră în picioare. Herdelea îi cuprinse pe toţi şasezeci într-o privire duioasă, parcă toţi ar fi fost trup din trupul lui. Apoi, într-o tăcere întreruptă doar de cîte-o şoaptă speriată sau de vreun rîs înfundat, Herdelea predete tînărului cheia dulapului cu biblioteca şi arhiva şcoalei. Şi în vreme ce Zăgreanu răsfoi prin condici, bătrînul, cu inima strînsă, îşi mai aruncă ochii la copiii nedumeriţi, la pereţii împodobiţi cu tabele colorate, la băncile murdare şi crestate de mîinile ştrengarilor care au trecut prin ele, la maşina de socotit, pînă şi la ulcica albastră de băut apă aşezată pe cofiţa cu capac în dosul tablei de scris... Îşi petrecu mîna prin păru-i argintiu. Trebui să facă sforţări să nu-l podidească lacrimile... Pe urmă îşi luă pălăria şi dădu mîna cu Zăgreanu care strigă sever, pe ungureşte:

— Sculaţi!

Mergînd spre uşă nu mai avu puterea să se uite la copii, Zăgreanu îl însoţi în capul gol pînă afară... Herdelea rămase singur în curtea şcoalei. Auzi zgomotul şederii elevilor. În uliţă se opri iar, cu ochii la harabaia cea lungă şi albă, pe care a crezut-o a lui şi în care a lăsat mai mult de cincisprezece ani din viaţa lui... Glasul ascuţit, poruncitor al noului învăţător răsuna acuma într-însa, ştergînd urmele străduinţelor lui... Nu se mai putu stăpîni. Lacrimile îi ardeau obrajii.

Cîteva zile parcă avu o piatră pe suflet. Mai cu seamă dimineaţa, cînd clopotul chema copiii la şcoală, îl cuprindea un dor chinuitor. Stătea în fereastră,

cu privirea spre locul unde era şcoala, şi i se părea că aude sosind copiii veseli, gălăgioşi, şi-i vede bătîndu-se cu cocoloşi de zăpadă, cu obrajii îmbujoraţi... Apoi deodată se cutremura. Pe uliţă trecea grăbit Zăgreanu, cu pălăria pe ochi, venind din Armadia, de-acasă, cu un pacheţel în mînă, merindea pentru dejun. Tînărul învăţător se uita foarte atent la casa bătrînilor, să-i salute respectuos dacă ar zări pe cineva. Herdelea însă se retrăgea repede înapoi din fereastră, se plimba prin odaie abătut şi posomorît.

Începu să bată iar drumurile Armadiei, fără multă speranţă, în căutarea unei slujbe, numai ca să liniştească pe doamna Herdelea care nu înceta cu presimţirile ei sinistre. Cînd se zbătea mai greu, veni Ion, în după-amiaza zilei în care fusese cu Vasile în Jidoviţa.

— De-amu pot sta la gherlă ş-un an, necum o lună! zise dînsul atît de vesel cum nu se mai pomenise de aproape doi ani de zile.

Voia să oprească procesul cu socrul său şi îndeosebi să nu mai plătească nimic lui Grofşoru. Herdelea îl lămuri că trebuie să meargă la judecătorie să declare că s-au împăcat. Pentru atîta lucru n-are nevoie de avocat. De altfel Grofşoru poate să-i ierte ceva din preţ, dar să se ducă negreşit să-l roage şi să-i spună să nu se mai obosească la înfăţişare.

— Ştii ce, naşule? Hai şi dumneata cu mine, baremi să facem isprava întreagă! strigă Ion mai bucuros.

Herdelea se uită lung la ţăranul care l-a tîrît în atîtea buclucuri. Propunerea îl minuna. Adică să meargă la Grofşoru, tocmai el care l-a vrăjmăşit în alegeri, el care ar putea zice că l-a trîntit, din pricina căruia azi nu e deputat! Iacă, la asta nu s-a gîndit

nici o clipă. Îl saluta pe Grofşoru, ca şi înainte, şi Grofşoru îi răspundea, dar atît. Adevărat că i-a dat mîna o dată, după nenorocirea lui de la tribunal; aceasta însă n-a schimbat întru nimic legăturile dintre dînşii. În Armadia sunt patru avocaţi; la trei a umblat şi a cerut un locşor de scriitor, fireşte zadarnic; la al patrulea nici n-a îndrăznit să viseze, căci era Grofşoru... Şi cu toate acestea, Ion are dreptate, de ce nu s-ar duce? Cu parul n-are să-i dea în cap.

— Dacă-mi plăteşti cinci zloţi, merg, finule, cum să nu merg, răspunse Herdelea hotărît.

— Plătesc, naşule, că mai voios îţi dau dumitale cinci, decît să-i dau lui de pomană cincizeci! făcu Ion bătînd palma.

Victor Grofşoru era om deştept şi şiret ca toţi politicianii între care rîvnea să ajungă. Văzînd pe Herdelea în sala de aşteptare, stătu două clipe pe gînduri şi apoi merse spre el cu mîna întinsă:

— A, adversarul meu!... Ei, bine-ai venit!... Degeaba, tot al meu eşti dumneata, oricît m-ai combătut odinioară!... Dar ce-are a face plitica! S-o dăm bătut încolo... Ia spune-mi mai bine ce vînt te-aduce? Adică, vino-n birou! Te rog!... Să stăm de vorbă două minute.

Îl luă de braţ şi-l duse în cabinetul său, mobilat luxos ca să facă impresie clienţilor. Îl aşeză într-un fotoliu englezesc, îi oferi o ţigară... Herdelea era atît de zăpăcit că puse ţigara cu focul în gură.

— Te ascult! zise Grofşoru zîmbind mulţumit de încurcătura învăţătorului. Spune-mi tot ce te doare şi te asigur că am să fac tot ce se poate.

Grofşoru, ţintind să-şi sporească din vreme simpatiile în vederea viitoarelor alegeri, era într-adevăr hotărît să mulţumească pe Herdelea cînd i se va prilejui. Astfel cîştiga un partizan şi în acelaşi timp se ridica

în ochii întregului ţinut... Cum să nu se aleagă deputat acela care întinde o mînă de ajutor chiar şi adversarului de ieri?

Deşi uluit, Herdelea se gîndi deodată că, deoarece Grofşoru se arată atît de binevoitor, ar fi mai bine să-şi dezvăluie necazurile lui şi să dea dracului pe Ion. Dar nu îndrăzni şi spuse advocatului c-a venit pentru finul său. Grofşoru, spre a-i dovedi bunele sentimente, declară îndată că renunţă la jumătate din onorarul convenit, adăogînd însă de mai multe ori, foarte prieteneşte: „Numai în hatîrul dumitale, numai pentru că mi-o ceri dumneata".

Herdelea bîlbîi mulţumit şi se sculă. Iar se gîndi să vorbească şi de necazul lui şi iar i se înăbuşi în gît rugăciunea. Stătea umil şi abătut, nevrînd să plece pînă nu va încerca şi totuşi nesimţind nici un fel de curaj în inimă. Atunci Grofşoru îi zise deodată:

— Am auzit ce pătimeşti cu ungurii dumitale... Foarte trist... foarte, foarte trist... Nu-ţi închipui cît te compătimesc...

Învăţătorul se uită înspăimîntat la dînsul parc-ar fi vrut să-i ceară iertare.

— Trebuia să vii la mine cu procesul! Eu te scăpam... Rău ai făcut că m-ai ocolit...

Grofşoru tăcu, aşteptînd să-l roage, ca astfel să aibă prilejul de-a fi mărinimos. Herdelea înţelegea bine, se căznea şi totuşi, nu putea scoate nici o vorbă.

— Ai s-o duci greu fără leafă, reluă Grofşoru după o pauză. O, îmi închipuiesc... foarte greu...

Iar mai aşteptă şi, neprimind nici un răspuns, urmă brusc:

— Eu din parte-mi sunt gata să te ajut... N-am nimic împotriva dumitale, căci eu nu-s răzbunător... Ş-apoi, mai ales, suntem români, aşa-i?... Dacă vrei

îți pot oferi un loc de scriitor în cancelaria mea... Știu că ești priceput în lucrările de birou... De la Anul nou, de pildă, cu plăcere... În privința salariului cred că o să ne învoim... Știu că ai greutăți și...

— Domnule Grofșoru... eu... nu... acuma... Iartă-mă! Iartă-mă! murmură deodată Herdelea cu ochii plini de lacrămi. Iartă-mă!... Nu-s vrednic.

Se clătină pe picioare. Fața-i era înseninată de bucurie. Nu îndrăznea însă să clipească din ochi de frică să nu-i curgă lacrimile pe obraji.

Grofșoru simți toată emoția acestui suflet muncit și bun, și fu cuprins de compătimire adevărată. Îi apucă mîna dreaptă și i-o strînse călduros cu amîndouă mîinile. Apoi îl bătu frățește pe umăr, șoptindu-i înduioșat:

— Curaj! Curaj!... Românul nu piere!

Pînă-n Pripas, Herdelea alergă mai mult decît merse, ca s-ajungă mai repede, să spună „babei" lui vestea cea bună. Și pe drum vorbi lui Ion numai despre Grofșoru cu atîta însuflețire parc-ar fi vorbit despre Dumnezeu.

— Nu există în toată Europa alt om ca Grofșoru, auzi tu, Ioane? îi striga după fiecare replică.

Doamna Herdelea îl puse să-i povestească de cinci ori din fir în păr, tot, tot: ce i-a vorbit, cum i-a făgăduit, cum era îmbrăcat... Apoi plînse cu hohot de bucurie și numaidecît zise o rugăciune specială pe care și-o mai amintea din copilărie, pentru oamenii binefăcători, implorînd fierbinte pe atotputernicul să-i hărăzească lui Grofșoru sănătate, noroc și îndeplinirea tuturor dorințelor.

— Și tocmai pe omul ăsta l-am combătut eu la alegere, de dragul unor unguri blestemați!...

Îmi vine să mă izbesc cu capul de toți pereții! se văita învățătorul, roș de remușcări.

— Mare prost ai fost bărbate, așa este! zise dăscălița ștergîndu-și gura cu dosul mîinei. N-ai vrut tu să mă asculți pe mine... Dar Dumnezeu a auzit rugăciunile mele și nu ne-a lăsat...

5

Viața i se părea un vis lui Titu în Lușca de cînd se apropiase de Virginia Gherman. Cu nimeni nu se înțelesese încă atît de bine, nici cu prietenii din Armadia, nici chiar cu surorile lui, cum se înțelegea cu învățătoarea aceasta deșteaptă și încîntătoare. Fata notarului Cîntăreanu îl plictisea fiindcă era geloasă, dovedind astfel că nu e în stare să aprecieze o legătură ideală dintre două suflete cinstite.

Pe la începutul toamnei, într-un amurg, alergînd însuflețit la Virginia, Titu găsi în casă pe plutonierul de jandarmi. Rămase uimit. Ce caută plutonierul ungur la o romancă atît de mîndră? Șeful postului de jandarmi încercase din prima zi să se împrietenească cu dînsul, dar el se ferise ca de foc. Prietenia cu un jandarm ungur i se părea cea mai mare rușine... Ș-acuma iată-l la Virginia Gherman, la tovarășa lui de visuri, la ființa care-i împărtășește năzuințele!... Învățătoarea roși și zise ungurește:

— Nu vă cunoașteți?

— Ba foarte bine, răspunse ungurul întinzînd mîna lui Titu.

Plutonierul însă mai stătu doar cîteva minute şi apoi plecă, sărutînd degetele, foarte reverenţios, Virginiei Gherman.

Titu, care nici nu deschisese gura, izbucni îndată ce se închise uşa:

— Dumneata... primeşti în casă pe călăul nostru?

— E un om cumsecade... De ce exagerezi? Fiindcă-i ungur? răspunse învăţătoarea atinsă.

— Dumneata... vorbeşti aşa?

— Fugi, că eşti ridicol! se indignă Virginia. Visurile noastre sunt una, iar oamenii sunt alta. Cunoaşte toată lumea sentimentele mele, dar asta nu înseamnă să nu văd realitatea...

Titu făcu o încercare timidă de a-i lămuri că nepotrivirea dintre sentimentele şi faptele omului e o crimă faţă de ideal, dar trebui să se dea bătut repede. Învăţătoarea cădea din ce în ce mai jos în sufletul lui. „O decepţie mai mult! îşi zise dînsul întorcîndu-se acasă ca un soldat învins într-o bătălie hotărîtoare. Se pare că viaţa toată e un şir lung de neîntrerupte deziluzii, o luptă crîncenă între vis şi realitate!"

Domnişoara Eugenia, văzîndu-l indispus şi aflînd pricina, îi spuse rîzînd ironic:

— Dumneata eşti atît de îndrăgostit de Virginia că trebuie să fii singurul om în sat care nu ştie că plutonierul îi face curte, şi încă dinaintea dumitale...

Toată noaptea o petrecu pe gînduri, cu ochii deschişi, căutînd să-şi lămurească sufletul. Îşi zicea îngrozit că, dacă ar iubi-o, dacă ar fi adevărat ce crede fata notarului şi ce cred poate şi alţii, atunci s-ar fi lăfăit atîtea luni într-o minciună respingătoare, murdărindu-şi pînă şi visurile lui...

Atunci poate că nici visurile lui însuşi nu sunt sincere, sau nu sunt mai sincere ca ale învăţătoarei, care le potriveşte prea lesne cu prietenia ungurului?... Durerea ce o simţea i se părea izvorîtă din gelozie, ca şi odinioară, cînd, din pricina Rozei Lang, a crezut că s-a dărîmat lumea... Şi totuşi, cum s-o fi iubit dacă niciodată n-a dorit aievea nici măcar s-o îmbrăţişeze?... Ori poate tocmai aici e greşala? El îi vorbea de năzuinţele neamului, pe cînd ea rîvnea iubire... Da, da!... Şi deodată văzu cît a fost de nepriceput. El n-a iubit-o, dar ea l-a iubit. Şi, fiindcă el umbla prin stele, ea s-a întîlnit cu ungurul pe pămînt.

Se potoli chiar de a doua zi. Se întîlni cu Virginia Gherman şi roşi ca un vinovat. Ar fi vrut să-i spună o vorbă drăgălaşă, dar nu izbuti, ca şi cînd s-ar fi rupt firul ce-i lega împreună. Era o străină pentru dînsul şi nici baremi nu-i părea rău. „Uite dovada că n-am iubit-o şi n-am fost mincinos faţă de mine însumi!" se gîndi dînsul mulţumit.

Apoi vîrtejul vieţii îl smulse brusc şi pe el din lumea închipuirilor şi-l zvîrli în mijlocul realităţii. Într-o dimineaţă, intrînd în cancelarie, o găsi plină de ţărani furioşi care înconjurau pe vreo zece saşi din Păuniş şi-i înjurau din răsputeri... În uliţă o cireadă de boi graşi parcă aşteptau un verdict... În cîteva cuvinte primarul îi povesti ce s-a întîmplat. Luşcanii sunt în conflict cu saşii din Păuniş din pricina imaşului. De cincizeci de ani se judecă şi tot n-au ajuns la o hotărîre definitivă. Astă-primăvară păunişenii au dobîndit o sentinţă în favoarea lor, dar luşcanii au atacat-o că ei au folosinţa imaşului din moşi-strămoşi... Acuma saşii au intrat cu boii în imaşul buclucaş, c-ar fi al lor. Luşcanii au adus în sat toată cireada şi vor să amendeze pe saşi pentru că au pătruns

pe moşia lor... Titu, întrebat, spuse că dreptatea e de partea românilor şi astfel saşii, după o ciorovăială înverşunată de două ceasuri, plecară bodogănind şi ameninţînd, însoţiţi de huiduielile luşcanilor care se băteau cu pumnii în piept că nu vor da drumul boilor... Peste vreun sfert de oră însă păunişenii reveniră împreună cu plutonierul de jandarmi şi se încinse o nouă discuţie de alte două ceasuri, căci ungurul dădea dreptate saşilor. În cele din urmă, Titu, supărat că tocmai plutonierul îl combate, îi zise înţepat:

— Nu înţeleg ce te amesteci d-ta? D-ta n-ai dreptul să judeci în asemenea pricini!

— Cum, cum? sări jandarmul înfuriat.

— N-ai dreptul şi nu e de competinţa d-tale! repetă Titu rece.

— Sunt dator să păstrez ordinea, domnule! strigă plutonierul. Iar dumneata eşti dator să respecţi ordinea, altfel voi face rapoartele de cuviinţă ca să fii pus la locul d-tale!

În curînd saşii plecară cu boii, ceea ce în Luşca stîrni o fierbere mare. Şi, peste cîteva zile, primăria primi ştirea că cineva a împuşcat un bou săsesc pe imaşul cu pricina. În aceeaşi noapte plutonierul făcu sumedenie de percheziţii prin casele oamenilor mai gălăgioşi, căutînd arme. Fiindcă nu găsi, se înfurie, bătu crunt pe doi-trei ţărani, la întîmplare, şi în sfîrşit arestă pe Vasile Lupu, om voinic şi îndrăzneţ, care stătea în capul satului dinspre Păuniş şi care, pe vremea cînd s-a petrecut pozna, nu fusese acasă. După interogatoriile şi bătăile obişnuite, îl trimise sub escortă la parchetul din Bistriţa... Pe urmă începu goana după dovezi. Într-o odaie goală de la cancelarie defilau pe rînd bănuiţii. Titu îi vedea

intrînd, auzea răcnetele plutonierului, apoi zgomot de lovituri grele, gemete înfundate... A treia zi, tînărul nu se mai putu stăpîni, năvăli înăuntru:

— Ceea ce faci d-ta e revoltător! De ce schingiuieşti oamenii?

— Ce te priveşte? se strîmbă plutonierul sfidător.

— Nu pot suferi nedreptatea! strigă Titu. N-am văzut de cînd sunt, atîta brutalitate fără rost...

— Da?... Acuma înţeleg fierberea sătenilor! făcu jandarmul luminat. Acuma ştiu de unde porneşte aţîţarea... Foarte bine. Am luat notă. Dar aici sunt în exerciţiul funcţiunii şi te poftesc să părăseşti odaia imediat!

Peste o săptămînă veni în Luşca un locotenent de jandarmi, chemat de raportul plutonierului că în comună a izbucnit o răzvrătire care ameninţă să ia proporţii. Ofiţerul sosi la opt dimineaţa, iar la nouă Titu se pomeni cu un jandarm care-l poftea îndată la cazarmă.

— Dumneata eşti agitatorul? îl întîmpină locotenentul.

Titu auzea întîia oară imputarea pentru care au suferit atîţia oameni în Transilvania. Se simţi deodată mîndru şi puternic. De cînd tot visează el să facă o jertfă pentru ideea ce-l stăpîneşte? Acuma e momentul... Zîmbi batjocoritor şi nu răspunse.

— Te poftesc să răspunzi! se roşi ofiţerul, sărind în picioare. Ce înseamnă indolenţa aceasta?

— Care indolenţă? întrebă Titu calm.

— Eşti obligat să răspunzi la întrebările ce ţi le pun, altminteri...

— Altminteri? repetă tînărul cu acelaşi surîs nepăsător.

— Te voi da în judecată, ai înţeles? Te voi băga în puşcărie!... Nu permit să zîmbeşti cînd îţi vorbesc eu şi să mă iei peste picior! Nu permit! urlă locotenentul asudînd de mînie.

— Domnule ofiţer, văd că ai fost rău informat! zise Titu mereu liniştit. Altfel ai ştii că nu sunt surd, ci, dimpotrivă, aud prea bine.

Furia locotenentului se îndoi. Căscă gura să înjure, făcu doi paşi spre Titu, se opri, se întoarse şi bătu cu pumnul în masă... Apoi se aşeză brusc pe scaun şi, cu un glas năbuşit, zise:

— Domnule... Te rog... ia loc!

— Mulţumesc! răspunse Titu serios, şezînd pe sofaua din faţa biroului.

— Da... da... adică... murmură locotenentul fără să-l privească. În raportul acesta dumneata eşti desemnat ca instigatorul tulburărilor de-aici... Te rog să spui ce ai de spus!

— Cu plăcere, domnule locotenent! vorbi Titu blînd şi respectuos, răspunzînd astfel schimbărei de ton a ofiţerului care tot mai mormăia, cu nasul în hîrtiile de pe masă. Dar, înainte de-a spune ceva, dă-mi voie să întreb despre ce tulburări e vorba?

— Tulburările din comuna Luşca... Ori nu suntem aici în Luşca?

— Eu nu ştiu să fi fost vreo tulburare aici, domnule locotenent, deşi, prin modesta-mi slujbă, ştiu tot ce se întîmplă în sat.

— Raportul e precis, domnule...

— Raportul da, desigur. De ce nu vrei să vezi însă dacă raportul e şi adevărat?

— Crezi că e mincinos?

— Nu ştiu, domnule locotenent, căci nu-l cunosc.

Dar tulburări în Luşca?... Tulburare ar fi ceva asemănător cu revolta, nesupunerea, dezordinea... Cînd jandarmii bat şi tortureazǎ zeci de oameni de toate vîrstele, dintr-un simplu exces de zel sau dintr-o tristă pornire de-a descoperi cu orice preţ dovezi, complici sau agitatori — înseamnă aceasta tulburare?

Locotenentul, potolit, îl privea acuma cu ochii mari. Îi zise deodată aproape amical.

— Vorbeşti foarte bine ungureşte!

— Da, cînd nu pot vorbi româneşte, răspunse Titu plecînd capul.

Ofiţerul îl mai privi cîteva clipe, apoi se ridică, se plimbă de două ori în odaie şi se aşeză lîngă Titu pe sofa, întrebînd cu glas domol:

— De ce eşti dumneata indignat, domnule? Ce nemulţumire ai?

— Mă doare nedreptatea! zise Titu adînc, din rădăcinile inimii.

Locotenentul zîmbi şi-l bătu pe umăr.

— Domnule, domnule, tînăr eşti şi nefrămîntat în viaţă. Te încîntă vorbele ca şi cînd ar fi realităţi. Dar bine, vorbele sunt numai vorbe. Vorbele tocmai ascund faţa realităţii. E copilărie să clădeşti ceva pe vorbe... Nedreptate, dreptate!... Nu vezi dumneata că astea-s numai vorbe, fără nici un cuprins pozitiv?... Şi pentru asemenea lucruri goale mă sileşti pe mine să mîzgălesc coli întregi de procese-verbale, rapoarte, prostii... Îţi spun prieteneşte că-mi pare rău! Mai ales că vorbeşti aşa de frumos ungureşte... Cînd eşti inteligent şi vorbeşti bine ungureşte, ce nevoie să te amesteci în daravere care nu te privesc? Jandarmii au fost sălbatici, au maltratat cîţiva ţărani — admis. Cred ce spui dumneata, deşi

rapoartele de colo m-ar obliga să nu te cred... Ei bine, ce-ţi pasă dumitale de nimicurile astea? De ce nu-ţi întrebuinţezi deşteptăciunea pentru lucruri folositoare?... Dar aşa sunteţi d-voastră, degeaba. Şi pe urmă ţipaţi, vă plîngeţi de nedreptate, de jug, de asuprire... Crezi dumneata că dreptatea e bună la ceva? Nu observi dumneata că dreptatea trebuie să fie totdeauna a celui ce o împarte, altfel s-ar duce dracului orice stăpînire, orice ordine... N-am eu dreptate, spune?

— Ai, de vreme ce reprezinţi stăpînirea, zîmbi trist Titu.

La despărţire locotenentul îi strînse mîna spre mirarea plutonierului care-şi făcuse pregătirile să-l găzduiască la arest cel puţin o noapte.

Trecu o săptămînă şi satul îşi reluă înfăţişarea obişnuită parcă nu s-ar fi întîmplat nimic. Oamenii bătuţi salutau mai cu respect pe plutonierul care păşea ţanţoş, pe uliţă, ca un cocoş biruitor.

„Cine ştie? Poate că într-adevăr are dreptate locotenentul", îşi zicea umilit Titu, văzîndu-l şi simţind că se duce la Virginia Gherman.

Un ţăran bătrîn, dintre cei snopiţi de jandarmi, cu mustaţa albă, pleoştită, şi cu nişte ochi căprui, cuminţi, venind într-o zi la cancelarie şi povestind cît a pătimit, sfîrşi totuşi cu o clipire dîrză:

— Ei, domnişorule, ne-au zdrobit ei, ne-au chinuit, au dat dreptate saşilor, dar imaşul tot al nostru a rămas şi azi nu mai calcă picior de păunişan pe pămîntul nostru!

Lui Titu îi veni deodată să-l îmbrăţişeze. Încăpăţînarea ce-o simţea în glasul ţăranului parcă-l înălţa şi-n acelaşi timp îi adîncea picioarele în pămînt ca nişte rădăcini pe care nici o putere nu le poate nimici.

„Aici e nădejdea! se gîndi Titu. Nici eu, nici Virginia, nici Grofşoru, nici unul n-avem rădăcini adevărate şi nu suntem în stare să ne îndîrjim şi să suferim. Pe noi vînturile ne aruncă de ici-colo. De aceea tot ce facem e păpuşerie. Numai ei ştiu să se jertfească pentru pămînt, căci numai ei simt că pămîntul e temelia..."

Din clipa aceea însă se simţi fără rost şi străin în Luşca. Ce mai caută el printre luptătorii aceştia tăcuţi, neobosiţi? Aici nu e loc pentru visători. Nici aici, nici în Pripas, nicăiri în toată împrejurimea. În bătălie e nevoie numai de oameni oţeliţi. Ceilalţi sunt ameninţaţi să trăiască din compromisuri, să-şi rupă încetul cu încetul cîte-o bucăţică din suflet ca să se potrivească nevoilor zilnice... Şi deodată dorinţa de a pleca în Ţară îi răsări poruncitoare. Acolo e locul lui... Teama de necunoscut, care-i strînsese inima pînă acum cînd se gîndea să treacă dincolo de Carpaţi, îi dispăruse.

— Am să plec în România, domnişoară, spuse în aceeaşi zi Eugeniei. Curînd, foarte curînd o să plec... Doar să-mi strîng ceva bănişori de drum...

De aci încolo trăi numai cu speranţa aceasta, mîngîind-o şi împodobind-o zi cu zi. Îşi făcu socoteli de cîţi bani îi trebuie şi nu mai cheltui nimic, punîndu-şi la o parte toată lefşoara ce o primea de la Cîntăreanu. Astfel se apropie Crăciunul... Numărîndu-şi economiile văzu însă că nici în trei ani nu va putea aduna aici suma trebuincioasă. Atunci, aflînd că în Măgura a fost ales notar Alexe Căldăraru, un prieten al lui din liceu, îi scrise cîteva rînduri. Răspunsul veni prompt: condiţii incomparabil mai bune ca în Luşca. Înainte însă de-a trece în Măgura, îl lovi dorul să se ducă pe acasă. Nenorocirile tatălui său le cunoştea şi simţea nevoia să le împărtăşească măcar cu vorba. În ziua plecării din Luşca, domnişoara Eugenia îi spuse că

Virginia Gherman s-a logodit cu plutonierul de jandarmi. Titu se duse totuşi la dînsa să-şi ia rămas bun. Şi, felicitînd-o cu glas banal, se gîndi: „Cine ştie? Dacă n-aş pleca, poate că m-aş însura în cele din urmă şi eu cu o unguroaică..."

6

Titu sosi acasă tocmai cînd bătrînii îi simţeau lipsa ca să le dea o soluţie într-o chestie pe care o dezbăteau de mult fără a putea cădea la învoială. Herdelea avea să înceapă slujba la Grofşoru la întîi ianuarie. Dar cum să meargă dînsul din Pripas pînă în Armadia, în fiecare zi, fie ger, fie ninsoare, fie vreme bună, să stea acolo pînă după-amiazi tîrziu şi să se întoarcă iar acasă? Negreşit, Zăgreanu aşa făcea, dar Zăgreanu e un băiețandru de douăzeci şi doi de ani, pe cînd Herdelea a bătut cincizeci şi alergătura aceasta l-ar doborî în cîteva luni, de tot. Să se mute singur în Armadia şi să lase pe dăscăliţă singură în Pripas, ar însemna cheltuială dublă. Dacă s-ar muta cu totul în Armadia, cum ar rămîne casa aici? „Pămătuful" poate că numai atîta aşteaptă, ca să pună mîna pe ea, fiindcă Herdelea s-a încrezut în cuvîntul şi prietenia lui, şi a clădit-o pe loc străin.

— Ce mare chibzuială! zise Titu îndată. Nu mai sta pe gînduri de loc, ci du-te chiar astăzi la Belciug, arată-i împrejurările şi cere-i să faceţi hîrtiile trebuincioase! Nu-mi închipuiesc să fie atît de hain să te refuze tocmai acum cînd eşti la aman...

Herdelea se codi puţin, că nu mai vorbesc împreună de atîta vreme, că n-are să facă nici o ispravă, că mai bine ar merge Titu pe care-l iubeşte ponihosul... Dăscăliţa însă tăbărî cu gura asupra lui şi trebui să-şi ia inima în dinţi să pornească.

Belciug trăia acuma într-o bucurie continuă. Temelia noii biserici o pusese astă-primăvară, precum nădăjduise. În cursul verii s-au ridicat pereţii şi turnul, iar pînă să dea ploile de toamnă s-a pus şi coperişul de tinichea lucitoare. Visul vieţii lui se împlinea văzînd cu ochii. Era o izbîndă mare, datorită numai străduinţelor lui neobosite. Mulţumirea nemărginită parcă-l înzdrăvenise şi trupeşte: mai făcuse puţină carne, obrajii i se mai coloraseră... De Herdeleni însă nu mai voia să audă. Îi ştersese din suflet, ca şi cînd nu i-ar fi cunoscut niciodată. Doar trecînd pe dinaintea casei i se reaprindea ura, amintindu-şi cum l-au jicnit. Mai aştepta procesul pentru insultă, care să pedepsească şi pe dăscăliţă, căci pe Herdelea mîna lui Dumnezeu l-a ajuns cum nu se poate mai rău.

Se miră şi se înfurie cînd îi bătu învăţătorul la uşă, dar îl primi totuşi cu zîmbetu-i obişnuit, zicîndu-i cucernic:

— Ce-i, Zaharie? Ai mai venit pe la mine?

— Bine, Ioane, bine, tot bine, răspunse Herdelea ruşinat.

Vorbiră întîi de noul învăţător pe care Belciug îl lăudă mult, deşi nu-i plăcea fiindcă nu era atît de cuviincios cum s-ar fi crezut să fie un tinerel fără nici un merit deosebit, afară că a învăţat ceva carte. Cînd Herdelea pomeni de casă, popa tăcu, puse ochii în pămînt şi-şi mîncă unghiile cîteva minute.

— De ce te pripeşti, Zaharie? zise pe urmă tot blînd. Mai e vreme... Parcă fugim noi din Pripas?

— Nu-i lucru mare şi pe mine mă scapi de o grije...

— Dacă ar atîrna numai de voința mea, n-aș șovăi, Zaharie, vezi tu bine... Dar locul e al bisericii, știi. Pot eu să împart averea bisericii?

— Tu să vrei, Ioane, că biserica...

— Mai îngăduie, Zaharie, mai ai răbdare!... Ce-ți pasă ție, dacă eu nu zic nimic și închid ochii? făcu Belciug cu o privire în care Herdelea citea o amenințare ascunsă. Nu mă pot obliga... mi-e peste puțină, frate Zaharie!

Se despărțiră tot zîmbind, dar cu mai multă ură în suflet. Preotul își zicea că mai bine dăruiește locul oricărui țăran, decît să rămînă în stăpînirea familiei dușmanilor lui ticăloși. Herdelea ar fi fost în stare să-i dea cu parul în cap omului care umblă să-i fure rodul muncii lui de ani de zile.

Boboteaza risipi orice nădejde de apropiere. Familia Herdelea aștepta să vie Belciug cu crucea și cu Iordanul, după datina creștinească. Preotul, începînd din cellalt capăt al satului, ajunse după-amiazi în Ulița Mare. Îl văzură intrînd la primarul Florea Tancu, apoi la Glanetașu, apoi ocolind casa învățătorului și trecînd la Macedon Cercetașu, apoi îndepărtîndu-se iar...

— Uite că nu vine la noi, murmură doamna Herdelea speriată întîi.

O indignare fără margini se încinse în casa învățătorului.

— Asta-i nemaipomenit! se cruci Titu. Un preot cumsecade nici n-ar visa asemenea murdărie!

— Acuma însă nu-l mai iert! se legătui Herdelea furios. Nu-l iert nici mort! Chiar azi am să-l reclam la episcopie... În toiul verii are să vie cu crucea, afurisitul!... De minunea lumii am să-l fac!

Învățătorul se așeză îndată să scrie plîngerea. Ochelarii îi tremurau pe nas de mînie. Doamna Herdelea și Titu ocăreau cu înverșunare.

— Lăsați-l pe mîna mea! strigă Herdelea de la masa de scris. Ne-a făcut el pocinogul, dar și eu am să-l joc să mă pomenească... Și să poftească să se atingă de casă, că-i arăt eu lui cine-s eu! Să poftească mortăciunea! Închid, pun lacăte și sigilii, și să îndrăznească să intre în lipsa noastră, să îndrăznească. Porcul și cîinele de „Pămătuf“!

7

„Uite viața! se gîndi Titu văzînd necazurile ce se grămădeau pe capul tatălui său, gata să-l strivească. Groaznică-i viața și neîndurătoare!“

Parcă de-abia azi înțelegea aievea chinurile și zbuciumările mărunte care, amestecate, înșirate și neașteptate, alcătuiseră totdeauna rostul părinților lui în lume. Încrederea lor, veșnic nouă și nezdruncinată, i se părea eroică și totuși îl umplea de milă. Lupta aceasta umilă și spinoasă, necontenită și fără nici o țintă, cu aceleași poticniri și aceleași speranțe, îl spăimînta. Se gîndea ce-ar fi dacă, într-o bună zi, tatăl său ar vedea deodată limpede, ar pătrunde zădărnicia sforțărilor lui istovitoare?

Se despărți îndurerat, sărutîndu-le mîna cu evlavie ca unor păstori neprihăniți. Iar ei erau mulțumiți că feciorul pornește serios pe calea vieții.

Plecă spre Măgura cu căruța lui Ion, o căruță nouă, cu doi cai buni, primiți de curînd de la socrul său. Pe drum, Ion îi povesti cu mare mîndrie cum a biruit pe Vasile Baciu.

— Dacă nu m-ai fi învăţat dumneata, domnişorule, rămîneam mai rău ca un ţigan! sfîrşi ţăranul întorcînd capul spre Titu cu o privire recunoscătoare.

— Adică cum te-am învăţat eu? făcu tînărul uimit.

— Vai de mine, mi se pare că dumneata ai uitat de tot? zise Ion. Nu ţii minte cînd mi-ai spus, ehe, acu-s doi ani aproape, că trebuie să silesc pe badea Vasile să-mi dea pe Ana?

Titu tresări. Niciodată nu se gîndise că o vorbă aruncată la întîmplare poate stîrni o întorsătură în viaţa unui om. Purtarea lui Ion faţă de Ana şi Vasile Baciu i se păruse urîtă şi neînţeleasă.

— Dar socrul tău?... Îl lăsaşi sărac? întrebă dînsul, simţindu-se complicele tuturor nesăbuinţelor lui.

— Tot pămîntul e al meu, domnişorule! rînji Ion cu mulţumire pătimaşă. Cît pămînt!... Numai să-mi dea Dumnezeu sănătate să-l stăpînesc, că-i al meu!

Patima din glasul lui înfioră pe Titu. Îndîrjirea, egoismul şi cruzimea cu care omul acesta a urmărit o ţintă, fără să se uite în dreapta sau în stînga, îl înfricoşau, dar îl şi mişcau. Se gîndi la şovăirile lui din vremea aceasta, la zigzagurile neputincioase, la alergările lui după ţeluri de-abia întrezărite, şi se simţi mic în faţa ţăranului care a mers drept înainte, trecînd nepăsător peste toate piedicile, luptînd neobosit, împins de o patimă mare. El se frămîntă cu dorinţe nelămurite, făureşte planuri peste puterile lui, trăieşte cu visuri fermecate, şi alături de dînsul viaţa înaintează vijelios. Un simţimînt de slăbiciune îi strînse inima.

— Numai o pasiune puternică, unică, nezdruncinată dă preţul adevărat vieţii! murmură dînsul întristat şi dîndu-şi seama că el n-a fost în stare să urmărească fără preget o singură ţintă.

8

Vremea se dezmorţea. Iarna, istovită ca o babă răutăcioasă, se zgîrcea mereu, simţind apropierea primăverii din ce în ce mai dezmierdătoare. Haina de zăpadă se zdrenţuia dezvelind trupul negru al cîmpurilor.

Ion de-abia aşteptase zilele acestea. Acuma, stăpîn al tuturor pămînturilor, rîvnea să le vadă şi să le mîngîie ca pe nişte ibovnice credincioase. Ascunse sub troienele de omăt, degeaba le cercetase. Dragostea lui avea nevoie de inima moşiei. Dorea să simtă lutul sub picioare, să i se agaţe de opinci, să-i soarbă mirosul, să-şi umple ochii de culoarea lui îmbătătoare.

Ieşi singur, cu mîna goală, în straie de sărbătoare, într-o luni. Sui drept în Lunci, unde era porumbiştea cea mai mare şi mai bună, pe spinarea dealului... Cu cît se apropia, cu atît vedea mai bine cum s-a dezbrăcat de zăpadă locul ca o fată frumoasă care şi-ar fi lepădat cămaşa arătîndu-şi corpul gol, ispititor.

Sufletul îi era pătruns de fericire. Parcă nu mai rîvnea nimic şi nici nu mai era nimic în lume afară de fericirea lui. Pămîntul se închina în faţa lui tot, pămîntul... Şi tot era al lui, numai al lui acuma...

Se opri în mijlocul delniţei. Lutul negru, lipicios, îi ţintuia picioarele, îngreuindu-le, atrăgîndu-l ca braţele unei iubite pătimaşe. Îi rîdeau ochii, iar faţa toată îi era scăldată într-o sudoare caldă de patimă.

Îl cuprinse o poftă sălbatecă să îmbrățișeze huma, să o crîmpoțească în sărutări. Întinse mîinile spre brazdele drepte, zgrunțuroase și umede. Mirosul acru, proaspăt și roditor îi aprindea sîngele.

Se aplecă, luă în mîini un bulgăre și-l sfărîmă între degete, cu o plăcere înfricoșată. Mîinile îi rămaseră unse cu lutul cleios ca niște mănuși de doliu. Sorbi mirosul, frecîndu-și palmele.

Apoi încet, cucernic, fără să-și dea seama, se lăsă în genunchi, își coborî fruntea și-și lipi buzele cu voluptate de pămîntul ud. Și-n sărutarea aceasta grăbită simți un fior rece, amețitor...

Se ridică deodată rușinat și se uită împrejur să nu-l fi văzut cineva. Fața însă îi zîmbea de o plăcere nesfîrșită.

Își încrucișă brațele pe piept și-și linse buzele simțind neîncetat atingerea rece și dulceața amară a pămîntului. Satul, în vale, departe, părea un cuib de păsări ascuns în văgăună de frica uliului.

Se vedea acum mare și puternic, ca un uriaș din basme care a biruit, în lupte grele, o ceată de balauri îngrozitori.

Își înfipse mai bine picioarele în pămînt, ca și cînd ar fi vrut să potolească cele din urmă zvîrcoliri ale unui dușman doborît. Și pămîntul parcă se clătina, se închina în fața lui... •

Capitolul X

ȘTREANGUL

1

Herdelea găsi o locuință bună și ieftină în Armadia, cu cerdac și cu grădiniță, în casa lui Ghiță Pop, scriitorul de la judecătorie, și astfel îndată după Bobotează se mutară cu tot calabalîcul, seara „ca să nu mai vadă străinii toate boarfele“, cum zicea dăscălița. Căsuța lor din Pripas rămase goală și părăsită ca un sărman cadavru necunoscut.

Pînă se obișnuiră puțin, se visau mereu în Pripas și se întristau deșteptîndu-se într-o odaie străină. Li-e erau mai dragi țăranii din Pripas care se abăteau pe la dînșii cînd veneau prin Armadia. Îi întrebau nesățioși de noutățile de acasă și ascultau cu pasiune: că feciorul cel mai mare al lui Trifon Tătaru, care s-a întors astă-toamnă din cătănie, umblă să se însoare, că George al lui Toma Bulbuc s-a și logodit cu Florica vădanei lui Maxim Oprea, că copilul lui Ștefan Ilina și-a scrîntit piciorul pe lunecușul de la poartă, că dascălul cel nou pune pe copii să vorbească numai ungurește și-i snopește rău dacă-i aude românește, așa că bieții de ei stau ca mieii prin ogra-

da şcoalei şi nu pot vorbi... Chiar şi doamna Herdelea, căreia nu-i plăcea să se coboare între prostime, acuma îi primea cu inima deschisă ca pe nişte neamuri scumpe, rîdea cu ei, îi poftea să şeadă pe scaunele cele bune, nu se uita că-i murdăresc scoarţele cu opincile lor năclăite de noroaie, se plîngea şi ocăra Armadia şi pe cei ce au silit-o să-şi părăsească ea odihna şi liniştea din Pripas.

Herdelea avea cam mult de lucru, dar muncea bucuros, căci, în afară de leafă, Grofşoru îi trecea şi unele venituri mai mici, încît nu se pomenea zi să nu sosească strălucitor de la birou, să arunce pe masă banii cîştigaţi, strigînd cu mîndrie:

— Na, băbucă! Eşti mulţumită?

Mulţumirea lor cea mare însă era Grofşoru. Herdelea nu mai contenea cu remuşcările că s-a purtat atît de rău cu cel mai bun om din lume. De altfel şi Grofşoru îl îndrăgi, aievea, mai ales convingîndu-se că e un muncitor priceput şi harnic. Uneori însă, mai în glumă, mai în serios, tot îi zicea „renegatule", ca o imputare pentru trecut.

— Lasă, domnule avocat, că mai sunt alegeri! Nu mori d-ta pînă nu te facem deputat! răspundea Herdelea cu căinţă şi făgăduinţă.

Grofşoru atunci zîmbea măgulit, căci într-adevăr aştepta mult alegerile viitoare. Era suflet milos. Nenorocirea învăţătorului, după ce îl cunoscu mai bine, îl mişcă adînc. Începu să povestească tuturor păţania lui, înflorită, împodobită, naţionalizată. Herdelea deveni curînd „martirul", „inimosul apărător al ţăranilor", „victima răzbunării ungureşti". Mulţi îl opreau pe stradă, îi strîngeau mîna puternic şi-i şopteau:

— Am auzit, mi-a spus Grofşoru ce-ai tras... Of, cîinii, cîinii!

Se bucura el, dar totuşi clatina trist din cap, căci toate acestea nu-l împiedecau de a fi suspendat din învăţămînt, de a fi nevoit să-şi lase în voia soartei căsuţa lui, de a munci din greu pentru o bucăţică de pîine şi de a-şi vedea primejduită liniştea bătrîneţelor.

Cînd sosi noul termen de judecată cu Belciug, Herdelea vru să ia iarăşi un certificat medical precum că pîrîta d-na Herdelea e bolnavă şi nu se poate prezenta. Grofşoru însă, căruia îi povestise şi neruşinarea de la Bobotează, îl sfătui dimpotrivă, strigînd:

— Lasă-l să ne judecăm, să ţi-l scutur de să te ţie minte!

Şi, într-adevăr, Grofşoru îl suci şi-l învîrti pînă ce Belciug făcu feţe-feţe, înghiţind în sec, iar în cele din urmă declară singur că-şi retrage plîngerea. Apoi cînd avocatul arătă pe reclamant ca o fire răzbunătoare, care în ciuda obligaţiilor sale preoţeşti, nu s-a dus cu sfînta cruce în casa unor buni creştini, pentru care faptă de altfel va trebui să dea socoteală autorităţilor bisericeşti competente, d-na Herdelea se aprinse atît de mult că nu se stăpîni să nu murmure chiar în faţa judecăţii:

— Pămătuful!

Grofşoru îndemnă apoi pe Herdelea să n-aibă grijă nici în privinţa sentinţei de la tribunal. Se însărcinează el să-l scoată ca lamura. Suspendarea e un moft. Ba e şi o onoare să fii suspendat pentru îndeplinirea unei obligaţii naţionale, cum este apărarea ţăranului oropsit. A avut noroc judecătorul că s-a transferat, altminteri o păţea urît de tot pînă la sfîrşit, căci prea a fost ticălos şi voise s-o ia razna, ungureşte. Şi fiindcă Herdelea, ca omul păţit, se îndoia şi nu credea, Grofşoru se înfuria, se jura şi striga că

„să-i taie mustăţile dacă n-are să-l facă achitat de orice pedeapsă". Însemnătatea acestei promisiuni lua proporţii ştiindu-se în toată Armadia că Grofşoru ţinea la mustăţi mai mult decît la lumina ochilor, că în fiecare zi venea acasă la dînsul bărbierul să i le spele, să i le ungă cu pomăduri, şi să i le frizeze şi să le răsucească.

La vreo lună după ce se stabiliră în Armadia, sosi şi Ghighi din Vireag, de la Laura care născuse o fetiţă. Ghighi se înduioşă puţin c-a rămas pustie căsuţa din Pripas, dar apoi se împăcă repede. Aici îşi vedea zilnic prietenele de sindrofie, se ducea pe la ele, veneau ele pe la ea; de asemenea tinerii Armadiei o puteau vedea mai des,o înconjurau, o complimentau, îi mai dădeau cîte-o serenadă... La serata dansantă de la sfîrşitul lui februarie se duse împreună cu bătrînii şi petrecu admirabil. Zăgreanu îi dădu tîrcoale toată vremea şi, măcar că la început ea a fost rece cu dînsul, ca unul care e vinovat în nenorocirea familiei, în cele din urmă se convinse că e băiat cult, aşezat, drăguţ şi cavaler, ceea ce recunoscu şi doamna Herdelea.

De cînd sosi Ghighi începu de altfel şi Zăgreanu să vină mai deseori pe la Herdelea să-i ceară sfaturi şi îndrumări în chestiuni de şcoală şi, fireşte, la sfîrşit, nu uita să mai stea de vorbă şi cu domnişoara devenind foarte melancolic şi suspinînd în răstimpuri.

De altfel Ghighi, cît stătuse la sora ei, se schimbase, se făcuse adevărată fată mare, deşi încă n-avea douăzeci de ani. Crescuse, se împlinise, pierduse copilăria şi-şi păstrase veselia comunicativă. Ochii ei albaştri însă luceau mai puternic şi parcă ascundeau dorinţe nelămurite... Povestea bătrînilor cu mare însufleţire viaţa fericită şi armonioasă ce o duce Laura

cu Pintea. În patru luni şi jumătate nu i-a auzit niciodată certîndu-se, nici baremi neînvoindu-se. George e delicat, iar Laura nu-i iese din vorbă şi a ajuns să-i ghicească şi gîndurile. Fetiţa le-a botezat-o protopopul din Baia-Mare; i-au zis Maria, după numele d-nei Herdelea. La vară au să vie negreşit prin Armadia, ca pe urmă să meargă cu toţii la băi la Sîngeorz, unde e vorba să sosească şi rudele din România.

2

Mîndru şi mulţumit ca orice învingător, Ion simţea totuşi un gol ciudat în suflet. Se gîndea şi plănuia cum să-şi muncească moşia şi în aceeaşi vreme inima îi umbla parcă aiurea, cercetînd, adulmecînd neliniştită... Apoi cînd prinse de veste că se mărită Florica văduvei lui Maxim cu George Bulbuc, îl zgudui un fior de durere. „Cum se mărită şi de ce?" îşi zise furios ca şi cînd cineva i-ar fi furat cea mai bună şi mai mare delniţă de pămînt.

În vălmăşagul goanei după moşie nu se mai sinchisise de nimeni şi de nimic în lume. I se păruse că nici nu se poate întîmpla altceva şi că tot satul trebuie să stea în loc, să ia parte sau cel puţin să privească la lupta lui cumplită. Acum se mira şi se mînia văzînd că oamenii şi-au căutat de nevoile lor precum şi-a căutat el de-ale lui, că lumea şi-a urmat mersul ei parcă el nici n-ar fi fost.

Se cutremură ca deşteptat dintr-un vis. Îşi aduse aminte cît i-a fost de dragă odinioară Florica şi nu pricepea de ce vrea dînsa să se mărite cu altul, cînd el e aici şi o iubeşte ca şi atunci? Îşi reamintea cum i-a spus în noaptea nunţii, că tot ea i-e dragă ş-apoi

totuşi nici nu s-a mai gîndit pe urmă la ea, ca şi cînd ar fi înghiţit-o pămîntul... Păreri de rău îi rodeau inima. Îi trecea prin creieri să alerge la Florica, să-i spună că tot dragă i-a rămas şi să-i poruncească să nu se mărite... Dar se dezmeticea ruşinat. Om însurat, cu copil, l-ar huidui lumea şi l-ar alunga Florica... Ei, dacă n-ar fi Ana...

Druştile şi colăcarii veniră să-l cheme la nuntă şi el făgădui bucuros că va merge de bună seamă.

Însurătoarea feciorului lui Toma cu o fată săracă lipită stîrnise de altminteri vîlvă în Pripas. Mai ales tocmai calicii îi ocărau că ia o calică şi spuneau în gura mare că George are să pape repede averea bătrînului. Toma auzea zvonurile şi răspundea neîntrebat:

— Eu nu mă bag, nu mă amestec... Parcă eu am să trăiesc cu ea? Eu i-am spus totdeauna. Dragul tatii, fă ce vrei şi ce-ţi cere inima. Că noi la avere nu ne uităm, c-avem slavă Domnului, şi nu sîntem muritori de foame... Dacă-i place lui fata şi i-e dragă, să fie sănătoşi. Că decît să trăieşti cu o ciumă-n casă, mai bine să te arunci în Someş cu capul în jos...

George nu-şi încăpea în piele de mîndrie. Avea mulţumirea, ce-l măgulea grozav, că a cucerit pe Florica şi însurătoarea i se părea încoronarea unei biruinţi nemaipomenite.

De cînd se cununase Ion Glanetaşu cu Ana, el rămăsese fruntea flăcăilor, ceea ce-l răsplătise puţin pentru înfrîngerea ce o suferise atunci. Deşi ar fi fost timpul să se însoare şi dînsul, nu se putea hotărî. Tatăl său îl zorea, iar el amîna mereu, ca să se bucure în tihnă de plăcerea de-a fi călăuza tineretului în bine şi-n rău, la petreceri şi la bătăi. De altfel spunea cu fală că nici o fată din sat nu-i destul de vrednică de dînsul. Fără să-şi dea seama, vorbea chiar

adevărat. Căci, ca să-i placă vreuna, trebuia întîi să vadă că place şi altuia, şi că luînd-o pricinuieşte necaz cuiva.

Toamna trecută însă George primise o lovitură în mîndria lui de cap al tinerimii. Atunci se întorsese de la oaste Nicolae Tătaru, feciorul lui Trifon, voinic aspru la înfăţişare şi blînd la inimă. Era băiat cu învăţătură: umblase trei ani la liceul din Armadia şi nu continuase fiindcă repetase de două ori clasa a doua. Din şcoală rămase totuşi cu dragostea de carte şi, cînd a crescut mai mare, s-a abonat la *Foaia poporului*, săptămînală, din care citea dumineca, pe prispă, părinţilor şi vecinilor dornici de a afla ce se petrece prin lume. În armată a înaintat sergent şi se fălea că i-ar fi propus însuşi căpitanul să se reangajeze. Venise mai dezgheţat din cătănie, vorbind mai răspicat, parc-ar fi comandat mereu, umblînd ca bradul şi avînd veşnic pe limbă cîte-un *also* şi cîte un *marş* sau *ruic* prin care uimea pe flăcăii şi chiar pe bărbaţii din sat. Macedon Cercetaşu îl îmbrăţişa în fiecare duminecă la cîrciumă şi se plîngea că feciorul lui a fugit de trei ori de la oştire, de-l face de rîsul lumii. Cu toate acestea Nicolae era aşezat, potolit şi se gîndea să se însoare cît mai curînd, deoarece cei de vîrsta lui aveau şi copii. Dar, pentru că avea vreo şase fraţi mai mici ca dînsul, căuta o fată cu zestre, la care să se poată muta, ca să-şi uşureze părinţii. Pînă să găsească ce dorea, se ţinea de Florica văduvei lui Maxim, cu care-ţi era mai mare dragul să te arăţi la horă, fiind frumoasă şi deşteaptă, deşi ca degetul de golaşă.

George simţi curînd că i se întunecă steaua din pricina lui Nicolae. Şi atunci, ca să-i dea o lovitură zdravănă, văzîndu-l că umblă cu Florica şi zvonindu-

se chiar c-ar fi vorba s-o ia de nevastă, se hotărî repede, o peţi şi făcu îndată tocmeala, vesel că i-a suflat-o.

Florica se topea de fericire. Nu nădăjduise ea niciodată norocul să o ia feciorul unui „bocotan" ca Toma Bulbuc. Cum împlinise douăzeci de ani şi, afară de nişte boarfe, zestre n-aducea, s-ar fi agăţat bucuroasă de oricine, numai să se vadă la casa ei.

Nunta se făcu în casa cea nouă a lui George, zidită anume pentru dînsul. Trei popi slujiră la biserică, iar Toma nu s-a lăsat pînă nu i-a oprit pe toţi şi la ospăţ, izbutind chiar să îmbete leucă pe cel din Sărăcuţa, cu bere, căci cumpărase înadins trei butoaie pentru feţele spălate. Naş mare a fost Stoessel care, ca notar, deşi ovrei, i se păruse tot ce se poate mai distins. Stoessel a venit cu brişca lui cea nouă, galbenă, împreună cu notăreasa şi cu toţi copiii, şi a stat toată noaptea, iar în talgerul miresei a zvîrlit o hîrtie de o sută coroane, nu ca popa din Sărăcuţa care a pus un biet zlot de argint şi încă văitîndu-se că biserica lui e cea mai săracă de pe valea Someşului.

George era foarte vesel şi mîndru, şi se uita din cînd în cînd la Nicolae Tătaru să-l surprindă cît e de supărat. Rotindu-şi însă privirea la oaspeţii preacinstiţi, întîlni deodată ochii lui Ion Glanetaşu, înfipţi ca nişte lipitori în Florica. Ochii aceştia dîrji, aprinşi şi tulburi îl spăimîntară şi parcă îi spuseră că dintr-înşii porneşte primejdia. Încercă să se bucure că Ion îi rîvneşte pe Florica şi vru să simtă o răzbunare pentru cele ce a trebuit să înghită odinioară din pricina lui. Dar nu izbuti să-şi împrăştie teama nici dînd de duşcă un pahar de rachiu. Numai întorcîndu-se la

Florica se mai linişti puţin, căci ea şedea cu ochii plecaţi şi plînşi, cum se cuvine unei mirese, şi doar pe buzele subţiate şi roşii îi juca un zîmbet de plăcere. Se gîndi să nu se mai sinchisească de Ion, şi totuşi îndată se pomeni iar pîndindu-l. Şi Ion nu-şi lua ochii de la mireasă, ca şi cînd i s-ar fi lipit de ea într-o sărutare atît de pătimaşă că nici o putere din lume să nu-i mai poată despărţi... Alături de el, George descoperi într-un tîrziu pe Ana, gălbejită şi uscată la obraji, şezînd ca pe ghimpi şi surîzînd ruşinată. Ea, întîlnind privirea mirelui, spuse ceva la ureche lui Ion care, fără a întoarce capul, mîrîi arătîndu-şi dinţii, ca un dulău gata să muşte. Zîmbetul pe faţa femeii se şterse o clipă, pentru a reveni însă îndată mai îngheţat.

Ana simţise de la începutul ospăţului că Ion pofteşte pe Florica. Odinioară s-ar fi prăpădit de durere; acuma numai o ruşine crîncenă îi ardea sufletul, că toţi oaspeţii o văd batjocorită... Şi, încetul cu încetul, ruşinea se schimbă într-o greaţă năbuşitoare. I se părea că toată lumea, cu tot ce e într-însa, se scufundă în nişte ape tulburi, atît de murdare încît scîrba singură pluteşte deasupra ei ca o iazmă otrăvitoare. Închidea ochii şi totuşi vedea neîncetat apa spre care o împingea o mînă grea, ca spre un liman care spală urmele şi părerile de rău.

În zori, mergînd acasă, cu picioarele de plumb, cu cizmele nouă, plîngînd pe zăpada înăsprită de ger, un frig înfricoşător îi îngheţa inima. Ion păşea rar, suflînd pe nări ca un taur lacom, cu capul în vînt pe care căciula stătea ţanţoşă ca o creastă neagră de cocoş. Mergea parcă pe ea nici n-ar cunoaşte-o, fără să-i arunce o privire... Amărăciunea o sugruma. Se pomeni

zicîndu-i tare, fără voia ei, încît se minună singură, auzindu-şi glasul:

— Am să mă omor, Ioane!

Bărbatul nu se uită la ea. Se înfurie însă deodată, ca şi cînd l-ar fi trezit dintr-un vis dulce.

— Da' omoară-te dracului că poate aşa am să scap de tine! mormăi apoi nepăsător, scoţînd pe gură şi pe nas fuioare albe de aburi, ca un balaur întărîtat.

Ana se cutremură. Se opri o clipă să răsufle. Pămîntul se învîrtea şi se legăna ca zguduit brusc din temelii. Şi parcă apa tulbure, greţoasă de adineaori se întindea peste tot, ameninţînd s-o smulgă şi pe ea, s-o arunce în vîrtejul fără fund. Întinse mîinile căutînd un reazăm care s-o apere de cutropire. Vru să strige ajutor şi buzele ei şoptiră desperate:

— Am să mă omor...

Dar nici nu-şi mai recunoscu glasul.

3

„Aş fi putut cîştiga şi mi-ar fi venit uşor s-o pedepsesc chiar cu temniţă... Dar cum să-mi pun eu mintea c-o muiere? Ajunge c-am speriat-o bine de tot, să se înveţe minte", îşi zise preotul Belciug după procesul lui cu d-na Herdelea, observînd că nu e furios, deşi a ieşit înfrînt.

De altfel, de cînd s-au mutat Herdelenii în Armadia, mînia lui împotriva lor parcă scăzuse, făcînd loc unei lîncezeli pe care nu putea s-o înţeleagă. Pînă atunci toate nenorocirile învăţătorului i se păruseră binemeritate şi se simţise mîndru c-a contribuit şi dînsul la stîrnirea lor, adăogînd, ca o culme egală cu excomunicarea, refuzul lui de-a intra cu sfînta cruce în casa

unde s-au urzit ticăloşiile împotriva slujitorului Domnului. Acuma însă începea să-şi dea seama că neînţelegerile dintre ei au pornit din deşertăciuni mărunte, aproape copilăreşti, şi-şi zicea că pedeapsa a fost poate prea mare pentru greşelile săvîrşite. „Poate c-am fost prea aspru, dar lecţia o meritau", se mîngîia dînsul în nopţile lungi de iarnă, cînd se zvîrcolea fără somn în aşternut.

Îşi amintea serile plăcute de-acum cîţiva ani. Herdelea venea şi jucau durac sau şedeau de vorbă pînă tîrziu, ca nişte fraţi. Alteori se ducea el la Herdelea şi jucau loton cu toată familia, pînă după miezul nopţii, pe nuci, sorbind cu poftă numeroase ceaiuri cu mult rom. Cînd s-a întors din Cluj, după operaţia de rinichi, fiind slăbit şi avînd mare nevoie de mîncare mai bună, d-na Herdelea îi trimetea în fiecare zi pe Ghighi, care era mititică, cu supă de găină şi cîte alte bunătăţi...

Amintirile bune i le întunecau însă, nu uneltirile de mai tîrziu ale Herdelenilor, ci învăţătorul cel nou pe care Belciug a ajuns foarte repede să-l numească în sinea lui „băiatul viclean şi renegat al unui ţăran de treabă"... Preotul vorbise numai de vreo cîteva ori cu Zăgreanu, dar îl şi catalogase. Tinerelul zîmbise, parcă ar fi vrut să-l ia de sus... Cu Herdelea făcuse Belciug o înţelegere să-şi adune într-o singură după-amiazi toate orele de religie, iar cînd n-avea vreme, să lase pe cîte-un băiat mai mărişor să citească din Catechism şi să păzească liniştea în clasă. În cea dintîi miercuri după prînz, venind la şcoală, Belciug găsi la masă pe Zăgreanu, cu ceasornicul dinainte, întîmpinîndu-l cu „ai întîrziat binişor, domnule părinte". Ba mai stătu în spinarea lui toată vremea, ascultînd cum face lecţia, ca un controlor. Preotul se supără, înverzi, asudă,

se gîndi mereu să-l ia de guler şi să-l scoată afară, dar se stăpîni şi doar la plecare nu-i dădu mîna. Peste cîteva săptămîni, avînd o întrevedere cu arhitectul noii biserici, Belciug uită de ora de religie. Spre seară se pomeni acasă cu Zăgreanu care-l rugă politicos să nu mai lipsească... Cînd mai află apoi că veneticul vrea cu orice preţ să silească copiii să vorbească numai ungureşte, şi că pune la gloabă grea pe părinţii care nu-şi pot trimite odraslele la şcoală, preotul începu să regrete pe Herdelea.

Totuşi Zăgreanu şi Herdelea nu-l preocupau decît în unele ceasuri de plictiseală, căci altminteri trăia nişte vremuri fericite. În Uliţa Mare, pe locul cel mai frumos din sat, aproape de casa lui, zidurile noii biserici aşteptau doar primăvara ca să reînceapă lucrul, să se înfăptuiască deplin visul lui. Pînă atunci avea dese întîlniri, sfaturi şi chiar certuri cu arhitectul, un om încăpăţînat, cu o barbă lungă, stufoasă, care voia să ştie mai bine ca dînsul cum să împodobească iconostasul şi interiorul sfîntului lăcaş.

Ca o minune cerească, tocmai în clipele de greu zbucium, venise la dînsul o deputaţie de ţărani din Săscuţa să cumpere bisericuţa veche, s-o mute la ei. Belciug se cutremură de mîndrie, căci astfel dobîndea mai mult decît îi trebuia spre a acoperi toate cheltuielile clădirei cele noi.

— Mult m-am străduit şi Dumnezeu nu m-a lăsat! murmură el închinîndu-se cucernic. O, dacă toţi ar face ca mine, dacă fiecare ar face măcar atîta, cum s-ar înălţa neamul nostru în lume şi în faţa atotputernicului!

Belciug era român înflăcărat, dar fără paradă şi nevrînd măriri. „Îmi fac datoria în cuibul meu", îşi zicea cu o modestie bisericească în care dormea poate

şi o părere de rău. Sentimentele însă şi le păstra mai mult în suflet, ferindu-se să aibă ciocniri cu stăpînirea. Numai la petreceri îşi dădea drumul uneori, deşi a doua zi se căia că n-a pus lacăt gurii, cum scrie de altfel şi în cărţile sfinte.

Pînă a început clădirea bisericii, avusese obiceiul să spună că, după ce o va vedea sfinţită, va muri bucuros. Acuma îşi mai deschidea un termen: să-i dea Dumnezeu zile să poată vedea şi dînsul România, „mama visurilor noastre", pe urmă va muri împăcat. În aşteptarea morţii însă se cîntărea de cîte ori umbla prin Armadia şi, cînd se plîngea că n-are să mai trăiască mult, se supăra dacă îi băteai în strună. În schimb se însenina cînd i se spunea că e rezistent şi că are să înmormînteze tot satul pînă să-i vie lui rîndul. Atunci îşi mîngîia barba zbîrlită şi ofta cu ochii spre cer:

— Speranţe deşarte, vai, prea deşarte! Viitorul e în mîna lui Dumnezeu... Noi să vedem prezentul!

Prezentul lui erau socotelile bisericii cu arhitectul, grijile gospodăriei, slujba bisericească, Zăgreanu, Herdelea, sătenii...

Se necăji cînd îşi dădu seama că prea a început să se gîndească la Herdelea şi să întrezărească chiar putinţa de împăcare, dacă ar avea norocul să se mai reîntoarcă în Pripas.

„Atîta mi-ar lipsi acuma! se mînie căutînd să-şi împrăştie gîndurile acestea. Asta-mi lipseşte, vezi dumneata... Parcă de împăcări îmi arde mie azi..."

4

Numai dorinţa de-a strînge banii de drum îl înviora pe Titu în Măgura. De aceea muncea din răsputeri, silindu-se să-şi grăbească plecarea...

De altminteri nici n-ar fi putut face altceva în satul acesta aruncat pe o vale strîmtă, în creierii munților, cu casele răzlețite pe coaste. Cu Căldăraru a văzut repede că n-ar fi chip să lege nici un fel de înțelegere sufletească. Au fost ei tovarăși de bancă în liceul din Armadia, dar de atunci nu s-au prea văzut pînă acuma cînd Căldăraru era notar, însurat, înstărit, iar Titu un visător, cu capul plin și cu buzunarele goale... Apoi Căldăraru se schimbase de nerecunoscut. Mititel, voia să pară grav și serios, ca să-l respecte țăranii. Întrebuința sumedenie de pomezi ca să-i crească mustățile și era nenorocit că, fiind spîn, de-abia avea ici-colo cîte-o țepușă. Își scotea burta în afară și, pentru că din fire rămînea cam supt, își făcea vesta și pantalonii largi în brîu ca să pară mai gros și pîntecos. Ochii mici, vii, negri, i se învîrteau în orbite ca la veveriță. Vorbea tare și apăsat și se ferea ca de foc să rîdă în fața oamenilor. Era însurat de curînd cu fata subprimarului din sat, țăran bogat, care pusese umărul pentru alegerea lui Căldăraru, deși rivalii lui, mai bătrîni, fuseseră susținuți de însuși solgăbirăul Chițu. Toată familia socrului său îl privea ca pe un fenomen rar și și îl lăuda pretutindeni, speriindu-se mai ales că „e numai de douăzeci și șase de ani și e notar", parcă mai tîrziu ar fi fost menit să ajungă cel puțin fișpan.

Titu îi spuse din prima zi că vrea să plece în România și că a venit aci numai să-și adune cheltuiala de călătorie. Căldăraru ținu îndată să-l povățuiască să nu facă prostia de a pleca nicăiri ci să stea la dînsul, să cîștige o practică bună, apoi să-și dea examenele ce-i mai lipseau și să se înscrie la cursul de notari de pe lîngă universitate. Îi preamări apoi profesiunea

de notar comunal, neuitînd a se da drept pildă pe sine însuși, care a ajuns așa de bine prin muncă și stăruință. Titu se simți micșorat că prietenul său vrea să-i pozeze în ocrotitor, dar nu-i făcu imputare, ci își înteți doar hotărîrea de-a pleca mai repede.

În sufletul lui zbuciumările se liniștiră sub privegherea speranței. Din clipa cînd dorința vagă de-a trece dincolo s-a transformat în pasiune, viața i s-a ușurat, ascunzîndu-și parcă toate măruntișurile urîte. Visurile care pînă ieri clocoteau într-însul, căutînd să izbucnească neapărat și să schimbe realitatea, să cucerească pe toți și să-i facă să tresalte la fel, acuma stăteau sfioase în colțul cel mai cald al inimii lui, ca astîmpărate de un farmec atotputernic. Acolo le mîngîia în clipele de reculegere, le răsfăța și le ferea cu grije de ochii lumii neînțelegătoare. Și astfel năzuințele i se păreau mai prețioase și mai dragi, ca o comoară nestimată.

O dată Căldăraru, văzîndu-l retras și ursuz, vru să-l descoase. Titu îi răspunse verde:

— Ce să pricepi tu? Ce ideal să nutrești tu? Te-ai însurat, ești notar, ce-ți mai lipsește? Copii? Ai să faci, că doar nu-i așa mare lucru... Pe urmă? Idealul tău, dragă, e să fii apreciat de domnul solgăbirău. De aceea nu scapi nici o sîmbătă fără să-i trimiți daruri, de-aceea te iscălești „Kaldarar", de-aceea pui pe nevastă-ta să învețe ungurește și ai fi în stare să înveți ungurește și pe bietul tatăl-tău...

— Te rog, te rog, se umflă notarul. Eu sunt om cumsecade...

— De ce te superi?... Apoi parcă eu ce-ți spun? Tocmai pentru că ești prea cumsecade, faci ce faci. Și poate că bine faci... Dar dacă eu nu sunt în stare să fiu ca tine și ca miile de alții ca tine? Nu sunt, dragul meu,

și nu pot... Și vezi, de aceea eu n-am ce căuta nici aici, nici în alt județ, nicăiri în țara asta, ci trebuie să-mi iau lumea în cap.

După aceasta și altele, Căldăraru se căi că s-a încurcat cu un zăpăcit care nu știe să-l stimeze. I-ar fi căutat vreo vină și s-ar fi cotorosit de dînsul, dar Titu muncea cît șapte și-i duce în spinare toată cancelaria, încît n-ar fi fost ușor să-l înlocuiască.

Spre primăvară Titu primi o scrisoare de la Laura care-l umplu de bucurie. Îi spunea în scrisoare că la vară vor veni la Sîngeorz negreșit și rudele din România ale lui George. Se simți acuma atît de aproape de fericire încît îi venea să întindă mîna s-o strîngă în brațe.

5

De la nunta lui George Bulbuc, în ființa Anei se statornici o silă grea pentru tot ce o înconjura. Zilele i se păreau nesfîrșite și tulburi, asemenea apei care o ispitise atunci și al cărei miros înăbușitor îi rămăsese în nări ca o ispită. Simțea mereu că-i lipsește ceva și rîvnea din ce în ce mai mult o liniște mare. Se oprea deseori pierdută, cu brațele moarte, cu ochii aiurea, fără să vadă și fără să audă. Zenobia, cînd o surprindea așa, o ocăra că doarme în picioare și că pute locul de lene pe unde trece.

Nici o bucurie nu mai găsea în lume. Copilul începea a gînguri și semăna atît de bine cu Ion încît ea, care se îngrozea de bărbatul ei, îi ocolea privirea de frică să nu vadă într-însa ochii din noaptea ospățului, cei ce-au pătruns ca niște săgeți aprinse în carnea celeilalte femei. Apoi și Petrișor era rău, plîn-

gea mult pînă învinețea, iar cînd îi dădea țîța în gură, mușca sfîrcul cu gingiile parc-ar fi vrut să se răzbune că maică-sa n-a sărit mai curînd. Mîngîindu-l și hrănindu-l, Ana își zicea de multe ori: „Numai Ion e pricina..."

Își simțea inima seacă și goală ca o pungă zvîrlită într-o margine de drum de un trecător nepăsător. Încetul cu încetul și mintea i se stinse, parcă toate cutiuțele s-ar fi deșertat spre a lăsa locul slobod numai pentru două chipuri tot mai deslușite, care i se plimbau de ici-colo, greoaie, apăsătoare și dureroase, silindu-i sufletul să se împace cu ele și chiar să le îndrăgească: Avrum și Dumitru. Și amîndoi se arătau veșnic așa cum îi văzuse ultima oară: ovreiul cu ștreangul de gît, cu părul umed de sudoare, cu genunchii îndoiți sub scara din șură, iar moșneagul cu briciul deschis ca un compas și ridicat sus ca să nu se taie, și cu o falcă albă de spumă de săpun. Chipurile acestea o spăimîntau și îi stîrneau o întrebare pe care n-o putea îmbrăca în cuvinte și nici măcar n-o putea lămuri bine. Vedea doar limpede că oamenii, care au trăit și au suferit ca și dînsa, au păstrat în ochii reci atîta liniște și împăcare încît îi era parcă necaz că nu poate dobîndi și ea nepăsarea lor alinată.

Cînd se desprimăvără, Ana își făcu obiceiul de-a se duce în fiecare zi pe la tatăl ei, pe-acasă. Nu-și dădea seama de ce se duce și nici n-o întreba nimeni. Ion era bucuros că nu-i mai zbiară copilul în creieri și că nu mai e nevoie s-o vadă veșnic bosumflată ca o prevestire de rău... Vasile Baciu rareori schimba cîte-o vorbă cu dînsa; o afurisea însă că din pricina ei a trebuit să ajungă averea lui pe mîinile unui tîlhar care azi-mîine poate să-l scoată și din casă.

De la Glanetaşu pînă la tatăl ei, o postată bunişoară, Ana, cu copilul în braţe, mergea ca o nălucă, fără să se uite în dreapta ori în stînga, trecînd pe lîngă oameni fără să dea bineţe şi bolborosind cine ştie ce... Cei ce o întîlneau îşi făceau cruce; prin sat se şoptea că s-a smintit la minte sărmana femeie, iar unii mai miloşi ocărau pe Ion şi pe Vasile c-au bătut-o pînă au năucit-o de tot... Ea intra în casă, se învîrtea puţin, ca şi cînd ar fi căutat ceva pierdut demult, apoi se aşeza pe o laviţă, îşi alăpta copilul, mută, cu ochii în gol, pe urmă deodată se scula şi pleca precum venise.

O dată însă, mergînd spre casa părintească, un glas bîlbîit şi hodorogit o trezi din aiureală:

— Ana!...Ana!... Stai... Vino-ncoa!...

Femeia se opri speriată. Savista-Oloaga, în poarta ogrăzii lui Trifon Tătaru, îi făcea semne desperate cu mîna. Ziua era caldă, alintată de soare. Noroiul pe uliţă se zbicise. Ramurile pomilor, spălate de rugina iernii, îşi înverzeau mugurii.

Ana se miră văzînd pe Savista.

— Aici eşti? o întrebă.

— Aici... Venit dinadins pentru tine... Să-ţi spun, clefăi oloaga rînjind, dar cu privirea mînioasă şi dînd din mîini parc-ar fi vrut să se ridice în picioarele ei subţiri şi corcite.

Nevasta ştia că Florica, de cînd s-a măritat, luase pe Savista la dînsa. Ba auzise cum George s-ar fi lăudat către oameni că oloaga are să-i poarte noroc în casă, asta drept răspuns celor ce, voind să-şi bată joc, spuneau că Florica n-are zestre, afară dacă n-o strînge pe Savista, ca să-i cerşească pomana trecătorilor. „De ce s-o fi întors oloaga înapoi la Trifon Tătaru?" se gîndi Ana apropriindu-se.

Savista îi spuse ceva căscînd gura cît o şură, gîfîind şi silindu-se în acelaşi timp să-şi mulcomească glasul să n-o audă cumva cineva, deşi nu se zărea ţipenie de om prinprejur şi numai în şanţul de peste drum scormonea grohăind un mascur legat de-un picior cu sfoară de un par din gard. Ana asculta şi nu pricepea nimic.

— Mai rar, Savistă, murmură ea rugătoare.

Oloaga rosti rar două vorbe, dar apoi urmă mai repede şi mai bîlbîit. Din ce în ce însă îi lucea mai aprig privirea şi în colţurile gurii îi clăbuceau spume gălbui.

— Nu vie Ion... Poznă mare... Florica nu... George omoară, urlă dînsa foarte iute, ameninţînd cu pumnii şi învîrtind în orbite ochii aproape albi de holbaţi.

Apoi deodată Ana plecă, lăsînd pe Savista cu gura plină, zvîrcolindu-se în lămuriri aprinse. În urechile Anei pătrunsese „Ion, Florica, George" din care înţelese de ajuns. Oloaga însă se înfurie mai rău văzînd-o că se depărtează, şi răcni după ea scuturînd pumnii:

— Şi pe tine omoară, tîrfă... Tu laşi pe Ion...

Făcu o sforţare mare să se repeadă în urma Anei, dar picioarele betege îi rămaseră ţintuite pe loc şi doar cu faţa se plecă pînă-n pămînt, ţipînd mai gros:

— Ion vrea Florica... George omoară... Toţi, toţi, toţi!...

Ana nu mai auzea decît: „Ion, Florica, George"... Şi merse ca altădată drept înainte, pînă la casa în care a copilărit. Tatăl ei nu era acasă. Luă cheia de sub grindă, unde ştia că o ascundea, deschise uşa şi se

așeză pe laviță. Copilul se scîncea. Îl legănă puțin în brațe, apoi îi acoperi gura cu țîța.

Își simțea capul greu ca plumbul. În neștire strîngea la piept copilul care țocăia lacom. Se uita mirată prin casă parc-ar fi văzut-o întîia sau ultima oară. Nimic nu era schimbat.Patul, masa, lavițele, scaunul, dulapul cu vase, donița de apă, lampa spînzurată în tavan... Toate ca totdeauna. Numai cuptorul părea mai negru, cu gura-i mare, fără fund... Privind cuptorul, o săgeată îi trecu prin minte și deodată parcă s-ar fi întors înapoi pe o cale spinoasă... Parcă e întunerec beznă... Lespedea rece îi gîdilă talpa cum se suie pe cuptor și inima-i bate să-i spargă coastele... Se urcă încet să nu-i fîșîie cămașa, să nu deștepte pe tatăl ei care sforăie beat în pat... În culcuș e cald... O mînă bîjbîie, îi atinge glezna ușor și ea știe că e mîna lui Ion, căruia îi pîrîie oasele suind și lungindu-se lîngă ea... Și inima-i bate mereu... Cum îi bate...

Apoi deodată se cutremură și, dezmeticindu-se, își aduce aminte, fără să-și dea seama de ce, că îndată după nuntă, Ion s-a împrietenit ca un frate de cruce cu George, că merge deseori pe la dînșii, că veșnic se sfătuiesc împreună, la cîrciumă beau împreună, umblă și prin Jidovița împreună... De unde știe ea toate acestea? Habar n-are, dar știe sigur... i-a spus cineva... Chiar Ion a spus-o acasă Zenobiei, lăudîndu-se și lăudînd pe George...

Și atunci i se păru că gura cuptorului se cască mai mare și se apropie de ea. Copilașul scăpase sfîrcul sînului și scîncea... Ana se sculă brusc, încuie ușa, puse cheia bine. Din spate simțea amenințarea gurii uriașe, flămînde, încît nu mai îndrăzni să se uite înapoi.

Savista era tot unde o lăsase. Trecînd prin fața ei, o văzu cum scuipă și o auzi cum răcnește mai avan:

— Omoară George toți... Rușine... Hu... Huo!..

Ana însă se grăbea ca și cînd ar aștepta-o cineva acasă. Opincile ei plescăiau pe ulița uscată și soarele o frigea în spinare.

Cînd intră în ogradă, portița scîrțîi atît de jalnic că-i zgîrie inima. Ion cioplea o oiște, cu mînecile suflecate, hîcăind de cîte ori izbea cu toporul; se opri o clipă, se uită după ea și lucirea ochilor i se potoli văzînd-o, parcă s-ar fi întrerupt din vedenia celeilalte. Ana însă trecu pe lîngă el fără a întoarce capul. Ușa tinzii era deschisă, neagră: pe pragul de sus se prelingea o perdea de fum albastru. În casă, pe pat, se odihnea Glanetașu, cu fața-n tavan, cu gura căscată, horcăind. La vatră, Zenobia sufla în foc cu ochii roșii, umflați; zărindu-și nora, o luă îndată la ocări, dar neîncetînd de-a scormoni tăciunii și de-a sufla:

— Ai început să forfotești toată ziulica prin sat, tu nevastă... fuuuu... ffff... fff... și colea-s toate baltă... ff... Parc-ar fi din țigani, nu din oameni de omenie... Văd că nu mai ai... fffuufff... nici un pic de rușine... fff... nici obraz...

Femeia auzea vorbele și nu le pricepea rostul. Toate i se păreau ca prin vis. Stătu puțin în mijlocul casei. Copilașul gîngurea. Pe urmă, ca și cînd și-ar fi adus aminte, așeză copilul cu băgare de seamă la picioarele Glanetașului, îl îmbondori bine în cîrpe și-l închină de trei ori... Făcînd aceasta parcă iar uită ce vruse și iar rămase pierdută, cu ochii întrebători... Apoi tresări și ieși brusc în tindă, unde cotrobăi prin toate ungherele, foarte amărîtă că nu găsea ce căuta. Porni în ogradă și-n prag o lovi drept în față lumina vie

a soarelui primăvăratec, silind-o să clipească aiurită din ochi. Cu obrajii galbeni, supţi, cu nasul subţiat, cu barba ascuţită, părea însăşi desperarea. Îi venea să-şi frîngă mîinile şi nu putea... Un gînd nou îi răsări în creieri şi fugi drept în grajd...

Acolo, pînă să se obişnuiască cu întunerecul, bîjbîi puţin. Apoi văzu pe Joiana, vaca ei de zestre, cu spinarea osoasă şi cu şoldurile largi, ieşite afară ca două lopeţi, parcă veşnic ar fi fost flămîndă, şi cu ugerul atîrnîndu-i pînă aproape de pămînt. Joiana se uită la ea cu ochii mari, liniştiţi şi melancolici, ca şi cînd ar fi întrebat-o: ce vrea? Ana îi mîngîie şoldul, dar Joiana nemulţumită, întoarse capul şi-şi vîrî botul în rămăşiţele de ogrinji, suflînd puternic pe nări spre a împrăştia praful din fundul ieslelor...Alături rumega Dumana lui Ion, iar mai departe, tot pe mîna dreaptă, doi cai slăbuţi nechezau cu nădejde. În stînga erau boii, culcaţi, somnoroşi.

Ana însă întîrzia mereu. Se oprea, uitînd ce căuta, şi pornea iar doi paşi, reamintindu-şi. Ajunse la coteţul unde ţinuse viţelul pe care Ion l-a vîndut ca să plătească avocatului. Pe un stîlp, într-un cui de lemn, atîrna ştreangul nou-nouţ, cu care lega viţelul cînd îl alegea la muls. Luîndu-l şi întinzîndu-l în mîini, zîmbi cuprinsă de bucurie mare. Pe urmă se uită împrejur. Tavanul era foarte jos, aproape să-l atingi cu degetele, şi se odihnea pe grinzi groase, necioplite. Trecu capătul ştreangului pe după cea dintîi dinspre uşă, lîngă Joiana, şi îl legă cu un nod întreit. Lărgi bine laţul din celălalt capăt şi-i dădu drumul, privind cum se leagănă de ici-colo, din ce în ce mai uşor. Privind aşa îi apăru în minte din senin Avrum şi se miră că spînzuratul n-o mai spăimînta, ci parcă zîmbea straniu ca o chemare.

— O, Doamne fereşte, că şi eu... murmură Ana întorcîndu-se şi făcînd un pas, hotărîtă să iasă din întunerecul năbuşitor.

Printr-o crăpătură a uşii pătrundea o dungă de raze galbene în care jucau şi se întreceau mii de firişoare în toate culorile. De-afară auzi izbiturile de topor ale lui Ion şi un ciripit zgomotos şi certăreţ de vrăbii multe. Vru să mai facă un pas şi deodată văzu limpede în dunga de lumină pe Dumitru cu briciul în mînă, tremurînd ca şi cînd i-ar face semn... Speriată, se uită înapoi. Ştreangul nu se mai mişca; stătea drept, întins parcă de-o greutate mare. Cînd se gîndi de ce-o fi întins, desluşi în laţ capul lui Avrum, cu un rînjet care o înfurie.

Încet, tacticos, îşi scoase năframa şi o puse pe parul ce despărţea pe Joiana de Dumana. Se duse apoi furioasă sub ştreangul care-i venea pînă la ochi. Se întinse în vîrful picioarelor, prinse laţul cu amîndouă mîinile şi-şi vîrî capul. Se căzni mult să-şi potrivească funia pe gîtul gol, ţinînd cu o mînă ştreangul şi cu cealaltă laţul. Picioarele o dureau de cît stătuse încordată; simţea că e aproape să amorţească... Închise ochii şi încercă să nu se mai ţină cu mîinile de funie. De altfel nici nu mai putea de picioare; i se zgîrceau genunchii. Laţul se strîngea din ce în ce mai tare. N-o durea, dar i se părea că tot nu l-a potrivit bine şi-i era necaz că s-a pripit. Simţi o gîdilitură încît trebui să caşte gura şi ochii. Deodată îi trecu prin minte că acuma are să moară, se îngrozi şi vru să se întindă să atingă pămîntul, să fugă de moarte. Dar degeaba mişca picioarele, căci nu găsea nici un sprijin. Atunci se spăimîntă şi o cuprinse o înecăciune arzătoare. Limba i se umflă, îi umplu gura, încît trebui s-o scoată afară... Apoi un fior o furnică prin tot corpul. Simţi o plăcere

grozavă, ameţitoare, ca şi cînd un ibovnic mult aşteptat ar fi îmbrăţişînd-o cu o sălbătăcie ucigătoare... Încercă să ţipe, dar nu izbuti decît să horcăie de două ori înăbuşit... Se moleşi, lăsîndu-se să atîrne în voie. Ca o fulgerare îi mai trecu prin creieri noaptea, cuptorul, durerea, plăcerea... Pe urmă toate se încîlciră... Ochii holbaţi nu mai vedeau nimic. Doar limba creştea mereu, sfidătoare şi batjocoritoare, ca o răzbunare pentru tăcerea la care a fost osîndită toată viaţa...

Joiana, nemaisimţind nici o mişcare, întoarse capul şi se uită nedumerită. Dădu din coadă şi atinse cu moţul de păr poalele Anei. Şi fiindcă Ana rămase ţeapănă, Joiana îşi înfundă limba verzuie, apăsat, întîi într-o nară, apoi în cealaltă şi porni să rumege domol, plictisită....

De-abia într-un tîrziu se auzi glasul mînios al Zenobiei:

— Ană!... Măi Ană!... Vai, mînca-te-ar relele, puturoasă şi netrebnică! Că toată ziulica bate uliţele şi copilul mi-l lasă pe cap să urle şi să mă asurzească... Ană!... Fire-ai a dracului cu cine mi te-a făcut noră! Vedea-te-aş moartă să te văd, neruşinată şi...

— Mi se pare c-am văzut-o intrînd în grajd, mormăi Ion fără să se oprească din cioplit. Ia vezi c-o fi adormit acolo!

Zenobia se repezi şi deschise larg uşa grajdului. Lumina năvăli veselă înlăuntru... În aceeaşi clipă însă femeia sări la o parte îngrozită şi ţipînd ca din gură de şarpe:

— Tulai!... Ajutor!... Săriţi!... Ionică!... S-a spînzurat Ana!... Vai de mine şi de mine, tulai!... S-a spînzurat!...

Capitolul XI

BLESTEMUL

1

Cînd văzu Ion pe Ana moartă, simţi parcă o lovitură de ciocan în moalele capului. Stătu în faţa spînzuratei, uluit, strîngîndu-şi gura cu palma, şi o durere necurmată îi apăsa pe creieri, ca un bolovan. Acuma îşi aduse aminte ameninţarea ei din noaptea nunţii lui George cu Florica. Mila stranie, alcătuită din groază şi mirare, ce te cuprinde instinctiv în faţa morţii, îl zgudui o clipă.Dar pe urmă, obişnuindu-se puţin cu faţa schimonosită cumplit a femeii, îl munci întrebarea cum a putut el trăi aproape un an în acelaşi pat cu ea şi sfîrşi zicîndu-şi că bine a făcut că s-a omorît... După un răstimp însă se răsti la Zenobia, aproape fără să-şi dea seama:

— Unde-i copilul, mamă?... Vezi de copil!... Ia du-te la copil!...

Grija de copil îi umplu toată mintea şi nici nu-l mai părăsi.

Vasile Baciu veni spre seară, găsind pe Ana aşezată pe masă, scăldată, îmbrăcată, cu mînile încrucişate. Se uită lung la ea, înghiţi un nod ce i se urcase

în piept şi apoi schimbă cîteva vorbe cu Ion, dar fără să se privească în ochi. Zenobia însă îi povesti amănunţit cum a venit Ana din sat, cum a pus copilul pe pat, cum a ieşit afară, cum nici n-ar fi dat peste dînsa dacă nu plîngea copilaşul...

La prohod se adună mai tot satul, încît oamenii umpleau şi uliţa. Praporii fluturau alene în adierea de primăvară care ducea departe mirosul de tămîie şi aducea în schimb valuri de miros dulce de flori de măr. Cîte-o femeie izbucnea în plîns din cînd în cînd, iar preotul Belciug mormăia pe nas cîntecele de înmormîntare şi scutura mereu cădelniţa. Ion îngenunchea deoparte, Vasile de cealaltă parte a cosciugului, amîndoi cu capetele goale, plecate, ca nişte vinovaţi. Zenobia în genunchi ţinea copilul în braţe, legănîndu-l ca să nu se scîncească, şi se uita împrejur parcă s-ar fi mîndrit cu frumuseţea de îngropăciune. Glanetaşu, zdrobit, cu obrajii în palme, plîngea cu sughiţuri, bolborosind dureros:

— Draga tatii... Draga tatii...

Ion asculta ca prin vis cîntecele popii şi răspunsurile dascălului. Gîndurile lui rătăceau în zigzaguri stranii, sărind de la Ana la copil, apoi la Vasile Baciu, iar la moarta din sicriul de brad învălit cu zăbranicul aspru şi pe urmă deodată la Florica, revenind la copilul din braţele Zenobiei. Şi de cîte ori îi venea în minte copilul avea o tresărire de spaimă neînţeleasă.

Pe cînd preotul citea o rugăciune lungă, îşi aduse aminte că, înainte de-a scoate din casă coşciugul, au sosit aci George cu Florica, cu feţele triste, şi i-au spus că aşa a vrut Dumnezeu, dar omul să fie tare, că toate trec pe lumea asta... Privirea nevestei îl pironise într-una, posomorîtă şi doritoare şi plină de imputări, dar totuşi parcă răsfrîngînd asupra lui o dragoste mare, de-abia stăpînită. Lui i-a fost frică să nu bage de seamă George şi a plecat ochii... Iar acuma simţea privirea aceea în creieri, i se plimba în închipuire tot mai stăpînitoare, copleşindu-i inima de o amărăciune din care totuşi încolţeşte repede o nădejde nouă.

Pe la sfîrşitul prohodului, ridicînd ochii, întîlni peste coşciug privirea lui Vasile Baciu, care-l sfredelea cine ştie de cînd. Ion îngălbeni, încercă să plece iar capul şi nu mai putu. Privirea socrului său era ca a unui şarpe uriaş ce-şi ameţeşte prada înainte de a o înghiţi. În ochii lui însă Ion citi mai ales o întrebare, întîi întunecoasă, ş-apoi îndată limpede ca lumina zilei: „Unde-s pămînturile?... În pămînt se duc toate pămînturile..."

Atunci deodată îşi dădu seama de ce se gîndeşte el atîta la copil. Adică prin moartea Anei ar pierde tot şi degeaba s-ar fi luptat, dacă n-ar fi copilul... Adică numai în sufletul copilului ţine averea lui, numai cît ţine sufletul copilului ţine şi moşia... Vru să se uite spre Zenobia cu copilul, dar privirea lui Vasile nu-i dădea drumul şi începu să-l frigă şi să-l sfîşie, căci într-însa se vedea pe sine însuşi ca într-o oglindă: galben, speriat, tremurînd de frica ameninţării... Iar socrul său parcă avea faţa unsă cu un zîmbet batjocoritor de biruinţă.

Pînă s-a coborît în groapă sicriul Anei, ochii lui Vasile Baciu l-au urmărit neîndurători, izgonindu-i din suflet privirea Floricăi, făcîndu-l să uite tot, chiar prohodul însuşi, afară de copilul de care atîrna parcă toată soarta lui.

Întorcîndu-se de la cimitir, smulse copilul de la Zenobia, ca cuprins de teamă să nu i-l răpească cineva. Îl strînse la piept, acoperindu-l cu braţele-i osoase. Petrişor se scîncea, iar el îl ogoia ca o doică iscusită,

gîndindu-se mereu că duce în braţe tot pămîntul cîştigat cu stăruinţi şi zbuciumări atît de îndelungate. Oamenii care pînă acuma îl ocărau şi spuneau că din pricina lui s-a spînzurat Ana, văzîndu-l cu copilul se înduioşară şi-şi ziseră că nu poate fi vinovat el de moartea femeiei.

— Ia seama, ginere, să nu cadă bolnav nepoţelul! mormăi în urechea lui un glas răutăcios, cînd cotiră în Uliţa Mare.

Ion se cutremură şi ascunse copilul sub suman, parc-ar fi căutat să-l apere de privirea lui Vasile Baciu.

Apoi, după pomeni, se sfătui multă vreme cu maică-sa ce să facă cu copilul şi cum să-l îngrijească. Şi se mai linişti cînd Zenobia îl încredinţă că băieţelul e destul de mărişor, că tot era să-l înţarce azimîine, că mănîncă de toate, că are să crească cît muntele, numai zile să aibă de la Dumnezeu, şi că nici n-o să bage de seamă pînă s-o pomeni cu el mare şi bun de trimis cu vitele la imaş.

— Ia seama, mamă! zise Ion totuşi, răguşit. Ia bine seama, că mi se pare că Petrişor e cam plăpînd.

— Vai de mine, omule, dar nu-l vezi cîtu-i de roşcovan şi de voinic?

— Bine, bine... Dar dacă se îmbolnăveşte şi moare, Doamne fereşte, apoi să ştii că n-ai trai cu mine! Copilaşul ăsta-i viaţa mea, mamă!

— Proclet mai eşti, Ionică şi sălhui, zău aşa! protestă bătrîna.

— Eu atîta-ţi spun, ca să nu zici că nu ţi-am spus... Ca ochii din cap să mi-l îngrijeşti şi să mi-l ocroteşti!

— Da' ce-i cu tine, măi băiete? Parcă cobeşti a rău, Doamne iartă-mă! se închină Zenobia gîndindu-se că mult mai trebuie să-şi fi iubit nevasta Ion, măcar că nu s-a arătat, dacă se prăpădeşte aşa cu firea din pricina plodului ei.

2

— Românul, cînd e bun din fire, e ca prietenul meu Herdelea! striga Grofşoru cu atît mai des cu cît termenul apelului se apropia şi Herdelea devenea tot mai mohorît şi mai neîncrezător.

Sorocul era hotărît pentru mijlocul lui aprilie la curtea de apel din Tîrgul-Mureşului. Herdelea număra zilele ca şcolarii la venirea vacanţelor, dar el, de ce scădeau, de aceea se întrista mai mult, muncit de presimţirea că i-e scris lui să fie înfierat şi să-şi piardă pensia pentru care a muncit ca robul peste treizeci de ani. Şi azi nici măcar nădejde adevărată nu mai putea nutri, cu toate asigurările zgomotoase ale lui Grofşoru, căci şi nădejdea l-a înşelat atît de crîncen rîndul trecut.

Grofşoru îi făgăduia în fiecare zi şi se jura că se va duce la curte şi nici nu se va întoarce fără achitare deplină. În sfîrşit, ca să-i dea o dovadă desăvîrşită de cît îl iubeşte şi-l stimează, cu vreo trei săptămîni înainte de termenul procesului, bău *bruderşaft* cu dînsul la berăria Rahova, de faţă fiind toată domnimea din Armadia, pupîndu-l şi pe urmă strigîndu-i triumfător:

— Acuma mi-eşti frate, beţivule, şi dacă mai îndrăzneşti să te îndoieşti şi să te mai arăţi cu mutra asta plîngătoare, apoi să ştii că eşti de poznă cu mine!

Toţi aplaudară gestul, iar cei ce încă nu se tutuiau cu Herdelea, urmară pilda avocatului, începînd cu

directorul liceului şi sfîrşind cu conţopistul de la notarul public.

În ziua aceea Herdelea s-a simţit într-adevăr fericit, s-a îmbătat zdravăn, încît dăscăliţa a trebuit să-i puie prosoape ude la cap şi să-l ocărască toată noaptea... Dar a doua zi tristeţea i-a revenit aceeaşi, ca o umbră ce nu te părăseşte decît pînă cînd stai în întunerec. Se gîndea mult la Ion şi la jalba lui. Iacă Ion şi-a văzut de ale lui, s-a şi îmbogăţit... Pentru Ion jalba a fost un accident uşor, din care scapi teafăr şi mai bucuros de viaţă. Ce-i pasă lui că va şedea la răcoare o lună de zile? Poate e şi mulţumit că astfel are prilejul să-şi odihnească puţin ciolanele... Pe cînd pentru dînsul jalba a fost lovitura grea care i-a schimbat brusc linia vieţii. Un lucru de nimic cum hotăreşte soarta omului, cum îi răvăşeşte tot mersul vieţii! Piatra mică răstoarnă carul mare... Un fir de nisip care s-a mişcat din loc şi a prăvălit stînca întreagă. Şi parcă totdeauna lucrurile mărunte şi neînsemnate pricinuiesc prăbuşirile grele, ca şi cînd omul, mîndru şi încrezător în puterile lui, ar fi o jucărie şi poate mai puţin în mîna unei tainice şi înfricoşătoare fiinţe stăpînitoare...

Tocmai cu cîteva zile înainte de împlinirea soartei Herdelea se pomeni iar cu Ion care venea cu vestea morţii Anei şi cu rugămintea să-i facă ceva să-şi poată ispăşi osînda în închisorea judecătoriei din Armadia, ca să nu se mai depărteze pe la Bistriţa...

— Să-ţi fac, Ioane, cum să nu-ţi fac! zise învăţătorul amărît, rozîndu-şi unghiile ca să-şi stăpînească pornirea. Că ţi-am mai făcut şi altădată, şi vezi bine pe unde am ajuns, vezi, pe drumuri, om bătrîn... Dar să-ţi fac, fireşte...

Ion se uită drept în ochii lui, cu o emoţie sinceră în toată înfăţişarea, ca şi cînd cuvintele lui Herdelea i-ar fi atins în suflet o coardă care n-a vibrat de mult.

— Sunt ticălos, naşule, rosti apoi dînsul molcom. Suntem răi şi proşti, vai de păcatele noastre... M-a bătut Dumnezeu, mai rău nu se poate. Ţi-am greşit, văd bine... Dar Dumnezeu ajută pe omul bun... Dumnezeu are să te mîngîie pentru greşeala mea...

— Mă mir cum m-am luat eu după nătîngiile tale, Ioane? Trebuia să te dau pe uşă afară, nu să mă potrivesc ţie, murmură învăţătorul, înduioşat şi cu ochii umezi.

— Aşa-i omul cînd îi ia Dumnezeu mintea, făcu Ion cu alt glas, mai aspru, în care se simţea părerea de rău că s-a lăsat o clipă învins de slăbiciune pentru grijile altora. Dar dumneata să-mi faci acuma o jalbă frumoasă, cum zic, că-ţi plătesc, naşule...

Herdelea îi făcu petiţia cuvenită. Vorbele schimbate cu omul care i-a pricinuit toată nenorocirea de azi îi sădiră în inimă un bob de încredere. Îşi zicea „pe omul bun îl ajută Dumnezeu" şi găsea parcă mîngîiere. Avea însă şi remuşcări că, în nerozia şi zădărnicia lui, de multe ori şi-a bătut joc de cele sfinte. Şi de-aci încolo, seara, întins în pat, după ce stingea lampa, cu faţa-n sus şi cu mîinile împreunate pe piept, se ruga în gînd fierbinte să-i ierte Dumnezeu rătăcirile şi să-l scape şi acuma, ca totdeauna, din impasul în care l-a aruncat propria-i vină.

Grofşoru avea să plece singur la Tîrgu-Mureşului, la judecarea apelului. Herdelea trebuia să rămînă la cancelarie, acasă, căci nu era obligat să se prezinte şi ar fi cheltuit bani mulţi zadarnic... Deşi, plecînd din Armadia la amiazi, seara ajungea la ţintă, s-au făcut mari pregătiri de drum. Doamna Grofşoru, o femeie

drăguță, grăsună, gospodină, umplu un cufăraș numai cu merinde, ca să aibă omul în tren ce să mănînce. Doamna Herdelea, cu care se împrietenise bine, i-a fost de mult ajutor. Chiar ideea merindei de la dăscălița pornise și fusese găsită minunată... La plecare erau de față amîndouă familiile, în care intrau cei cinci copii ai avocatului. Se vărsară lacrimi abondente, numai Grofșoru se ținu tare și porunci lui Herdelea să fie absolut liniștit și să aibă încredere în el și în Dumnezeu.

Nevasta avocatului, dăscălița și Ghighi hotărîseră în taină să ajuneze toată ziua procesului... Seara, familia Herdelea stătu pînă tîrziu, lăudînd pe Grofșorenii care-s niște oameni cum nu s-au văzut mai de inimă și drămăluind fel de fel de nădejdi. Cînd se culcară, în întunerec se auzi limpede șoșăitul buzelor tuturor trei, rugîndu-se din inimă să binecuvinteze atotputernicul ziua de mîine și s-o întoarcă spre binele celor năpăstuiți... Chiar în aceeași vreme murmura și doamna Grofșoru un *Tatăl nostru* pentru bietul creștin, după ce pusese pe toți cinci copiii în genunchi să zică o rugăciune anume pentru „moș Herdelea".

Fără să știe de planul femeilor, învățătorul își propusese și el să ajune în ziua cea mai grea din viața lui. Se trezi în zorii zorilor și nu mai putu adormi de grije și de emoție. Ca să-i treacă vremea, vru să-și aprindă luleaua, dar își aduse aminte la timp că nu te poți spurca cu tămîia dracului cînd jertfești o zi lui Dumnezeu. Se perpeli în pat, frămîntat numai de presimțiri rele. Plecă mai curînd la cancelarie și nici acolo nu găsi liniște. La prînz nici nu se duse acasă, spre supărarea doamnei Herdelea care îl aștepta cu masa ca de obicei.

În sfîșit pe seară veni o telegramă. Herdelea, singur în birou, o rupse și o citi tare încît îl auzi și factorul: *„Achitat — Ura"*. Bătrînul oftă o dată din fundul sufletului, ca și cînd i s-ar fi ridicat brusc o piatră de moară și apoi îndată se porni pe un plîns cu hohote; poștașul, care aștepta un mic bacșiș, o șterse repede în vîrful picioarelor. După ce se răcori cu lacrimile, Herdelea trecu la doamna Grofșoru, locuința avocatului fiind în aceeași casă. Doamna Grofșoru, încercînd să rîdă, se pomeni de asemenea plîngînd de bucurie. Mai vru să-și laude puțin bărbatul, pe care-l iubea mult, deși era cam ștrengar, dar Herdelea nu avea răbdare. Simțea nevoia să comunice tuturor cunoscuților și necunoscuților vestea minunată. La berărie prietenii îl felicitară și-l îmbrățișară, îndemnîndu-l apoi să stropească cu o băutură zdravănă asemenea izbîndă strălucită, încît îi trebui o sforțare titanică să refuze, voind să-și respecte deplin ajunarea... Sosi acasă pe înnoptat, obosit mort de bucurie. Doamna Herdelea îl primi bosumflată că n-a venit la masă, dar cînd văzu telegrama, începu să se bocească dimpreună cu Ghighi de răsuna casa,parc-ar fi murit cine știe ce rudă scumpă. Cu mare greu izbuti învățătorul să le ostoiască, spre nenorocirea lui, căci dăscălița îl luă la zor: de ce n-a poftit la prînz și a făcut să se strice atîtea bucate degeaba? Nici chiar cînd îi mărturisi c-a ajunat, doamna Herdelea nu se împăcă de tot, ci doar în sufletul ei se simți mulțumită că și „păgînul" s-a întors la Dumnezeu.

Se culcară acuma devreme. În casă stăpînea o fericire mare. Și totuși Herdelea parcă niciodată n-a avut noapte mai albă. Îi era foame și mai ales îl chinuia meteahna tutunului. Se învîrti ceasuri peste ceasuri în patul fierbinte, cu genele mai grele ca

plumbul... şi nu era chip să adoarmă. De-abia spre ziuă îl birui somnul binefăcător şi atît de adînc că dimineaţa trebui să-l scuture de două ori dăscăliţa pînă să-l deştepte, ca să nu întîrzie tocmai acuma cînd avocatul nu-i acasă şi toată cancelaria e în seama lui.

La amiazi făcură cu toţii o plimbare pînă-n Jidoviţa să aştepte pe Grofşoru... Copiii auziră cei dintîi clopoţeii cailor. Trăsura se opri şi avocatul sări jos strălucitor. Înainte de a-şi săruta nevasta, se repezi la Herdelea şi, îmbrăţişîndu-l furtunos, îi zise:

— Ai văzut, renegatule, ce poate face un român?... Apoi de-acuma să mai pofteşti să nu crezi cînd îţi făgăduiesc eu ceva!

3

Un copist pirpiriu luă din mîna lui Ion hîrtia prin care tribunalul îi îngăduia să-şi facă pedeapsa de o lună la închisoarea judecătoriei din Armadia, o suci, o învîrti, căută prin dosare, se uita la dînsul clătinînd din cap dojenitor, apoi scrise ceva într-un registru prăfuit, îi dădu un bilet galben şi-l trimise: „în fundul gangului, unde vezi o tăbliţă neagră cu chei multe".

Din gang Ion se pomeni deodată în curtea închisoarei. O recunoscu numaidecît, nu degeaba a văzut-o doar aşa de bine odinioară, cînd a avut pozna cu Simion Lungu. Strîngerea de inimă de atunci îi îngălbeni faţa şi acuma. Curtea strîmtă era pustie. Pardoseala de piatră, tocită, răsfrîngea lucirea soarelui. Ferestrele cu zăbrele încrucişate scînteiau în bătaia razelor calde. Într-un geam, un cap tuns, cu barba înnegrită de ţepi nerase de mult, stătea nemişcat, parcă ochii, singuri

vii, s-ar fi îmbătat sorbind lumina zilei. Ion se cutremură uşor şi-şi făcu cruce, ridicînd apoi privirea spre cerul albastru pe care ici-colo albea cîte un nouraş încremenit în văzduhul limpede.

Bătu la uşa cu chei multe şi dinăuntru auzi un glas aspru, gros, mînios. Intră încet, strecurîndu-se parcă să nu facă zgomot. În odăiţa luminoasă văzu pe paznicul de odinioară, care-l întîmpină cu un dispreţ fulgerător, în vreme ce altul, şezînd la o mescioară, întinse mîna după biletul galben, ca unul ce ştia că aici nimeni nu vine fără asemenea hîrtie.

— *Numero* cinci! mormăi cel ce îi ceruse biletul, pe româneşte, ca să înţeleagă şi Ion despre ce e vorba.

Paznicul celălalt îi luă briceagul, chimirul şi traista cu merinde ce i-o pregătise maică-sa, zborşindu-se:

— Aici nu mănîncă nimeni extra, bre!

Ion vru să-şi apere mai ales merindea, gîndindu-se c-ar fi păcat să se strice ori să-i mănînce paznicii atîtea bunătăţi, dar o teamă ciudată îl strîngea de beregată şi nu putu scoate nici nu cuvînt. Urmă ca un miel pe paznicul ursuz care-l vîrî într-o celulă strîmtă şi-i porunci să păstreze curăţenia şi să nu facă gălăgie. Apoi rămase singur între patru ziduri goale şi auzi cheia întorcîndu-se în broască de două ori, cu un scîrţîit strepezitor. Stătu cîteva clipe uluit, uitîndu-se împrejur. Inima îi bătea ca şi cînd nu şi-ar fi găsit locul. Apoi începu să umble de colo pînă colo tot mai repede, ca o fiară prinsă în cuşcă, cu ochii însă mereu la fereastra prin care nu vedea decît o palmă de cer foarte depărtat.

După un răstimp însă se potoli brusc şi ruşinat de atîta tulburare. „Ei, parcă nu ştiam eu c-aşa trebuie

să fie!... Amu ce-o vrea Dumnezeu!" își zise dînsul oprindu-se în mijlocul celulei.

Își împături cu băgare de seamă sumanul, îl potrivi pe dușumea în colțul de lîngă ușă și se lungi jos. Se simțea trudit ca și cînd ar fi tras la jug. Închise ochii și adormi buștean.

Pe la amiazi se deșteptă în răcnetele paznicului care-l zgîndărea în coastă cu vîrful cizmei.

— Sus, he! Sus, cîine! Aici nu se doarme, bre! Aici se lucrează!

Fu trimis, împreună cu alți trei osîndiți, să taie lemne acasă la domnul judecător.

De-a doua zi se obișnui. Era mulțumit. O ducea bine: mîncare avea, somn destul, muncă mai mult pentru față... Totuși i se făcea dor de-acasă și îndeosebi începu să-l cuprindă grija de copil. Toată noaptea se visa în Pripas, dar niciodată acasă cu copilul, ci totdeauna la George, prinprejurul Floricăi. Îi era necaz și abia aștepta ziua de joi, cînd trebuia să vie Zenobia cu vești și cu mîncare.

— Ce face băiatul? o întrebă dînsul răstit și bănuitor.

— Face bine, că-i sănătos, răspunse mamă-sa, veșnic neîmpăcată că se prăpădește atîta cu firea din pricina stîrpiturii celeia, iar azi adînc supărată, fiindcă paznicul n-o lăsase să se apropie de Ion cu merindea.

Cît era treaz, toată ziua numai la Petrișor se gîndea. Aici avea atîta vreme să-și depene închipuirile încît parcă-și storcea creierii. Dar cu cît se zbuciuma mai mult cu atîta nășteau mai grele întrebări la care nici nu îndrăznea să răspundă. Deseori auzea limpede glasul socrului său de la înmormîntarea Anei, iar privirea lui o avea mereu ca un spin. „Cît sunt eu aici, poate să mi-l omoare, ca să-mi ia pămînturile!" îi trăzni deodată prin minte ca o lovitură de cuțit.

De atunci zidurile îl înăbușiră și zilele trecură mai anevoie. Îi venea să se repeadă la zăbrelele groase din ferestre, să le smulgă și să alerge acasă la copil, să-l apere.

Noaptea însă visurile îl purtau numai pe la Florica. Se vedea cu săptămîni în urmă, înainte de moartea Anei, ducîndu-se pe la George, vorbind de moșie, de muncă, plănuind lucruri de care dînsul nici nu se sinchisea. Se ducea mereu, deși ura pe George ca pe un tîlhar care i-a răpit cea mai scumpă comoară. Se ducea fiindcă numai așa putea sta aproape de comoara lui. Nu schimba o vorbă cu ea, nici măcar o privire, și totuși se simțea fericit și vesel. Nu știa ce vrea, nici nu se întreba nimic. Se mulțumea s-o știe aproape și nădăjduia. De cînd s-a stins Ana, s-a dus mai rar, dar cu mai multă nădejde ascunsă în inimă... Și acuma, că nu poate merge și nici nu vrea să se gîndească la ea, tot ea îi stăpînește visurile...

Cînd se trezea din somn, Ion simțea totdeauna o mîngîiere peste care însă lumina zilei arunca iarăși pînza grijilor de copil.

În două săptămîni gîndurile și visurile îl slăbiră ca un ogar. Fața i se îngălbeni, fruntea i se zbîrci de gînduri. Numai în ochi îi ardea parcă mai multă patimă și hotărîre.

4

Peste vreo zece zile Herdelea primi telegrafic ordinul de la inspectorul din Bistrița să-și reia imediat serviciul la școala din Pripas. Totodată era încunoș-

tinţat că s-au trimis cuvenitele adrese la percepţia din Armadia să-i plătească leafa ce i-a fost reţinută pe timpul suspendării.

— Dumnezeu te bate şi tot Dumnezeu te mîngîie, zise învăţătorul atît de copleşit de fericire că bău două sticle de bere la Rahova şi mai aduse şi acasă un litru de vin pe care să-l fiarbă baba cu zahăr şi scorţişoară spre a sărbători în familie cum se cuvine ziua aceasta nu mai puţin mare ca ziua cînd a scăpat de ameninţarea osîndei.

Doamna Herdelea se supără niţel, cum era obiceiul ei, îl ocărî că-i beţiv, dar apoi totuşi fierse şi puse vinul pentru după cină, făcîndu-l aşa de bun că Herdelea vru să silească pe Ghighi să bea baremi un păhărel, ceea ce ea fireşte refuză cu înverşunare, deoarece nu se cade unei fete să-şi pîngărească guriţa.

Îmbătaţi de bucurie şi, în ce priveşte pe Herdelea, de vin, după masă ţinură un lung consiliu de familie. Suma de bani ce le pica pleaşcă, se înţeleseră repede, cu toate roşelile domnişoarei Ghighi, s-o întrebuinţeze pentru trusoul ei de mireasă de care nimeni nu ştie cînd poate fi nevoie. Pe urmă veni iar pe tapet chestia dezbătută odinioară în împrejurări triste: să se mute oare înapoi în Pripas sau să rămîie cu casa aici şi numai Herdelea să meargă dimineaţa şi să se întoarcă seara, ca şi Zăgreanu? Doamna Herdelea, care avea slăbiciunea căsuţei, susţinu un răstimp că trebuie să se mute, argumentînd îndeosebi cu teama ca nu cumva „Pămătuful" de Belciug, de necaz că au ieşit triumfători din toate încercările să le facă tocmai acuma pocinogul cu locul. Herdelea, deşi de acord în principiu, se gîndea că ar fi bine să poată vedea şi de şcoală, dar să-şi păstreze şi leafa de la Grofşoru, învoindu-se cu dînsul să-i lucreze după-amiazi sau seara. Ar fi păcat să scape din mînă o leafă şi alte venituri frumoase, căci n-ar strica să se gîndească şi la zestrea Ghighiţei. Fata cu zestre e de două ori mai căutată. Laura a trecut ca şi căţelul prin apă, fiindcă a nemerit un băiat cum rar se găsesc. Dar unde se poate şti norocul Ghighiţei?

Fata se supără şi, fireşte, se jură că nu se va mărita niciodată... Atîta fu de ajuns ca să se năsprească tonul sfatului. Doamna Herdelea sări numaidecît s-o învinovăţească vehement că şi ea umblă cu fumuri ca Laura, dînd drept pildă faptul că nu ia în seamă îndeajuns pe Zăgreanu, care-i un băiat eminent şi pare a o iubi, ci se ţine de alte mofturi, parcă ea ar fi cea fată de solgăbirău. Ghighi protestă, lăcrimă, îşi astupă urechile să nu-i audă cum îi pomeneau de Laura care „vezi ce bine e aşezată dacă ne-a ascultat pe noi".

— Dar venit-a să mă ceară? strigă Ghighi în cele din urmă, desperată. Ori aţi vrea să-l peţesc eu pe dumnealui, fire-ar al dracului!

Ideea c-ar putea peţi ea pe Zăgreanu i se păru atît de caraghioasă, că-i trecu dintr-o dată supărarea şi pufni de rîs, ceea ce făcu şi pe doamna Herdelea să zîmbească.

Astfel consiliul se sfîrşi în veselie, deşi fără a fi luat vreo hotărîre. Deocamdată rămase ca învăţătorul să se ducă singur în Pripas, ca şi Zăgreanu. Pe urmă va vorbi cu Grofşoru şi pe urmă se va vedea ce-i de făcut.

Singură Ghighi se culcă mai tulburată. Ea încă nu se gîndise serios la Zăgreanu. Îi era simpatic, adevărat, dar să se mărite cu el? Adormi zicîndu-şi: „Ciudaţi mai sunt şi bătrînii! Ei numaidecît la măritiş se gîndesc..."

În noaptea aceea visă pe Zăgreanu şi rîse prin somn aşa de tare că doamna Herdelea se deşteptă şi se închină.

Herdelea, pentru reluarea şcoalei în primire, se răsese şi se dichisise ca un peţitor. Porni mai de dimineaţă, agale, ducîndu-şi în mînă legăturica cu merindea pentru amiazi. Însăşi vremea parcă voia să sărbătorească întoarcerea lui triumfală. O zi minunată de mai, cu soare blajin, mîngîietor. Şoseaua spre Pripas era albă, lăptoasă, în umbra Pădurii-Domneşti care-şi fremăta domol şi fermecător cîntecu-i de dimineaţă, luîndu-se la întrecere cu mierlele ce zburătăceau prin holdele şi porumbiştile fragede... Cu cît se apropia de sat, cu atîta inima şi emoţia îi creşteau învăţătorului. Întîlnea ţărani care mergeau la lucru, care-i zîmbeau şi cărora le răspundea zîmbind. Sub Rîpele-Dracului se întîlni cu Toma Bulbuc, se opri şi-i povesti cum nu l-a lăsat Dumnezeu. Toma clătină din cap şi se bucură din ochi, zicîndu-i:

— Să ni te ţie Dumnezeu, domnule învăţător, căci eşti de-al nostru şi ne ştim mai bine necazurile!...

Se mai opri cu Trifon Tătaru, cu primarul Florea Tancu, cu straja Cosma Ciocănaş, povestindu-le tuturor izbînda cu aceeaşi mîndrie naivă. Cînd intră în sat, se uită la ceas. A sosit prea devreme. „Am venit binişor de tot, se gîndi dînsul cu o fericire nemărginită pe faţă. Lasă, nu face nimic! Că tot vreau să văd ce face şi căsuţa noastră, săraca... Bine că luai cheile!"

Casa cu cele două ferestre mici dinspre hotar parcă-l privea cu drag.

— Ei, sărăcuţa! Cum a stat ea pustie atîta amar de vreme! murmură Herdelea înduioşat. Ehe, mai mult de cinci luni... Nu-i glumă!

În ogradă buruienile crescuseră în voie. Grădina, neîngrijită, se sălbătăcea. Sub streşini se împînzise droaie de păianjeni, iar tencuiala pe pereţi începuse să plesnească pe ici-colea. Cheia se învîrti greu în broască. Dinlăuntru îl izbi în faţă un aer greu, zăpuşit. Odăile goale răsunau trist de zgomotul paşilor învăţătorului care se opri în fiecare, cercetînd şi suspinînd. „Ar fi trebuit s-o mai aerisim, s-o mai îngrijim, dar cînd e omul necăjit, nu se mai gîndeşte la nimic", îşi zise Herdelea ieşind în cerdac şi răsfăţîndu-şi ochii în priveliştea satului înveştmîntat în floare şi verdeaţă.

Bătrînul Glanetaşu, din ograda lui, îi zise respectos „bună dimineaţa", ridicînd tacticos pălăria, ca şi altădată. Zenobia, ieşind cu nepoţelul care urla din răsputeri, începu să blagoslovească pe domnul învăţător, că bine l-a adus Dumnezeu, că, vai, rău a fost fără om învăţat în sat, că popa-i tot cu biserica lui... Herdelea le povesti şi lor cum a primit porunca prin telegraf să vie îndată la şcoală fiindcă nimeni nu ştie ca dînsul să înveţe pe copii ce trebuie. Macedon Cercetaşu şi apoi alţi vecini se apropiară pe rînd, ascultînd glasul lui cu gura căscată de mirare şi mulţumire, căci toţi se plîngeau de învăţătorul cel tînăr c-ar fi luat-o prea razna.

— Ei, dar Ion pe unde-i, Alexandre? întrebă Herdelea pe Glanetaşu.

— Apoi dumneata nu ştii? se amestecă Zenobia, dînd la o parte pe bărbatul ei. Că doar dumneata i-ai făcut rugarea să-l lase să şadă în Armadia...

— O să-i ajute Dumnezeu şi lui, zise Glanetaşu ca să nu rămîie de ruşine că i-a astupat muierea gura.

— Aşa-i, Alexandre. Temniţele-s pentru oameni, răspunse învăţătorul dînd din cap. Numai sănătos să fie şi ca mîine-i aici!

Acuma sosi și Zăgreanu din Armadia, țanțoșel, învîrtind în dreapta umbrela de ploaie de care nu se despărțea niciodată, urmînd astfel de aproape tradiția dăscălească de-a nu pleca de acasă fără umbrelă cum nu pleacă soldatul fără baionetă. Tînărul salută zîmbind pe Herdelea și vru să treacă înainte spre școală.

— Așteaptă-mă, *colega*, să mergem împreună, c-avem același drum! îl opri Herdelea jovial.

— Cu plăcere, domnule *colega!* răspunse Zăgreanu politicos.

— Tot trebuie să-mi dai în primire școala, adăogă Herdelea coborînd în uliță, în vreme ce țăranii ascultau tăcuți convorbirea domnilor.

— Da? zise tînărul roșindu-se deodată pînă-n vîrful urechilor. Nu știam nimic... Eu n-am fost... înștiințat...

Bîlbîia, foarte încurcat. Și mai ales se rușina în fața țăranilor care acum zîmbeau batjocoritor.

— Ieri mi-a venit ordinul... Telegrafic... Dacă te vedeam prin Armadia, te preveneam! zise Herdelea scoțînd telegrama și arătîndu-i-o cu cruzimea biruitorului. Uite, *colega!* E iscălit chiar de inspectorul cel nou...

— Da... da... desigur... mergem... Predau... cum nu... murmură Zăgreanu neputîndu-și veni în fire de emoție... Mă mir însă că pe mine nu m-a înștiințat... Ce are a face. Probabil c-o să-mi vie pe cale oficială... Nu-i nimic, mă rog...

— Negreșit, firește, trebuie să-ți vie, aprobă bătrînul cu superioritate.

La școală, copiii avură bucurie în ochi văzînd că intră Herdelea care-i și trimise în curte să se joace pînă ce ia dînsul în primire averea statului. Pe urmă, după ce plecă Zăgreanu, începu lecțiile cu atîta pasiune și emoție, ca și cînd ar fi fost pentru întîia oară în fața unei clase. Deschise ușa, să intre aerul proaspăt, înviorător al primăverii. Și copiii nepricepuți ascultau și răspundeau ușurați, parcă în locul tatălui vitreg s-ar fi reîntors tatăl lor cel bun și adevărat.

În pauza de la amiazi Herdelea, vrînd să-l vadă întreg satul, porni pe Ulița din dos, schimbînd cîte-o vorbă la fiecare ogradă, și ieși în capătul dinspre Sărăcuța. Belciug era în cerdacul casei sale, cu hainele pătate de var și de tencuială, căci adineaori venise și el de la biserica nouă unde zidarii lucrau de zor.

— Noroc, Ioane! Voinic, sănătos? îi strigă Herdelea cu glas cald, prietenesc.

— Mulțumesc lui Dumnezeu, Zaharie! Mă mai tîrăsc și eu cum pot, răspunse preotul zîmbind și apropiindu-se de portiță.

— Știi că mi-am luat iar școala în seamă, zise învățătorul cu o mîndrie pe care nici nu încerca s-o ascundă.

— Bine că te-ai întors, Zaharie, slavă Domnului! Că Zăgreanu era o primejdie pentru toți! murmură Belciug serios și sincer.

Își strînseră mîna, dar nu-și mai ziseră nimic. Herdelea își urmă calea spre casă, unde voia să-și mănînce merindea, iar Belciug se uită după el o clipă, gînditor.

5

Cînd îi dădură drumul din închisoare, Ion parc-ar fi scăpat din pușcă. Îi bătea inima, strînsă-n clește de presimțirile rele. „Baremi de n-ar fi copilul", se

gîndea mereu, alergînd pe şoseaua dintre Jidoviţa şi Pripas.

Intrînd pe poartă, însă, auzi limpede plînsul răguşit şi slăbit al copilului. „Uite... uite... Aşa mă bate Dumnezeu din senin!"

Petrişor, culcat pe spate, de-a curmezişul patului, gemea cu ochii închişi lăcrimaţi. În răstimpuri ridica mînuşiţele, le apropia şi le tremura parcă s-ar fi căznit să-şi smulgă o durere mare... Zenobia, la vatră, alegea cărbuni aprinşi, tocmai vrînd să-i descînte de deochi; Glanetaşu însă, mai întristat, şedea pe marginea patului, şoşăind:

— Taci cu moşul, taci, taci, taci!

Ion îşi aruncă tot calabalîcul pe laviţă şi păşi lîngă pat.

— S-a dus, degeaba, s-a isprăvit! zise dînsul uitîndu-se o clipă în faţa suptă şi bolnavă a copilului.

— Amu lasă că n-a mai fi nimic... Pesemne l-a deochiat cineva, că oameni răi sunt destui! răspunse Zenobia, de la vatră, suflînd în jăratec.

Glasul ei liniştit schimbă deodată groaza lui Ion într-o furie năprasnică. I se păru că maică-sa înadins vrea să-i ucidă copilul. Se întoarse la ea ca un nebun, îi puse mîna în păr şi începu să-i care la pumni cu sete, răcnind:

— Îmi omori copilul, ai?... Într-adins... mi l-ai... omorît!...

De spaimă, dintru-ntîi Zenobia nici nu se gîndi să se vaite, ci se făcu ghem, hîcăind sub lovituri. Trebui să sară Glanetaşu, s-o scape din mîinile feciorului, luînd astfel şi dînsul cîteva ghionturi în învălmăşeală.

— Tulai, că m-a omorît tîlharul! zbieră acuma Zenobia, zbughind-o afară în ogradă, cu părul vîlvoi. Tulai, oameni!... Tulai!...

Îşi potrivi năframa pe cap şi apoi se întoarse iar în casă, blestemînd vajnic pe Ion care, răcorit, se aşezase la masă, cu ochii la copil, fără să audă altceva, afară de plînsul neputincios ce-l sfîşia ca nişte împunsături de pumnal.

Zenobia, căutînd totuşi să-l îmbuneze, urmă pregătirile de descîntec în care de altfel era mare meşteră. Aduse de la fîntînă o cofiţă de apă, luă o ulcică plină şi o aşeză pe vatră. Apoi, cu cleştele în mîna stîngă, apucă un cărbune şi-l slobozi în apa neîncepută, făcînd îndată, cu un cuţit ce-l avea în dreapta, semnul crucii în ulcică, murmurînd „nouă". Puse alt cărbune, făcu altă cruce şi numără „opt". Şi aşa mereu pînă ajunse cu numărătoarea la unu. Jarul sfîrîia ascuţit şi bătrîna şopti trăgînd cu ochiul spre Ion:

— Avai de mine că rău l-a mai deochiat cineva, plezni-i-ar ochii să-i plezească!

În picioare şi bătînd mereu cruci în apă cu cuţitul, rosti pe urmă, domol, tărăgănat, abia înţeles:

— Preasfîntă Maică Precistă, de-i deochiat Petrişor cu unu, dedeochi cu doi; de-i deochiat cu doi, dedeochi cu trei; de-i deochiat cu trei, dedeochi cu patru; de-i deochiat cu patru, dedeochi cu cinci; de-i deochiat cu cinci, dedeochi cu şase; de-i deochiat cu şase, dedeochi cu şapte; de-i deochiat cu şapte, dedeochi cu opt; de-i deochiat cu opt, dedeochi cu nouă, cu mîinile mele cu-amîndouă! Petrişor să saie, să răsaie, ca aurul strecurat, ca argintul luminat!... Şi de-i deochiat de ochi căprii, şi de-i deo-

chiat de ochii negrii, şi de-i deochiat de ochii mierii — descîntecul din gura mea, leacul de la Dumnezeu!...

Picură cu vîrful cuţitului cîţiva stropi de apă descîntată în gura deschisă a copilului, apoi îşi muie degetele în ulcică şi-i făcu trei cruci pe frunte, trei pe bărbie, trei pe piept şi cîte trei în fiecare talpă... Şi îndată Petrişor încetă de-a mai plînge. Gemu însă greu, cu ochii mari, speriaţi parcă de o vedenie urîtă.

— Toţi cărbunii au picat la fund, mormăi Zenobia vărsînd dintr-o dată apa din ulcică pe ţîţîna uşii. A fost deochiat băieţaşul, dare-ar Dumnezeu să fie sub pămînt de trei stînjeni ochii care nu lasă-n pace suflete nevinovate!

Ion rămase nemişcat pe laviţă cu cotul pe masă şi nici nu se atinse de mîncarea ce i-o puse dinainte mamă-sa. Capul îi fierbea de gînduri negre... Într-un tîrziu, aruncîndu-şi ochii pe fereastră, văzu trecînd pe Herdelea. Sări în picioare parcă l-ar fi opărit.

„Dumnezeu mi l-a trimis!" îşi zise dînsul repezindu-se în ogradă, cu capul gol, ca un zănatec.

Herdelea îl zări şi se opri bucuros, întrebînd:

— Cînd ai scăpat, Ioane?... Bine că ţi-a ajutat Dumnezeu... Iaca, şi eu mă întorsei la slujbă... Tocmai de la şcoală viu, c-am dat drumul copiilor de prînz...

— Îmi moare băieţelul, domnule învăţător, gemu Ion în loc de orice răspuns. Mi se prăpădeşte naşule... Şi dacă moare, ce s-alege de mine? Ce să mă fac?

— Ce să moară?... Aşa se îmbolnăvesc copiii...

— Moare, moare, naşule, simt că moare, stărui ţăranul cu atîta convingere că Herdelea îşi pierdu zîmbetul de pe buze.

— Atunci cheamă doctorul, finule!

— Degeaba-i, naşule... Ce să facă doftorul dacă-i mîna lui Dumnezeu la mijloc? oftă Ion uitîndu-se drept în ochii învăţătorului cu o privire stinsă de spaimă. Asta-i pedeapsa mea, naşule... Asta-i... Nu ţi-am spus eu deunăzi?

— Rău, făcu Herdelea gînditor. Dacă-i aşa, e rău...

— Ş-amu eu rămîn iar pe drumuri, naşule, aşa-i?... Toate pămînturile se întorc înapoi de unde au venit, aşa-i? întrebă ţăranul atîrnîndu-şi ochii pe buzele învăţătorului în aşteptarea unei dezminţiri mîntuitoare.

— De... Bine nu-i, nici vorbă, zise Herdelea încet, şovăind. Dar nici tocmai aşa de rău nu-i cum te temi tu... Că doar eşti tatăl copilului şi în caz de moarte, Doamne fereşte, tu eşti, tata e moştenitorul... Cel puţin aşa cred eu...

— Dar socrul? Vasile Baciu? se holbă Ion necrezător.

— Apoi de... şi el ar putea zice multe... Că ce a dat, pentru fata lui a dat... Dac-a murit fata şi ar muri şi copilul, te pomeneşti c-o să ceară să-i înapoiezi averea... De, ştiu eu?... Dar mai bine să căutaţi să vă înţelegeţi, că vezi bine cum umblă judecăţile, numai cu ponoase.

Ion rămase totuşi mulţumit. Dacă-i vorba de învoială, apoi înseamnă că nu-i poate lua nimeni nimic fără luptă.

În casă Petrişor plîngea iar, mai dureros. Dar lui Ion nu i se părea aşa de sfîşietor plînsul ca adineaori.

A doua zi veni Vasile Baciu, care auzise că copilul trage să moară. Ion îi pîndi toate mişcările. Vasile Baciu era liniştit; îl mîngîie puţin şi sfătui pe Zenobia

să pună pe pîntecele umflat al bolnavului tărîțe căldicele muiate în lapte dulce de la o vacă cu întîiul vițel. Numai la plecare spuse lui Ion:

— Nu trebuia să-l înțărcați așa de micuț... Amu dacă moare, ce te faci?

Avea în privire ceva iscoditor. Ion însă răspunse nepăsător.

— Ce să fac, socrule? O să-l îngropăm... Dacă nu i-a dat Dumnezeu zile, putem noi să-i dăm?

Vasile Baciu tuși puțin, parc-ar fi vrut să zică ceva și s-ar fi răzgîndit.

— Apoi pace bună! murmură dînsul scurt, ieșind.

Ion începu de-acum să se gîndească la înmormîntare, socotind cît va trebui să cheltuiască și hotărînd să-l așeze lîngă Ana, că-i loc mai frumos și mai larg.

Apoi Petrișor se topi ceas cu ceas. A patra zi nu mai avu plîns, ci doar un horcăit aspru, ca și cînd tragi cu ferestrăul într-un lemn prea tare... Atunci Ion aduse din Armadia pe doctorul Filipoiu. Cînd sosi însă cu doctorul, găsi copilul rece. Văzîndu-i burta umflată și vînătă ca o tobă, Filipoiu strînse din umeri:

— L-ați otrăvit cu cine știe ce bazaconii de mîncări... Dacă m-ați fi chemat pînă a nu se umfla, poate că-l scăpam.

După înmormîntare, Vasile Baciu, întunecat și posomorît, veni îndată la Ion care îl aștepta:

— Amu ginere, să ne înțelegem omenește, zise dînsul fără mult înconjur. Ana a murit, copilul a murit... Dumnezeu să-i ierte, că-n mîna lui ni-i soarta și viața... Zestre ți-am dat destulă, Ioane. Și cîtă nu ți-am dat, mi-ai luat-o tu cu puterea, c-așa ai vrut. Ai văzut că n-am zis nimic și ți-am dat tot.

Că doar copilului meu îi dădeam... Nu grăiesc bine, Ioane?

Ion tăcu, cu ochii în altă parte. Vasile Baciu urmă, tot liniștit:

— Bine... Dar acuma, dacă a murit și Ana și copilul, cuvine-se ca ce-a fost al lor să se întoarcă înapoi la mine. Așa-i legea și omenia... De aceea am venit, să n-avem pe urmă sfadă și ocară...

— Da' de ce să se întoarcă la dumneata ce-i al meu, socrule? zise Ion rece. Ce-i al meu, de ce să nu rămînă tot al meu?

— Ce-i al tău, al tău să rămîie. Mie să-mi întorci numai ce-i al meu... Să-mi întorci pămîntul...

— Nu-ți mai strica gura degeaba, socrule, zău așa, că doar ești om bătrîn! rîse deodată Ion, întrerupîndu-l.

Pe Vasile Baciu rîsul îl înfurie. Se stăpîni însă și răspunse cu glasul mereu potolit, dar puțin mai gros:

— Eu am vrut să mă învoiesc cu tine, ca cu un om de omenie. Dar nu... Văd că ești tot cum te-am știut. Hoț ai fost, hoț ai rămas. Nu degeaba nu-i nici o săptămînă de cînd ai scăpat din temniță...

— Așa-i, socrule, așa-i iar cum zici dumneata, rîse Ion răutăcios. Mai bine să-mi zici dumneata mie că-s hoț, decît să-ți zic eu dumitale. Mai bine!

— Nu-i nimic, se sculă Vasile. Dacă tu nu vrei să înțelegi de vorbă bună, ai să înțelegi de rău... N-am umblat cu judecăți de cînd sînt, dar amu nu te mai iert de-aș ști de bine că-mi vînd și cămașa de pe mine!

Ion rîse mereu, însoțindu-l pînă-n ogradă. Dar cînd rămase singur, simți că îndîrjirea stăpînită a bătrînului i-a cam clătinat încrederea...

6

Herdelea raportă din vreme inspectorului, după cum se cerea, că examenul de sfîrşitul anului se va ţine în Pripas în a doua duminică din iunie... Deşi felicitase într-o scrisoare respectuoasă pe Horvat cu prilejul înaintării lui ca inspector, Herdelea avea totuşi o frică de examenul de-acuma, cum n-a avut niciodată. Prinsese de veste că noul inspector se duce să supravegheze examenele la şcolile unde i se părea că nu s-au făcut destule progrese în limba statului, şi astfel era sigur că are să vie şi la Pripas. Îşi aducea aminte de inspecţia de-acum un an, de avertismentul de-atunci, şi-şi zicea îngrijorat:

— Scurtă-i fericirea în viaţa omului...

Cît fusese suspendat dînsul, Zăgreanu, avînd altă metodă, mai mult încurcase copiii. În mai puţin de două luni, deci, ar fi trebuit să macine materia pentru un an. Îşi pusese el tot sufletul să vîre în minţile tinere cît mai multe cuvinte ungureşti. Venea la şcoală de cînd se făcea ziuă şi stătea pînă însera, numai să iasă bine, să poată mulţumi pe domnul inspector... Ba mai tremura şi pentru Belciug care, învîrtindu-se toată vremea cu biserica cea nouă, nu dădea de loc pe la lecţiile de religie.

— Ia seama, frate Ioane, că vine inspectorul la examen şi o să păţim urît! îi spunea Herdelea glumeţ, dar muncit în suflet de griji.

— Parcă nu mai pot eu de inspectorul vostru... Dac-ai vedea tu ce trag cu zidarii de la biserică nici nu mi-ai mai pomeni de inspector, zău, Zaharie!

Nu se iubeau, dar nici nu se mai duşmăneau. Nu se căutau, dar nici nu se mai ocoleau şi, cînd se întîlneau, schimbau cîte-o vorbă, două despre treburile

oficiale, ferindu-se totuşi de-a lungi conversaţia şi mai ales de-a aduce pe tapet ceva din daraverele lor trecute.

Sîmbătă, în ajunul examenului, Herdelea ieşi cu toţi copiii la pădure, aduse verdeaţă şi flori, şi împodobi şcoala cu ghirlande. Sosi acasă în Armadia tîrziu după-amiazi, frînt de oboseală, de-abia tîrîndu-şi picioarele. Tocmai se plîngea dăscăliţei cît a muncit, cînd în faţa casei se opri o trăsură şi Ghighi năvăli în odaie, speriată:

— Tată, tată!... Inspectorul!

Herdelea îşi uită deodată orice oboseală şi se repezi afară.

— O, bată-l Dumnezeu, că nu te mai lasă nici să răsufli! mormăi d-na Herdelea.

Peste două-trei minute însă învăţătorul intra în casă cu inspectorul.

— Te-am căutat în Pripas... Nu ştiam că nu stai acolo... Eu, spun drept, nu-mi pot închipui o şcoală bună condusă de un învăţător din altă comună... Dar în sfîrşit, o să vedem mîine...

Herdelea mormăi ceva neînţeles. Cînd era mişcat şi încurcat, vorbea foarte prost ungureşte. Trase un scaun inspectorului, ştergîndu-l cu batista ca să nu fie cumva murdar.

— Mulţumesc, zise Horvat, acrit de schimonoselile limbii oficiale în gura unui învăţător al statului. Mulţumesc!... Voiam numai să te anunţ că am venit înadins pentru examenul dumitale... Ştiu de rîndul trecut că n-ai prea strălucit şi vreau să văd cît progres ai făcut... Acuma însă aş vrea să găsesc pe aici un hotel sau aşa ceva pentru noaptea asta...

— Avem două, domnule inspector, dar mai bine e la berăria Rahova... Curat şi ieftin! se grăbi Herdelea

să-l lămurească în nădejdea să scape mai curînd de dînsul.

Dăscălița rămase netulburată pe canapea, lîngă fereastră, cîrpind niște pantaloni de-ai bărbatului, ca să nu-și mai strice hainele cele bune la cancelaria lui Grofșoru, unde avea de gînd să-și reia serviciul mai temeinic îndată după examen. Ghighi, nedezbărată de spaimă, stătea cu buzele uitate într-un zîmbet timid și nu-și putea lua ochii de la inspectorul care, în orice casă de învățător, e privit ca un idol înfricoșător.

— Familia d-tale? întrebă Horvat.

— Da, da, zise Herdelea frecîndu-și mîinile cu respect. Mai avem o fată, care e însă măritată, cu ajutorul lui Dumnezeu... și un fecior... de asemenea nu-i acasă...

— Cu gospodăria, doamnă, nu-i așa? se adresă inspectorul dăscăliței cu o galanterie impunătoare. Foarte frumos! Gospodăria e cea mai frumoasă podoabă a femeii!

— Eu nu vorbesc unguresște, zise d-na Herdelea, fără măcar să ridice nasul din lucru, cu o liniște care pe bărbatul ei îl îngrozi.

— Cum?... Nu-nțeleg! se miră inspectorul.

— Pricep eu ce ziceți, dar nu vreau să vorbesc ungurește! Nu-mi place mie să mă strîmb trăncănind într-o limbă străină, cînd nici n-am nevoie! sfîrși dăscălița cu o superioritate zdrobitoare și strîngînd din buze, parcă numai gîndul c-ar putea vorbi ungurește îi strepezește dinții.

Inspectorul Horvat nu înțelesese tot ce cuvîntase doamna Herdelea. Vedea însă că femeia aceasta, soția unui învățător al statului, nu știe ungurește. Și era adînc indignat. Se mai întoarse spre Ghighi cu un zîmbet desperat:

— Poate că nici domnișoara nu vorbește?

— Niciodată... nu... n-am vorbit! răspunse Ghighi speriată c-o ia și pe ea la zor și schimonosind cuvintele ungurești atît de îngrozitor, că inspectorul se cutremură de durere.

— A... da, da... D-voastră desigur nu vorbiți ungurește în familie? întrebă Horvat pe Herdelea.

— Nu... adică.... ar fi greu... Femeile n-au de unde să... Mă rog... Băiatul însă vorbește mai abitir ca un ungur... Da... A uimit toată Armadia cum știe de bine, murmură învățătorul sfîrșind cu un suspin.

Inspectorul plecă stăvilindu-și în gît revolta. După ce se sui în trăsură însă, spuse foarte grav lui Herdelea:

— Asta-i nemaiauzit, domnule! Dacă nu poți fi înțeles cu limba noastră nici în casa unui învățător, care trebuie să fie un propovăduitor sincer, atunci cum să progreseze învățămîntul ungar? Cum, domnule?... Ce-am văzut la dumneata m-a uimit și m-a întristat... În orice caz m-ai făcut să fiu foarte curios de examenul de mîine...

Doamna Herdelea și Ghighi avură ce ocărî toată seara pe socoteala inspectorului; învățătorul însă tăcu, nu-și prea găsi culcuș în pat, iar a doua zi, mergînd în Pripas, se închină și bolborosi toate rugăciunile cîte și le aduse aminte.

Cînd bătu ora opt, inspectorul intră în clasă, înaintea lui Belciug, care veni de-abia pe la nouă, cu urmele de zid pe haine. Examenul fu o tortură pentru învățător și elevi. Horvat se amesteca într-una, încurca întrebările și, de îndată ce un copil greșea, încrunta din sprîncene și se uita triumfător la Herdelea. Ba de cîteva ori zise tare:

— Cum să știe, dacă nu cunosc limba!... Nici unul nu vorbește cumsecade ungurește! Toți se bîlbîie, se strîmbă... Scandal!...

Herdelea începu să se scuze că copiii nu pot ști perfect limba de vreme ce n-o vorbesc acasă și că, de altfel, rezultatele nu sunt cum ar putea fi din pricină că el a fost înlocuit luni de zile cu un tînăr care venise cu obiceiuri noi. Dar, fiindcă inspectorul nici nu voia să-l asculte, se resemnă mai în urmă, își recăpătă sîngele rece și nu se mai sinchisi de dînsul, examinînd parc-ar fi singur cu școlarii, gîndindu-se doar mereu:

— Acu fie ce-o vrea Dumnezeu din cer! Acolo-i toată nădejdea!

La sfîrșit veni rîndul preotului, cu religia. Copiii, înviorați, răspundeau limpede și cu glas tare, ca și cînd de-abia și-ar fi stăpînit bucuria că li-e îngăduit să rostească vorba pe care o pricep.

— Aș dori să-mi spună un elev pe ungurește *Tatăl nostru!* zise Horvat, la sfîrșit, nemulțumit că nu mai auzea limba statului.

Belciug, parcă n-ar fi înțeles bine, întrebă mirat:

— Poftim?

— Zic c-aș dori s-aud *Tatăl nostru*, în ungurește, conform planului de învățămînt! repetă inspectorul deodată mai sever.

— Asta nu se poate! răspunse preotul, hotărît și scurt, îmbujorîndu-se de mîndrie.

— Cum nu se poate? zise inspectorul jicnit de tonul răspunsului.

— Nu se poate, vorbi Belciug, cu o franchețe care-l înălța, pentru că elevii nu știu rugăciunile pe ungurește, pentru că eu i-am învățat în limba lor maternă, pentru că nici eu nu le știu pe ungurește,

căci nici pe mine nu m-a învățat nimeni să le zic pe ungurește, cum n-am învățat nici eu pe nimeni!

— Mă surprinde și culoarea, și înțelesul cuvintelor dumitale, părinte! zise inspectorul Horvat grav. Legea prevede că în școlile statului religia să se predea paralel în limba maternă a elevilor și în limba oficială ungară. Va să zică cer minimul posibil cînd mă mulțumesc cu *Tatăl nostru*. Mă rog, te-am convins?

— Domnule inspector, eu unul prefer să nu mai predau religia în școala aceasta decît să-mi pîngăresc conștiința și să zăpăcesc sentimentele credincioșilor mei! Orice să-mi cereți, domnule, dar asta nu! Măcar credința să ne rămînă neatinsă! Măcar atîta drept s-avem și noi în țara asta, în care ne-am născut și s-au născut părinții noștri și părinții părinților noștri!

— Observ însă că limbajul d-tale nu se prea deosebește de cel al agitatorilor care stîrnesc zîzanie între națiunea ungară unitară și ungurii de buze române? rosti inspectorul aspru, încheindu-și haina ca să-și sporească autoritatea. Țin să te previn, părinte, că statul nu dă ajutoare celor ce lucrează împotriva intereselor patriotice!

— Dacă respectul credinței mele strămoșești și împlinirea cinstită a datoriei mele de preot înseamnă agitație, domnule inspector, primesc bucuros orice urmări! Dar de la aceea ce cred că este datoria mea, nu mă voi abate, în nici un caz! declară Belciug atît de energic că Herdelea se făcu mititel de admirație și de frică.

— Bine... Foarte bine... Iau notă... Probabil că din pricina aceasta nu progresează școala de-aici de loc... Foarte probabil!... Prea bine!... Voi lua măsurile de cuviință, negreșit, murmură inspectorul înghițindu-și mînia ca să nu dea spectacol în fața școlarilor;

apoi întorcîndu-se brusc la Herdelea, urmă: Dumneata trebuie să fii cam obosit, nu? Se vede că ești obosit!... Cîți ani de serviciu ai?

— Treizeci și doi, bîlbîi învățătorul spăimîntat.

— Da? Treizeci și... A, e destul! Te sfătuiesc să ceri îndată să te scoatem la pensie!... Te sfătuiesc mult!... Vei avea o pensie frumoasă și te vei putea odihni, căci ai mare nevoie de odihnă... Va să zică să-mi trimiți petiția! Din partea mea vei avea tot concursul să fie rezolvată cît mai grabnic!

Belciug rămase cu Herdelea în curtea școalei după plecarea inspectorului, amîndoi descoperiți, în soarele vesel și fierbinte. Din clasă glasurile copiilor, dezghețate de frica prin care au trecut, veneau molcom și topite într-un zumzet de albine harnice. Stăteau tăcuți, gînditori și tulburați. Apoi deodată privirile lor se întîlniră și fiecare citi în fața celuilalt aceeași zbuciumare.

— E greu de tot, Ioane! S-au pus pe capul nostru să ne doboare! zise Herdelea trist și nehotărît.

— Nici pe Dumnezeu nu ni-l cruță, păgînii!... Vor să ne ucidă sufletul, nu le ajunge că ne-au încătușat limba! murmură Belciug cu o îndîrjire adîncă și stăpînită.

Tăcură iar. Primejdia parcă-i împrejmuia tot mai strîns, acoperindu-i și înduioșîndu-i. Ochii lor se îndulciră privindu-se. Și în același timp inimile lor se umpleau de iubirea care înfrățește pe ostași în fața dușmanului.

— Și noi sîntem vinovați, Zaharie! zise preotul cu glas care iartă și cere iertare.

— Greșeala iertare așteaptă, adăogă învățătorul.

Își strînseră mîinile ca și cînd ar fi făcut un legămînt.

7

Peste vreo două săptămîni, după examen, Ghighi, stînd în grădinița din fața casei, văzu o trăsură prăfoasă apropiindu-se, care i se păru cunoscută. Dar numai cînd se opri, începu să țipe de bucurie copilărească:

— Laura!... Pintea!.... Mamă, a venit Laura!...

Alergă la trăsură, se sărută de nenumărate ori cu Laura, rîzînd, plîngînd și ciripind neîncetat:

— Nici nu ne-ați telegrafiat că sosiți....

— Am vrut să vă facem surpriză....

— Te-ai mai îngrășat, Laura scumpă... Și ce bine-ți șade așa!

— Tu te-ai făcut iar mai frumoasă...

— Ei, destul, destul! strigă Pintea glumeț. Mai treci de mă sărută și pe mine!

Herdelea ieși fără haină, cum era, și îmbrățișă întîi pe George, în vreme ce, în urma lui, dăscălița cu lacrimi în ochi și cu rîsul pe buze, murmură zăpăcită de emoție:

— O, dragii de ei.... Le-o fi foame și noi n-avem nimic gata.... Dacă știam, tăiam vreo doi pui... Dragii mamii, dragi!...

O servitoare dolofană coborî tacticos din trăsură cu fetița Laurei în brațe. Speriată de gălăgie, copila începu să plîngă. Mamă-sa se repezi.

— Dă-o-ncoace, Ilona!

Vru să o ia, dar Ghighi sări să i-o dea ei. În brațele ei însă fetița plînse mai tare.

— Nu te cunoaște, Ghighițo, de-aceea plînge, zise Laura, mîndră. Să vezi însă pe noi cum ne cunoaște și cum rîde! Ți-e mai mare dragul...

— Dă-mi-o mie, că eu sînt obișnuită cu copiii!

făcu doamna Herdelea, luînd pe micuța Maria de la Ghighi și ogoind-o: Taci cu mama tînă,taci, draga mămiții scumpă și dulce...

Fetița se liniști într-adevăr, spre admirația tuturor. Herdelea profită de ocazie și-i pofti în casă, comandînd militărește:

— Înainte... marș! În casă!... Ați trăncănit destul în uliță!

În casă urmară noi lacrimi și mai ales se încinse o vorbăraie care nu se sfîrși pînă la miezul nopții. Laura povestea minunății despre Pintea, Pintea despre Laura și amîndoi despre odorul lor; Herdelea zugrăvi pe inspectorul care a fost ticălos la examen, dar fără a spune că i-a cerut să iasă la pensie; dăscălița și Ghighi întreținură pe Laura cu noutățile din Armadia, între care cea mai de seamă era logodna Lucreției Dragu cu profesorul Oprea... Între timp însă doamna Herdelea găsi destulă vreme să doboare trei pui mari în onoarea dragilor mosafiri și să le servească la amiazi un papricaș cum n-au pomenit ei nici la Bistrița.

După masă însă George stîrni o furtună cînd spuse că chiar mîine vor să plece cu toții mai departe, la Sîngeorz.

— Nu se poate! Trebuie să stați și la noi baremi o săptămînă! protestă Herdelea, adăogînd apoi cald: Că doar și noi vrem să ne fălim puțin cu voi la armadienii ăștia, ce Dumnezeu!

— La întoarcere, la întoarcere! zise Pintea neînduplecat. Acum nu-i vreme! Ceilalți ne așteaptă în Sîngeorz de o săptămînă!

— Care ceilalți?

Laura lămuri că „ceilalți“ sînt Alexandru, fratele lui George, profesor în România, la Giurgiu, care a venit împreună cu Gogu Ionescu, soțul Eugeniei...

— Și Ionel, alt frate, contabil din Cernăuți, o complectă Pintea. Sîntem atîția frați și surori că numai tata știe pe dinafară întreg pomelnicul!... De altfel, aduceți-vă aminte, vi l-a înșirat odinioară pe îndelete...

— Au luat vila Mara și o să petrecem plăcut toți împreună, mai zise Laura. Numai să nu uităm să telegrafiem lui Titu să vie și el neapărat, deși eu i-am scris... dar ca să știe c-am sosit...

În sfîrșit se învoiră și spre seară Herdelea cu George tocmiră două trăsuri pentru a doua zi pînă la Sîngeorz.

Călătoria fu veselă, cu opriri scurte prin toate satele, pe la cunoscuți și prieteni. Valea Someșului se strîmta mereu, șoseaua se pitula pe sub stînci și rîpe tot mai piezișe, iar rîul însuși gîlgîia din ce în ce mai mînios... Ulița Băilor cotește din șoseaua cea mare în mijlocul Sîngeorzului, comună bogată și nesfîrșit de lungă. Un părîu gureș roade necurmat drumul ce urcă ușor printre case țărănești pînă ajunge la băile așezate într-un cazan împresurat de dealuri împădurite. Vile cochete sunt risipite și ascunse printre brazi bătrîni, în jurul unui dîmb ca o tidvă uriașă în vîrful căruia chioșcul alb pare o tichiuță de clown. La picioarele dîmbului,văzîndu-se de departe, dintr-un perete tăiat în piatră, Izvorul Tămăduirii bolborocește prin guri numeroase, adunîndu-și borvizul într-un canal arămiu care-l duce în clădirea scaldelor. În fața izvorului e o terasă prundită, de unde pornesc zeci de cărări, păzite de brazi, spre vilele și căsuțele dimprejur. La o margine a terasei însă un hotel-restaurant nou, parcă stăpînește și ispitește toată lumea.

Sosiră pe la sfinţitul soarelui în faţa vilei Mara care albea cu ferestrele deschise. George strigă din uliţă:

— Oaspeţi primiţi, oameni buni?

Un căpşor frumos de femeie se ivi într-o fereastră, dar dispăru îndată cu un ţipăt înăbuşit:

— George... A venit George!

Într-un antreu larg, puţin întunecos, se întîlniră toate rudele şi se cunoscură. Voiau să pară veseli, şi totuşi toţi erau stînjeniţi. Însuşi George nu se simţea prea la largul lui cu neamurile din România; fusese aproape copil cînd văzuse ultima oară pe Alexandru, şi chiar Eugenia se schimbase mult în trei ani. Ca să scape mai uşor, George căută să glumească şi să adaoge la numele fiecăruia cîte-o codiţă hazlie; ba la sfîrşit se învîrti şi într-un picior, strigînd:

— Ei, mai sînt rude de recomandat? Că mi s-a urît de cînd nu mai isprăvesc!

Vorbele acestea li se părură atît de şugubeţe că toţi izbucniră în rîsete care mai sparseră gheaţa puţin. Atunci interveni Atena, soţia lui Alexandru, o femeie înaltă, uscăţivă, cu trăsături fine şi cam reci, dar cu voce foarte caldă şi simpatică:

— Bine, Georgel, se poate să uiţi tocmai pe nepoţii tăi?... Veniţi aci, copii!... Poftiţi, moştenitorii noştri dragi! Alecu, Ionică, Zoe!...

Toţi Herdelenii se aruncară asupra copiilor, înăbuşindu-i în sărutări. Mai ales dăscăliţa, care se simţea opărită în faţa atîtor necunoscuţi, găsi o adevărată salvare în copii şi se retrase cu ei într-un colţ ca să-i mîngîie.

Încetul cu încetul însă răceala se topi. Alexandru era un bărbat blînd, cu ochii dulci şi barbişon negru, şi se împrieteni curînd cu Herdelea, vorbind de şcoală

şi de unguri. Gogu Ionescu era mai bătrîn, aproape de vîrsta lui Herdelea, dar fiindcă nevastă-sa era prea tînără, umbla spilcuit, îmbrăcat după ultima modă, se rădea în fiecare zi, şi nu purta mustăţi; vorbea în fraze alese, parcă fiece cuvînt ar fi fost pentru *Monitorul oficial*, deşi la Cameră nu deschisese gura niciodată, fiind mameluc guvernamental. Laura şi Ghighi nu mai conteneau cu frumuseţea Eugeniei care, într-adevăr, avea ochi mari foarte albaştri şi mîngăietori, cu gene lungi şi dese care, cînd clipeau, parcă oftau, cu o gură cît o cireaşă coaptă, veşnic surîzătoare, cu obrajii catifelaţi care n-au nevoie de dresuri, cu talia mlădioasă, trasă prin inel, cu o rochie simplă şi totuşi de o eleganţă ademenitoare... Fireşte că şi Eugenia descoperea mereu noi calităţi Laurei şi Ghighiţei, cerînd din cînd în cînd şi părerea soţului ei:

— *Elle est ravissante*, Gogule, *n'est-ce pas?*

Gogu aproba foarte politicos, deşi el era atît de încîntat de nevastă-sa, pe care o luase fără zestre şi numai pentru frumuseţea ei, încît toate femeile din lume i se păreau mai mult sau mai puţin slute.

George umbla de la un grup la altul, strălucitor de mulţumire, azvîrlind cîte-o vorbă şi, în sfîrşit statorindu-se lîngă doamna Herdelea care se mai încălzise puţin discutînd de greutăţile casnice cu Atena, ea însăşi mare gospodină şi mamă iubitoare.

În vălmăşagul prezintărilor uitaseră pe fetiţa Laurei. Cu atît mai mult fu purtată din mînă în mînă, răsfăţată şi sărutată, pînă ce micuţa găsi de cuviinţă să-şi ude scutecele tocmai în braţele Eugeniei, spre marea veselie a tuturor.

— Bine că nu ţi-a pătat rochia! strigă Ghighi.

— E semn bun pentru o nevastă tînără! glumi Herdelea.

— A, ştii că a sosit şi Ionel, zise Alexandru către George, cînd se mai potoli zgomotul. Noi l-am găsit aici. Zice c-a venit de vreo zece zile. Dar crezi că poţi face ceva cu ursul cela? Nici măcar nu vrea să stea cu noi. Are odaie la hotel şi toată ziua bate dealurile şi pădurile.

În sfîrşit Atena, ca gazdă, puse capăt taifasurilor:

— Acuma haideţi toţi în camerele voastre!... Şi într-o jumătate de oră să fiţi gata, că mergem să ne plimbăm niţel cu muzică, iar pe urmă vom lua masa la restaurant!... Ei, la revedere! În curînd!

Peste cîteva minute toţi se găteau şi în toate odăile se schimbau păreri despre noile cunoştinţe. Toţi erau încîntaţi, afară de Gogu, care nu putea uita rochia doamnei Herdelea, croită după moda de-acum douăzeci de ani, şi care se simţea jicnit, deşi nu voia să se arate, că străinii aceştia nu-l respectă îndeajuns.

În amurgul înăsprit de mirosuri de brad şi de răşină, muzica lăutarilor răsuna alinătoare. Pe terasă şi pe cărările dimprejur furnica o lume voioasă pe care valsurile şi romanţele o fermecau. La Izvorul Tămăduirii era îmbulzeală de pahare, iar prin înserarea brazilor şoaptele de dragoste se întreceau şi se stingeau în aerul ce înviora inimile... Într-o poieniţă ascunsă grupul de neamuri dădu întîmplător peste Ionel, şezînd pe o bancă, cu ţigara în colţul gurii, nepăsător şi liniştit. Muzica şi zgomotul lumii de-abia ajungeau aici ca o adiere blîndă. Îl siliră să meargă să mănînce împreună.

— De ce nu mă lăsaţi pe mine în pace? zise Ionel, urnindu-se anevoie. Mie nu-mi place gălăgia şi lumea...

În întunerecul înstelat restaurantul strălucea de lumină. Terasa mai toată era acuma acoperită de mese, iar în parfumul brazilor se amestecau mirosuri de mîncări şi băuturi.

— Uite Ungureanu! strigă George tocmai cînd erau aproape de masa ce li se rezervase, oprindu-se. Ce faci pe-aici, prietene?

Aurel văzu pe Laura în mijlocul celorlalţi, îşi scoase pălăria şi zise încurcat:

— Bună seara, stimată doamnă!

Laura răspunse dînd din cap serios, urmîndu-şi calea fără nici o tresărire. Doar cînd se aşeză la masă se gîndi zîmbind că odinioară a putut simpatiza pe băieţoiul ăsta...

Erau pe la mijlocul cinei cînd deodată apăru Titu pe terasă. Se uită împrejur, puţin jenat, apoi văzînd masa cea mare, veni drept şi salută, parcă pe toţi i-ar fi cunoscut de cînd lumea.

— Am primit tîrziu telegrama şi de-abia adineaori am putut sosi!

Laura, care nu-l mai văzuse de la cununie, îl îmbrăţişă plîngînd şi murmurînd cu drag:

— Titule! Titule!

Soţii Herdelea se simţiră mai mîndri, observînd că feciorul lor a făcut impresie bună asupra noilor neamuri.

— Aici, aici, lîngă mine, că mie-mi sînt mai dragi poeţii! strigă Alexandru dîndu-şi scaunul mai la o parte.

La dreapta lui Titu şedea Eugenia, care-l privea curioasă. Titu îi sărută mîna inelată şi parfumată, şi aşezîndu-se îi zise:

— Superbă soră are George, iar eu încîntătoare cumnățică!

— Oprește, tinere, avîntul! rîse Alexandru. Să nu te apuci să-i faci curte că bărbatu-său e gelos ca un harap!

Gogu, de peste masă, zîmbi cu o nepăsare căutată, în vreme ce ceilalți rîseră cu poftă. Eugenia însă se roși puțin și răspunse:

— Cu toate astea îmi place să mi se facă curte!

— Aha! aha! strigă iar Alexandru. Care va să zică o invitație în toată forma? ... Gogule, să fii cu ochii în patru, că tînărul e primejdios!

Rîsul și buna dispoziție au domnit toată seara...

Titu fu găzduit, firește, tot în vila Mara. Se sculă însă mai de dimineață ca toți, să se poată plimba și să-și răcorească creierii înfierbîntați de emoțiile ce i le-au stîrnit oamenii din țara unde năzuia și el. Se simțea fericit și-i suna mereu în urechi mai ales graiul lor grăbit și dulce. Dîndu-și seama că Alexandru îl simpatiza, voia să cîștige și prietenia lui Gogu care, fiind deputat, îl va putea ajuta mai ales cînd va ajunge și dînsul în România. Apoi Eugenia îl fermecase așa încît o și visase, dar acum trebuia să-și astîmpere admirația, zicîndu-și că nu-i timpul să se țină de nălucíri.

La izvor se întîlni cu Ionel Pintea care bea foarte cumpătat, dintr-o ceașcă, borviz cu lapte în care înmuia chiflă.

— Asta-i cura mea, zise Ionel zîmbind silit.

Porniră împreună într-o pădure deasă de molifți. Ionel nu era prea încîntat, căci petrecea mai bine singur. Titu totuși se agăță de dînsul, dornic să afle ce-i în Bucovina, fiind întîiul om de-acolo cu care putea vorbi. Întrebările lui stăruitoare însă pe Ionel Pintea îl plicitisiră, încît în cele din urmă îi spuse răspicat:

— D-ta vrei să mă faci să vorbesc de lucruri care pe mine nu mă interesează sau cel puțin nu mă pasionează. Eu azi sînt un simplu contabil, copleșit de muncă și care n-am nici vreme și nici poftă să mă amestec în zîzaniile politice. Orice politică mi-e indiferentă... Prostiile astea, iartă-mă că zic așa, le-am făcut pe cînd eram prin liceu și nu le-am mai luat cu mine în viață, să mi-o împovărez... Și pe urmă, mai cu seamă la noi în Bucovina, politica înseamnă numai ceartă, hărțuială, scandal, murdărie... mai mare rușinea! Sîntem puțini și totuși dezbinați în atîtea partide și bisericuțe, încît nimeni nu se gîndește la interesul general, ci toți se gîndesc numai la ambițiile lor mărunte... A, mi-e și scîrbă!... Eu cred că libertatea e cea mai mare nenorocire pentru poporul care nu-i copt s-o aibă. De aceea d-voastră aici sînteți mai fericiți, oricît vă plîngeți și vă burzuluiți... Așa este, domnule! Aici ungurii, nerozi, vă sîcîie, vă persecută, vă îngenunchează — adevărat. Asta-i norocul d-voastră, căci asta vă face dîrzi, solidari și puternici. În clipa cînd vi s-ar da libertatea, ați face și d-voastră ceea ce se face la noi. Ungurii sînt proști și vă întăresc vrînd să vă slăbească. V-ar distruge însă îndată ce s-ar dezlega lanțurile!

Titu rămase cu gura căscată, fără să mai poată răspunde.

— Ei, acuma ai aflat? sfîrși Ionel acru. Adevărul e totdeauna dureros...

Titu murmură ceva, mai merse cîțiva pași, apoi deodată îi zise bună ziua și se despărți tulburat.

„Nu se poate... Vorbe... Astea-s aiurările unui ursuz!" se gîndi dînsul simțindu-se totuși obosit ca după o noapte nedormită.

— Încă unul care-i cu mintea plină de fumuri! murmură Ionel singur, bucuros c-a scăpat de un tovarăș prea curios.

Titu fu posomorît toată ziua, parcă de cele ce i-a spus Ionel atîrna fericirea lui întreagă. Își amintea fiece cuvînt și-l durea ca o mare nenorocire. Laura îi șopti cînd găsi prilej:

— Ce ai, dragă Titule? Nu fi urîcios! E vorba de viitorul tău. George a vorbit cu Alexandru despre tine și despre dorințele tale... Ia seama să nu-i indispui pe toți!

După-prînz, stînd cu toții de vorbă într-un chioșc, la umbră, Herdelea povesti amănunțit rudelor cîte a pățit. Voind să-și pregătească mai frumos ieșirea la pensie, o întoarse pe coarda națională, arătîndu-le cum toate i se trag din faptul că a luat apărarea unui biet țăran român față de samavolnicia unui magistrat ungur, apoi stăruind mai ales asupra examenului cînd inspectorul i-a cerut să nu mai lase pe copii să crîcnească pe românește, și sfîrșind melancolic:

— Dar decît să-mi unguresc sufletul la bătrînețe și să-mi vînd conștiința, mai bine s-ajung salahor muritor de foame! Mai bine!... De aceea mă și bate capul să ies la pensie curînd-curînd...

Rudele din țară fierbeau de indignare. Chiar și Gogu se încălzi și, cînd Herdelea spuse că, de-ar fi mai tînăr, s-ar duce și el în România ca Titu, numai să scape de urgia stăpînirii ungurești — se repezi însuflețit la Titu și-i strînse mîna:

— Bravo, tinere! Vino la noi, la libertate!... De ce-ai sta... și d-ta între barbarii aceștia cutropitori de conștiințe!

Titu se însenină, mai cu seamă că Gogu îi oferi îndată să tragă la dînșii în București, adăogînd:

— La noi poți sta toată ziua, să mănînci și să faci poezii cîte-ți place!

— Să vii negreșit la noi! O să-mi faci mare plăcere! spuse și Eugenia privindu-l cochet și convinsă că melancolia de azi a tînărului a fost din pricina ei.

Alexandru îl pofti să mai meargă și pe la dînsul, prin Giurgiu, dacă i se va urî la București.

— Să vii numai, că n-ai să rămîi pe drumuri în România! sfîrși Atena.

— Cu atîtea protecții mari, ministru trebuie să ajungi, Titule! strigă Herdelea uitîndu-și grija lui, de mulțumire că-și vede feciorul fericit.

Într-una din zilele următoare Gogu și Alexandru, vorbind de Titu, socotiră că ar fi poate și mai nemerit să-i găsească vreun temei oarecare, ca să nu se simtă jenat stînd degeaba. Și hotărîră îndată să-l adăpostească la un ziar; Gogu, ca deputat, are să-i facă loc baremi la jurnalul partidului.

— O, da, la o gazetă! zise Titu strălucind de bucurie, cînd află. Așa ceva visam și eu... Tocmai așa ceva...

Perspectivele trandafirii îi șterseră din creier răspunsul lui Ionel ce-l întunecase un răstimp. Cu privirea la ținta care lucea mai aproape, viața i se părea plină de comori.

De altfel Gogu prinse dragoste multă pentru „tînărul cu ochii aprinși de o lumină stranie și înălțătoare", cum îi zicea. Umblau mult împreună, discutînd politică națională și uneori chiar literatură ro-

mânească, deşi acasă Gogu se mîndrea că n-a citit în viaţa lui decît numai franţuzeşte. Alături de Titu, deputatul se simţea cuprins de înflăcărare:

— Trebuie să mai aveţi răbdare, să mai luptaţi, să mai rezistaţi! Va veni şi mîntuirea! Trebuie să vie!... Credeţi că pe noi, dincolo, nu ne doare viaţa voastră de suferinţe?... Voi sînteţi speranţa noastră, precum noi trebuie să fim speranţa voastră!

— De ce nu faceţi măcar un gest ca să ne încurajaţi? întrebă Titu pe care gîndul acesta îl frămîntase mult.

— Vă dorim în adîncul inimii noastre, dar gura trebuie să fie mută! zise deputatul român grav. O, politica!... Ce stupid lucru e politica în lume.

8

Ion auzi curînd că Vasile Baciu a umblat pe la un avocat din Bistriţa şi că l-ar fi tocmit să-i scoată toate pămînturile de la ginere-său. Se spăimîntă mai ales simţindu-se slăbit în îndîrjirea lui de cînd i-a murit şi copilul. Deşi vedea primejdia, gîndurile nu-i mai erau îndreptate numai asupra ei, ci hoinăreau neputincioase ba încoace, ba încolo. Îşi zicea că n-are să dea nici un petec de loc, ş-apoi îndată iarăşi că n-ar fi rău să cadă la o învoială cu Vasile, să-i astupe gura... În schimb inima îi bătea mereu mai nerăbdătoare, frămîntată de un dor înăbuşit prea multă vreme care azi stătea să izbucnească. Cînd îi venea în minte Florica uita de toate, chiar şi de socru-său, întocmai precum odinioară a uitat-o pe ea din pricina pămîntului.

A doua zi după ce află cum a fost Vasile Baciu la avocat, văzu pe Florica trecînd cu demîncare la

oameni, sprintenă, zîmbitoare şi dîndu-i bineţe parcă l-ar fi chemat la dînsa:

— Ce mai faci, Ionică?... Noroc bun!

— Noroc bun! mormăi el îngrozindu-se cum i se scurg ochii după ea.

În aceeaşi seară, venind de la cîmp, se opri în poarta lui George să-l întrebe ce să facă cu socru-său? Dar în vreme ce George îi spunea şi-l învăţa ce credea, dînsul vedea numai pe Florica, în tindă, învîrtindu-se la vatră, pregătind cina, şi de-abia se stăpînea să nu se repeadă la ea, s-o cuprindă în braţe şi s-o ducă de-aici, să n-o mai atingă nimeni, nici să nu i-o rîvnească.

Ziua următoare se gîndi să se ducă iar la George, dar nu mai îndrăzni de frică să nu-i vadă în ochi patima. Şi, fiindcă totuşi trebuia baremi s-o vadă, alergă ca un smintit pînă ce ştirici la care holdă seceră Florica şi-şi făcu drum prin apropiere şi o zări.

Se mira şi se afurisea că a lăsat-o să se mărite cu altul şi că n-a luat-o el, ş-apoi se mîngîia singur, zicîndu-şi: „Mie mi-a fost scrisă Florica, degeaba..."

Încerca să se smulgă din lanţul ce-l strîngea tot mai tare ca să-şi întoarcă toate gîndurile la moşia lui ameninţată de îndîrjirea lui Vasile. Dar cînd se mustra c-o să-şi piardă averea pentru o muiere blestemată, cum se mustrase şi altădată, acum i se adăoga în creieri, nechemată, întrebarea: ce folos de pămînturi, dacă cine ţi-e pe lume drag nu-i al tău? Şi pe urmă, gîndurile se înlănţuiau. Baremi de-ar fi trăit copilul să ştie şi dînsul pentru cine munceşte şi se sfarmă... Dar aşa, cui ar rămîne moşia lui, dacă l-ar strînge Dumnezeu într-o bună zi, căci omu-i trecător ca adierea vîntului.

Din pricina alergăturilor zadarnice rămăsese în urmă cu munca pămîntului. Toată lumea isprăvise se-

ceratul, dar el mai avea încă două holde în picioare. Numai după o ceartă mare cu mamă-sa, se urni să trimită pe Glanetaşu cu trei lucrători la locul cel mai mare, iar delniţa de lîngă drumul cel vechi s-o doboare dînsul.

Era într-o joi. De unde muncea Ion se vedea drumul pe care treceau neîncetat femei cu coşuri şi desagi, mergînd la bîlciul săptămînal în Armadia. Mărul pădureţ sub care născuse anul trecut Ana, era încărcat de rod şi făcea o umbră groasă, deşi o porumbişte verde îl acoperea pînă-n ramuri.

Ion lucra cu o voie bună cum nu mai avusese de mult, ca şi cînd ar fi presimţit o bucurie năvalnică. Se uita rareori spre drum, ca să nu-l ţie de vorbă nimeni. De altfel, pe la prînzul cel mic nu mai trecea pui de om... Începu să lege snopi şi, cînd isprăvi şi-i aşeză în picioare, îşi aruncă ochii spre Pripas. Atunci văzu departe o femeie, venind grăbită, cu nişte desagi pe umăr. Tresări şi privi împrejur, bucuros că e singur cît e hotarul de mare.

— Florica! murmură dînsul apoi cu ochii spre femeia care se apropia mereu.

O sorbea cu cît se apropia şi i se părea din ce în ce mai frumoasă. Florica avea o năframă albă în cap, legată ştrengăreşte. Îl zări şi ea, mirată şi cuprinsă de o strîngere de inimă. Dar nu-şi pierdu firea şi, cînd ajunse în dreptul lui, îi strigă zîmbitoare:

— Am să sosesc la spartul tîrgului, Ionică!... De, omul cu multe griji anevoie iese din casă!

Ion ar fi vrut să-i răspundă şi limba parcă i se înţelenise. Florica însă nu se opri. Şi atunci îl apucă o frică cumplită că nici acuma, deşi ar avea prilej bun, nu e în stare să-i vorbească, să-şi deşarte sufletul... Păşi spre drumul pustiu şi izbucni aproape disperat:

— Unde fugi aşa, Florico?... Mai stai oleacă, stai că am să-ţi spun ceva... Şi vino mai încoace că doar n-o să piară tîrgul...

Femeia parc-ar fi aşteptat chemarea. Se întoarse din cale şi veni spre dînsul, cu faţa aprinsă, dar zicînd molatec:

— Vai de mine... numai să nu mă ţii mult de vorbă, Ioane, că mă omoară George...

Iar cînd fu lîngă Ion, adăogă mai încet:

— Mă duceam să vînd nişte pere oarzăne, că ne trebuiesc bani... Şi George nu mă lasă nici să...

Ion o privea tăcut şi simţindu-se jicnit că îi vorbeşte de George.Nevasta, ridicînd ochii ei albaştri întrebători şi adîncindu-i în ochii lui tulburaţi, înţelese, îşi curmă gîndul şi murmură gingaş:

— Ce vrei, Ioane?...

Bărbatul zise, cu dinţii strînşi, înfricoşat parcă să nu-i zboare spre dînsa tot sufletul înnebunit de patimă:

— Mai odihneşte şi tu... De ce nu vrei să te odihneşti?

Privirile lor se împleteau fermecate.

Florica şopti mai domol:

— 'S grăbită, Ionică... zău aşa... Lasă-mă... să-mi văd de drum... zău aşa...

Dar în acelaşi timp păşea alături de Ion, cu umărul lipit de umărul lui... Trecură prin porumbişte şi se opriră sub mărul pădureţ unde sumanul bărbatului era aşternut pe jos la umbră, ca un culcuş pregătit înadins. Se aşezară privindu-se în ochii strălucitori de o fericire mult aşteptată. Ion vru să-i impute că

i-a pomenit de George, suflă greu pe nas şi de-abia putu gîfîi:

— Ehei, Florico...

— Uf, ce cald mi-e... m-a topit căldura, zise femeia dînd mai la o parte desagii cu pere. Dar aici e bine, că-i răcoare... zău aşa... răcoare...

— Răcoare, bîlbîi Ion în neştire peste cîteva clipe. Apoi tăcură, ascultîndu-şi bătăile inimii. Apoi Ion, brusc ca o fiară, o cuprinse de subţiori şi-i muşcă buzele. Apoi Florica să lăsă pe spate, moale, gemînd...

— Tot a mea trebue să fii tu! zise bărbatul pe urmă cînd Florica îşi lega năframa, gata de plecare. Să ştiu de bine că fac moarte de om şi tot a mea ai să fii!

— Ei, Ionică, multe zice omul! răspunse femeia fără să-l mai privească. Cînd s-a putut n-ai vrut; cînd vrei tu nu se mai poate!

Ion rămase şezînd pe suman, cu ochii după Florica ce se pierdea prin porumbişte.

— Ba se poate, murmură singur, ca o încurajare. Să ştiu de bine că...

Îşi reteză deodată vorba. Frunzele mărului foşneau ca o imputare. Şi imputarea îi aducea aminte de Ana. Sări în picioare parcă l-ar fi înţepat o viperă. Nu mai îndrăzni să se uite spre mărul sub care, acum un an, cealaltă i-a născut copilul. Se duse la seceră, fără a întoarce capul, ca şi cînd din spate l-ar fi ameninţat o mînă nevăzută.

Florica se depărta pe drum legănîndu-se mîndră în şolduri. Inima lui Ion tresălta de noi fiori, în vreme ce buzele-i şopteau dîrz:

— Ba se poate!... Să ştiu de bine că fac moarte de om!

Capitolul XII

GEORGE

1

Precum flăcăii se duc pe la fete în fiecare seară, pe viscol ca şi pe vreme frumoasă, frînţi de munca zilei ca şi după odihna de sărbători, tot astfel se ducea acum Ion pe la George, nesmintit, ca spre un frate bun, cînd să-i ceară un sfat, cînd să-i dea el o povaţă, găsind totdeauna o pricină care să-i îndreptăţească venirea... Nu se mai sfia de George şi uneori schimba cîte-o vorbă şi cu Florica, în treacăt, cum se cuvine să te porţi cu orice muiere în casa omului.

Iar George se simţea măgulit că vine şi se mîndrea că-i caută sfaturile un bărbat deştept ca Ion care, prin minte şi şiretenie, s-a înstărit, de unde mai înainte era calic ca şoarecele din biserică.

Numai Savista-Oloaga, care trăia pe lîngă casa lui George, bufnea şi se burzuluia din ce în ce mai năstruşnică. Fiindcă George a strîns-o de pe drumuri şi glumea uneori cu dînsa şi mai ales fiindcă nu uita niciodată, cînd aducea rachiu, să-i dea şi ei cîte-un păhărel, Savista îl iubea cu o furie sălbatecă, atît de

caracteristică estropiaţilor, şi ar fi fost în stare să strîngă de gît pe oricine pentru dînsul. În schimbul mîncării n-avea altă îndatorire decît să stea toată ziua pe prispă şi să hîşîiască găinile ca să nu intre în tindă. Ba joia, cînd era frumos, George îi mai dădea voie să se tîrască pînă-n Uliţa Mare, să-şi cerşească şi cîte ceva gologani, să aibă şi ea banii ei... Cu aceeaşi patimă ura însă pe Ion de cînd a simţit că umblă după Florica şi că astfel vrea să înşele pe George. Se liniştise un răstimp, după ce ocărîse pe Ana, văzînd că venirile lui Ion s-au oprit brusc, şi fusese chiar mîndră că ea a putut abate o primejdie ce ameninţa pe idolul ei. Dar acuma că Ion venea mai des ca totdeauna, îngrijorările o zbuciumau şi o făceau să nu mai aţipească nici în după-amiezele cele mai dogorîtoare. De cum sosea Ion, ea se lipea pe prispă ca o broască, ciulind urechile ca să nu-i scape nici o vorbă, ochii îi luceau straniu, ca două mărgele de sticlă, urmărindu-i fiece mişcare şi privire, fără a pierde din vedere nici pe Florica în care n-avea nici o încredere, neuitînd că odinioară era să se mărite chiar cu Ion, dacă el ar fi vrut-o s-o ia... Se înfuria că nu putea surprinde nimic la Ion şi că doar Florica se zăpăcea şi se roşea puţin, încît oalele îi dădeau deseori în foc, umplînd toată casa cu aburi şi miros de rîntaş ars.

Plictisită de atîta pîndă zadarnică, într-o zi, fiind numai Florica acasă, avu o izbucnire de furie, urlînd şi ameninţînd:

— Spun tot lui George... Tu eşti rapandula... tu... tu... Ce vine Ion? A? Ce-i Ion? Bărbat?... Ptui... Tffss!...

Scuipă spre Florica, se învineţi de mînie neputincioasă. Îşi smulse smocuri de păr din cap şi ochii i se umplură de sînge răcnind:

— Ruşine!... Rapandulă!... Omoară George!...

Femeia se sperie întîi, crezînd c-a dat boala rea peste ea, dar pe urmă, înţelegînd unde bate, o huidui. Şi oloaga se potoli îndată, parcă i-ar fi turnat apă rece în cap. Îi păru rău că s-a trădat şi, ca s-o dreagă, vru să arate c-a glumit şi începu să rîdă cu dinţii ei lungi şi galbeni:

— Glumă, fă... Zău... Dă-mi ciorbă!... Foame...

O dată însă Ion pică pe la prînz, cînd George lipsea. Savista încremeni pe prispă văzîndu-l că intră în ogradă. Şi cînd Ion zise nepăsător, oprindu-se lîngă poartă:

— Noroc, noroc, Savisto! Tot voinică?... Da George-i pe-acasă?

— Numai Florica acasă! răspunse ea repede, arzînd de dor să-l facă se se apropie de nevastă ca să se adeverească bănuiala ei.

Ion stătu pe gînduri cîteva clipe, ş-apoi zise mai încet, aruncîndu-şi ochii fulgerător spre tindă:

— Aveam cu George o vorbă... Păcat că nu-i şi el aici...

Şi plecă, întristat, clătinînd din cap, uitîndu-se înapoi din uliţă.

Savista fierbea de bucurie. Era sigură că Ion venise la Florica, înadins pentru că o ştia singură. Şi de-aci încolo cînd nu era George acasă, nu mai stătu lîngă uşa tinzii, ci tocmai în colţ, ascunsă după o grămadă de coceni de porumb, aşteptîndu-l să mai pice.

Peste cîteva zile Ion într-adevăr veni iar, tot pe vremea prînzului. Înainte de a deschide portiţa însă

se uită prin ogradă. Oloaga, din ascunzătoare, vedea că pe ea o caută. Apoi Ion intră repede şi dispăru în tindă. Savista se tîrî cît mai fără zgomot spre uşă. Şi auzi glasul lui Ion, drăgostos, şi pe al Floricăi, înfricoşat. Tremura totuşi atît de grozav de bucurie că nu înţelese nimic deşi cei doi în tindă vorbeau destul de tare.

Ion ieşi curînd, văzu pe Savista şi păli. Dar îşi reveni repede şi-i zise uşor:

— Am venit iar şi iar n-am dat de George... N-am noroc şi pace! Rămîi sănătoasă lele Savistă!

Oloaga nu răspunse; în privirea ei însă fîlfîia atîta ură, că Ion plecă fără a mai întoarce capul. Era fericită şi de-abia aştepta să vie seara, să-i spună tot lui George...

— Bade... bade!... Vino-ncoa! îl întîmpină cînd îl zări.

George, deşi ostenit rău, se duse spre ea la grămada de coceni.

— Ei? Ce poznă-i cu găinile? o întrebă în glumă.

Savista începu foarte încet şi rar; dar apoi, cuprinsă de emoţie, spumegă încît nu mai era chip s-o priceapă nimeni.

— Ion?... Ei, ce vrea Ion?... A fost aici? o întrerupse bărbatul ştergîndu-şi de pe obraji năduşeala frămîntată de praf.

— Ion... fost... Florica... fost... Tîlhari... Omoară, omoară! gemu oloaga desperată, podidind-o lacrimile şi înecîndu-se de sughiţuri.

— Bine, Savistă, bine... Lasă că ştiu... bine! făcu George liniştit.

De-abia după cină, cînd se culcă în pat lîngă Florica se gîndi mai bine la vorbele Savistei şi se cutremură, căci deodată îşi aminti privirea lui Ion

de la nuntă, privirea care l-a înspăimîntat atunci şi pe care totuşi a uitat-o. Cum a putut-o uita oare?

„Apoi dacă-i aşa, îl omor!... Amu nu mai iert... Îl omor!" îşi zise George hotărît, mîngîind corpul femeiei care-i aţîţa sîngele.

2

D-na Herdelea nu voise să facă ceartă în faţa oamenilor străini în Sîngeorz, dar cum ajunseră acasă, îl luă pe Herdelea la zor:

— Nu ştiu, nebun eşti ori nu eşti în toate minţile, de vorbeai într-una că ieşi la pensie. Se vede că ţi s-a urît cu binele... Apoi de aceea ne-am căznit şi am suferit, ca acuma, după ce ai scăpat cu faţa curată, să cauţi singur sărăcia?

Ghighi era de aceeaşi părere, anume că retragerea ar fi o umilire. Cît priveşte că inspectorul cere să înveţe pe copii numai ungureşte, dăscăliţa răspunse prompt potrivindu-şi părerile după împrejurări, ca totdeauna:

— Ei şi? Te încînţi de linguşirile românilor, parcă din vorbe frumoase ai putea mînca? Lumea ştie că sîntem români, dar şovinismul nu-i a bună niciodată. Adică ce-o fi dacă o să-i înveţe ungureşte? Lasă-i să înveţe, că-i bine azi cînd ştii o limbă străină, că vezi bine că fără ungurească nici nu te mai poţi mişca din loc... Dacă-s vremurile aşa, noi să le schimbăm?

Herdelea însuşi se simţea nenorocit că trebuie să se despartă de şcoală, dar totuşi se ruşina să spună chiar şi acasă că inspectorul îl sileşte să iasă la pensie. Şi de altfel mai spera în sine că pînă-n cele din urmă

se va mai întîmpla ceva şi nu va trebui să plece. De aceea amîna mereu şi nu făcea petiţia. Totuşi, pe de altă parte, pentru orice eventualitate, răspîndea şi prin Armadia ştirea că, faţă de persecuţiile tot mai crîncene ale ungurilor, se gîndeşte să-i dea dracului şi să se retragă. Răspunsul i-l dădu Grofşoru, la berărie, în gura mare:

— Prietene şi frate! Mai bine să mori decît să fii călăul copiilor noştri!

Şi fraza aceasta făcu ocolul Armadiei, cîştigînd simpatia amîndurora şi chiar lui Belciug, pe care Herdelea îl lua veşnic ca martor şi care îngălbenea de indignare cînd venea vorba de inspectorul Horvat.

După asemenea încurajări, învăţătorul iar venea hotărît să-şi scrie îndată cererea de pensie. Acasă însă găsea împotrivirea dîrză a dăscăliţei care îi schimba tot planul. D-na Herdelea, sfătuindu-se toată ziua cu Ghighi, descoperea mereu argumente mai temeinice.

— Uite pe Zăgreanu! Ştii bine, că tu mi-ai spus, cît a fost în Pripas i-a înnebunit cu ungureasca... Şi cu toate astea nu-i zice nimeni nimic, ba-l laudă toată lumea şi-i prezice viitor mare!... Fiindcă aşa şi este!

Herdelea, încercînd să profite de simpatiile lor pentru Zăgreanu, spuse că ar fi cuminte să-i cedeze lui locul din Pripas, fireşte dacă are intenţii serioase cu Ghighi. Pe cînd fata protesta împotriva acestui plan infernal, declarînd că i-e urît Zăgreanu (în Sîngeorz însă mărturisise în taină Laurei că e băiat foarte drăguţ, măcar că e numai învăţător), d-na Herdelea zise neclintită:

— Lasă, nu te îngriji tu de el... Îi găseşte lui loc inspectorul, că ştii doar cît îl iubeşte şi-l protejează.

Prin august, într-o după-amiazi, Zăgreanu veni mai mişcat ca alte dăţi, deşi Ghighi nu era acasă. Herdelea trecu în grădiniţă cu dînsul, să stea de vorbă. Şi tînărul spuse îndată că soseşte tocmai de la Bistriţa şi de aceea e plin de praf. Nici n-a fost încă să se schimbe. A văzut pe domnul inspector... Apoi nu mai putu continua. Herdelea îl privi întrebător.

— Mi-a spus multe, reluă Zăgreanu mai încurcat, parcă negăsind cuvintele potrivite. Mi-a făgăduit... cîte-n lună şi stele... Mi-a făgăduit...

— Te are drag inspectorul, zise Herdelea liniştit. E bine să fii bine cu inspectorul, foarte bine... Numai să-ţi dea o şcoală bună, într-un sat bun...

— Apoi vezi, domnule *colega*, da, da, bîlbîi tînărul. E greu... Nu ştiu cînd s-o putea... Da... Domnul inspector zice că vrea să-mi dea Pripasul...

— Pripasul? făcu Herdelea cu o săgeată în inimă.

— Da... adică... zice că d-ta n-ai să mai stai mult, că-ţi trebuie odihnă, că ai servit destul... că... în sfîrşit...

Zăgreanu nu îndrăzni să-i mai spuie că inspectorul i-a poruncit să reamintească bătrînului învăţător să trimeată imediat cererea de pensie, altfel îl va scoate din oficiu, că în nici un caz nu va mai îngădui să înceapă tot dînsul noul an şcolar.

Herdelea rămase pierdut. Înţelese ceea ce nu îndrăznise să-i mărturisească Zăgreanu şi se simţea dureros ruşinat.

— Adevărat, foarte adevărat, murmură apoi cu glas tremurat. Am servit destul, prea destul... N-am să mai stau... Nu, nu, fie liniştit inspectorul! Fii şi d-ta liniştit...

În aceeaşi seară, după ce se culcă d-na Herdelea şi Ghighi, el se aşeză la birou şi scrise pînă tîrziu de tot. Strică multe coale de hîrtie şi toate le udă cu lacrimi. Închipuirea că de-acuma părăseşte pentru totdeauna şcoala lui, iubirea lui, îi sfîşia inima. Cînd i-a venit suspendarea, a plecat cu o scînteie de nădejde de întoarcere; azi pleacă fără nici o nădejde. De azi încolo nu mai e învăţător.

— S-a sfîrşit, s-a sfîrşit, şoptea dînsul frînt, ca femeia cînd trebuie să-şi dea seama că a îmbătrînit.

3

Vasile Baciu fusese la trei avocaţi în Bistriţa şi toţi trei îi spuseseră la fel: legea zice că copilul moşteneşte pe tată şi tata moşteneşte pe copil. Asta înseamnă că să nu-şi mai tocească opincile în zadar. Cu toate acestea el ameninţa mereu pe Ion cu judecata, nădăjduind să-l sperie, cum s-a speriat şi dînsul odinioară. Sufletul lui însă era toropit de amărăciune şi se revolta împotriva legii care îngăduie ca un tîlhar să vie să-i ademenească fata, să-i smulgă moşia şi pe urmă, după ce bagă în groapă femeia, să rămînă cu pămînturile şi averea luate cu japca... Gîndindu-se mereu la nedreptatea lumii, ajunse la bănuiala şi apoi la convingerea că Ion a omorît pe Ana, înadins ca să-i rămîie moşia şi să se poată însura a doua oară. Oamenii cărora le împărtăşea credinţa aceasta credeau sau nu credeau, dar toţi pizmuiau pe Ion că s-a ales cu atîta pămînt pe urma Anei... De supărare şi de necaz, Vasile Baciu se aşternu mai rău pe băutură.

Nemaiştiind încotro s-o apuce, într-o dimineaţă se duse la popa Belciug şi i se plînse. Preotul, cumpănind şi chibzuind, avu o idee cucernică şi zise atît:

— Bine... am să vă chem pe amîndoi...

Şi dumineca următoare Belciug chemă pe Vasile şi pe Ion, împreună cu mai mulţi fruntaşi ai satului.

— Oamenii de omenie trebuie să se învoiască! vorbi preotul frecîndu-şi mîinile. Să căutăm şi noi cu toţii dimpreună o învoială omenească! Aşa-i bine şi aşa-i frumos!

Ion, liniştit, ridică glasul:

— Eu nu-s nici cîine, nici fără suflet, domnule părinte... Nu-s, martor mi-e Dumnezeu. În casă îl las să şeadă cît o trăi, măcar că-i a mea după lege şi poate mi-ar face trebuinţă. Dar îl las că-s om şi nu strîng pe nimeni de gît... Trei locuri a vrut, trei le-a arat, le-a semănat, le-a cules. Puteam să i le iau că-s ale mele. Nevoie de ele n-are că bucatele în loc să le mănînce, le vinde şi le bea... Dar zic, lasă-l să aibă şi să bea, c-a muncit destul şi supărări l-au ars destule... Apoi amu, vedeţi şi d-voastră, oameni buni, dacă-l las eu să trăiască, dumnealui nu vrea să mă lase pe mine să trăiesc!

Vasile Baciu, aprins ca omul fără dreptatea legii, sări cu răspunsul:

— Adică cu ce drept să-mi iai tu averea mea? Cum să-ţi rămîie ţie pămînturile mele!... Că fata mi-ai omorît-o, copilul ţi l-ai omorît!... Cu ce drept?

Vinele i se umflau pe tîmple ca nişte rîme.

Dar vremea trecea, vorbele cădeau şi învoiala nu se apropia. Atunci Belciug găsi clipa binevenită să intervie. Îşi drese glasul şi rosti grav, ca la predică:

— Oameni buni şi dreptcredincioşi, dreptatea-i veşnic cu două tăişuri, ca paloşul în mîna ostaşului

viteaz... Dreptate are Ion, căci legile lumii spun că averea copilului se cuvine părintelui care l-a zămislit și l-a crescut. Dreptate are și Vasile, căci după moartea fetei lui și a copilului ei, cuveni-s-ar ca moșia să se întoarcă la cel care a agonisit-o... Acuma mie, paznicul sufletesc al vostru, dragi îmi sînteți amîndoi deopotrivă și dornic aș fi să dobîndiți deopotrivă fericirea pe pămînt ca și în ceruri, dimpreună cu fețele luminate cu care ne-am silit, cît am putut, să vă împăcăm cum e mai bine. Dîrzi și neînduplecați sînteți însă ca două săbii ce nu încap într-o teacă. De aceea iată ce-am socotit eu ascultîndu-vă: stăpîniți amîndoi ce cuprindeți în ziua de azi, tu, Vasile casa și locurile pe care ți le lasă, iar tu, Ioane, averea care ți-a hărăzit-o mila cerească. Dar iarăși socot că drept n-ar fi să ajungă moșia în mîini străine. Viața omului e ca floarea cîmpului. Azi e, mîine nu-i... Poate că azi, mîine, Ioane, ai să te însori, să ai copii, dar poate, Doamne ferește, să și închizi ochii cînd ai crede că ești mai voinic... Apoi, așa, n-ar fi păcat de Dumnezeu să rămînă averea ta cui nici nu te-ai aștepta?... Ș-atunci aș crede c-ar fi înțelept și frumos să vă legătuiți amîndoi să lăsați ce stăpîniți sfintei biserici în cazul cînd, Doamne păzește, v-ați prăpădit fără moștenitori direcți, adică fără copii... Făcînd astfel, întăriți puterea Domnului pe pămînt ca și Domnul să vă primească sufletele în vecii vecilor!

Preotul tăcu brusc, coborînd ochii în jos, așteptînd parcă efectul cuvîntărei sale asupra celor de față. Apoi cînd înțelese că toți sunt de părerea lui, se retrase în odăița de culcare, lăsîndu-i să convingă și pe cei doi pricinași. După multă vorbărie fruntașii izbutiră să-i facă să-și dea mîna... Belciug reveni atunci cu o declarație scrisă. Văzînd hîrtia, Ion mai

șovăi o clipă, dar totuși iscăli, gîndindu-se că asta-i un moft fără valoare, deoarece dînsul are să se însoare curînd și să facă copii care să-l moștenească. Vasile se bucură că, dacă nu se întoarce la dînsul, moșia baremi nu se va risipi nici printre neamurile Glanetașului.

— Așa! zise preotul împăturind frumos actul. De pe amvon am să dau de știre satului întreg hotărîrea voastră creștinească... Dumnezeu să vă binecuvînteze!

Vasile Baciu pe urmă se opri la cîrciumă, se îmbătă și se bătu cu straja Cosma Cicănaș. Ion însă se duse drept la George, să-i povestească ce-a făcut. Și pe urmă se gîndi numai la viitoarea lui nevastă.

4

Titu socotea să treacă granița cu trei sute de coroane. Suma aceasta o avea, dar îi mai trebuia și ceva mărunțiș care să-i ajungă pînă la trecere. Pînă ce nu cunoscuse rudele din România, se înfiorase gîndindu-se că pornește în lume cu trei sute de coroane; acuma mergea la sigur, ca și cînd ar fi plecat din Pripas în Lușca, ori în Măgura... Mărunțișul însă îl încurca, fiindcă oricum se silea, nu sporea, și-i amenința rotunjimea celor trei sutare.

Salvarea îi veni sub forma unei idei, citind într-un ziar că Asociația pentru cultura și literatura poporului român va ține adunarea generală la Sibiu în luna septembrie... Deoarece, pe cînd citea, văzu pe masă *Tribuna Bistriței*, un ziar săptămînal local, se gîndi deodată: ce-ar fi să se ducă dînsul ca reprezentant al ziarului la serbările Astrei? Ar fi mai întîi că ar face economii de cheltuieli, și al doilea că ar cu-

noaşte dintr-o dată, toată „inteligenţa" românească din Ardeal, înainte de a-l părăsi, cine ştie pentru cîtă vreme... *Tribuna Bistriţei* de altfel îi reprodusese poezii din *Familia*, cu osanalele cuvenite despre „distinsul poet al Văiei Someşului"... Se aşeză îndată şi scrise cîteva rînduri bine simţite directorului gazetei, un avocat fără clientelă şi mare naţionalist, cerîndu-i un bilet de legitimaţie, şi banii de cheltuială trebuincioşi. Răspunsul directorului sosi peste trei zile, aducîndu-i biletul de legitimaţie, dar şi vestea tristă că ziarul de-abia-şi tîrăşte viaţa de la o săptămînă la alta şi că prin urmare „distinsul poet" ar face o faptă nobilă românească reprezentîndu-l, dacă se poate, pe propria-i cheltuială... Între timp, Titu, închipuindu-şi cum va fi înconjurat şi răsfăţat dînsul la Sibiu, ca omul care e glasul unui întreg ţinut de români, se însufleţise atît de mult de ideea de a reprezenta *Tribuna Bistriţei*, încît nici nu se mai sinchisi că nu a primit bani şi că deci socotelile lui rămîneau tot încurcate cu mărunţişul.

Cu o săptămînă înainte de plecare veni acasă spre a se pregăti în tihnă şi a-şi lua rămas bun de la toţi cunoscuţii, căci omul ştie cînd porneşte dar numai Dumnezeu ştie cînd se întoarce. Căldăraru, la despărţire, l-a îmbrăţişat şi n-a uitat să-i spuie că tot mai e timp să se răzgîndească, şi Titu i-a mulţumit zîmbind pentru povaţă.

În Armadia toată lumea ştia că Titu vrea să plece în România şi toţi se mirau de îndrăzneala lui. Cînd se află însă că va lua parte şi la serbările Astrei, la care singur profesorul Spătaru a putut merge o dată demult, şi mai ales că se ducea ca reprezentant al *Tribunei*, mulţi îl invidiară şi-l felicitară.

Doamna Herdelea plîngea spălîndu-i şi călcîndu-i rufele, iar Ghighi îi făcea în fiecare zi geamantanul spre a-l desface a doua zi, ca să-l facă mai bine şi mai frumos, să nu rîdă de el fraţii din România. Seara, Herdelea, tatăl şi fiul se sfătuiau serios. Deoarece Titu, avînd încă încurcături cu recrutarea, nu putea obţine paşaport pentru străinătate, Herdelea îi explică cum să-şi facă rost la Sibiu de un simplu bilet de trecere; o dată ajuns dincolo nu-i mai trebuie nici un paşaport... Între altele însă bătrînul îi mărturisi că a şi expediat cererea de pensie, iar Titu îl aprobă din toată inima, ba se însărcină să comunice ştirea şi doamnei Herdelea; o făcu într-adevăr cu atîta iscusinţă că dăscăliţa mulţumi lui Dumnezeu că în sfîrşit Zaharia a ascultat poveţele ei înţelepte. Drept recunoştinţă că l-a scăpat astfel dintr-un impas greu, Herdelea duse a doua seară pe Titu la berăria Rahova, ca să se întîlnească acolo cu toţi domnii din Armadia şi să-şi ia adio cum se cuvine.

La berăria Rahova se improviză o adevărată serbare, cu chef şi cu lacrimi. Întrebările, urările, felicitările zbîrnîiau în urechile tînărului îndrăzneţ. Herdelea îi ceru biletul de la gazetă, să-l arate tuturor şi mai ales lui Ghiţă Pop, copistul de la judecătorie, care nu voia să creadă că Titu este aievea reprezentantul *Tribunei* la adunarea Astrei. Profesorul Spătaru ţinu şi un discurs, culminînd în fraza că Titu trebuie să fie „veriga de unire între fraţii de dincoace şi de dincolo de Carpaţi". La miezul nopţii însufleţirea fu aşa de mare încît toţi cîntară *Deşteaptă-te, române*! Solgăbirăul Chiţu, fiind şi el mişcat, închise ochii, nevrînd să strice buna dispoziţie a societăţii, mai ales că Titu nu trebuia să plece cu impresii urîte despre slujbaşii Ungariei... Pînă la sfîrşit se ameţiră bine

cu toţii. Herdelea, de supărare, bău atîta că Titu abia îl duse acasă, unde dăscăliţa îl ocărî bine în gînd, dară fără a deschide gura, spre a nu-şi strica somnul.

Cu cît se apropia ziua, cu atît Titu era mai tulburat. Se simţea fericit şi totuşi glasul îi tremura. Niciodată casa părintească nu i se păruse mai caldă. I se strîngea inima gîndindu-se că de-acuma va trăi între oameni pe care nu i-a mai văzut, într-o lume necunoscută în care cine ştie ce-l aşteaptă?

Se duse pe la familiile prietene să le zică rămas bun. La Dragu găsi pe Lucreţia împreună cu Oprea, azi soţul ei. Felicitîndu-l îşi aduse aminte de iubirea lui, versurile în care se chinuise să eternizeze ochii ei verzi. Acum iat-o aşezată, cu viaţa croită drept, fără cotituri deosebite, ca a tuturor oamenilor cuminţi... Pe cînd el se aruncă în valurile lumii, ca într-o mare fără margini...

În ajunul plecării, după-amiazi, făcu o plimbare pînă-n Pripas, să mai vadă căsuţa unde a copilărit şi să se despartă de Belciug, care-i „cam acru şi viclean, dar tot om de treabă", cum îi spusese tatăl său, îndemnîndu-l să nu cumva să nu meargă pe la dînsul... Preotul îl sărută şi-l blagoslovi cu lacrimi în ochi, făgăduindu-i că-l va cerceta negreşit la Bucureşti, deoarece speră să meargă şi el foarte curînd, peste un an sau doi. Îl însoţi apoi să-i arate biserica cea nouă, gata, bună de sfinţit. Îl plimbă prin toate colţurile, se suiră împreună în turn, la ceas, şi-i zise cu multă duioşie:

— Foarte rău îmi pare că nu eşti aici la sfinţirea care va fi peste vreo două săptămîni! Facem o sfinţire minunată. Va veni şi episcopul... O să fie o adevărată sărbătoare naţională!

Titu îi promise că-i va trimite cărţi poştale cu vederi din România şi mai ales din Bucureşti, „care trebuie să fie o minunăţie"...

Belciug îl mai petrecu pe urmă pînă în dreptul cîrciumei şi-l mai îmbrăţişă o dată ca un frate.

Casa lui Herdelea din Pripas era mereu goală şi tristă. Titu o privi pe din afară, amintindu-şi fără să vrea crîmpeie din fericirea trăită aici şi nepreţuită la vremea ei. Urcînd în pridvor, se pomeni cu Ion.

— Am auzit că vrei să pleci departe, domnişorule?

— Mă duc şi eu să-mi găsesc un rost în lume! răspunse Titu serios. Anii trec şi omul trebuie să facă ceva în viaţă, altfel nu-i vrednic să trăiască... Nu-i aşa?

— Aşa-i, domnişorule, vezi bine că-i aşa! zise Ion. Apoi să te ducă Dumnezeu sănătos şi să-ţi dăruiască noroc pe unde-i umbla, c-ai fost tare de omenie!

— Să trăieşti şi tu Ioane! Ţie, de altminteri ţi-a ajutat Dumnezeu şi te-ai înstărit frumos. Păcat numai că n-ai avut parte de Ana şi de copil...

— Apoi ce să facem? făcu ţăranul rece. Aşa a vrut Dumnezeu...

— Ei, ş-acuma, ce mai ai de gînd, Ioane? Că doar n-ai să rămîi văduv toată viaţa, că doar eşti tînăr...

— Aşa-i, aşa-i, vezi bine! mormăi Ion întunecîndu-se.

Titu coborîse spre dînsul şi se rărimă de stîlpul porţii, cu pălăria pe ceafă. În asfinţit soarele se mînia şi împroşca cu raze aprinse. Umbra Măgurii-Cocorilor se întindea peste sat pînă la picioarele crucii de la marginea drumului, pe care Hristos stătea neclintit ca un martor mut al tuturor tainelor. Ion se uită lung la domnişorul care i se părea că se schimbase mult de cînd nu l-a mai văzut. Voia să-i ceară o

învăţătură, ca şi odinioară, şi îi era frică să nu-l ocărască.

— M-am zbătut şi m-am frămîntat să ies la liman, începu iar Ion după o tăcere apăsată. Şi nu mi-a dat Dumnezeu nici o bucurie...

— Dar pămîntul? întrebă Titu privindu-l cercetător.

— Pămîntul... de... pămîntul... Bun e pămîntul şi drag mai ţi-e cînd e al tău... Dar dacă n-ai pentru cine să-l munceşti, parcă... zău aşa...

— Trebuie să te însori, Ioane!

— Aşa-i, chiar aşa-i, domnişorule, murmură ţăranul cu ochii stinşi. Dar decît să te însori cu oricine... Am păţit-o o dată, domnişorule...

Tăcu, aşteptînd parcă o întrebare sau o aprobare. Cum însă Titu nu zise nimic, urmă din ce în ce mai vioi:

— Amu dumitale pot să-ţi spun, că mi-eşti mai bun ca un părinte şi m-ai învăţat numai bine... Pot... Şi nu ştiu cum să-ţi spun, domnişorule? Că d-ta pleci departe şi poate nici n-ai să mai auzi de mine şi de necazurile noastre... O, Doamne... Mare-i lumea!... Cînd crede omul c-a nemerit mai bine, atunci ia seama că-i tot de unde a pornit... Uite-aşa-i, domnişorule! Aşa mă muncesc şi mă căznesc, şi nu ştiu ce să fac, cum să fac?

— Azi, cînd ai avere, ce-ţi trebuie să te mai perpeleşti? Nici prea hapsîn să nu fie omul, că lăcomia strică omenia. Pămînt ai destul...

— Destul nu-i niciodată, domnişorule... Dar pe cine vreau eu să iau nu se poate. Şi pe alta nu pot s-o iau...

— Pe cine vrei?

— Pe Florica! zise Ion cu o lucire aspră în privire.

— Care-i măritată cu George-a-Tomii?

— Aia!

— De, Ioane, se vede că Dumnezeu ţi-a dat c-o mînă moşia, şi ţi-a luat cu cealaltă mintea! vorbi Titu. Cît e satu de mare nu găseşti tu decît pe nevasta lui George?

— Nu-mi trebuie alta, domnişorule! scrîşni Ion deodată furios şi cu o hotărîre sălbatică în ochii sticlitori.

— Hm, făcu Titu aproape înfricoşat de glasul lui... De... Nu-ţi trebuie...

— D-ta ce mă înveţi să fac? urmă Ion iară mai blînd şi rugător.

— Nimic... Să te astîmperi!

— Dar dacă nu pot?

— Atunci fă ce ştii!

— Nu ştiu nimic! bîlbîi Ion zvîrcolindu-se între mînie şi neputinţă.

— Nici eu... Dar atîta totuşi pot să-ţi spun: astîmpără-te!

Pe Ion răspunsurile lui Titu îl umpleau de fiere. Destăinuia întîia oară frămîntarea lui cuiva şi, în loc de încurajare, găsea împotrivire. Îl ustura inima că nu poate scăpa de nehotărîre. Şi totuşi patima lui crescuse atît de puternică, încît simţea bine că are să-l mistuie dacă nu va nemeri calea spre potolirea ei.

— Trebuie, domnişorule, trebuie! gemu dînsul stăpînindu-şi focul.

Titu, spăimîntat de îndîrjirea ce i-o citea în faţă, tresări. Şi repede îi dădu mîna zicîndu-i:

— Rămîi sănătos, Ionică!... Şi astîmpără-te, ascultă-mă pe mine!...

Ion mormăi ceva şi rămase în mijlocul drumului, uitîndu-se după el pînă coti la Rîpele-Dracului. Apoi scuipă cu scîrbă, bîiguind:

— Lasă că ştiu eu ce-i de făcut...

Titu petrecu seara la Grofşoru, împreună cu părinţii şi sora-sa. Şi a doua zi porni cu trăsura la Monor, de unde avea să ia trenul spre Sibiu.

5

Din clipa cînd Savista i-a deschis ochii, George parcă s-ar fi trezit dintr-un somn adînc. Acuma înţelegea de ce îi tot dă Ion tîrcoale, de ce-i cere sfaturi şi-i vine mereu prin casă. Adică pentru Florica. Cu toate acestea şi de atunci încolo l-a primit. Vorbea şi rîdea cu dînsul încît toată lumea ar fi jurat că sunt prietenii cei mai buni. Îl ura şi rîvnea să-l prindă, să se răfuiască. Îi era frică şi lui de răfuiala dorită şi totuşi o căuta. Pleca liniştit de-acasă, căci Savista era o paznică nepreţuită şi-i raporta în fiecare seară fiece pas al nevestei...

Ion însuşi simţise de mult vrăjmăşia Savistei şi deseori îi venea s-o sugrume, ca să-şi deschidă drumul la Florica. Ura însă numai pe George, din ce în ce mai rău, fiindcă numai din pricina lui nu e slobodă femeia. Dacă n-ar fi luat-o el, poate că ea l-ar fi aşteptat şi azi n-ar mai trebui să se zbuciume şi să nu ştie cum să se apropie de dînsa.

Chiar în ziua cînd Titu plecă din Armadia, Ion aflînd că George nu-i acasă, înspre amiazi se repezi la Florica, nădăjduind să-i mai poată vorbi măcar o clipă între patru ochi. Savista, pe prispă, îl zări de departe, şi, nemaiputîndu-se tîrî la locul ei de pîndă

după grămada de coceni, se rězimă îndată de perete, închise ochii, deschise gura şi începu să sforăie uşor, parcă ar dormi dusă. Ion intră în ogradă, o văzu şi o strigă pe nume. Oloaga însă nu răspunse. Atunci Ion se apropie şi-i zise iar, mai încet, cu inima tremurînd de bucurie, vrînd s-o încerce dacă doarme aievea:

— Savistă!...

Oloaga însă sforăia nemişcată, deşi vreo trei muşte i se plimbau pe obrajii scofîlciţi şi asudaţi, pe gingiile alburii, pe dinţii lungi şi galbeni.

— Doarme, slavă Domnului! murmură Ion, trecînd în vîrful picioarelor în tindă.

Savista îşi ascuţi urechile. N-auzi decît şoapte şi apoi glasul Floricăi, îndemnîndu-l să plece.

— Savista doarme ca iepurele, ia seama.

Oloaga fierbea de mulţumire c-a găsit, fără să vrea, mijlocul de a-i prinde de-a binelea. Dar, fiindcă de-afară nu auzea bine ce vorbesc ei înlăuntru, nu mai ieşi pe prispă, ci de azi înainte se ghemui într-un colţ în tindă, păzind de-acolo să nu treacă găinile pragul. Moţăia toată ziua şi deseori sforăia. Florica, cu grija casei, nici nu băgă de seamă că Savista şi-a schimbat locul. Dar cînd a auzit-o horcăind, s-a gîndit că poate să fie bolnavă şi a întrebat-o:

— Ce te doare pe tine, Savistă, de te-ai înmuiat aşa?

Oloaga se prefăcu. Se frecă la ochi cu pumnii parcă de-abia s-ar trezi, şi blodogori mohorîtă:

— Nimic... somn, somn...

Florica clătină din cap, dar n-o mai descusu, socotind c-o fi îmbătrînit şi de aceea o apucă moleşeala mai des.

Trecură cîteva zile. Ion nu se mai arătă. Savista clocotea de nerăbdare.

Apoi vineri seara George, sfătuindu-se cu Florica îi spuse că duminecă noaptea va pleca cu tatăl său la Pădurea-Fulgerată, să aducă cîte-un car de lemne înainte de a-i năpădi căratul bucatelor de pe hotar. Şi tocmai a doua zi veni iar Ion. Savista sforăia dusă în ungherul ei. Ion, care n-o zărise în ogradă, se sperie văzînd-o aici:

— Noroc, Florică... Dar ce-i cu Savista? zise dînsul încet, cu glasul tremurat.

— Apoi aşa face de-o vreme încoace... O fi bolnavă... Ştie Dumnezeu... Da' şezi, mai şezi la noi, Ioane!

— Mulţumesc, c-am tot şezut! răspunse Ion uitîndu-se iar la Savista şi apoi adăogă: Da' George nu-i pe-aici?

— Nu-i, că-i la porumb cu lucrătorii...

— Mhhm...

— Numai duminecile de-l mai prinzi pe-acasă acu, dacă ne-a îmbulzit munca... Da' poate nici duminecă să nu fie... că tocmai duminecă seara vrea să plece la pădure...

Ion se cutremură, parcă l-ar fi zgîlţîit deodată o mînă năprasnică. Sîngele i se aprinse în inimă ca într-un ibric pus pe jăratec. O privi cu ochi atît de mari încît i se părea c-o vede sub mărul pădureţ, în braţele lui, şi-i simţea carnea fierbinte. Florica nu se uita la dînsul ca şi cînd ar fi ghicit la ce se gîndeşte. Şi Ion şopti aspru, poruncitor:

— Duminecă, după ce pleacă dînsul, să ştii că vin!... Auzi tu?

Femeia tăcu.

— Să ieşi în ogradă! Auzi?... Negreşit să ieşi, altfel...

Florica tăcea mereu.

— De-atunci n-am mai schimbat o vorbă ca oamenii... Şi nu mai pot...

— Dacă află George, ne omoară! zise Florica foarte încet, fără a-l privi.

Ion scrîşni, încît pe femeie o trecu un fior.

— Să ieşi, Florică!... Să nu faci cumva să nu ieşi, că...

În clipa aceea amîndoi întoarseră privirile deodată la Savista care horcăia cu gura căscată şi înghiţea din cînd în cînd. O privirà înfricoşaţi, cu o presimţire urîtă, care însă trecu repede ca o nălucire.

— Doarme, doarme, murmură Florica.

Savista respira greu. Sudorile îi curgeau şiroaie pe tîmple, pe obraji. Roi de muşte bîzîiau împrejurul ei...

6

Titu nu se mai sătura privind pămîntul Ardealului care fugea, se îndoia, rămînea în urmă, se întindea departe, se apropia iarăşi... Şi trenul trecea trufaş pe lîngă satele româneşti, pe unele spintecîndu-le chiar ca un tiran neîndurător, şi doar pe alocuri se oprea cîte-o clipă, însemnîndu-şi oprirea cu vorbe aspre ungureşti care zoreau sau huiduiau veşnic pe ţăranii drumeţi sau slujitori. Pretutindeni aceiaşi ţărani, umili, voinici, răbdători: pe şoselele albe, alături de care silitoare, pe cîmpiile galbene, răscolite de braţele lor şi udate de sudoarea lor, prin satele sărace, stoarse de vlagă. Unde era munca, erau numai ei. Pe urmă veneau gările mari, anticamerele oraşelor, şi ţăranii nu se mai zăreau. În schimb, apăreau surtucari grăbiţi, gălăgioşi, nerăbdători, vorbind poruncitor numai în grai străin.

„Noi muncim ca să benchetuiască ei! se gîndea Titu înecat de o revoltă din ce în ce mai mare. Asta-i ilustrația nedreptății și oropsirii noastre!"

În Armadia străinii de-abia se observau în mulțimea mare românească. Dar orașele acestea parcă-i luau un văl de pe ochi, ca și odinioară în Gargalău cocioabele de pe la margini. I se păreau niște cuiburi uriașe de trîntori dușmani care înghit, veșnic nesăturați, rodul muncii milioanelor de robi dimprejur.

La Cluj schimbă trenul. De-abia izbuti să se cațăre într-un vagon ticsit de oameni, să-și așeze geamantanul pe coridor. Atîta vorbă ungurească îi înnegrea sufletul. Se simțea parcă s-ar fi oprit deodată într-o mocirlă.

„O ce bine-i că plec... Cel puțin nu voi fi nevoit să văd și să aud mereu lucrurile acestea revoltătoare!..."

În aceeași vreme însă îi era rușine că fuge din luptă. Își zicea că cinstit ar fi să stea în vîrtejul ciocnirii, iar nu să lase pe miile celea de umili în ghearele hrăpărețe, fără apărare și fără nădejde... Dar îndată ce se uita împrejur, curajul îi pierea și înțelegea că războiul acesta nesfîrșit cere voinici vînjoși, dîrzi, neîmpăcați, care luptă fără a-și da seama și fără încetare. Țăranii din Lușca... cei ce suferă bătăi, umilinți, temniți, și nu se înmoaie...

Se înnopta. Trenul gonea uruind. Nouri de scîntei se împrăștiau în răstimpuri peste ogoarele negre, licărind în văzduh ca o ploaie de stele căzătoare... Titu, pierdut în gînduri, privea în întunerec, rezemat cu fruntea de cerceveaua ferestrei deschise. Curentul amestecat cu fum îi vîlvoia părul... În vagon oamenii se liniștiseră. Rămăsese singur în coridor cu cîteva cufere. Îl cuprinse foamea și-și aduse aminte c-ar

fi trebuit să mănînce la Cluj, dar l-a zăpăcit vălmășagul de lume și de zgomot. Scoase din geamantan merindea ce i-o pusese acasă. Pe cînd se lupta cu un picior de găină friptă, conductorul, care isprăvise controlul biletelor, veni să se mai odihnească puțin și, văzîndu-l mîncînd, îi zise „poftă bună" pe ungurește. Titu însă răspunse ursuz:

— Nu știu ungurește!...

Atunci conductorul se uită împrejur și, nemaifiind nimeni, murmură:

— Și io-s român, domnule!

Titu se însenină deodată. Îi oferi o bucată de friptură, zicînd într-una:

— Ești român... ești român... poftim... ești român!...

Și conductorul îi povesti că se cheamă Ștefan Popa, dar că și-a schimbat numele în Pap István, fiindcă așa i-au cerut cînd l-au pus în serviciu, că e însurat cu o unguroaică, și are opt copii, că joacă și el cum cîntă cei mari, altfel ar rămîne pe drumuri.

„Adică acela care vrea să iasă din robia de la țară, trebuie să-și robească sufletul la oraș, să devie la rîndul lui o primejdie pentru robii care l-au născut!" se gîndi Titu cînd rămase iar singur. Cel ce se depărtează de satul lui trebuie să cadă în mrejele lor...

Adormi pe geamantan, istovit mai mult de gînduri decît de oboseală... Îl deșteptă un junghi în spinare. Soarele tocmai strălucea întristat. Și trenul huruia mereu-mereu...

Pe peronul gării din Sibiu aștepta un grup de domni cu brățare tricolore, care se împrăștiară la ușile vagoanelor: erau organizatorii însărcinați cu primirea oaspeților din toate ținuturile românești... Titu sări jos și se cruci văzînd cîtă lume care vorbește

românește cobora din trenul în care dînsul se simțise atît de străin. Și totuși în tren nu vorbiseră românește! De ce n-o fi vorbit nimeni în tren românește?... Acuma toți se îmbrățișau, se chemau, încît Titu se sfia că el, în mijlocul atîtor români, nu cunoaște pe nimeni. Vru să se apropie de un organizator, cînd deodată auzi un glas tare:

— Herdelea Titu!... Herdelea!...

Se uită nedumerit și văzu pe cel care-i striga numele: un domn binefăcut, roșu la obraz, cu ochelari de aur, ras de mustăți.

— Aici! strigă Titu puțin răgușit de mirare. Eu sînt Titu Herdelea!

Domnul se repezi la dînsul foarte prietenos, întinzîndu-i amîndouă mîinile.

— Bine că te găsii, domnule!... Nu mă cunoști... Pintea... Doctor Virgil Pintea!... Mi-a scris fratele meu că vii la Astra, dar nu mi-a scris cînd sosești. Ei bine, ca să nu te scap, de două zile pîndesc toate trenurile, țipînd ca un nebun: Titu Herdelea... În sfîrșit, bine c-ai venit!

— Aa, fratele lui George? murmură Titu. Da, vezi, le scrisesem, dar nu m-am gîndit că o să te înștiințeze. Nu-ți închipui ce bine-mi pare că...

— Da, fratele lui George... Sîntem atîția frați că nu există colț de pămînt românesc, unde să nu fie rătăcit unul-doi. Aici, de pildă, suntem chiar doi...

— Doi?

— Doi, dragă. De astă-primăvară. E și Liviu, căpitanul. Militar teribil, de la statul-major. Mîine-poimîine îl vedem general... Da-i ciufut rău. Nu știu cui seamănă. Ne face neamul de rîs. Nici nu s-arată printre noi. Veșnic numai cu militarii lui, cu nasul

în cărți și-n hărți... Am să te duc totuși să-l cunoști. Dar să-l iei cum este...

Virgil Pintea era bun de gură și vesel și vioi ca un copil. Toată lumea din Sibiu îl cunoștea și-l iubea, fiind un medic priceput și dezinteresat și un român inimos. Găzdui pe Titu la dînsul. Avea un apartament plăcut, într-un cartier frumos. Dădu musafirului dormitorul, rămînînd ca el să se culce în birou pe un divan.

După ce Titu se primeni, ieși împreună cu Pintea care îl prezintă la cafenea tuturor ca pe un poet plin de făgăduinți și reprezentant al *Tribunei Bistriței*. Îl primiră cu obișnuita simpatie ocazională. Unii își aduseră aminte de niște versuri ale lui Titu din *Familia*. Mai ales însă Barbu Luca, un tînăr slăbuț și mititel, el însuși poet și redactor la un ziar din Sibiu, se împrieteni cu Titu și se oferi să-i fie călăuză credincioasă și nepărtinitoare.

Mai tîrziu Titu legă cunoștință și cu căpitanul Pintea, care stătea într-o odaie simplă și aproape sărăcăcioasă, pe lîngă comandamentul corpului de armată unde avea serviciu. Îl găsiră între hărți, săbii, tunici și cizme, în pijama scurtă, la birou, cu un teanc de acte în față, pe care le închise cu cheia în sertar, fiind secrete militare. Liviu Pintea era un om înalt, cu fruntea lată, cu părul rar, ochii albaștri-oțel și pielea bronzată.

— Îți aduc pe cumnatul nostru, zise Virgil, intrînd. Te previn însă că Titu e poet român și deci să nu-i bați capul cu ideile tale renegate, să-l silești să se supere!

Căpitanul zîmbi și strînse englezește mîna lui Titu, zicînd politicos:

— Dacă-i poet, înseamnă numaidecît că-i şi iredentist?... De altfel să nu iai în seamă clevetirile fratelui meu... Sînt român şi eu, dar mai-nainte de a fi român, sînt ofiţer şi servitor al majestăţii-sale împăratului. Ca atare, fireşte, nu pot admite năzuinţele celor de teapa dumnealui, care trag mereu cu ochiul către Bucureşti şi spre România. În mintea mea aşa ceva nu se cheamă politică naţională, ci trădare de ţară...

Vorbea foarte liniştit, avînd în voce energia omului care, după frămîntări grele şi-a stabilit o linie de conduită în viaţă şi o apără cu o convingere rece, hotărîtă. Titu îl asculta uimit. El încă nu întîlnise pînă azi un adversar cumpătat, cu argumente sigure, care nu se speria de fraze. Se simţi îndată într-o inferioritate supărătoare. Obişnuit să răspundă la contraziceri cu vorbe pe care, deşi izvorau dintr-un sentiment înverşunat, nu le putea strînge într-o ordine de bătaie logică — nu îndrăzni multă vreme nici să deschidă gura. Din norocire, Virgil cunoştea prea bine ideile fratelui său şi le răsturna cu uşurinţă, doborîndu-i şi acum dovezile cele mai grele prin cîte o glumă aruncată ca o piedică grotească între picioarele unui luptător netemut.

Stătură împreună vreun ceas. La sfîrşit şi Titu se întremă şi puse căpitanului întrebarea:

— D-ta adică nu doreşti unirea noastră a tuturor?

— O, asta deocamdată e utopie!

— Ce înseamnă la d-ta „deocamdată"?

— Ei, cîteva secole să zicem... În orice caz cît timp puterea noastră militară e vie şi viguroasă, zvîrcolirile iredentiste rămîn simple visuri utopiste.

— Dar dacă ar veni un război?

— Războiul n-ar putea realiza visurile dumneavoastră. Se ştie doar că România e aliata noastră. Deci...

— Alianţele însă nu sînt eterne!

— Vrei să zici că România s-ar putea întoarce împotriva noastră? zîmbi căpitanul. Greşită socoteală. Foarte greşită. Pe care România nici nu va face-o niciodată, căci toate interesele ei o silesc să fie alături de noi. O silesc! Accentuez special: o silesc!

— Dar dacă totuşi n-ar fi cum crezi? Ce-ai face atunci d-ta?

— Curioasă întrebare! zise Liviu devenind grav. Mi-aş face, evident, datoria. Se mai poate discuta aceasta? Dar nici prin gînd nu mi-ar trece vreodată să şovăiesc măcar o clipă în faţa unui duşman al împăratului, oricine ar fi duşmanul!

— Fraţii noştri...

— Aici nu încape frăţie. Cînd fratele ţi-e duşman şi vrea să-ţi răpească ţie casa ta şi ograda ta ca să şi le mărească pe ale sale, ei bine, îi dai la cap ca şi altui duşman şi nici nu-ţi mai pasă că ţi-a fost cîndva frate!

Virgil ascultase zîmbind dialogul dintre Titu şi Liviu. El făcuse de mult aceleaşi întrebări şi primise aceleaşi răspunsuri, deşi îi demonstrase şubrezenia temeliei lor. Dar, fiindcă ştia că pe căpitan îl sîcîie şi-l tulbură totdeauna asemenea discuţie, Virgil era bucuros că Titu îl încolţeşte.

— Lasă-l, dragul meu, că n-o scoţi la capăt cu dînsul! strigă în cele din urmă medicul rîzînd, deoarece vedea că Titu se posomoreşte. E renegat de tot... E pierdut pentru noi... Are să se schimbe însă cînd îl vom face general în România mare.

Liviu Pintea zîmbi dispreţuitor:

— Cred c-ar fi fost mai plăcut să fi vorbit de altceva...

— Da, despre Radetzky sau de cucerirea Bosniei, zise Virgil rîzînd.

— Mi-ar fi făcut multă plăcere să cunosc şi eu operele cumnatului nostru, continuă căpitanul, fără să asculte gluma fratelui său, întorcîndu-se spre Titu. Nu vorbesc româneşte atît de bine cît aş dori, fiindcă am stat numai între străini şi n-am avut ocazie să vorbesc limba mea natală, dar citesc cu drag, cînd am răgaz, cărţi româneşti. În general însă mă interesează romanele şi nu pot suferi poeziile...

— Atunci tocmai ai nimerit-o! strigă medicul. Căci Titu scrie numai poezii!

— Ce are a face? Cel mult n-am să-l citesc...

Deşi convorbirea fusese ţinută tot timpul într-un ton de intimitate prietenească, totuşi Titu ieşi plouat din locuinţa căpitanului Liviu Pintea. Argumentele ofiţerului se războiau în sufletul lui cu convingerile sale entuziaste şi-i înteţeau în creieri întrebarea înfricoşătoare: dar dac-o fi avînd căpitanul dreptate?Din fericire Virgil nu-i dădu vreme să se zbuciume şi-i zise serios:

— Văzuşi cîte baliverne sălăşluiesc într-un spirit strîmt de militar?... Primejdia asta ne ameninţă însă pe toţi, dacă nu ne vom apăra din răsputeri sufletele de invazia străină!

Sibiul avea o înfăţişare de sărbătoare. Străzile gemeau de lume românească, sosită de pretutindeni: preoţi, învăţători cu nelipsita umbrelă subţioară, profesori, avocaţi, ţărani... Cu tot caracterul său german,

oraşul părea azi o reşedinţă românească. În marea de români, străinii dispăruseră.

„Parcă miile de robi muncitori şi harnici ar fi pus stăpînire pe cuiburile trîntorilor!" se gîndea Titu reînsufleţit la vederea furnicarului de români.

Seara avu la Hotel Traian un banchet de cunoştinţă. Titu şedea la masa reprezentanţilor presei, pe cînd Virgil Pintea, ca unul din fruntaşii Astrei, trecuse aproape de bătrînul preşedinte. Între gazetarii gălăgioşi, Titu se simţea străin. Toţi se cunoşteau, îşi povesteau păţaniile naţionale, procesele, articolele, vorbeau de tirajul ziarelor, de deputaţii români de la Budapesta, de guvernul unguresc, de procurori... O lume nouă îşi deschidea tainele în faţa tînărului reprezentant al *Tribunei Bistriţei*. Şi lumea aceasta îl zăpăcea şi-i răcea speranţele. În toate vorbele ce le auzea mişunau preocupările mărunte, personale, interesate. Nici unul nu rostea un cuvînt despre vreun ideal superior. Fiecare părea încîntat de sine însuşi şi îngrijorat veşnic să se ridice deasupra celorlalţi cu orice preţ... Vecinul lui din dreapta era Barbu Luca, tînărul poet care însă acuma de-abia se sinchisea de dînsul şi alerga mereu să ciocnească ba cu „ilustrul asesor consistorial", ba cu „magnificenţa-sa Cutare" şi, de cîte ori se întorcea la locul său, şoptea în treacăt lui Titu:

— E o canalie ilustrul, dar trebuie să-i faci curte, căci altfel nu poţi trăi!

Pe la sfîrşitul banchetului, după multe discursuri umflate, Titu îşi simţi inima atît de mîncată de amărăciune, că-i venea să plîngă cu hohot.

„Pretutindeni egoismul, o, Doamne!" îşi zicea privind cu ochii rătăciţi la feţele roşite de băutură, cu rîsuri prefăcute pe buzele umede.

— Titule, Titule! îl deșteptă deodată glasul lui Virgil de la spate. Ia vino încoace!... Ce-i cu d-ta, poete? Ce ești așa de trist cînd toată lumea e veselă?

De-abia acasă își dezvăli nedumerirea, cu lacrimi în ochi, ca un copil nepriceput care a suferit jigniri grele întîia oară cînd a pășit în lumea largă. Virgil Pintea îl ascultă pe gînduri, dînd din cap înțelegător.

— Toți am trecut prin amărăciunile dumitale de acuma, zise dînsul apoi, ca un părinte blînd. Dar viața așa e, dragul meu. Viața e nimicitoarea iluziilor. Numai cel ce-și poate păstra visurile în ciuda cruzimilor vieții, numai acela nu va pierde încrederea niciodată... Firește că spectacolul nu e înălțător, dacă intri în culise să vezi sforile... Nu te uita însă la indivizi, căci indivizii sînt mărunți, sînt oameni care totdeauna își caută rosturile lor. Privește departe și atunci ai să vezi cum se va schimba panorama... Serbările astea, de pildă! Nu te uita la oameni, la discursurile lor, la conferințele și procesele-verbale în care fiecare caută să-și arate meritele reale sau închipuite... Nu! Astea sînt nimicuri... Dumneata încearcă să vezi ansamblul! Și atunci vei simți în toate manifestările acestea, bune, rele, înălțătoare sau josnice, civilizate sau sălbatece, vei simți bătaia pulsului unui popor care vrea să trăiască și care se luptă crîncen ca să poată trăi... Într-o bătălie numai rezultatul are însemnătate hotărîtoare. Ce-mi pasă mie cum beau și mănîncă soldații în vremea războiului prelung? Istoria nu va ști decît: am biruit sau am fost biruiți... Ș-apoi iarăși, lupta noastră e o defensivă activă, cum ar zice fratele meu căpitanul. Dușmanul ne atacă prin toate mijloacele moderne de cutropire, prin cultura lui, prin școala lui,

prin arta lui, prin banii și prin munca lui... Noi trebuie să dăm din mîini ca baremi să nu ne înecăm. Atît. Dacă ne menținem la suprafață, am izbutit. Ținta este să nu pătrundă dușmanul în cetatea noastră. Ei, și ținta aceasta, cu toate măruntișurile omenești care pe dumneata te întristează, e cîștigată. Asta-i mîndria noastră. Și trebuie să fie și mîndria dumitale și a oricui i-e drag aievea neamul!

Trei zile cît ținură serbările, Titu luă parte la toate ședințele, conferințele și banchetele festive, liniștit, mulțumit, răsunîndu-i în urechi cuvintele lui Virgil Pintea de cîte ori vreun amănunt încerca să-l tulbure. Însuflețirea însă nu-l mai stăpîni pînă a treia seară, la balul care încheia solemnitățile... Toate doamnele erau în costume naționale din toate ținuturile, oferind un spectacol impresionant. Și, spre miezul nopții, toate domnițele acestea frumoase ca zînele și gingașe ca florile se prinseră într-o horă imensă, fredonînd în cor, cu glasuri dulci, învăluitoare, cuvintele unui cîntec popular pe care Virgil Pintea, îmbrăcat țărănește, îl cînta din fluier în mijlocul lor... Hora aceasta i se păru lui Titu un simbol al întregei vieți ardelenești, legătura între mulțimea cea mare, umilă și ostenită, și conducătorii ei, ieșiți tot din sînul ei și neuitîndu-și obîrșia.

— Trăiască românii! izbucni deodată Titu nemaiputîndu-și stăpîni emoția.

Strigătul fusese în sufletul tuturor, căci îndată toată sala se umplu de glasuri înflăcărate:

— Trăiască românii!... Trăiască doamnele române!... Neamul românesc!

Polițaiul orașului interveni discret pe lîngă bătrînul președinte al asociației să potolească entuziasmul

primejdios. Glasul preşedintelui însă se pierdu ca o chemare neputincioasă în vîrtejul unui uragan zguduitor.

În aceeaşi noapte Titu vru să-şi scrie articolul pentru *Tribuna Bistriţei*, dar nu izbuti să lege nici două vorbe. Inima îi era atît de plină de fericire încît mereu trecea în biurou la Virgil Pintea să-şi împărtăşească impresiile.

— Ce minunată-i viaţa românească! zicea întruna. Ce mare e neamul nostru! Nu există în lume popor mai bun, mai harnic, mai mîndru, mai puternic... Nu poate să existe!

În culmea însufleţirei îşi aduse deodată aminte că mîine trebuie să plece de-aici, dincolo. Dar îşi zise cu hotărîre: „Nu mai plec nicăiri! Rămîn aici!... Ar fi o trădare să plec de-aici!...Aici e nevoie de oameni! Aici e nevoie mai mare ca oriunde!"

Adormi foarte decis să se oprească la Sibiu, să intre la vreo gazetă, în sfîrşit să se facă folositor norodului.

A doua zi se deşteptă frînt de osteneală, pe cînd Virgil Pintea îl scutura din răsputeri:

— Sus! Sus, leneşule!... E ora zece şi trenul n-are să te aştepte pe d-ta, stimate poete, să-ţi mistui în somn impresiile naţionale!... Haidem să nu întîrziem de la poliţie, unde trebuie să-ţi scoatem biletul de trecerea frontierei, altfel rămîi aici...

— Cum să rămîn aici? sări Titu, biruindu-şi deodată oboseala. Imediat sînt gata! Numai cinci minute!... S-ar putea să mai rămîn aici, o dată ce am pornit la drum?... Dincolo e fericirea cea adevărată... Acolo trebuie să fie!

7

George turba... Dintru-ntîi îi venise să se năpustească la Florica şi s-o zdrobească. După ce a scos-o din sărăcie şi din noroi, după ce nu e în stare să-i facă baremi un copil, acuma umblă să-l şi necinstească? Se opri însă gîndindu-se că Ion e capul tuturor relelor şi că deci cu dînsul trebuie să se răfuiască... Al Glanetaşului i-a făcut destul rău, numai rău, şi fără nici o pricină...

Toată ziua de sîmbătă îşi ascunse mînia parcă nici n-ar bănui nimica-n lume. Şi, fiindcă Ion n-a venit pe la ei, seara s-a dus la cîrciumă unde l-a şi întîlnit. Vorbiră mai prietenos ca altădată şi George îi spuse că mîine se va duce la pădure, şi spunîndu-i îl privi atît de senin încît văzu bine bucuria din ochii lui Ion care, ca să-l descoase, întrebă:

— Da' cînd vrei să porneşti, George?

Glasul lui, tocmai pentru că voia să pară nepăsător, avea o tremurare uşoară de mulţumire pe care George o simţi foarte bine. Răspunse liniştit:

— Apoi cînd o însera mai bine, ca să mergem pe răcoare.

Duminecă după-amiazi trecu iar pe la cîrciumă şi iar întîlni pe Ion, şi iar aduse vorba că diseară trebuie să plece la pădure. Ion era ameţit puţin de rachiu şi chiuia şi horea parcă toată lumea ar fi fost a lui. În ochii lui strălucea sfidătoare bucuria bucuriilor. Apoi cînd să iasă George, Ion îi ură drum bun şi mai ceru o sticlă de băutură, să-şi astîmpere focul.

Pe Florica însă George degeaba o iscodise. Îşi vedea de treburile ei prin casă, ca totdeauna, încît bărbatul se gîndi că poate ea nici nu e vinovată. Îi pregăti merinde în traistă şi ea însăşi agăţă traista

de loitră. Cînd începu să se întunece, Toma Bulbuc opri cu carul în uliță, în fața casei. George înjugase boii și-l aștepta. O slugă de-a lui Toma veni în carul feciorului, să-i mai ție de urît pe drum. Cînd își făcură cruce să pornească, sluga strigă:

— Da' topor nu-ți iai, bade George?

George tresări. Înadins nu luase, gîndindu-se c-o să-i trebuiască acasă. Sări jos din car și alergă în tindă. Savista care se tîrîse pe prispă, nepricepînd cum poate pleca dînsul cînd ea i-a spus că are să vie Ion Glanetașu, bîigui plîngător:

— Nu duce, bade... Stai aci...

— Să nu pățești ceva, George, că te-ai întors din cale, murmură Florica.

— Vezi mai bine tu să nu se întîmple pe-aici vreo poznă! zise bărbatul tare, de frică să nu audă nevasta cum îi bate lui inima.

— N-ai nici o grijă, că doar mă cunoști și mă știi! răspunse femeia liniștită.

Carele se urniră. Întunerecul le înghiți curînd, lăsînd în urmă numai scîrțîitul roților, din ce în ce mai mulcom.

Pe bolta vînătă stelele se aprindeau pe rînd ca niște luminițe fricoase. Peste sat se cobora o ceață plăpîndă, alburie, care parcă subția bezna și o răcorea.

George tremura în car ca și cînd l-ar fi zgribulit frigurile. De vorbea, îi dîrdîiau dinții. Ieșiseră din sat și suiau pe coastă, printre ogoare tăcute pe care clăile înnegureau ca tîlharii la pîndă... Două zile plănuise dînsul ce-o să spuie tatălui său cînd va sosi clipa, și acuma nu-i venea nimic în minte. I se părea că a plecat de-acasă de un veac și vedea mereu pe Ion cum se furișează în ogradă, cum se așează în pat lîngă Florica... Apoi deodată gemu:

— Parcă nu mi-e bine... Mă întorc...

O luă drept peste cîmp. Auzi cum strigă tatăl său ceva, dar nu înțelese nimic. Vru totuși să răspundă „bine, bine", și n-avu glas. Cînd nu mai auzi carele, începu să alerge. Se rostogoli de vreo două ori prin șanțuri peste haturi. Îi era cald de se năbușea. Un strop de sudoare îi căzu pe mînă și-l învioră parcă l-ar fi atins un cărbune aprins. Cu cît se apropia, cu atît îi era mai frică să n-ajungă prea tîrziu.

Sări gardul porumbiștei din dosul casei, ieși în grădinița din față și de-aci în ogradă. Casa dormea nepăsătoare și tăcută ca o matahală moartă. Peste drum un cîine hămăi de două ori, iar în balta din vale broaștele orăcăiau urît într-o întrecere ațîțătoare... Vru întîi să intre buzna, dar se răzgîndi înainte de a porni spre tindă. Poate că Ion totuși n-a venit încă ș-atunci... Bătu în ușă, ușor, cum bat flăcăii în geam, la fete. Glasul Floricăi răspunse îndată, limpede, nedormit:

— Cine-i?

George tăcu. Glasul femeiei îi zbîrnăia în creieri, spunîndu-i: „Vezi, nu dormea... Îl aștepta..."

Auzi pașii Floricăi, desculți, apropiindu-se încurcați de foșnetul cămășii. Ușa se crăpă hoțește să nu facă zgomot.

— Tu ești? șopti ea.

— Eu, eu, mormăi George intrînd repede.

Nevasta recunoscu glasul, se dădu la o parte ca pleznită de un bici. Dar, înainte ca George să-i fi simțit spaima, se reculese și, punînd zăvorul, întrebă îngrijorată:

— Vai de mine, George, dar ce-i de te-ai întors așa?

— Nu prea mi-e bine... Dar lasă, că nu-i nimic... Culcă-te tu! Pînă mîine-mi trece, zise bărbatul încet, ca și cînd i-ar fi fost teamă să nu deștepte pe cineva.

Florica vru să mai întrebe ceva, dar răspunsul lui șoptit și tremurat parcă-i puse un căluș în gură. Se urcă în pat, se învăli și căută să vadă prin întuneric ce face George. Nu vedea nimic, dar îl auzea suflînd greu ș-apoi deodată dezbrăcîndu-se grăbit. Cînd se întinse lîngă ea, sub cearșaf, un fior îi trecu prin spinare, căci George era un sloi de gheață.

— Ce ți-e de te cutremuri așa? întrebă bărbatul cu un glas gros și greu ca un dangăt de clopot.

— Ce să-mi fie... M-a cuprins frigul cînd ți-am deschis...

Vremea parcă stătea în loc, precum stăteau și dînșii nemișcați, oprindu-și respirația ca să audă mai bine orice urmă de zgomot, într-o așteptare amorțită. De-afară pătrundea ca prin puf orăcăitul broaștelor îndulcit, ca un cîntec de dragoste. Geamurile însă se stingeau în întuneric încetul cu încetul, arătînd că vremea totuși trece și că cerul se înnourează treptat-treptat. O stea verzuie, care mai clipea singuratecă, dispăru deodată acoperită parcă de o perdea neagră, trasă de o mînă tainică.

Cine știe cîtă vreme s-a scurs astfel?

Se gîndeau acum amîndoi, aproape în același timp:

„Poate că nu mai vine..."

Și pe cînd se gîndeau, auziră deodată poarta, scîrțîind foarte ușor, apoi niște pași cari se apropiau de casă, rar, cu mare băgare de seamă. Apoi cîinele de peste drum hămăind iar de două ori. Cîntecul broaștelor se curmă scurt ca și cînd arunci un bolovan în apă.

George și Florica încremeniră. Peste un minut pașii în ogradă se mai apropiară puțin. Apoi iar urmă tăcerea, apăsătoare ca o piatră de mormînt... Ș-apoi tăcerea fu clătinată brusc de un fulger orbitor, în lumina căruia își văzură, amîndoi, ochii sticlitori de încordare. În aceeași clipă însă răsună un șuierat lin ca o chemare veche... Atunci George se ridică în pat și ascultă, iar după un răstimp șopti stins:

— Mi se pare că e cineva-n ogradă!?

— Cine să fie? zise Florica cu un glas gîtuit de spaimă.

— Mă duc să văd! mormăi repede George sculîndu-se și trecînd cu pași hotărîți în tindă.

Cînd atinse zăvorul, îi trăzni prin creieri că nu poate ieși afară cu mîna goală. Se gîndi să ia toporul, dar își aduse aminte că toporul l-a lăsat în car. Tot atunci își mai aminti că în colțul tinzii, după ușă, trebuie să fie sapa cea nouă pe care a cumpărat-o joia trecută în Armadia și căreia numai ieri i-a pus coadă. Încet, să nu se împiedece de Savista și s-o scoale, pipăi în ungher și o găsi... Pe urmă deschise ușa și păși pe prispă cu sapa în dreapta. Vru să izbească îndată, dar nu văzu nimic de întunerec... Zise aspru și tare:

— Cine-i?... Cine-i?

Un vînt rece se porni deodată, deșteptat parcă de glasul omului, fîșîind trist prin frunzele pomilor și trîntind poarta ogrăzii, care rămăsese crăpată. Atunci George prinse în marginea grădiniței din fața casei o mișcare nevrută, după care auzi îndată:

— Ssst... ssst... ssst...

George făcu cîțiva pași spre grădină, îndîrjit. Și întrebă iar mai apăsat:

— Cine-i?

— Ssst!... ssst... st! răspunse acuma mai aproape.

Cu amîndouă mîinile, George ridică sapa și izbi. Simți că fierul a pătruns în ceva moale și în gînd îi răsări întrebarea: „Unde l-oi fi lovit?" Dar numaidecît se auzi iarăși, mai încet și rugător:

— Ssst... ssst...

George izbi a doua oară. Sapa vîjăi în aer. Apoi un pîrîit surd, urmat de un zgomot năbuşit ca şi cînd se prăvale un sac plin. Mai ales zgomotul acesta înfurie mai crunt pe George. Parcă tot întunerecul s-ar fi schimbat, dintr-o dată, într-o baltă de sînge închegat, care-l asmuţea. Lovi a treia oară, fără a-şi mai da seama unde...

Orăcăitul broaştelor reîncepu brusc, speriat, ameninţător, ca o văicăreală vîltorită în văzduh de vîntul ce sufla mereu mai mînios şi mai înţepat. George tresări, ca şi cînd deodată şi-ar fi revenit în fire, şi intră grabnic în tindă, zăvorînd bine uşa şi aşezînd sapa la locul ei.

În casă Florica stătea acuma ghemuită de groază, pe laviţă, lîngă fereastră.

— Ce-ai făcut, omule? murmură femeia întinzînd braţele spre dînsul, ca o apărare sau ca o rugăciune.

— L-am omorît! răspunse scurt George.

Capitolul XIII

SFÎRŞITUL

1

Ion se prăbuşise sub lovitura a doua care-i crăpase ţeasta. Lovitura următoare n-o mai simţi, precum nu simţise durere nici la cea dintîi... Venise de-a dreptul de la cîrciumă, ameţit însă mai mult de fericire decît de rachiu, deşi băuse atîta de speriase pe văduva lui Avrum. Venind, fluiera vesel ca pe vremea cînd era holtei şi se ducea la fete, înainte de-a fi avut vreun gînd de însurătoare. Dar sufletul îi era aşa de plin de bucurie, că se stăpînea să nu sară să îmbrăţişeze gardurile pe lîngă care trecea şi cîinii care-l lătrau ici-colo. Strecurîndu-se în ograda Floricăi, trase o înjurătură înăbuşită fiindcă poarta scîrţăise puţin şi-i era frică să nu se trezească Savista. De altfel se hotărîse ca, dacă oloaga s-ar deştepta şi ar crîcni, s-o cotonogească fără multă vorbă. Lăsă poarta deschisă înadins ca să nu mai scîrţîie cînd va pleca. Toate le potrivise cu mare grije, numai la George nu se gîndise de loc, parcă nici n-ar fi fost pe lume.

Cînd se deschise uşa tinzii cu zgomot, i se încuibă în minte să facă „ssst", tot din pricina Savistei. După

pași cunoscu însă că nu e Florica. Avu o străfulgerare de gelozie: o fi îmbrățișat altul pe femeia inimei lui... Dar la George nu se gîndea. N-apucă să crîșnească din dinți, cînd auzi glasul lui George. Iar glasul acesta îl ului atît de mult că i se moleși toată ființa de parcă nici mîna nu și-ar mai fi putut-o mișca. În creieri totuși îi rămase uitat acel „ssst" pe care simțea nevoia să-l rostească prostește, fără voia lui.

În aceeași clipă își dădu seama deodată că i-a sosit ceasul. Mintea i se lumină, deși gura-i boscorodea într-una „ssst", tot mai domol și mai nesigur. Aștepta loviturile, îngrijorat doar cu ce o să-l trăznească? Auzi foarte lămurit vîjîind în aer ceva, simți o izbitură ascuțită în brațul drept, dar fără durere și urmată doar de o fierbințeală ciudată, care parcă-i topea creierii, încît începu să-și amintească repede, ca într-o aiurare, cum se ducea la liceu în Armadia, cum a fugit de la școală ca să umble cu vitele pe cîmp și să țină coarnele plugului, apoi dragostea lui dintîi cu fata dascălului Simion Butunoiu, măritată acum cu unul din Săscuța, apoi dragostea lui să aibă pămînt mult, și Ana, și copilul, și Florica, și Titu cu toată familia Herdelea și cu cîntecele cele frumoase, seara în pridvor, și-i părea rău că toate au fost degeaba și că pămînturile lui au să rămîie ale nimănui... Vîjîi iar ca o vijelie îngrozitoare într-un pustiu fără margini, și înțelese că iar îl lovește... Apoi deodată, ca și cum sufli în lumînare, se făcu întuneric deplin.

Pe urmă se trezi ca dintr-un somn greu. Habar n-avea cît stătuse în nesimțire și nici ce se întîmplase. Numai cînd își auzi propriile-i gemete, își aduse aminte. Era ud leoarcă. Se simțea parc-ar zăcea într-o baltă murdară. „O fi sîngele meu!" se gîndi dînsul. Vru să pipăie, dar nu-și putu clinti mîna dreaptă. De-abia deschise ochii obosiți. Ploua mărunt. Picurii îi cădeau pe obraji și-l înțepau, căci carnea lui ardea. Văzduhul era cenușiu, ca și cînd se apropie zorile, dar cerul era înăbușit de nouri și ploaia cernea mereu, măruntă, rece, unsuroasă. Dureri cumplite îi țîșneau de pretutindeni și-i clocoteau în cap amețitor. Chiar gemetele îi împlîntau cuțite în piept. Se gîndea însă numai la băltoaca în care se bălăcea, care-l scîrbea și din care voia să scape cu orice preț. „Mor ca un cîine!" îi trecu apoi deodată prin mintea aprinsă de desperare.

Și îndată începu să se tîrască din răsputeri, sprijinindu-se pe mîna stîngă, în ciuda suferințelor îngrozitoare ce-i sfîșiau trupul. Gemea cu gura încleștată și se tîra mereu-mereu. Poate un sfert de ceas să fi ținut sforțarea crîncenă care-l duse pînă sub nucul bătrîn de lîngă gardul dinspre uliță. Mai avea vreo doi pași ca să ajungă la poartă. Sub nuc însă i se întunecă iarăși tot. Doar gemetele înăbușite se mai zvîrcoleau în corpul crîmpoțit...

Apoi ploaia stătu. Din pomi și de pe streșini picura din ce în ce mai rar. Nourii se împrăștiau. Cerul albăstrea proaspăt, spălat. O vacă mugi undeva prelung, puternic, încît cîinii deșteptați din ațipeală porniră deodată în tot satul să latre speriați. Cucuriguri vioaie își răspundeau cu înverșunare. Oamenii ieșeau prin ogrăzi frecîndu-și somnul din ochi sau întinzîndu-și oasele. Pe ulița cea mare începeau a urui carele pornite la cîmp.

Paraschiva răposatului Dumitru Moarcăș trecu cea dintîi pe dinaintea casei lui George, desculță, zgribulită, leopăind grăbită prin noroiul moale și rece, strîngîndu-și năframa la gît și pe gură. Un horcăit greu o opri, ca trăznită. Se închină de spaimă, dar totuși se apropie de gard și, printre nuiele, văzu pe

Ion plin de sînge. Începu să ţipe parc-ar fi călcat-o tîlharii:

— Săriţi!... Tuuulai!... Săriţi...

Florica ieşi îndată în uşă, în cămaşă, nepieptănată. Aşa veghease toată noaptea, pe laviţă, ascultînd gemetele înfiorătoare din ogradă, aşteptîndu-şi parcă rîndul în fiece minut, cu ochii ţintă la George care, pe urmă, se aşezase pe dunga patului, sufla aspru, tresărea uneori şi poate că făurea ceva în mintea lui înfierbîntată. Era albă la faţă ca varul stins şi picioarele-i tremurau şi de-abia o ţineau. Văzu băltoaca de sînge lîngă grădiniţă, aproape de prispă, apoi dîra roşiatică, spălăcită, ce se întindea pînă sub nuc, unde Ion zăcea ca o grămadă de carne. Lumea se învîrtea cu ea, dar n-avea putere să stoarcă nici un glas şi nici o lacrimă. Rămase pe prispă, ca o stafie surprinsă de lumina zilei.

Ograda se umplu repede cu oameni care se minunau, strigau, se închinau, înjurau, pe cînd printre picioarele lor copiii cu părul ciufulit se îmbulzeau curioşi cercetînd sîngele ca nişte copoi nestruniţi. În curînd sosi şi primarul Florea Tancu, sfătos că se găseşte în treabă oficială, răcni să se dea la o parte toată lumea, se uită la mort cu gravitate, fără să-şi facă cruce ca ceilalţi oameni, şi declară solemn că nimeni n-are voie să se apropie pînă ce nu vine notarul. Porunci apoi strajei Cosma Ciocănaş, să ia un cal din grajdul lui George şi să plece în goană spre Jidoviţa.

Vremea trecea. Cerul se limpezi de tot şi soarele începu să zbicească umezeala. Fiindcă muştele bîzîiau tot mai obraznice, primarul ceru o velinţă să acopere cadavrul. Florica aduse un cearşaf nou şi alb ca floarea. Atunci ieşi afară şi George, slăbit la faţă, cu ochii rătăciţi în fundul capului. Zărindu-l, lumea

care pînă aci se interesase numai de mort, se gîndi şi la ucigaş. Florea Tancu întrebă simplu:

— Tu l-ai omorît?

Şi George nu răspunse, dar plecă fruntea-n pămînt

Glanetaşu veni mai tîrziu, alergînd, împreună cu Zenobia care bocea şi afurisea de răsuna tot satul.

Spre prînz, în sfîrşit, sosi notarul Stoessel cu judecătorul cel nou din Armadia, cu medicul circumscripţiei şi cu doi jandarmi. Paraschiva spuse judecătorului cum a auzit pe Ion horcăind, dar doctorul care se uitase la cadavru, rîse ironic, zicînd:

— Palavre, muiere!... După asemenea lovitură nenorocitul n-a mai horcăit decît cel mult în faţa lui Dumnezeu, cînd i-a citit sentinţa prin care i-a hotărît lăcaşul în rai sau în iad, după cum s-a purtat aici pe pămînt!

Medicul, între două vîrste, ovrei, vorbind româneşte ca un român, avea slăbiciunea glumelor şi calambururilor, chiar în momente neprielnice. Deoarece Paraschiva se jura pe toţi sfinţii din calendar c-a auzit horcăitul, doctorul se grăbi să reconstituie crima ştiinţificeşte: mortul a fost tîrît de cineva, probabil de ucigaşul însuşi, de la prispă pînă aproape de poartă, spre a induce în eroare justiţia... Judecătorul îi întrerupse explicaţiile, adresîndu-se primarului:

— Se ştie cine l-a omorît?

— Eu l-am omorît! păşi George hotărît în faţa judecătorului.

— Cum l-ai omorît?

— Cu sapa...

— Şi de ce?

— Pentru că venise la nevastă-mea şi...

— Destul! îl opri judecătorul, adăogînd către jandarmi: Este arestat!

Între timp doctorul își scoase haina, își sumese mînecile cămășii, iar acuma se apucă să facă repede autopsia cadavrului. Jandarmii goliseră ograda de lume. Numai George rămăsese să privească cum taie medicul carnea moartă, și Florica, lîngă prispă, înlemnită.

Tăind și forfecînd, doctorul guraliv arăta rănile și explica judecătorului care fuma țigară după țigară, spre a-și alunga greață:

— Uite asta, domnule judecător, asta a fost cea mai grea... L-a pocnit în creștetul capului, dar osul a fost destul de rezistent că doar a pleznit...Mare minune! Rar caz! Sau poate lovitura n-a fost prea de tot puternică. Orișicum, e o minune să dai cuiva în cap cu sapa și țeasta să nu se spargă. Așa ceva numai printre țărani se găsește... În schimb patru coaste rupte complet... Lovitură mortală și asta, firește... Poftim cum i-a deschis coșul, mai-mai să-ți încapă degetele în rană... Și ce lungă... Zece... treisprezece centimetri... Ehei, sapa!... Da, e zdrobit și brațul, dar nu prea rău... Asta n-ar fi avut importanță... se vindeca... cel mult brațul rămînea cu beteșug... Desigur însă că a fost ultima lovitură, cînd ucigașul a mai pierdut din furie...

Apoi, isprăvind și spălîndu-se pe mîini, declară hotărît:

— A fost un om ca oțelul!... Putea să trăiască o sută de ani!

Judecătorul porunci jandarmilor să pornească cu George. Florica acum se dezmeteci și strînse repede merinde într-o traistă pe care bărbatul o luă, întunecat, cu inima chinuită. Apoi ridică ochii întristați spre dînsa și-i întîlni ochii mari albaștri privindu-l drept, cu o imputare și o milă care nu știa dacă sunt pentru el sau pentru cellalt. Avu un început de mișcare ca și cînd ar fi vrut s-o îmbrățișeze sau baremi să-i

întindă mîna... Dar se opri, rușinat să-și deschidă sufletul în fața atîtor oameni ce-i pîndeau toate gesturile. Privirea i se mohorî iar și zise poruncitor:

— Vezi, Florică, ia seama... Că eu cine știe cînd m-oi întoarce...

Femeia îi răspunse dînd din cap cu resemnare. Veghierea și emoțiile îi șterseră bujorii din obraji și-și desemnaseră cearcăne vinete sub ochi. Așa însă părea mai frumoasă, încît George, tulburat, se întoarse brusc spre poartă, urmat de jandarmii tăcuți.

Savista, care toată vremea stătuse pitulată pe prispă ca o găină speriată, izbucni într-un scîncet prelung:

— Bade George... bade, bade, badeee!

George ajunse în mijlocul uliții. Întoarse capul, dar ochii lui mîngîiară pe Florica. Apoi porni cu pași rari și dispăru.

— Credința mea este că, dacă n-ar exista femeia, n-ar mai fi nevoie de justiție criminală! zise judecătorul pe ungurește medicului și notarului,privind cu mare atenție la Florica. Femeia este începutul tuturor păcatelor!

— Și chiar sfîrșitul, adăogă doctorul rîzînd, încredințat c-a făcut un spirit.

Notarul Stoessel, ca mai mititel, se grăbi să zîmbească, spre a fi pe placul tuturor, și apoi întrebă respectuos:

— Dacă doriți, putem face actele la primărie, unde-i mai comod și mai curat...

Propunerea fu primită și se suiră cu toții în trăsura ce aștepta în uliță. Atunci primarul Florea Tancu se apropie cu pălăria în mînă și întrebă ce să facă cu mortul.

— Să-l îngropaţi! strigă medicul. Ce întrebare caraghioasă... Ei, haidem! Dă-i drumul, că mă aşteaptă clienţii acasă...

Mortul era acoperit cu cearceaful însîngerat. Un roi de muşte zburătăcea prinprejur. Zenobia năvăli acuma şi începu să-l bocească hohotind, iar după ce se sătură de plîns, blestemă pe George cu tot neamul lui, pe Florica, pe doctor şi mai ales pe judecătorul care n-a pus jandarmii să taie în bucăţele pe ucigaşul bătrîneţelor ei. Blestemele i le curmă numai sosirea Glanetaşului, cu carul, în care fu ridicat cadavrul. Bătrînul, cu capul gol, o luă înainte, boii cu carul mortuar după el, ş-apoi Zenobia, înconjurată de mulţime de femei care lăcrimau înăbuşit.

Florica, în mijlocul ogrăzii, se uita după car, cu ochii mari, încremeniţi. Nu mai putea. Durerea o sugruma. Lacrimile i se porniră singure, şiroaie, arzîndu-i obrajii ca hîrtia.

2

În Pripas nu se pomenise omucidere de cînd se ţinea minte. Acuma oamenii fierbeau şi se cruceau. Vestea a alergat degrabă în Jidoviţa, în Armadia, în toate împrejurimile. Şi toată lumea compătimea şi lăuda pe Ion, c-a fost aşa ş-aşa de bun şi de harnic... Totuşi nici pe George nu-l ocăra nimeni, şi-i doreau să scape mai uşor din pacostea ce-a dat peste dînsul. Numai Vasile Baciu spunea pe ici, pe colo:

— Dumnezeu nu bate cu bîta... Iaca, mi-a furat pămînturile ş-acu l-a săturat Dumnezeu de pămînt!

Toma Bulbuc, tatăl lui George, sosi acasă abia seara, cu carele de lemne. A aflat pe drum nenorocirea

şi avea remuşcări că nu s-a întors şi el cînd a văzut că se întoarce feciorul. Descusu pe Florica şi pe Savista, iar a doua zi, în zori, fu în Armadia. Nu i se dădu voie să vorbească cu George şi nici măcar să-l vadă. Un paznic de la temniţă însă îi spuse că foarte curînd va fi transportat la Bistriţa, închisoarea tribunalului, deoarece vina lui merge la curtea cu juraţi. Atunci Toma se repezi la Herdelea să-i ceară sfaturi. Familiei învăţătorului îi adusese zvonul încă de ieri o femeie din Pripas şi Ghighi plînsese toată seara pe „bietul Ion", dar erau dornici de amănunte şi Toma Bulbuc trebui să le povestească mai întîi tot ce ştia. Herdelea îl sfătui apoi să ia pe Grofşoru, care-i cel mai straşnic avocat din lume. Se duseră împreună la Grofşoru căruia Toma îi făgădui toată averea lui, numai să-i scape băiatul din belea.

— Bine-ar fi să ţi-l scap cu doi-trei ani, moşule! răspunse avocatul. În orice caz eu voi face ce-mi stă în putinţă...

Preotul Belciug văzu o milostivire cerească în întîmplarea aceasta sîngeroasă. Îi părea rău de Ion, dar în aceeaşi vreme se bucura că biserica va cîştiga prin moartea lui. Se felicita pentru norocoasa idee ce i-a fost inspirată de Dumnezeu de-a asigura pe seama sfîntului locaş o avere atît de frumoasă. Hotărî să facă o înmormîntare deosebit de solemnă omului care a lăsat de bunăvoie bisericii tot ce a stăpînit în valea plîngerilor. Dădu voie ca groapa lui Ion să fie săpată chiar în curtea noii biserici şi făgădui să-i ridice, pe socoteala sa, o piatră pe mormînt spre a eterniza creştineasca danie a celui răposat întru Domnul.

La înmormîntare se strînse mai tot satul. Soţii Herdelea cu domnişoara Ghighi veniră înadins să însoţească la groapă pe Ion care, deşi le făcuse buclucul

cu jalba lui, a fost om săritor şi de ispravă. De altfel prilejul era bun să încerce şi o învoială cu „Pămătuful" în privinţa locului căsuţei lor.

Belciug sluji cum ştia el mai frumos şi mai mişcător. Dar mai ales printr-o cuvîntare funebră înduioşă şi inimile cele mai împietrite. Mulţi oameni îşi ziceau că Ion şi-a simţit moartea de cînd şi-a dăruit bisericii averea. Preotul îl dădu drept pildă tuturor bunilor creştini:

— Biserica este leagănul nostru, unde ne întoarcem cînd ne-a obosit viaţa, unde veşnic găsim mîngîiere şi înălţare, este scutul neamului nostru credincios şi asuprit. Cine dăruieşte bisericii, dăruieşte poporului şi cine dăruieşte poporului, preaslăveşte pe Dumnezeu. Cîtă vreme biserica noastră va fi mare şi statornică toate vijeliile şi urgiile lumii le vom înfrunta cu tărie...

Nici un ochi nu rămase însă uscat atunci cînd, prin gura preotului, Ion îşi luă rămas bun de la părinţi, de la toţi prietenii şi cunoscuţii. Iar cînd în sfîrşit pomeni pe George care i-a curmat viaţa pămîntească, şi-i zise „te iert, căci n-ai ştiut ce faci", tot norodul izbucni într-un hohot de plîns şi Zenobia, năucită de jale, se izbi cu capul de dunga coşciugului, încît d-abia o potoliră cei dimprejur.

Pe urmă Ion fu coborît în pămîntul care i-a fost prea drag, şi oamenii au venit pe rînd să-i arunce cîte o mînă de lut umed care răbufnea greu şi trist pe scîndurile odihnei de veci.

Glanetaşu făcu pomeni bogate la care familia Herdelea, mai populară, trebui să ia parte şi chiar să guste din toate mîncările „de sufletul lui Ion". Preotul Belciug, bolnăvicios ca totdeauna, a venit doar spre a cinsti amintirea „mîndrului creştin răposat", dar n-a luat în gură nici măcar o picătură de rachiu îndulcit cu secărea.

După pomeni Belciug pofti acasă la dînsul pe Herdelea, împreună cu stimata doamnă şi drăgălaşa domnişoară, să se mai odihnească puţin înainte de-a pleca în Armadia, care, oricum, e o plimbare zdravănă pentru nişte „dame delicate". Fireşte că familia primi invitaţia cu plăcere; doar d-na Herdelea, fiindcă nu uita aşa de lesne uneltirile oamenilor răi, cam strîngea din buze şi răspundea cu monosilabe preotului, care-şi înflorea cuvintele cu zîmbete bucuroase, parcă nici un nour n-ar fi întunecat vreodată prietenia dintre fruntaşii Pripasului. Astfel îi veni uşor învăţătorului să aducă vorba de locul cu pricina, iar răspunsul lui Belciug însenină deodată chiar şi pe dăscăliţa.

— Negreşit, frate Zaharie, zise popa frecîndu-şi mîinile. Cum să nu ne iubim noi românii unul pe altul? Nu-i destul că ne mănîncă inspectorii afurisiţi, să ne mai ciorovăim şi noi pentru nimicuri? Facem, Zaharie, cum nu! Să ştii că joia viitoare, cînd vin prin Armadia, trec pe la tine şi mergem împreună să facem actele cum se cuvine între fraţi...

Cînd vorbeau însă mai în tihnă, se pomeniră cu Vasile Baciu, ciupit bine de la pomeni, reclamînd preotului pămînturile lui Ion, care i se cuvin lui acum după orice dreptate omenească. Belciug se supără:

— Ba să-ţi fie ruşine, măi omule, să mai umbli după avere, cînd văd că ai ajuns de rîsul satului cu beţiile! Omul mai bea cîteodată, nu zic, dar nu ca porcul, cum faci tu!... Folosinţa pămînturilor, pe care ţi le-a lăsat răposatul, fie iertat, am să ţi-o las şi eu, dacă-i fi om de treabă. Dar dacă n-ai să o slăbeşti cu

cîrciuma, apoi să știi că eu te scot și din casă, Vasile! Așa că, ori te faci om de omenie, ori de unde nu...

Vasile Baciu vru să-l întrerupă, ceea ce însă pe Belciug îl înfurie atît de rău, că îl luă de mînă și-l scoase afară:

— Hait, hait... aici mie nu-mi trebuie bețivi nerușinați!... La cîrciumă să fii obraznic, becisnicule!

Familia Herdelea îi împărtășea indignarea.

— Ăsta-i cel mai ticălos din tot satul! zise d-na Herdelea, cea mai revoltată de îndrăzneala țăranului.

3

Cîteva zile pe urmă în casa Herdelea numai de Ion și de Belciug se vorbea. D-na Herdelea se înduioșa mai ales amintindu-și cu cîtă sfințenie o asculta bietul Ion cînd cînta ea seara în pridvor, iar învățătorul nu mai era supărat de amărăciunea ce i-a pricinuit-o cu jalba răposatul, ba chiar spuse:

— Cine știe? Poate că ne-a fost spre bine, că de cînd ne-am mutat în Armadia parcă toate ne ies în plin!

Belciug devenise omul cel mai de treabă din lume. Dăscălița găsea că orice s-ar zice, e un preot fără pereche, care nu umblă după blestemății, deși e încă destul de tînăr și văduv de atîția ani, și că pripășenii nici nu merită asemenea popă, căci sunt criminali cari se ucid unii pe alții ca sălbatecii. Iar cînd o dată Ghighi, vorbind de dînsul, scăpă, fără să vrea porecla „Pămătuful", care avusese atîta căutare pînă atunci, doamna Herdelea o dojeni că nu-i frumos să ocărască o fată cuminte pe un slujitor vrednic al lui Dumnezeu.

În același timp Herdelea aștepta vești de la Titu, care trebuia să fi sosit în România. Citise în *Gazeta Transilvaniei*, la Grofșoru, darea de semă despre strălucitele serbări de la Sibiu și inima-i sărise din loc de bucurie văzînd printre reprezentanții presei și pe *Titu Herdelea* (*Tribuna Bistriței*). Umblă cu ziarul în buzunar două zile și-l arătă tuturor prietenilor, după ce avusese grija să sublinieze cu creion roșu numele fiului său. Totuși, fiindcă nu primise încă nici o știre de la el, îi era frică să nu fi pățit ceva la trecerea graniței.

— Doar l-o feri Dumnezeu de asemenea pacoste! zise dăscălița cînd află îngrijorarea soțului ei. Și apoi e dînsul isteț de ajuns...

— O, Titu e un băiat rar! De-ar fi și alții ca el...! murmură Ghighi oftînd visătoare.

De altfel Ghighi, de o vreme încoace era într-o stare sufletească ciudată. Aici îi venea să plîngă, aici să rîdă, fără nici un motiv aparent. Și deoarece mai tîrziu observă că mîhnirile ei sunt în strînsă legătură cu zilele cînd nu venea Zăgreanu să se consulte cu Herdelea asupra unor foarte însemnate și interminabile chestiuni pedagogice, fata se rușină că s-a îndrăgostit prea mult și începu să declare părinților ei tot mai deseori că nu-l poate suferi. Declarațiile acestea apoi fură punctul de plecare al unor controverse zgomotoase, mult asemănătoare celor ce au zguduit casa Herdelea în Pripas, pe timpul apariției lui George Pintea. Atîta doar că nici învățătorul și nici mai ales d-na Herdelea nu luau pe Ghighi în serios ca odinioară pe Laura... Deprecierea aceasta o enerva pe Ghighi și mai rău și o întărîta împotriva lui Zăgreanu, încît curînd spuse că mai degrabă s-ar mărita cu un măturător de stradă decît cu dînsul. Degeaba îi reamintea

Herdelea norocul Laurei. Dar unde scrie că şi ea are să nimerească negreşit ca soră-sa? Cine poate să ştie ce fel de caracter are Zăgreanu? Sub masca lui de băiat model se poate prea bine să se ascundă un ipocrit, sau un beţiv, sau alt stricat. S-au mai văzut destule cazuri. Şi baremi de-ar fi din vreo familie de seamă, dar tatăl lui e un simplu cărăuş...

— Nu-s eu de nasul lui! striga Ghighi cu mîndrie. Ş-apoi staţi să vedem întîi cînd va fi numit undeva şi pozna asta de Zăgreanu! Pînă atunci are să curgă apă multă pe Someş...

Singur argumentul cu numirea lui li se părea bătrînilor cumpănitor. Herdelea se mira că nu mai vine nici un răspuns la cererea lui de pensie şi-i era chiar frică să nu se fi răzgîndit inspectorul. De cînd se obişnuise cu gîndul că e pensionar, era nerăbdător să-şi aibă patalamaua la mînă. Începutul anului şcolar bătea la uşă şi, dacă nu se rezolvă repede pensionarea lui, înseamnă că iar să bată drumurile în fiecare zi pînă-n Pripas, în loc să-şi vază de slujba ce-o avea la Grofşoru şi să-şi încaseze în tihnă, lunar, pensioara cuvenită. Mereu întreba pe Zăgreanu ce mai ştie, dar tînărul, mai îngrijorat, nu ştia decît ceea ce-i făgăduise inspectorul: că locul din Pripas e al lui.

Deocamdată însă, fiindcă se apropia joia cînd Belciug avea să vie să sfîrşească cu locul casei, soţii Herdelea se sfătuiră şi se învoiră să întabuleze averea lor din Pripas pe numele Ghighiţei, pentru orice eventualitate. Nu-i ameninţa nici un sechestru sau vreo altă nenorocire, dar e bine ca fata să aibă oleacă de zestre, nu ca sărmana Laura. Ei înşişi vor trăi cu ce au, iar dacă Herdelea nu va mai putea munci la Grofşoru, nu-i nimic, se vor ajunge şi din pensioară, că

lor nu le mai trebuie nici fumuri, nici măriri, ci doar cît să bage în gură şi să-şi ţie zilele bătrîne.

Preotul Belciug trase cu brişca chiar la dînşii. Era obosit de alergăturile pentru biserica cea nouă, dar totuşi bucuria îi lucea în ochi că în sfîrşit ţinta vieţii lui e înfăptuită. Povesti cu însufleţire ce pregătiri a făcut pentru sfinţirea care va avea loc duminecă, cum a invitat pe episcopul din Gherla şi cum episcopul a răspuns că va veni negreşit, cum are siguranţa că toţi preoţii din judeţ vor fi de faţă, împreună cu toată „inteligenţa“ română din Armadia şi împrejurimi, că va fi şi o petrecere cu dans unde desigur d-şoara Ghighi va avea rolul principal şi că în sfîrşit Pripasul va deveni în ziua aceea un adevărat centru românesc de nădejdi frumoase.

În privinţa locului care-l interesa pe Herdelea preotul venise înarmat cu tot ce trebuia spre a se putea face repede toate formele. Plecară împreună la judecătorie, pe la notarul public, pe la cărţile funduare... Pînă la amiazi isprăviră tot, ba avură vreme să treacă şi la Grofşoru care se însărcină, gratuit, să transcrie grabnic averea răposatului Ion Glanetaşu pe numele bisericii române din Pripas.

În aceeaşi seară şi cu învoirea dăscăliţei, Herdelea făcu o înştiinţare episcopiei cum că îşi retrage plîngerea împotriva preotului Belciug, declarînd că eminentul părinte sufletesc al Pripasului numai dintr-o scăpare din vedere, iar nu din rea-voinţă, n-a venit cu crucea la Bobotează.

Chiar a doua zi sosi apoi şi comunicarea inspectorului că ministerul a binevoit să-i încuviinţeze trecerea la pensie, mulţumindu-i pentru serviciile aduse statului. Herdelea tremură citind adresa şi se îngîmfă de mulţumirile ministrului. Fireşte că, pînă seara,

toată Armadia află regretele guvernului de-a fi pierdut un învățător atît de harnic ca Herdelea și toată lumea se minună de asemenea distincție rară. La berăria Grivița, unde intră să bea o bere, Herdelea întîlni pe Zăgreanu care tocmai primise și el numirea.

— Bravo urmașule! strigă Herdelea arătîndu-i adresa inspectorului. Și-ți doresc să capeți și dumneata, peste treizeci de ani, o hîrțoagă ca asta colea!

În cinstea acestor vești, Herdelea ciocni cîteva pahare cu Zăgreanu, sperînd în sinea lui că tînărul, avînd numirea în buzunar, va deschide vorba despre Ghighi. Zăgreanu însă se posomorî de tot, suspină foarte des și nici măcar nu se uită în ochii lui Herdelea.

— Mi se pare mie că Zăgreanu vostru e cam hoțoman! zise Herdelea acasă, povestind muțenia tînărului.

— Ei, acuma vedeți c-am avut dreptate! strigă Ghighi, căutînd să pară triumfătoare, deși inima îi tremura ca varga.

4

Înainte de prînz, pe cînd Ghighi își potrivea rochia de bal în care voia să meargă a doua zi la sfințirea bisericii din Pripas, veni Zăgreanu, mai gătit ca de obicei și mai grav.

„Vrea să-mi ceară mîna", se gîndi Ghighi, speriată de rușine și neîndrăznind să sufle un cuvînt.

Zăgreanu întrebă pe d-na Herdelea dacă nu-i acasă cumva „domnul colega" și, aflînd ceea ce știa,

se uită la Ghighi, roși, vru să plece îndată și, în sfîrșit, îi sărută mîna și-i zise:

— Domnișoară... cred că veniți la sfințire în Pripas?

— Da... tocmai mă pregătesc să... murmură fata.

— Atunci... atunci la revedere în Pripas! bîlbîi Zăgreanu zăpăcit, ieșind repede fără a-și lua rămas bun de la d-na Herdelea.

„Ori e viclean, ori e fricos, își zise dăscălița, clătind din cap, fără însă a se supăra cum s-ar fi supărat altădată. Baremi de-ar da Dumnezeu să fie bine..."

Îndată după masă Ghighi colindă toate prăvăliile ca să găsească niște panglicuțe fără de care rochia ei n-ar fi avut nici un farmec. Voia să fie mîine cea mai drăguță din toate fetele, mai ales că-și zicea în gînd melancolică: „Poate că e ultima mea petrecere de fată!..." Trecînd pe la poștă, auzi o bătaie în geam Era Bălan, care-i făcea semn să intre.

— Scrisori!... Și una chiar de la București! zise Bălan cu zîmbetul lui blajin pe o față rotundă și umedă de sudoare. Adineaori au sosit... Tocmai mă gîndeam cum să vi le trimit mai repede, că știu cît trebuie s-o așteptați... Poftim, domnișoară, și iartă-mă că te-am oprit din drum!

— De la Titu! strigă Ghighi, apucînd scrisorile și repezindu-se afară, zăpăcită.

Uită panglicuțele și nu se opri pînă acasă, frămîntată de bucurie, învîrtind în mîini scrisoarea de la Titu și totuși nedesfăcînd-o.

— Titu! Scrisoare! țipă dînsa aprinsă.

— Bravo! Bine c-a dat Dumnezeu! Mi s-a luat o piatră de pe suflet! zise Herdelea, punîndu-și oche-

larii ca totdeauna cînd citea ceva deosebit. Ei, ia să vedem ce spune bucureșteanul nostru!

Citi:

„Iubiții mei, sînt numai de două săptămîni în România și parc-aș fi de cînd lumea. O viață nouă s-a deschis în fața mea. O fi mai bună, o fi mai rea, cine ar putea spune? Deocamdată mă simt uluit și atît de mic că veșnic mi-e frică să nu fiu strivit de vîrtejul ce mă înconjoară. Mulțumit aievea sînt numai cînd mă întorc cu gîndul acasă, între d-voastră care-mi sînteți cei mai dragi în lumea asta mare și străină..."

— Săracul! bolborosi dăscălița, cu gura pungă și ochii umezi.

„Ce-a fost și ce-am făcut în Sibiu, ați citit desigur în gazete. Ar fi trebuit să scriu și eu ceva pentru „Tribuna Bistriței", dar unde am avut răgaz de scris cînd mă frigeau grijile trecerii graniței?"

— Ba ar fi fost bine să fi scris, c-ar fi văzut și domnii de pe-aici! se întrerupse Herdelea, privind peste ochelari la dăscălița, ca și cînd i-ar fi cerut părerea.

— Săracul! șopti d-na Herdelea.

„Căci ușor n-a fost de trecut în Țară, fără pașaport, și dacă nu era Virgil Pintea, nu știu zău cum aș fi ajuns la București. Nu vă puteți închipui ce om de treabă e Virgil! Drăguț, săritor, energic — o adevărată comoară. Laura poate fi mîndră cu asemenea cumnat..."

— Mi se pare că scrisoarea cealaltă e tocmai de la Laura, zise Ghighi.

— Lasă, c-o vedem pe urmă, și tăceți acuma! făcu Herdelea.

„Virgil a fost salvarea mea. Eu, cînd am văzut cîte greutăți și primejdii sînt de biruit, era să renunț de-a mai încerca. De altfel îndrăgisem Sibiul și mă

gîndeam să mă opresc acolo. Virgil însă nici n-a vrut s-audă de una ca asta. Cum să te împotmolești la jumătatea drumului?... Ne-am dus împreună la polițaiul orașului care a refuzat categoric. Același răspuns l-am primit și la comandantul poliției de frontieră... În sfîrșit primarul, un sas bătrîn, simpatic, prieten cu Virgil, s-a îndurat de mine, în urma spuselor lui Virgil că sunt ziarist, că aș vrea să profit de ocazie să văd Bucureștii și altele... M-am închinat cînd m-am văzut cu biletul de trecere în buzunar... Pînă la Turnu-Roșu m-a însoțit și Virgil Pintea. Niciodată n-am fost mai mișcat ca în jumătatea de oră cît m-am plimbat acolo, pe prundișul gării care parcă plîngea sub pașii noștri. Mă durea inima și-n gînd îmi ziceam într-una că n-am să mai văd poate cît voi trăi pămîntul Ardealului, care mi-e atît de drag, mai drag ca orice în lume. Apoi sirena locomotivei a șuierat prelung, duios, zguduindu-mi sufletul. M-am îmbrățișat cu Virgil și am plîns amîndoi..."

— Săracul mamii înstrăinat! murmură d-na Herdelea, ștergîndu-și nasul.

„Pe urmă nici nu știu cum m-am pomenit în Cîineni... România! Țara! Doamne-ajută!... Graiul unguresc dispăruse. Pretutindeni și toată lumea, românește: funcționarii gării, vameșii, conductorul trenului, călătorii, casele... tot și toți... Pentru mine, obișnuit cu străinii la toate autoritățile de seamă, schimbarea aceasta a fost o minune. Auzeam și nu credeam, și mă simțeam atît de fericit că-mi venea să îmbrățișez pe toți oamenii.

Dar fericirea nu e nicăiri statornică. Am sosit în București noaptea și am tras la hotel. Vroiam să mă duc a doua zi la rudele care m-au poftit la Sîngeorz să viu la dînșii ca acasă. M-am dus și n-am găsit decît niște slugi obraznice. Boierii încă nu s-au întors de la băi. Se vede că de la Sîngeorz au mai trecut și aiurea.

A treia zi mi-am căutat o odaie mobilată, ieftină, căci hotelul mi-ar fi mîncat repede bănişorii cu care am ajuns în ţara visurilor mele. Apoi din două în două zile am trecut pe la casa deputatului şi voi mai trece. Speranţele se destramă însă mereu. Viaţa-i viaţă pretutindeni, cu aceleaşi deşertăciuni, cu aceleaşi aşteptări şi mai ales cu aceeaşi faţă spăimîntătoare care retează scurt aripile avîntului. Visurile sunt tot atît de fără preţ aici, ca şi dincolo. Numai cei ce nu le au sînt mulţumiţi, căci numai ei ştiu să stoarcă plăcerile vieţii.

Se poate totuşi să fie din vina mea amărăciunea care mă chinuieşte. Nici un paradis nu e frumos ca acela pe care şi-l zugrăveşte omul în sufletul său. Raiul unuia poate să fie iadul altuia. Fericirea e clădită de închipuirea fiecăruia şi fiecare şi-o potriveşte ca o haină. Poate că eu sînt croitor prea neîndemînatec. Şi poate că, din pricina aceasta, niciodată n-o să-mi găsesc haina rîvnită... Dar, în locul nădejdilor stinse, răsar veşnic altele noi, mai ademenitoare, mai strălucitoare, deschizîndu-ţi drumuri noi, năzuinţi noi. Necunoscutul e singurul îndemn trainic în lume, fiindcă într-însul se ascund toate tainele ce dau preţ vieţii.

Şi astfel, în aşteptarea viitorului, mă mîngîi cu trecutul. Vălmăşagul în care am căzut îmi îndreaptă gîndurile tot mai des înapoi. Pînă să-mi găsesc un locşor în lumea nouă, mi-e dor de cea veche pe care am părăsit-o. De aceea vă rog să-mi scrieţi des şi mult despre tot ce se petrece la noi, căci toate mărunţişurile îmi sunt mai dragi acuma ca atunci cînd trăiam în mijlocul lor. Sufletul meu rătăceşte aici într-un deşert fără popasuri ca o pasăre ce şi-a pierdut cuibul... Vă sărut pe toţi cu multă iubire — Titu."

Cînd isprăvi Herdelea, rămase o tăcere ca într-o biserică goală. De-abia tîrziu dăscăliţa bîlbîi amar:

— Vai săracul băiat, cum s-a mai înstrăinat! Of, Doamne, Doamne!

— Ce înstrăinat? zise Herdelea, căutînd să-şi ascundă emoţia. Aşa-i omul cînd pică în altă ţară... Lasă că se obişnuieşte dînsul, că doar e bărbat, nu cîrpă!

Se întinseră la vorbă toţi trei, încît uitară cealaltă scrisoare. De altfel Laura nu spunea nimic nou, afară de vestea că iar e grea şi că speră, cu ajutorul lui Dumnezeu, să facă un băiat.

D-na Herdelea vru să scrie ea însăşi lui Titu, să-l mîngîie, povestindu-i despre toţi şi toate, şi mai cu seamă cum s-a prăpădit Ion Glanetaşu, ştiind cît de mult a ţinut el odinioară la „bietul Ion". Herdelea însă o făcu să-şi amîne planul pînă după sfinţirea din Pripas, zicînd:

— Cine ştie, poate că şi de-acolo vom avea de scris ceva...

Bătrînii schimbară o privire plină de înţeles: „ceva" însemna Zăgreanu. Ghighi auzi şi nu protestă, ca de obicei, fie că nu voia să se supere după scrisoarea lui Titu, fie că avea şi ea oarecare speranţe aninate de sfinţirea bisericii lui Belciug. Ba mai tîrziu spuse enigmatic:

— Am să-i scriu şi eu, ca să ştie tot.

5

Duminecă... Satul parc-a întinerit şi s-a primenit în aşteptarea zilei mari. E curat şi vesel, nu degeaba poruncise preotul ca fiecare om să mături uliţa în faţa casei, să curețe ogrăzile şi să împodobească porţile cu verdeaţă. Însuşi Dumnezeu s-a milostivit să

îngăduie o vreme frumoasă, vrînd parcă să răsplătească astfel strădaniile slujitorului său. Toată lumea îmbrăcase haine albe de sărbătoare. Soarele de toamnă, cumpătat şi veşted, împrăştia lumină caldă şi plăcută.

Belciug, frînt de oboseala pregătirilor, nu mai simţea decît o emoţie grozavă, alcătuită dintr-o mulţumire fără seamăn şi o nerăbdare din ce în ce mai dureroasă. Fiindcă de sîmbătă seara au început a sosi ţărani de prin satele mai depărtate, de-abia a închis ochii toată noaptea. În zorii zorilor apoi a fost în picioare, a dat o raită pe la şcoală, unde avea să fie banchetul „inteligenţei", pe la Todosia, văduna lui Maxim Oprea, unde va petrece poporul, pe la biserica nouă, să fie toate în bună ordine. Îşi pipăia mereu inima, parcă i-ar fi fost frică să nu înceteze deodată a mai bate tocmai cînd să culeagă roadele tuturor silinţelor sale.

Acuma dinspre Jidoviţa şi dinspre Săscuţa, trăsurile uruiau mereu pe Uliţa Mare. Caleşti frumoase sau hodorogite, înălbite deopotrivă de praf, brişti uşoare, docare iuţi, cupeuri grele aduceau domnimea, pe cînd ţăranii de pe departe sau mai cu stare veneau în căruţe acoperite cu scoarţe pestriţe, iar cei de prinprejur, spălaţi şi primeniţi, în cete gălăgioase, pe jos... Cîrciuma începu să aibă căutare, cu toate opreliştele preotului care ceruse pripăsenilor să nu ia nimic în gură pînă după sfînta liturghie. Rifca, văduva lui Avrum, ajutată de Aizic, avusese grije să-şi umple toate butoaiele cu rachiu, ca nu cumva să se isprăvească băutura într-o zi aşa de mare şi cu atîţia muşterii. Taraful lui Goghi din Bistriţa sosi în trei căruţe; în cea din urmă se înălţa gorduna, falnică şi prevestitoare de veselie. Belciug nu uitase să tocmească el însuşi lăutari pentru popor; Briceag, împreună cu

tovarăşii lui, Holbea şi Găvan, închinau la cîrciumă în aşteptarea începutului serbărei.

Preotul Belciug fu mai fericit cînd picară Herdelenii.

— Of, bine că v-a adus Dumnezeu! suspină dînsul zîmbind cu mîna la inimă. Cîtă emoţie... Of, baremi de-ar merge strună toate!

Doamna Herdelea şi Ghighi fură rugate îndată să inspecteze împodobirea bisericei şi apoi mai ales pregătirile făcute la şcoală pentru banchetul domnimei. Mîncările erau servite de berăriile Rahova şi Griviţa din Armadia, dar totuşi ochiul femeiei e mai ager ca al celui mai iscusit restaurator din lume. Herdelea însă trebui să rămîie cu Belciug, să-i dea ajutor la primirea oaspeţilor.

Episcopul sosi pe la zece, într-un cupeu închis, tras de patru cai, înconjurat de o ceată de flăcăi pripăseni călări, care îl aşteptaseră la podul de peste Someş, după ordinele preotului. Cupeul era urmat de vreo şase alte trăsuri în care se găsea suita episcopului, alcătuită din înalte feţe bisericeşti.

Doi preoţi tineri se repeziră să-i ajute să coboare din cupeu. Cînd păşi episcopul pe scară, trăsura se îndoi, aproape să se răstoarne. Era bătrîn şi foarte gras, dar cu o faţă blîndă, cu nişte ochi albaştri şi limpezi de copil şi cu o barbă ninsă în care se amestecau părul lung şi mustăţile gălbejite. Avea obrajii roşcovani şi sufla greu.

— Foarte cald, murmură dînsul surîzînd silit împrejur şi ridicînd degetele să binecuvînteze mulţimea descoperită.

Pe fruntea largă care se pierde în creştetul pleşuv şi lucitor, licăreau bobiţe de sudori. Simţi că-i vine

să strănute și se acoperi repede. Avea groază de guturai și de aceea se ferea veșnic de curent și răceală.

Belciug își făcu loc cu coatele prin înghesuială, șoptind într-una mișcat „dați-mi voie, vă rog" pînă ce ajunse cu mare greutate în fața episcopului. Aici tuși ușor, ca să-și alunge emoția din gît, și apoi rosti cele cîteva cuvinte de bună venire pe care le învățase în fața oglinzii, încurcîndu-se totuși de mai multe ori, ceea ce însă parcă spori solemnitatea clipei.

— Bine... bine, gîfîi episcopul plictisit. Tare frumos... Rîvna sfinției-tale mă bucură foarte... Preotul... păstorul Domnului... Da... Așa... Dar înainte de-a începe programul, aș dori să mă odihnesc puțin... Măcar zece minute... M-a prăpădit călătoria... Ș-apoi am dormit foarte prost azi-noapte în Armadia...

Protopopul din Armadia, la care dormise episcopul și care-i făcuse un pat împărătesc, păli, dar se făcu că nu aude.

Arhiereul intră în casă cu Belciug, ceru apă, se așeză într-un jilț și stătu neclintit vreun sfert de ceas, cu ochii trudiți închiși, mișcînd doar buzele din cînd în cînd fără glas. Belciug rămase lîngă dînsul, tăcut și respectuos. Afară însă lumea porni spre biserică.

Cincizeci și doi de preoți, cu episcopul în frunte, slujiră sfințirea. Veșmintele bătute cu fir umpleau biserica de strălucire. Mirosul de tămîie se urca pînă-n tavan și se cobora pînă-n sufletele care-l sorbeau lacome, îmbătate de evlavie. O taină adîncă, copleșitoare și plăcută, frămînta toate inimile și mințile.

Din clipa cînd trecu pragul bisericii, înfățișarea episcopului s-a schimbat ca prin farmec. Ochii lui măriți păreau scăldați într-o blîndețe cuceritoare și pe toată fața îi plutea un zîmbet bun, nevinovat și cucernic, ce-i tremura ușor barba argintie. Glasul obosit răsuna dulce și lin, pătrunzînd drept în suflete, îmbrățișîndu-le și înălțîndu-le în altă lume. Chiar broboana de sudoare de pe frunte părea o cununiță de diamante sau o aureolă nedespărțită.

În sfîrșit se sui în amvonul strîmt, pășind anevoie pe treptele în spirală, gîfîind foarte tare încît se auzea pînă în cor. Liniștit, își roti privirea peste tot cuprinsul bisericii, mîngîind parcă icoanele noi, tavanul pictat cu stele, din care atîrna un candelabru cu zeci de lumînări albe aprinse, ca o făclie uriașă, altarul daurit, fumul alburiu de tămîie șerpuind deasupra mulțimii de oameni care se înghesuiau tăcuți, cu fețele roșii asudate, cu ochii mari ridicați spre amvon, amestecați de-a valma, domni în haine negre, țărani cu cămașa ca zăpada, femei în catrințe pestrițe... Apoi, ca un moșneag obosit de anii vieții și întrezărind fericirea cea mare, vorbi rar, domol, fără înflorituri și fără gesturi, despre Dumnezeu, despre oameni, despre români, despre școală și credință, despre Belciug, despre toate, nemeșteșugit, încheind cu o blagoslovenie simplă, ca o revărsare a unui duh viu. O tăcere lacomă îi înghițea cuvintele, picurîndu-le în inimile oamenilor ca un balsam atotputernic...

D-na Herdelea, care la început nu-l putuse suferi, părîndu-i-se prea gras și lumesc, din care pricină nici nu se îmbulzise să-i sărute mîna, deși se zice că asemenea sărutare poartă noroc toată viața — acuma, șezînd în strană, avînd la stînga pe Ghighi și la dreapta pe d-na Filipoiu, se îmblînzi și simți din ce în ce mai multă simpatie pentru omul bătrîn atît de schimbat la față, parcă ar fi văzut pe Dumnezeu. Cînd se isprăvi predica șopti pocăită d-nei Filipoiu:

— Uite-aşa îmi închipuiesc că trebuie să fi fost şi apostolii! Oameni cu slăbiciuni în faţa oamenilor, şi sfinţi cuprinşi de duhul sfînt în faţa lui Dumnezeu...

— Da, da, făcu doamna Filipoiu, întorcîndu-se speriată, fără a fi auzit şoapta, căci, în vremea cît vorbise episcopul, ea se gîndise cu tristeţe la Elvira ei care n-a avut încă nici un peţitor.

Îndată după săvîrşirea slujbei, episcopul ceru să i se aducă repede cupeul, să plece, dornic să ajungă negreşit acasă diseară, la pătuceanul lui în care să-şi odihnească oboselile drumului. Belciug de-abia l-a putut îndupleca să guste ceva la iuţeală şi să închine un pahar de vin pentru viitorul parohiei din Pripas. Împreună cu episcopul plecară fireşte şi fetele simandicoase, venite numai ca să arate că nu lipsesc de la ceremoniile naţionale şi religioase.

Ceilalţi oaspeţi însă răsuflară scăpînd de prezenţa stînjenitoare a vlădicei. În cîteva minute toată domnia se găsi la banchet, întîmpinată cu *Deşteaptă-te române!* de către iscusitul Goghi. Mesele erau întinse în şcoala golită de bănci şi înfrumuseţată cu verdeaţă. Grofşoru ţinu întîiul toast pentru „vrednicul preot Belciug", avînd grija să accentueze la urmă că „datoria acestui colţ românesc este să trimită în viitor deputat român în Camera de pe malul Dunării". Şi de-aci încolo toasturile urmară lanţ două ceasuri, încît tinerii de ambele sexe, doritori de dans, începură să murmure. Belciug primea felicitările, mulţumea tuturor, dădea ordine chelnerilor, neobosit ca şi cînd fericirea care-i înflorise obrajii i-ar fi îndoit şi puterile.

Ghighi băuse o jumătate de pahar de vin roşu, ciocnind mereu cu Zăgreanu care se făcuse ca racul, îi angajase toate dansurile, îşi dădea ochii peste cap, negăsind vorbele care să-i îmbrace gîndurile, îşi desfăşura planurile de viitor ce prevedeau negreşit şi îndeosebi o nevastă drăguţă, cuminte, cultă... „întocmai ca d-ta, stimată domnişoară".

— Dansul! Dansul! se auzi în sfîrşit tot mai des printre cavalerii nerăbdători, răsplătiţi cu priviri recunoscătoare de către domnişoarele sfioase, în bună parte odrasle de preoţi, ahtiate după dans deoarece vara aceasta n-a fost nici o petrecere de seamă în împrejurimi.

În sfîrşit Zăgreanu începu nişte tratative misterioase cu Goghi, pe care le încheie cu o strîngere de mînă, neuitînd să aibă în palmă o hîrtie de zece coroane. Rezultatul fu o *Someşană* zvăpăiată care stîrni un ropot de aplauze tinereşti. Într-o clipire cîţiva ţărani scoaseră afară atîtea mese încît jumătate şcoala se prefăcu în sală de dans. Zăgreanu, fericit, alergă la Ghighi, care roşi de mîndrie că are cinstea de-a deschide balul, pe cînd prietenele ei din Armadia şedeau îngrijorate. D-na Herdelea, ţinînd carnetul de dans şi evantaiul Ghighiţei, îşi luă cuvenitul loc pe un scaun lîngă perete, între d-na Filipoiu şi d-na Grofşoru, dezbătînd greutăţile vieţii. Vorbind însă nu scăpa din ochi de loc pe Ghighi, care dansa ca o zînă, se mlădia, zîmbitoare, primea multe complimente şi ciripea cu Zăgreanu, ocolindu-i privirile rugătoare.

În cealaltă jumătate de şcoală domnii continuau banchetul şi toasturile. Popa din Vărarea se chercheli curînd, ca şi doctorul Filipoiu şi profesorul Maiereanu. În cele din urmă, cu toată împotrivirea lui Spătaru, ţinu un mic discurs şi solgăbirăul Chiţu, subliniind în treacăt liberalismul stăpînirii care îngăduie bucuroasă propăşirea tuturor popoarelor credincioase patriei. Silvicultorul Madarassy dobîndi sărutarea vajnicului Spătaru pentru un înflăcărat

„trăiască românii". Herdelea, întîlnind printre preoţi mulţi prieteni din copilărie, pe care nu-i văzuse de ani de zile, bău cu fiecare cîte un păhărel şi povesti tuturor cum după treizeci şi doi de ani de zile de slujbă, avînd nevoie de odihna binemeritată a primit mulţumiri de la însuşi ministrul şcoalelor. În acelaşi timp însă lăuda către toţi pe Belciug care-i „un popă fără pereche şi un om cum nu se poate mai de treabă". Belciug de asemenea împuia urechile tuturor slăvind pe Herdelea, „prieten nepreţuit şi român vrednic de stima obştească".

Aproape de sfinţitul soarelui, preotul propuse lui Herdelea să meargă puţin în mijlocul ţăranilor zicînd:

— E datoria noastră, Zaharie, să purtăm de grije poporului!

— Aşa-i, Ioane, aşa-i... Prea bine... Dar să-mi iau şi baba! răspunse Herdelea clipind din ochi foarte jovial.

Doamna Herdelea nu putea să lase singură pe Ghighi. Atunci îşi aduse aminte şi Zăgreanu că, fiind învăţătorul comunei, are obligaţia să meargă şi dînsul, mai ales că fără domnişoara Ghighi nu face două parale toată petrecerea. Ghighi era de asemenea bucuroasă să plece, fiindcă Zăgreanu devenise iar melancolic, se încăpăţîna să vorbească tot mai stăruitor de ochii ei şi chiar începînd de cîteva ori să-i declare: „Domnişoară te...", fără însă a îndrăzni să sfîrşească: „...iubesc!" Mai găsindu-se şi alţi doritori de a vedea petrecerea poporului, se adună repede un grup vesel care porni spre casa Todosiei lui Maxim Oprea.

Ograda gemea de oameni... Bătrînii, cu primarul Florea Tancu în frunte, stăteau în poarta deschisă şi, privind cum joacă tineretul, vorbeau despre biserică, despre cules şi despre dările grele. Toma Bulbuc, mohorît, ofta des şi de-abia arunca uneori cîte-un cuvînt, căci gîndurile lui erau mereu la George care acuma şedea în temniţa din Bistriţa, aşteptînd judecata curţii cu juraţi. Mai la o parte, stingher, bătrînul Glanetaşu trăgea cu urechea, mai umilit ca odinioară; moartea lui Ion îl cărunţise de tot şi-i sădise în ochii blînzi o tristeţe statornică.

Straja Cosma Ciocănaş fusese însărcinat de Belciug cu împărţirea celor trei vedre de rachiu gratuit, prevăzute în programul pentru sărbătoarea sfinţirei noii biserici. Îşi îndeplinea slujba cu atîta nepărtinire că bruftului pe unii flăcăi care voiseră să ia două porţii, iar cu Macedon Cercetaşu ajunsese chiar la o uşoară şi trecătoare păruială.

— Tot omul are dreptul la o litră de băutură! Aşa-i porunca! Cine nu se satură, să mai cumpere şi de la cîrciumă! striga Ciocănaş, sfătos, din cînd în cînd, în gura tinzii, unde trona cu o pîlnie într-o mînă şi-n cealaltă cu o măsură de tinichea, împrumutate de la văduva lui Avrum.

Lîngă prispă s-a strîns un pîlc de bărbaţi împrejurul lui Simion Butunoiu, care povestea minciuni din bătrîni, tuşind şi strănutînd zgomotos. Macedon Cercetaşu, trăznit rău, umbla de ici-colo, comandînd nemţeşte şi dînd din mîini spre marea veselie a copiilor care îl salutau milităreşte.

Lăutarii cîntau *Învîrtita* cu foc. Flăcăii tropăiau ţanţoş, iar fetele se răsuceau ca sfîrlezele, cu zîmbete mulţumite pe faţă. Umbra nucilor bătrîni de lîngă şură se întindea din ce în ce, subţire, cuprinzînd aproape toată ograda.

Cînd sosi grupul de domni, jocul se opri brusc, în semn de respect. Toţi bărbaţii se descoperiră, iar primarul cu bătrînii înconjurară pe Belciug şi pe Herdelea, vorbind de solemnitatea sfinţirei care a prilejuit atîta cinste satului întreg şi îndeosebi preotului. Ilie Onu,

care, de cînd s-a însurat şi Nicolae Tătaru cu fata lui Ştefan Hotnog, a rămas capul flăcăilor, se apropie de Zăgreanu şi-l pofti să joace, oferindu-i pe cea mai frumuşică fată din Pripas, pe Maria lui Trifon Tătaru, pe care şi-o ochise dînsul s-o ia de nevastă în cîşlegi. Zăgreanu, nedezlipit de Ghighi, refuză zăpăcit. Atunci Ilie chemă pe domnişoara la joc, ceea ce pe doamna Herdelea o umplu de revoltă, iar pe Ghighi o făcu să zîmbească de ruşine. În sfîrşit primarul, cu consimţămîntul preotului, porunci flăcăilor să continue jocul, să vadă şi domnii cît sunt de frumoase petrecerile prostimei.

Toma Bulbuc izbuti curînd să ia deoparte pe Herdelea, să se mai sfătuiască cu dînsul despre George. Nevasta lui Toma, mai uscată, cu ochii mici, veseli, mai adînciţi în cap şi cu glasul mai plîngător, veni lîngă ei, îşi frînse mîinile şi se jură că numai farmecele rele au putut face pe băiatul lor să cadă în asemenea năpastă. Herdelea îl încurajă să aibă deplină încredere în Grofşoru, căci nu-i avocat ca el nicăiri.

— Mi se pare că pînă să vie acasă George, nevastă-sa o să-l aştepte cu copilaşul în braţe. Zice că-i grea... O fi, că asta-i menirea femeiei, rosti mai tîrziu Toma, înseninat puţin.

Prin sat însă umbla zvonul că Florica ar fi rămas însărcinată cu Ion. Nimeni nu ştia de unde a ieşit vorba aceasta, dar mulţi o credeau. Unele babe mai lacome de bîrfeli ispiteau pe Savista, care acum se mutase înapoi la Trifon Tătaru şi cerşea iar în Uliţa Mare, deoarece Florica o vedea ca sarea în ochi. Oloaga însă nu răspundea nimănui, era veşnic acră şi mînioasă, încît lumea spunea că trebuie să fi intrat în anul morţii.

Tocmai cînd se isprăvi jocul, veni gălăgios Vasile Baciu, care după ce încercase zadarnic să conrupă pe

Cosma Ciocănaş, se dusese la cîrciumă să-şi potolească mai bine setea. Cum zări pe Belciug, se întunecă şi se îndreptă glonţ spre dînsul zicîndu-i:

— Şi aşa, domnule părinte, vrei să-mi iai moşia cu tot dinadinsul?

Preotul încercă să nu-l bage în seamă, ca să nu-şi strice dispoziţia. Vasile însă nu-l slăbi şi se îndîrji tot mai rău. Atunci Belciug, supărat, îi zise tare, să audă întreg norodul:

— Ai ajuns ruşinea satului, măi Vasile, şi tot nu te mai saturi de blestemăţii?... Pămînt mai mult îţi trebuie ca să poţi bea mai mult?... N-ar fi păcat de Dumnezeu să încapă în mîinile tale moşia, s-o prăpădeşti prin cîrciumi?... Apoi pămîntul nu-i pentru beţivi şi leneşi, Vasile! Nu, nu! Pămîntul aşteaptă muncă şi trudă, nu lenevie!... Ion, ginere-tău, fie iertat, da, merita moşia, că-i era dragă şi punea osul s-o muncească. Bine te-a cunoscut de n-a vrut în ruptul capului să o lase s-ajungă iar pe seama ta... Cînd vei vrea să munceşti omeneşte şi să te laşi de beţie, atunci să vii la mine să mai vorbim! Deocamdată şi cît ai e prea mult... Aşa!... Pînă atunci însă să piei din ochii mei, satană afurisită!

Dojana preotului, mai ales fiind stăpînită, găsi aprobarea tuturor sătenilor. Chiar şi Vasile Baciu parcă se dezmetici, căci îndată începu să se închine, mormăind:

— Apoi dacă-i aşa, am să fac jurămînt în biserica cea nouă şi n-am să mai iau în gură nici un strop de rachiu, cîte zile-oi mai trăi...

Belciug auzi făgăduinţa, mulţumit, dar totuşi nu vru să mai întindă vorba cu dînsul, ci se întoarse spre un grup de ţărani din Săscuţa, care veniseră la sfinţire dornici să poată muta cît mai degrabă biserica cea veche, să aibă şi ei bisericuţa lor ca toate satele creştine.

Fiindcă se însera şi mai ales fiindcă Herdelea începuse să închine păhărele cu ţăranii, doamna Herdelea hotărî că, fără a mai trece pe la şcoală, unde continua petrecerea domnească, e vremea să plece direct acasă, în Armadia. Zadarnice fură stăruinţele preotului, care de-abia acuma voia să se aşeze serios la chef cu Herdelea, zadarnice rugăminţile lui Zăgreanu, care se jura că lipsa Ghighiţei răpeşte tot farmecul balului — d-na Herdelea rămase neînduplecată. Belciug atunci le oferi brişca lui cea bună, regretînd însă mereu că d-na nu binevoieşte să mai zăbovească baremi un ceas. Ca să-i arate că nu-i supărată, d-na Herdelea îl pofti să tragă totdeauna la dînşii, cînd va veni în Armadia, ceea ce preotul primi foarte bucuros.

— Mare păcat însă că nu vom mai lucra de-acuma împreună, dragă Zaharie! adăogă Belciug cu duioşie în glas.

— Ce are a face, Ioane?... N-ai colea pe prietenul Zăgreanu, care-i tot de-al nostru?

— Aş!... Zăgreanu!... Noi doi anevoie o să ne înţelegem, mormăi Belciug înnourîndu-se.

— Lasă că-i băiat bun, zău e bun, zise Herdelea învăluind pe Zăgreanu într-un zîmbet de încredere.

— Poate numai dac-ar avea norocul să-şi găsească o nevestică bună, romîncă verde, uite-aşa ca domnişoara Ghighi, poate că atunci ar pricepe care i-e chemarea în mijlocul nostru! rosti preotul mai grav.

Ghighi era să leşine de ruşine. Zăgreanu însă fu cuprins de o îndrăzneală extraordinară, încît zise repede:

— Dacă domnişoara m-ar vrrea, eu... eu...

— Mă rog, mă rog, asemenea lucruri serioase nu se pun la cale în uliţă! îl întrerupse doamna Herdelea cu o blîndeţe neobişnuită. Vino pe la noi, şi te primim cu dragă inimă...

Totuşi Zăgreanu, spre a-şi potoli avîntul, apucă mîna Ghighiţei şi o sărută prelung.

Brişca porni la pas, căci Zăgreanu îi însoţea pe jos. În faţa casei lor din capul satului se opriră puţin. Zenobia, care şedea posomorîtă pe prispă, veni la trăsură, vorbi despre Ion, plînse cu sughiţuri şi în cele din urmă afurisi pe George şi tot neamul lui Toma.

— Bietul Ion! zise d-na Herdelea. Iute s-a mai prăpădit... Se vede c-aşa i-a fost scris!

Zenobia se întoarse acasă, lăsînd în urmă-i o dîră de jale. Pe urmă însă se uitară cu toţii la casa lor mereu goală, mereu încuiată, cu ograda năpădită de buruieni.

— Casa vă aşteaptă s-o stăpîniţi, murmură Herdelea privind încrezător în ochii urmaşului său.

Peste drum, pe crucea de lemn, Hristosul de tinichea, cu faţa poleită de o rază întîrziată, parcă îi mîngîia, zuruindu-şi uşor trupul în adierea înserării de toamnă.

Zăgreanu rămase în mijlocul uliţei urmărind cu priviri drăgostoase trăsura ce se depărta în trapul cailor. Ghighi, şezînd pe scăunelul din faţă îl vedea şi-l găsea mai drăguţ ca orice alt bărbat din lume.

La Rîpele-Dracului bătrînii întoarseră capul. Pripasul de-abia îşi mai arăta cîteva case. Doar turnul bisericii noi, strălucitor, se înălţa ca un cap biruitor. Zăgreanu însă era tot în drum, în faţa crucii, cu capul gol şi, cum stătea acolo aşa, parcă făcea un jurămînt mare.

Apoi şoseaua coteşte, apoi se îndoaie, apoi se întinde iar dreaptă ca o panglică cenuşie în amurgul răcoros. În stînga rămîne în urmă Cişmeaua-Mortului, pe cînd în dreapta, pe hotarul veşted, delniţele se urcă, se împart, se încurcă pînă sub pădurea Vărarei. Apoi

Pădurea-Domnească înghite uruitul trăsurii, vîltorindu-l în ecouri zgomotoase...

Satul a rămas înapoi acelaşi, parcă nimic nu s-ar fi schimbat. Cîţiva oameni s-au stins, alţii le-au luat locul. Peste zvîrcolirile vieţii, vremea vine nepăsătoare, ştergînd toate urmele. Suferinţele, patimile, năzuinţele, mari sau mici, se pierd într-o taină dureros de necuprinsă, ca nişte tremurări plăpînde într-un uragan uriaş.

Herdelenii tac toţi trei. Numai gîndurile lor, aţîţate de speranţa împodobitoare a tuturor sufletelor, aleargă neîncetat înainte. Copitele cailor bocănesc aspru pe drumul bătătorit şi roţile trăsurii uruie mereu, monoton-monoton ca însuşi mersul vremii.

• Drumul trece prin Jidoviţa, pe podul de lemn, acoperit, de peste Someş, şi pe urmă se pierde în şoseaua cea mare şi fără început... •

CELOR MULŢI UMILI

Martie 1913-iulie 1920

ADDENDA

Dacă odinioară diversele pagini reproduse de noi in *Addenda* volumului de față constituiau un corp unitar („Caietul roșu") [1], ulterior, după moartea scriitorului, aveau să fie risipite intre copertele mai multor manuscrise. Nu cunoaștem rațiunea după care Biblioteca Academiei avea să adopte o altă grupare a materialelor. Un lucru este cert: succesiunea pieselor nu respectă cronologia elaborării lor, intențiile și, mai grav, indicațiile romancierului. [2]

Reconstituirea caietului de creație a devenit și mai dificilă din ziua cind avea să fie împărțit între Biblioteca Academiei (care și-a oprit o parte din ms. ca anexă la a doua variantă autografă a romanului *Ion)* și familia scriitorului (posesoarea primei variante), ce deține restul însemnărilor. (Facem aceste precizări pentru a spori atenția cititorului la consultarea *Addendei*).

La gruparea filelor am urmărit să respectăm succesiunea logică a redactării lor, desprinsă din onomastică, particularitățile scrisului, caracteristicile hirtiei ș.a. În cazurile mai puțin certe, am făcut precizările de rigoare în note de subsol, fără a schimba succesiunea filelor din ms. 2539, 2540.

V.D.

[1] Amintit ca atare de soția autorului, după culoarea invelitorii ce-ar fi acoperit însemnările, pină cind au fost date în păstrare, alături de alte manuscrise, Bibliotecii Academiei.

[2] De pildă, insemnarea autografă „La *Zestrea*" — inserată de Rebreanu in ms. *Boanghina* — nu reține atenția bibliografilor B.A.R. și, ca urmare, scrierea este clasată, alături de alte nuvele originale și prelucrări din literatura universală, în ms. 4.056. Aceeași însemnare „La *Zestrea*", așternută pe ms. *Rușinea*, ii determină să anexeze, corect, lucrarea paginilor care preced prima variantă a romanului (ms. 2.540). Împărțirea caietului de creație și gruparea paginilor sub copertele celor două versiuni autografe din *Ion* este, de asemenea, nejustificată, marea majoritate a însemnărilor precedind prima redactare a romanului.

RUȘINEA [2]

I

Fusese sărbătoare și Macedon Glanetașu se dusese și el cu alți bărbați de teapa lui la Tradam să mai audă ceva vești-povești de prin prejurimi, din lumea mare a împărăției. Se cam ciondănise cu Matroana, cu nevastă-sa, care-i o femeie drac împelițat și nu-i dăduse nici cîtu-i o para chioară, așa că trebuise să plece numai cu vreo cincizeci de bani în șerpar. Femeia, însă, a rămas ea deasupra, măcar că Macedon a mototolit-o în fundul laiții, n-a dat nimic.

Avea, deci, temei Macedon să fie cam bosumflat și să tacă din gură tot drumul, cît e din Prislop pînă la Tradam, cale de o jumătate de ceas. Tovarășii lui nu se sinchisiră mult de supărarea lui; nici nu-l întrebase nimeni ce are, căci nici nu băgase de seamă. Erau necăjiți, fiecare cu necazurile lor, și dacă se duceau o dată sau de două ori pe săptămînă pînă în Tradam, voiau să mai uite și ei din nevoi.

Și Tradamul parcă anume e făcut, ca să strîngă lume și s-o facă să-și uite pacostile. E sat mărunt, numai cît un cuib de vrabie, motroșit la gura Văii-Albe, supt niște rîpe cari stau gata să se răstoarne în fiece clipă deasupra lui. Cum, însă, aici e încrucișarea drumurilor de la Rociu și de la Bistrița, cum aici e podul cel mare coperit peste Someș, și cum, mai ales, cîtu-i satul de mic nu vezi într-însul decît numai ovrei, Tradamul a ajuns un fel de centru de întîlnire al tutu-

[1] Numărul folosit de noi, 2.540, se află imprimat de B.A.R. pe coperta primei versiuni autografe a romanului *Ion*, aflat actualmente in posesia familiei Rebreanu.

[2] Pe prima filă a ms., Rebreanu notează cu creion roșu: „La *Zestrea*".

ror satelor dimprejur. Dumineca şi-n sărbători, mai ales, tot norodul se adună acolo ca la comedie. Năsăudenii vin pentru că acolo e mai ieftin rachiul, luşcanii ca să facă acolo hora, căci în satul lor nu se găseşte bătătură, fiind azvîrlit pe cinci coaste de deal, răbrişorenii vin ca să se certe cu năsăudenii, cu cari au pricini de hotar, iar prislopenii vin, pur şi simplu, pentru că ei şi în Tradam sînt ca acasă, căci Tradamul n-are hotar, ci e pe pămîntul lor. Deseori se întîmplă să vie lume şi din Răbra-Mare, din Vărarea, din Salva, ba chiar şi de pe la saşii din Cepan şi de prin Dumitrea. Şi cum fiecare casă în Tradam e cîrciumă, fiecare sat îşi are cîrciuma favorită şi nu sînt nevoiţi să se ia tot mereu la bătaie; cîteodată însă, fireşte, vine vremea de se mai şi scarmănă, de, ca să nu se uite vitejia străbună...

După două-trei guri de rachiu şi Macedon mai prinse faţă şi glas. Se mai tîngui dintru-ntii şi unuia şi altuia că ce nevastă blestemată i s-a legat lui de cap şi, mai ales, năsăudeanca, care făcea pe crîşmăriţa la Zimăla, îi dădea dreptate.

— Şi cînd aţi şti, bre, ce bărbat de casă sînt eu — urmă Macedon, adresîndu-se numai năsăudencei — cum trag la baba mea şi la ficiorul meu şi la fata mea.

— Da, da... Te ştiu eu, bade, cum nu. Om cinstit eşti dumneata... Om cumsecade.

— Eu sufletul mi l-aş vinde pentru casa mea şi pentru cinstea şi numele casei şi a căsenilor...

— De... Eşti omul lui D-zeu... ce să-i zici...

— Aşa, femeie... ia vezi, aşa... Omul lui D-zeu bine-ai zis. Şi vezi, totuşi, cînd vreau să mai petrec şi eu un ban, doi, cu feţe cinstite, să mai ne răcorim sufletul ăla chinuit... iaca, baba mea mă huiduieşte şi mă goneşte... şi mă-ngrozeşte cu vorbele ei nesocotite.

Mai boscorodi el ce boscorodi, apoi, dacă văzu că femeia nu-l mai ascultă, îşi aprinse luleaua şi, cu sticla la nas, prinse a forăi el singur:

— Aşa o făptură, să mă lase ea fără un ban. D-apoi acu, dacă n-aş fi avut eu părăluţele astea la mine, ai? Puteam să stau şi eu pe prispă afară, ca gură-cască mai mult, de rîsul jidanilor şi a satelor... Acu ce-i drept, bine-i să fie nevasta mai cruţătoare, să ţie banii legaţi cu şapte aţe, dar cu cap şi unde-i locul. Că de ce-şi ia omul femeie, dacă nu să-l mai înfrîneze de la pornirile cele rele... Şi, de, îmi place mie femeia că-i cu scaun la cap, da' să nu-mi facă boroboaţe de-alea. Că zice, acu nu-i fata slujnică să-ţi aducă pe fiece duminică tot taleru şi taleru şi mîncărică bună şi pîine albă şi cîte şi cîte. Apoi io-s de vină, că nu-i slujnică?... N-a vrut şi n-a vrut să mai stea, apoi o pot eu face cu frica să rămîie?... N-o pot, că eu nu-s călăul copiilor mei. Ce nu se poate, nu se poate...

În răstimpuri, golea cîte-un păhăraş şi ochii prinseră a i se muia, parcă l-ar fi luat plînsul. Dar el, în inima lui, se înveselea şi-i părea bine că are o familie aşa de minunată, nevastă econoamă, fecior harnic, fată cinstită şi frumoasă... Acu, se uită împrejur să găsească pe cineva, să-i spuie ce căseni cuminţi are el; dar, în cîrciumă, toată lumea era ocupată cu sticlele. Ţăranii, toţi în vîrstă, lamura satului, coprinseră toate băncile de pe lîngă mese, şi cu păharele dinainte, cu feţele înroşindu-se şi cu părul zburlindu-se, din ce în ce urlau. În aer, strigătele răguşite se amestecau cu frînturi de cîntece de beţie, trăgănate lung şi cu rîsete late sau înfundate; din cînd în cînd, cîte-un pumn izbea masa, păharele jucau pe masă, iar cei ce clipoceau săreau arşi, uitîndu-se zăpăciţi în juru-le şi pe urmă punîndu-se iar la sforăit.

Ms. 4.056, f. 140—144

BOANGHINA [1]

Deodată cu cele dintîi tresăriri ale primăverii, nevasta lui Zaharie Potlog se stinse din lume. Bolise ea multă vreme; de vreo doi ani rujile din obraji i se ofiliseră și se topea stînd pe picioare. Dar apoi pe la Crăciun căzuse la pat și zăcuse într-una neîntrerupt. S-a încercat bărbatul cu toate-n lume. Toate babele meștere de prin prejurime i-au descîntat și i-au făcut tot felul de zămuri fermecate și femeia parcă tot mai rău pe zi ce mergea. În cele din urmă, i-a adus și pe doctorul Monda, despre care se știa în toată țara că unde se uită la bolnav, unde îi spune ce-l doare și-i ia durerea cu mîna. Cînd a văzut-o doctorul Monda, a clătinat trist din cap și a lăsat să-i atîrne buza în jos. Potlog se uită țintă în ochii lui ca și cînd și-ar fi așteptat osînda de moarte. Dar doctorul pipăi pe bolnavă cu de-amănuntul, o întoarse cu burta-n jos, o ciocăni pe spate, i se uită în gură la limbă și pe urmă ceru un lighean cu apă să-și spele mîinile.

[1] Pe ms. 4.056, f. 140, Rebreanu notează cu creion roșu: „La *Zestrea*".

— E cam tîrziu! zise în urmă doctorul, scoțînd carnetul de rețete din scoarța hainei și începînd a scrie repede.

— Dar ce nădejdi ne dai d-ta, domnule doftor? întreabă Potlog cu fața ahtiată, suferindă.

— La D-zeu e toată puterea, răspunse domol doctorul. Să mai vedem mîine, poimîine.

Ș-apoi tot așa l-a mînat „mîine, poimîine", iar femeia se sfîrșea ca luminița de ceară. Zăcea ceasuri întregi în nesimțire, cu gura întredeschisă, răsuflînd greu, cu horhăituri rari, iar cînd se deștepta zgîia ochii, întrebători, și chema pe Zaharia.

— Să știi, măi bărbate, că n-o s-o mai duc mult. Mi se pare că mă strînge mereu ceva de grumaji, iar pe piept parcă-mi șade un bolovan cît o stîncă...

Potlog o privea mîhnit, vrea să-i spuie că o să se întrame, dar nu putea scoate nici un cuvînt, deși vedea bine că femeia așteaptă să-i dea el ceva nădejde.

— O să mor, zise într-o dimineață femeia, trebuie să mor... Îmi pare rău după viață, că de, sînt tînără, ș-aș mai putea trăi. Dar, pesemne, așa mi-a fost scris să mă sting atunci cînd alții de-abia încep să trăiască... Să rămîi sănătos, Zaharie, să-ți dea D-zeu noroc și fericire și viață lungă, c-ai fost bun și milos cu mine și m-ai îngrijit cum ai știut mai bine...

În ochii ei se iviră cîteva lacrămi. Încercă să se scoale pe jumătate, dar nu izbuti și căzu între perne. Zîmbi amar, parc-ar fi zis: „Vezi ce slabă sînt", apoi închise ochii și îndată o copleși o toropeală adîncă și adormi cum adoarme omul după o sforțare mare.

Peste trei zile muri. Zaharia stătu la căpătîiul ei, aprinse lumînarea de ceară și o privi cum se zbate cu moartea. Ar fi vrut să plîngă cu hohot, să lăcrimeze cel puțin, dar nu putea. Simțea numai cum inima i

se sfîşie parcă i-ar fi împuns-o cu mii de ace înroşite. Muribunda se uită parcă la dînsul cu ochii ei albaştri mari, înspăimîntaţi şi parcă-i cerea ajutor. Ridică puţin capul şi buzele i se mişcară însetate. Apoi se întinse, se lungi şi înţepeni.

— S-a sfîrşit, bîlbîi Zaharia, s-a sfîrşit!

Atinse cu degetele mîna femeiei. Era rece ca gheaţa. Se mai uită la dînsa, lung, jalnic. Ochii moartei îl priveau şi acum cu spaimă, o durere nepătrunsă se răspîndea parcă dintr-înşii, care cutremură pe bărbat pînă-n tălpi.

Potlog simţi că genunchii i se înmoaie. Se lăsă încetinel jos, la marginea patului şi, cu lumînarea în mîinile încrucişate, prinse a se ruga cu evlavie. Şi, deodată, un pîrîu îmbelşugat de lacrămi îi izvorî din ochi şi-i umezi obrajii. Şi lacrămile parcă-i alinară durerea.

Stătu el multă vreme în lacrămi şi-n rugăciuni, şi cînd se sculă îşi simţi inima mai uşoară. Se opri în mijlocul casei şi se gîndi ce are de făcut. Dar capul îi vîjia năprasnic şi nu ştia de ce să se apuce mai întii.

O vecină dădu aşa peste el, şi cînd văzu pe femeie moartă, se încruci:

— Vai de mine, Zaharie, a murit Rodovica.

— A murit, răspunse el buimac.

— Şi tu stai aşa ca un nătot, vai de mine. Dă fuga pe la vecine şi pe la neamuri, măi băiete, să vie s-o scăldăm, s-o îmbrăcăm, să...

Zaharia ieşi uluit, împletecindu-se din picioare. Creierii îi vuiau şi inima i se zbătea ca peştele-n undiţă. O puzderie nesfîrşită de gînduri i se învălmăşea în minte, nelămurite, încîlcite, gata să-l înnebunească. Crîmpeie de idei îi răsăreau în cap. Îşi vedea nevasta acu 'o trei ani cînd a luat-o, frumoasă şi tînără ca un boboc înrourat ş-apoi deodată se vedea stingher, părăsit, singur în casa pe care o clădiseră împreună, vedea necontenit ochii moartei, mari, înspăimîntaţi, care parcă-i cereau ajutor.

Cînd se întoarse, găsi casa bătută de oameni. Moarta era îmbrăcată, întinsă pe laviţă, cu o lumînare de ceară între mîinile încrucişate pe piept; obrajii ei erau albi ca giulgiul, cam albăstrii, iar în locul ochilor, două pete mari, negre, pleoapele apăsate în jos cu cîte un gologan.

Zaharia părea că-i de pe altă lume. Se înghesuia printre oameni pînă la picioarele moartei, unde se aşeza pe laviţă cu capul în palme. În jurul lui auzea, ca prin vis, şopote[...]*, cîte-un rîset ascuns, înfundat, vorbe de compătimire. Toate acestea se contopeau într-un murmur, care lui i se părea o protestare în contra cerului. Uneori, cîte-un sughiţ de plîns sfîşia vuietul trăgănat care i se înfigea în inimă. Tresărea şi simţea atunci că ochii îi sînt scăldaţi în lacrămi. Şi, totuşi, parcă nu înţelegea nimic, ca un copil nepriceput. Parcă mintea i se oprise în loc în clipa cînd ea îşi dăduse sufletul.

Tîrziu de tot băgă de seamă că lumea se mai rărise în odaie. Cîteva femei şi babe se învîrteau prin casă, pe la vatră, pe lîngă oale, vorbind încetinel, oftînd şi unele cu lacrămi în ochi. Prin geamurile mici şi petecite se strecura o lumină călduţă a soarelui de primăvară. Lumina cădea tocmai pe faţa moartei şi o înviora, numai gologanii din orbite îi dădeau un aspect îngrozitor, jalnic.

[...]* Cuvînt indescifrabil (semn folosit şi în alte cazuri similare).

Potlogaru simţi un şiroi de lacrămi care-i ardea faţa. Ce jale adîncă îi cotropi sufletul. Se simţea atît de singur şi de stingher pe lume. Vedea oameni în casă, dar totuşi i se părea că aceştia sunt alţii, nişte fiinţe fără viaţă, din poveşti. Şi, deodată, îi răsări un gînd în minte: să se ducă undeva departe, unde să nu-l cunoască nimeni, unde să fie singur prin mulţime. I se părea că în satul acesta, unde toţi copiii îl cunosc, unde îl cunosc şi obiectele fără viaţă, durerea lui ar fi pîngărită şi murdărită. Şi cînd se uită acuma la oamenii cari erau în casă, de pe feţele lor ceti parcă o batjocură, duşmănie, care-l scîrbea.

Trei zile cît au durat priveghiul, le-a petrecut ca un lunatec. Cînd îl împingea cineva mai încolo pleca, dacă nu-l necăjea nimeni, stătea ceasuri întregi nemişcat ca un paralitic. În răstimpuri, îşi simţea faţa scăldată în lacrimi, dar parcă nu-şi dădea seama pentru ce plînge. Auzea ziua întreagă cum cîntă bocitoarele, şi cîntecul lor jalnic îi părea straniu, necunoscut. Unii îl făceau că e[...]*, alţii că e nebun.

La prohod l-au pus la picioarele moartei. S-a rězimat cu fruntea de sicriu şi a stat aşa fără să auză ceva din rugăciunile popei. Lîngă dînsul vedea îngenunchiaţi vreo cîţiva oameni care i se păreau cunoscuţi, dar nu-şi putea da seama de unde. Auzea din cînd în cînd sughiţele norodului şi parcă nu înţelegea pentru ce plînge.

Mai tîrziu, un glas îi spuse să se scoale. S-a ridicat încetinel şi s-a uitat cu ochii lui albaştri la ochii lăcrimaţi ai oamenilor. Bărbaţii, în capetele goale plecate, în hainele albe de sărbătoare i se păreau o turmă de dobitoace întristate. În mijloc, preotul cu barba-i albă tremurătoare, în odăjdiile catifelate, tivite şi

încrustate cu argint, cu cădelniţa fumegîndă în mînă, părea un păstor blînd şi bun care-şi mîngîia oile cu vorba şi cu privirea. Zaharie, inconştient, se tîrî la popă, îi sărută mîna şi patrafirul, ascunzîndu-şi faţa în odăjdii. Cîţiva bărbaţi îl traseră deoparte, dar el nu plîngea. Durerea îi cotropise şi-i amorţise tot sufletul. Simţise însă o mîngîiere nespusă supt patrafirul sfînt.

Apoi văzu că doi oameni ridică capacul sicriului. Feţele lor erau păroase, zbîrcite şi aspre, cu nişte priviri de duşman. Zaharia pricepu din căutătura lor că au gînduri rele. Şi, ca şi cînd ar fi vrut să-şi apere nevasta moartă de dînşii, se aruncă ca un smintit asupra cosciugului şi-şi mototoli faţa în zăbranicul ce acoperea faţa moartei, albă ca colelia*. Dar, îndată, iar se simţi tîrît deoparte, în vreme ce pe lîngă dînsul cîteva babe şoptiră:

— I-a fost tare dragă, sărăcuţul de el!

Zaharia a auzit de mai multe ori de cînd murise nevastă-sa cuvintele acestea, dar parcă nu le pricepea de loc. Îi fusese tare dragă femeia, a trăit bine cu dînsa, dar ce avea a face dragostea lui[...]* cu moartea? Nevasta a murit c-aşa a vrut D-zeu şi i-a fost scrisă să moară tînără. Îi părea rău nu după dragoste, ci după moarta cu care se obişnuise. Şi parcă nici nu-şi putea închipui cum e să trăiască el fără de dînsa, cine o să-i gătească de mîncare, cine să-l spele şi să-l îmbrace. Simţea numai c-a rămas singur şi-i era frică de singurătate, de ceea ce-l aşteaptă înainte în singurătatea aceasta şi despre care el nu putea şti nimic...

Şi, de aceea, cînd a auzit bubuitul ciocanului care bătea cuiele şi închidea pentru totdeauna pe aceea

* Semn folosit în cazul lecţiunilor nesigure.

care îi fusese tovarășă în singurătate, parcă-i înfigea cuțite reci prin inimă.

Pe drumul spre cimitir auzea bocetul silit al bocitoarelor, sughițele neamurilor, care se amestecau într-un zgomot bizar cu cîntecele de morți ale dascălului și cu dangătul rar și ascuțit al clopotelor de la bisericuța din deal. Îi părea ciudată toată ceremonia aceasta. Își simțea picioarele tăiate, împletecindu-se la fiecare petricică. La nasul lui sicriul alb, cu o cruce mare neagră pe capac și altele în lături și-n fund, se bălăbănea greoi pe umerele celor șase bărbați, cari asudau supt povara și fierbințeala soarelui de primăvară. I se părea imposibil că în lada aceasta să se coprinză o parte din sufletul lui, și totuși simțea că lada îl atrage cum atrage mierea muștele.

În cimitir, însă, îl coprinse o nădușeală groaznică cînd văzu iarba de cruci putrezite și rupte. Crucile acestea îi aduseră aminte deodată Moartea. Și un șiroi de lacrimi începu să i se [...]* printre gene.

Zări groapa mai dinainte. Un pîlc de copii o înconjurau, cari voiau să se arate serioși, dar rîdeau totuși pe înfundate, se schimonoseau către gropari. Movilele de lut umed luceau ca niște ochiulețe de apă în lumina razelor slabe ale soarelui, care se ascunse repede într-un nouraș crîncen. Și-n vreme ce prohodul groapei se citea încetinel și popa făcea pomelnicul, o bură ușoară de ploaie începu a se cerne de sus. Zaharia se cutremură. Se uită la groapă, în care picurii grași se adunau repede și formau o baltă cafenie murdară ca leșia. Văzu și pe sicriu apă și văzu cum fîșiile de zăbranic moale * se spălăceau și atîrnau în jos ca niște cîrpe netrebnice. Stropii reci îl pătrunseră la piele și i se făcu frig. Și atunci se gîndi ce frig o să-i

fie ei în groapă, dar apoi iarăși parcă nu-i veni să crează c-o vor băga-o în pămînt.

S-a minunat mult cînd a văzut că groparii slobod cosciugul pe două funii în jos. Se apropie să vază dacă n-o să intre apa într-însul, dar atunci cîteva voci lihnite îi loviră urechea:

— Prindeți-l, că vrea să sară în groapă...

Se gîndi într-adevăr să se arunce după dînsa, dar iar îl traseră deoparte. Și auzi cum cădeau bruji de lut pe sicriul care vuia ca o darabana spartă, tot mai gros, mai dogit, pînă ce pe urmă nu se mai auzea decît fîriitul [...]* lopeților cari răzbeau în lut și-l aruncau deasupra pămîntului de pe cosciug.

Și s-a întors acasă cu neamurile și cu popa. Oamenii vorbeau cu glasul mai ridicat, mai răspicat, clătinau din cap a milă și a jale, dar el nu înțelegea rostul cuvintelor lor; cînd îl întreba careva ceva, zicea aiurit: ha, [...]* își punea barba în piept.

Gîndurile lui erau în cimitir, unde își îngropase o bucată din suflet. Și-n minte i se ivea mereu chipul ei, dispărea, se vedea singur și singurătatea îl îngrozea.

La pomană a băut și el rachiu, a închinat cu popa, cu dascălul și cu toți fruntașii. Iar cînd dascălul, om glumeț dihai, îi zise:

— Și după post să închinăm și la nuntă!

El a răspuns ca un bleg:

— Să dea D-zeu!

Așa că toți începură a rîde cu hohot, afară de o babă morocănoasă, care mormăi singură:

— Anevoie o să mai bei d-ta la nunta aceea!

Zaharie a auzit bine spusa babei și a început a zîmbi în sine. Iar îi venea ciudat că pentru ce să nu facă el altă nuntă. Trebuie să-și ia pe cineva ca să nu fie sin-

gur, ori să se ducă încotro îl va îndrepta D-zeu ca să uite de singurătate.

În urmă, popa a spart masa şi se găti de plecare.

— Să fii cuminte, Zaharie, îi zise el blînd, că n-o să te lase D-zeu. D-zeu ia, D-zeu dă. Pesemne aşa ţi-a fost scrisă de sus. Noi nu ne putem amesteca în trebile lor. Dar să fii numai cuminte şi lucrător. Acuma te-ai cam băgat în datorii cu boala ficatului* şi cu înmormîntarea, de-aceea să te sileşti să-ţi vii în rînd. Îţi păstrează virtuţele, lucrează şi D-zeu te va ajuta!...

— Bogdaproste! făcu baba din nou.

Şi-ncetul cu încetul casa se goli. Toţi spuneau cîte-o vorbă de încurajare şi îmbărbătare lui Zaharia înainte de plecare, iar el tăcea şi nu zicea nimic. În capul lui se făurise un plan care i se părea mai bun ca toate palavrele lumii. Şi cînd îşi ridică capul din palme, văzu că e singur, numai două mucuri de lumînare trag de moarte într-un colţ al mesei. Ş-un fior de groază îl apucă.

Ms. 2.540, f. 17 [1]

ZESTREA

Liviu Rebreanu 11 VIII 910 n.

Ms. 2.540, f. 18

ZESTREA [2]

Ion[3] *Bălan*, flăcău de 23 ani, a făcut oastea, dar e chipeş şi voinic ca un balaur; e bogat; cap mare, cu păr negru cîrlionţat, de ţigan, sprîncene groase ca lipitorile, ochi mici, vioi, cărbune stins, gură mare cu buzele groase, umflate şi umede.

Dumitru[4] *Zănoagă*, eroul; slab, 22 ani, n-a făcut oaste.

---

[1] Ulterior, pe această filă, scriitorul adaugă, cu creion albastru, titlul *Ion*. Cu aceeaşi culoare este adăugat numele romanului pe pagina „de gardă" a fiecărui capitol, din prima versiune manuscrisă.

[2] Ms. 2.540, f. 17—18 sînt redactate cu cerneală neagră. (Hîrtia pare să fie comună cu cea a ms. 2.540, f. 19—34, 36—38, ale căror însemnări, în cerneală şi creion, ţin însă de etape ulterioare.) Pe aceeaşi filă remarcăm notaţia, în creion „22 VII 1912", care poate consemna data modificărilor menţionate mai jos, sau, mai degrabă, a redactării altor file (multe din ele făcute tot în creion) ce se vor alătura acestei prime variante de plan. Preferăm ultima ipoteză, avînd în vedere că înlocuirea unor nume din ms. 2.540, f. 18, nu se efectuează cu creionul, ci cu cerneală neagră (alta decît cea folosită la prima redactare).

[3] Şters şi înlocuit apoi cu *Gheorghe (Gheorghe Bălan;* în proiectele ulterioare: *Gheorghe Bulbuc* şi, mai tîrziu, *George Bulbuc)*.

[4] Şters şi înlocuit cu *Ion (Ion Zănoagă;* în proiectele ulterioare *Ion Pintea* şi, mai tîrziu, *Ion Pop al Glanetaşului)*.

Gheorghe[1] *Zănoagă*, tatăl lui.
Alexandru[2] *Zănoagă*, fratele lui, 28 ani, chiar venit de la oaste.
Maria Zănoagă, născută Pocitanu, mama lui.
Ileana Vărzariu, orfană de mamă.
Alexandru Vărzariu, tatăl ei.
Sandu, Ștefan, Marița — frații ei mici, fără importanță.
Toader Bălan, tatăl lui Gheorghe.
Cîțiva flăcăi siluete*, cîteva fete.
Popa, văduv.
Dascălul
Dăscălița
Patru copii mai mari
Primarul
Notarul
[Maria, nevasta lui Iacob][3]

Ms. 2.540, f. 18 v.

Scena cînd Ion deflorează pe Ileana [4], noaptea, pe cuptor, fiind în casă și Alexandru Vărzariu[5] și ceilalți copii cari dorm. Ion se furișează în casă și începe vorba, pe șoptite, cu Ileana. Fata începe să ofteze, să geamă. Tatăl o aude și întreabă: Mă, ce faceți voi acolo? Fata rîde silit și spune că vorbesc. Tatăl crede că e Gheorghe Bălan, se întoarce pe cealaltă parte și doarme. Dimineața cînd pleacă Ion, fata-i zice: Tare mi-e frică să nu fi rămas însărcinată! În uliță, pitit într-un șanț, Ion găsește pe Gheorghe, care-l spionase.
Gheorghe, pe urmă, nu mai vrea să știe de Ileana.

Ms. 2.540, f. 36

ION [1]

I. Duminecă. Hora. O bătătură aproape de biserică; peste-un pîrleaz, prin grădina socrului, treci la cîrciumă. Fetele, flăcăii, copiii, femeile și babele, bărbații. Savista se tîrăște și ea la horă. Lăutarii. Jocul. Pauzele. Rachiul. Ion se duce cu Ileana în dosul șurii și dragoste. Gheorghe se ia după ei, îi pîndește. Începe jocul; cei doi se întorc, joacă împreună. Vine socrul cherchelit. În pauză, Gheorghe oferă rachiu Ilenei, Ion îl respinge. (La sfîrșitul jocului îmbrățișarea jucătorilor.) Gheorghe o cheamă la joc, Ion respinge. Ceartă. Ce ești tu? Pe ea o chem... Cearta se îngroașă. Ion are prieteni mai mulți. Intervine socrul și-l lovește pe Ion. Nu da... Stai în loc... Ia seama... Socrul îl lovește. Gata să fie bătaie generală. Se sparge jocul. Ileana fuge acasă plîngînd. Socrul o înjură și strigă în gura mare că n-o să dea lui Ion pe Ileana.

[1] Șters și înlocuit cu *Vasile* (*Vasile Zănoagă;* în proiectele ulterioare *Alexandru Pintea* și, mai tîrziu, *Alexandru Pop Glanetașu*).
[2] Șters și înlocuit cu *Iacob* (*Iacob Zănoagă;* ulterior *Marin Pintea* și, mai tîrziu, *Marin Pop al Glanetașului*).
[3] Adăugat ulterior.
[4] În proiectele ulterioare: *Ana*.
[5] În proiectele ulterioare: *Paul Baciu*, iar apoi *Vasile Baciu*.

[1] Considerăm că proiectele primelor capitole (ms. 2.540, f. 36–38) au fost elaborate înaintea altor documente, grupate în ms. 2.540 la începutul caietului de creație. Numele eroinei (*Ileana*) ține de „distribuția" *Zestrei*. (v. p. 590, r. 5). În toate celelalte documente va fi înlocuit cu numele protagonistei din forma finală a romanului: *Ana*. Proiectul de față va fi înlocuit cu un alt plan de capitol: *Veselia*, mai tîrziu *Începutul* (v. p. 595–600, 621, ms. 2.540, f. 20, 12, 15, 16, 6 și ms. 2.539, f. 28).

Toți bărbații și unele femei trec la cîrciumă. Jidanul. Cîrciuma. În fund, salonul boierilor: notar, primar, învățători, fiul învățătorului. Țăranii beau. Lăutarii cîntă. Socrul beat-mort înjură mereu pe Ion, apoi e dus acasă de vecini. Ileana a venit să-l cheme ca să vază pe Ion. Fiul dascălului a venit la Ion, i-a dat mîna, a auzit înjurîndu-l, și-i zice: de ce te lași? Îndată Ion caută pricină lui Gheorghe. Se încinge bătaie mare. Gheorghe e bătut măr și e dus acasă în cearceaf. Ion se duce acasă fluierînd pe la casa Ilenei și urlînd. Ileana a ieșit afară ca o pisică și l-a admirat pe furiș.

Ms. 2.540, f. 37

Cap. II [1] Se crapă de ziuă; Ion doarme dus în podeț, pe fîn. Tat-său îl scoală cu greu. Să meargă să cosească livada. Ion pleacă cu coasa. Livada a luat-o în parte de la notar. Gîndurile lui, cosînd. Seara, spre sat, întîlnește pe Ileana. Ea îl vrea, tatăl ei nu-l vrea. Copiii admiră pe Ion, pentru că l-a bătut pe Gheorghe.
Sfatul lui Ion cu fiul învățătorului.
Deflorarea Ilenei.

Ms. 2.540, f. 38

Cap. III [2] Socrul bate crunt, zilnic, pe Ileana.

---

[1] Primele momente din această formă embrionară a cap. II vor fi reluate și în versiunea definitivă *(Zvîrcolirea)*. În a doua variantă a caietului de creație ele nu vor mai apare, adăugîndu-se, în schimb, alte episoade inedite. Notațiile finale (r. 19, 20) vor fi dezvoltate în cap. III și IV. Vezi și celelalte proiecte de capitol (p. 595, 599, 601, 622, ms. 2.540, f. 20, 15, ms. 2.539, f. 5, 28).

[2] Indicația va fi reluată de autor în viitoarele sale proiecte, fiind încorporată în cap.V ș.a.

Ms. 2.540, f. 19 [1]

[După ce moare Ana, tat-său se ceartă cu Ion, vrînd să-i ia fetița, ca să-i dea înapoi pămîntul.][2]

★

[Ion trece cu brazda în locul vecinului; bătaie.][3]

★

[La bîlci la Năsăud; țăranii la bîlci.][4]

★

[La judecătorie.][5]

Ms. 2.540, f. 32 [6]

[Chef la Tradam.
Herdelea, Titu, Popa, Notarul ovreu, Lang învățătorul, solgăbirăul Ghețea, român ungurizat, care nu prea știe ungurește bine.
Vorbesc politică. Popa, un iredentist, vrea autonomie etc. Solgăbirăul: Măi părinte, și aici agiți?][7]

★

[O dușmănie ascunsă între popă și Herdelea, deși nici unul n-o arată. După bătaia de la Avr um, popa cheamă și dojenește pe Ion; Herdelea îl aprobă.][8]
[Ion se bate cu Lungu pentru o brazdă. Popa învață pe Lungu să-l pîrască. Herdelea învață cum să se apere, apoi îi face plîngerea — lăcrămația.][9]

---

[1] Pagină redactată în creion. Gîndurile, răzlețite, vor fi reluate în proiecte viitoare, fiind reprezentate, mai toate, în versiunile operei.

[2] Moment abandonat la redactarea romanului.

[3-4-5] În carte, momentele sînt incluse în cap. III, prg. 3 și cap. IV. prg. 2.

[6] F. 32—34 sînt clasate în ms. 2.540, după multe alte pagini cu caracter onomastic, grupate de noi în lista „numelor de persoane, localități, case, dealuri etc." (V. *Addenda*, p. 629—635, ms. 2.540, f. 21—31.)

[7-8-9] Episoade, încadrate, ulterior, în cap. IV, prg. 7; cap. II, prg. 5; cap. III, prg. 3; cap. IV, prg. 2 și prg. 6.

[Duşmănia e din pricina naţionalismului, care-i mai român dintre ei: Herdelea, ajuns dascăl de stat, sau popa, care primeşte „congrua".][1]

Ms. 2.540, f. 33

[Puhoiul — Gîrla popii se umflă, rupe coteţul lui Ion, cu un porc. Ion se zvîrle în apă şi scapă porcul. [...]* din Ilva Mare.][2]

*

[*Bojotaia* la Herdelea.][3]

*

[Cum a ajuns Herdelea învăţător la stat: în Maieru[4], stupăria, cadourile de miere inspectorului Csernatony, scrisoarea inspectorului, pe care H. o păstrează cu sfinţenie, fiindcă-i zice: „Iubite Herdelea" — H. zice mereu:

— Parc-aş fi un inspector!...

A fost învăţător bun; acuma cam bea puţin.][5]

*

[*Titu* în Vărarea[6]. Conflictul româno-săsesc. Împuşcarea unui bou săsesc. Arestarea unui ţăran. Agitaţia în sat. Percheziţiile jandarmilor. Intervenţia lui Titu; aproape să aibă scandal cu sublocotenentul de jandarmi, care îi face proces-verbal şi e gata să-l dea în judecată pentru aţîţare.][7]

[1-2] Momente abandonate la redactare.
[3,5,7] Episoadele vor fi încadrate în carte la cap. V, prg. 1; cap. III, prg. 2; şi cap. IX, prg. 5.
[4] În roman, *Feldioara*.
[6] În roman, *Luşca*.

Ms. 2.540, f. 34

[Titu cînd vine în ţară spune că ştie perfect ungureşte şi nemţeşte, deşi nu prea ştie nimic.][1]

*

[Trecerea lui în ţară. Corespondent special al ziarului *Bistriţei*, la Adunarea gen. a Asociaţiei la Sibiu. Titu e încîntat de viaţa românească. Paşaport n-are din pricina armatei. Primarul din Sibiu i-a dat un bilet de trecere, crezîndu-l gazetar mare.][2]

Ms. 2.540, f. 20[3]

1. Veselia — dragostea Ion — Ana; bătaia Ion — Gheorghe
2. Trecutul — cositul, întîlnirea, bătaia cîinilor
3. Iubirea — sfatul băiatului înv.
4. Noaptea — deflorarea*
5. Vai! — bătaia Anei
6. Nunta
7. Vicleşugul — spînzuratul Avrum. Bătăi. Se duc la popa să-i împace
8. Fetiţa — moartea vacii, naşterea copilului
9. Sărutarea — sărutarea pămîntului; nunta lui Gheorghe
10. Ştreangul — moartea Anei
11. Blestemul — dragostea între Ion şi nevasta lui Gheorghe

---

[1] Abandonat la redactarea cărţii.
[2] Moment inclus în roman la cap. XII, prg. 6.
[3] Primul plan în care sînt inserate cele 13 capitole ale romanului. Este anterior planului clasat în ms. 2.540, f. 15 (v. *Addenda*, p. 599), acesta din urmă avînd titlurile de capitole mult apropiate de forma definitivă a cărţii. V. şi nota de subsol de la p. 630, ms. 2.540, f. 21.

12. Gheorghe află, Ion a cîştigat procesul
13. Moartea — vezi cum a omorît pe Victor, Ion beat

Ms. 2.540, f. 12

[Bătaia cu George în cap. II la Tradam.] [1]

[Exercițiile militare. Studenții în Tradam. Jidovii — ungurește.] [2]

ION

VESELIA

Prislop. Hora în curtea şi bătătura casei văduvei lui Avram Oprea, lelea Todosia. Casa e aproape de biserica de lemn, veche de vreo două sute de ani, e cam peste drum, pe Uliţa Veche. Prin grădina casei, pe o cărare ce dă pe o coastă lină, trecînd peste Pîrîul Popii, sari pîrleazul în grădina cîrciumarului, Avrum Gevirz. De-aici se aduce încontinuu rachiu la horă; copiii sînt mesagerii, uneori merg chiar flăcăii sau femei beţive, ca Fira lui Matei Boscu, care amîndoi se îmbată mereu ca porcii şi se bat ca orbii. Hora e în toi, pe înserate. Soarele priveşte din vîrful coastei din faţă, cu plăcere. Lăutarii, ţigani, trei, sînt în şură, unde stau şi cîţiva flăcăi cu fete de după cap, care nu joacă. Toată hora se înghesuie spre lăutari. Tropăit. Jucătorii asudaţi, obosiţi. Chiuituri vajnice. Aproape de poartă femei măritate, babe, fete nechemate la joc privesc cu jind, cu gura căscată, admirînd pe jucători, rîzînd sau foarte serioase. Lîngă casă, pe prispă, şezînd sau în picioare, bărbaţii. Vorbesc de vreme, de dări, de muncă. Cîţiva au sticle cu rachiu, închină. Primarul Florea Tancu, serios, înconjurat de oameni, vorbeşte politică. Chiar Sevastiţa, schiloada, a sosit la joc tocmai acuma, după ce a pornit de la prînz, şi se ceartă cu femei să-i facă loc să treacă în faţă, unde apoi se joacă cu copiii, care aleargă printre oameni.

O pauză. Flăcăii îmbrăţişează pe fete drept mulţumire. Lăutarii beau. Ion ţine de mînă pe Ana şi nu vrea să-i dea drumul, apoi o ia de ţîţe, îi şopteşte să vie după el în dosul şurii să-i spună ceva. Ana zice nu din gură. Ion găseşte pe copilul ce i-a adus rachiul, care-i spune că sticla e la mama lui Ion. Două vorbe cu ea. Apoi dispare cu sticla după şură, şi îndată, în urma lui, se furişează Ana. Gheorghe discută cu ţiganii că cîntă prea rar şi le fluieră o melodie nouă, pe care ţiganii caută să o prindă. În clipa aceasta, pe uliţă, trec învăţătoarea Ludovica cu d-ra Atena şi cu Titu, în tovărăşia popii Belciug. Toată lumea se întoarce spre uliţă, bărbaţii salută şi se apropie de poartă. Domnii se opresc, primarul îi pofteşte să vază jocul. Gheorghe vine în cap; Titu îl întreabă unde e Ion. Pe-aici o fi. Gheorghe priveşte, nu-i. Dar nici Ana nu-i. Se îngălbeneşte. Profită de ocazie şi aleargă după şură. La poalele unei clăi de fîn îi zăreşte. Se sărută. Gheorghe se întoarce furios, bombănind. Găseşte pe tatăl Anei, cherchelit, vorbind cu domnii. Cînd îl vede Vasile, îndată: Noroc Gheorghe, ginere... Tu ai să fii ginerele meu. Pe Ana ţie ţi-o dau... Unde-i Ana? — O fi cu Ion... Vasile se înfurie, înjură. Popa

[1] Adăugat ulterior cu creion negru.
[2] Adăugat cu creion albastru.

îl dojenește. Vasile mai rău. Atunci, țiganii își strunesc instrumentele și îndată apare Ana, apoi Ion. Vasile se repede la ea. Să nu te prind, fato... că te omor. Gheorghe-i al tău... Apoi se năpustește la Ion. Ce vrei cu fata, calicule? Se răstește la el. Nu da, bade... nu da. Vasile îl lovește. Oamenii sar să-i despartă, căci Ion mereu zice: nu da, nu da... Tămbălău. Domnii pleacă indignați. Ion s-a sfiit mai ales de Titu. Se sparge hora. Primarul îi gonește, aproape să se bată cu Vasile, care-i furios de tot... Gheorghe rîde, Ion îl amenință. Alt început de încăierare; majoritatea flăcăilor de partea lui Ion, care merg cu toții la cîrciumă, pe uliță, cu lăutarii în frunte. Gheorghe trece prin grădină și ajunge cu ai lui, puțini, înaintea lor. În fața cîrciumii, discuție mare că țiganii sînt ai tuturor, că toți plătesc cîte 20 creițari etc.

Cîrciumarul, familia. În fund, notarul cu învățătorul fac politică cu bere. În față, lume multă. Flăcăii la mese. Rachiu. Cîntece. Vine Vasile. Bea. Iar se ia la harță cu Ion, care acuma e aproape să-l pocnească. Intervin bărbați, care scot pe Vasile și-l duc acasă, alături de cîrciumă; pe drum, Vasile strigă mereu calicul etc. Titu a fost față la scandal și a îndemnat pe Ion să nu se lase. În fund, petrecere domnească: cucoanele cu copii etc. Îndată ce a plecat Vasile, Ion ia la răspăr pe Gheorghe. Se încinge bătaia. Gheorghe cu capul spart e dus acasă. Jidanul se împunge cu Ion, nu mai vrea să le dea de băut. Flăcăii pleacă. Ion chiuie biruitor, trece prin fața casei lui Vasile, urlînd. Se opresc, se sfătuiesc. Flăcăii să se ducă la fete. Pe Ion îl îndeamnă să intre la Ana. Nu vrea. Feciorii se despart. Ion rămîne o clipă în fața casei. Amenință

cu pumnul și pleacă spre casă. Ana, zgribulită lîngă gard, privește dornică după el.

Un cocoș cîntă, aspru, miezul nopții.

[Învățătorul cu popa vorbesc de unguri. Înv. moderat, nu știe ungurește. Popa [...]* are ziare ungurești etc.][1]

Ms. 2.540, f. 12 v.

[Cearta între popă și învățător. Licitație la înv. Popa cumpără mobila și o duce cu un țigan. Învățătoarea îl înjură. Judecata. La Bobotează, popa nu merge cu crucea. Reclamația la protopop, care obligă pe popă să meargă vara cu crucea la dascăl.][2]

Ms. 2.540, f. 15

Veselia — jocul, cearta Ion — George — Vasile; cheful, bătaia Ion — George

Zvîrcolirea — Ion la coasă; trecutul; întîlnirea cu Ana; bătaia cîinilor; întîlnirea cu Florica

Iubirea — sfatul lui Titu; Dumitru; etc. [bătaia pentru brazdă cu Simion Lungu] [3]

Noaptea — noaptea Iubirii. [Reclamația][4]

Vai! — bătăile Anii

Nunta — cununia Ana — Ion; pețitul, tocmeala etc.

Vicleșugul — spînzurătoarea Avrum; bătăile; pacea la popa [Gelozia Ana — Florica][5]

Odrasla — moartea vacii; nașterea copilului

Sărutarea — sărutarea pămîntului; nunta lui George

---

[1] Notație ulterioară, cu creion negru.
[2] Notație ulterioară cu creion roșu.
[3,4,5] Adăugat ulterior, cu creion negru.

Ştreangul — moartea Anii
Blestemul — dragostea între Ion şi nevasta lui George
George — George află de la Savista; Ion a cîştigat procesul
Sfîrşitul — moartea lui Ion

Ms. 2.540, f. 16

VESELIA[1]

Satul părea mort. Pitit într-o scrîntitură de dealuri pleşuve, tăiat în două de şoseaua ce leagă Bistriţa cu Năsăudul, parcă se ferea de săgeţile de fierbinţeală ce se năpusteau prin văzduhul alburiu. Gîrla Popii, care venea tocmai din graniţa Vărării, se strecora pe lîngă casele de pe Uliţa din dos şi trecea prin dosul casei preotului Belciug şi apoi se freca de drumul cel mare pînă-n Tradam, unde se vărsa în Someş, acuma era secată de secetă.

Ms. 2.540, f. 6

CAPITOLELE [2]

I Începutul
II
III
IV
V
VI

[1] Început de capitol, abandonat pe parcursul redactării.
[2] Însemnări aşternute pe jumătatea unei pagini. Reţine atenţia schimbarea de titlu, al primului capitol (pînă la ms. 2.540, f. 6: *Veselia*.)

Ms. 2.539, f. 5

II

ZVÎRCOLIREA

Iubirea Atenei [1] cu studentul Sasu[2] care scrie pe rampa podului: *Pe lîngă plopii fără soţ...* [Atena vorbeşte cu Livia despre iubirea ei, spune lui Titu că a sărutat-o pe frunte, după o întrevedere în „salon". Titu o aprobă. Herdelea şi cocoana nu pot vedea pe student, fiindcă mai are cinci ani şi nu se ştie dacă atunci o va lua fără zestre. El însă nu-i arată neplăcerea, dimpotrivă, e gentil cu studentul. Ei vor s-o mărite cu un popă, care o ia fără o para. O ceartă în casă pe chestia asta. Titu e de partea părinţilor, iar pe urmă, cînd Atena plînge în salon, e de partea ei.][3]

[Titu ar umbla după fete în sat: Margareta etc.][4] Dar neştiind cum să facă, face curte nevestei unui învăţător din Tradam (Lang). Asemenea umblă şi prin Năsăud la o iubire platonică cu fata unui profesor.

Frămîntarea Anei, după ce s-a întîlnit cu Ion pe cîmp. [Bătaia cîinilor.][5]

Ion trece pe la Herdelea; familia cîntă în tîrnaţ. Îl cheamă să povestească.

Trece Vasile. Zvîrcolirile lui să nu dea fata.

Frămîntările lui George şi ale familiei lui.

[1] În roman, *Laura*.
[2] În roman, *Aurel Ungureanu*.
[3] Fragment transferat în carte la cap. III, prg. 2.
[4] Moment suprimat pe parcursul elaborării romanului.
[5] În roman, notaţiile vor fi dezvoltate în cap. I, sfîrşitul prg. 1. La redactarea cap. II sînt adăugate pagini inedite: explicaţia sărăcirii Glanetaşilor; topografia Pripasului; anii de şcoală ai lui Ion (v. prg. 2).

Ms. 2.539, f. 5 v.

Herdelea spune lui Ion că bine-a făcut. Popa îl cheamă şi-i face morală.

Duşmănia ascunsă dintre Herdelea şi popa...

Ms. 2.539, f. 6

III

IUBIREA

Întrevedere Ion — Titu. Sfaturile lui Titu.

Lucrul de toamnă la sat. Bătaia lui Ion cu Lungu pentru o brazdă.

Scena de iubire între Atena şi Sasu cu sărutarea.

Titu [1] a reuşit la nevasta lui Lang. Povesteşte Atenei; mîndria lui. [Povesteşte lui Miţi Grivase[2], fără a da nume, dar ca ea să ştie de cine e vorba.][3]

Jour la Atena; invitatele şi invitaţii.

Iubirea lui Titu cu Miţi; cum se laudă el cu iubirile. Cărţile ilustrate a le trimite şi scrise ungureşte.

Titu e cotat ca poet, Atena ca foarte cultă şi citită, vezi la jour.

[Pregătiri pentru serata din Năsăud.[4] Vor merge cu trăsura popii.

Herdelea face o reclamaţie lui Ion contra unui judecător ungur din Năsăud, care în procesul cu Lungu l-a

1 În dreptul r. 12—14, scriitorul notează: „vezi la *noaptea*"
2 În roman, *Lucreţia Dragu*.
3 Moment abandonat la redactarea operei.
4 În roman, *Armadia*.

pedepsit fără să-l asculte, numai pe mărturia popii Belciug, care-l ponegreşte, spunînd că e bătăuş. Ion a fost condamnat 50 coroane.][1]

Ms. 2.539, f. 6 v.

Titu a fost, pe cînd era prin a 4-a liceală, scriitor la judecătorie, vara, pe gratis.

*

Jourul şi îngrijorarea Atenei. Aurel, venind, stă de vorbă în curte cu Herdelea, care-i spune de Pteancu.[2] Sentimentele Herdelilor faţă de el. Aici îl găseşte Atena şi-l dojeneşte că n-a intrat. Intră de braţ, Aurel îi strînge puţin braţul. Titu e pe cîmp, a vrut să meargă la Lucreţia, i-a venit inspiraţia.

Jurul şi sfîrşitul. Pregătirile pentru serată. D-na Herdelea citeşte rugăciuni.

Atena şi Livia[3] petrec pe fete pe drumul cel vechi.

Scena Atena — Aurel: Pteancu e băiat foarte bun...

Întîlnirea cu Titu, care nu se deranjează din inspiraţie.

Atena, la întoarcere, spune că d-na Lang e acolo singură.

*

Titu merge repede şi se face ca o întîlneşte întîmplător.

1 Textul, transferat în carte la cap. IV, prg. 4, 5 şi 6. Episoade inedite în roman: probozirea lui Ion în biserică; hotărîrea de a se căsători cu Florica (v. prg. 1).
V. şi p. 601, ms. 2.539, f. 5, n. 3.
2 În roman, *Pintea*.
3 În roman, *Ghighi*.

— Ce-ai zice să te pomeneşti într-o noapte cu mine în casă?
— Ţi-aş da un ceai cu rom...
— Şi dacă n-ar fi acasă Lang?
— O, atunci...
Scena, sărutarea.
Titu acasă spune: Foarte drăguţă d-na Lang. D-na Herdelea cum n-o sufere pentru că nu ştie româneşte.
Titu şi Ion. Sfatul.

Ms. 2.539, f. 7

IV

NOAPTEA

Ion deflorează pe Ana. George l-a pîndit şi nu se mai uită la ea. Vrăjmăşia.

Titu a izbutit la nevasta lui Lang, în vremea unui chef pe care-l fac împreună.

[Merge acasă pe jos, se întîlneşte cu Ion, care vine de la Ana. Titu povesteşte.][1]

Serata de la 4 octomvre. Elita Năsăudului.

Ion duce familia Herdelea cu trăsura popii.

[Herdelea e în urmă cu ratele maşinii de cusut şi i se pune sechestru pe mobilă.][2]

*

Pe urmă, Roza merge deseori prin Prislop, pe la Herdelea, iar Titu o însoţeşte acasă. Oriunde vedea ea un adăpost, îl duce pe Titu s-o poseadă, zicînd că-i poetic.

[1] Momente dezvoltate în carte la cap. III, prg. 6.
[2] În roman, în cap. VI, prg. 7.

Ms. 2.539, f. 7 vo

1. [George, iubirea lui pentru Ana, şi Ion.
2. Judecata în Năsăud; popa martor; Ion pedepsit 8 zile închisoare.
3. Vizita lui Pteancu, familia lui etc.
4[1]. Plîngerea lui Ion, făcută de Herdelea, împotriva judecătorului şi a popii la ministru.
5. Serata din Năsăud; Titu întovărăşeşte pe fete cu trăsura popii mînată de Ion, căci popa nu dă vizitiul. Partida de popici la Neumann[2].
6. Cheful din Tradam: solgăbirăul român, Belciug, Herdelea, Lang, Titu, profesori. Politica.
7. Titu, în cursul chefului, în patul d-nei Lang.
8. Ion deflorează pe Ana... George l-a pîndit pînă dimineaţa.
9. Ion şi Titu se întîlnesc în poartă, după acte.][3]

*

Vasile întreabă, auzind zgomotul: Tu eşti, George?

Ion îi ridică repede cămaşa. Picioarele fetei tremură, şi, fără să se împotrivească, cu braţele încolăcite în jurul gîtului lui, strîngîndu-l din toate puterile, îi lihăie în ureche: Ionică, ce faci, ce faci... Nu... Nu!...

Ion, răguşit, şopteşte: Taci, taci!...

Cînd Ana geme, Vasile, trezit din somn:

— Ce faceţi voi acolo?

[1] Printr-o săgeată trasată în stînga textului, scriitorul indică trecerea n. 4 înaintea n. 6.
[2] Moment suprimat la redactarea cărţii.
[3] Deasupra textului cuprins între paranteze drepte, Rebreanu notează cu creion albastru, pe diagonală: *„Aurel începe a face curte Liviei“*. Ideea: *„Ion şi Titu se întîlnesc în poartă, după acte“*, abandonată la scrierea cărţii.

*

Titu o sărută toată, pe ţîţe, pe picioare, apoi face repede subt plapomă. Vrea să se scoale, Roza:

— Stai, micule, stai... Cît te iubesc...

— Să nu vie Lang...

— Nu vine pînă la ziuă... Iar de-ar veni, vine beat. Nu-i deschid pînă treci tu dincolo, îţi las uşa deschisă, închid pe asta şi poţi să ieşi cum vrei; ba încă dincolo, pe divan, trebuie să-ţi iai adio de la mine... Ce zici, micuţule?

Ms. 2.539, f. 8

V

VAI![1]

Satul află de păcatul Anei; Vasile află de la tatăl lui George. Burta Anei. Bătăile.

Ion parcă n-o mai cunoaşte.

Certuri în casa Herdelea pentru măritişul Atenei. Teologul stăruie. Studentul scrie regulat, asemenea Atena.

Titu ajutor de notar în Vărarea.[2] [Iubirea lui cu Eugenia, fata notarului.][3]

[Licitaţia la Herdelea. Popa licitează şi cumpără mese etc., în glumă. Cocoana e furioasă.][4]

[Herdelea e dat în judecată de judecător pentru calomnie.][5]

1 În forma definitivă, *Ruşinea*.
2 În roman *Gargalău*.
3 În carte momentul va fi dezvoltat în cap. VIII, prg. 5.
4 În carte momentul va fi dezvoltat în cap. VII, prg. 1.
5 În carte momentul va fi dezvoltat în cap. VII, prg. 5.

Ms. 2.539, f. 8 v.

1. Logodna Atenei cu Pteancu. Belciug le schimbă inelele. Cine vor fi naşii? Familia P.
2. Zvonul în sat că Ana e grea, răspîndit de familia Toma. Ion se bucură şi nici nu mai o cunoaşte.
3. Herdelea a aflat că ministrul a rînduit anchetă cu judecătorul şi-i triumfător că reclamaţia lui a avut atîta efect. A găsit lui Titu loc la notarul din Măgieruş [1], dar Roza nu-l lasă pe Titu, că-i prea departe.
4. [Alegere de deputat. Candidatul ungur şi român. Herdelea-i pentru ungur ca să se ia bine cu inspectorul cel nou, care-i porc de cîine, căci românii îl ştiu că-i român. Belciug e cu românul.][2]
5. Vasile află de greşeala fetei. Bătăile.
6. Ana, situaţia ei, bătăile; Vasile o trimite la Ion, după ce George o refuză; Ion întoarce spatele.
7. Crăciunul. Bojotaia.

*

8. Vasile întîlneşte pe Ion şi-l întreabă ce are de gînd? Nimic. De unde ştiu eu că copilu-i al meu? — Cum? N-o iai?

— N-o iau să ştiu că mă taie în bucăţi!...

[1. Alexandru 38, România
2. Ştefan, 37 ani, inginer Viena, însurat cu germană din Potsdam
4. Liviu, 32 ani, ofiţer austriac

1 În roman, *Gargalău*.
2 Momente dezvoltate ulterior în cap. VII, prg. 3 şi 5.

6. Virgil, 29 ani, doctor, va fi în război
7. Ion, 27 ani, în Cernăuţi la bancă, director
9. George, preot — 26 ani
10. Marcu, student în drept, 23 ani
11. Vasile, elev cl. VIII, 19 ani

*

3. Profira, 34 ani, măritată în Basarabia
5. Ludovica, 30 ani, măritată cu un avocat
8. Eugenia, măritată, în România, 28 ani.

Pteancu
însurat, de 40 ani][1]

57	64
38	38
	6

Ms. 2.539, f. 10

VI

NUNTA

Vasile umblă după Ion. Învoiala, peţitul, tocmeala. Herdelea e naş.
Nunta.

[1] Însemnări ulterioare (cu cerneală neagră), la sfirşitul ms. 2.539, f. 8 v. în colţul din stînga, pe diagonală. Restul notaţiilor de pe filă sînt făcute cu creion negru.

Nunta Atenei cu teologul, care va fi popă în Sătmar, unde Atena va face apostolat românesc.

Titu, dat afară din Vărarea [1] pentru şmecherii, e acasă la nunţi.

[Popa vine după lucruri cu un ţigan. Cocoana îl înjură. Certaţi. Familia Herdelea e tare în a porecli şi-i zice: „Pămătuful".][2]

Ms. 2.539, f. 10 v.

[1. Nunta Atenei la biserica din Năsăud. Plecarea ei în Sătmar cu căruţa.

2. Tocmeala între Vasile şi Ion, apoi învoiala.

3. Sechestrul la Herdelea pentru mobilă. Titu se duce în Vărarea. Inspectorul cel nou.

4. Nunta Ion — Anuţa. Herdelea naş.] [3]

*

[1. Titu în Nimigea-Ungurească [4]

2. Herdelea povăţuieşte pe Ion să ia pe Ana. Ion se supără foc. Gîndurile şi starea lui. În vremea aceasta e chemat la judecătorie la anchetă; cine i-a făcut plîngerea. Spune că învăţătorul. Belciug află acestea şi ştiind că în plîngere a fost acuzat şi el, deoarece şi el a fost la anchetă, apoi pentru că bătăile zilnice ale lui Vasile îl indignează, îndrăgeşte pe Ion. Într-o duminecă cheamă pe Ion cu Glanetaşu şi Zenobia, pe Vasile cu Ana şi-i face să se învoiască. Tocmeala pe pămînt.] [5]

[1] V. şi p. 606, ms. 2.539, f. 8, n. 2.
[2] V. şi p. 606, ms. 2.539, f. 8, n. 4.
[3, 5] Fragmente şterse ulterior din plan.
[4] În roman, Gargalău (v. şi p. 609, ms. 2.539, f. 10, n. 1 şi p. 607, ms. 2.539, f. 8 v. n. 1).

3. Supărările lui Herdelea: e chemat la judecător pentru plîngere, află că inspectorul cel vechi, protectorul lui, s-a pensionat, greutățile cu pregătirile de nuntă, plăți, sechestru pentru mobilă...

4. Plecarea lui Titu din Nimigea și supărarea învățătorului. Ion vine și-l roagă să-i fie naș, ceea ce el primește, deși i-a făcut rău.

5. Nunta lui Ion. Vasile cu gîndurile și supărările.

6. Nunta Atenei în Năsăud și plecarea ei.

[D-na Herdelea și fetele fug de-acasă cînd e sechestrul...] [1]

Ms. 2.539, f. 21

A mers cu drag între unguri.

În Nimigea-Ungurească — o insulă ungurească în mijlocul mărei românești — Titu vede mijlocul satului unguresc — biserica cu cocoș, frumoasă, nouă, școala cu etaj, cancelaria... iar pe la margini căsuțele românești, biserica românească ca un grajd hodorogit etc.

Și atunci își zice: „Uite... o cetate asediată... Asaltatorii sînt desculți, flămînzi, zdrențuiți, dar neîmblînziți stăruitori... Cetatea trebuie să cadă...

Atunci își aduce aminte de Cepan, sat săsesc... unde cînd mergea el la Bistrița, copil mic, era numai bordeiul văcarului în capul satului și acuma e jumătate satul românesc...

---

[1] Notație ulterioară, la sfîrșitul paginii, în colțul din stînga, pe diagonală.

În Tăut — ungurii românizați care se înfurie dacă le spune că sînt unguri, deși părinții lor vorbesc prost românește.

Se uită apoi seara la hartă, împreună cu băiatul notarului: precum e Nimigea-Ungurească, așa e asediat neamul românesc din toate părțile, dar nu de armate desculțe, ci puternice...

Și atunci își dă seama ce rezistență grozavă trebuie să opună neamul acesta ca să nu fie inundat. Și toată istoria neamului defilează și o încredere mare îl cuprinde, și o mîndrie, că e român...

Nu se mai gîndește la Roza toată seara.

A doua zi nu mai vorbește ungurește cu notarul ovreu, nici cu fiul lui student; pe preoteasa unguroaică o evită, deși-i făcuse curte, în schimb se duce la popa românesc și stă toată după-amiaza, și tot i se pare extraordinar.

Iar cînd peste cîteva zile notarul îl trimite să strîngă zăloage de la cei rămași în urmă cu dările, întîlnește pe femeia care-i zice: „N-avem, d-șorule, decît sufletul din oase“, aduce zăloage numai de la unguri...

Și apoi peste o săptămînă pleacă acasă, brusc. Nu mai vrea să vază unguri...

*

Herdelea însă e supărat c-a plecat...

Ms. 2.539, f. 21[1]

ALEGEREA DE DEPUTAT [2]

---

[1] Însemnările (în cerneală neagră) de pe f. 21, mult mai apropiate de fabulația și succesiunea episoadelor din roman decît cele de la f. 21 v. (redactate cu creion negru), par a fi ulterioare acestora din urmă.

[2] Notație ulterioară, cu creion albastru (în carte la cap. VIII, prg. 1).

1. Titu în Vărarea. Venirile lui pentru Roza. Iubire oriunde. Bani; șmecheria cu țidulele.

[2. Vasile își întoarce vorba: dă toate locurile lui Ion, dar uzufructul și-l păstrează pînă la moarte.][1] Ion se răzbună pe Ana, o bate, o trimite acasă; Vasile o bate, o trimite înapoi.

[3. Licitația la Herdelea; popa cumpără, trimite după lucruri, cearta cu cucoana.

4. Titu s-a întors acasă pentru Roza, dar Lang e dat afară pentru că a fost găsit beat în clasă[2]... Umblă după Margareta. E hotărît să plece în România. Atena vine borțoasă, duce la ea pe Livia.][3]

5. Spînzurătoarea lui Avrum și Ana.

6. Ion dă în judecată pe Vasile; popa pe cucoană; judecătorul pe Herdelea și Ion.

*

1. Licitația. Popa cumpără. Cearta cu popa.

2. Ion după nuntă rău cu Ana, ochii după Florica. Apoi să scrie locurile pe numele lui. Vicleșugul lui Vasile. Cinci locuri și nimic mai mult, dar nici acelea scrise. Ion turbează, vine acasă, bate rău pe Ana.

[3. Activitatea lui Titu în sat. Înaintea alegerii de deputat. Lang a plecat.

4. Ion trimite pe Ana să spuie lui Vasile c-o gonește; acesta o bate și înapoi; Ion o omoară și o gonește. Ana fuge la Herdelea, care o duce la Ion. Dumitru la Glanetașu, că îl bate Firoana.

5. Citația Herdelea la tribunal. Jalea. Titu pregătit pentru Vărarea.][4]

---

[1] În roman la cap. IX, prg. 3.
[2] În roman la cap. VI, prg. 6.
[3] Fragment anulat ulterior de pe această filă; indicația *„Atena vine borțoasă, duce la ea pe Livia"*, în roman la cap. IX, prg. 1.
[4] Notații șterse, ulterior, de pe această filă.

6. Ion gonește iar pe Ana, care vine cu Vasile la Herdelea; cheamă pe Ion. În loc de învoială, bătaie. Ana rămîne însă la Ion.

7. Ion se duce la popa pentru sfat, care-i spune c-a dat în judecată pe d-na Herdelea și sfătuiește să tragă în judecată pe socru-său. Adună material pentru biserica nouă.

Ms. 2.539, f. 21 v.

VII

VICLEȘUGUL[1]

Vasile nu vrea să dea locurile făgăduite lui Ion pînă la moarte. Certuri. Ion bate pe Ana, o trimite acasă; Vasile o bate, o trimite înapoi.

Întîlnirea la Herdelea. Bătaia între ginere și socru.

[Spînzurătoarea lui Avrum și Ana.][2]

[Titu vine acasă din Măgura, unde e la Candale ajutor][3].

[Ion dă în judecată pe Vasile pentru locuri.][4]

Popa dă în judecată pe cocoana.

[Judecata lui Herdelea; condamnarea; suspendarea.][5]

Ms. 2.539, f. 22[6]

1. Alegerea de deputat. Activitatea Titu și Herdelea; cearta acasă.

---

[1] În roman, *Vasile*.
[2],[4] Episoade transferate în carte la cap. VIII, prg. 6 și prg. 2.
[3] Episod transferat în carte la cap. XII, prg. 4.
[5] Episod transferat în carte la cap. VIII, prg. 7 și cap. IX, prg. 4.
V. și p. 606, ms. 2.539, f. 8, n.5 și p. 607, ms. 2.539, f. 8 v., n. 2.
[6] Înclinăm a crede că însemnările (în cerneală neagră), de pe această filă, mult mai apropiate de fabulația romanului decît cele de la f. 22 v. (scrise cu creion negru), sînt ulterioare acestora.

2. Ana naşte un băiat. Bucuria lui Ion. Naş va fi Toma, care clădeşte casă nouă de piatră pentru George, care se va însura la toamnă. Ion nu mai vrea să ştie de iubire. Copilul îl face şi mai hrăpăreţ de moşie.

3. Scrisoarea de la Atena.

5. Avrum — Ana.

6. La tribunal. Condamnarea.

4. Titu în Vărarea; familia Eugenia;[1] Virginia Grivase[2].

1. Alegerea de deputat — la Herdelea.

prin august 2. Ana la Baciu. Învoiala cu Ion. Procesul merge înainte.

3. Scrisoarea de la Atena.

4. Ana naşte.

5. Titu în Vărarea.

6. Avrum

7. La tribunal.

Ms. 2.539, f. 22 v.

VIII

ODRASLA [3]

Naşterea copilului lui Ion; moartea vacii.

Judecata. Ion [cîştigă][4] procesul. Bătaia în Tradam la cîrciumă. Ion goneşte pe Ana.

Titu iar e acasă.

---

[1] V. p. 606, ms. 2.539, f. 8, n. 3.
[2] În roman, *Virginia Gherman*.
[3] În proiectele iniţiale *Fetiţa*, în roman *Copilul*.
[4] Şters şi înlocuit cu *„pierde"*.

[Atena vine acasă, cu burta mare. S-a burghezit.][1] Nu mai face versuri.

Titu cu Ion se sfătuiesc. Lui Ion îi place Florica, pe care vrea s-o ia George. Titu umblă după Margareta, căci [pe Lang l-a dat afară inspectorul cel nou pentru beţie, şi astfel Titu scapă de Roza.][2]

[Judecata popii cu cocoana.][3]

Acuma Titu merge în Vărarea. Dragostea cu Eugenia.[4]

Ms. 2.539, f. 23[5]

TOAMNA ŞI IARNA

1. Moartea lui Dumitru de faţă cu Ana, pe cînd se rade. Cearta cu Firoana pentru cinci zloţi. Gîndurile Anei de moarte, căci Ion o maltratează mereu. Ion a gonit-o acasă.

2. Suspendarea lui Herdelea; venirea Atenei şi ducerea Liviei la ea.

[3. Împăcarea lui Ion cu Vasile la popa; cinci locuri şi reprimeşte pe Ana.] [6]

4. Titu în Vărarea; conflictul saso-român. Partea lui Titu; ancheta locotenent-major.

---

[1] V. şi p. 612, ms. 2.539, f. 21, n. 3.
[2] V. şi p. 612, ms. 2.539, f. 21, n. 2.
[3] În carte, transferat la cap. X, prg. 1.
[4] V. şi p. 606, ms. 2.539, f. 8, n. 3.
[5] Însemnările (toate în cerneală neagră) de pe această filă par a fi ulterioare celor de la f. 23 v. (creion).
[6] La redactare, momentul va fi inclus în cap. VII, prg. 2

6. Ion[1] sărută pămîntul.
5. Popa nu merge cu crucea la Herdelea.

Ms. 2.539, f. 23 v.

IX

SĂRUTAREA

Ion sărută pămîntul ce i l-a dat Vasile, în schimb a reluat pe Ana, după ce s-au împăcat la popa. Ion face apel la procesul cu Vasile; vrea tot pămîntul.

[Nunta lui George.][2]

[Ana observă că lui Ion îi fug ochii după Florica, pe care o sărută chiar la nuntă şi o strînge cînd o joacă pe bani.][3]

Popa nu merge cu crucea la dascăl, care-l reclamă la episcop, care obligă pe popa din Luşca să vie vara cu crucea.

Ms. 2.539, f. 24

1. Ion şi Ana, după ce au cîştigat tot pămîntul. Rău mereu. Ion umblă după altele.
2. Herdelea s-a mutat în Năsăud. Viaţa acolo, scriitor la avocat. Procesul cu Belciug.

[1] Pe manuscris, o săgeată indică inversarea n. 6 şi 5.
[2] În roman, transferat la cap. X, prg. 2.
[3] În roman, transferat la cap. VI, prg. 8; însemnarea *„pe care o sărută chiar la nuntă şi o strînge cînd o joacă pe bani"* e făcută ulterior, cu cerneală neagră.

3. Nunta lui George cu Florica; Ana vede iar pe Ion cu Florica.
4. Belciug cu biserica. Învăţătorul suplinitor Zăgreanu — român ungurit.
5. Titu la Candale[1] în Măgura — [cîteva rînduri][2].
6. Savista spune Anei de Ion cu Florica; Ana se spînzură.

Iarna, pînă în postul Paştelor.

Ms. 2.539, f. 24 v.

X

ŞTREANGUL

Ion bate pe Ana. Ana se spînzură.
Herdelea, suspendat, e în Năsăud.

Ms. 2.539, f. 25

1. Remuşcarea lui Ion. Dragostea pentru copil. Nădejdile. Vasile. Înmormîntarea Anei.
2. Herdelea cîştigă procesul. Revine Prislop, fără să se mute.

3[4]

3. Moartea copilului lui Ion. Desperarea şi beţia lui.
4. Titu în Măgura. Băile de la Sîngeorz. Banii lui. Întîlnirea cu cumnata lui, sora lui Pteancu din Romå-

[1] În roman, *Căldăraru*.
[2] Adăugat ulterior cu creion negru. Restul însemnărilor sînt făcute cu cerneală.
[3] Însemnările de pe această filă, în cerneală neagră, mai apropiate de realitatea faptică a cărţii, ne determină să credem că sînt redactate ulterior celor de pe f. 25 v. (în creion negru).
[4] Pe manuscris, o săgeată indică trecerea notaţiei: *„Ion cu Florica pe cîmp. La închisoare o lună, în Năsăud"*, (v. p. 618), la pct. 3.

nia; alții din România; hotărîrea să plece. Aranjare pentru adunarea „Astrei".

5. Ion a pierdut tot. Umblă după Florica. Regretele lui și împăcarea cu sine însuși.

april-mai-iunie-iulie

Ion cu Florica pe cîmp. La închisoare o lună, în Năsăud.

*

Titu se împrietenește cu deputatul din România, care-i spune:

— Vă dorim cu inima, dar gura trebuie să ne fie mută.

Același lucru îl spune la Sibiu președintele „Astrei".

*

Herdelea își reia școala. Examenul. Inspectorul vine. Conflictul. Apropierea de Belciug.

Ms. 2.539, f. 25 v.

XI

BLESTEMUL

[Ion se jură și se blestemă cînd doctorii taie pe Ana moartă.] [1]

Întîlnirea lui Ion cu Florica.

Herdelea se întoarce iar înapoi în sat. Pedeapsa cu închisoare i-a fost schimbată în bani, iar suspendarea sfîrșită.

[1] Episod abandonat la redactarea romanului.

[5. Moartea copilului lui Ion — Vasile și Ion — Florica.

6. Examenele, inspectorul, împăcarea cu Belciug.

7. Invitația la Sîngeorz; Titu.

8. Ion și Florica.][1]

Ms. 2.539, f. 26[2]

1. Plecarea lui Titu. Astra la Sibiu. Serbările românești.

2. George află de Ion după Florica, de la Savista.

[3. Inspectorul cel nou. Inspecția. Amenințarea românilor.][3]

4. Ion și Florica. Aranjarea întîlnirei. Savista previne pe George.

5. Împăcarea lui Belciug cu Herdelea. Pensionarea Herdelea.

6. Moartea lui Ion...

august — septemvrie [4]

1. George află de Ion și Florica.

2. Sîngeorz — și Zăgreanu cu Livia.

3. Belciug, biserica.

4. Ion și Florica, aranjarea întîlnirii. Savista previne pe George.

[1] Notații ulterioare, în cerneală neagră.
[2] Notațiile de pe această filă, cu cerneală neagră, foarte apropiate de succesiunea momentelor romanului, par a fi ulterioare celor de la f. 26 v., în creion.
[3] V. p. 620, ms. 2.539, f. 26 verso, n. 2.
[4] Adăugat ulterior, cu creion negru.

5. Titu, ca să plece la „Astra“, vine în Năsăud. Întîlnirea cu Ion.
6. Moartea lui Ion.

Ms. 2.539, f. 26 v.

XII

GEORGE

George află de la Savista că Ion umblă cu Florica.
[Ion cîştigă procesul cu Vasile.][1]
[Inspectorul cel nou: ungur mare. Trage la Herdelea şi e indignat că nu vorbeşte ungureşte în casă şi că cucoana nu ştie o bobă. Inspecţie severă. Copiii nu ştiu ungureşte, trebuie să ştie. Un avertisment lui Herdelea.
Herdelea se împacă cu popa pentru apărarea şcoalei.][2]

Ms. 2.539, f. 27[3]

1. George. Autopsia lui Ion. Florica. [Titu la înmormîntare.][4]
2. Plecarea lui Titu în România — subt formă de scrisoare...[5]
3. Învăţătorul cel nou — Zăgreanu.
4. Vasile lasă toată averea bisericii.
5. Herdelea în Năsăud. Curtezanii Liviei.

---

[1] Moment anulat la redactarea romanului.
[2] Episod transferat, ulterior, în cap. XI, prg. 6.
[3] Notaţiile de pe această pagină, cu cerneală, par ulterioare celor de la f. 27 v. redactată în creion.
[4] Moment abandonat la redactarea cărţii.
[5] Pe manuscris o săgeată indică trecerea pct. 2 înaintea pct. 6.

— Scrisoare.
6. Sfinţirea bisericii celei noi. Petrecerea. În viitor. Trecut şi viitor...

septemvre şi începutul octomvre

Ms. 2.539, f. 27 v.

XIII

SFÎRŞITUL [1]

Ion a luat în primire locurile. Fericirea lui. Chefu! la Tradam. Vine acasă la Florica. Moartea lui.
Herdelea trece la pensie şi se mută definitiv la Năsăud, scriitor la un avocat.
Titu pleacă în România.
[În Prislop vine un învăţător ungur; jalea popii; bucuria lui că poate sfinţi biserica cea nouă, cu care prilej face şi o serbare cu dans, unde merge Herdelea cu Livia şi unde învăţătorul cel nou dă un fel de examen de limba românească, căci fără ea nu se poate în Ardeal.][2]

Ms. 2.539, f. 28

ION[3]

I. *Începutul*

1. Drumul. Satul. Privelişte generală.
2. Hora. Lăutarii.

---

[1] În proiectul iniţial *Moartea*.
[2] Însemnări ulterioare, în cerneală neagră. Momentul: *„Învăţătorul cel nou dă un fel de examen de limbă românească, căci fără ea nu se poate în Ardeal“*, abandonat ulterior.
[3] Adaugat, cu creion albastru.

3. Primarul, Glanetaşul, Macedon, Savista etc.
4. Ion. Sfîrşitul jocului. Ana.
5. Ion şi Ana — Vasile Baciu trece aiurea.
6. George.
7. Belciug, d-na Herdelea, Titu, Atena.
8. Vasile Baciu. Conflictul cu Ion.
9. Cîrciuma lui Avrum.
10. Ion şi Titu. Aţîţarea.
11. Ion şi George — bătaia.
12. Ana.

II. *Zvîrcolirea*

1. Glanetaşu, Zenobia.
2. Ion la cîmp. Trecutul etc. Ana. Florica.
3. Ana a văzut scena cu Florica. Vasile o ameninţă pentru Ion.
4. Casa Herdelea. Titu, trecut etc. Începutul cu d-na Lang. Lang. Cancelaria notarului.
5. Herdelea şi d-na Herdelea. Toma şi George. Bătaia de ieri. Belciug. Ion.
6. Ion seara la Herdelea. Trebuie să ia pe Ana.

Ms. 2.539, f. 29

III. *Iubire...*

1. Dojana lui Ion în biserică. Hotăreşte să lase pe Ana. Seara la Florica.
2. Casa lui Herdelea. Pteancu şi Aurel. Cererea lui Pteancu în scris.

3. Bătaia lui Ion cu Lungu.
4. Jour la Atena. Atena şi Aurel.
5. Roza Lang. Declaraţia Titu.
6. Titu şi Ion.
7. Atena consimte să ia pe Pteancu.

IV. *Noaptea*

1. George şi Ana. Revenirea lui Ion.
2. Judecata cu Lungu. Condamnarea lui Ion.
3. Pteancu anunţă că vine; sosirea lui Pteancu.
4. Serata dansantă la Năsăud.
5. Herdelea face plîngerea lui Ion contra sentinţei.
6. Un chef la Tradam, cu politică etc.
7. Titu posedă pe d-na Lang.
8. Ion posedă pe Ana.

V. *Vai!*

1. Bojotaia.
2. Logodna Pteancu — Atena.
3. Păcatul Anei iese în vileag.
4. Se află că Herdelea a făcut plîngerea lui Ion.
5. Bătaia Anei.

Ms. 2.539, f. 30

6. Ana se duce la Ion, zadarnic.

VI. *Nunta*

1. Titu în Nimigea-Ungurească.
2. Ion e obraznic cu Herdelea; zbuciumarea lui.
3. Tocmeala dintre Ion şi Vasile la Belciug.
4. Înţelegerea între Ion şi Vasile.

5. Titu pleacă din Nimigea; schimbarea lui.
6. Neplăcerile lui Herdelea se ţin lanţ; scena la berărie.
7. Revederea Titu — Roza.
8. Nunta lui Ion.
9. Nunta Atena — Pteancu.

VII *Vasile*

1. Sechestrul şi cearta cu Belciug.
2. Vicleşugul lui Vasile.
3. Titu şi alegerile de deputat.
4. Ana intervine la Vasile pentru locuri; amîndoi o bat.
5. Titu şi Herdelea în faţa alegerii.
6. Încercarea de împăcare Ion — Vasile la Herdelea.
7. Belciug sfătuieşte pe Ion.

VIII. *Copilul*

1. Alegerea de deputat.
2. Ana, gonită, vine acasă la Vasile. Semiînţelegere Ion — Vasile.
3. Scrisoarea de la Atena.

Ms. 2539 f. 31

4. Ion, deşi obţinut 12 locuri, bate pe Ana; Ana naşte.
5. Titu la Vărarea; visuri, Virginia.
6. Suferinţa Anei; Avrum s-a spînzurat.
7. Procesul lui Herdelea la tribunal; suspendat.

IX *Sărutarea*

1. Vine Atena pe-acasă.
2. Moartea lui Dumitru.
3. Vasile renunţă la toate locurile de frica procesului.
4. Herdelea, suspendat, îşi caută post. Onişor ajută.
5. Zbuciumările lui Titu; conflictul cu jandarmii.
6. Herdelea şi Belciug, despre locul casei.
7. Titu pleacă la Măgura.
8. Ion sărută pămîntul.

X. *Ştreangul*

1. Herdelea s-a mutat în Năsăud.
2. Ion umblă după Florica.
3. Belciug se frămîntă; în preajma împăcării cu H.
4. Titu în Măgura.
5. Ana se spînzură.

XI. *Blestemul*

1. Înmormîntarea Anei; teama lui Ion de copil.
2. Herdelea achitat.
3. Ion la puşcărie.
4. Herdelea-şi reia locul la şcoală.

Ms. 2.539, f. 32

5. Moare copilul lui Ion.
6. Planurile lui Titu pentru România.
7. Examenul din Prislop; împăcarea Herd. — Belciug.

8. La Sîngeorz cu cei din România.
9. Ion şi Florica se posedă.

XII. *George*

1. Savista spune lui George.
2. Herdelea trebuie să iasă la pensie.
3. Ion şi Vasile se învoiesc la Belciug, să dăruiască bisericii.
4. Titu pleacă spre Sibiu.
5. Ion şi Florica; Savista-i pîndeşte.
6. Titu la Sibiu; serbările „Astrei".
7. Lovitura lui George.

XIII. *Sfîrşitul*

1. Moartea lui Ion.
2. Înmormîntarea lui Ion.
3. Livia şi Zăgreanu.
4. Scrisoarea lui Titu din Bucureşti.
5. Sfinţirea noii biserici.

Ms. 2.539, f. 33

6. Titu în Măgura. Invitaţia la Sîngeorz.
7. Examenul în Prislop. Herdelea trebuie să-şi dea demisia.

[Chestia casei lui Herdelea trebuie tranşată!] [1]

Împăcarea cu Belciug.
8. Sîngeorz.
9. Ion şi Florica pe cîmp.

[1] Adăugat la revederea planului.

*

1. George află despre Ion cu Florica de la Savista.
2. Demisia lui Herdelea; Zăgreanu cu Livia.
3. Vasile şi Ion la Belciug, renunţă în favoarea bisericei.

Pregătiri pentru sfinţire.

August
4. Titu vine acasă. Întîlnirea cu Ion, care e fericit. Plecarea lui Titu.
5. Aranjarea întîlnirei Ion şi Florica. Savista previne pe George.
6. Titu la Sibiu. Serbările „Astrei" — Vede pe Liviu, căp. de stat-major, care are vederi absolut contrare etc.
7. Moartea lui Ion.

*

1. Autopsia. Blestemul lui George. Florica grea.
2. Înmormîntarea lui Ion. Belciug. Vasile şi averea rămasă bisericii.
3. Herdelea în Năsăud. Zăgreanu cu Livia. Pregătiri p. sfinţire. Zăgreanu e numit.
4. Plecarea lui Titu în România cu scrisoare.
5. Sfinţirea bisericii. Hora mare. Alţii noi.

Tomii îi spune avocatul că George are să scape uşor. Florica e grea.

[Cînd George îşi ia rămas bun de la Florica, judecătorul zice ungureşte doctorului:
— Credinţa mea este că dacă n-ar exista femeia pe pămînt, n-ar exista nici codul penal!] [1]

[1] Adăugat cu creion negru.

ION[1]

Numele persoanelor, localităţilor, **caselor, dealurilor** etc.

---

[1] Au fost grupate sub această „copertă" — concepută ca atare de însuşi Liviu Rebreanu — toate listele onomastice şi toponimice întîlnite printre diversele file ale caietului de creaţie. Excepţie primele pagini ale proiectului *Zestrea*, care, oferind cititorului embrionul romanului de mai tîrziu, am considerat util să fie prezentate separat, alături de celelalte notaţii ale autorului lor.

S-a urmărit ca documentele să fie rînduite în ordinea redactării. Prin unele indicaţii din subsolul paginilor încercăm să stabilim legăturile necesare cu restul filelor din caietul de creaţie.

Ms. 2.540, f. 21 [1]

Popa Moise Belciug — slab, operat de rinichi la Viena, sătenii îl * compătimesc că are numai un rinichi şi la vreme au discutat pe larg chestia cum poate trăi aşa; spîn, blond, răutăcios; preoteasa i-a murit; o ţărancă bătrînă îi ţine casa, ţăranii zic că se duce la Bistriţa la femei, că-n sat e cinstit. Acru.

Titu — fiul învăţătorului, 25 ani, înalt, molîu, cam amoral. E sfetnicul lui Ion. A fost ajutor de notar în cîteva locuri şi pretutindeni a făcut cîte ceva. Familia are mari speranţe întrînsul.

Iosif Cujnia.

Avram Oprea — la văduva lui e hora; curtea şi şura — Todosia.

Petre Jurca.

Matei Boscu.

Ştefan Gavra.

Florea Tancu — primarul, bătrîn, grav cu sătenii etc.

Ms. 2.540, f. 22

Ştefan Ţîţa — Dumitru nebunul [2]

Toader Ilina

Crăciun Bălan

---

[1] F. 21—23 (ms. 2.540) sînt redactate în creion negru (ca şi însemnările de la f. 20, 32—34, ms. 2.540) aşternute pe o hîrtie asemănătoare (v. *Addenda*, p. 595, 593—595).

[2] Nume şters, ulterior, de pe f. 22.

Nume definitive în paginile romanului (în ordinea apariţiei): Zaharia Herdelea, d-na Herdelea, Alexandru Pop-Glanetaşu, Macedon Cercetaşu, Florea Tancu, Avrum, Todosia, Maxim Oprea, Briceag, Holbea, Găvan, Ştefan Hotnog, Trifon Tătaru, Simion Butunoiu, Cosma Ciocănaş, Simion Lungu, Toader Burlacu, Ştefan Ilina, Floarea (nevasta lui Mace-

Martin Ciupici [1]

Zaharia Herdelea [2] — învăţătorul; nevasta lui, Ludovica; copii: Titu, Caton, Romulus, Atena, Livia şi alţii mai mici. El însuşi face pe unguritul; în joc* şi acasă român înfocat.

Nicolae Leţu

Alexandru Pintea [3] — tatăl lui Ion — Glanetaşul

George Sălăgeanu

Ms. 2.540, f. 23

Moise Tripa

Leonte Viniş

Paul Baciu — tatăl lui Gheorghe [4]

Lazăr Marina

Constantin Rotaru

Dumitru Socot

Ilie Onu

Miron Badea

Mihai Bojoc

---

don), Savista, Maria (nevasta lui Trifon Tătaru), Vasile Baciu, Floarea Căruntu, Ion (feciorul Glanetaşului), Ana (fata lui Vasile Baciu), Margareta lui Cosma Ciocănaş, Florica (fata Todosiei, verişoara Savistei, nevasta lui George), Zenobia (mama lui Ion Glanetaşu), George Bulbuc, Ilie Onu, dr. Filipoiu, preotul Belciug, Laura, Titu, Nistor, Aizic (fiul lui Avrum), Toma Bulbuc, Iftode Condratu, Ghighi, Dumitru Moarcăş, Valentin Dragu, Lucreţia Dragu, învăţătorul Lang, Roza Lang, prof. Oancea, notarul Stoessel, practicantul Hornstein, Simion Munteanu (unchiul d-nei Herdelea), baba Rodovica, Zimăla, Cernatony, George Pintea, Aurel Ungureanu, d-şoarele Bocu, Elvira (fiica d-rului Filipoiu), Margareta Bobescu, Spătaru (profesor), Elena şi Alexandrina Spătaru, Silvia

[1–2–3] Nume şterse, ulterior, de pe f. 22.

[4] Ulterior şters şi adăugat: *Vasile* (Vasile Baciu, n.n.).

Ms. 2.540, f. 24

Tănase Buhala
Aurel Dolga
Toader Lăcătuşu
Trifon Tătaru[1] — pe fata lui o ia Gheorghe
Alexe Danciu
Simion Lungu[2] cu el se bate Ion p. brazdă
Anton Tomşa
Eroul? *Ion Bulbuc* — Gheorghe Bulbuc[3]

Ms. 2.540, f. 25

Vasile Condoroiu
Filip Tîrnoveanu
Nistor Prîslea
George Turcu

Varga, Vica (fata popii din Vărarea), Bălan (funcţionar la Poştă), Ştrul, Augustin (cărăuş în Armadia), prof. Romaşcu, prof. Ştefan Oprea, Goghi, Madarasy (silvicultor), Vasile Chiţu, (solgăbirău), Neumann, prof. Maiereanu, avocatul Paul Damian, Profira (mama lui Pintea), Alexandru Pintea, Profira Pintea, Ştefan Pintea, Ludovica Pintea, Liviu Pintea, Virgil Pintea, Ionel Pintea, Marcu Pintea, Vasile Pintea, Eugenia Pintea, Victor Grozea (soţul Ludovicăi Pintea), Gogu Ionescu (deputat), baba Firoana, copistul Ghiţă Pop, Cahan, Friedman, Horvath, Lendvay (avocat), Ion Ciocan (deputat), Victor Grofşoru (avocat), Bela Beck, Paraschiva, Cîntăreanu (notar), d-na Cîntăreanu, Eugenia (fiica lui Cîntăreanu), Virginia Gherman, ing. Vasile Popa, Petre (fiul lui Ion Glanetaşu), Rifca (soţia lui Avrum), Laurenţ din Bîrgău, învăţătorul Nicolae Zăgreanu, Alexe Căldăraru, Maria (fiica Laurei), Nicolae Tătaru, d-na Grofşoru, Ilona, Atena (soţia lui Alexandru Pintea), Alecu, Ionică şi Zoe (copiii Atenei Pintea), Ştefan Popa, Barbu Luca (redactor).

Cîteva din aceste nume ne sînt cunoscute din nuvelistică: Avrum, Todosia, Firoana şi Cîntăreanu (fără ca ultimul să aibă înrudiri caracterologice cu lumea *Golanilor)*.

[1–3] Nume şterse ulterior de pe f. 24.

Dănilă Rîşcău
Atena, fata învăţătorului [1]
Gheorghe Oiţă

Ms. 2.540, f. 26

Eroina Ana [2]
Ştefan Rosmarin
Lupu Chiriţoiu
Ion Berbec
Toader Fătu
Vasile Ţugulea
Stan Colac

---

[1] Nume şters ulterior de pe f. 25.
[2] Nume şters ulterior de pe f. 26.

Nume din caietul de creaţie abandonate pe parcursul elaborării romanului:
Iosif Cujnia, Petre Jurca, Matei Boscu, Ştefan Gavra, Ştefan Ţiţa, Martin Ciupici, Nicolae Leţu, George Sălăgeanu, Moise Tripa, Leonte Viniş, Lazăr Marina, Constantin Rotaru, Dumitru Socot, Miron Badea, Mihai Bojoc, Tănase Buhala, Aurel Dolga, Toader Lăcătuşu, Alexe Danciu, Anton Tomşa, Vasile Condoroiu, Filip Tîrnoveanu, George Turcu, Dănilă Rîşcău, Gheorghe Oiţă, Ştefan Rosmarin, Lupu Chiriţoiu, Ion Berbec, Toader Fătu, Vasile Ţugulea, Stan Colac, Şerban Mititelu, Eremia Popa, Oprea Mustaţă, Victor Golanu, Marin Cătana, Ilie Ciochină, Tănase Barbaroşă, Vasile Văduva, Nicolae Pagubă, Toader Mirion, Nicolae Foarţă, Cristea Mucenicu, Isac Voicu, Avram Ciuiu, Mihai Ciufu, Gheorghe Gubavu, Ioniţă Mănuc, Lazăr, Horia, Cloşca, Lucreţia, Caton, Romulus, Ruhăla, Toader şi Petre (fiii lui Vasile Baciu), Vasile Purcelu, Nistor Scărpinoiu, Andrei, Ignat, Silvestru, Ifrim, Ichim, Maftei, Damian, Terente, Nicodim, Iftodie, Chirilă, Varvara, Dănilă.

Ms. 2.540, f. 27

Simion Butunoi [1]
Şerban Mititelu
Eremia Popa[2]
Oprea Mustaţă
Ion Cercetaş
Toader Burlacu,[3] a avut trei neveste şi o omoară de bucurie, că nu l-a bătut piatra
Victor Golanu

Ms. 2.540, f. 28

Marin Cătana [4] — **fratele lui Ion**
Ilie Ciochină
Tănase Barbaroşă
Vasile Văduva
Nicolae Pagubă
Toader Mirion
Nicolae Foarţă

Ms. 2.540, f. 29

Ciocănaş [5]

Ms. 2.540, f. 30

Învăţătorul, 7 copii, ceartă veşnică cu nevasta, nu prea ştie ungureşte, toţi nume romane, naţionalism.
Popa Grozea, bătrîn, crucea lui Hristos, respect, preoteasa — roabă bătrînă, puţin crai; băiatul la teologie. Moare curînd şi-i urmează *Lazăr*, spîn, însurat cu fată de la oraş, mîndră, fără relaţii cu satul; 2 copii: Horia şi Cloşca. Lazăr se ţine cu suciţa Lucreţia, frumoasă. Suciul idiot — altfel pare.
Alexa Candale.

Notarul — Sînziana*, 2 copii etc., din alt sat.
Pădurarul — ungur, român însă, copii
Baroneasa Ileana
Jidanii cu poreclele

Ms. 2.540, f. 31

Toader cu Matroana [1] care se bat mereu, beţivi
Boroiu
Macedon[2] cu oastea
Zaharia cu puterea

*

O femeie care răsfață toate vorbele: apșoară, copiliță, măsuță etc. A avut mulți copii, i-au fost dragi și toți i-au murit mici. E foarte bună și foarte bețivă.

Ms. 2.540, f. 14 v. [1]

[Alegere de notar
Alegere de deputat
Alegere de primar
Balul din Năsăud] [2]

PERSOANELE

Ion Pintea — eroul
Alexandru Pintea, tatăl
Marin — Cătana Pintea, fratele
Zenobia lui Martin Ciupici — mama

Ștefan Țîța (v. Dumitru)
Profira lui Petre Jurca, văduvă (la ea moare Ștefan, v. moartea)

Moise Belciug, popa
Paraschiva, văduva, îngrijitoare, babă nebunatecă

Matei Boscu, dascălul de la biserică (v. diacul)

Todosia lui Avram Oprea, văduvă, la ea e hora.

Florea Tancu, primarul

[1] Însemnările de pe f. 14 sînt anterioare celor întîlnite pe f. 9. Componența familiei Herdelea (v. p. 640, r. 13—18) este mai apropiată de realitatea cărții.
Notația pare să dateze din aceeași perioadă în care au fost conturate variantele „definitive" ale proiectului de capitol *Veselia* și planului în 13 capitole ale viitorului roman, prezentate de noi la p. 621—626. În afara numeroaselor corespondențe, avem în vedere și faptul că hîrtia f. 10—16 prezintă, de asemenea, particularități comune.
[2] Rînduri adăugate ulterior în creion.

George Bulbuc — rivalul
Toma Bulbuc, tatăl
Floarea, mama

Trifon Tătaru (v. Casianu)
Maria, nevasta
Florica, fata (o ia George)
Margareta, fata (o ia cellalt Ion)
Alexe, fiul, cărturărit

Savista, soră cu Maria, șchioapă, ea observă că Ion umblă după Florica și-i spune lui George

Simion Lungu, cu care se bate
Ion pentru o brazdă

Toader Burlacu a avut trei neveste (v. Nacu)

Zaharia Herdelea, învățătorul
Maria, nevasta
Titu, fiul
Caton }
Romulus } copii
Atena }
Livia } fete

Eremia Popa, țăran (v. Zaharia), tare
Macedon Cercetaș, milităros
Simion Butunoi, învățătorul de pe vremuri
Ștefan Hotnog, țăran bogătaș
Cosma Ciocănaș, straja

Notarul, ovreu
Sasul
Judecătorul Avrum
Doctorul Ruhăla
Lăutarii Ițic (Aizic)

Ms. 2.540, f. 14

Vasile Baciu, socrul, văduv
Ana, fata
Toader, de 14 ani
Petre, de 9 ani
Iosif Cujnia
Petre Jurca
Matei Boscu

Lupu Chirițoiu

Vasile Purcelu
Oprea Mustață
Victor Golanu
Toader Văduva
Nicolae Foarță

Ştefan Gavru
— Toader Ilina
— Crăciun Bălan
George Sălăgeanu
— Nicolae Leţu
— Leonte Viniş
Dumitru Socot
Mihai Bojoc
Miron Badea
Ilie Onu
Tănase Buhala
Aurel Dolga
Anton Tomşa
Vasile Condoroiu
— Nistor Prîslea
Dănilă Rîşcău
— George Oiţă

Cristea Mucenicu
Nistor Scărpinoiu[1]
Andrei
Ignat
Florea
Silivestru
Ifrim
Ichim
Maftei
Damian
Terente
Nicodim
Iftodie
Chirilă
Paraschiva
Varvara
Dănilă

Ms. 2.540, f. 10[2]

ION

Ion Pintea
Alexandru Pintea
Marin — Cătana Pintea
Zenobia lui Martin Ciupici, nevasta lui Alexandru
Ştefan Ţîţa, nebunatecul cu casa în capul satului, făcută de el cu căluţul.
George Bulbuc, singur copil, bogat etc.
Toma Bulbuc, tatăl lui

[1] De la acest nume, în jos, notaţie în creion.
[2] Selecţie de nume din ms. 2.540, f. 14 v. Este anterioară ms. 2.540, f. 9 (clasare greşită a B.A.R.), deoarece numele de *Ion Pintea* (r. 20) aparţine unei etape mai vechi; în ms. 2.540, f. 9 apare numele *Glanetaşului*.

Floarea, mama lui
Trifon Tătaru (Casianu)
Maria, nevasta lui
Florica — o ia Gheorghe
Margareta — o ia cellalt Ion — cel tare
Alexe — fiul lor, cărturărit, citeşte ziare
Alţi vreo trei — patru copii mai mici
Simion Lungu, cu care se bate Ion pentru brazdă
Toader Burlacu, a avut trei neveste şi pe-a treia o omoară de bucurie, beat.

Ms. 2.540, f. 4[1]

Cişmeaua Sasului
Rîpele Mortului
Pîrîul Dascălului

Z. Herdelea
Hector, cîinele
Macedon Cercetaş
Al. Pop — Glanetaşu
Florea Tancu
Todosia Avram Oprea
Avrum
Dealul Cocorilor[2]
{ Briceag
Holbea
Găvan }
{ Ştefan Hotnog
Trifon Tătaru }
{ Simion Butunoi
dascăl *
Cosma Ciocănaş
Simion Lungu
Toader Burlacu
Toader Ilina }

[1] Filă deosebită de restul paginilor (culoare bleu-verzuie).
[2] Corectat ulterior: *Măgura Cocorilor*.

Ms. 2.540, f. 4 v.

Copilul lui N. Prîslea
Savista, cu Maria Tătaru
Vasile Baciu
Ion Toader[1]
George
Ilie Onu
Margareta lui Crăciun Bălan
Zenobia
Leonte Viniș

[1] Nume ulterior anulat.

Ms. 2.540, f. 9

PERSOANE

Zaharia Herdelea, învățător la școala statului în Prislop, 51 ani.

Maria Herdelea, nevasta lui, 49 ani
Titu, viitor poet etc., fiul lor, 23 ani
Atena, fiica lor de măritat, 20 ani
Livia, asemenea, 16 ani
Hector, cîinele învățătorului, cafeniu, corcitură, cu pete negre
Pusi, pisica lor, albă

Alexandru Pop — Glanetașu, 54 ani
Zenobia, nevasta lui, 49 ani
Marin, fiul lor, 30 ani
Ion, 24 ani

Macedon Cercetașu, 53 ani

Ms. 2.540, f. 11

AMĂNUNTE, EPIZOADE

Prislop
Năsăud
Vărarea (Tradam)
Salva (Cepan)
Valea Popilor
Dealul Spînzuratului
Măgura

Plecarea feciorilor la oaste
Împăcarea la popa
Botezul copilului lui Ion

Moartea Dumanei
Moartea lui Ștefan Țîță
Bîlciul la Năsăud
Toader cu Matroana, bețivi, se bat — joia, după ce vin de la bîlci

Ms. 2.540, f. 5

DEALURI, RÎURI ETC. [1]

Pădurea Domnească = pădurea lui Stoessel de lîngă Tradam

Cișmeaua Sasului = ciuroiul

[1] V. și ms. 2.540, f. 4 (p. **639**), precum și ms. 2.539, f. 17—18 (p. **646, 648**).

Toponime definitive în paginile romanului (în ordinea apariției): Cîrlibaba, Someșul, Cluj, Armadia, Jidovița, Bistrița, Bucovina, trecătoarea Bîrgăului, Pădurea Domnească, Cișmeaua Mortului, Rîpele Dracului, Pripas, Pîrîul Doamnei, Ulița din dos, Măgura Cocorilor, Ulița cea mare

Pîrîul Dascălului = trece pe lîngă casa lui Herdelea și a lui Glanetașu, se varsă în Gîrla Popii

Ms. 2.539, f. 13

I

NUME DE PERSOANE

Persoane [1]

Zaharia Herdelea, învățător
Alexandru Pop — Glanetașu
Macedon Cercetaș

Florea Tancu, primarul
Baba, mama primarului

Avram

Todosia lui Avram Oprea (la care e hora)

Briceag (lăutarul prim)
Holbea (contrașul lăuta)
Găvan (contrabasul)

Ștefan Hotnog, bogătaș, cu burta mare
Trifon Tătaru, mic, pipernicit, păr

(Ulița Mare), Gîrla Popii, Monor, Lușca, Săscuța, Pădurea Fulgerată, Zăhata, Păuniș, Pădurea Spînzuratului, Lazurile, Salva, Maramureș, Runc, Ardeal, Șoimuș, Lechința, Parva, Feldioara, Sîngeorz, Sătmar, Teaca, Prut, Siret, Măgura, Ulița Comorilor, Dumitrița, Siberia, Ungaria, valea Someșului, Zagra, Vireag, România, Giurgiu, Posen, Berlin, Graz, Sibiu, Cernăuți, Blaj, Basarabia, Chișinău, București, munții Bîrgăului, Gargalău, Țara Românească, valea Diugului, Germania, Franța, Dej, Europa, Gherla, Brașov, Oradea-Mare, Arad, Timișoara, Valea Bistriței, Lunci, Deva, Păuniș, Transilvania, Carpați, Baia-Mare, Tg.-Mureș, Ulița Băilor, Bosnia, Turnu Roșu, Cîineni.

[1] Adăugat, ulterior, cu creion roșu.

gălbui, glas subțire
Simion Butunoi, dascălul cel bătrîn
Cosma Ciocănaș, straja
Simion Lungu — cu care se bate Ion
? Toader Burlacu
? Toader Ilina

Ms. 2.539, f. 14

II

Floarea (nevasta lui Macedon Cercetașu)

Persoane

Ion (feciorul lui Macedon, care a fugit de la oaste; e la oaste — *trebuie să se întoarcă acasă* în *cursul romanului)*

Copilul lui Nistor Prîslea, de vreo 10 ani — cu Macedon

Vezi I 9[1]

Savista, oloaga — soră cu Florica și cu Maria — 25 ani

Maria, nevasta lui Trifon Tătaru

a vedea un nume de fam. p. 1 17[2]

Florica, soră cu Maria și Savista, șade la Trifon

Vasile Baciu

Vezi I 9 [3]

Toader, slugă la Baciu — *trebuie pomenit în cursul romanului*

[1] Trimiterea corespunde cu cap. I, p. 9 (paginația autorului din ms. 2.540, f. 49, r. 6–7).
[2] *Idem*, cap. I, p. 17 (ms. 2.540, f. 55, r. 14).
[3] *Idem*, cap. I, p. 9 (ms. 2.540, f. 49, r. 18), deși ulterior șters.

Ion
Ana
Margareta, fata lui Crăciun Bălan, voinică, voioasă
Zenobia, mama lui Ion
George Bulbuc, feciorul lui Toma
Toma Bulbuc
I.15[1] ? Leonte Viniş (are casa lîngă a vădanei cu hora)

Ms. 2.539, f. 15

III

Ilie Onu, prieten de-al lui George
Persoane [2] ? Doctorul Filipan (din Năsăud)
Preotul Ion Belciug
Maria Herdelea (nevasta învăţătorului)
Atena (fiica cea mare)
Titu
Aizic, băiatul lui Avrum
? { George Oiţă
Nevasta lui, cu un copil de ţîţă }
Iftodie Condoroiu (şade peste drum de popa, a cumpărat casa cea nouă a Glanetaşului, de mult)

[1] Din ms. 2.540 lipseşte pagina numerotată de scriitor, nepermiţînd confruntarea de rigoare.
[2] Adăugat, ulterior, cu creion roşu.

Profesorul Valentin Ilina — Grivase
Lucreţia Grivase
Învăţătorul Lang
Roza Lang
Livia Herdelea
? Solgăbirăul
? Profesorul Drăgan

Ms. 2.539, f. 16

IV

Notarul Stoessel
Persoane [1] Practicantul (a se da nume!)
Simion Moldovan (unchiul d-nei Herdelea)
83.III[2] Zimăla (cîrciumăreasa în Tradam)
Cernatony (inspectorul protector al lui H.)
George Pteancu — soţul A.
Aurel Ungureanu — medicinist cu Atena
Livia, sora Atenei

Fetele Bogoaei din Năsăud, bătrîne, nemăritate.

Dumana, vaca lui Ion

[1] Adăugat, ulterior, cu creion roşu.
[2] Trimitere la cap. III, p. 83 (numerotaţia autorului) din ms. 2.540, f. 127; la r. 19 se pomeneşte „Cîrciuma Zimălei" din Tradam.

Ghighi Filipan, fata doctorului
Elvira Budescu
Alexandrina } Pletosu
Zoe } Pletosu
Silvia Pop, fata vicarului și prof. de religie

121.III [1] Zaharia, fostul primar, care a dus un car de nuiele
Fata popii din Vărarea (Rodovica toanta)

Ms. 2.539, f. 17

NUME DE PĂDURI, LOCALITĂȚI ETC.

Localități [2] Pădurea Domnești (lîngă Tradam, pădurea notarului)
Cișmeaua Sasului (pe drumul spre Tradam)
Rîpele Mortului (rîpa de lîngă Prislop)
Pîrîul Dracului (pîrîul de lîngă dascăl)
Ulița din dos
„Aurora“ banca din Năsăud
Măgura Cocorilor sau Calului (?) (măgura din dreapta satului, cu pădure în vîrf ca o pălărie)
Ardeleana cu Învîrtita (jocurile-dansuri ardelenești)

[1] *Idem*, cap. III, p. 121, respectiv ms. 2.540, f. 161, r. 15—17, unde apare „Zaharia, fostul primar, care a dus acum vreo doi ani ca un car întreg de nuiele în spinare de la Avrum pînă la popa dintr-un rămășag de o litră de rachiu“.
[2] Adăugat, ulterior, cu creion albastru.

Ms. 2.539, f. 9 [1]

Familia Pteancu

64 ani Alexandru = Profira (?) 58 ani

- Alexandru, 38 ani, profesor în Slatina, însurat de 10 ani cu fata unui arendaș grec, bogat
  are trei copii
- Ștefan, 37 ani, inginer în Viena la Skoda, însurat cu o germană din Potsdam
  are patru copii
- Profira, 34 ani, măritată lîngă Chișinău cu un moșier român, cam rusificat
  are trei copii
- Liviu, 32 ani, căpitan de stat-major în Sibiu
- Ludovica, 30 ani, măritată cu un avocat, Victor Onișor, mare naționalist în Cluj
  are doi copii
- Virgil, doctor în Sibiu, 29 ani
- Ion, 27 ani, contabil la o bancă în Cernăuți.
- Eugenia, 26 ani, măritată în România cu prieten bun al lui Alexandru, proprietar, foarte frumoasă
- Vasile, 19 ani, elev în clasa VIII, Blaj
- Marcu, 22 ani, student în drept la Budapesta.

[1] După grafie și alte particularități ale tabloului, el datează din timpul redactării schemei de plan a cap. V: *Vai!* (mai tîrziu: *„Rușinea“*) V. p. 607—608 (ms. 2.539, f. 8 v). Liniatura originalului, neexprimată grafic în tabloul de față, precizează descendența directă a membrilor de familie: Alexandru, Ștefan, Liviu etc.

Uliţa cea mare
Gîrla Popii (în care se varsă Pîrîul Dracului)
Luşca
Cepan
Fundătura (uliţă ce se desparte din Uliţa din dos şi la casa lui Toader Ilina se desface în două)
Pădurea Vărarii (pe dreapta spre Tradam, se vede puţin din ea, o dungă)

Ms. 2.539, f. 18

II

Localităţi [1]

Zăhata (hotar, dincolo de Gîrla Popii) subt Pădurea Roşă care merge pînă la Pintic şi Cepan
Pădurea Roşă
Pădurea Spînzuraţilor (dincolo de şosea, ţine de Cepan)
Măgura Cocorilor sau a Calului
Lazurile (locurile dincolo de Gîrla Dracului pînă la Luşca etc.)
Berăria Rahova
Pintic
Vărarea
Tradam
Năsăud
Şanţ (unde a fost învăţător H. înainte de Prislop)
Băile din Sîngeorz
Ilva-Mare (satul lui Aurel)

[1] Adăugat, ulterior, cu creion albastru.

Ms. 2.539, f. 19

NUME DEFINITIVE

Pripas = Prislop
Zaharia Herdelea — rămîne
Alexandru Pop-Glanetaşu
Pîrîul Doamnei — lîngă casa lui Herdelea
Macedon Cercetaşu — nevastă-sa e Floarea
Florea Tancu, primar
Avrum
Todosia, văduva lui Maxim Oprea, unde e hora
Măgura Cocorilor, cea dinspre apus, dreapta şoselei ce vine dinspre Tradam

★

Briceag, primul lăutar
Holbea, al doilea
Găvan, al treilea
„Ardeleana" — dans naţional
Ştefan Hotnog, chiabur
Trifon Tătaru — nevastă-sa e Maria

schiţe {
Simion Butunoi, fost învăţător
Cosma Ciocănaş, straja
Simion Lungu
Toader Burlacu
Ştefan Ilina
}

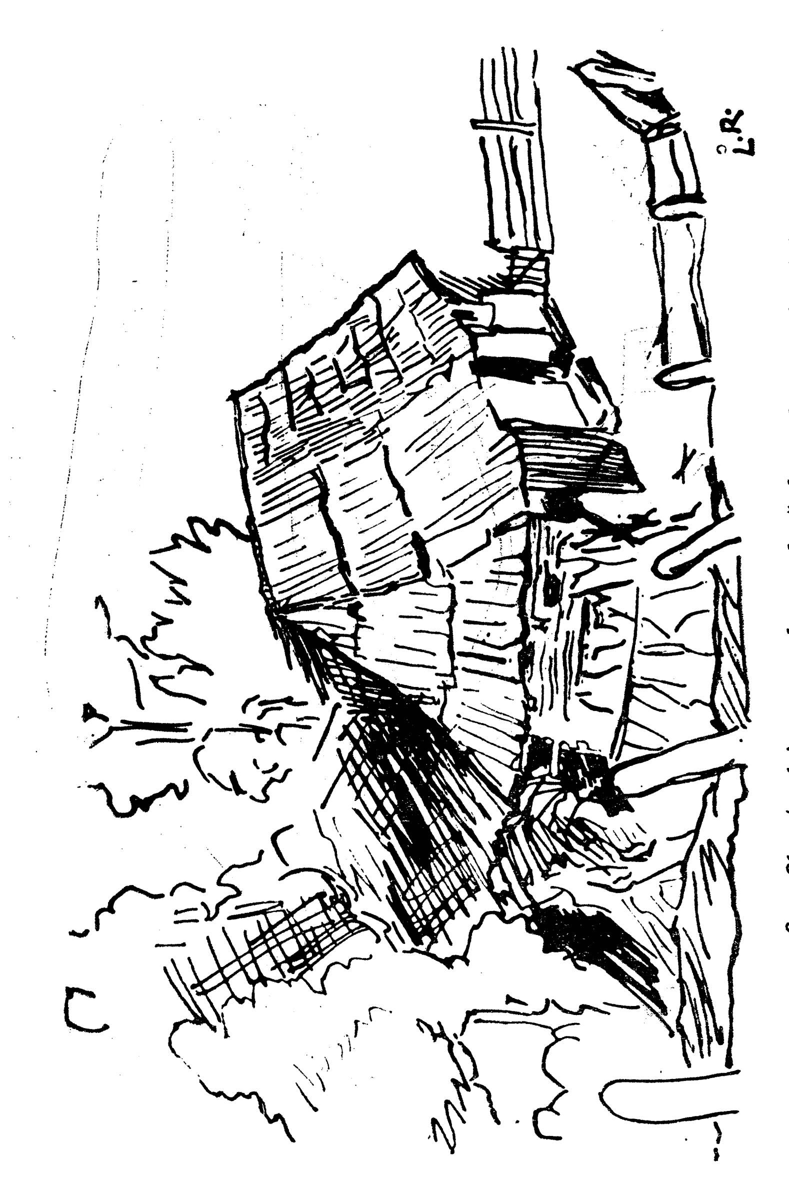
Savista, oloaga } — neam cu nevasta
Florica } lui Trifon Tătaru sînt verişoare

Florea Căruntu (?)

Margareta lui Cosma Ciocănaş, straja
Gîrla Popii — trece pe lîngă Avrum şi prin faţa casei Herdelea
Ilie Onu, prietenul lui George
Doctorul Filipoiu, român, beţiv
Florica lui Maxim Oprea
Armadia = Năsăud
Belciug, preot
Laura = Atena
Titu — rămîne
Monor = Beclean
Vasile Baciu, tatăl Anei
George a lui Toma Bulbuc [1]
Pîrîul Doamnei — cel care curge pe lîngă casa Herdelea şi se varsă în Gîrla Popii
Iftode Condratu — cel căruia i-a vîndut Glanetaşu casa de peste drum de popa
Satul Sărăcuţa — Luşca

[1] Adăugat, ulterior, cu cerneală.

Harta satului Prislop, *Ms. rom.* 2.539, f. 4 (B.A.R.)



Casa Glanetașului — reproducere după desenul romancierului.
Ms. rom. 2.540, fila 39 v., aflat în posesia familiei Rebreanu.

Ms. 2.539, f. 12 v.

L. REBREANU

ION[1]

Roman

VOLUMUL I

IUBIREA PĂMÎNTULUI

București

EDITURA ALCALAY

---

1 Textul copertei grafice creionată de autor. Pe aceeași filă întîlnim și o însemnare marginală: „Ion — Numai cînd pămîntul va fi scris pe numele lui, numai atunci va fi al lui și numai al lui". În ms. 2.540 se mai găsesc trei proiecte de copertă, întocmite de Liviu Rebreanu, cu următoarele date suplimentare: „Întîia — cincea mie" și „H. Steinberg & fiu editori" (f. 1) „Editura Alcalay, 1919" (f. 2), și „Editura Alcalay, 1920" (f. 3) toate purtînd, de asemenea, mențiunea „1—5 mii".

Ms. 2.539, f. 2

Ion

Cap. I — Începutul
Capitolul II — Zvîrcolirea
Capitolul III — Iubirea
Capitolul IV — Noaptea
— Durerea [1]

Reclama p. *Ion*

50.000 anunţuri p. cărţile străine;
afişe pe stradă;
din acestea, o serie a se da în programele teatrelor;
altele a se pune în cărţile şi revistele străine şi române.
A se trimite librarilor;
tuturor—o circulară în care editura îi atrage atenţie specială

EDIŢIA A DOUA
(4—6 MII)

[1] Anulat ulterior şi înlocuit cu *Ruşinea (?)*

NOTE, COMENTARII, VARIANTE

I. PRIMA EDIŢIE A ROMANULUI ION a apărut la Bucureşti în anul 1920, fiind publicată, într-un singur volum, de Editura „Viaţa românească". Manuscrisul este definitivat pentru tipar după ce Rebreanu se întoarce din Moldova, în capitala eliberată de sub ocupaţia germană.

„Pe vremea aceea lucram la vechea editură «Alcalay», unde eram un fel de negru literar. Pe lîngă traducerile pe cari le-am făcut pe atunci, am mai publicat volumaşe de nuvele, *Răfuiala* şi altele. Pe atunci, editorul de azi Benvenisti era un fel de şef mai mare la «Alcalay». Lui i-am destăinuit prima dată că posed un manuscris mai voluminos care ar avea nevoie de editor. Bunul Benvenisti m-a înţeles, a avut încredere în steaua şi talentul meu şi mi-a oferit pe vremea aceea un acont de 8.000 de lei pentru prima ediţie. Fără entuziasmul şi înţelegerea acestui minunat suflet, *Ion* n-ar fi apărut atunci. Editura «Alcalay» a fost între timp preluată de editura «Viaţa românească». Aici s-a găsit un scriitor care făcea pe directorul în editură şi care, cîntărind în mînă cele două volume compacte de aproape 600 pagini, a spus: «*Le băgăm la pivniţă. Asta nu se vinde, mai ales cu preţul ăsta*» (cartea costa 32 de lei pe vremea cînd cărţile costau

5 şi 10 lei volumul). Totuşi cartea s-a vîndut. Prima ediţie, apărută la 20 noiembrie 1920, în martie 1921 era epuizată. A fost un record. Pe atunci nu se cunoştea miracolul ca o carte de 600 pagini să se epuizeze în patru luni; în martie am scos ediţia II-a. Abia atunci editorul Sfetea a venit să mă roage să-i dau lui ediţia III-a, şi pe acele vremuri mi-a acontat două ediţii, plătindu-mi o sută de mii de lei.“ [1]

Ediţia a III-a apare în 1923 la „Cartea românească“, fiind publicată, ca şi cea anterioară, în două volume. Aceeaşi editură retipăreşte romanul în 1925 (ed. a IV-a), 1927 (ed. a V-a), 1930 (ed. a VI-a) şi în [1939] (ed. a VII-a). Alte două ediţii se tipăresc de către „Socec“: ed. a XI-a [1941] şi a XII-a [2] [1943].

Cele nouă ediţii consemnate mai sus (şi eventuale suplimentări de tiraje nedescoperite în depozitul legal) au însemnat, la vremea respectivă, un mare succes de librărie. *Adevărul literar şi artistic*, XIV (1935), nr. 783 (8 decembrie), p. 10, menţionează într-o notă specială că ediţiile realizate pînă la acea dată au atins tirajul de 70.000 exemplare, neobişnuit în producţia de carte interbelică. Scriitorul se preocupă în cele mai mici detalii de tipărirea şi lansarea primelor ediţii. Aşa se explică notaţiile întîlnite pe una din filele ce însoţeşte caietul de creaţie. Citām (ms. 2.539, f. 2):

„Reclama p. *Ion*
50.000 anunţuri p. cărţile străine;

[1] *Liviu Rebreanu îşi povesteşte viaţa (cu prilejul împlinirii a 50 de ani)* — interviu de Camil Baltazar, *Vremea*, VIII (1935), nr. 416 (1 decembrie), p. 5.

[2] Considerăm că ambele ediţii (XI, XII) sînt greşit numerotate, în realitate fiind vorba de ed. a VIII-a şi a IX-a. În a sa bibliografie, publicată la sfîrşitul seriei Rebreanu, *Opere alese* (E.P.L., 1961, vol. V), N. Liu menţionează, pe lîngă titlurile comunicate mai sus, şi o altă ediţie a VI-a (1927), precum şi o ediţie nenumerotată, datată de domnia-sa în 1941, ediţie ce s-ar fi tipărit separat de ed. a XI-a, publicată în acelaşi an. Ambele ediţii nu figurează în fondul B.A.R., B.C.S., B.C.U., şi nici în biblioteca scriitorului.

afişe pe stradă;
din acestea, o serie a se da în programele teatrelor;
altele a se pune în cărţile şi revistele străine şi române.
A se trimite librarilor;
tuturor — o circulară în care editura îi atrage atenţie specială

EDIŢIA A DOUA
(4—6 MII)“

iar pe verso-ul aceleiaşi file:

„25.000	4.400
satz	4.800
tiraj	1.500
broşat, cusut	1.000
copertă	500
	12.200
25% librari	12.500
5% comisie	2.500
	27.200“ ş.a.m.d.

Cartea, plăsmuită „în zilele mele de sărăcie, boemie şi luptă“, „cele mai cumplite ale vieţii mele, cînd coşniţa de a doua zi era de multe ori o incertitudine“ [1], avea să răsplătească înzecit rîvna scriitorului. După apariţia romanului, condiţiile sale de viaţă se schimbă fundamental, Liviu Rebreanu făcînd parte din numărul foarte restrîns de autori români care, în perioada interbelică, trăiau de pe urma scrisului (Tudor Arghezi, Ionel Teodoreanu şi Mihail Sadoveanu). În interviul din *Adevărul*, publicat în 1932, se notează: „Este însă fapt public că *Ion* a produs pînă în prezent, numai autorului, două milioane lei.“ [2] Cît de exactă este această cifră rămîne să ne întrebăm. [3] Cert este că *Ion* a pus capăt sărăciei autorului, marcînd profesionalizarea scrisului său.

[1] *Vremea, op. cit.*

[2] *Adevărul*, XLV (1932), nr. 14.826 (1 mai), p. 6.

[3] Cifra ridică semne de întrebare, îndeosebi dacă o confruntăm cu tirajul şi preţul de vînzare al cărţii. Ea poate fi reală numai în măsura în care tirajul comercial ar fi depăşit tirajul „oficial“. O atare situaţie nu este

Romanul a cunoscut în timpul vieții scriitorului și cîteva ediții peste hotare:

— *Jon (Z rumunštiny přeložila Marie Kojecká)*, Praha, Vydavatelstvo Družstevní Práce, 1929.

— *Ion. Traduzione di A. Silvestri Giorgi.* Vol. I-II. Lanciano, G. Carabba, [1930].

— *Ion. Przełożył z Rumuńskiego Stanisław Łukasik.* Vol. I-II, Kraków, Gebethner, 1932.

— *Die Erde, die trunken mach* [Aus dem Rumänischen übersetzt von Prof. Konrad Richter. [Wien]. Wiener Verlag, 1941.

— *Ion. Z rumunčiny preložila Z. Dovalová*, Svázok I-II (Turčiansky Sv. Martin), Vydala Matica. [1943]. (Prekladova Kniznica Matice Slovenskej. Svázok 27–28.

— *Plodovi zemlje. Ion* .[Preveo Dr. Ivan Esih]. Vol. I-II. [Zagreb]. Velzec. [1943].

Peste ani romanul avea să fie tradus în Franța (1946), Bulgaria (1957, 1965), Italia (1965), Anglia (1966), Iran (1966), S.U.A. (1967), U.R.S.S. (1967), R.A.U. ș.a.

II. ÎNAINTE CA VREUN CERCETĂTOR să fi ostenit asupra istoriei cărții, scriitorul a găsit cu cale să consemneze, aproape în cele mai mici detalii, evoluția romanului, relevînd, în același timp, datele esențiale ale raportului realitate — ficțiune. Numeroasele interviuri, publicate în presa vremii, alături de toate documentele literare — păstrate cu o rară scrupulozitate de Rebreanu în arhiva sa personală — sînt principalele surse de informare ale istoriei literare. Ele au meritul de a nărui un mit, dar mai ales de a spulbera inexactitățile strecurate îndeosebi în literatura memorialistică. Nu este în intenția noastră să polemizăm cu autorii unor articole și volume, consacrate integral sau parțial vieții și operei lui Rebreanu, cu atît mai mult cu cît bunele intenții ale unor

exclusă, întrucît la vremea respectivă editurile (de comun acord cu autorii sau fără știrea lor) practicau deseori suplimentarea nedeclarată a tirajelor, din motive de evazionism fiscal.

rude apropiate scriitorului, sau ale unor confrați — ce semnează aceste pagini — nu le punem sub semnul întrebării. Numeroasele peripeții atribuite romancierului și, în special, profesiile de credință puse pe seama acestuia, impun însă îngrijitorului ediției de opere discernămînt și lipsă de prejudecăți. Altfel ar fi trebuit să preluăm tale quale discutabile aduceri aminte ale unor contemporani (eufemistic caracterizate).

Reticențele noastre se datoresc subiectivismului exagerat ce caracterizează multe lucrări memorialistice în paginile cărora se supralicitează raporturile reale de prietenie sau de rudenie. În numele acestor relații, unii autori, sfioși altminteri în epocă (cum ni-i dezvăluie alte izvoare documentare), se simt „datori" să improvizeze amintiri (puse pe seama anilor 1920–1944) în care convorbirea dialogată, fără temeri de infidelitate (cel puțin din cauza deceniilor ce despart slova tipărită de întîmplările narate), ține loc de document. Și astfel, scriitorul este osîndit postum să suporte, în numele „prieteniei", reproșuri formulate în prezent, dar atribuite zilei de ieri, și, mai grav, să recunoască, în imaginate discuții, greșeli nesăvîrșite la scara proporțiilor comentate. (Un „contemporan cu el" îi consemnează chiar gîndurile din preajma morții — la care afirmă că ar fi fost de față — fără să fie îngrijorat de faptul că în ziua și la ora decesului — 1 septembrie, orele 2 fără 10, noaptea — se afla în altă parte.)[1] Alte știri, apropiate de adevăr, sînt de „a doua mînă", fiind preluate din interviuri mai vechi, și, ca urmare, pot fi ordonate în aparatul nostru prin citarea directă a sursei.

Alteori, geneza romanului, literaturizant comentată de unele rude apropiate, derutează prin împletirea elementului real cu cel imaginativ, explicabil unei vieți romanțate, însă impropriu cercetării de istorie literară.

[1] La căpătîiul muribundului se aflau atunci Fanny și Puia Rebreanu, precum și scriitorul Ludovic Dauș; peste o oră de la tragicul eveniment a sosit, chemată, Emilia Mugur, din localitate, iar spre dimineață Radu Vasilescu.

Citām următoarele considerații despre gestația romanului *Ion:*

„Aluatul însă nu creștea încă. Nu avea destulă căldură, fermenții nu avuseseră răgazul necesar să acționeze. Îi lipsea autorului drojdia experienței din plin a vieții. Iar viața pretinde vamă, cere plată grea pentru ca să se lase cunoscută și pătrunsă. Numai cînd te arunci curajos în valurile ei, hotărît să înoți către un țărm luminos, numai atunci dai peste tot ce inima îți rîvnește însetată" [1].

sau, despre Maria Strat (prototipul lui Ghighi Herdelea din *Ion),* soră a scriitorului:

„Avea o imaginație cu niște aripi în stare s-o înalțe printre aștri. Ce folos, pentru că stelele nu puteau fi culese atunci decît de către cei bogați, cerul fiind o grădină rezervată exclusiv lor, bine îngrădită și strașnic păzită." [2]

Pasiunea de a stabili, *peste limite* verosimile, granița între ficțiune și realitate ni se pare, de asemenea, riscantă, străină de arta scrisului rebrenian, de psihologia romancierului. Multiple declarații ale scriitorului, constante de-a lungul anilor, precum și alte documente literare vin să ateste adevărul subliniat în *Mărturisirile* din 1932:

„Unii cititori din părțile Năsăudului au încercat totuși să identifice pe oamenii din roman. E de prisos să arăt ce greșeală ar face cine ar crede că niște creații artistice sînt identice cu făpturi din viața de toate zilele. Artistul nu copiază realitatea niciodată. Realitatea pentru mine a fost numai un pretext pentru a-mi putea crea o altă lume, nouă, cu legile ei, cu întîmplările ei... Un personagiu al meu, chiar cel mai neînsemnat, are trăsături din cine știe cîte persoane văzute sau observate de mine, plus altele pe care a trebuit să i le adaog pentru a motiva anume gesturi sau fapte ale sale." [3]

Cît de straniu sună, în lumina acestor mărturisiri, notația unui cercetător:

---

[1] Tiberiu Rebreanu, *Începuturile literare ale lui Liviu Rebreanu, Iașul literar*, XII, (1961), nr. 3 (martie), p. 39.
[2] *Op. cit.*, p. 33.
[3] *V. Amalgam*, p. 42—43.

„Nu înțeleg pentru ce recurge autorul la soluția asta (obligarea de către episcop a preotului din Lușca de a veni cu botezul în casa familiei Herdelea — *n.n.*), cînd în realitate preotul Belciug din Prislop a fost obligat să îndeplinească el însuși ritualul cu crucea. Pare deplasat acest apel la popa din Lușca, un sat care pe acel timp mi se pare că nici nu avea biserică." [1]

Abundența știrilor oferite de Rebreanu despre scrisul său ne-a scutit să apelăm la surse intermediare, cu atît mai mult cu cît locul unor contemporani în viața scriitorului pare să fie mai mic decît cel pe care și-l atribuie. Elaborarea cărților constituie un proces intim, ferit de priviri indiscrete. De regulă, romancierul devenea vorbăreț, generos în informații, *după* apariția cărților. Întrebat de Valer Dona, în 1935: „Și după ce scriți, niciodată nu cetiți? N-aveți un confident?" răspunsul avea să fie ritos:

„Nu. Îmi cetesc mie cîteodată, cu voce tare. Atunci ascult cum vorbesc oamenii mei și tresar singur, de parcă aș fi alături cu dînșii."

În același interviu avea să mai afirme: „...Eu totdeauna am fost tare discret pe chestia literaturii mele. Am considerat că e jenant să vorbesc despre un lucru atît de intim, care nu știu de va ieși prost sau bine. Asta e ca o pereche de haine, care la probă îți fac impresia că au să fie foarte frumoase, și cînd colo, terminate, vezi că-ți vin prost și că ești comic cu ele. Niciodată n-am vorbit cuiva despre o carte pe care o plănuiam și nici n-am discutat temele și personagiile proiectate. De altfel găsesc că a vorbi despre cele ce scrii îți răcește mult inspirația și căldura lucrului plănuit în taină și copt în fierbințeala subconștientului." [2]

---

[1] Tiberiu Rebreanu, *Prototipuri de personaje din romanul „Ion"*, *Steaua*, XI (1960), nr. 12 (decembrie). Articolul are însă meritul de a fi publicat pagini semnificative dintr-un caiet de creație și de a fi stabilit mai multe „puncte de plecare" în creionarea unor tipuri reprezentative ale romanului.
[2] *Adevărul literar și artistic*, XIV, seria II, nr. 783 (8 decembrie).

Am amintit toate acestea pentru a justifica o dată mai mult tentaţia de a întocmi istoria fiecărei cărţi, pornind de la propriile afirmaţii ale autorului, confruntate strict cu documentele epocii. Chiar şi atunci cînd afirmaţiile romancierului par să contrazică unele realităţi, am preferat să le prezentăm, cu adnotările cuvenite, considerînd că şi imaginea pe care a dorit s-o atribuie unor aspecte ale creaţiei sale este parte integrantă a structurii sale lăuntrice. Geneza romanelor, văzută de scriitor însuşi, caietele de creaţie, studiul manuscriselor şi variantele editoriale devin astfel instrumente obiective de cercetare, constituind principalele puncte de reazim ale aparatului nostru critic.

Metamorfoza romanului *Ion* ne este dezvăluită de autor în mai multe interviuri, ale căror idei sînt contopite şi întregite în conferinţa — răspuns la ancheta Institutului de literatură de pe lîngă Facultatea de litere din Bucureşti (1932), publicată în *Revista Fundaţiilor Regale* şi retipărită mai tîrziu în volumul *Amalgam* [1943]. Publicăm mai jos textul quasi-integral al acestor mărturisiri:

[„...*Ion* îşi trage originea dintr-o scenă pe care am văzut-o acum vreo trei decenii. Era o zi de început de primăvară. ~~Pămîntul, jilav, lipicios~~. Ieşisem cu o puşcă la porumbei sălbatici. Hoinărind pe coastele dimprejurul satului, am zărit un ţăran, îmbrăcat în straie de sărbătoare. El nu mă vedea... Deodată s-a aplecat şi a sărutat pămîntul. L-a sărutat ca pe o ibovnică... Scena m-a uimit şi mi s-a întipărit în minte, dar fără vreun scop deosebit, ci numai ca o simplă observaţie. Nici măcar n-am fost curios să aflu pentru ce a sărutat omul glia. M-a observat pe urmă şi el, căci, prefăcîndu-se că e grăbit, a luat-o repede spre sat. Cu toate că nu-i văzusem faţa şi deci nu-l recunoscusem, aş fi putut afla cine a fost şi ce l-a îndemnat să facă acest gest atît de neobişnuit. Dar, repet, m-a interesat numai ca o bizarerie, ca o ciudăţenie ţărănească.

Scena aceasta s-a petrecut pe hotarul satului Prislop, de lîngă Năsăud, unde stăteau părinţii mei de vreo zece ani şi unde tatăl meu era învăţător.] Eu însumi mă găseam la o cotitură hotărîtoare a vieţii mele. După multe

şovăiri şi lupte cu mine însumi, părăsisem o carieră, spre dezolarea părinţilor mei, care, tocmai cînd socoteau că măcar cel dintîi din cei nouă copii s-a aşezat şi a ajuns om cu pîinea în mînă, s-au pomenit deodată cu mine rămas fără căpătîi. Cînd le-am spus, emfatic, că vreau să mă dedic scrisului, parcă aud şi azi exclamarea tatălui meu:

— Atunci de ce nu ţi-ai ales teologia? Ca preot puteai să scrii cît vrei şi să fii şi om în lume, cu carieră sigură!

Într-adevăr, după terminarea liceului, fiindcă nu puteam urma medicina, care mi-a fost dragă, a trebuit să aleg între singurele două cariere pe care le puteam urma fără nici un sprijin material de-acasă: preoţia şi armata. Am ales pe a doua pentru că mi s-a părut atunci mai compatibilă cu pasiunea scrisului, care mă ispitea de mult. Fireşte, am ajuns să-mi dau seama curînd cît de greşit am chibzuit. Dar mai cu seamă a trebuit să înţeleg că scriitor român nu voi putea fi cît timp voi fi obligat să trăiesc într-un mediu străin, să vorbesc şi să gîndesc în limbi străine... Peste două treimi din anii de studii i-am petrecut în şcoli străine. Lecturile mele obişnuite le făceam în limbi străine. Cărţi româneşti îmi cădeau în mînă numai întîmplător şi mai întotdeauna de calitate inferioară. Încercările literare, deşi cu suflet românesc, le meditam în limbă străină, fie nemţeşte, fie ungureşte, înainte de a le scrie româneşte. În sfîrşit, a trebuit să-mi dau seama că, dacă vreau să realizez ceva, trebuie să nimicesc în prealabil, în sufletul meu şi în mintea mea, tot ce mi-au imprimat atîţia ani de mediu străin, tocmai la vîrsta cea mai accesibilă tuturor influenţelor şi că aceasta nu se poate împlini cu adevărat decît acolo unde voi respira o atmosferă românească, absolut pură şi ferită de miasmele de pînă ieri, adică în Ţară şi mai ales în Bucureşti.

Trebuie să stăruiesc atîta asupra acestui moment din viaţa mea fiindcă anii de formaţie ai scriitorului sunt cruciali pentru viitorul lui şi al operei sale. Scriitorii români născuţi în Ardeal au avut toţi de luptat greu cu apăsarea unei culturi străine, care îşi înfigea nesimţit,

fatal și irezistibil înrîurirea în toate fibrele sufletului lor, împotriva căreia orice apărare era zadarnică, atîta vreme cît te găseai în puterea ei cotropitoare. Nu era la mijloc numaidecît vreo silnicie exterioară, nici mijloace artificiale. Cultura străină o respirai fără să vrei împreună cu aerul, răspîndită pretutindeni. Împotriva ei nu exista decît o singură posibilitate de salvare: fuga în alt mediu, cu alt aer, stăpînit de altă cultură.

Ca să pot însă pleca la București, mi-ar fi trebuit un mic capital de rezistență cel puțin pentru o lună sau două. Am pierdut aproape doi ani de viață în diverse funcții mărunte, pînă să-mi încherbăluiesc o sumă cu care să mă pot aventura într-o țară și o lume nouă. Totuși, cei doi ani n-au fost tocmai pierduți; în acest răstimp am avut un contact mai apropiat cu țărănimea, a cărei limbă era mai curată decît a «inteligenței», și tot în acei doi ani am putut citi aproape metodic principalele opere literare românești, de la cele mai vechi pînă la cele mai actuale.

La vreo săptămînă după întîmplarea cu țăranul care sărutase pămîntul, iată alt *eveniment* în satul nostru: un țăran văduv, dintre cei mai bogați, și-a bătut unica fată într-un hal îngrozitor. Au trebuit să sară vecinii s-o scape din mîinile lui, altfel se zicea c-ar fi și omorît-o. Pe fată o chema Rodovica. Biata Rodovica, de altfel, mînca destul de des bătaie în ultimul timp, fiindcă i se întîmplase să greșească și să rămîie însărcinată. Greșeli de acestea erau foarte rare pe vremea aceea pe la noi. Una singură am mai pomenit, o sărăcie, și urîtă și bosumflată, care parcă nici nu mai avea nume, pentru că tot satul îi zicea «fata cu șpuriu». Rodovica însă, după ce păcătuise, se încăpățîna să nu spuie, nici chiar tătălui ei, cu cine i s-a întîmplat rușinea... În sfîrșit, în ziua cu bătaia cea groaznică, țăranul nu știa de la cine se zicea că ar fi aflat că Rodovica lui și-a dăruit fecioria celui mai becisnic flăcău din tot satul. Dacă ar fi greșit fata cu vreun băiat înstărit, țăranul ar fi găsit mijlocul să împace lucrurile cu o nuntă atotreparatoare. Așa însă, rușinea lui era mai amară: afară de greșeala fetei, trebuia să se încuscrească, el, fruntaș, cu pleava satului și

să dea o zestre bună unui prăpădit de flăcău care nu iubea pămîntul și nici nu știa să-l muncească cum se cuvine.

Pățania Rodovicăi mi-a reținut mai mult interesul. Eram foarte tînăr și plin de un romantism care face parte organică din toate sufletele la o anumită vîrstă. Întîmplarea, așa caldă cum am primit-o, m-am apucat s-o transform într-o nuvelă, în care Rodovica devenea negreșit o victimă a iubirii. Nuvela o mai am și azi printre hîrtiile mele. O intitulasem *Rușinea.* [1] Și a rămas nepublicată.

Tot în zilele acelea am stat mai mult de vorbă cu un flăcău din vecini, voinic, harnic, muncitor și foarte sărac. Îl chema Ion Pop al Glanetașului. Mi se plîngea flăcăul de diversele-i necazuri, a căror pricină mare, grozavă, unică, el o vedea în faptul că n-are pămînt. Din toate vorbele lui se simțea o dragoste pentru pămînt aproape bolnăvicioasă. Pronunța de altfel cuvîntul «pămînt» cu atîta sete, cu atîta lăcomie și pasiune, parc-ar fi fost vorba despre o ființă vie și adorată... Ascultîndu-i jelania, mi-am adus deodată aminte de omul care a sărutat deunăzi pămîntul, afară pe hotar, într-ascuns. Și mi-am zis că flăcăul acesta, Ion al Glanetașului, dacă ar ajunge să dobîndească o bucată de pămînt, ar fi în stare să-l îmbrățișeze și el, ca și cel pe care l-am surprins eu, poate chiar cu mai multă ardoare.

Și atunci, după ce m-am despărțit de flăcăul meu, impresionat de jelania lui, m-am pomenit făcînd o legătură între cele trei momente: Ion al Glanetașului, cel însetat de pămînt, el trebuie să fi sucit capul bietei Rodovica, înadins și numai ca să silească pe tatăl ei să i-o dea de nevastă, împreună cu pămîntul de zestre ce se cuvine unei fete de om bogat. Bătrînul va trebui să cedeze pînă la urmă, și atunci flăcăul, devenit în sfîrșit stăpînul pămîntului, îl va săruta drept simbol al posesiunii.

«Uite un schelet de roman!» mi-am zis atunci. Și în zilele următoare, obsedat mereu de gîndul romanului, mi-am făcut un caiet anume, în care am notat subiectul

[1] Publicată în *Addenda* volumului de față (v. p. 577)

pe cîteva pagini, dezvoltînd unele părţi. Pe copertă am scris un titlu: *Zestrea*. Pe urmă, aproape zilnic, vreo două luni, am însemnat mici scene, gesturi, crîmpeie de convorbiri, nume de oameni şi de locuri ce mi se păreau caracteristice, în sfîrşit, lucruri care să-mi înlesnească elaborarea romanului. [1]

După această primă furie amoroasă pentru viitorul roman, au venit îndoielile. Subiectul mi se păru mărunt, banal, fără importanţa pe care trebuie s-o aibă un adevărat roman. Apoi mai era şi viaţa mea, cu grijile ei cotidiane. Totuşi, peste toate îndoielile şi grijile, povestea continua să mă preocupe, deşi fără stăruinţa dintîi.

Dacă aş izbuti să fac pe Ion al Glanetaşului să înfăţişeze şi să simbolizeze pasiunea organică a ţăranului român pentru pămîntul pe care s-a născut, pe care trăieşte şi moare, atunci da, ar putea deveni un tip reprezentativ. Dar, aşa cum mi se arăta atunci, eroul meu nu avea calităţi reprezentative. Era un flăcău isteţ şi mai ales şiret, care, printr-o înşelăciune vulgară, ajungea ginerele unui ţăran înstărit. Nu se justifica aievea nici măcar sărutarea pămîntului, fără a mai spune că însăşi *logica estetică* nu putea admite înşelăciunea lui nepedepsită, oricît asemenea cazuri sunt frecvente în viaţa reală.

Peste cîteva luni, tot frămîntînd în gînd scheletul iniţial, am ajuns să găsesc o complicaţie care să dea un dinamism mai deosebit subiectului. Rodovica era în realitate o fată drăguţă. S-o facem în roman urîtă. Pe Ion să-l punem că a fost în dragoste cu altă fată, săracă şi frumoasă. Ca să scape de sărăcie şi mai ales să-şi astîmpere patima lui cea mare pentru pămînt, îl voi face să-şi zdrobească dragostea, să părăsească pe iubita inimii lui şi să se ţie după Rodovica — urîtă, dar cu pămînturi.

---

[1] Relatările de mai sus şi altele care urmează pot sugera cititorului că primele proiecte ale romanului *Zestrea* datează din 1908—1909, respectiv imediat după demisia din armată. Pe coperta caietului de note la *Zestrea* (aflat în arhiva familiei Rebreanu), se află însă notaţia autografă a prozatorului: „11 august 1910". (Vezi *Addenda*, p. 589.)

Mai tîrziu, cînd va fi dobîndit, cu aprige lupte, pămîntul rîvnit, i se va redeştepta în inimă dragostea adevărată, care totuşi e mai puternică în sufletul omului decît toate celelalte pasiuni. Între timp, însă, iubita lui s-a măritat. Atît mai bine: bărbatul ei îl va surprinde dînd tîrcoale nevestei şi-l va ucide. Astfel Ion îşi va ispăşi toate păcatele...

Dar, în vremea aceea, preocuparea de căpetenie a vieţii mele era să plec la Bucureşti, iar plecarea mi-o pregăteam, din punct de vedere spiritual, adîncindu-mă în lecturi exclusiv româneşti. Era curînd după răscoalele ţărăneşti de la 1907, care zguduiseră grav statul român şi răspîndiseră multă îngrijorare şi în Ardeal. Mi-au căzut în mînă diferite volume şi broşuri, în care se discutau cauzele răscoalelor şi soluţiile care le-ar putea evita în viitor. [...]

Lecturile acestea au deschis pentru romanul meu în embrion orizonturi mai largi. Problema pămîntului mi se arăta mai vastă, mai variată şi mai trainică decît o privisem schiţînd povestea lui Ion Glanetaşu. Problema pămîntului mi-a apărut atunci ca însăşi problema vieţii româneşti, a existenţei poporului românesc, o problemă menită să fie veşnic de actualitate, indiferent de eventualele soluţii ce i s-ar da în anume conjuncturi.

De aici apoi a ieşit un plan de roman cu totul de alte proporţii şi dimensiuni decît cel schiţat în caietul meu. Mă gîndeam acum la un roman care să cuprindă întreaga problemă a pămîntului. Fiindcă problema se înfăţişa deosebit în cele trei mari ţinuturi româneşti, pe-atunci sub stăpîniri deosebite, întrezăream un roman colosal, în multe volume, cel puţin însă o trilogie de romane. Părîndu-mi-se mai comodă pentru cititor trilogia, am făcut trei schiţe, pentru fiecare provincie cîte una, care aveau mai tîrziu să se amplifice şi să devie cele trei romane ale vieţii româneşti unice. Toate trei urmau să fie legate între ele prin fire destul de solide, încît să le ţină laolaltă, şi în acelaşi timp destul de elastice, ca fiecare parte să poată exista independent de celelalte. [...]

Dar curînd chiar şi preocuparea pentru romanul lui Ion Glanetaşu mi-a fost interzisă aproape complet, cel

puţin un răstimp. A venit adică momentul să-mi pot realiza visul de-a merge la Bucureşti. Aici, nevoile cele mici şi multe nu mi-au mai permis să-mi cheltuiesc gîndurile cu planuri de construcţii vaste, ci m-au silit să mă zbucium din greu pentru a mă putea menţine în vîrtejul vieţii de toate zilele. Numai rareori îmi reapăreau în suflet personagiile încă nelămurite deplin, pe care le născocisem acasă, într-o atmosferă mai liniştită, cu posibilităţi de meditaţii şi contemplare. De abia tîrziu, după ce mi-am găsit de bine, de rău un rost oarecare în lumea nouă în care intrasem, în mijlocul tuturor vicisitudinilor, am reînceput să-mi notez, din cînd în cînd, noi crîmpeie în caietul cu scheletul romanului. În anii aceştia s-a născut şi ideea de-a completa simpla ceartă între ţărani pentru pămînt, care ar fi fost prea monotonă, cu o acţiune secundară, cînd paralelă şi cînd împletită cu cea principală, o acţiune care să privească pătura intelectuală din Ardeal şi, în primul rînd, familia învăţătorească şi preoţească.

O întîmplare din propria mea familie mi-a oferit îndemnul iniţial în privinţa aceasta. O soră de-a mea [1] fusese pe cale să se mărite cu un tînăr preot [2] din împrejurimile Sătmarului. Preliminariile se petrecuseră încă pe cînd eram şi eu pe-acasă. Curînd după plecarea mea la Bucureşti, s-a făcut şi logodna oficială. Ştiam că soră-mea nu prea iubea pe candidatul ei foarte insistent şi-l tolera numai ca să facă plăcere părinţilor noştri, care ar fi dorit s-o vadă la casa ei cît mai repede, să scape de o mare grijă, mai ales că după ea urma, cu o deosebire numai de cîţiva ani, altă soră, mîine-poimîine gata şi ea de măritiş. Totuşi, la puţine săptămîni după ştirea logodnei m-am pomenit cu o scrisoare în care mama mă vestea, cu amărăciune, că soră-mea a înapoiat băiatului verigheta; într-un post-scriptum, soră-mea însăşi adăoga

[1] Livia Rebreanu (căsătorită Hulea), întîlnită, la început, în proiectul capitolului I din *Ion*, cu numele de *Atena* (v. p. 597 ale volumului de faţă), iar apoi, cu denumirea de *Laura*, cunoscută cititorilor. În 1912 debutează cu versuri în revista *Cosînzeana* din Orăştie.

[2] George Pteancu (numele va fi păstrat şi în caietele de creaţie; în forma definitivă a romanului: *Pintea*).

scurt: *Mi-a fost peste putinţă. Prefer să rămîn fată bătrînă decît să-l iau pe el*. Fireşte, n-a rămas fată bătrînă. Peste doi ani s-a măritat cu un profesor de liceu, cu care se înţelegea mai bine.

Am făcut această digresiune matrimonială prea intimă fiindcă ea m-a îndemnat să dau familiei Herdelea în roman înfăţişarea pe care o are. În roman, însă, am inversat întîmplările: am măritat pe Laura cu tînărul candidat de preot, deşi ea nu-l iubea. Căsătoria mi-a fost necesară, pentru că prin ea am putut urzi nişte fire, care să-mi servească mai tîrziu, în celelalte două părţi ale trilogiei. Pe soţul Laurei l-am făcut odrasla unui preot bătrîn, cu o familie foarte mare, împrăştiată în toate provinciile româneşti. [1] Bătrînul cuscru al lui Herdelea are un fecior şi o fată stabiliţi în Vechiul Regat, alt fecior la Cernăuţi, altă fată măritată în Basarabia. Astfel, cînd va veni rîndul pentru romanul problemei pămîntului în Vechiul Regat, cititorii vor găsi cîţiva oameni pe care i-au întîlnit în *Ion*; aşişderea şi pentru romanul care urmează să se desfăşoare în Basarabia.

Tot în vederea aceasta a căpătat un rol mai mare în *Ion* fiul învăţătorului Herdelea, Titu. L-am făcut poet, ca să poată circula mai uşor în toate trei romanele...

Acum mi se părea că, în sfîrşit, posed toate elementele pentru a putea porni la scrisul romanului. În afară de un plan, încă nebulos puţin, aveam un mare număr de personagii, de asemenea cam nebuloase, apoi multe note, precum şi cîteva caiete cu nume de oameni, de localităţi, de animale, de rîuri şi munţi [2]...

Prin martie 1913, m-am aşezat întîia oară serios la scris. A mers greu. Am început la întîmplare — după inspiraţie, mi-am zis eu atunci — fără a stabili măcar o împărţire pe capitole a acţiunii. În vreo trei luni, am aşternut pe hîrtie vreo trei sute de pagini [3]. Romanul se

[1] V. *Addenda*, p. 647, tabloul familiei Pteancu (în roman *Pintea*).

[2] V. *Addenda*, p. 629.

[3] În arhiva scriitorului, aflată în posesiunea familiei Rebreanu şi a B.A.R., nu se află o atare versiune. Existenţa unei asemenea variante nu ne este atestată nici de studiul celorlalte documente literare.

numea *Zestrea*, așa cum îl botezasem din primul moment.

N-am avut curajul să recitesc ce-am scris decît peste mai multe săptămîni. Am fost crunt decepționat. Ieșise ceva cu desăvîrșire neorganic. Doar ici-colo unele momente realizate. Prea multe personagii și episoade, nelegate între ele și cu acțiunile conducătoare, erau un balast supărător și ucigător de viață.

Mi-am zis atunci că materialul încă nu era suficient frămîntat și în același timp că un roman nu se poate scrie fără o organizare prealabilă a materialului. Organizarea aceasta nu poate fi lăsată la voia întîmplării, ci trebuie obținută prin muncă sistematică la masa de scris. În cursul elaborării vor veni amănunte neprevăzute, poate chiar modificări radicale, dar modificări nu se pot face decît pe ceva ce există.

Multe nopți de-a rîndul am stat pe urmă chibzuind, fără a prea scrie, asupra distribuției materialului ce-l aveam. Coordonarea acțiunilor trebuia stabilită în toate amănuntele. Îndată ce liniile acestea vor fi trase, voi avea o osatură, pe care se vor așeza și în care se vor încadra, în mod firesc, toate părticelele organismului viu și unitar ce trebuie să fie un roman.

Timp de aproape trei ani au trecut, fără să mai fi reluat textul așternut pe hîrtie întîia oară. În acest interval s-a limpezit însă în sufletul meu ceea ce fusese cețos. Vedeam acum în fiece moment mersul romanului. Începuse a mi se sintetiza în minte ca o figură grafică: o tulpină se desparte în două ramuri viguroase care, la rîndul lor, își încolăcesc brațele, din ce în ce mai fine, în toate părțile; cele două ramuri se împreună apoi iarăși, închegînd aceeași tulpină regenerată cu sevă nouă.

Din punct de vedere constructiv tehnic am împărțit materialul în capitole. Nici lucrarea aceasta nu e așa de ușoară cum s-ar părea. Am vrut întîi să fac capitole mai multe și mai mici, numerotate pur și simplu. Mi-au ieșit vreo treizeci de astfel de capitole, mai mult sau mai puțin arbitrare. Un capitol însă trebuie să fie o grupare firească, rotundă, cel puțin ca un act la o piesă de teatru.

Atunci am încercat un aranjament după trebuințele evoluției acțiunilor și după respirația naturală a întîmplărilor. Materialul s-a grupat aproape de la sine în treisprezece capitole mari[1]... Trebuie să mărturisesc, spre rușinea mea, că sunt foarte superstițios: mi-e frică de ziua de marți, nu încep niciodată nimic sîmbătă, îmi merge rău toată ziua cînd primul om întîlnit e un popă, precum îmi ies toate în plin dacă-mi iese mai întîi în cale un țigan sau un coșar, și alte asemenea lucruri. Numărul 13 însă mi-e aducător de noroc, și deci nu m-am speriat că întîiul meu roman avea să apară cu 13 capitole. Pentru a le fixa mai bine, le-am însemnat pe fiecare cu cîte-un cuvînt ce rezuma întrucîtva cuprinsul sau cel puțin indica un moment din capitolul respectiv. Afară de întîiul capitol, care s-a numit inițial *Veselie*, celelalte au rămas definitiv botezate dinainte de-a fi scrise [2]...

În sfîrșit, îndată după intrarea României în războiul unirii, în august 1916, cînd în mai fiece noapte bătea într-o dungă clopotul Mitropoliei, vestind aeroplane sau zepeline dușmane, într-o asemenea noapte am reluat *Zestrea*, s-o scriu din nou. «Am reluat» e un fel de a vorbi; de fapt, nici nu m-am mai uitat în prima versiune. Am început să scriu din nou, ca și cînd nici n-ar mai fi existat textul cel dintîi... Primul capitol, după plan, trebuia să cuprindă prezentarea personagiilor principale în cadrul unei hore duminicale... Noaptea aceea cu primejdii de alarmă a fost poate cea mai fecundă din viața mea. De la ora nouă seara pînă la șase și ceva dimineața, am stat la birou neclintit și am lucrat fără întrerupere. În noaptea aceea am scris întreg capitolul întîi, cel mai lung din roman, și începutul celui de-al doilea. Evident, cînd am transcris din nou mai tîrziu romanul, am făcut

---

[1] Împărțirea materialului în treisprezece capitole apare în *toate* proiectele reluate de scriitor în caietele sale de creație (v. p. 595, 599, 621) ale volumului de față.

[2] În realitate, modificările sînt mai numeroase. Capitolele II *(Zvîrcolirea)*, V *(Rușinea)*, VII *(Vasile)*, VIII *(Copilul)* și XIII *(Sfîrșitul)* se numeau, într-un prim proiect: II *(Trecutul)*, V *(Vai!)*, VII *(Vicleșugul)*, VIII *(Fetița* — ulterior *Odrasla)* și XIII *(Moartea)*.

multe schimbări, dar numai de stilizare și de concentrare. Încolo, atmosfera, personagiile, amănuntele chiar au rămas. Mai mult: ritmul și tonul întregului roman în noaptea aceea s-au creat.

O explicație a acestei rodnicii excepționale cred că aș putea oferi acum, după consumarea lucrurilor: aproape toată desfășurarea din primul capitol este, de fapt, evocarea primelor amintiri din copilăria mea. Voi adăuga însă imediat că nici prin gînd nu mi-a trecut, cînd am scris capitolul acesta, să-mi scriu amintirile copilăriei; și cred că nimeni nu ar putea descoperi, în zugrăvirea obiectivă a tuturor celor ce se petrec acolo, note subiective. Și totuși!

Acțiunea se petrece în satul Prislop de lîngă Năsăud; în roman, Pripas. Pentru a situa locurile, pornesc cu cititorul pe șoseaua națională, mă abat, din sus de Armadia, pe o șosea laterală care trece Someșul; apoi, prin satul Jidovița, ajungem la Pripas. Armadia e numele găsit orășelului Năsăud, precum și Jidovița indică satul ce se numea înainte Tradam, dintre Năsăud și Prislop. Comisiunea oficială care, după Unire, a revizuit și verificat numele tuturor localităților din România Mare, a adoptat în loc de Tradam numele Jidovița, pe care i l-am dat eu în roman și care exprimă într-un fel și o realitate, Jidovița fiind un sat pur jidovesc în regiunea noastră pur românească, de altfel unicul sat jidovesc din Ardeal, afară, bineînțeles, de Maramureș.

Descrierea drumului pînă la Pripas și chiar a satului și a împrejurimilor corespunde în mare parte realității. De cînd romanul *Ion* a devenit prea cunoscut, și satul Prislop a dobîndit o faimă, pe care n-a nădăjduit-o niciodată, călătorilor de marcă li se arată de șefii autorităților din Bistrița sau din Năsăud casa în care ar fi stat învățătorul Herdelea, crucea de la intrarea în sat, casa lui Ion Glanetașu, cîrciuma lui Avrum, pe care azi o ține un nepot de-al lui, și diverse alte lucruri din roman. Inutil să spun că elevii liceului din Năsăud se plimbă deseori pînă la Pripas, urmînd pașii lui Titu Herdelea și ai surorilor lui, căutînd să fixeze cu precizie locul unde s-a întîlnit Titu cu d-na Roza Lang și altele, și altele...

Și totuși, petrecerea de la horă, scandalul, cheful de la cîrciumă, bătaia dintre flăcăi și toate amănuntele celelalte, deși plasate în Pripas, în sufletul meu trăiau ca întîmplate în alt sat, în satul primei mele copilării.

Tatăl meu, fiind, cum spuneam, învățător, a trebuit să cutreiere multe sate, pînă să se fixeze undeva. Așa era obiceiul. Cînd nu-l muta din oficiu autoritatea, cerea el să fie mutat într-alt loc, sperînd să găsească aiurea condiții de viață mai bune. Astfel se face că eu m-am născut într-un sat, anume Tîrlișiua, pe care nici pe hartă nu l-am descoperit niciodată și care totuși există, de vreme ce tatăl meu a dăscălit acolo un an de zile, iar eu însumi tot acolo mi-am petrecut primele luni de viață.

Prin care alte sate au mai vagabondat părinții mei, n-aș putea spune, pînă ce au ajuns în comuna Maieru, pe valea Someșului, lîngă Rodna-Veche, unde s-au stabilit pentru mulți ani. De Maieru deci se leagă toată copilăria mea și toate amintirile asupra primului contact cu lumea exterioară. Eram de vreo doi ani și jumătate cînd ne-am mutat în Maieru. Cea dintîi amintire a existenței mele e chiar de la sosirea noastră aici. Amintirea nu e precis conturată și e de ordin auditiv. Cred că am ajuns noaptea tîrziu în sat, cu o căruță pe care erau încărcate diferite mobile și bagaje și în care, undeva, mă găseam și eu. Nu în brațele mamei, căci mama trebuie să fi ținut, cu destulă greutate, pe fratele meu al doilea, care sosise pe lume la un an după mine și pe urmele căruia, chiar atunci, era pe drum al treilea. Amintirea aceasta dintîi e ca o deșteptare din somn prin întunerec, cînd urechea înlocuiește toate celelalte simțuri.

Părea că se oprise căruța; încetase zgomotul roților, un zgomot în care intra scîrțîitul ușor al osiilor și hîrîitul monoton al obezilor brăzdînd adînc trupul pietros al șoselei. Poate că tocmai încetarea bruscă a acestui zgomot adormitor prin insistența lui mi-a deșteptat și mi-a deschis conștiința. După o tăcere de cîteva clipe, am auzit deodată un zgomot nou, ciudat, zgomotul pe care-l face, cînd se sparge, o tablă de sticlă acoperită cu știofă. Imediat apoi glasul tatii, cunoscut: «*Na, că s-a spart ceva!*» Și după el glasul mamei, mai liniștitor pentru

mine, deşi atunci glasul părea speriat: *«Vai de mine, numai să nu se fi prăpădit oglinda cea mare!»* Amîndurora le-a răspuns nepăsător, mormăind somnoros, un glas necunoscut: *«Apoi că prea multe catrafuse...»* Glasul acesta străin a fost întrerupt şi acoperit de un sunet metalic, clar şi dulce, de clopoţel, scuturat nervos; calul, extenuat, încerca desigur să-şi scuture osteneala din oase.

Cîteva clipe fu iarăşi tăcere. Doar cineva umbla pe lîngă căruţă cu paşi moi, care parcă se topeau în beznă. Pe urmă, brusc, alt zgomot straniu, nişte aripi, care se zvîrcoleau undeva chiar lîngă mine, urmate de un *cucurigu* prelung şi foarte pătrunzător.

— Tii, trăsni-te-ar, că m-ai şi speriat, cocoş nebun ce eşti! făcu glasul mamei, căutînd să-şi ascundă spaima sub o închipuire de glumă.

— Apoi el îşi face datoria cum i-a poruncit Dumnezeu, murmură glasul necunoscut, cu pauze icnitoare, ca şi cînd ar fi dezlegat cu greutate ceva în vreme ce vorbea.

Atîta e amintirea. Într-un continuu de întunerec, glasuri distincte, cuvinte rămase în ureche (cînd aud şi azi mai ales cuvîntul *catrafuse*, îmi răsună în suflet culoarea şi tonalitatea glasului de atunci), sunetul de clopoţel şi cîntecul cocoşului.

De cîte ori călătoresc noaptea cu trăsura şi opresc undeva pe şosea, prima clipă de linişte deplină face să mi se trezească îndată în toată fiinţa mea simţămintele acelui întîi moment de viaţă conştientă. De cîte ori aud noaptea o căruţă trecînd pe şosea şi sunetul clopoţeilor, inima mea vibrează întocmai ca în cea dintîi deşteptare a conştiinţei, vibrează fără voia mea, ca şi cînd s-ar fi atins coarda cea mai trainică a existenţei mele sau poate însăşi axa imaterială, enigmatică şi eternă a sufletului. Cîntecul cocoşului îmi inspiră şi azi totdeauna spaimă amestecată cu plăcere...

De satul Maieru se leagă pe urmă primele impresii care au lăsat urme ce nu se pot şterge în toate domeniile percepţiei şi ale conştiinţei. De acolo mi-a rămas imaginea jocului românesc, aşa cum l-am scris în capitolul întîi din *Ion*, cu Învîrtita, cu fetele care aşteaptă să fie

poftite, cu nevestele şi bătrînele în grup separat de privitoare, cu bărbaţii care palavrăgesc cu gravitate. Acolo au trăit aievea lăutarii din *Ion*, şi Briceag, şi Holbea, şi Găvan. De-acolo am luat dracii de copii care fac fel de fel de nebunii, fură buchetele de flori din mîinile fetelor emoţionate, se adună lîngă cei ce joacă, se pleacă pe vine şi privesc cu înfrigurare la picioarele fetelor, aşteptînd ca, în toiul Învîrtitei, să se ridice mai sus poalele şi să zărească poate ceva. Am fost şi eu negreşit printre dracii aceia plini de curiozităţi, în care se manifestă, fără seama lor, instincte şi dorinţi încă embrionare.

În Maieru mi s-a deşteptat în inimă întîia oară chiar sentimentul iubirii. Era o fată de vreo douăzeci de ani, fată de măritat. Nu ştiu cum o chema. În casa noastră, cînd o pomenea cineva, îi zicea „fata pădurarului". Eu aveam vreo cinci ani şi iubeam pe fata pădurarului. Iubirea era o dorinţă dureroasă de-a o vedea şi de-a mă apropia de ea. Fireşte, nu aş fi mărturisit cuiva pasiunea aceasta pentru nimic în lume. O socoteam o mare ruşine, mai ales că toţi băieţii de vîrsta mea aveau un dispreţ suveran pentru tot ce era femenin. Cu atît mai puţin aş fi îndrăznit să-i spun ceva ei, iubitei mele. Totuşi fata, deşi numai fata pădurarului, avea aceleaşi priviri scrutătoare şi înţelegătoare pe care le au în genere fetele şi femeile cînd e vorba să descopere pe cineva care le iubeşte şi nu îndrăzneşte. Şi deci fata pădurarului, cumnecum, a băgat de seamă că mi-e dragă, îmi rîdea şi ea cu drag cînd mă vedea, iar odată, întorcîndu-se de la horă şi dînd peste mine pe uliţă, m-a luat în braţe şi m-a înăbuşit în sărutări. În braţele iubitei mele însă numai plăcere n-am simţit. Eram profund ofensat că m-a ridicat în braţe ca pe un copil şi mai ales îmi era ruşine de moarte că şi alţi copii au văzut cum m-a sărutat fata pădurarului, adică o fiinţă femenină vrednică numai de dispreţ... Cu sărutările acestea s-a isprăvit de altfel prima idilă a mea amoroasă. Din sufletul meu a dispărut încetul cu încetul pînă şi imaginea trupească a iubitei, încît nu mi-aş mai putea reconstitui nici ochii ei, nici părul, necum figura ei. Şi cu toate acestea, evocarea fetei pădurarului îmi face totdeauna inima să fie alintată parcă

de o mîngîiere eterică, deşi toate eforturile amintirii nu pot redeştepta şi filtra azi din subconştientul în care se îneacă încetişor tot trecutul omului decît un foarte vag surîs cald de fecioară şi două şiraguri de dinţi foarte albi... Fata pădurarului mi-a rămas o imagine atît de scumpă, că în a doua povestire pe care am publicat-o la începutul carierei mele de scriitor, pe ea am făcut-o eroină. Din nenorocire, povestirea a ieşit mediocră şi a rămas înmormîntată în revista de pe vremuri.

Cele dintîi plăceri ale slovei tipărite şi ale ştiinţei de carte tot în Maieru le-am avut, în forma primelor lecturi care m-au pasionat, *Poveştile ardeleneşti* ale lui Ion Pop Reteganul, vreo cinci volume, pe care le-am recitit cu dragoste înfiorată de vechi amintiri chiar şi acum cîţiva ani. Zmeii şi zinele şi balaurii şi cîinii năzdrăvani şi toate minunile cuprinse în basmele pe care le citeam căutam să le găsesc în zilele următoare, însoţit de numeroşi tovarăşi voinicoşi ca şi mine, pe dealurile şi rîpele de pe malurile Someşului, pe măgurile înalte, pe tot cuprinsul hotarului comunal.

În Maieru am văzut întîia oară, la crîşmarul Tupcil, o petrecere ţărănească cu lăutari, sfîrşindu-se cu o păruială generală pe urma căreia cîrciumarul ovrei a plătit toate oalele sparte...

În Maieru am trăit cele mai frumoase şi mai fericite zile ale vieţii mele. Pînă ce, cînd să împlinesc zece ani, a trebuit să merg la Năsăud, la liceu. De la Maieru pînă la Năsăud, cale de cinci ore cu trăsura, am plîns amarnic, parcă instinctul mi-ar fi spus că nu voi mai avea niciodată bucuria de viaţă ce am simţit-o în comuna mare, bogată, de la poalele Ineului, cel cu zăpada eternă [1]...

---

[1] Aceste relatări şi altele referitoare la anii copilăriei au fost publicate iniţial în articolul *Între roman şi viaţă (Povestea primului capitol din „Ion")*, *Vremea*, V 1932), nr. 235 (1 mai), p. 11. Cu trei ani mai tîrziu, romancierul avea să depene amintirea primului „Bal filantropic" *(Adevărul literar şi artistic*, XIV, nr. 783, 8 decembrie 1935, p. 3). „Evenimentul", avînd ecou în paginile romanului *Ion*, îl prezentăm în fragmentul ce urmează:

Fecunditatea primei nopţi de scris n-a mai revenit. Am căutat în schimb, cît îmi permiteau grijile vieţii, să lucrez în fiecare zi cîte ceva, cît de puţin ar fi, pentru a mă putea menţine în ritmul şi atmosfera lumii ce o zugrăveam. Au fost totuşi săptămîni întregi cînd n-am avut răgazul să mă apropiu de loc de manuscris. Cu toate acestea, în doi ani, am izbutit să isprăvesc această a doua versiune, care în realitate era prima realizare serioasă a romanului de atîta timp frămîntat. [1] În cursul acestei adevărate elaborări, am dat la o parte şi titlul iniţial, *Zestrea*, înscris pe caietul cel dintîi; găsisem un titlu nou, care deşi anodin, mi s-a părut expresiv: *Ion*.[2]

După o pauză numai de cîteva luni, m-am hotărît să mai transcriu o dată textul, pentru tipar.[3] O trans-

---

„...Îmi aduc aminte de unul din cele mai minunate lucruri al vieţii mele: cea mai mare *luminaţie* pe care am văzut-o eu vreodată, pe cînd aveam numai trei ani.

Într-un sat apropiat, în fiecare an avea loc un bal, la care luau parte toţi teologii şi toate fetele de măritat ale preoţilor. Era un fel de tîrg de fete, căci aci se alegeau miresele, pentru viitorii hirotonisiţi. Se numea, nu ştiu de ce «Bal filantropic».

Tatăl meu şi cu mama s-au suit în căruţă şi-au plecat. Eu, curios şi supărat că mă lasă singur acasă, m-am ascuns — mititel cum eram — în coada trăsurii şi-am mers şi eu.

Acolo, rămas pe dinafară, priveam la luminaţia aceea, care mie mi se părea ca-n poveşti. Şi ce era, decît două lămpi de petrol, ce străluceau roşcat! Cei trei ani ai mei, însă, găseau că e ceva feeric; muzica răsuna, umbre treceau prin faţa ferestrelor şi eu stam neclintit, cu totul fermecat de o astfel de privelişte dumnezeiască.

Acum cincisprezece ani — mînat de amintire — am plecat împreună cu nevastă-mea, în locurile copilăriei, să asist cu ochi de om matur, la *Balul filantropic*. Ce decepţie! Ce sărac şi meschin mi s-a părut totul! Cît de mică şi neînsemnată devenise privelişţea năzdrăvană de vîrsta de trei ani!

Dar aceea era *altceva;* acel bal, acea *luminaţie* de vis a fost şi va rămîne în sufletul meu cel mai fastuos spectacol al vieţii mele!"

[1] V. notele ediţiei de faţă, p. 701—708.

[2] V. *Addenda*, p. 589 n. 1.

[3] V. notele ediţie de faţă, p. 711—713.

criere atentă va fi binevenită, căci va frămînta din nou textul întreg, va fixa definitiv toate detaliile şi mai ales numele personagiilor.

Chestia numelor pare multora fără importanţă pentru opera de artă. Eu însă cred că, şi în viaţa reală, numele are o însemnătate deseori hotărîtoare asupra soartei celui ce îl poartă. În roman, numele oamenilor le defineşte dintru început fizionomia morală. În *Ion* am lucrat, într-un fel şi pînă la un punct, după modele vii. În orice caz, fiecare persoană din roman pornea cel puţin de la o însuşire a unui om real, luîndu-i pentru orice siguranţă, şi numele adevărat.

Astfel Ion Pop al Glanetaşului, eroul însuşi, a existat aievea şi se numea aproape aşa [1]; mai mult, el trăieşte şi azi, necăjit şi amărît, copleşit de copii, vreo şapte... Cel ce poartă numele eroului meu a rămas un biet ţăran ca vai de capul lui, pe cînd cel din roman se ştie cîte pozne şi totuşi ce carieră face înainte de-a muri asasinat.

Am mai păstrat numele cîtorva persoane care mi s-au părut potrivite şi care în roman nu apar întru nimic micşorate sau coborîte. Aşa preotul Ion Belciug a fost într-adevăr preot în Prislop pînă cînd am trecut eu în România. Cel din roman însă mi se pare că merită mai mult numele, fiind mai dintr-o bucată şi putînd servi ca model oricărui preot în multe privinţe. Nu ştiu dacă mai trăieşte cellalt; în Prislop însă nu mai e... De asemenea, am păstrat numele notarului Stoessel. Omul mi-a făcut mai tîrziu, la Bucureşti, o vizită şi mi-a mulţumit pentru felul cum l-am „feştit", adică cum l-am zugrăvit în roman. Fiindcă îi convenea, se recunoaşte pe sine în cel din carte, deşi nu e nici o asemănare între ei afară de nume.

Aproape toate celelalte personagii au numele cu care le-am botezat eu.[1] [...][2]

Ar trebui să plictisesc prea mult pe cititori dacă aş încerca să lămuresc chiar numai un subcapitol în toate amănuntele, spre a demonstra trăsăturile luate de mine direct din viaţă şi pe cele adăogate pentru trebuinţa momentului. Desigur că sunt destule lucruri din propria mea viaţă şi a familiei mele, precum sunt din ale atîtor nenumăraţi cunoscuţi sau străini, observaţi de aproape sau zăriţi întîmplător, poate din fereastra unui tren în mers. Poate că azi nici eu însumi n-aş mai fi în stare să explic atîtea scene cum s-au înlănţuit, de unde au apărut. Creaţia artistică e un proces sufletesc de esenţă divină. Ea nu se poate experimenta, nici reconstitui ca un proces fizic oarecare. Opera de artă nu e niciodată emanaţia directă a unor experienţe anume făcute. Emoţia nu intră în artă în stare brută, luată gata din natură, ci totdeauna transformată complet prin misterioase şi insesizabile metamorfoze, care constituie însăşi taina creaţiei artistice. Creatorul poate explica numai ceea ce face conştient; par-

[1] Numele real: Ion Boldijar al Glanetaşului. Din relatările lui Tiberiu Rebreanu, publicate în articolul *Prototipuri de personaje din romanul „Ion"*, *Steaua*, XI (1960), nr. 12 (decembrie) reţinem următoarele date: Ion este fiul lui Vasile şi Xeniei Boldijar (mama din familia Harosa; *n.n.:* nume întîlnit de cititorii ediţiei noastre în *Domnul Ionică*, localizare după nuvela *Az örnagy* [*Maiorul*], v. vol. I, p. 313). Fraţi: Iacob şi Paraschiva. A murit în 1935 de icter negru.

În acelaşi articol se susţine (pe baza celor relatate de surorile scriitorului) că rivalul lui Ion (George) s-a numit, în realitate, Nechita, fiu al lui Toma Iloan, ţăran înstărit din Prislop. După identificările făcute de Ştefan Bănulescu în articolul *În satul lui Ion*, *Gazeta literară*, (1955), nr. 48, numele adevărat al iubitei eroului nostru ar fi *Florica lui Maftei Hordoană*, iar al socrului său (Vasile Baciu): *Ignat Tabără* (numele de familie întîlnit şi în nuvela *Proştii*, *n.n.*; v. vol. II, p. 12).

[1] În articolul citat, Tiberiu Rebreanu menţionează ca autentice următoarele nume: *Macedon Cercetaşu;* notarul *Friedman*, din Nimigea; *Savista;* soţii *Lang*.

Tot domnia-sa mai face următoarele identificări de prototipuri literare: *Maria Rebreanu* — căsătorită *Strat* (Ghighi Herdelea); *Dumitru Pop* (Moarcăşu); primarii *Pop Iosif* şi *Hordoan Zaharia* (Florea Tancu); notarul *Alexe Candale* (Căldăraru), Aurel Ungureanu (Aurel Sasu din com. Ilva-Mare, student la Medicină; din pricina lui, Livia Rebreanu va rupe logodna cu preotul George Pteancu, măritîndu-se mai tîrziu cu prof. Ovidiu Hulea).

[2] Fragment citat la p. 662, al. 3.

tea cea mai importantă a creației însă se petrece în subconștientul lui, și deci îi rămîne și lui însuși inexplicabilă.

G. Bogdan-Duică, regretatul profesor de literatură de la Universitatea clujană, a invitat odinioară, după cum am aflat, pe studenții săi de pe Valea Someșului să încerce a reconstitui geneza tuturor personagiilor și localităților romanului *Ion*. Cîteva sute de studenți harnici au cercetat toate satele și poate pe toți locuitorii. Rezultatul n-a putut fi decît cel firesc: pentru fiecare personagiu din roman s-au descoperit o sumedenie de părinți prea puțin asemănători între ei.

Ion a apărut în două volume numai din necesități editoriale. Am dat fiecărui volum cîte un subtitlu *Glasul pămîntului, Glasul iubirii* — din aceleași motive. Totuși, au fost critici care au găsit cu cale să comenteze savant fiecare volum în parte, să găsească superior pe unul celuilalt sau să explice prin subtitlurile volumelor anume lucruri din roman.

Puterea creatoare este totdeauna un dar special, un dar divin. Manifestarea acestui dar însă reclamă și voința mare a celui înzestrat. Cînd în sufletul tău s-a dospit suficient aluatul viitoarei opere de artă, luni sau ani de zile, parte conștient, mare parte cu totul inconștient și în afară de puterea voinței tale, cînd fermentația aceasta tainică s-a terminat, atunci trebuie să intervie voința ta hotărîtă, stăruitoare, încăpățînată, adică munca creației, cu bucuriile și ostenelile ei, programatică, asiduă. Fără de muncă, opera ar rămîne în stare embrionară în sufletul creatorului.

Firește, vorbesc mereu *pro domo*. Nu mi-aș permite să generalizez, deși sunt convins că o operă de artă de dimensiunile unui roman nu se poate realiza fără muncă încordată, fără nenumărate ceasuri la masa de scris cu hîrtia albă dinainte.

Greutatea cea mai mare pentru scriitor este stabilirea și executarea unui plan de lucru bine precizat. Trebuie

să-ți faci singur o educație anume a voinței, să te silești a-ți executa propriile-ți proiecte de muncă. Cînd e vorba de muncă pentru sufletul tău, ești veșnic ispitit să o amîi pentru a doua zi. Ți se pare normal să te duci la o slujbă străină la oră fixă, să te așezi la birou și să muncești, dar nu te poți lesne obișnui să te așezi la masa ta de scris, acasă, la anume oră și să lucrezi atîtea ceasuri.

Pentru mine, în cariera mea de scriitor, lupta cea mai dîrză a fost, multă vreme, neputința de-a mă conforma unei munci sistematice. Mă înșelam pe mine însumi, codindu-mă a mă așeza la birou. Îmi propuneam că din ziua cutare am să lucrez negreșit cel puțin atîtea ceasuri. Și-mi călcam legămîntul față de mine însumi. Ani de zile am căutat să mă îndemn singur cu ecritouri, făcute tot de mine, puse pe masa de scris, ostentativ: «Scrie la roman!»

Numai cu multă stăruință am ajuns să-mi devie biroul meu, cu hîrtia albă, o necesitate de viață. Obiceiul mi l-am făcut tocmai lucrînd la *Ion*. Obiceiul a devenit pe urmă o pasiune. O zi în care n-aș sta la masa de scris cîteva ore mi s-ar părea acuma o zi pierdută.

Firește, a sta la birou nu înseamnă negreșit a scrie. Scrisul cere o concentrare, o încordare a atenției, pe care n-o poți obține totdeauna. Inspirația însă nu vine decît chemată. Inspirația e în bună parte concentrarea atenției asupra unui anume lucru. De obicei, stînd la birou, dacă ai destulă liniște sufletească, izbutești să-ți aduni gîndurile în jurul unui anume moment, să te transpui în atmosfera dorită. Pe urmă, scrisul vine aproape de la sine. Din străfundul sufletului se ridică în conștiința ta imagini, gesturi, locuri, cuvinte neașteptate. Atunci scrisul e o plăcere.

Spuneam cum am ajuns, frămîntînd planul romanului, să-l sintetizez într-o imagine grafică. În cursul elaborării, am căutat să realizez concret imaginea aceasta. De-aci a rezultat împărțirea fiecărui capitol în mici di-

viziuni care cuprind cîte o scenă, cîte un moment, în sfîrşit, un fir liber din ţesătura generală. Toate acestea apoi au trebuit înnodate în anume fel, ca să se poată întoarce în cuprinsul acţiunilor principale, care şi ele, la sfîrşit, trebuiau să se unească, să se rotunjească, să ofere înfăţişarea unei lumi unde începutul se confundă cu sfîrşitul. De aceea romanul, un corp sferoid, se termină precum a început. Cititorul care s-a dus în satul Pripas pe şoseaua laterală, trecînd peste Someş şi prin Jidoviţa, se întoarce la sfîrşit pe acelaşi drum înapoi, pînă ce iese din lumea ficţiunii şi reintră în lumea lui reală. Lumea romanului rămîne astfel în sufletul cititorului ca o amintire vie, care apoi se amestecă cu propriile-i amintiri din viaţa-i proprie"...

Urmărind firul „mărturisirilor" în desfăşurarea obiectivă a creaţiei şi existenţei scriitorului, istoria cărţii îşi clarifică şi-şi îmbogăţeşte paginile. Dacă majoritatea datelor relatate de Rebreanu sînt confirmate de studiul caietelor de creaţie şi al variantelor manuscrise, nu mai puţin adevărat este şi faptul că unele detalii biografice impun corectări. Ne referim mai întîi de toate, la ambianţa, amintită de prozator, din preajma debutului literar, eveniment ce se petrece concomitent şi cu cristalizarea primilor germeni ai viitorului roman.

De-a lungul a şase decenii, demisia din armată a sublocotenentului Rebreanu „pentru a se dedica scrisului" s-a plămădit în legendă, faptul fiind preluat ca atare de istoria literară. Nedumeriri puteau exista şi, uneori, au existat chiar semne de întrebare. Cum era posibil ca un ofiţer, notat „excelent în toate rapoartele cazone", să demisioneze din armată, părăsind cariera militară pentru a reveni în sînul unei familii numeroase, în care învăţătorul Vasile Rebreanu abia putea face faţă nevoilor mărunte ale vieţii? Refuzul teatrelor budapestane de a-i juca piesele, oferite pentru reprezentare, nu era

de bun augur. Celelalte scrieri, apropiate ca factură, rămase în sertar, nu avuseseră o soartă mai bună. Pe de altă parte, primele nuvele publicate în *Luceafărul* (catalogate ca mediocre de însuşi scriitorul lor) nu reprezentau un gir care să-i îndreptăţească hotărîrea nestrămutată de a se avînta în lumea literară a vechiului regat. Neclarificate rămîneau, de asemenea, motivele arestării şi extrădării lui Rebreanu (1910).

Este neîndoielnic că atmosfera cazonă a armatei austro-ungare, prin toate fibrele lăuntrice, era improprie tînărului veleitar. Rizibilă prin caracterul ei, cu preocupări de tipul celor amintite în nuvela *A föhadnagy úr* [Domnul locotenent] — unde ofiţerii se întreabă „dacă la cartuşieră trebuie închisă mai întîi clapa dreaptă şi apoi cea stîngă, sau mai întîi cea stîngă, şi apoi cea dreaptă" — armata nu putea provoca tînărului sublocotenent decît sarcasm. Pe alte meleaguri, o situaţie similară avea să sensibilizeze spiritul caustic al unui Gheorghe Brăescu, ai cărui ofiţeri din *Jocul de război* se întrebau, la rîndul lor, cum este mai corect să se pronunţe: *cartuşeră* sau *cartuşieră*, pentru a descoperi, pînă la urmă, că se poate spune şi *cartuşelă*.

Toată atmosfera vieţii cazone din ciclul *Szamárlétra* [*Scara măgarilor*] dezvăluie mediul închis, opac, în care se derulează existenţa sublocotenentului de honvezi. Tendinţele de evadare sînt pe deplin justificate, cu atît mai mult dacă se au în vedere şi aspiraţiile literare ale tînărului ofiţer.

Peste toate acestea jocul hazardului avea să-i faciliteze drumul spre literatură. Demisia din armată are loc şi sub impulsul unor factori străini vocaţiei sale literare.

Păţaniile tînărului de 22 de ani ne sînt dezvăluite într-un memoriu adresat Consiliului de Miniştri, document aflat astăzi la B.A.R., Arh. L. Rebreanu, I (1), ms. 32. Memoriul este ulterior arestării sale din 15 februarie 1910 (de către cabinetul V al Tribunalului Ilfov) la cererea oficialităţilor austro-ungare (mandatul de arestare Dosar 628/33/1910.)

După relatările lui Rebreanu, motivul şi pretextul arestării „datează încă din anul 1907, de pe vremea cînd

făceam serviciu activ ca sublocotenent în Reg. 2 de infanterie, care staționa pe atunci în Pesta". Șicanele comandantului de regiment — colonelul Schnörch (nemulțumit de colaborarea ofițerului la cîteva reviste literare românești) — aveau să amărască mult viața sublocotenentului, amenințat cu „permutarea" în Galiția. (O primă cerere de demisie ar fi fost respinsă de comandant, pe motiv că ofițerul nu trebuia să se prăpădească în „neghina agitatorilor".)

Avatarurile tragicomice, subliniate în rîndurile ce urmează, întregesc informația cu privire la „cariera militară" a tînărului Rebreanu. Citām din memoriu:

„...Astfel, pentru timpul manevrelor de toamnă mă însărcinează (colonelul Schnörch—*n.n.)* să intru în comisiunea de popotă din care mai făceau parte un locot.-colonel și un căpitan, eu avînd de-a compune pentru fiecare săptămînă menu-urile și de-a controla, dimpreună cu locot.-colonelul-președinte, socotelile popotei ce le conducea căpitanul-casier. Pe la sfîrșitul manevrelor, căpitanul, un cartofor pătimaș, primind o sumă de o mie și ceva de coroane, de frică să nu joace la cărți banii, mă roagă să-i păstrez eu pînă ce ne vom reîntoarce la Budapesta, unde avea să achite dintr-înșii furnizorii popotei. Eu luai banii și îi pusei în cufărul meu, pe care îl purta ordonanța mea. Cînd însă ajungem în Pesta și caut banii, banii nicăiri. Comunic pierderea imediat colonelului, care însă caută să-mi găsească belea, și cu toate protestările mele, pornește în contra mea cercetare onorifică. Comisia de onoare mă găsește nevinovat, deoarece în decursul dezbaterilor s-a dovedit că banii mi-au fost furați de chiar ordonanța mea, care îndată după sosirea în garnizoană se eliberase. Plictisit și scîrbit de necontenitele șicane ale colonelului, acuma îmi înaintez din nou demisia, care, după multe stăruințí, a și fost primită."

Stîrnesc un interes deosebit faptele menționate mai departe în memoriu, menite să întregească substanțial biografia omului și creației sale. Ele ne fac să ne întrebăm din nou care să fie data *reală* a debutului literar,

fixat actualmente de istoria literară la *Luceafărul* din Sibiu (1 noiembrie 1908, respectiv *după* întoarcerea lui Rebreanu în Transilvania). Citām:

„Ieșit din armată, intrai în publicistică ca redactor la ziarul *Lupta* [1] din Budapesta. În 1908, pentru un articol în care procurorul general găsește *agitație împotriva statului*, sînt dat în judecată; Curtea cu jurați însă mă achită. Achitarea aceasta însă probabil a nemulțumit mult pe fostul meu comandant de regiment, care îmi urmărea cu atenție activitatea în publicistică. El deci se grăbește și, împotriva tuturor ofițerilor regimentului, mă dă din nou în judecată, acum la tribunalul din Gyula, pentru pretinsul abuz de încredere despre care pomenii mai sus și asupra căruia comisiunea de onoare a regimentului se pronunțase deja, găsindu-mă absolut curat. Fapta aceasta a ultrașovinistului colonel, pătrunzînd și în presă, toate ziarele, ungurești chiar, înfierează manevrele colonelului și reprobă acest fel de goană nebună împotriva mea. Așa, tribunalul din Gyula, și el, fără chiar să mai judece afacerea în fond, aduce o decizi-

[1] Publicație românească tipărită între 1906—1910. În paginile ei nu se găsesc articole *semnate* de Liviu Rebreanu. În rubricile de literatură sînt publicate lucrări ale scriitorilor români, deopotrivă din Transilvania, ca și din vechiul regat (Sadoveanu, Anghel, Agârbiceanu, Cazaban, Goga, Isac ș.a.). Majoritatea articolelor (multe cu caracter social și de emancipare națională) sînt nesemnate. Nu este exclus ca Rebreanu să fi publicat în paginile acestui cotidian (mai degrabă înaintea demisiei din armată). În timp ce unele afirmații din memoriul citat — făcute nemijlocit sub influența unei conjuncturi nefericite — peste ani nu vor mai fi reluate de scriitor, amintirea primelor slove tipărite în presa budapestană revine și peste decenii: „Primele mele articole apărute în ziarele din Budapesta — va afirma scriitorul în interviul acordat *Dimineții* la 26 septembrie 1932 — erau elogios apreciate. Numai că, într-o bună zi, m-am trezit cu colonelul meu, care m-a sfătuit prietenește să renunț la scris, pentru că nu se cade ca un ofițer — notat excelent în toate rapoartele cazone — să se ocupe cu fleacuri." (V. *Lămuriri asupra ediției*, vol. I al ediției de față, p. XCI — XCII, sau prefața la vol. *Golanii*, *Calvarul*, *Ciuleandra*, Biblioteca pentru toți, 1965, p. VII-VIII.)

une, prin care, declinîndu-şi competenţa, ordonă închiderea dosarului şi sistarea acţiunei intentată contra mea. Curtea de apel din Oradea-Mare, în urma apelului procurorului, confirmă şi ea hotărîrea tribunalului şi o declară definitivă şi ridicată la putere de drept. Acestea toate în august 1908."

Şirul necazurilor pare a nu se fi întrerupt. Scriitorul afirmă că pentru trei articole publicate în *Revista Bistriţei*, „pe care o condusesem singur înainte de a veni aci", ar fi fost dat judecăţii în februarie 1910, lăsînd a se înţelege (de altminteri prin tonalitatea întregului memoriu) că altele sînt motivele intime ale extrădării cerută de oficialităţile austro-ungare.

Revista Bistriţei a fiinţat, într-adevăr, între 1906—1910, fără însă ca în paginile ei să fi apărut articole *semnate* de Liviu Rebreanu, nicidecum să fi fost condusă de acesta. Nu-i mai puţin adevărat că în romanul *Ion*, poetul Titu Herdelea — alias Liviu Rebreanu — pleacă la Sibiu la lucrările „Astrei" în calitate de reprezentant, improvizat, al *Tribunei Bistriţei*, ca unul ce fusese tipărit în paginile revistei. [1] Unde începe şi sfîrşeşte realitatea şi ficţiunea este greu de răspuns. În acest caz, credem mai curînd că nu eroul urmează paşii autorului, ci scriitorul preia din faptele personajului său.

Nu este locul să comentăm şi alte afirmaţii discutabile ale fostului ofiţer rechemat „la oaste" împotriva voinţei sale. [2] Rostul lor era să împiedice, pe orice cale, extrădarea, intenţie ce nu se realizează. [3] În zilele de început ale lui august 1910, după şase luni de detenţie, petrecute în închisoarea Văcăreşti şi în temniţa din Gyula,

---

[1] Pentru lămuriri suplimentare, a se vedea tabloul 4 din cap. XII, *George*, p. 513—514 ale ediţiei de faţă.

[2] Atribuirea titlului de licenţiat în litere la facultatea din Viena; relaţii epistolare — în anul 1907 — cu revistele *Luceafărul* (Sibiu) şi *Sămănătorul* (Bucureşti) etc.

[3] Memoriul, nedatat, pare să fi fost scris în vara anului 1910; scriitorul menţionează la sfîrşit că „deşi dosarul meu a fost înaintat încă la 28 aprilie cor. (arestarea avusese loc la 15 februarie — *n.n.*), pînă astăzi nu s-a adus nici o hotărîre".

îl regăsim în Bucureşti. Acum îşi fixează primul cadru al romanului de mai tîrziu. Într-un caiet de creaţie, datat 11 august 1910, Rebreanu schiţează, foarte sumar, liniile romanului *Zestrea*, oprindu-se mai cu seamă asupra listei personajelor ce urmau să fie angrenate în conflict (v. *Addenda* p. 589—590.)

În timp, ele au fost precedate — aşa cum am văzut — de nuvela *Ruşinea* [1], pe care o reproducem în *Addenda* volumului de faţă (p. 577), lucrare neterminată, plăsmuită în anul 1908, imediat după întoarcerea din armată. Întîmplările narate şi onomastica personajelor nu găsesc prea multe echivalenţe în caietul de creaţie amintit. Caracterologic, personajul central (Macedon Glanetaşu) se înrudeşte, mai degrabă cu bătrînul Codrea, la rîndul lui un „neînţeles", din schiţa cu acelaşi nume (publicată, în paginile *Luceafărului* şi scrisă în aceeaşi perioadă). Peste ani, portretul lui Macedon Cercetaşu [2], prezent încă din primul episod al romanului, va sintetiza profilul ambelor personaje.

Prin detalii toponimice şi atmosfera degajată de mişcarea oamenilor ce bat aceleaşi drumuri între Prislop şi Tradam, nuvela este, într-adevăr, preludiul cărţii ce avea să iasă de sub teascurile tipografiei abia în 1920. Toate drumurile duc spre Tradam, căci el „a ajuns un fel de centru de întîlnire al tuturor satelor dimprejur. Dumineca şi-n sărbători, mai ales, tot norodul se adună acolo ca la comedie. Năsăudenii vin pentru că acolo e mai ieftin rachiul, luşcanii ca să facă acolo hora, căci în satul lor nu se găseşte bătătură, fiind azvîrlit pe cinci coaste de deal, răbrişorenii vin ca să se certe cu năsăudenii, cu cari au pricini de hotar, iar prislopenii vin, pur şi simplu, pentru că ei şi în Tradam sînt ca acasă, căci Tradamul n-are hotar, ci e pe pămîntul lor."

---

[1] Originalul se află la familia Rebreanu (ms. 2.540, f. 35). Pentru prima oară a fost publicat de N. Liu în articolul *Rebreanu necunoscut*, *Viaţa românească*, X (1957), nr. 2 (februarie), p. 106—115.

[2] V. cap. I, *Începutul*, p. 17—18 ş.a.

Din aceeaşi perioadă de creaţie (1908–1910) datează şi nuvela *Boanghina*[1], publicată de noi, de asemenea, în *Addenda* volumului de faţă (p. 580). Ca şi în cazul *Ruşinii* Rebreanu notează pe manuscris: „*La Zestrea*". Dacă într-adevăr scrierea urma să fie încorporată în roman, paginile ei sînt simptomatice pentru strădania tînărului prozator, care, ţintind piscurile înalte ale creaţiei romaneşti, îşi finalizează intenţiile în nuvelă. Ritmul şi culoarea acestor pagini sînt comune celor întîlnite în *Nevasta*, oferind clişeul negativ al acestei capodopere nuvelistice. Unele replici, deşi cu intenţii diferite, se suprapun perfect.

Boanghina:	*Nevasta*
— I-a fost tare dragă, sărăcuţul de el! — Prindeţi-l, că vrea să sară în groapă... — Şi după post să închinăm şi la nuntă.	— I-a fost tare drag, sărăcuţa... tare drag... — N-o lăsaţi, că vrea să se arunce în groapă!... — Şi la anul să bem la nuntă... Căci, de, morţii trăiesc cu Dumnezeu, iar cei vii cu oamenii. Pe morţi trebuie să-i mai lăsăm şi în seama Domnului, că noi avem destule necazuri cu cei vii...

În faţa unor asemenea situaţii, este legitimă întrebarea dacă într-adevăr nuvelistul a precedat romancierul, sau, dimpotrivă, dacă nu cumva Rebreanu era sortit de la bun început să fie romancier. Numeroasele documente rămase în sertarele scriitorului ni-l dezvăluie preocupat de realizarea „întregului" încă din perioada primelor slove tipărite. Din acest unghi privite, înseşi lacunele creaţiei sale nuvelistice — fărîmiţare inegală a unui ansamblu armonios — atestă vocaţia lui de romancier.

Este puţin plauzibil ca la scrierea *Nevestei* autorul să fi avut la îndemînă amintitele pagini ce urmau să fie încorporate în *Zestrea*. (De regulă, prozatorul îşi *transcria* nuvelele de la o versiune la alta fără să le modifice substanţial; pe de altă parte, aşa cum am arătat, deşi

[1] Originalul se află la B.A.R. ms. 4.056, f. 140–143.

lumea eroilor este aceeaşi, sentimentele şi intenţiile lor sînt total diferite.) Şi totuşi, replicile se suprapun aproape perfect.

Deşi cu traiectorii diferite, personajele par să-şi însoţească mereu autorul, care le aude vorbind, consemnîndu-le fidel nuanţele cuvintelor rostite. Este un proces lent de fermentaţie, care explică în bună măsură gestaţia îndelungată a romanului. În această atmosferă sînt scrise în Prislop şi alte nuvele, ca *Răfuiala* (28 ianuarie 1909) şi *Talerii* (24 aprilie 1909), iar mai tîrziu, după venirea lui Rebreanu în Bucureşti, *Proştii*, *Dintele*, *Vrăjmaşii*[1], *Idilă de la ţară* (tipărite între 1910–1913) — toate cu un univers problematic direct înrudit cu lumea eroilor din romanul *Ion*. Punctele lor de contact ne îndemnau să afirmăm, într-un studiu mai vechi, că numeroase scrieri nuvelistice par desprinse dintr-un tot compoziţional, căzute, ca „din greşeală", de pe masa de lucru a romancierului.

Gîndul „romanului" pare să nu fi fost abandonat din clipa în care autorul avea să schiţeze primul contur al cărţii (1910). Condiţiile de creaţie sînt vitrege:

„Venind la Bucureşti, am dat piept cu viaţa, şi tot felul de greutăţi au început. M-am însurat devreme şi, neavînd un venit sigur, eram foarte strîmtorat. Făceam ce puteam, şi în puţinul timp liber ce-l aveam am început a scri... în ascuns la *Ion*. Zic *în ascuns* pentru că nimeni nu ştia.

Cum să mărturiseşti o asemenea blestămăţie? Te făceai de rîs!

Tu, biet nemernic, care de-abia ai cu ce-ţi ţine zilele, să scrii un roman, cu pretenţii, parcă n-ai fi avut ce face alta![2]..."

Dacă lipsesc mărturii care să ateste existenţa unei alte versiuni a romanului, în afara celor redactate între

[1] Numele eroului, popa Grozea, apare în caietul de creaţie al romanului *Ion*, ms. 2.540, f. 30, contextul amintind ceva şi despre „ţăndăricea" adusă de la Roma, din crucea Mîntuitorului. („Popa Grozea, bătrîn, crucea lui Hristos, respect, preoteasa bătrînă, puţin crai.")

[2] *Adevărul literar şi artistic*, XIV (1935), seria a II-a, nr. 783 (8 decembrie), p. 3.

1916–1918, descoperim în schimb în arhiva scriitorului zeci de pagini cu însemnări onomastice, schițe și rezumate de capitole, alături de numeroase punctări ale conflictului și acțiunii propriu-zise care, împreună, întregesc, aproape în cele mai mici detalii, structura viitoarei opere. Cu excepția cîtorva pagini de început, datate 1910 și corectate cu adaosuri, în 1912, cele mai multe sînt ulterioare anului 1914. Propunem această datare pe baza cercetării numeroaselor liste de personaje, aflate în „caietul de creație". Numele învățătorului Zaharia Herdelea, întîlnit în multe proiecte, a fost selectat dintr-un document oficial al primului război mondial: lista nr. 9 din 31 august 1914, cu soldații ardeleni răniți (documentul se află în arhiva Liviu Rebreanu, mapa 29 <1>, fiind subliniat cu creion roșu). Coroborînd această dată cu altele din mărturisirile autorului, sîntem tentați să atribuim cele mai multe pagini ale caietului de creație anului 1916, cînd Rebreanu își pregătește îndeaproape redactarea primei versiuni.

Exceptînd tatonările din Prislop (*Rușinea*, *Boanghina* ș.a.), cartea a fost plămădită în decursul a zece ani. Așa cum am arătat, la 11 august 1910, Rebreanu își fixează prima schemă de roman, iar în duminica zilei de 3 octombrie 1920 sfîrșește să transcrie ultima pagină a celei de a doua versiuni. În timp, pregătirea și organizarea romanului durează cel mai mult, dacă le raportăm la redactarea propriu-zisă a cărții.

Deși anevoios conceput, cu lungi și migăloase sublinieri de detaliu, romanul este scris „pe nerăsuflate". Prima variantă, fidelă în liniile ei dominante formei definitive, este scrisă în mai puțin de un an (începută în duminica zilei de 27 august 1916, avea să fie terminată în noaptea zilei de luni 14 august 1917, orele 3 ½. Transcrierea pentru tipar va fi apoi realizată din luna noiembrie a aceluiași an pînă în ziua de 3 octombrie 1920). De fapt, timpul folosit atît la prima redactare, cît și la transcriere este și mai scurt. Majoritatea capitolelor sînt elaborate în intervale scurte, variind între 4 pînă la 17 zile. Scrierea este cursivă, fără prea multe poticniri, gîndurile urmînd firul unei „cronici" bine știute.

O însemnare de detaliu din sumarul plan al *Zestrei* (v. p. 590–591) ne face să întrezărim viitoarea intrigă triunghiulară Ion-Ana-George. Mai tîrziu, scriitorul simte nevoia clarificărilor de detaliu și încearcă o primă conturare de capitole. (V. *Addenda* p. 591–592.) Dacă însemnările referitoare la primul capitol vor alcătui și mai tîrziu schema de bază a formei definitive, celelalte capitole rămîn embrionare. Peste ani li se vor alătura alte notații, gînduri răzlețe, în afara unei construcții definitorii. (V. *Addenda* p. 593–595.) În această etapă planurile sînt într-o mai mare măsură tributare realității imediate. Selectîndu-și personajele din lumea apropiată, Rebreanu este tentat, la început, să prezinte cît mai exact situația de fapt. Prototipurile din viața reală sînt mai „la ele acasă" în proiecte decît în paginile cărții, care, de la un punct, le va trăda adevărata existență. Sub impulsul realității, Zaharia Herdelea (alias Vasile Rebreanu) are, într-un proiect mai vechi, 7 copii, mult mai aproape de adevăr (11, în carte 3). Ion al Glanetașului (în primele proiecte cu alte nume) are la început un frate, iar Ana (numită la început Ileana) este doar unul din cei patru copii ai lui Alexandru Vărzariu (mai tîrziu Vasile Baciu). „Schemele", deși nici ele întru totul fidele realității, sînt mai familiare prototipurilor Ion Boldijar și Rodovica – ambii amintiți în mărturisirile scriitorului. Filiațiile inițiale vor fi părăsite. Trierea severă a personajelor permite clarificarea liniilor prin care va evolua conflictul. Selecția are consecințe directe asupra fabulației, precum și asupra psihologiei eroilor. Alta va fi mentalitatea unui Vasile Baciu, cînd își va vedea *singurul copil* ruinat de lăcomia de pămînt a ginerelui, după cum altul va fi felul de a gîndi al Herdelenilor, împovărați acum, aproape exclusiv, de grijile ce le pricinuiesc cele două fete, aflate în pragul măritișului. Ficțiunea depășește mult realitatea. În procesul creației scriitorul renunță la datele realului, cînd ele prisosesc sau încurcă raporturile esențiale dintre principalii eroi angajați în conflict. Fratele lui Boldijar (Marin, numit mai tîrziu Iacob al Glanetașului) sucombă la transcrierea romanului, existența lui dovedindu-se parazitară, fără ecou

în lumea cărţii. În afară de Titu, ceilalţi fraţi ai fetelor Herdelea vor dispărea încă la fixarea schemelor de capitole. Însăşi existenţa surorilor va cunoaşte traiectorii mult diferite de împrejurările exacte ale vieţii. Studiul caietului de creaţie ne dezvăluie un amplu proces de transfigurare artistică, ce atestă, o dată mai mult, măiestria constructorului în dialogul purtat cu prototipurile sale. Materia anostă este sublimată de ficţiune şi obligată să servească ţelurilor estetice. Confruntarea faptelor exacte şi a celor imaginate sfidează tentaţia de a rezuma virtuţile creatorului la observarea atentă a realităţii.

Nu este mai puţin adevărat că romanul, ca şi proiectele lui, este populat cu multe nume din lumea prislopeană şi din împrejurimile Năsăudului. Corespondenţele exacte sînt mai numeroase decît cele „mărturisite" de romancier. Ca şi în cazul altor scriitori, la Rebreanu onomastica are o importanţă covîrşitoare. Alegerea numelor este obsesie. Confruntînd proiectele de capitole cu fixarea în timp a numelor definitive, constatăm că personajele nu se mişcă în voia lor pînă cînd nu-şi stabilesc exact identitatea.

(Ion, ca titlu de roman, este un caz singular. Nici nuvelistica nu oferă multe exemple similare. Din patru titluri — *Codrea, Filibaş, Iţic Ştrul, dezertor* şi *Bibi* — primele două vor fi, la retipăriri, înlocuite.)

În ansamblul creaţiei, numele pare să exprime o întreagă existenţă. Semnificativă este în această privinţă metamorfoza numelor din caietul de creaţie.

Primul cuvînt cu care începe „actul de naştere" al romanului (planul din 1910 al *Zestrei)* este „Ion". Contextul ar fi derutat legitim privirea celui tentat să întrevadă, la data respectivă, viitorul cărţii:

„Ion Bălan, flăcău de 23 ani, a făcut oastea, dar e chipeş şi voinic ca un balaur; e bogat; cap mare, cu păr cîrlionţat, de ţigan, sprincene groase ca lipitorile, ochi mici, vioi, cărbune stins, gură mare, cu buzele groase, umflate şi umede."

Numele aparţine însă viitorului „George Bulbuc", şi suportă corectări pe parcurs. La început este înlocuit cu „Gheorghe Bălan", apoi cu „Gheorghe Bulbuc". La un moment dat, scriitorul pare să se fi stabilit la acest ultim nume, după care, brusc, îl înlocuieşte cu „George Bulbuc". Nume hibrid, semirural, semiurban, ţine parcă să se distanţeze de gloata unor Ştefan Hotnog, Trifon Tătaru, Macedon Cercetaşu, Simion Butunoi, Cosma Ciocănaş, Simion Lungu, Teoader Burlacu (citaţi dintr-o singură filă a caietului de creaţie). Exprimînd un proces de parvenire, „George" — aşa cum este conceput de scriitor — nu putea fi „Gheorghe". Numele rivalului cunoaşte, de asemenea, prefaceri. La început „Dumitru Zănoagă", apoi „Ion Zănoagă", mai tîrziu Ion Pintea[1] şi, în sfîrşit, Ion Pop al Glanetaşului, nume cu rezonanţa pămîntului rîvnit.

În acelaşi spirit este botezat şi socrul; mai întîi Alexandru Vărzariu, apoi Paul Baciu şi, la urmă, Vasile Baciu. Numele, rostit simplu, pare să-l scutească de istorie, marcînd punctul de plecare a ţăranului avut.

Prin onomastica personajelor Rebreanu urmăreşte astfel şi stratificarea lor socială, sintetizîndu-le, într-un fel, profilul. (Ce mult se deosebesc de numele altor categorii de personaje, întîlnite în creaţiile de mai tîrziu: „Iuga", „Faranga" ş.a., cu sonorităţi fanariote.)

Numeroasele notaţii ce preced scrierea propriu-zisă a romanului ne dezvăluie din nou faptul că ani în şir personajele şi-au însoţit autorul. „Ascultîndu-le", acesta le consemnează deseori vorbele rostite, reproducîndu-le,

---

[1] Ulterior va deveni numele întinsei familii Pintea (un membru devine ginerele Herdelenilor), cu ajutorul căreia Rebreanu va încerca să înrudească personajele romanelor anunţate în „mărturisiri" (v., în *Addenda*, componenţa familiei, p. 647). Folosirea cîtorva nume, considerate improprii pentru unele personaje, dar semnificative pentru altele, mai întîlnim în istoria romanului: „Bălan", vechiul nume al lui Bulbuc, va fi transferat unui personaj secundar: funcţionarul de poştă din Armadia. De asemenea, „Atena", iniţial prenumele uneia din domnişoarele Herdelea, va desemna pe soţia lui Alexandru Pintea.

cu fidelitate, abia peste mulţi ani, în paginile cărţii. O frîntură din discuţia lui Alexandru Vărzariu (Vasile Baciu) cu Ileana (Ana), precum şi alte vorbe aşternute fugar pe o ciornă a *Zestrei* (1910) îţi sugerează că momentele esenţiale şi dialogurile capitolului *Noaptea* de mai tîrziu sălăşluiau în mintea autorului cel puţin cu 6 ani înainte de a fi fost scrise. Citām:

...„Tatăl o aude şi o întreabă: «Mă, ce faceţi voi acolo?» Fata rîde silit şi spune că vorbesc. Tatăl crede că e Gheorghe Bălan, se întoarce pe cealaltă parte şi doarme. Dimineaţa, cînd pleacă Ion, fata-i zice: «Tare mi-e frică să nu fi rămas însărcinată»"... (Ms. 2.540, f. 18 verso.)

De-a lungul anilor — printre notaţii — sînt consemnate şi alte frînturi de discuţii.

...„Vorbesc politică. Popa e iredentist, vrea autonomie etc. Solgăbirăul: «Măi părinte, şi aici agiţi»"... (Ms. 2.540, f. 32.)

„...«Noroc George, ginere... Tu ai să fii ginerele meu. Pe Ana ţie ţi-o dau... Unde-i Ana?» «O fi cu Ion...» (Vasile se înfurie, înjură. Popa îl dojeneşte. Vasile mai rău. Atunci, ţiganii îşi strunesc instrumentele şi îndată apare Ana, apoi Ion. Vasile se repede la ea. «Să nu te prind, fato, că te omor. Gheorghe-i al tău...» Apoi se năpusteşte la Ion. «Ce vrei cu fata, calicule?» Se răsteşte la el. «Nu da, bade... nu da.» Vasile îl loveşte." (Ms. 2.540, f. 13.)

Din cele peste 180 de nume perindate în caietul de creaţie vor fi selectate abia jumătate. (În paginile cărţii, 102 personaje.) [1]

La Rebreanu onomastica îndeplineşte şi funcţii toponimice. Acţiunea, deşi limitată în spaţiu, se desfăşoară pe multiple planuri paralele. Autorul simte nevoia să aibă mereu clară imaginea cadrului general peste cel particular care-l absoarbe într-un episod sau altul. În roman îşi va fixa limitele în spaţiu ale acţiunii prin „plantarea" mai întîi a eroilor secundari. Păstrînd numele reale ale multor locuitori ai vechiului Prislop, Rebreanu realizează implicit topografia locurilor unde îşi plasează acţiunea. Această situaţie nu îndreptăţeşte însă tentaţia de a atribui eroilor faptele prototipurilor. În comparaţie cu strălucirea avută în roman, existenţa personajelor reale rămîne opacă. Apropieri s-au făcut şi se vor mai face. Oricînd se pot adăuga chiar date noi. Pe Virginia Grivase (în proiecte cu acelaşi nume, în carte Virginia Gherman) o întîlnim în paginile *Luptei* [1] (Budapesta), rugînd redacţia să facă o rectificare, întrucît, într-un număr anterior, îi apare semnătura sub un protest de care nu are cunoştinţă; în acelaşi ziar întîlnim numele deputatului Ion Ciocan [2]; în *Revista Bistriţei* [3] descoperim numele avocatului V. Onişor[4] (ca şi în caietul de creaţie; în roman, „Grofşoru"). Astfel de date şi multele ce se pot adăuga nu sînt de natură să contribuie substanţial la înţelegerea procesului de elaborare a cărţii.

Studierea comparativă a onomasticii romanului (plan, variante manuscrise, carte) reliefează dorinţa scriitorului de a părăsi pe parcurs multe din numele exacte (Livia, Onişor, Candale, Miţi şi Virginia Grivase ş.a.). Intenţia, sugerată şi în „mărturisiri", nu este însă dusă pînă la capăt. „A doua realitate" a cărţii familiarizează în asemenea măsură autorul cu personajele sale, încît nu mai poate concepe, în unele cazuri, că ele s-ar mai putea numi altfel. Preferinţele onomastice sînt împinse pînă la simţul deplin al proprietăţii, şi astfel se ajunge la situaţia, inexplicabilă, că îngăduitoarei, mult prea darnicei, d-ne Lang să-i fie păstrat numele în roman.

[1] În primul proiect al romanului se întîlnesc 17 personaje, dintre care numai 12 cu nume precizat.

[1] *Lupta*, nr. 81, 1908.
[2] *Lupta*, nr. 60, 1908.
[3] *Revista Bistriţei*, 8/21 XI 1908 şi în multe alte numere.
[4] Este rudă cu M. Onişor — librar — editor din Năsăud, care, printre alte broşuri, a publicat cîteva conferinţe ale profesorului Nicolae Iorga.

Cartea „crește“ o dată cu stabilirea exactă a numelor. Pe parcursul redactării, autorul pare să se fi încurcat în personaje. (Nu este de mirare, dacă avem în vedere că numai în primele 2 paragrafe, în mai puțin de 6 pagini, „scot capul“ peste 20 de personaje.) Numai așa ne explicăm de ce după *scrierea* primelor pagini Rebreanu simte nevoia unui index onomastic, căruia îi va adăuga multe alte nume neintroduse încă în acțiune. Fila 13 din ms. 2.539 redă clar (de la 1 la 16) ordinea intrării personajelor „în scenă“ (vezi și trimiterile marginale din același manuscris, f. 14, 16). La fel sînt ordonate apoi denumirile locurilor. Toate la un loc vor fi grupate sub titlul *Numele persoanelor, localităților, caselor, dealurilor etc.*, cărora le alătură o hartă a Pripasului și un desen al casei Glanetașului, ambele schițate de scriitor (v. facsimilele de la p. 651–652).

Puțini sînt autorii care să-și fi notat, cu migală de istoric, faptele personajelor angajate în conflict. La Rebreanu construcția viitoarei cărți este gîndită și fixată pînă în cele mai mici amănunte. La început, însemnările (cele două variante ale capitolului introductiv) tind să ducă narația pînă la indicația regizorală, lăsînd impresia cititorului că se găsește chiar în fața unei proze cursive:

„Prin grădina casei, pe o cărare ce dă pe o coastă lină, trecînd peste pîrîul Popii, sari pîrleazul în grădina cîrciumarului Avrum Gevirz. De-aici se aduce încontinuu rachiu la horă; copiii sînt mesagerii; uneori merg chiar flăcăi sau femei bețive, ca Fira lui Matei Boscu, care amîndoi se îmbată mereu ca porcii și se bat ca orbii. Hora e în toi, pe înserate. Soarele privește din vîrful coastei din față, cu plăcere... Jucătorii asudați, obosiți, chiuituri vajnice.“ (Ms. 2.540, f. 12.)

Alteori, notația este împinsă pînă la vulgarizare, ca, de pildă:

„Iubirea Atenei cu studentul Sasu care scrie pe rampa podului: Pe lîngă plopii fără soț... Atena vorbește cu Livia despre iubirea ei, spune lui Titu că a sărutat-o pe

frunte, după o întrevedere în «salon». Titu o aprobă. Herdelea și cocoana nu pot vedea pe student, fiindcă mai are cinci ani și nu știe dacă atunci o va lua fără zestre“ (ms. 2.540, f. 5).

Cititorul, familiarizat cu romanul în ultima lui formă, rămîne puțin deconcertat în fața unor asemenea notații, faptele brute părînd lipsite de semnificații. Conexate, ele relevă însă „tainele“ unei uluitoare transfigurări artistice, cu calme aglomerări de detalii, solid încorporate în structura epică a romanului. Decantarea ideilor din ultima variantă a planurilor de creație (v. ms. 2.539, f. 28–33, publicate în *Addenda* ediției de față, p. 621–626) înlesnește cunoașterea acestui fenomen.

O dată schemele stabilite, redactarea urmează firul proiectului. Deosebirile dintre planurile cărții și romanul propriu-zis – puțin numeroase – constau mai ales în transferarea unor episoade dintr-un capitol într-altul și, într-o măsură mai mică, în abandonarea unor momente.[1]

Pe parcursul capitolelor însemnarea telegrafică are darul de a sintetiza o întreagă desfășurare de fapte:

...„Ion bate pe Ana, o trimite acasă; Vasile o trimite înapoi.
Întîlnirea la Herdelea. Bătaia între ginere și socru.
Spînzurătoarea lui Avrum și Ana.
Titu vine acasă din Măgura, unde e la Candale ajutor.
Ion dă în judecată pe Vasile pentru locuri.
Popa dă în judecată pe cocoana.
Judecata lui Herdelea; condamnarea; suspendarea.“
(Ms. 2.539, f. 21 v.)

Vălmășagul faptelor apare cu atît mai puternic pus în lumină cu cît timpul și spațiul sînt mai condensate. Întreaga acțiune se desfășoară de-a lungul a numai doi ani, surprinzător de puțin, în raport cu impresia de viață nelimitată în timp, lăsată de lectura romanului. „Cea-

[1] Diferențele sînt marcate prin note de subsol în cadrul *Addendei*.

sornicul" se află de la bun început pe masa de lucru a romancierului, cronometrînd timpul scurt în care trebuie să evolueze diversele situații și confruntări. Unele notații de tipul „prin august", „aprilie-mai-iunie-iulie", „august-septembrie", „septembrie și începutul octomvre" — întîlnite printre alte însemnări ale caietului de creație — mărturisesc această intenție.

„Descompunerea" timpului se traduce în proiectele cărții — și mai tîrziu în roman — prin noianul faptelor, dens concentrate în zile și ore. Cităm din ms. 2.539, f. 21:

...„4. Ion trimite pe Ana să spuie lui Vasile c-o gonește; acesta o bate și înapoi; Ion o omoară și o gonește. Ana fuge la Herdelea, care o duce la Ion.

Dumitru la Glanetașu că îl bate Firoana.

5. Citația Herdelea la Tribunal. Jalea. Titu pregătit pentru Vărarea.

6. Ion gonește iar pe Ana, care vine, cu Vasile, la Herdelea; cheamă pe Ion. În loc de învoială, bătaie. Ana rămîne însă la Ion.

7. Ion se duce la popa pentru sfat, care-i spune c-a dat în judecată pe d-na Herdelea și sfătuiește să tragă în judecată pe socru-său.

Adună material pentru biserica nouă."

Spațiul acțiunii este de asemenea foarte restrîns. Toponimele întîlnite în caietul de creație, și mai ales cele definitive din roman (Pripas, Cîrlibaba, Armadia, Jidovița, Pădurea Domnească, Cișmeaua Mortului, Rîpele Dracului, Pîrîul Doamnei, Măgura Cocorilor, Gîrla Popii, Monor, Ulița-din-Dos, Ulița-Mare ș.a.) [1] stabilesc hotarele, puțin întinse, ale locurilor unde se petrece acțiunea.

Ducînd ani de-a rîndul povara romanului, meditînd neîncetat asupra structurii sale și făcînd numeroase precizări de detaliu, Rebreanu se familiarizează în asemenea grad cu personajele și acțiunea cărții, încît nici chiar cataclismul primului război mondial nu-l poate întoarce

[1] V. lista completă a toponimelor în *Addenda* volumului de față p. 641—642.

din drum. Evenimentele reale se estompează în fața lumii fictive a viitoarei opere. [1]

La 28 iulie 1914 începe războiul, e drept, pe alte meleaguri, dar nu fără consecințe directe asupra vieții politico-sociale a României. Trei frați mai mici — Emil, Virgil și Iulius Rebreanu — pleacă pe front, în armata austro-ungară. În același an moare tatăl scriitorului; Ludovica Rebreanu, împreună cu fiicele nemăritate și cu fiii mai mici, se mută la Beclean.

Nu peste multă vreme, România intră în război de partea Antantei (15 august 1916). Este un moment crucial în istoria țării, care dă naștere la cele mai contradictorii opinii și sentimente, de la demagogia naționalistă la protestul social, de la liniștea aparentă a unor cercuri politicianiste la panica generală a unui întreg popor.

Puțin timp în urmă, fostul ofițer de honvezi (neprezentat la mobilizare în Austro-Ungaria) se oferă voluntar în armata română. Autoritățile militare îi suspectează buna-credință, luîndu-l numai formal în evidență. Bănuit a fi spion austriac, este lăsat „la vatră", fără să i se acorde nici măcar gradul de soldat.[2] Așa se explică de ce la 12 zile după intrarea României în război Rebreanu se afla la masa de lucru și începea redactarea primului capitol. Împrejurările sumbre ale războiului, deși fundal obiectiv al existenței scriitorului, dispar din cîmpul său vizual, lăsînd loc unei luminoase zile de duminică, ale cărei cîntece adună la joc întregul sat al copilăriei. Pe dinaintea ochilor se perindă locurile și oamenii lăsați

[1] Ecourile apar în nuvelistică: *Războiul — Însemnările unui sublocotenent*, *Universul literar*, XXXI (1914), nr. 34 (24 august); *Vremuri războinice*, *Universul literar*, XXXI (1914), nr. 37 (14 septembrie), părăsite de scriitor în paginile periodicelor. Reține atenția însă *Hora morții*, inclusă în volumul *Golanii* (1916), care proiectează unele elemente ale romanului pe fundalul primului război mondial.

[2] Împrejurările sînt pe larg prezentate în „romanul" autobiografic *Calvarul*, publicat în vol. III (p. 5—166) al ediției de față. V. și notele aceluiași volum, p. 381—388.

în urmă, iar în urechile trezite de voioşia cîntecului răsună prima replică a romanului:

„— Zi, ţigane! Mai zi, cioară!...“

Nici un ecou din lumea imediată a războiului nu pătrunde în paginile cărţii. Sub acest raport *Ion* reprezintă în biografia romancierului şi o încercare de evadare dintr-un context tragic, cu urmări nefaste asupra propriei sale fiinţe.

Modestul locuitor din strada Primăverii, nr. 19, pe care volumaşele de nuvele[1] nu izbutiseră să-l impună atenţiei publice, este nevoit să suporte mizeria traiului cotidian şi umilinţa unor servituţii impuse de vreme. Nesiguranţa zilei de mîine devine şi mai acută spre sfîrşitul anului 1916, cînd armatele germane ocupă Bucureştii. Încep retragerea şi refugiul în Moldova. Rămas în timpul ocupaţiei germane la Bucureşti, Rebreanu îndeplineşte la început funcţii minore pentru a-şi asigura existenţa: e controlor de bilete la Ateneu, traducător de programe, autor de reclame pentru teatru ş.a. Mai apoi colaborează cu cronici dramatice la revistele *Scena* a lui A. de Hertz, *Ziua* a lui I. Slavici şi *Lumina* a lui C. Stere. Aceste activităţi explică, în parte, întreruperile intervenite pe parcursul primei elaborări a romanului. În istoria acestei versiuni, ritmul scrierii înregistrează oscilaţii neobişnuite în cazul capitolului II, *Zvîrcolirea* (încadrat în răstimpul a 86 de zile) şi capitolului XI, *Blestemul* (realizat de-a lungul unei perioade de 142 zile). La un loc, aceste 228 de zile — calculate de la începerea şi terminarea ambelor capitole — depăşesc cu mult cele 133 de zile, răstimp în care sînt scrise *toate* celelalte 11 capitole ale romanului.

Pentru datări şi mai exacte, utile cunoaşterii genezei romanului, prezentăm mai jos un tablou alcătuit pe baza însemnărilor marginale ale lui Liviu Rebreanu pe ms. 2.540.

[1] *Frămîntări* (1912); *Golanii* (1916); *Mărturisire* (1916) — primul tipărit în Orăştie, celelalte în Bucureşti.

Cap. I: *Începutul* (27.VIII.1916-4.IX.1916)

Duminică,	27.VIII.1916, f. 41, r. 1 (v. p. 11, r. 1 din ediţia noastră)
Duminică,	4.IX. 1916, f. 82, r. 15 (v. p. 50, r. 9)

Cap. II: *Zvîrcolirea* (5.IX.1916-29.XI.1916)

Luni,	5.IX.1916, f. 84, r. 1 (v. p. 51, r. 1)
Luni,	10.X .1916, f. 95, r. 10 (v. p. 61, r. 22)
Luni,	28.XI.1916, f. 95, r. 19 (v. p. 62, r. 1)
Marţi,	29.XI.1916, f. 120, r. 18 (v. p. 89, r. 16)

Cap. III: *Iubire...* (—9.XII.1916)

Luni,	5.XII.1916, f. 138, r. 3 (v. p. 106, r. 24)
Marţi,	6.XII.1916, f. 140, r. 21 (v. p. 109, r.18)
Miercuri,	7.XII.1916, f. 145, r. 6—7 (v. p. 114, r. 7—8)
Joi,	8.XII.1916, f. 161, r. 12 (v. p. 127, r. 12)
Vineri,	9.XII.1916, f. 165, r. 17 (v. p. 131, r. 20)
Vineri,	9.XII.1916, f. 167, r. 14 (v. p. 134, r. 19)

Cap. IV: *Noaptea* (10.XII.1916—17.XII.1916)

Sîmbătă,	10.XII.1916, f. 169, r. 1 (v. p. 135, r. 1)
Duminică,	11.XII.1916, f. 177, r. 10 (v. p. 146, r. 13)
Luni,	12.XII.1916, f. 180, r. 7 (v. p. 149, r. 6)
Marţi,	13.XII.1916, f. 195, r. 17 (v. p. 167, r. 23)
Miercuri,	14.XII.1916, f. 201, r. 7 (v. p. 175, r. 11)
Joi,	15.XII.1916, f. 205, r. 13 (v. p. 180, r. 27)
Vineri	16.XII.1916, f. 210, r. 2 (v. p. 186, r. 27)
Sîmbătă	17.XII.1916, f. 213, r. 14 (v. p. 190, r. 11)
Sîmbătă	17.XII.1916, f. 219, r. 20 v. p. 195, r. 31)

Cap. V: *Ruşinea* (18.XII.1916 — 14.I.1917)

Duminică	18.XII.1916, f. 221, r. 1 (v. p. 196, r. 1).
Luni	1.I.1917 n., f. 224, r. 21 (v. p. 200, r. 1).
Marţi	2.I.1917, f. 227, r. 23 (v. p. 205, r. 21—22).
Miercuri	3.I.1917, f. 229, r. 6 (v. p. 205, r. 31).
Joi	4.I.1917, f. 234, r. 3 (v. p. 211, r. 22).
Vineri	5.I.1917, f. 237, r. 18 (v. p. 216, r. 17).
Vineri	12.I.1917 n., f. 243, r. 7 (v. p. 224, r. 19).
Sîmbătă	13.I.1917, f. 245, r. 5 (v. p. 226, r. 27).
Duminică	14.I.1917, f. 256 r. 18 (v. p. 240, r. 24).

Cap. VI: *Nunta* (2/15.I.1917 — 8/21.I.1917)

Luni	2/15.I.1917, f. 258, r. 1 (v. p. 241, r. 1).
Marţi	3/16.I.1917, f. 260, r. 22 (v. p. 244, r. 22).

Miercuri	4/17.I. 1917, f. 266, r. 16 (v. p. 253, r. 25).
Joi	5/18.I.1917, f. 271, r. 13–14 (v. p. 261, r. 29).
Vineri	6/19.I.1917, f. 281, r. 9 (v. p. 276, r. 4).
Sîmbătă	7/20.I.1917, f. 295, r. 9 (v. p. 300 r. 2).
Sîmbătă	8/21.I.1917, f. 305, r. 14 (v. p. 304, r. 19).

Cap. VII: *Vicleşugul* (8/21.I.1917 – 14/27.I.1917)

Duminică	8/21.I.1917, f. 307, r. 1 (v. p. 307, r. 1).
Luni	9/22.I.1917, f. 308, r. 1 (v. p. 308, r. 17).
Marţi	10/23.I.1917, f. 314, r. 3 (v. p. 315, r. 1).
Joi	12/25.I.1917, f. 321, r. 20. (v. p. 322, r. 9).
Vineri	13/26.I.1917, f. 327, r. 2 (v. p. 328 r, 13).
Sîmbătă	14/27.I.1917, f. 337, r. 14 (v. p. 337, r. 7).
Sîmbătă	14/27.I.1917, f. 345, r. 14 (v. p. 344, r. 21).

Cap. VIII: *Odrasla* (15/28.I.1917 – 25.I.1917)

Duminecă	15/28.I.1917, f. 347, r. 1 (v. p. 345 r. 1).
Luni	16/29.I.1917, f. 354, r. 10 (v. p. 352 r. 23).
Marţi	17/30.I.1917, f. 359, r. 10 (v. p. 357, r. 1).
Miercuri	18/31.I.1917, f. 364, r. 18 (v. p. 362, r. 23).
Joi	19.I.1917, f. 366, r. 10 (v. p. 363, r. 23).
Vineri	20.I.1917, f. 373, r. 1 (v. p. 369, r. 11)[1].
Sîmbătă	21.I.1917, f. 373, r. 19 (v. p. 369, r. 12).
Duminică	22.I.1917, f. 375, r. 17 (v. p. 371, r. 3).
Luni	23.I.1917, f. 379, r. 16, (v. p. 374, r. 14).
Marţi	24.I.1917, f. 381, r. 12 (v. p. 375, r. 27).
Miercuri	25.I.1917, f. 386, r. 5 (v. p. 380, r. 8).
Miercuri	25.I.1917, f. 392, r. 16 (v. p. 387, r. 17).

Cap. IX: *Sărutarea* (26.I.1917 – 5.II.1917)

Joi	26.I.1917, f. 394, r. 1 (v. p. 388, r. 1).
Vineri	27.I.1917, f. 394, r. 19 (v. p. 389, r. 6).
Sîmbătă	28.I.1917, f. 399, r. 9 (v. p. 393, r. 19).
Duminică	29.I.1917, f. 400, r. 8 (v. p. 394, r. 11).
Luni	30.I.1917, f. 402, r. 13 (v. p. 395, r. 33).
Marţi	31.I.1917, f. 402, r. 15 (v. p. 395).
Miercuri	1.II.1917, f. 402, r. 19
Joi	2.II.1917, f. 408, r. 3 (v. p. 401, r. 1).
Vineri	3.II.1917, f. 411, r. 3 (v. p. 402).
Sîmbătă	4.II.1917, f. 426, r. 3[2].

[1] La transcrierea romanului sînt anulate 19 rînduri.
[2] La transcrierea romanului, fragmentul este suprimat (v. var. ms. p. 720.)

Duminecă	5.II.1917, f. 435, r. 7 (v. p. 424, r. 6).
Duminecă	5.II.1917, f. 441, r. 7 (v. p. 430, r. 31).

Cap. X: *Ştreangul* (6.II.1917 – 22.II.1917)

Luni	6.II.1917, f. 443, r. 1 (v. p. 431, r. 1).
Marţi	7.II.1917, f. 447, r. 9 (v. p. 435, r. 9).
Miercuri	8.II.1917, f. 449, r. 8 (v. p. 436, r. 10).
Duminecă	12.II.1917, f. 450, r. 2 (v. p. 436, r. 27).
Marţi	14.II.1917, f. 451, r. 4 (v. p. 437, r. 5).
Miercuri	15.II.1917, f. 451 r. 5–6 (v. p. 437, r. 6–7).
Joi	16.II.1917, f. 455, r. 7 (v. p. 440, r. 18).
Vineri	17.II.1917, f. 458, r. 12 (v. p. 442, r. 27).
Sîmbătă	18.II.1917, f. 461, r. 14 (v. p. 444).
Duminecă	19.II.1917, f. 463, r. 8 (v. p. 446, r. 15).
Luni	20.II.1917, f. 463, r. 13 (scriitorul notează: „nimic")
Marţi	21.II.1917, f. 463, r. 14 (v. p. 446, r. 26–27).
Miercuri	22.II.1917, f. 468, r. 20 (v. p. 451, r. 8)..
Miercuri	22.II.1917, f. 472, r. 14 (v. p. 454, r. 32).

Cap. XI: *Blestemul* (24.II.1917 – 15.VII.1917)

Vineri	24.II.1917, f. 474, r. 1 (v. p. 455, r. 1).
Marţi	29. III.1917, f. 474, r. 15 (v. p. 455, r. 17).
Miercuri	5.IV.1917, f. 476, r. 8 (v. p. 457, r. 6).
Joi	6.IV.1917, f. 478, r. 13 (v. p. 459, r. 4).
Sîmbătă	8.IV.1917, f. 478, r. 13 (v. p. 459, r. 9).
Duminecă	9.IV.1917, f. 478, r. 17 (v. p. 459, r. 11).
Luni	29.V.1917, f. 485, r. 6 (v. p. 464, r. 14).
Marţi	30.V.1917, f. 487, r. 3 (v. p. 466, r. 7).
Miercuri	31.V. 1917, f. 491, r. 6 (v. p. 470, r. 3).
Joi	1.VI.1917, f. 494, r. 14 (v. p. 473, r. 27).
Vineri	2.VI.1917, f. 496, r. 15 (v. p. 476, r. 14).
Sîmbătă	3.VI.1917, f. 500, r. 8[1]
Miercuri	5.VII.1917, f. 500, r. 13[2],
Joi	6.VII.1917, f. 503, r. 8 (v. p. 487, r. 1).
Vineri	7.VII.1917, f. 504, r. 7[3]
Sîmbăta	8.VII.1917, f. 506, r. 1[4]
Duminecă	9.VII.1917, f. 509, r. 3 (v. p. 498, r. 15).
Luni	10.VII. ziua 1917, f. 512, r. 10[5] (v. p.490, r. 8).
Miercuri	12.VII.1917, f. 514, r. 3[6] (v. p. 491, r. 30–31).

[1] Transferat, la transcrierea cărţii, în cap. X, prg. 4.
[2] La transcrierea romanului, momentul este suprimat (v. var. ns. p. 724)
[3] În ediţie paragraful 6 şi 7 sînt inversate; corespondentul îl găsim la p. 481 r. 9.
[4] Episodul transferat în roman la prg. 6.
[5–6] La rescrierea lucrării, momentele sînt incluse în prg. 7.

Joi	13.VII.1917, f. 517, r. 5[1] (v. p. 494).
Vineri	14.VII.1917, f. 518, r. 20[2] (v. p. 496, r. 7).
Sîmbătă	15.VII.1917, f. 522, r. 5 (v. p. 498, r. 15).
Sîmbătă	15.VII.1917, f. 526, r. 16 (v. p. 502, r. 32).

Cap. XII: *George* (16.VII.1917 — 5.VIII.1917)

Duminecă	16.VII.1917, f. 528, r. 3 (v. p. 503, r. 4).
Luni	17.VII.1917, f. 532, r. 13 (v. p. 507, r. 7).
Marţi	18.VII.1917, f. 533, r. 18, (v. p. 508, r. 16).
Miercuri	19.VII.1917, f. 536, r. 12 (v. p. 510, r. 11).
Joi	20.VII.1917, f. 536, r. 16 (v. p. 510).
Miercuri	26.VII.1917, f. 540, r. 17 (v. p. 513, r. 14).
Joi	27.VII.1917, f. 542, r. 18 v. p. 515, r. 20).
Vineri	28.VII.1917, f. 543, r. 6 (v. p. 516, r. 5).
Sîmbătă	29.VII.1917, f. 547, r. 4 (v. p. 520, r. 8).
Duminecă	30.VII.1917, f. 549, r. 7 (v. p. 521, r. 18).
Luni	31.VII.1917, f. 551, r. 5 (v. p. 523, r. 16).
Marţi	1.VIII.1917, f. 553, r. 20 (v. p. 525, r. 30).
Miercuri	2.VIII.1917, f. 555, r. 15 (v. p. 527, r. 19).
Joi	3.VIII.1917, f. 559, r. 2[3]
Vineri	4.VIII.1917, f. 562, r. 1[4]
Sîmbătă	5.VIII.1917, f. 564, r. 12 (v. p. 535, r. 1).
Sîmbătă	5.VIII.1917, f. 569, r. 13 (v. p. 540, r. 19).

Cap. XIII: *Sfîrşitul* (6.VIII.1917 — 14.VIII.1917)

Duminecă	6.VIII.1917, f. 571, r. 1 (v. p. 541, r. 2).
Luni	7.VIII.1917, f. 575, r. 5 (v. p. 546, r. 23).
Marţi	8.VIII.1917, f. 580, r. 7 (v. p. 552, r. 12).
Miercuri	9.VIII.1917, f. 585, r. 12 (v. p.556, r.22).
Joi	10.VIII.1917, f. 589, r. 14 (v. p., 561 r. 26).
Vineri	11.VIII.1917, f. 591, r. 7 (v. p. 563, r. 22).
Sîmbătă	12.VIII.1917, f. 592, r. 8 (v. p. 564, r. 25).
Duminecă	13.VIII.1917, f. 592, r. 11 (v. p. 564, r. 31).
Luni	14.VIII.1917, st. v., f. 600, r. 15 (v. p. 574, r. 19).

Deşi dezvăluie un tempo creator menţinut cu tenacitate, calendarul romanului nu este lipsit de surprize. Pe parcursul elaborării, proza este deseori întreruptă brusc, la mijlocul acţiunii, pentru ca apoi să fie reluată, peste o zi (sau zile), fără să-i fie afectată cursivitatea.

[1-2] Datările nu mai corespund prg.8, momentele fiind incluse la rescrierea lucrării, în prg. 7.
[3] Suprimat la transcrierea romanului; v. var. ms., p. 725.
[4] Prin suprimarea a două alineate la rescrierea cărţii, data indicată de scriitor nu mai are corespondent în ediţia noastră.

Cele mai grăitoare exemple ni le oferă travaliul creatorului din zilele cînd, aplecat peste paginile manuscrisului, nu-i adaugă mai mult de cîteva rînduri. De pildă:

Luni, 30.I. „În vremea aceasta însă nu conteni cu poveştile. Lălăia domol, mormăia şi avea un zîmbet plin de fericire pe faţă. Seninătatea aceasta se comunică, fără să vrea, şi *Marţi, 31.I.* asupra Anei. Copilaşul se scînci uşor în leagăn; femeia îl hurducă degeaba, copilul nu se mulcomi. Atunci se aşeză pe marginea leagănului, îşi scoase sînul şi potrivi sfîrcul în gura copilaşului, deschisă, ce căuta instinctiv sînul. Şi cu faţa întoarsă spre vatră, cu spatele spre Dumitru, Ana începu să vorbească, întîi mai în glumă, apoi mai serios, mai cu inimă“ (ms. 2.540, f. 402).

sau:

Sîmbătă, 12.VIII. „Cincizeci şi doi de preoţi cu episcopul în frunte slujeau sfinţirea. Veşmintele bătute cu fir străluceau. Mirosul de tămîie împrăştia o atmosferă tainică. Lumea sorbea slujba cu o aviditate bolnavă, îmbătată de o emoţie ciudată“ (ms. 2.540, f. 592).

După care manuscrisul este închis, aşteptînd să fie reluat a doua zi. [1]

La polul opus, întîlnim momente de mare fecunditate. În istoria romanului cele mai importante date rămîn zilele de „duminică, 27 august 1916“ şi „luni, 28 noiembrie“ al aceluiaşi an, cînd sînt elaborate, aproape integral, primele două capitole ale cărţii, ceea ce se traduce cu scrierea a cca. 20 şi respectiv 40 pagini pe zi.

[1] Nu aceste situaţii sînt caracteristice, numărul lor rezumîndu-se la cîteva datări; în 1916: luni, 10 octombrie, în 1917: joi, 26 ianuarie, luni 30 ianuarie, marţi, 31 ianuarie, marţi, 14 februarie, duminică, 19 februarie, luni, 20 februarie, vineri, 24 februarie, joi, 6 aprilie, sîmbătă, 8 aprilie, miercuri 19 aprilie şi sîmbătă, 12 august.

Romanul, scris, cum se știe, mai mult noaptea, cu abuz de țigări și cafea, este terminat în prima sa variantă la *14 august 1917*. Coincidență: în aceeași lună fusese fixat, cu 7 ani în urmă, planul *Zestrei* (11 august 1910) și, ulterior acestei date, începută redactarea propriu-zisă a romanului *Ion* (27 august 1916).

Sfîrșitul primei variante corespunde unei accentuate înrăutățiri a vieții scriitorului, lipsit aproape total de cele necesare traiului. La aceasta se adaugă situația neclară pe care Rebreanu o are în raporturile sale cu autoritățile de ocupație.

În 1918 fiind denunțat de un coleg de redacție ca nesupus la mobilizare în armata austro-ungară, este arestat.[1]

Romanul avea să urmeze peripețiile autorului. Percheziția făcută la domiciliul scriitorului îl aruncă la coș, împreună cu multe alte cărți și manuscrise. Momentul este surprins în *Odiseea lui Ion*, publicată în *Vremea*, VIII (1935), nr. 416 (1 decembrie), p. 5.[2]

„În răstimpul acesta m-am trezit că mi se face o percheziție acasă. Mi-au căutat și puricat carte de carte. Au venit cu un coș mare în care aruncau tot ce le plăcea. De la cărți au trecut la manuscrise. Între altele, mi-au confiscat un jurnal de zi în care notam toate întîmplările politice și militare. Îi ziceam: *Jurnalul zvonurilor*. Notam acolo toate zvonurile ce circulau pe atunci. Regret că nemții au pus mîna pe el, fiindcă astăzi mi-ar fi servit ca un admirabil document moral al epocii.

Umblînd printre manuscrise, neamțul — care, am aflat mai apoi că, în țară la el, era bibliotecar, deci un om subțire — a dat peste manuscrisul compact al lui *Ion*. L-a înșfăcat, și hîrșt! cu el la coș. M-am uitat mișcat și zguduit la gestul neamțului, care oferea neantului truda mea de atîția ani și i-am explicat că manuscrisul

[1] Împrejurările, indirect prezentate în *Calvarul*, sînt relatate în suplimentul *Realităţii ilustrate* din 18 iunie 1940: *De vorbă cu d. Liviu Rebreanu* (v. *Note, comentarii, variante*, vol. III al ediției de față, p. 382—384).

[2] Interviu luat de Camil Baltazar și parafrazat peste ani în volumul *Contemporan cu ei*, E.P.L., 1962.

acela nu e un manuscris subversiv, ci o operă literară, fruct al multor ani de strădanie. Omul a înțeles și a predat manuscrisul nevestei mele."

Fugit de sub escortă, Rebreanu este adăpostit în casele unor prieteni, „oameni mici și oameni mari", schimbîndu-și mereu domiciliul. La început, cu ajutorul editorului Steinberg, intră în legătură cu familia sa, prin intermediul unui funcționar al editurii. Poposește pe Calea Griviței în casa cumnatului (dramaturgul Mihail Sorbul, la acea dată plecat pe front), iar apoi este găzduit, în cartierul Obor, la o prietenă a familiei (d-na Irina Savu, fata librarului Miloșescu din Tg.-Jiu). Stă puțin în casa compozitorului Kiriac, după care este ascuns, de pictorul Steriadi, în subsolul Muzeului Calinderu.[1]

Cu ajutorul socialiștilor este trecut clandestin în Moldova. Replica personajului Camil Popescu din *Calvarul*: „Cu toate că ești un burghez încăpățînat, noi, proletarii, te vom strecura dincolo" — nu este departe de adevărul împrejurării reale de viață în care avea să se afle scriitorul. Peste ani, Rebreanu nu avea să uite ajutorul dat, și nu-i de mirare că în 1925, într-unul din procesele intentate comuniștilor, îl vom regăsi ca martor al apărării. În fața instanței judecătorești va face mărturii asupra felului cum unul dintre acuzați l-a ajutat în timpul războiului să fugă de sub urmărirea autorităților ocupante. (V. articolul *Procesul comuniștilor*, publicat de ziarul *Lupta*, în ziua de 2 iunie 1925, p. 4.)

Departe de autor, *Ion* avea să odihnească multă vreme în casa de bani a pictorului Steriadi, director pe atunci al Muzeului Calinderu. De aici, ascuns într-o saltea, ia drumul Iașului, fiind transportat de Fanny Rebreanu.[2]

În Moldova este abandonată tentativa transcrierii romanului. Sărăcia, dar mai ales atmosfera de neîncre-

[1] Aceste informații ne-au fost date de d-na Fanny Rebreanu.

[2] După relatările lui Liviu Rebreanu *(Vremea*, VIII 1935], nr. 416 [1 decembrie] p. 5).

dere manifestată de intelectualii aflaţi în refugiu îi stăvilesc orice elan. Bănuit de colaboraţionism, scriitorul este copleşit de umilinţele la care îl supun confraţii săi. Printre puţinii oameni ce nu se îndoiesc de sinceritatea lui, şi care aveau să-l sprijine material, se numără I. Gh. Duca. Întrerupînd munca la *Ion* lucrează la nuvela *Catastrofa* şi începe un nou roman, *Şarpele*, schiţîndu-i capitolele. Între timp, se încheie pacea de la Buftea (11 noiembrie 1918). Întors la Bucureşti, continuă confesiunea literaturizată *Calvarul* — început la Iaşi. Editorul H. Steinberg îi încredinţează direcţia colecţiei „Scriitori celebri", unde va traduce şi prefaţa numeroase lucrări din literatura română şi universală. [1]

Munca se amplifică, diversificîndu-şi planurile. În februarie 1919 începe romanul *Pădurea spînzuraţilor*, reluînd problematica nuvelei *Catastrofa;* în martie termină *Calvarul;* publică apoi nuvele în paginile *Luminii* şi *Sburătorului*, al cărui colaborator susţinut devine începînd din mai 1918 şi unde, alături de proză, susţine o interesantă cronică teatrală. În mai, auzind vestea spînzurării lui Emil, întrerupe lucrul la *Pădurea spînzuraţilor;* pleacă apoi în timpul verii să-şi viziteze familia, aşezată între timp la Beclean. În august revine în Bucureşti. Tipăreşte volumul de nuvele *Răfuiala* şi termină

[1] Între 1918—1919 apar sub îngrijirea lui Liviu Rebreanu următoarele lucrări (în ordinea apariţiei): Negruzzi, *Alexandru Lăpuşneanu;* Tolstoi, *Revoluţionarul (De ce?);* Balzac, *Groaza;* Odobescu, *Mihnea-vodă cel Rău;* Dickens, *Vălul negru*, *Sensibilitatea;* Boccaccio, *Aventurile unei femei cinstite;* Storm, *Iubirea;* Petroniu, *Orgia romană;* Creangă, *Moş Nichifor Coţcariu;* Ibañiez, *Turbarea;* Irving, *Rip Van Winkle, omul care a dormit douăzeci de ani;* Glosh, *Mîncătorii de oameni;* Zola, *Carnet de dans;* Alecsandri, *Buchetiera din Florenţa;* Nietzsche, *Sărbătoarea măgarilor;* Gorki, *Douăzeci şi şase şi una; Nuvele japoneze.* În afara colecţiei publică Kelerman, *Povestea unui dor.* (După N. Liu, bibliografie la *Rebreanu — Opere alese*, E.P.L., 1966, vol. V, p. 689—691.)

comedia *Cadrilul* (a cărei premieră are loc la 29 decembrie pe scena Teatrului Naţional).

După acest tur de forţă se apleacă din nou asupra romanului *Ion*.

Nu se cunoaşte exact data începerii celei de-a doua versiuni manuscrise. Însemnările în creion, aşternute pe fila 55, ne determină să presupunem că primele pagini au început să fie transcrise pe la sfîrşitul lui octombrie, începutul lui noiembrie 1919. [1] După socotelile iniţiale, la această dată romanul ar fi trebuit să fie de mult definitivat pentru tipar. Ne-o dovedesc proiectele de copertă schiţate personal de Liviu Rebreanu, pe care apare notat şi anul „1919" (ms. 2.540, f. 2.)

Datările exacte, cu care prozatorul ne obişnuise în ms. 2.540, apar în noua versiune la începutul capitolului III (miercuri, 10 noiembrie 1919). Prima parte a romanului (mai exact primele şapte capitole) sînt definitivate anevoios, cu mari întreruperi (octombrie 1919 — iunie 1920). Însuşi scriitorul pare a nu fi mulţumit. Notaţia: „De-aici încolo trebuiesc transcrise negreşit cîte 5 pagini pe fiecare zi, orice ar fi" — aşternută pe f. 190, la 25 februarie 1920 — mărturiseşte tentaţia de a-şi impune un ritm în creaţie. Multă vreme intenţiile nu şi le realizează. Curios, abia vara, într-o singură lună (august) va izbuti să transcrie *cinci capitole*, ceea ce reprezintă mai mult de o treime din întregul roman. În parte, întreruperile amintite sînt explicate şi de colaborările scriitorului în paginile revistelor literare, precum şi de pregătirea unei noi ediţii a *Golanilor* (1920) etc.

[1] În ms. 2.540, f. 55 (ceea ce reprezintă a 15-a filă scrisă din primul capitol) întîlnim următoarele însemnări:

„Noemvre 15.000
105.000
220.000 Noemvre"

Iată mai jos graficul transcrierii romanului, aşa cum se desprinde din datările autografe de pe ms. 2.500;

CAPITOLUL		F	ÎNCEPUT	SFÎRŞIT
I	*Începutul*	40–82		noiembrie
II	*Zvîrcolirea*	83–120		
III	*Iubire...*	121–167	miercuri, 10 noiembrie 1919	
IV	*Noaptea*	168–219	9 ianuarie 1919	12 aprilie 1920
V	*Vai!* [*Ruşinea*]	220–256	13 aprilie 1920	
VI	*Nunta*	257–305	28 aprilie 1920	7 iunie 1920
VII	*Vasile*	306–345	9 iunie 1920 16 iunie 1920	30 iunie 1920
VIII	*Copilul*	346–392	duminică, 1 august 1920	miercuri, 4 august 1920
IX	*Sărutarea*	393–441	miercuri, 4 august 1920	duminică, 8 august 1920
X	*Ştreangul*	442–472	duminică, 8 august 1920	miercuri, 11 august 1920
XI	*Blestemul*	473–526	miercuri, 11 august 1920	luni, 16 august 1920
XII	*George*	527–569	luni, 16 august 1920	joi, 19 august 1920
XIII	*Sfîrşitul*	570–600		duminică, 3 octombrie 1920

În manuscris, cîteva însemnări marginale, cu valoare de jurnal, sincronizează realitatea imediată cu atmosfera unor momente ale romanului. Citim:

„Aici, pe cînd transcriam, a cîntat cucuveaua în dud. Marţi, 29 iunie 1920, ora 3 noaptea"

(f. 340 v.)

„La ora 1 noaptea a cîntat iar cucuvaia, pe casa de-alături, parcă."

(f. 384 v.)

„Azi-noapte, joi, 5 august 1920, spre vineri, la ora 4 noaptea, a cîntat iar cucuveaua, nu ştiu dacă în dud, sau pe casa de-alături."

(f. 402 v.)

Întoarcem paginile:

Fila 340: Ana gonită deopotrivă de Ion şi de Vasile Baciu este năpădită de gînduri negre ce-o ispitesc să-şi curme viaţa.

Fila 384: ţăranii, uimiţi, se adună în jurul lui Avrum, spînzurat (printre ei Ana);

Fila 402: discuţia Anei cu Dumitru; presentimentul morţii.

Rebreanu, superstiţios, nu se dezminţea nici de data aceasta.

Sfîrşitul romanului, aproape terminat la jumătatea lui august 1920, îşi oboseşte în asemenea măsură autorul, încît — la urmă — acesta avea să scrie satisfăcut soţiei: „Altfel nu avem pe-aici noutăţi, decît că mîine, duminică seară, isprăvesc cu *Ion*. Mai am 24 pagini de transcris în total. Ura! Bine c-am sfîrşit."

III. DE-AR FI SĂ URMĂRIM ECOUL OPEREI în lumea literară a vremii, pornind de la mărturisirile autorului ar trebui să considerăm că romanul a stat multă vreme în afara atenţiei criticilor. Nemulţumirile transpar public peste mulţi ani, cînd romancierul îşi va fi consolidat locul în literatura română. „*Ion* — spune Liviu Rebreanu în interviul din *Vremea* (1 decembrie 1935) — a apărut într-o totală indiferenţă critică. Nu s-a scris un articol, nu s-a publicat o notiţă, cartea a apărut într-o desăvîr-

şită tăcere. Singurul meu critic, acela care a făcut spontan rezonanţa cărţii, a fost lectorul din marele public. Dacă micii şi marii critici m-au ignorat, cetăţeanul de pe stradă, care întîmplător cetise cartea şi mă întîlnea apoi, recunoscîndu-mă, mă îmbrăţişa şi mă felicita cu căldură. Ani de zile entuziasmul salutar al acestui public a fost singurul meu reazim moral şi singurul sprijin."

Inexacte, afirmaţiile se încadrează mai curînd într-o istorie sentimentală a cărţii, faptele reale fiind mult mai contradictorii. După un debut repetat în sumarele cîtorva volume de nuvele *(Frămîntări, Golanii, Mărturisire, Răfuiala)* şi după un roman-reportaj *(Calvarul)*, lipsit de prea multe merite artistice, critica literară ar fi avut temeiuri să se apropie cu reticenţă de noua carte, ce readucea în circulaţie numele unui autor care, în răstimpul a 8 ani de la primul său volum, nu se impusese opiniei publice.

Şi totuşi...

Cartea, apărută la 20 noiembrie 1920, avea să reţină atenţia lui E. Lovinescu care, *cu o rară promptitudine* semnează în patru numere consecutive ale *Sburătorului* [1] (decembrie 1920) amplul articol „L. Rebreanu", fixînd locul romanului în context naţional. „Ion — scria criticul — e cea mai puternică creaţiune obiectivă a literaturii române, şi cum procesul firesc al epicei e spre obiectivare poate fi pus pe treapta ultimă a scării evolutive."

La rîndul său, Tudor Vianu publică o cronică literară în paginile *Vieţii româneşti* (ianuarie 1921) pe cît de reţinută, pe atît de favorabilă („Într-o icoană complexă vie fără exuberanţă, bogată în amănunte de observaţie, interesantă totuşi prin linia ei generală, d. Liviu Rebreanu ne-a înfăţişat, cu primul său roman, *Ion*, viaţa românească a Ardealului" [2].

[1] *Sburătorul*, II, (1920), 4, 30, 31, 32, 33 (4, 11, 18 şi 25 decembrie).

[2] *Viaţa românească* III (1921), nr. 1 (ianuarie). Tonul criticii, altădată avîntat, este reţinut de „o anumită uscăciune, care ţine de natura imaginaţiei autorului". Tudor Vianu notează: „Imaginaţia aceasta e fără strălucire, exclude pe cît poate natura, preferă monstruosul; iar dintre senzaţii alege pe acele fără trup şi plasticitate, oboseala, iritările difuze, toate impulsiunile. Astfel, mai multă vioiciune în contactul personagiilor, o suprafaţă mai largă şi mai variată a acestui contact ar fi înmulţit, poate, numărul paginilor, dar ar fi dat pitorescul care adeseori lipseşte."

Printre primii recenzenţi ai romanului, cu opinii edificatoare, se cuvine a fi menţionaţi Felix Aderca[1] şi Ion Darie [Cezar Petrescu] [2], ultimul îngrijorat de carenţele stilistice ale cărţii.

Pentru data la care apar (20 ianuarie 1921), aprecierile critice ale lui Felix Aderca reţin atenţia: „*Ion* apare ca o ironie după falimentul literar al mişcării sămănătoriste, iar eroul, uriaş, trece (cu toate imperfecţiunile de stil şi acel rudiment de compoziţie) printre figurile literaturii universale".

Timpul nu uniformizează punctele de vedere (în ce priveşte consemnarea valorii deosebite a romanului), şi astfel, între 1925—1926, după cunoaşterea a patru ediţii, opera înregistrează verdicte aflate la poluri opuse. Pentru Mihail Dragomirescu *Ion* este „cel mai frumos roman românesc şi unul din cele mai tipice opere de acest fel, în literatura universală" [3], în timp ce pentru Garabet Ibrăileanu cartea copie prea mult realitatea, „n-o transfigurează îndeajuns de personal, nu creează o altă lume alăturea de cea reală, o pastişează prea mult pe aceasta"[4].

Astfel de aprecieri repun în circulaţie opinii mai vechi, exprimate ritos, cu o rară violenţă. Cele mai extremiste

[1] *Izbînda*, III (1921), nr. 713 (20 ianuarie).

[2] *Gîndirea*, I (1921) nr. 9 (septembrie).

[3] *De la misticism la raţionalism*, „Casa şcoalelor", 1925.

[4] *Creaţie şi analiză*, *Viaţa românească*, VIII (1926), nr. 2—3 (februarie-martie). Printre altele se menţionează: „D. Rebreanu a fost atacat pentru lipsa de artă a operei sale. Atacurile au fost îndreptăţite. Dar... dar d. Rebreanu este un romancier remarcabil. *Ion* — cel atacat — marchează o dată în istoria noastră literară. *Pădurea spînzuraţilor* e aproape la nivelul lui *Ion (Adam şi Eva* e lipsit de valoare)."

poziţii aparţin lui Tudor Arghezi şi din nou, lui E. Lovinescu.

Temperament liric, stilist prin excelenţă, Tudor Arghezi nu găseşte nici o aderenţă în proza obiectivă a lui Liviu Rebreanu, cu forme săpate în stîncă, ce se refuză tehnicii de filigran. Există atît de multe sarcasme şi invective în articolul său, încît o notaţie de tipul „Un artist se spînzură şi nu dă la tipar asemenea rezultate“ [1] nu atrage în mod deosebit atenţia. Ironia ţine loc de demonstraţie, cartea fiind, de altminteri, declarat, necitită („ţi-e cu neputinţă să treci peste 27 de pagini, cîte am avut puterea să îndurăm“).

În epocă, o asemenea atitudine a concentrat excesiv discuţia asupra stilisticii rebreniene şi, ca urmare, obiecţiile critice aveau să fie numeroase.

Puţin timp după apariţia articolului lui Tudor Arghezi, E. Lovinescu avea să declare, cu mare îndrăzneală, dacă avem în vedere configuraţia vieţii literare de după primul război mondial: „pe altarul lui Rebreanu jertfim toată epica română de la Filimon pînă la Sadoveanu“ [2].

În 1922, acelaşi critic amintea numele romancierului, abia cunoscut, în compania celor „patru pilaştri“ (Eminescu, Creangă, Coşbuc, Caragiale), pentru a demonstra că nu păşim în pragul Europei „numai cu posibilitatea unui suflet original şi ca fond şi ca formă, ci şi cu afirmaţii categorice, solide între ele, dar diferite în cromatica literaturii universale“ [3].

Mai puţin clarificat asupra rolului şi locului ocupat în literatura românească pare să fie însuşi Liviu Rebreanu, care, intervievat ca şi E. Lovinescu de revista *Spre ziuă* [4],

[1] Tudor Arghezi, *Cum se scrie româneşte*, *Cuget românesc*, I (1922), nr. 1 (februarie), p. 99–104.
[2] E. Lovinescu, interviu, *Spre ziuă*, I (1923), nr. 4 (1 aprilie).
[3] E. Lovinescu, *Există o literatură română?*, *Sburătorul literar*, I (1922), nr. 41 (6 octombrie).
[4] L. Rebreanu, interviu, *Spre ziuă*, I (1923), nr. 1 (11 martie).

avea să considere pe Sadoveanu şi Brătescu-Voineşti, împreună cu Creangă şi Caragiale, „maeştri mei români“.

Fără îndoială, întrezărim în aceste rînduri şi un mod de a mulţumi unor confraţi — impuşi, la vremea respectivă, în viaţa literară. Este vorba, în primul rînd, de Al. Brătescu-Voineşti, care, cu doi ani în urmă (1921), susţinuse în faţa Academiei Române un elogios raport, culminat cu acordarea Premiului Herescu-Năsturel romanului *Ion*. (Emoţionat, autorul n-a participat la şedinţa festivă a Academiei, premiul fiind ridicat de Fanny Rebreanu [1].)

Multă vreme, aprecierile, bune şi rele, aveau să însoţească retipăririle romanului, ca şi studiile de sinteză consacrate scriitorului. O contribuţie esenţială la înţelegerea valorii cărţii aveau s-o aducă, în perioada interbelică, G. Călinescu, Şerban Cioculescu, Panaitescu-Perpessicius, Pompiliu Constantinescu, Vladimir Streinu ş.a. [2]

Ecoul romanului este interesant şi în lumea prototipurilor literare. Credincios idealurilor sale de viaţă, Ion al Glanetaşului avea să-şi ceară „partea“ („jumătate din cîştigul meu de la romanul la care credea el că contribuise cu persoana sa. Dar, natural, nu i-am răspuns la cerere, deoarece mă ştiam nevinovat de furt de personalitate“ [3]).

Şi de data aceasta personajele reale rămîneau în urma eroilor literari.

IV. CONFRUNTÎND PRIMA VERSIUNE MANUSCRISĂ (ms. 2.540) – aflată în posesia familiei Rebreanu – cu ediţia tipărită (1920), facem cunoştinţă cu puţine pagini care să le diferenţieze conţinutul. Majoritatea „ineditelor“ se referă la Titu Herdelea. În rest, construcţia şi, în general, acţiunea personajelor din prima variantă se

[1] Amănunte semnificative ne furnizează în plus cartea *Cu soţul meu*, scrisă de Fanny Liviu Rebreanu.
[2] V. critica criticii în eseul lui Lucian Raicu, *Liviu Rebreanu*, Editura pentru literatură, 1967, p. 71–75.
[3] *Adevărul literar şi artistic*, XIV, seria a II-a (1935), nr. 783 (8 decembrie).

suprapun, aproape în întregime, cu organizarea materialului din forma înaintată tiparului. Deosebirile privesc transferarea unor episoade (puţine la număr) dintr-un capitol într-altul (în special la sfîrşitul părţii a doua a romanului) [1] şi, îndeosebi, cizelarea stilistică, îndreptată, cu precădere, spre găsirea celor mai adecvate expresii.

Prezentăm, în cele ce urmează, paginile inedite oferite de prima variantă a romanului (ms. 2.540), urmînd ca apoi să facem referiri la cea de-a doua versiune (ms. 2.539) şi la modificările intervenite pe parcursul retipăririlor.

Ms. 2.540, cap. I, prg. 2, f. 70, r. 7 — f. 71, r. 7

...„Todosia închise bine poarta ogrăzii, închise pe urmă şi porţile grajdurilor şi a şurii, mormăind mereu şi blestemînd că i-au stricat bătătura cu potcoavele cizmelor. În mijlocul ogrăzii stătu pe gînduri şi se uită puţin spre uliţa mare, spre Măgura Cocorilor care se ridica în faţă, dincolo de şoseaua cea mare, drept în sus, ca un perete, avînd la picioare casele rare ce se înşiruiau pe marginea şoselei împrejmuite de grădini şi ascunse printre pomi, încinsă pe coastă pînă sus, cu delniţe de porumb şi petece mari, verzi de fîneţe, iar în vîrf, acoperită cu o pădure de mesteacăn, verde-închisă, ca o căciulă uriaşă pe un muşuroi enorm. Tocmai în mijlocul pădurii soarele scăpăta roşu-aprins, îmbujorînd tot cerul. Umbra Măgurii însă se întindea din ce în ce, şi acuma înghiţise şi biserica veche de lemn; doar crucea mai strălucea modestă şi împăciuitoare în ultimele raze ale soarelui, şi mai departe, cîteva case din ce în ce mai rare; încolo satul se pitea în umbra înserării, în care fumurile se ridicau anevoie şi se opreau în văzduh, lăţindu-se şi împreunîndu-se şi acoperind satul cu un văl albăstriu, din care se înălţau chemări prelungite, zgomot de glasuri, lătrat de cîini, toate din ce în ce mai tari şi mai

[1] Vezi notele de subsol din graficul elaborării primei versiuni, cu referinţe asupra transferării unor fragmente (p. 705—706).

vălmăşite, închegîndu-se într-un ritm aspru, respiraţia crîncenă şi puternică a vieţii.

Femeia se apucă repede să strîngă surcele, să aprindă focul şi să-şi încălzească mîncarea rămasă de la amiazi. Cînd să intre cu şorţul plin de aşchii în casă, auzi dinspre uliţa cea mare chiuitul trufaş al flăcăilor, care acoperea aproape de tot cîntecul lăutarilor.

— O, mînca-v-ar răul, că bine vi-i şi cum mai vă veseliţi! murmură Todosia cu o privire de necaz în direcţia unde tineretul se apropia de cîrciumă."

Ms. 2.540, cap. II, prg. 2, f. 91, r. 8 — f. 92, r. 4

„Marin, băiatul cel mai mare, parcă a fost tăiat din tat-său, doar că nu umbla cu fluierul. Încolo, nu ţinea la pămînt, la casă, la nimic. Bătea drumurile, se băga la lucru la străini, prin alte sate şi habar n-avea de-acasă. Şi Zenobiei îi era drag ca ochii din cap. Apoi, cînd l-au luat la oaste, pe-acolo a rămas. În loc de trei ani, cît avea să slujească, a stat şapte. Nu ştia carte multă, dar s-a făcut sergent şi s-a tot reangajat. A trebuit să se ducă Zenobia să-l aducă acasă cu de-a sila. Şi nici atunci n-a stat acasă. După cîteva luni şi-a găsit o fată în Rebrişoara, s-a însurat şi s-a mutat acolo. A rămas străin de necazurile şi de bucuriile casei băştinase [...] [1] Mulţumită hărniciei lui, cînd s-a însurat Marin, au putut face nuntă cumsecade, la care au venit şi învăţătorul Herdelea cu toată familia şi preotul Belciug, ba şi notarul ovreu, şi a putut să-i dea lui frate-său un loc de porumb, ca să nu se facă de ruşine în faţa răbrişorenilor".

Ms. 2.540, cap. III, prg. 4, f. 150, r. 7 — f. 151, r. 4 [2]

„Soţii Herdelea nu l-au simpatizat din capul locului, pentru că au văzut că face curte Atenei, iar ei nu vedeau cu ochi buni decît pe curtezanii serioşi care au cariera

[1] Fragmentul fiind păstrat în forma definitivă a romanului, nu-l mai reproducem.

[2] Unele situaţii din acest fragment le regăsim şi în paginile definitive ale romanului, însă într-o formă mult condensată.

în mînă şi deci, la adică, pot fi şi peţitori. Apoi ei ştiau că doctori, avocaţi, ingineri, profesori au pretenţii de zestre. Iar de cînd au văzut că Pteancu are intenţii serioase, antipatia lor pentru Aurel a crescut. D-na Herdelea i-o arăta pe faţă şi era totdeauna îmbufnată cînd venea, din care cauză chiar Atena s-a certat de multe ori cu ea. Herdelea, fire de diplomat, se arăta prietenos, dar mereu îi dădea să înţeleagă că lui nu-i plac „curţile" decît între tinerii care pot să se ia. Aurel îi dădea dreptate cu multă însufleţire. Acuma Herdelea l-a întîmpinat chiar de la poartă cu vorbele:

— Ei, domnule Ungureanu, ştii că Atena se mărită?

— Nu, a răspuns tînărul, puţin zăpăcit.

— Da, da, a adăogat învăţătorul, aşezîndu-l pe bancă. Şi încă ce băiat bun...

I-a lăudat repede, ridicînd în nouri pe Pteancu. Aurel s-a grăbit să declare:

— Toate felicitările mele! Într-adevăr, Pteancu e un băiat minunat. Îl cunosc de la penultima adunare generală a Astrei... Foarte bun!...

Herdelea i-a cerut îndată să i-l descrie, să-i povestească tot ce ştie, şi Aurel îi povestea cînd l-a zărit Atena, care apoi l-a luat de braţ şi l-a dus în salon, fericită, căci a simţit cum Aurel i-a strîns braţul intrînd."

Ms. 2.540, cap. VIII, prg. 5, f. 377, r. 17 — f. 379, r. 14

„Vremea trecea astfel plăcută. Primăvara favoriza visurile, cu miresmele ei de tinereţe veşnică, nesfîrşită.

Şi veniră deodată, parcă pe neaşteptate, examenele şcolii primare, un eveniment însemnat în viaţa de muncă a Vărării. Şcoala sobră, albă, era alături de primărie. Era şcoală românească, susţinută din contribuţiile ţăranilor, era mîndria satului.

Examenul fu fixat pentru o sîmbătă din iunie. Toată clădirea şcolii părea întinerită, cu numeroasele ghirlande de stejar ce o înfăşurau pe dinafară şi pe dinlăuntru.

În clase, mirosul plăcut al florilor de cîmp împrăştia veselie şi tinereţe. Învăţătorul Pleşea se luase la întrecere cu Virginia Grivase, care să-şi împodobească mai frumos clasa. Copiii, în haine de sărbătoare, cu ochii înfricoşaţi, cu obrajii roşii de sănătate, şopteau, pitindu-se în bănci, iar în fundul sălii ţărani sfioşi, tăcuţi, aşteptau ca la biserică.

Avea să vie subinspectorul să prezideze examenul. Protopopul din Năsăud, plictisit, vorbea încet cu preotul Moldovanu, clătina din cap, iar Pleşea şi Virginia Grivase, emoţionaţi, ca şi elevii, se plimbau de ici-colo, încurajînd cu glas tremurat pe copii, îndemnîndu-i să nu le fie frică.

Subinspectorul veni, şi deodată în sală se răspîndi un aer greu şi răsunară aspre vorbele ungureşte. Titu auzi, cu o cutremurare, cuvintele subinspectorului „numai ungureşte", văzu faţa zîmbitoare a protopopului, şi apoi, în clipa următoare, începu examenul Virginia Grivase. Poate niciodată n-a suferit Titu ca acuma. Virginia vorbea ungureşte bine, atît de bine, încît pe Titu îl înfiora şi-i amintea vorbele lor, visurile lor... O vedea zîmbind galeş către subinspector, adresîndu-i cuvinte umile şi fiecare vorbă îl lovea în suflet, ochii i se lărgeau întocmai ca ochii ţăranilor, în fund, care nu pricepeau nimic şi se mutau mereu de pe un picior pe altul...

Două ceasuri a ţinut chinul acesta. Copiii rupeau îngroziţi cuvintele ungureşti, iar Virginia îi îndrepta cu aceeaşi moliciune melancolică în glas, cu care îi vorbea lui de idealul cel mare... Şi Titu simţea cum i se rupe ceva din inimă, ceva ce-l doare cumplit... I se părea că a fost înşelat groaznic, că a fost batjocorit şi ruşinat...

Simţi o adevărată alinare cînd auzi frămîntarea greoaie a lui Pleşea să vorbească ungureşte, cînd văzu privirile nemulţumite ale subinspectorului, pentru că copiii se căzneau degeaba să spună pe ungureşte ceea ce ştiau româneşte. Chinurile învăţătorului îi făceau parcă o plăcere atît de mare, că în fiece clipă trebuia să se stăpînească să nu-l aplaude.

— Iată salvatorul! îşi zicea dînsul, privind cu mîndrie pe Pleşea. De-abia acuma îl privi mai bine şi simţi o dragoste mare pentru omul acela simplu, cu o faţă

largă, osoasă, cu mustăţi groase, negre, cu ochi negri, cuminţi şi îndărătnici. Iată salvatorul!...

Hainele nemţeşti stăteau ca aruncate cu furca pe corpul ţeapăn, ţărănesc al învăţătorului, iar mîinile lui, înnegrite şi crăpate de arşiţa soarelui, nu-şi găseau locul.

Titu n-a putut sta pînă la sfîrşit. Îl înăbuşea ceea ce a văzut. Îl durea.

— Nu vorbele, nu ! se gîndea dînsul amărît. Faptele singure înseamnează ceva!... Chiar cînd faptele rezultă dintr-o activitate negativă... Da, da, chiar atunci... Pleşea face mai mult pentru ideal prin îndărătnicia lui instinctivă de-a nu învăţa ungureşte pe copii decît domnişoara ceea zîmbitoare şi visătoare, care forfoteşte toată ziua de unirea tuturor românilor, de ideal românesc şi care zdrobeşte sufletele bărbaţilor de mîine cu limba asupritorilor noştri.

Poate că singur nu-şi dă seama cît ura în clipa aceea pe Virginia Grivase, cît se ura pe sine însuşi:

— Fapte! Fapte! Fapte! mormăi dînsul gînditor."

Ms. 2.540, cap. IX, prg. 5, f. 425, r. 14 — f. 427, r. 3

„După examen, Titu trăi cîteva săptămîni posomorîte. Virginia Grivase îl plictisea. I se părea o gîscă fără importanţă, linguşitoare, tîrîtoare, sforăitoare. De cîte ori o vedea îşi aducea aminte de zîmbetele ei cochete către subinspectorul şi se scîrbea. Virginia nu înţelegea înstrăinarea lui şi-l urmărea cu zîmbete graţioase şi ademenitoare, pînă ce într-o zi Titu îi spuse neted ce decepţie a avut la examenul clasei ei.

— [...] [1] dar asta nu înseamnă să nu-mi fac datoria...

— Care datorie? o întrerupse Titu.

— Datoria mea de învăţătoare, rosti apăsat Virginia. Nu cumva ai vrea să primesc şi eu avertismente ca domnul Pleşea?... Îmi pare rău, domnule... Te credeam altfel... Îmi pare foarte rău... [...] [2]

În primele zile după răceala relaţiilor cu Virginia Grivase, a vrut să se apropie de Pleşea. Dar din cîteva

---

[1] Fragmentul fiind păstrat în forma definitivă a cărţii nu-l mai reproducem.
[2] Idem.

cuvinte părăsi orice idee de apropiere. Nu se putea înţelege cu Pleşea. Acesta era un om simplu, încăpăţînat, prostănac. Era nenorocit că nu ştie ungureşte şi n-are unde să se perfecţioneze. Îi propuse lui Titu să vorbească împreună ungureşte, căci auzise că Titu vorbeşte desăvîrşit... Atîta-i ajunse lui Titu. Pleşea era mai rău ca ceilalţi şi ca Virginia. Dînsul nici nu putea visa măcar ceea ce îl chinuia pe Titu...

— Aici e nevoie de o renaştere completă!... se gîndea Titu înfierbîntat, în ceasurile-i de visări şi frămîntare. Trebuieşte organizată o defensivă puternică, neînfrînată, un zid de apărare de fier, peste care să nu poată trece nici o sforţare duşmană... Da, da, asta ne trebuieşte deocamdată. Numai cînd vom fi organizaţi ireproşabil pentru defensivă, vom putea începe să ne gîndim la ofensivă... I se păreau copilăroase toate visurile lui şi ale tinerilor plini de entuziasm, dar fără experienţa vieţii. Vedea că toate planurile lor sînt clădite pe nisip şi se răstoarnă la cea dintîi suflare a vîntului realităţii. Cu planuri nu se poate face nimic; numai cu muncă serioasă, continuă... Cînd va ajunge ca sentimentul necesităţii de unire a tuturor să fie viu în toate sufletele, atunci unirea va veni neapărat, repede, vijelioasă, zdrobind tot ce i-ar sta în cale. Dar pînă atunci cîtă vreme mai trebuie? Cîte generaţii?... Titu despera, gîndindu-se că dînsul poate nici nu e menit să vază cu ochii măcar un început de realizare."

Ms. 2.540, cap. X, prg. 4, f. 462, r. 11 — f. 463, r. 6

„Numai ghicitorul l-a interesat o clipă. Era vestit în toată împrejurimea ghicitorul din Măgura. Un ţăran gros, roşcovan, cu ochii cam adormiţi, puţin speriat şi bolnăvicios. Odată, cu mulţi ani în urmă, un bou îşi rupsese fluierul de la un picior. Ţăranul l-a vindecat, punîndu-i piciorul în lopăţele şi legîndu-l cu nişte zeamă deosebită. Jandarmii l-au prins, l-au dus legat la Rodna, la judecătorie, pentru şarlatanie. Se zice că acolo l-au bătut cumplit. De-atunci oamenii aleargă la dînsul ca la un prooroc.

Titu auzise mult de ghicitor. Zîmbise. Dar, fiind aici, nu l-a răbdat curiozitatea şi s-a dus la dînsul. A trebuit să stăruie mult pînă să-l înduplece. Ghicitorul avea o groază mare de surtucari.

— Drumuri lungi fără odihnă şi zbuciumări fără folos, i-a spus ghicitorul cu ochii îngroziţi, pierduţi.

Tînărul a cerut explicaţii zadarnic. Vorbele acestea i le-a repetat de cîteva ori. În cele din urmă, Titu l-a lăsat în pace.

Oracolul, totuşi, l-a neliniştit cîtva timp. Ce va să zică vorbele acestea? La ce se referă?... Şi de unde scoate un ţăran destul de nerod o frază ca aceasta, pe care o repetă şi n-o explică sau n-o poate explica?... Titu se gîndea la sugestiune, la spiritism, la cîte şi mai cîte lucruri citite despre puteri misterioase ale unor oameni... Pe urmă îl dădu dracului"...

Ms. 2.540, cap. XI, prg. 6, f. 500, r. 8 — f. 501, r. 24
(corespunzător cap. X, prg. 4 al ediţiei noastre)

„Primea scrisori de-acasă mai în fiecare săptămînă şi scria şi dînsul destul de regulat. Dar chiar şi acestea uneori îl plictiseau, deşi în sufletul lui purta o dragoste adîncă părinţilor şi surorilor. Citea cu emoţie rîndurile dese şi regulate ale d-nei Herdelea, care, în fraze bisericeşti, îi împărtăşea veşnic necazuri, neajunsuri, griji şi-l copleşea de sfaturi bătrîneşti. Şi citind, Titu se înduioşa, simţea greutăţile în care se zbate tatăl său, îl durea. Uneori se înfuria că nu poate face nimic să-i ajute, să-i îmbărbăteze. Răspundea cu vorbe umflate, pline de filozofie goală, în care nu credea el însuşi şi simţea că nimeni nu poate crede şi nici nu le poate lua drept mîngîiere... Apoi, gîndindu-se, ajungea să-şi zică că toate acestea n-au nici o importanţă, că la urma urmelor viaţa a nouă zecimi din omenire se alcătuieşte din aceleaşi griji, necazuri, bucurii, speranţe, şi că numai cînd omul se ridică deasupra lor este cu adevărat om. Idealul marei majorităţi a oamenilor este să mănînce, să doarmă, să se înmulţească. Toate se învîrtesc în jurul acestor trebuinţi fireşti. Întrucît se deosebeşte asemenea om de oricare dobitoc, de ultima vieţuitoare? Şi în asemenea clipe se simţea mîndru şi mare că viaţa lui e călăuzită de un vis mare, frumos şi cu atît mai preţios cu cît este mai greu de atins...

Cînd îşi trecea însă în revistă trecutul, se ruşina şi-şi dădea seama că trecutul e atît de fad ca al oricărui burtăverde. Se mîngîia îndată cu nădejdea că are în faţă viitorul care poate să compenseze golul trecutului. Dar vedea că aceasta e numai nădejde... Poeziile pe care i le-a publicat *Vatra* i se păreau stupide. Curtea ce-o făcuse Lucreţiei Grivase fusese o vreme pierdută în zadar. Îi era ruşine cînd îşi aducea aminte că a iubit pe d-na Lang şi încă cum a iubit-o? Îşi amintea scenele de patimă şi se înfuria că atunci credea că a găsit suprema fericire. În Nimigea-Ungurească n-a făcut nimic şi popa l-a făcut de rîs. În Vărarea vedea cît a fost el de mic faţă de ţăranii ceia tenace, neînduplecaţi, îndîrjiţi, care suferă orice pentru pămîntul lor. Chiar şi alegerea de deputat, cu zbuciumările ce i le-a procurat, i se păreau mărunţişuri. Ce însemnătate are că Onişor va fi deputat şi va merge la Budapesta să vorbească ungureşte să apere drepturi româneşti?... Nimicuri. Ce folosesc toate acestea pentru realizarea visului? Există o realitate: un popor mare, vînjos, plin de viaţă... Asta-i realitatea... Poporul acesta a trăit atîtea sute de ani, a biruit toate umilinţele, suferinţele, toate vremurile... Va trăi cu atît mai mult de-acuma înainte, fără mărunţişurile acelea care se cheamă «lupte naţionale»... Visul nu poate fi realizat decît dinafară... Trebuie o zguduire uriaşă, care să cotropească tot pămîntul românesc şi să-l încingă într-un singur hotar. Zguduirea însă va veni de la sine odată, cîndva... El n-are decît să fie afară, să aţîţe focul, să aprindă măcar o scînteie...

— Trebuie să plec! Să fiu acolo! îşi şoptea în asemenea clipe plin de înfrigurare, cu ochii mari, bolnavi. Ţara Românească! O, Ţara Românească!"...

Ms. 2.540, cap. XII, prg. 6, f. 559, r. 2 — f. 560, r. 19

„Vecinul lui Titu din dreapta era un domn slab, bolnăvicios, cu faţa cenuşie, cu mustăţi rari, cu nasul ascuţit şi cu părul vîlvoi. Era redactor la o gazetă din Arad. Era

un tip de bîrfitor, care cu oricine făcea cunoștință, de la a doua vorbă trebuia să fie indignat și să înjure pe cineva, chit că peste un minut să se pupe cu cel înjurat pe la spate și să bîrfească pe altcineva. Lui Titu îi inspira antipatie, dar îl asculta, mai ales că în sufletul lui era nemulțumit de tot ce vedea și auzea.

— Îi vezi, îi vezi cum se pupă în bot? șopti Marcu lui Titu, apucîndu-l de mînecă și arătîndu-i din ochi pe un domn scurt, grosuț, ras, cu o mutră șireată și bărnaie, care ținea un discurs în onoarea unui oaspe — gazetar din România. D-ta nu-i cunoști și poate că-ți face impresie... Dar eu care-s mîncat de dînșii!... Uite, cel care vorbește e Ologu... Un escroc, un hoț, la [...] * a șezut șase luni la pușcărie pentru furt, a fost dat afară de la toate ziarele pentru incorectitudini... Și totuși are îndrăzneala să pozeze... Sforăie fraze naționale și sînt oameni care-l cred... Toți ăștia știu ce poamă este și nimeni nu-l huiduiește... Și asemenea ticălos vrea să fie gura poporului, vorbește în numele românilor... Ce să te mai miri că ungurii își bat joc de noi? A luat parale și de la unguri, iar a doua zi i-a înjurat, a ajuns la Curtea cu juri și a devenit martir. Întocmai ca și cellalt... Muscalu — Tordeanu... Face pe gazetarul din România și nu-și poate iscăli nici numele ca lumea... Trăiește la București pe seama nevesti-si, care-i frumușică. A plecat de-aici ca degetul și are case la București și vine pe-aici ca un boier... Mi-e scîrbă!... Parcă nici nu-ți mai vine să lupți și să te sacrifici cînd vezi cine ajung în fruntea bucatelor, în vreme ce noi, care muncim cinstit, murim de foame!...

În vremea aceasta Ologu sfîrși discursul. Se produse însuflețire mare. Mulți se sculară și se duseră cu paharele să ciocnească cu dînsul și să-l felicite. Marcu sări printre cei dintîi și se îmbulzi să ciocnească cu Ologu și cu Muscalu-Tordeanu, topindu-se de zîmbete și șoptind celui dintîi:

— Ai vorbit ca un înger... Grozeanu crapă de necaz... Uite-l cum își roade unghiile și se pregătește să vorbească și el!

Grozeanu era, firește, un adversar al lui Ologu și stătea în cellalt colț al mesei.

Titu care se revoltase, de cele ce auzise, se uita uluit cum Marcu strînge mîinile lui Ologu și ale celuilalt, lăcrimînd de emoție și de bucurie. În clipa următoare însă, înainte de-a se dumeri, Marcu se așeză iar lîngă el.

— Ei, ai văzut, domnule? continuă dînsul, ca și cînd nimic nu s-ar fi întîmplat. Ai văzut?... Acu ce să zic eu care am o condamnare de opt luni pentru „agitație contra statului?" Ce să zic, spune d-ta! Și pentru ce sînt condamnat? Pentru că lupt cinstit și spun pe față ticăloșiile ungurești?... Bine, asta-i o datorie, cel puțin eu așa o consider și nu aștept nici recompensă, nici recunoștință, de vreme ce conștiința mea e împăcată. Dar oricum, atîta lipsă de considerație... Pe mine mă așează aici la coadă de tot, iar Ologu e în fruntea mesei și ține discursuri... Peste vreo lună știu sigur că mi se respinge recursul la Curie și va trebui să intru la Seghedin... Nici măcar în România nu mai poți merge. Ș-acolo numai haimanalele au trecere. Martirii adevărați mor de foame, iar cei falși mănîncă din toate bugetele"...

La „transcriere" apar exigențe în plus. Renunțarea la multe pagini întîlnite în ms. 2.540 se asociază cu preocuparea de a asigura unor episoade o formă cît mai concisă, modificările țintind spre o deplină obiectivare stilistică.

Procesul intim al definitivării fiecărei opere, exprimînd, în esență, o luptă acerbă cu fiecare cuvînt al cărții, ne este dezvăluit de Rebreanu într-unul din interviurile citate:

„O scriu dintr-odată de la început pînă la sfîrșit, aproape fără ștersături... O scriu o dată, în întregime, apoi o mai scriu o dată și încă o dată. Și cînd simt că am nimerit forma definitivă, atunci o iau la refăcut și la retușat. Și n-o las pînă nu sunt convins că nu mai am nimic de făcut la dînsa...

...Eu cred că simt nevoia să procedez astfel, pentru *ansamblu*. Ocupîndu-te și oprindu-te la pasagii și la fraze,

pierzi din vedere întregul. Așa întîi închег studiul și pe urmă procedez la părți și la șlefuirea artistică [1]".

Versiunea a doua a romanului se ferește de reluarea unor idei, inutil repetate în paginile primei variante, eliminînd tot ce se dovedește a fi balast. Iată un fragment din care, la „transcriere", va fi păstrat doar ultimul rînd:

„Gura femeiei se strînse într-un zîmbet sincer, recunoscător, care-i înfrumuseța toată fața. Și, în același timp, auzi de pe pat, unde stătea trîntit, cu mîinile încrucișate subt cap, glasul bătrînului Glanetașu, blajin, cald:

— Așa, copii, așa-i bine...

Ana nu întoarse ochii într-acolo, dar auzi că Glanetașu se întoarce greoi spre perete, cu spatele spre ei, ca și cînd s-ar aștepta ca tinerii să se drăgostească. Dar Ion o privi lung, cu ochi nedumeriți și cercetători, apoi deodată își puse pălăria în cap și ieși afară, trîntind ușa...

Ion era într-o stare atît de ciudată, încît în fiece clipă își schimba gîndurile și trebuia să facă sforțări crîncene ca să se ostoiască. Din toate zbuciumările însă ajunse să se lămurească într-însul gîndul că numai prin Ana va putea înmuia pe Vasile Baciu. Dintru întîi vru să o bată, s-o zdrobească și apoi s-o gonească acasă ca, văzînd tatăl ei, să se înduioșeze și să cedeze. Dar numaidecît părăsi planul acesta, aducîndu-și aminte cît a bătut-o Vasile Baciu fără să se înduioșeze. Și atunci se hotărî s-o facă pe Ana să roage ea pe tatăl ei, să-l roage atîta pînă-l va îndupleca... Ceva îi spunea lui că rugăciunile ei au să fie eficace. Iar, pe cînd mama lui o blestema, i se părea atît de sigur că numai rugăciunile ei vor aranja lucrurile, încît a trebuit să înjure pe Zenobia, ba chiar a trebuit să se oprească să nu-i zvîrle ceva în cap. O privea pe Ana ca pe un înger salvator și cînd ieși trîntind ușa, era furios cum are atîta încredere în o femeie neroadă ca aceasta.

Seara, în pat, i s-a jeluit..."

(Ms. 2.540, f. 327, r. 22 — f. 328, r. 20.)

---

[1] *Adevărul literar și artistic*, XIV (1935), nr. 783 (8 decembrie).

Cu același prilej sînt îndepărtate și frazele care, prin natura lor, par să țină în loc acțiunea:

„Cei ce jucaseră cu drăguțele lor nu le dădură drumul, ci se retrăgeau mai pe lîngă grajd, ori în șură, ori în grădină, ca să mai povestească și să se drăgostească. Celelalte se întorceau la semicercul fetelor, aranjîndu-și părul, scuturîndu-și poalele de praf, strălucitoare de nădușeală și de mulțumire. Flăcăii se adunară într-un pîlc, cîteva sticle de rachiu răsăriră cine știe de unde, închinau și vorbeau". *(Ms. 2.540, f. 51, r. 14—19.)*

Se întîlnesc și cazuri cînd „transcrierea" se abate de la proiectul primei variante. Iată mai jos momentul sosirii la horă a preotului Belciug, cînd țăranii se reped să-i sărute mîna:

„— Lăsați, lăsați! murmura preotul, întinzînd însă dosul palmei spre sărutare cu o mulțumire ce-i înviora fața tăbăcită de slăbiciune". (ed. 1920, p. 26)

„— Tot satul s-a adunat aci, mămițo — ciripi d-ra Atena, făcîndu-și gura pungă, ca și cînd n-ar mai fi văzut nici o horă în viață.

— Firește, atîta petrecere au și ei — aprobă doamna, ridicînd capul și rotindu-și privirea peste lumea care se uita la ei cu un respect dobitocesc.

— La biserică nu vin nici pe jumătate cîți vin la joc — spuse popa cu o mustrare ușoară, așa ca să-l audă mai mulți.

— De, zîmbi primarul cam rușinat, iar alți țărani rîseră încurcați". (ms. 2540, f. 59).

Pe parcursul definitivării textului sînt efectuate, de asemenea, modificări onomastice și toponimice. *Năsăudul* este înlocuit cu *Armadia*, *Tradamul* cu *Jidovița*, *Cișmeaua Sasului* cu *Cișmeaua Mortului*, *Pîrîul Dascălului* cu *Pîrîul Doamnei*, *Pădurea Notarului* cu *Pădurea Domnească*.

În a doua versiune a romanului se schimbă numele domnișoarelor Herdelea *(Atena* și *Livia*, devin *Laura* și *Ghighi)*. *Laurenț al lui Ilieșiu din Maieru* (ms. 2.540, f. 394, r. 5—6) devine *Laurenț din Bîrgău*.

Și totuși, în ciuda numeroaselor modificări (majoritatea, repetăm, de natură stilistică) construcția primei

variante se menţine, deopotrivă în liniile sale dominante, cît şi în ce priveşte elementele de detaliu (fireşte, raportate la scara întregului roman).

O dată terminat, ms. 2.539 este încredinţat tiparului, originalul servind direct la culegerea zaţului. Febrilitatea modificărilor nu-l părăseşte pe Rebreanu nici în această fază. Comparînd textul primei tipărituri (var. 1920) cu ms. 2.539, descoperim numeroase intervenţii, şpalturile devenind un fel de a treia versiune „manuscrisă" a romanului. Pentru a reliefa şi mai clar natura modificărilor, prezentăm, selectiv, variante ale ms. 2.539 comparativ cu textul ediţiei din 1920 (al cărui corespondent poartă exact numărul paginii şi rîndului din respectiva tipăritură):

p. 11, r. 9, urcă întîi / întîi urcă (ms. 2.539, f. 42);[1]
p. 12, r. 3, agăţată / agăţate (f. 42);
p. 12, r. 34, Pîrîul Doamnei / Pîrîul Dascălului (f. 43);
p. 14, r. 10, umbră / umbră bună (f. 44);
p. 50, r. 29, el / însă el (f. 76);
p. 51, r. 17, apoi cînd / apoi curînd (f. 76);
p. 51, r. 17, Zenobia / iar Zenobia (f. 76);
p. 52, r. 12, mi se pare că te-ai culcat / doar nu te-ai culcat (f. 77);
p. 52, r. 23, mormăi / mormăi dînsul (f. 77);
p. 87, r. 10, învăţătoare / învăţător (f. 104);
p. 87, r. 12, s-ar fi potolit / *preotul* s-ar fi potolit (f. 104);
p. 87, r. 16, Îi părea rău / Îi păru rău (f. 104);
p. 87, r. 19, Rămînea / Rămase (f. 104);
p. 87, r. 30, trebuia / trebui (f. 105);
p. 88, r. 2, vrajba / vrajbe (f. 105);
p. 88, r. 3, oprindu-se / aprinzîndu-se (f. 105);
p. 88, r. 12, tavanul bisericuţii / tavanul jos al bisericuţii (f. 105);

[1] În restul exemplificărilor, pentru simplificare, menţionăm numai numărul filei din ms. 2.539.

p. 89, r. 12, luînd / ar lua (f. 106);
p. 89, r. 25, Nici baremi / Nici măcar (f. 106);
p. 89, r. 30, nu i s-a împotrivit / nu s-a împotrivit (f. 106);
p. 89, r. 35 pe ici / şi pe ici (f. 106);
p. 89, r. 38, îl mîniau / îl înfuriau (f. 106);
p. 90, r. 16, iar pe urmă / şi pe urmă (f. 107);
p. 90, r. 22, ca oricine / ca oricui (f. 107);
p. 90, r. 25, că acuma / că (f. 107);
p. 90, r. 35, I se păru / I se părea (f. 107);
p. 90, r. 36, încît îl umflă / că-l umfla (f. 107);
p. 91, r. 8, văduvei / vădanei (f. 107);
p. 91, r. 34, cu glas / cu glasul (f. 108);
p. 136, r. 7, nu s-au lipit de dînsul / i-au intrat pe-o ureche şi i-au ieşit pe cealaltă (f. 143);
p. 136, r. 34, începe îndată / începe (f. 143);
p. 136, r. 38, străluceşte mîndră / străluceşte (f. 143);
p. 137, r. 9, şi trece / trece (f. 143);
p. 137, r. 29—30, se opri în faţa porţii trăsura preotului Belciug / trăsura preotului Belciug se opri în faţa porţii (f. 144);
p. 138, r. 25, bătu / bătea (f. 145);
p. 139, r. 2—3, mărturia lui / mărturia sa (f. 145);
p. 140, r. 7, mai nervos / mai nervos şi mai mînios (f. 146);
p. 140, r. 10, românească pocită / românească stricată (f. 146);
p. 140, r. 26, uniformă urîtă / uniformă pocită (f. 146);
p. 140, r. 31, cuprins / apucat de-a binelea (f. 146);
p. 141, r. 7, s-o tulească / s-o şteargă (f. 147);
p. 141, r. 11, De-acuma / De-aci (f. 147);
p. 141, r. 14, o scînteiere / o scînteie (f. 147);
p. 141, r. 15—16, să isprăvească / să sfîrşească (f. 147);
p. 141, r. 29, vrînd astfel / vrînd (f. 147);
p. 141, r. 36, jertfirea trecătoare / o jertfă trecătoare (f. 147);
p. 202, r. 20, schimbărei lui / schimbărei flăcăului (f. 195);

p. 202, r. 34, îl zăpăcea / îl înfuria şi-l zăpăcea (f. 195);
p. 203, r. 1, ca să asculte / şi să asculte (f. 195);
p. 203, r. 10, s-au mutat / apoi s-au mutat (f. 195);
p. 203, r. 22, nopţi chinuite / nopţi de chinuri (f. 196);
p. 203, r. 30, cuteza / mai cuteza (f. 196);
p. 204, r. 9, vitelor nutreţ / nutreţ vitelor (f. 196);
p. 204, r. 27, să ceară / să-i ceară (f. 196);
p. 205, r. 14, Mare mirare / Mare minune (f. 197);
p. 205, r. 18, aşteptînd s-o omoare / aşteptîndu-se s-o omoare (f. 197).

Toate aceste modificări şi multe altele de aceeaşi natură nu-şi mulţumesc autorul. Numai aşa se explică ciudata erată publicată la sfîrşitul primei ediţii:

„În imprejurările tipografice actuale, micile greşeli de tipar sunt o boală fără leac. Îngăduitori, cititorii le vor fi trecut cu vederea şi în *ION*. Doar cîteva, prea boacăne şi care alterează înţelesul, se cuvine să fie îndreptate:

„vol. I, pag. 69, rîndul 14, se va citi *trei* în loc de *doi;*

„	121,	„	34,	„	*crezînd,*	„ *auzind;*
„	139,	„	37,	„	*îndîrjirea,*	„ *învrăjbirea;*
„	156,	„	32,	„	*bagaje,*	„ *cutii;*
„	211,	„	25,	„	*hahamului,*	„ *samsarului;*

În realitate, numai două „greşeli" aparţin tipografului (*crezînd; îndîrjirea*), restul cuvintelor sălăşluind ca atare în ms. 2.539, după care s-a cules lucrarea (v. f. 90, 160, 202).

La prima vedere faptul pare neînsemnat. El ne dezvăluie însă o întreagă psihologie, exprimînd totodată şi un stadiu în dezvoltarea limbii literare. Dintre numeroasele greşeli autentice ale cărţii scriitorul corectează expres unele cuvinte a căror prezenţă n-ar fi afectat nici forma ultimei ediţii, dacă ţinem seama de contextul lor (*cutii, samsarului*). Adevăratele „boacăne", ca să folosim expresia autorului, rămîn nesemnalate în paginile primei tipărituri, fiind anulate în ulterioare versiuni editoriale. Un exemplu: în primul capitol, fetele, venite la horă, au „...*în mînă cîte un ghiveci mai mărişor pe care să-l dăruiască flăcăului cutare să-l pună în pălărie*". Abia tîrziu, în 1941, după şapte retipăriri, rîndurile de mai sus vor reţine condeiul scriitorului, dîndu-le o altă înfăţişare.

Ca şi în cazul nuvelisticii, modificările, obsedante, vor însoţi textele reeditărilor pînă în anul 1941, dată, după care ele vor fi tipărite pe flancuri. Cele mai multe intervenţii sînt prilejuite de transferarea contractului editorial de la „Cartea românească" la „Socec" şi aparţin primei părţi a romanului.

Judecat prin prisma sutelor de variante ce însoţesc textele tipărite, romanul *Ion* pare să fie un moment de vîrf. Studiul altor romane, *Pădurea spînzuraţilor, Adam şi Eva, Ciuleandra* şi *Crăişorul Horia* (pînă unde am ajuns cu cercetarea noastră) ne dovedeşte că numărul variantelor editoriale scade vertiginos, ceea ce denotă o mai mare siguranţă în folosirea verbului.

Pentru ansamblul creaţiei, multiplele variante (cu toate ezitările nejustificate în adoptarea expresiei literare) depăşesc cadrul limitat al lexicologiei, atestînd, înainte de toate, o conştiinţă artistică.

La notarea variantelor am adoptat următoarele prescurtări:

I = *Ion*. Roman, vol. I-II, Buc., Universală-Alcalay (pe copertă „Viaţa românească"), 1920. (Tipărit în atelierul tipografiei „Triumful".)

II = *Ion*. Roman, vol. I-II, ediţia a II-a, Buc., *Viaţa românească*, 1921.

III = *Ion*. Roman, vol. I-II, ediţia a III-a, Buc., „Cartea românească" [1924] (primul volum s-a tipă-

rit în decembrie 1923, iar vol. II în ianuarie 1924. Pe prima copertă, ca an de apariţie, „1923".)

IV = *Ion*. Roman, vol. I-II, „Cartea românească", 1925 (vol. I tipărit în august, vol. II în septembrie.)

V = *Ion*. Roman, vol. I-II, ediţia a V-a, Buc., „Cartea românească" [1927] (vol. I tipărit în ianuarie 1927; din greşeală volumul II este datat „septembrie 1925", semn de copiere mecanică a ediţiei a IV-a.)

VI = *Ion*. Roman, vol. I-II, ediţia a VI-a, Buc., „Cartea românească", 1930.

VII = *Ion*. Roman, vol. I-II, Buc., [1939] (tipărit în ianuarie 1939.)

XI = *Ion*. Roman, vol. I-II, ediţia a XI-a, Buc., Socec [1941].

XII = *Ion*. Roman, vol. I-II, ediţia a XII-a, Buc., Socec [1943].

V. VARIANTE EDITORIALE:

GLASUL PĂMÎNTULUI

P. 11, r. 5, cînd în dreapta, cînd în stînga / ba în dreapta, ba în stînga (I, II, III, IV, V, VI).

P. 12, *r.* 6, se opinteşte / se căzneşte (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 8*, se bălăbăneşte / se bălăbăneşte puţin (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 13*, lăbuţele / labele (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 14*, apoi iuţeşte / apoi îşi iuţeşte (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 25*, frînghia / sfoara (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 32*, pereţii văruiţi / pereţii spoiţi (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 13, r. 10, Un dulău / Acum un dulău (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 23*, chiuituri / chiuiri (V, VI) — *r. 27, 28*, Casa văduvei vine chiar peste drum de bisericuţa bătrînă / Casa vădanei este chiar peste drum de bisericuţa veche (I, II, III) / Casa văduvei este chiar peste drum de bisericuţa veche (IV, V, VI) / Casa văduvei vine chiar peste drum de bisericuţa veche (VII).

P. 14, r. 14, trei lăutari cîntă / trei lăutari cîntau (IV, V, VI, VII) — *r. 27*, De tropotele jucătorilor / Sub tropotele jucătorilor (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 28*, Someşana / Ardeleana (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 32—33*, Briceag înteţeşte cîntecul / Briceag iuţeşte cîntecul (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 15, r. 5, Numai arar vreunul mai ţanţoş începe o chiuitură / Rareori începe vreunul mai poznaş cîte o chiuitură (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 8*, Apoi jocul / Apoi dansul (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 11—12*, ating din cînd în cînd pieptul flăcăilor / se ating din cînd în cînd de pieptul flăcăilor (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 15*, Învîrtita ţine / Jocul ţine (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 19*, ameninţătoare sau rugătoare / ameninţătoare şi rugătoare (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 24*, abia / de abia (I,II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 33—34*, un mănunchi mai mărişor, pe care să-l dăruiască flăcăului cutare să-l pună în pălărie / un ghiveci mai mărişor, pe care să-l dăruiască flăcăului cutare să-l pună în pălărie (I, II, III, IV, V, VI).

P. 16 r. 4—5, forfotesc despre necazuri / forfotesc de necazuri (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 7*, şi fac haz / şi se bucură (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 8*, Cîţiva / Vreo cîţiva (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 15*, continuă să pîndească / urmează să pîndească (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 17*, cîtva timp / cîteva minute (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 20*, aruncînd numai rareori / aruncînd rareori (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 25*, în mijlocul cîtorva bătrîni / în mijlocul unui pîlc de bătrîni (I II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 29*, lui de nimeni nu-i pasă / el de nimeni nu se sinchiseşte (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 33*, Pe de lături / Pe-alături (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 18, r. 7, răspunzînd / răspunzînd repede (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 29*, Savista / apoi Savista (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 31*, Soseşte / Vine (I, II, III, IV, V, VI, VII.

P. 19, r. 5, Oloaga a făcut / Oloaga făcuse (I, II, III, IV, V, VI, VII) — r. 8, gesturi desperate / gesturi desperate şi nepricepute (I, II, III, IV, V, VI, VII) — r. 9, zice Maria / zise Maria (VII) — r. 16, Savista bombăne ceva ce ar vrea să însemne / Savista urlă ceva ce vrea să însemne (I, II, III, IV, V, VI VII) — r. 17, porneşte deodată / porneşte brusc (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 20, r. 2, ţinînd de mijloc / ţinînd de brîu (I, II, III, IV, V, VI) — r. 10, lui Ion însă îi răspunde / iar lui Ion îi răspunde (I, II, III, IV, V, VI) — r. 21, Că i-oi spun/ Că i-oi spus (IV, V, VI, VII) — r. 25, se aprinde ca focul / se încinge ca focul (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 21, r. 5—6, cu mai multă gingăşie, dar şi mai prelung/ cu mai multă gingăşie, dar mai prelung (I, II, III) / cu multă gingăşie, dar mai prelung (IV, V, VI, VII) — r. 30, la ceata flăcăilor / spre ceata flăcăilor (I) — r. 31, părea îngrijorată / părea îngrijorată rău (I, II, III, IV, V, VI, VII) — r. 32—33, şi să nu bage de seamă / şi ea să nu bage de seamă (I, II, III, IV, V, VI).

P. 22, r. 6, clipi aspru / privi aspru (IV, V, VI) — r. 18, dă glaja ceea / dă sticla ceea (I, II, III, IV, V, VI, VII) — r. 24—25, ţi se urcă la cap şi cine ştie ce poznă te-o mai îndemna să faci / ţi se suie la cap şi cine ştie ce poznă ţi-o veni să faci (I, II, III) / ţi se urcă la cap şi cine ştie ce poznă ţi-o veni să faci (IV, V, VI, VII) — r. 26, şi întoarse spatele / şi-i întoarse spatele (I, II, III, IV, V, VI) — r. 31, un struţ de flori / un ghivecel de flori (I, II, III, IV, V, VI).

P. 23, r. 18, aşezîndu-se / aşezîndu-se repede (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 24, r. 11, Că tata şi-a pus / Acu tata şi-a pus (I, II, III, IV, V, VI, VII) — r. 15, se uită / se uita (I, II, III, IV, V, VI).

P. 25, r. 1, strigă / strigă atunci (I, II, III, IV, V, VI, VII) — r. 6, bufni Ion / sîsîi Ion (I, II, III, IV, V, VI, VII) — r. 28, mai multă încredere / mai multă siguranţă (I).

P. 26, r. 7, Ia lăsaţi / Ia staţi (I, II, III, IV, V, VI, VII) — r. 9, ciorăvăială lungă / ciorovăială nesfîrşită (I, II, III, IV, V, VI) — r. 11, să se încingă o bătaie / să se încingă şi o bătaie (I, II, III) — r. 17, soţia învăţătorului / nevasta învăţătorului (I, II, III, IV, V, VI, VII) — r. 25—26, lărgindu-şi zîmbetul / întinzîndu-şi zîmbetul (I).

P. 27, r. 1, care răspunse / care-i răspunse (I, II, III, IV, V, VI) — r. 6, pentru că umblase / fiindcă umblase (I, II, III, IV, V, VI, VII) — r. 13, se grăbiră să dea ajutor / dădură îndată ajutor (I, II, III, IV, V, VI, VII) — r. 16, intră încetinel / intră binişor (I, II, III, IV, V, VI, VII) — r. 25, să ajungă / ca s-ajungă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — r. 32, mînuşi de aţă cenuşie / mănuşi de aţă cenuşii (I, II, III, IV, V, VI).

P. 28, r. 20, de Titu şi Laura / de Titu şi de Laura (I) — r. 25, stăruinţa flăcăului / stăruinţele flăcăului (I) — r. 30, cu Ion / numai cu Ion (I, II, III IV, V, VI, VII) — r. 31—32, răspunse cam în silă / răspunse cam cu silă (II).

P. 29, r. 9, iar Titu / şi Titu (I, II, III, IV, V, VI) — r. 10, se apropie şi el de / se apropie de (I, II, III, IV, V, VI) — r. 11, i-au scos / i-au scos lui (I, II, III, IV, V, VI) — r. 12, de la Cluj / din Cluj (I, II, III, IV, V, VI, VII) — r. 13, loviseră / loviră (I) — r. 24, ca un lup / ca un viespe (I) — r. 31, Se vedea / Se vede (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 30, r. 8, începe jocul / reîncepe jocul (I) — r. 11, poftite la horă / poftite în horă (I, II, III, IV, V, VI) — r. 21—22, Aşa-s eu, ce mai calea-valea!... / Aşa-s eu, ce mai calea-valea!... Beau şi beau şi beau, de usuc nu altceva (I) — r. 26, măsurînd foarte aspru / privind foarte aspru (I, II, III, IV, V, VI, VII) — r. 28—29, parcă n-ar fi vrut să ştie de nimeni şi de nimic / parcă nici n-ar fi vrut să ştie de nimeni (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 31, r. 10, că-i ştirbea autoritatea / că-i ştirbea demnitatea (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 32, r. 15—16, se încăpăţîna însă din ce în ce şi începu să răcnească / se încăpăţîna din ce în ce şi începu să strige (I) — *r. 33—34*, cuptor încins. O mînie / cuptor aprins. O furie (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 33, r. 16, Tulai / Vaoleu (I) — *r. 18*, uită pe Ana/ uită de Ana (II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 23*, sărăntocule / golane (I II, III, IV, V, VI) — *r. 28—29*, voce puţin tremurătoare, dar batjocoritoare / voce puţin tremurată, dar şi batjocoritoare (I, II, III, IV) — *r. 32—33*, răcni ţăranul / urlă ţăranul (I).

P. 34, r. 5, se zvîrliră la Vasile / se zvîrliră pe Vasile (I, II, III) — *r. 7*, sfărîma coastele / bătea coastele (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 9*, Dar cînd / Dar de cînd (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 11—12*, cu un deget / cu un deget Vasile (I, II, III, IV, V, VI, VII)—*r. 15—16*, răcnind neîncetat / urlînd neîncetat (I) — *r. 28*, fiindcă auzea / fiindcă le auzea (I, II, III, IV) — *r. 32*, o ştersese / o şterse (IV) — *r. 33* se împrăştiară / se împrăştiaseră (I, II, III, IV, V, VI).

P. 35, r. 8, Ar fi meritat / Ar fi meritat-o (I, II) — *r. 15*, se retrăseseră / se retraseră (IV, V, VI).

P. 36, r. 19, ca un gîscan / ca un gînsac (I, II, III).

P. 37, r. 3, se simţea / se simţi (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 5*, şi avusese / şi avuse (I, II) — *r. 11*, dau ţiganilor / dau ţiganului (I, II) — *r. 11—12*, Să le dea / Să-i dea (I, II, III) / Să dea (IV, V, VI, VII) — *r. 26—27*, răcnetele oamenilor / urletele oamenilor (I).

P. 38, r. 8—9, sticle de băuturi / sticle cu băuturi (I, II) — *r. 11*, podită şi mobilată / podită şi înzestrată (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 26*, bărbaţii au început / oamenii au început (I).

P. 39, r. 9, să scot banii / să scot bani (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 13*, Ori duc / Ori iau (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 28—29*, se auziră pe uliţă alte chiote / se auziră din uliţă alte urlete (I) / se auziră din uliţă alte chiote (II).

P. 40, r. 9—10, se îndesară / se potriveau (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 14*, vorbea de-a valma / vorbea deodată (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 27*, Feţele asudate sclipeau (transcris după var. I, II; în celelalte ediţii: „Feţele asudate *clipeau*").

P. 41, r. 11, Toţi flăcăii / Toţi feciorii (I, II, III) — *r. 17*, să-şi poată păzi / să-şi poată apăra (I).

P. 42, r. 6, Titu Herdelea / Titu (I, II, III, IV, V VI, VII) — *r. 9*, privirile se întoarseră / privirile se întoarseră întrebătoare (I) — *r. 22*, o sfîntă de bătaie / o bătaie zdravănă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 32*, cum obişnuia totdeauna / cum făcea totdeauna (I).

P. 43, r. 2, să întrebe / să întrebe pe cîrciumar (I, II, III) — *r. 9*, pahar de rachiu / pahar cu rachiu (I, II, III, V) — *r. 11*, păhăruţ / păhărel (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 18*, hiritisirile (Transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V, VI, VII, X, XI, XII „hiristirile") — *r. 23—24*, abia stăpînindu-şi un fior / pătruns de un fior (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 24—25*, foarte iscusită, dar acoperită / iscusită, acoperită însă (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 44, r. 14, cineva / altcineva (I, II) — *r. 20*, amu vezi / acu vezi (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 29*, şi-apoi el / ş-apoi acu el (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 45, r. 3, se sugrumase de furie / se înăbuşise de furie (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 12*, Trebuia să vadă / Voia să vadă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 17*, ca să poată / şi să nu poată (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 28*, parcă tocmai aşteptase / parcă aşteptase (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 46, r. 13, Plăteşte / Plăteşte, mă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 18—19*, răcni George / urlă George (I) — *r. 21*, îl izbi / îl izbi brusc (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 47, r. 4—5, curaj nebănuit / curaj uimitor (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 23*, în care se prăvălise / în care îl doborîse (I) — *r. 24*, i s-ar fi rupt / i-ar fi rupt (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 48, r. 5, suduind / înjurînd (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 30,* ca şi cum / ca şi cînd (I).

P. 49, r. 3, de supărare (cuvintele lipsesc în var. I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 13,* îl auzi / îi auzi (II) — *r. 16* cînd el / cînd nici el (I) — *r. 32,* n-a mai găsit / nu mai găsise (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 52, r. 3, mă duc / mă duc eu (I) — *r. 9,* cu poftă / şi cu poftă (I, II, III).

P. 53, r. 4, un bob / un fir (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 10,* din capul scării / din uşă (I, II, III, IV, V, VI, VII)

P. 54, r. 15, erau pătate / sînt pătate (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 21,* se vărsa / se varsă (I, II).

P. 56, r. 8—9, În tinereţea lui / În tinereţele lui (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 13,* lenevior (transcris după var. I, II, III, IV, V, VI; în celelalte ediţii: lenevitor) — *r. 22,* în palmă / în palme (I, II, III) — *r. 27,* din isteţime / nici din isteţime (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 27,* Singură la părinţi / Fată singură (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 30,* au dat-o / i-au dat-o (I, II, III) — *r. 33,* unde stătuse / unde stătuseră (I, II, III).

P. 57, r. 20, i-a mai ridicat / i-au mai ridicat (III, IV, V, VI, VII) — *r. 33,* s-a încuscrit / s-au încuscrit (I, II, III, IV, V, VI).

P. 58, r. 1, ciopîrţire de moşie / ciopîrţire a moşiei (I, II) — *r. 13,* stîlpul casei / stăpînul casei (I, II).

P. 59, r. 20, despărţite prin / despărţite de (I, II) — *r. 30,* la stînga / în stînga (I, II).

P. 60, r. 5, Hotarul însă se întindea atît de mare / Hotarul însă se mîndrea atît de mare (I, II, III, IV V, VI, VII) — *r. 7,* şi neîndurător / şi neîndurat (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 11,* Urcă încet / Urca încet (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 26—27,* pînă la hotarul / pînă în hotarul (I, II, III) — *r. 31,* toanele şi nevoile / toanele sau nevoile (I, II, III, IV).

P. 61, r. 1—2, înţelegîndu-se între ele şi bucurîndu-se / înţelegîndu-se şi bucurîndu-se (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 5,* Se simţea / Se simţi (I, II, III) — *r. 29,* Cînd a umblat / Cît a umblat (I, II).

P. 62, r. 13, pe cît de greu / pe cît de lesne (I, II, III) — *r. 17—18,* de ele / de cărţi (I, II) — *r. 34,* nişte gîndaci / nişte gîndăcei (I, II).

P. 64, r. 19—20, să-şi lepede o slăbiciune / să-şi alunge o slăbiciune (I) — *r. 22,* că-i bună Anuţa / că-i bună ea Anuţa (I, II, III) — *r. 33,* Îşi curmă glasul / Îşi curmă graiul (I, II, III) — *r. 34,* răsărise / răsări (I, II).

P. 66, r. 10, îi plătea / îi plătea dînsul (VII) — *r. 18,* dragostea de muncă / dragoste de muncă (III, IV, V) — *r. 23,* dar fără zile / tot fără zile (I).

P. 67, r. 3, şi l-a întors / l-a întors (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 11—12,* Îi rămăsese / Îi rămase (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 23,* i se părea / se părea (I, II) — *r. 28—29,* chiar numai văzîndu-l / văzîndu-l măcar (I, II, III) — *r. 34,* răspunse fata / răspunse Ana (I).

P. 69, r. 19, ca şi cînd / ca şi cum (II) — *r. 28—29,* În familia învăţătorului Herdelea nu s-a mai vorbit / Familia învăţătorului Herdelea n-a mai vorbit (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 70, r. 16, strigă într-una / striga într-una (I, II, III) — *r. 17,* să-mi cumpăr / am să-mi cumpăr (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 20—21,* ar fi putut / era în stare (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 22—23,* îl rodea totuşi ambiţia / avea totuşi ambiţia (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 24—25,* izvorul cel mai autentic / izvorul cel mai sigur (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 31,* cine ştie / cine să ştie (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 71, r. 2, a împuiat / a putut împuia (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 5—6,* a zgîlţăit / a scuturat (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 7,* Părtinirea nu era / Părtinirea însă nu era (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 11—12,* şi nici pe fiu / nici pe fiu (VII) — *r. 15—16,* toată întîmplarea cu bătaia / toată întîmplarea (I, II, III, IV, V VI,

VII) — *r. 16*, să ducă vestea / să ducă știrea (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 17*, Frămîntă (Transcris după var. I, II, III, IV, V, VI, VII; în ed. X, XII: „Frămîntată") — *r. 24*, cu o nemulțumire prefăcută / cu o mulțumire prefăcută (I, II) — *r. 29—30*, Avea douăzeci și trei de ani (în textul var. I: „Avea douăzeci și doi de ani" — greșeală corectată de L.R. în erata aceleeași ediții).

P. 72, *r. 7*, nu faci nimic / nu mai faci nimic (I, II) — *r. 18*, mai puțini / și mai puțini (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 73, *r. 31*, imputări pămîntești / imputări pămîntene (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 74, *r. 12*, decît toate frazele / decît orice fraze (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 13*, Lucreția a fost / Lucreția a și fost (I, II) — *r. 14—15*, Versurile din *Familia* preamăreau tocmai frumusețea ochilor / Chiar versurile din *Familia* preamăreau frumusețea ochilor (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 25*, mai în toate nopțile / mai toate nopțile (I, II, III, IV).

P. 75, *r. 1*, nici măcar o fată / nici o fată (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 11*, cînd se aranja / cît se ferchezuia (I, II, III) / cînd se ferchezuia (IV, V, VI, VII).

P. 76, *r. 27*, Titu pierduse / Titu își pierduse (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 34*, să mă duc / să mă mai duc (I, II, III).

P. 77, *r. 20*, nu-i greșise nimic / nu-i greșise cu nimic (I, II, III) — *r. 33*, pentru abonamente / pentru abonament (I, II, III).

P. 78, *r. 3*, Încît acum / Astfel acuma (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 16*, ba încă / și încă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 19*, se îngîna / se îngînă (I, V, VI, VII) — *r. 20*, în pridvor / la pridvor (II) — *r. 25*, alintat / alinat (III, IV, V).

P. 79, *r. 1*, încît să se observe / încît să se vază (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 80, *r. 12—13*, după reprezentarea / după reprezentația (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 19*, să ciupească puțină curte / să ciupească puțin curte (I) — *r. 21*, Azi dăscălița își amintește / Azi își amintește (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 22*, Cum au pierit / Cum au mai pierit (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 29*, toate veseliile și petrecerile / orice petreceri (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 30*, de odinioară / de atunci (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 81, *r. 12—13*, urmate de cîini cu botul în pămînt și cu coada în vînt, mirosind / de cîini ce cu botul în pămînt și cu coada în vînt miroseau (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 15*, curmau vorbele / curmau brusc vorbele (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 17*, Toți sătenii ascultau / Toți ascultau (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 24*, încetară brusc / curmară brusc (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 82, *r. 5*, aude toate / aude toate relele (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 83, *r. 2*, cît ai bate din palme / cît bați din palme (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 6*, tot aud / aud (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 10*, să omoare oameni / să omoare oamenii (II, III, IV) — *r. 21*, că vede / că vedea (I, II, III) — *r. 26*, așa ușor / așa iute (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 84, *r. 10*, cu un surîs / cu un zîmbet (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 30*, cu un glas / cu glas (I, II).

P. 85, *r. 6*, de va mai întinde vorba / dacă ar mai întinde vorba (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 8*, zise Belciug / zice Belciug (III) — *r. 9*, i se părea / i se păru (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 10*, Viața e totuși / Viața totuși e (I, II, III, IV) — *r. 14*, Cînd îl zări / Cum îl zări (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 23*, Ar trebui să dai / Ai putea să dai (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 26*, îi pieri toată oboseala / îi pieri brusc oboseala (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 86, *r. 5—6*, i se părea / i se păru (II, III, V, VI) — *r. 12*, Ei totdeauna apără / Ei apără totdeauna (I, II,

III, IV, V, VI, VII) — *r. 26*, suflet acru / suflet cam acru (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 87, r. 4, are să se facă / trebuie să se facă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 6—7*, fiind salvate / vor fi salvate (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 13*, spunea el / spune el (IV, V, VI, VII) — *r. 21*, se repeziră pline de indignare / se repeziră la dînsul indignate (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 22*, în care nici Herdelea / în care însă Herdelea (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 24*, de la Jidovița / din Jidovița (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 28—29*, un prestigiu deosebit în sînul familiei / încredere deosebită în familie (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 34 — p. 88, r. 1*,, nu mai încape discuție / nu mai încape vorbă (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 88, r. 5, doriți să mergem / vreți să mergeți (I) / vreți să mergem (II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 7—8*, Numai Ghighi nu se dădu învinsă / Ghighi tot nu se dădu învinsă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 15—16*, și în curînd afacerea cu popa se stinse / și în cîteva clipe pricina popii se stinse (I, II, III, IV, V, VI, VII) —*r. 20*, Cîntecele familiei reîncepură / Cîntecele reîncepură (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 89, r. 12—13, cu o iubire pătimașă / cu o privire pătimașă (I, II, III).

P. 90, r. 7, cum de-și mai poate ținea viața / cum de se mai tîrăște în viață (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 8—9*, medicii i-au scos / doctorii i-au scos (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 11*, trăia / popa trăia (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 20*, a-i deretica prin casă / a-i drege prin casă (I, II, III, IV).

P. 91, r. 7, Se înfuria în sine / Se înfuria în gînd (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 11*, Așa însă întîmplarea / Astfel însă întîmplarea (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 12*, Se simțea obligat / Se simțea îndemnat (I, II, III, V) — *r. 13*, după ciocnirea / nici după ciocnirea (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 15*, Rămînea totuși hotărît / Rămînea însă hotărît (I, II, III, IV, V, VI, VII) —

r. 22—23, A doua zi, Toma, îndemnat de George / A doua zi apoi Toma, mînat de George (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 25*, la toate / la toate. Supărarea preotului trebuia să se reverse (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 26*, nu probozise nominal pe nimeni în biserică / nu probozise pe nimeni în biserică deosebit (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 30*, Și astfel / Și deci (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 32*, după ce povățui / după ce îndemnă (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 92, r. 2, oprindu-se puțin / oprindu-se deodată (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 10*, tavanul bisericii / tavanul bisericuții (I, II, III) — *r. 22—24*, Se plînse de necinstea ce-a îndurat-o tuturor țăranilor de prin împrejurimi, care se adunau / Se plînse de necinstea ce-a pățit-o tuturor țăranilor care se adunau de prin împrejurimi (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 25*, la o încrucișare / la încrucișare (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 28*, n-are să se lase / n-are să se lase nici mort (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 31*, se luă la harță / se sfădi (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 93, r. 2—3, că bine i-a făcut popa, pentru că într-adevăr / că tot bine i-a făcut popa, căci (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 7—8*, i-a trăznit prin minte gîndul să ia pe Ana / i-a trăznit prin minte Ana (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 9*, ar fi mulțumit / ar fi mulțumiți (I, II, III) — *r. 11*, luînd-o pe cealaltă / luînd pe cealaltă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 12—13*, ca și cînd s-ar fi hotărît să se însoare / ca și cînd de azi pe mîine ar trebui să se însoare (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 18*, va trebui să fie / urmează să fie (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 22—23*, ce le va lăsa după moarte? Nici baremi cît va avea el / Ce le va lăsa la moarte? Nici baremi cît i-au lăsat lui (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 23—24*, tot rămînea / tot rămîne (I, II).

P. 94, r. 1, Vorbele acestea îl mîniau / Acestea îl mîniau (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 6*, să nu dea ochii cu / să nu dea ochi cu (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 8*, pentru că din pricina lui a fost umilit / pentru că l-a umilit (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 11*, Nu se mai ducea /

Acuma nu se mai ducea (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 13*, mînie mare / mînie furtunoasă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 15—16*, pentru că l-a făcut / fiindcă l-a făcut (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 17*, o cupă de rachiu / un litru de rachiu (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 19*, iar el / pe cînd el (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 21*, Se întîlnea cu Ana / Se întîlnea totuşi cu Ana (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 22*, surîs dureros / zîmbet dureros (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 95, *r. 2*, l-a pîndit / însă, l-a pîndit (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 29*, vorbele acestea / vorbele ei (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 31*, cuprinzîndu-i mijlocul / cuprinzînd-o de mijloc (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 32*, Căldura trupului ei / Căldura ei (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 32*, Simţea / Simţi (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 96, *r. 18*, cum trecea / cum trece (III) — *r. 19*, barba încîlcită / barba încurcată (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 25—26*, să nu ajungă indignarea lor pînă la / să nu-i ajungă indignarea pînă la (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 29*, îi hărăzise atîtea necazuri că avea nevoie / îl bătuse doar cu atîtea necazuri încît avea nevoie (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 97, *r. 13*, Herdelea nu mai avusese parte de o cinste atît de mare / Asemenea cinste lui Herdelea nu i s-a mai întîmplat (I, II, III, IV) / Asemenea cinste lui Herdelea nu i se mai întîmplase (V, VI, VII) — *r. 15*, nu se putea / nu se putu (II, III, IV, V, VI VII) — *r. 20—21*, boclucuri de tristă amintire / boclucuri triste (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 22*, nu ajungea / nu-i de ajuns (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 23*, însemna într-un fel o dezertare / însemna o dezertare (I, II, IV, V, VI, VII) / înseamnă o dezertare (III).

P. 98, *r. 4*, care-l zorea / care-l îndemna (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 18*, învăţătorul / şi învăţătorul (I, II, III) — *r. 20*, spre a se repara / spre a repara (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 23*, şi s-a mutat / ca să se mute (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 25*, Atunci, fiindcă / Şi fiindcă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 27*, hotărîre mare

hotărîre mai mare (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 31*, l-a asigurat / l-a încredinţat (I, II, III, IV, V, VI VII) — *r. 34* — *p. 99*, *r. 1*, nu i-a trecut / nu i-a trecut atunci (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 99, *r. 7*, simţea mai mult / simţea mai crunt (I, II, III, IV, V, VI VII) — *r. 14—15*, va face tot ce-i va sta în putinţă / ar face tot ce i-ar sta în putinţă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 17*, cînd fetele / cînd fetele lui (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 21*, se va găsi / s-ar găsi (I, II III, IV, V, VI, VII).

P. 100, *r. 5*, inimile fetelor / inimile tuturor (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 6*, în lacrimi / cu lacrămi (V, VI, VII) — *r. 10—11*, Tocmai în vremea aceasta, cînd frămîntările se înăspreau / Tocmai acuma, cînd fierberile se înteţeau (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 12—13*, să se încheie cu scandal / să se încheie cu bătălie (I, II, III, IV, V, VI).

P. 101, *r. 3*, prin o aluzie / cu o aluzie (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 3*, deşi abia / deşi de-abia (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 5*, nu putea admite / nu-şi putea închipui (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 6*, ea să iubească / să iubească (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 9*, îşi aducea aminte mai ales / nu-şi aducea aminte decît (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 18*, s-a înfiripat / s-a închegat (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 25*, au început / începură (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 102, *r. 21*, se supăra / se supără (V) — *r. 21—22*, simţindu-se lovită cu propriile ei arme / simţind că e lovită cu însăşi armele ei (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 34*, să vină în persoană / şi el să vină în curînd (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 103, *r. 7*, nici / şi nici (I, II, III, IV) — *r. 15—16*, dar şi pentru / şi pentru (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 29—30*, Dar cînd a înţeles, a izbucnit ca o leoaică / Dar cum a înţeles, cum s-a sculat ca o leoaică (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 104, r. 11, Tu umbli după mofturi / Tu însă vrei mofturi (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 17,* pentru a stoarce / pentru a smulge (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 17,* răcni deodată / urlă deodată (I).

P. 105, r. 4, munca poetică / activitatea poetică (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 14—15,* dispus s-o ia / gata s-o ia (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 16,* va scăpa ocazia norocoasă / va scăpa norocul din palmă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 18,* care au împlinit cincizeci de ani / care au bătut cincizeci de ani (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 20,* Laura are vîrsta / Laura e în vîrstă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 23—24,* cînd îţi pică / cînd îţi vine (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 27,* să-şi îngroape tinereţele / să-şi îngroape iar tinereţele (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 30,* mai are / ar mai avea (I, II, III, IV V, VI, VII) — *r. 34,* nu simte / nu are (I).

P. 106, r. 4, tăcea / tăcu (I, II) — *r. 7—8,* V-aţi certat destul / V-aţi certat de ajuns (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 11,* înfuriat deodată / înfuriat brusc (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 14,* Titu opri / Titu împiedică (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 16,* este de partea lor / este cu ele (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 26,* stoguri de paie / stoguri de grîu (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 28,* ogoarele istovite / ogoarele obosite (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 107, r. 8, nu va face / nu va ajunge să facă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 21,* ce zicea / ce-şi zicea (I, II, III) — *r. 22,* se pomenea cu gîndurile după Ana / se prindea cu mintea la Ana (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 108, r. 3, pînă ce peste cîteva clipe / încît peste cîteva clipe (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 7,* dar apoi / şi apoi (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 12,* răspunse / îi zise (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 22,* şi a luat-o / a luat-o (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 26,* fii liniştită / fii hodinită (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 29,* fata se depărta / fata plecă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 30,* Ion simţea / Ion simţi (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 33,* nu-mi pasă / nu-mi mai pasă (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 109, r. 4, să înfrunte toată lumea / să se lupte cu toată lumea (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 9—10,* după atîtea săptămîni de cînd dînsul nici nu se mai uită la fată, George / că George, dacă a aflat că de atîtea săptămîni dînsul nici nu se mai uită la fată (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 11—12,* Ion se hotărî să mai aştepte. Încrederea în sine îi dădea / De aceea Ion mai aşteptă. Încrederea îi dădea (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 15,* mai mult cu Baciu sta de vorbă / mai mult stă de vorbă cu Baciu (I, II, III, IV, V, VI) / mai mult sta de vorbă cu Baciu (VII) — *r. 21—22,* făcea planurile / făcea planuri (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 111, r. 12, Simion, ocărîndu-l / Simion îl ocăra (I) — *r. 13,* că a intrat / că i-a intrat (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 26,* nu se va lăsa pînă ce / nici nu se va lăsa pînă nu-l (I, II, III) / nici nu se va lăsa pînă ce nu-l (IV) — *r. 30—31,* că lui nici de Dumnezeu din cer nu-i pasă / că nici de Dumnezeu din cer nu-i mai pasă (I, II, III, IV) / că nici de Dumnezeu din cer nu-i pasă (V, VI, VII).

P. 112, r. 15, însă revolta / însă revoltă (IV, V, VI, VII) — *r. 16,* o ocăra / o ocărî (VII) — *r. 16* două ceasuri / cîte două ceasuri (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 25—26,* au schimbat aranjamentul mobilei / au schimbat mobila (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 113, r. 10, cu mulţumire / de mulţumire (I, II, III, IV) — *r. 19,* îngăduinţa tacită / îngăduinţa (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 21,* Laura spuse / Laura spusese (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 26—27,* ceea ce ar putea stîrni printre fete vorbe felurite şi neplăcute / ceea ce stîrni printre fete vorbă multă şi neplăcută (I, IV) / ceea ce ar stîrni printre fete vorbă multă şi neplăcută (II, III, V, VI).

P. 114, r. 10, izbucniră în rîsete zgomotoase / se porniră pe rîsete năprasnice (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 20,* defilară în faţa / defilară prin faţa (I, II, III, IV) — *r. 28,* în casă / din casă (II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 29,* fiica doctorului / fata doctorului (I, II, III, IV, V, VI, VII) —

r. 30, drept cea mai / ca cea mai (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 115, r. 19, umbla cu rochii / umbla în rochii (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 20*, zicea că-i lipseşte o doagă / zicea că-i cam ţicnită (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 116, r. 20, Elvira susţinînd / Elvira susţinea (II, III).

P. 117, r. 7, să iasă ea / să iasă şi ea (I) — *r. 24*, străpunse inima / pătrunse inima (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 34*, Am stat / Stăteam (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 118, r. 12, foarte aspru / foarte creţ (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 14*, vreo gafă / vreo prostie (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 25*, a fost amînată / a fost fixată (I, II III, IV, V, VI) — *r. 27*, în alte părţi / aiurea (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 30*, să aduc chiar eu / să aduc eu (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 32*, să vie prin poştă / să vă vie prin poştă (I, II, III).

P. 119, r. 7, Laura dragă / Lauro (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 19*, Se urniră deodată / Se urniră brusc (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 20*, cu jumătate gura / cu jumătate gură (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 25*, să-şi întovărăşească / să-şi însoţească (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 30*, mai mult / mai mult de dînşii (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 120, r. 13, se îmbărbăta / se îmbărbătă (I, II, III) — *r. 23*, copleşită de emoţie / copleşită de emoţii (I, II, III).

P. 121, r. 30, i s-ar fi / i-ar fi (IV, V, VI, VII) — *r. 31*, gînduri amarnice / gînduri dureroase (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 122, r. 15–16, S-a muncit vreo două ceasuri, în zadar/ S-a căznit vreo două ceasuri degeaba (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 17*, nu izbutea să se înfăptuiască / nu era în stare să se înfăptuiască (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 17–18*, De zece ori i s-a părut / De zeci de ori i se părea (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 25*, Deodată / Deodată însă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 29*, ca să citească / şi să citească (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 123, r. 6, lipsă de ocazii / lipsă de prilejuri (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 12–13*, n-a găsit-o singură / n-a prins-o singură (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 22–23*, stringîndu-i lung mîna / sărutîndu-i lung mîna (I, II, III, IV, V, VI).

P. 124, r. 7–8, îi tremură buzele cînd îi sărută mîna / îi tremurau buzele cînd îi sărută mîna (IV) / îi tremură buzele cînd îi săruta mîna (V, VI) — *r. 13*, îmbujorînd-o / înfrumuseţînd-o (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 33*, se dezmeteci degrabă / se dezmeteci repede (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 125, r. 12, îi dădea / îi dădu (I, II, III) — *r. 14*, îi era teamă / îi fu teamă (I, II) — *r. 20*, Îl ameninţă / Îl dojeni (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 26–27*, şi întovărăşi / şi însoţi (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 32–33*, Numai dacă bărbatul meu nu s-ar împotrivi / Afară dacă bărbatul meu s-ar împotrivi (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 126, r. 27, am aflat / am aflat-o (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 127, r. 1–2, întrerupse / îl întrerupse (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 10*, s-a pus martor / s-a pus şi martor (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 26*, să vie / să-i vie (I, II, III) — *r. 30*, va trebui să se întîmple / trebuie să se întîmple (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 31*, să-l impresoare bănuielile / să-l impresoare închipuirile (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 128, r. 1, crezînd (în textul var. I: „auzind" greşeală corectată de L.R. în erata aceleiaşi ediţii — *r. 6*, mai urîcios ca Belciug / mai urît ca Belciug (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 12*, părtinise / iubise (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 15*, în Armadia / la Armadia (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 26*, îi plăcea tocmai / îi plăceau domnişorului cu deosebire (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 31*, îşi vărsa / îşi vărsă (I, II, III, IV, V, VI).

P. 129, r. 1—2, își curmă / își curmă brusc (II, III, V, VI) — *r. 7,* ca la pisici / ca pisicii (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 11,* m-ai supărat! Zău m-ai supărat / m-ai jicnit! Zău m-ai jicnit (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 21,* spuse foarte rar / zise foarte rar (I, II, III, IV) — *r.. 24,* voioșie decepționată / veselie decepționată (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 31,* și urîțică / e urîțică (I, II, III, IV).

P. 130, r. 9, niște țărani / țărani (I, II, III, IV, V, VI VII) — *r. 20,* îi arăta / îi arată (I, II, III, IV) — *r. 29* Porniră apoi / Porniră repede (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 30,* pînă la poarta / pînă în poarta (I, II, III, IV) — *r. 32,* acuma știa / acuma simțea (I).

P. 131, r. 2, răsuna mereu / răsună mereu (I) — *r. 7—8,* simți un fior / avu un fior (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 17,* bănuia totuși / simțea totuși (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 20,* se însenină / se înveseli (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 132, r. 18—19, a ajuns acasă, s-a retras / ajunse acasă, se retrase (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 20—21,* se silea [...], nu-și putea / se sili [...], nu-și putu (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 31,* vremea / vreme (I).

P. 133, r. 5, A spus / A zis (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 11,* strigă Titu / strigă și Titu (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 13—14,* ar fi fost mireasă / ar fi mireasă (I, II, III) — *r. 16,* după ce mai întîi închise iar ușa / închizînd iar ușa (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 135, r. 12, de ea atîrna / de ea mai atîrna (I, II, III, IV) — *r. 14,* cu Ana / Anei (I, II, III, IV, V, VI VII) — *r. 17,* Dovadă / Dovada (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 136, r. 8 Se credea / Se crede (III, IV, V, VI) — *r. 10* atîtea ciocniri / cîteva ciocniri (I, II, III) — *r. 12* vătaf al lor / vătaf (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 15,* i-o spuneau / o spuneau (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 137, r. 11, să spovedească / să împărtășească (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 14,* în fața lumii / în fața tuturor (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 16,* și-a bătut / și-a mai bătut (I, II) — *r. 18,* ce se petrecea / ce se petrece (I, II, III, IV, V) — *r. 21,* îl primea el / îl primea (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 22—23* satul fierbea că merge la Ana, el era nevoit / satul fierbe că el merge la Ana, era nevoit (I, II, III, IV) / satul fierbea că el merge la Ana, era nevoit (V, VI, VII) — *r. 29* se jura / se jura flăcăului (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 138 r. 4 a lăsat-o / o lăsase (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 17,* ar trebui / va trebui (I, II, III, IV, V, VI VII) — *r. 21,* Sudălmile / Înjurăturile (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 31,* întîlnirea cu Ion / întîlnirea ei cu Ion (I, II, III, IV V VI, VII).

P. 139, r. 6—7, se zvîrcoleau / se zvîrleau (I, II, III, IV V, VI) — *r. 7—8,* o învăluiau cu zgomote / o învăluiau în zgomote (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 16,* pînă nu-și dă / pînă-și dă (I) — *r. 28,* crestele dealurilor / coastele dealurilor (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 28—29,* involburîndu-se / învîltorîndu-se (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 33,* și ostenite / și obosite (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 140, r. 3, o pătrundea / o pătrunde (I) — *r. 18,* Se întrerupse / Se întrerupse brusc (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 20,* scînci fata / se scînci fata (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 34,* se mai auziră / se mai auzeau (I, II, III, IV, V, VI).

P. 141, r. 10, Umbla mai sprintenă / Umbla mai sprinten (I, II, III, IV) — *r. 13,* observînd îndată / văzînd îndată (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 18,* își zise pe urmă că trebuie / își zise că trebuie (I, II, III, IV, V, VII) — *r.21,* Vru / Vrea (I) — *r. 22,* îi vîjîia / îi vîjîia mereu (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 25,* straja îi aduse / îi aduse straja (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 142, r. 4—5, să se roage să-l povățuiască / să-l roage să-l povățuiască (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 24,* soare bătrînesc / soare bătrînatec (I, II, III) — *r. 32—33,* răsunau rîpele și pădurile / răsunau rîpele și codrii (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 143, r. 24, se aflau / stăteau veşnic (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 28*, sosise prea devreme / sosise devreme (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 28—29*, se deschidea / se deschide (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 144, r. 7, Uliţa Comorilor / Uliţa Comorii (I, II) — *r. 28*, Spuse / Spuseră (I, II, III, IV, V, VI).

P. 145, r. 11—12, are să simtă lovitura şi familia Herdelea / familia Herdelea are să simtă lovitura (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 21*, să se învoiască acasă / să se învoiască (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 146, r. 13, îndîrjirea preotului (În textul var. I: „învrăjbirea preotului", greşeală corectată de L.R. în erata aceleiaşi ediţii).

P. 147, r. 5 în uniformă / într-o uniformă (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 148, r. 7, Judecătorul / Judecătorul însă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 15—16*, şi deodată / şi apoi deodată (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 16*, Îl pofti să ia loc / Îl pofti să şază (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 149, r. 4, dă mîna judecătorului care-i zîmbeşte prietenos / dă mîna cu judecătorul care-i zîmbeşte prieteneşte (I, II, III) / dă mîna judecătorului care-i zîmbeşte prieteneşte (IV, V, VI, VII) — *r. 10*, mîncarea de seară / mîncare de seară (I) — *r. 19—20*, săsoaică bătrîioară şi roşcovană / săsoaică bătrîioară şi rumenă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 24*, şi o poreclise / poreclind-o (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 25*, pe cît îmbătrînea / cu cît îmbătrînea (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 31—32*, caii-s nebunateci / caii-s cam nebunateci (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 150, r. 12, emoţie mare / emoţie grozavă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 20* se uitau toate trei / ele se uitau (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 151, r. 14, să nu fie / să nu fie el (I, II) — *r. 16*, sărmanul Bălan / săracul Bălan (I, II, III, IV, V, VI) —

r. 23, uşa stupinei / uşa stupăriei (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 152, r. 18, n-ar şedea bine unui logodnic / n-ar şedea bine (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 153, r. 3, foarte multe vor invidia-o / foarte mult vor invidia-o (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 23*, pocinogul / pozna (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 31—32*, parcă mereu i-ar fi venit să povestească / parcă fiece clipă l-ar ademeni să povestească (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 154, r. 32, stîrnind hazul tuturor / stîrnind rîsul tuturor (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 155, r. 18, surîs triumfător / zîmbet triumfător (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 156, r. 10, trecu / trecu repede (I) — *r. 12*, te-am cunoscut imediat / te-am cunoscut îndată (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 27*, abia biruia / de-abia biruia (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 29*, măcar nu încercau / nu încercau baremi (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 157, r. 9, despre părinţii lui / de părinţii lui (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 22*, Zicînd aceasta / Zicînd acestea (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 25—26*, la tîmple / pe tîmple (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 32—33*, să-şi comunice / să-şi împărtăşească (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 158, r. 30, despre Laura / de Laura (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 31*, aşa se cuvine / chiar aşa se cuvine (I, II, III IV, V, VI, VII).

P. 159, r. 5—6, în ce fel de toalete vor apărea / cu ce fel de toalete vor merge (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 8—9* iar Herdelea se pregăti să primească / şi Herdelea se grăbi să primească (I, II, III) / şi Herdelea se pregăti să primească (IV, V, VI, VII) — *r. 10—11*, Laura refuză consternată: ce ar zice / Laura însă refuză consternată: fiindcă mai întîi ce ar zice (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 13*, să le întovărăşească / să le însoţească (I, II, III,

IV, V, VI, VII) — *r. 14*, cutii cu rochii / cutii cu toaletele (I, II, III, IV, V, VI) / cutii cu toalete (VII) — *r. 15*, ca să ajungă acolo / ca să ajungă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 16—17*, ele s-au înțeles să tragă la Elvira Filipoiu unde trebuie să se gătească / ele au să tragă la Elvira Filipoiu unde au să se gătească (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 17—18*, ca Pintea / pe Pintea (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 26*, nu se gîndise / nici nu se gîndise (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 27*, să-l însoțească / să-l întovărășească (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 34*, ți-e și necaz / ți-e și silă (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 160, r. 6—7, probabil să avem / poate să avem (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 14—15*, stîngăciile lui comice / stîngăciile lui caraghioase (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 161, r. 5, abia sosise / de-abia sosise (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 17*, ochi albaștri și mîngîioși / ochi albaștri și galeși (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 162, r. 10, ca să-i fiu / să-i fiu (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 22*, și d-ta / nici d-ta (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 25*, părea că-și sleise toată mustrarea / parcă-și sleise toată mustrarea (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 29—30*, pe cînd în Dumitrița / iar în Dumitrița (I, II, III, IV, V, VI).

P. 163, r. 1, băgați de seamă / bagi bine de seamă (I, II, III) / bagi de seamă (IV, V, VI) — *r. 20*, ca să-i spună / să-i spună (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 22*, nici un ban zestre / nici un ban de zestre (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 164, r. 4, bagaje (în textul var. I: „cutii", cuvînt înlocuit de L.R. în erata aceleiași ediții) — *r. 28*, o să fiți / aveți să fiți (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 32*, vestă foarte deschisă / vesta foarte deschisă (I, II).

P. 166, r. 27, mai bătrîni / prea bătrîni (I, II, III, IV) — *r. 31*, admirația și însuflețirea / mulțumirea și însuflețirea (I, II, III).

P. 167, r. 1, surîsuri grațioase / zîmbete grațioase (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 5*, repezindu-se încoace și încolo / repezindu-se ici-colo (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 12—13*, căscături ascunse cu multă discreție / căscări ascunse cu multă bunăvoință (I, II, III) / căscături ascunse cu multă bunăvoință (IV, V, VI, VII) — *r. 25*, patronate de doamna / călăuzite de doamna (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 168, r. 12, apoi își trase / ș-apoi își trase (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 32*, cu mai mult / și cu mai mult (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 33*, chiar Oprea / chiar și Oprea (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 169, r. 7, care putea / care ar putea (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 13—14*, exerciții și declarații de dragoste / exerciții de declarații de dragoste (I, II, III, IV) — *r. 17*, Mai cu seamă / Mai ales (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 24*, să se mărească / să se sporească (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 170, r. 21, *Someșane* sprintene / *Ardelene* sprintene (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 171, r. 3, obligînd pe cavaleri / făcînd pe cavaleri (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 172, r. 21—22, îl asculta / îl ascultă (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 34*, surîsuri lucitoare / zîmbete lucitoare (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 173, r. 1—2, drăgălășie cuprinzătoare / drăgălășie ispititoare (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 5*, cu mîncări / de mîncări (I, II, III, IV) — *r. 14*, sticlă cu bere / sticlă de bere (I, II, III, IV, V, VI VII) — *r. 17*, să nu întrerupă / să nu-și întrerupă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 31*, înverșunîndu-se / încăpățînîndu-se (I, II, III, IV V, VI, VII).

P. 174, r. 7, Bine le mai merge / Bine mai le merge (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 11*, pe Herdelea / pe Herdelea... dar părerea de rău îl mușca numai cîte o clipă (I, II, III) / pe Herdelea... dar părerea de rău îl

mişca numai cîte o clipă (IV) — *r. 13*, n-ar mai avea / n-ar avea (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 23*, pe Belciug / şi pe Belciug (II, III).

P. 175, r. 2—3, dacă va sta închis / stînd închis (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 9—10*, să îndrăgească / să îndrăgostească (V, VI, VII) — *r. 20*, brazdele lui Simion / brazdele din pămîntul lui Simion (I, II, III) — *r. 22—23*, să-l neliniştească / să-l necăjească (I, II, III, IV, V, VI, VII — *r. 31*, umblînd să se scape de dînsul / vrînd să se scape de dînsul (I, II, III, IV, V, VI, VII, — *r. 32*, mai spuse / mai spuse ei (I, V, VI, VII, / mai spuse el (II, III, IV).

P. 176, r. 5, răspunse învăţătorul / îi răspunse învăţătorul (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 12*, n-ar fi pătruns-o / n-ar fi priceput (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 16*, ce-o să fie / ce-o fi (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 177, r. 8, înmuie împotrivirea / înmuia împotrivirea (II) — *r. 9*, se tocmiră / se ciorovăiră (I, II, III, IV) — *r. 11*, ar fi fost / ar fi (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 19*, nu vrea şi nu vrea / nu vrei şi nu vrei (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 20*, i-ai face / i-ar face (III, IV) — *r. 23*, fu adoptată / fu împărtăşită (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 29*, năpăstui / năpusti (II, III, V, VI, VII) — *r. 31—32*, avu grijă / avu grija (I, II).

P. 178, r. 24, la Jidoviţa / în Jidoviţa (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 30*, se gîndiră (Transcris după var. VII; în ed. XI, XII: „ce gîndeau") / se gîndeau (I, II, III, IV, V, VI).

P. 179, r. 5, la beţie / la beţii (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 6*, face ce pofteşte / face ce-i place (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 7*, să coboare din căruţă / să vie (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 11—12*, societate numeroasă / tovărăşie numeroasă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 24*, îi surîde / îi surîdea (V) — *r. 29—30*, se întinseră / se întinseseră (II).

P. 180, r. 27—28, crîşmăriţa tinerică / jupîneasa tinerică (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 181, r. 5, ieşi crîşmăriţa / ieşi jupîneasa (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 9—10*, revenirea cîrciumăresei / sosirea cîrciumăresei (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 22*, zîmbet complice / zîmbet nerăbdător (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 24*, se mîngîie bătrînul / se mîngîie dînsul (I, II) — *r. 29*, ţin hangul / îi ţin hangul (V, VI, VII).

P. 184, r. 8, cu fraţii / cu fraţi (I) — *r. 9*, împiedeca / înfrîna (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 185, r. 3—4, profesorul ocărăşte / ocăreşte (I) — *r. 22*, crîşmăriţa / jupîneasa (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 24—25*, Se temea că Titu va fi plecat / Era sigur că Titu a plecat (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 186. r. 7, Cîrciumăreasa / Jupîneasa (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 187, r. 3, alunecaseră / îi alunecaseră (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 14*, Mai mult în neştire îşi lepădă paltonul / Totuşi mai mult în neştire îşi lepădă domol paltonul (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 188, r. 8, îmbrăţişarea aprinsă / îmbrăţişarea nebună (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 32*, noi trecem / noi doi trecem (I, II, III, IV).

P. 189, r. 4, aţiţa poftele / aţiţa patima (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 13*, se ascunse / cît baţi în palme se ascunse (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 20—21*, însă pe urmă / însă (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 190, r. 9, un ceas, două / un ceas (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 19*, plecind / ieşind (I) — *r. 19*, şi stingea / şi se stingea (I, II, III).

P. 191, r. 5, ochii lui iscoditori / ochii lui cercetători (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 11*, să-i prindă / să-i vadă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 23*, iar cînd / şi cînd (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 192, r. 2—3, cu sfială / cu o sfială (I, II, III, IV) — *r. 23—24*, rugătoare şi alinătoare / rugătoare şi alintă-

toare (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 31*, şi-l duse / şi-l tîr: (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 194, r. 6, se înţesau / se inteţeau (I, II) — *r. 12*, strivit de băutură / zdrobit de băutură (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 26*, să-l lase / să-i lase (I).

P. 195, r. 9, porni mulţumit / porni mulţumit, repede (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 21*, şi l-a aşteptat / şi-l aşteptase (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 25*, de plumb / ca de plumb (I. II).

P. 196, r. 7, să mai înzdrăvenească puţin / să reînzdrăvenească (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 15—16*, Ion, auzind guiţările, se simţea mai nenorocit ca oricînd / Ion, se simţea mai nenorocit ca oricînd auzind guiţările (I, II, III IV V, VI, VII) *r. 18*, unii ţigani / şi unii ţigani (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 19*, izbuteau să ajungă / izbuteau să fie (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 21*, care l-a sortit / care îl sorteşte (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 23— p. 197, r.1*, avea să primească/ trebui să primească (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 197, r. 23, după cum spuse / după cum spune (IV) / după cum spunea (V, VI, VII) — *r. 29—30*, horcăielile animalelor osîndite / horcăielile animalelor osîndite, de teamă să nu leşine de milă (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 198, r. 17, În vremea aceasta / În vremea aceea (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 19*, năvăli afară / se repezi afară (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 26*, de ici pînă colo / de ici-colo (I, II, III, IV, V, VI) / de ici pe colo (VII).

P. 199, r. 1, ce rămăsese / ce le rămăsese (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 7—8*, a găsit vreme / a găsit vremea (VII) — *r. 22*, îl ascultă / îl asculta (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 22*, îi ceru / îi cerea mereu (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 200, r. 3, prin care se fixa / prin care fixau (I, II, III, IV, V, VI) / prin care fixa (VII) — *r. 7—8*, Laura cu Ghighi / Laura şi Ghighi (I, II) — *r. 13*, aşa că puteau

/ aşa încît puteau (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 17*, cum e datina / cum e obiceiul (I, II, III) — *r. 21*, se ţinură apoi lanţ / se ţinură lanţ (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 24*, sosiră / apărură (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 25*, veniră să vadă / veniseră să vază (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 201, r. 7, locurile cele mai întunecoase / locurile cît se găseau mai întunecoase (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 16*, în taină / în ascuns (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 30—31*, în faţa mirelui / în faţa mirilor (VII).

P. 202, r. 30, cu lacrimi / şi cu lacrămi (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 203, r. 7, o înfăţişare / înfăţişare (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 204, r. 5, îi venise / îi venea (I) — *r. 12—13*, mai bine se înţelegea / se înţelegea mai bine (I, II, III) — *r. 22*, avu un zîmbet / avea un zîmbet (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 30*, se încheie / se isprăvi (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 205, r. 19, teama că viitorul / teama ca viitorul (I) — *r. 23*, se adîncise / se adînci (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 28*, apoi / apoi însă (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 29*, mai tîrziu / mai apoi (I, II, III, IV, V, VI).

P. 206, r. 7, vesel / mai vesel (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 13*, doi am îngropat / trei am îngropat (I, II) — *r. 16*, a o reînsufleţi / a reînsufleţi veselia (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 25*, vorbea în şoaptă cu Laura / şoptea ceva Laurei (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 207, r. 10, el e inginer / el inginer (I) — *r. 25—26*, cu preoteasa (transcris după var. I, II, III, IV, V, VI; în ed. VII, XI, XII: „că preoteasa") — *r. 28*, un medic / şi un medic (I, II, III).

P. 208, r. 1, din Cernăuţi / în Cernăuţi (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 6*, să păstorească / să călăuzească (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 209, r. 9, cum își așterne / cum și-o așterne (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 11—12,* cu răspunsul / de răspunsul (I, II, III) — *r. 13,* o glumă bună / o glumă nostimă (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 210, r. 5, își dădeau seama / își dădea seama (VII) — *r. 10,* un surîs / un zîmbet (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 11,* să o mai scoată / ca s-o mai scoată (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 14—15,* și de distinsă / și distinsă (I, II, III) — *r. 18,* nu lua parte / nu luă parte (II, III, IV, V, VI) — *r. 28,* Coșbuc / și Coșbuc (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 211, r. 2, hotărît ca / hotărît că (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 3,* singura ființă / singura lui ființă (VII) — *r. 16,* din toate / în toate (IV, V, VI).

P. 212, r. 7, cîte-un ceas / un ceas (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 10,* că așa / căci așa (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 11—12,* flăcăul acum vine / flăcăul vine (I, II, III IV) — *r. 12,* va trebui să vie / are să vie (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 22,* nu știa / nu mai știa (I, II, III IV, V, VI, VII).

P. 213, r. 6, căuta / îi căuta (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 18,* trebuia / trebuie (I) — *r. 26,* mai mult / mai mult chiar (I, II, III).

P. 214, r. 22, vorbind singur / singur vorbind (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 23,* sticlei de rachiu / sticlei cu rachiu (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 24,* În sfîrșit / Apoi (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 215, r. 27, două palme / două palme țepene (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 216, r. 4—5, de s-ar întîmpla să-l descopere / de s-o întîmpla să-l descopere (I, IV, V, VI, VII) de s-o întîmpla să-i descopere (II, III) / — *r. 15—16,* se fudulește / se fandosește (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 18,* avînd grijă / avînd grija (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 24,* răzbunătorul nedreptăților / răzbunătorul nedreptățiților (I, II, III) — *r. 29,* nu-l putea / nu-l mai putea (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 217, r. 1—2, în casa Herdelea / casa Herdelea (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 9—10,* ba cum se croiesc pantalonii bărbătești, ba cum se fac murăturile / sau cum se croiesc pantalonii bărbătești, sau cum se fac murăturile (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 12,* are în schimb / are (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 22,* o vor primi cu brațele deschise / o așteptau cu brațele deschise (I II, III, IV, V, VI, VII).

P. 219, r. 32, s-o ia / s-o ia el (I, II) — *r. 34,* Îndată își dădură / Repede își dădură (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 220, r. 1, de vreme ce el n-are / deoarece el n-are (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 4,* nu se mai gîndea / nu se prea gîndea (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 7,* în timpul cît / în vreme cît (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 8,* să nu-i prindă / să nu-l prindă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 13,* n-avea nevoie / n-avu nevoie (I, II, III) — *r. 19,* Aici ești / Aici erai (I) — *r. 30,* Pasiunea adevărată / Pasiunea (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 33—34,* se frămînta acuma / se frămînta (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 221, r. 9, Am zis că eu nu vreau? / Am zis eu că nu vreau? (I, II, III, V) — *r. 20—21,* Fetele hahamului (În textul var. I: „Fetele samsarului"; corectat prin erata aceleași ediții).

P. 222, r. 1, se puse deci / se puse de acuma (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 6,* să blesteme mai avan / să blesteme mai dîrz (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 18,* parcă ar fi / parcă i-ar fi (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 22,* Nu-i vorba / Nu-i vorbă (VII).

P. 223, r. 3, Titu poate pleca / Titu va pleca (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 9,* aspru și iscoditor / aspru și cercetător (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 224, r. 1, tocmai sosise / sosise (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 4,* se repezi peste drum / se repezi pînă peste drum (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 5,* dacă va sufla / dacă ar sufla (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 7—8,* deși s-a jurat iarăși că mai bine să-l taie în bucăți / deși

jură iarăşi că mai bine să-l taie (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 11*, şi mai lămurit / mai lămurit (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 13*, nu se îndura / nu se îndură (I, II, III) — *r. 16—17*, îi picura în inimă, pornind o luptă / îi picură în inimă şi porni o luptă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 28—29*, pîndind somnul tatălui / pîndind nesomnul tatălui (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 225, r. 2, pătrunseseră zorile (Transcris după var. I, II, III, IV, V, VI; în ed. VII,, XI, XII: „pătrunsese zorile") — *r. 8*, să stoarcă / să-i stoarcă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 11—12*, se va întoarce / se va reîntoarce (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 25—26*, bolborociri mînioase / bolborociri furioase (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 29*, şi se întoarse, avînd subţioară un coş / şi reveni subţioară cu un coş (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 32*, va fi răzbit gerul / va fi răzbit frigul (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 226, r. 13, se statornicise / se statorise (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 25*, pîntecele rotund / burta rotundă (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 227, r. 8, nouă mări şi nouă ţări / nouă mări şi ţări (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 9*, se îmbrîncea / ce se îmbrîncea (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 11*, suduia / înjura (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 17*, de pe vremea cînd el / de pe vremea cînd venea seara şi stăteau de poveste împreună, cînd el (I) — *r. 25*, mulcomeau zvîrcolirile / mulcomeau zvîcnirile (I, II).

P. 228, r. 7, Cum s-a luminat de ziuă a pornit / Cum se lumină de ziuă porni (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 14*, să-mi smulgă / să-mi smulg (I, II).

P. 229, r. 10, cu pînză / cu o pînză (I, II, III, IV, V, VI).

P. 230, r. 9, nemişcat / mereu nemişcat (I, II) — *r. 23*, Nu / Nu, nu (I, II, III) — *r. 29*, am auzit / am şi auzit (I, III, IV, V).

P. 231, r. 1, o vreme / multă vreme (I, II, III, IV, V, VI, VII) *r. 3—4*, mama lui George, care vorbi mult cu glasu-i plîngător / mama lui George, o bătrînă cu ochi veseli şi cu glas plîngător, care vorbi mult (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 10*, decît ar fi / decît dac-ar fi (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 25*, Cînd a dat [...] s-a oprit / Cînd dăduse [...] se oprise (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 27*, ce-i străbătea / de-i străbătea (II).

P. 232, r. 10, o smucitură / o smucire (I, II, III) — *r. 26*, şi-ar fi răcorit / şi-ar răcori (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 233, r. 1, se roşi îndată / se roşi curînd (I, II,III, IV, V, VI, VII) — *r. 3*, horăia de gemetele neputincioase / horcăia de gemete neputincioase (I, II, III, IV, V, VI) / horăia de gemete neputincioase (VII) — *r. 5*, sculară degrabă / sculară repede (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 14*, intră de-a dreptul în ogradă / intră îndată în ogradă (I, II, III, IV, V, VI, VII). *r. 25—26*, şi 'ce că vrea / şi cică vrea (I, II, IIII, IV, V, VI).

P. 234, r. 13—14, să potolească dumnealui / să potolească dînsul (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 16—17*, socotind că / încredinţat că (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 28*, Ion, descoperit / Ion, cu capul gol (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 33*, cu glas tremurat / cu glasul tremurat (I, II).

P. 235, r. 10, vă mai bateţi joc / vă mai şi bateţi joc (I, II, III) — *r. 10—11*, Ticălosule!... / Ticălosule!... Derbedeule!... (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 14*, auzind glasul / auzi glasul (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. r. 15—16*, intră repede / şi intră repede (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 24—25*, se frînge inima / se strînge inima (I, II, III).

P. 236, r. 7, se mai potoli / se mai potolise (I) — *r. 15*, greşeşte / greşeşte. Omu-i făcut să trăiască şi să greşască (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 21*, înghiţind scuipatul / înghiţindu-şi scuipatul (I).

P. 237, r. 20, o muşcătură de slănină / cîte o muşcătură de slănină (I) — *r. 21*, o felie bună / o felie ţeapănă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 27*, se înstăpînise o tăcere / se aşternu o tăcere (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 238, r. 4, muşcînd vîrtos / muşcînd zdravăn (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 12—13,* îi curmă scurt glasul / îi curmă repede glasul (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 34,* dreaptă... / dreaptă, şi nici nu se gîndea ce are să păţească acea sau măcar ce răspuns aduce (I, II, III, IV, V, VI) / dreaptă, şi nici ce răspuns aduce (VII).

P. 239, r. 2, de bucurie / de o bucurie (I, II, III) — *r. 20,* să nu-l mai poată tulbura / să nu-l mai poată opri (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 21,* încît abia / încît de abia (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 22,* pîntecele îi creştea / burta îi creştea (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 240, r. 16, încleştînd pumnii / încleştîndu-şi pumnii (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 241, r. 4, jidov / ovrei (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 11—12,* în tihnă, cînd i-ar veni inspiraţia, fireşte afară de orele de birou / în tihnă, afară de orele de biurou cînd i-ar veni inspiraţia (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 16,* Masa o lua / Masa o luă (I, II).

P. 242, r. 13, Lang s-a nimerit să trîndăvească / Lang se nemerise de trîndăvise (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 24,* a început să iubească / începuse să iubească (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 24—25,* l-a cuprins o dragoste / îl apucase o dragoste (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 28,* şi-a închipuit / îşi închipuise (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 29,* vorbind mereu / vorbind numai (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 31,* dorul / dorul. Şi nădejdea aceasta i se spulberă repede (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 32,* însă mai mult / mai mult (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 243, r. 7—8, se apucă serios de munca / se puse serios la munca (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 10,* spre a-şi pune / spre a-şi face (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 18,* sosi împreună cu o / sosi întovărăşită de o (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 27,* cum pleacă / cum pleca (IV, V, VI, VII) — *r. 27—28,* iar el trebuia / pe cînd el trebuia (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 244, r. 12, tocmai i-a mai acordat / i-a mai acordat (VII) / i-a mai îngăduit (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 22,* totuşi trebui / însă trebui (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 29,* aşezat pe ţărmul / lipit de ţărmul (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 32,* şcoala statului / şcoala satului (III, IV, V, VI, VII).

P. 245, r. 8, Titu, îndemnat de / Titu, povăţuit de (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 8—9,* îşi începu activitatea / îşi începuse activitatea (I, II, III) / îşi reîncepuse activitatea (IV, V, VI) / îşi reîncepu activitatea (VII) — *r. 25,* ar pofti să şadă / ar vrea să şadă (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 246, r. 13, se prelinge / se prelinge uşor (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 22,* îl mai cunoştea / îl mai recunoştea (I) — *r. 27,* zace în paragină / zace în paragine (I, II, III).

P. 247, r. 20, să nu mai piardă / să nu piardă (I, II, III, IV) — *r. 22,* îşi dădu seama / îşi dădea seama (I, II, III, IV, V, VI).

P. 248, r. 11—12, mai poate să se gîndească / mai vrea să se gîndească (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 21,* Deodată Titu / Deodată apoi Titu (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 28—29,* cu ochii atît de mari / cu ochi atît de mari (I) — *r. 33,* cînd deodată văzu / cînd văzu (I, II, III, IV, V, VI).

P. 249, r. 3—4, spre fereastră / pe fereastră (I) — *r. 11* cuvintele ameninţătoare / vorbele ameninţătoare (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 33—34,* gîndurile ocoleau satul / ocoleau satul (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 250, r. 6, Presiunea noastră / Apăsarea noastră (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 22,* merse atît de bine dispus / era atît de bine dispus (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 23,* deşi era / care era (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 251, r. 3, strădania ungurilor / rîvna ungurilor (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 5,* şi dovedea că / şi dovedeau că (I).

P. 252, r. 6, îl sicîia mai tare / îl ricîia mai tare (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 22,* de aproape o lună / aproape

de o lună (I, II, III, IV, V, VI) / de aproape de o lună (VII) — *r. 32,* trona o *Biblie* / tronau o *Biblie* (I, II,)

P. 253, r. 15, pahar de vin / pahar cu vin (I, II, III).

P. 254, r. 2, ca o murdărie / ca o ticăloşie (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 7,* auzeau / auzea (VII) — *r. 33,* ba în cele din urmă ajunse să vadă / iar în cele din urmă vedea (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 37,* să caute să se înţeleagă / să se înţeleagă (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 255, r. 1, c-ar fi auzit / deoarece ar fi auzit (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 3,* Avea uneori clipe / Avea clipe (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 5,* să încerce o învoială / să caute o învoială (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 12,* să mă frece / să mă mai frece (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 29—30,* i s-ar putea întîmpla / i s-ar întîmpla (III, IV, V, VI).

P. 256, r. 8, a stăruit la Herdelea / n-a lăsat pe Herdelea (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 20,* să vîndă pe Herdelea — să spună pe Herdelea (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 257, r. 6—7, Am băgat de seamă / Am cam băgat de seamă (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 258, r. 2, pînă-i lumea / pînă-i lume (I, II) — *r. 7,* Încercă apoi /, şi încercă (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 259, r. 4—5, ceea ce se potrivea / ceea ce se potrivi (I, II) — *r. 6,* să-şi arate revolta / să-şi astîmpere revolta (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 17,* sau Armadia / sau în Armadia (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 20,* se culcă o dată cu găinile / se culcă deodată cu găinile (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 26—27,* ştia să păstreze totdeauna buna-cuviinţă / rămînea mereu cuviincios... (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 32,* îl izbiră îndeosebi / îl izbiseră îndeosebi (I, II, III) — *r. 34,* îi săgetă inima / îi săgetase inima (I, II, III, IV, V, VI).

P. 260, r. 4, să fi fost / ca să fi fost (I, II, III, IV, V, VI).

P. 261, r. 6, din Pripas / în Pripas (I, II, III, IV, V, VI), — *r. 7,* trebuia negreşit / trebuie negreşit (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 17,* în satul / încă în satul (I, II, III, IV,

V, VI) — *r. 23,* s-a făcut lumină / s-a făcut dovada (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 262, r. 4, recunoştea / recunoaşte (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 11,* iar pe Baciu / iar Baciu (I, II, III) — *r. 21,* să omori un om / să omori pe un om (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 263, r. 16, căuta să insufle / caută să insufle (I).

P. 264, r. 5, îşi zise Belciug / îşi zisese Belciug (I, II, III) — *r. 13,* să-şi ascundă pîntecele / să-şi ascundă burta (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 16,* să nu-i dea / să-i dea (I, II) — *r. 30,* ştiu eu face / ştiu eu ce face (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 265, r. 30—31, deodată se porniră / brusc se porniră (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 266, r. 10, că e / că ea e (I, II, III) — *r. 12,* să-şi acopere pîntecele / să-şi acopere burta (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 267, r. 32, pe scaun (Transcris după var.: I, II, III, VI, V, VI, VII; în var. XI, XII: „spre scaun").

P. 268, r. 18, care-şi aşteaptă / care-şi aştepta (II, III, IV, V, VI) — *r. 33,* zîmbind / zîmbind cucernic (I, II, III, IV, V, VI).

P. 269, r. 3, biserica lui de pe pămînt / biserica lui de pămînt (II, III) — *r. 12,* înfricoşată / îngrijorată (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 15,* cum au spus / cum a spus dînsul (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 19,* pînă cînd o umplu / pînă o umplu (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 25,* pînă la urmă / la urma urmelor (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 28,* ar putea găsi / ar găsi (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 270, r. 7, iar încercă / încercă (I, II, III, IV, V, VI, — *r. 15,* specialistă la / specialistă în (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 17,* Firoana / baba Firoana (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 18—19,* o cupă de rachiu / o oca de rachiu (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 271, r. 5, încît flăcăul / încît şi flăcăul (I, II, III).

P. 272, r. 8—9, să-i simt durerile / să-i alin durerile (II, III, IV, V, VI) — *r. 12—13,* planuri [...] vijelioase / planuri [...] năprasnice (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 28,* ca nişte / ca de nişte (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 273, r. 1, să nu vorbească / să nu mai vorbească (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 7,* fără a-şi încurca / fără să-şi încurce (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 12—13,* că pentru ovrei nu există / că ovreii nu prea cunosc (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 17—18,* nu e în contrazicere / nu se contrazice (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 274, r. 13 ce nu-şi cunosc / ce nici nu-şi cunosc (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 18* nici lege / nici legi (I, II, III IV, V, VI, VII).

P. 275 r. 11 nu scăpa / nu scăpă (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 276, r. 11, să-i facă / să-i facă lui (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 24—25* ancheta pe care i-o anunţase / ancheta despre care-i spusese (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 28,* obrăznicia lui Ion / ieşirea lui Ion (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 30,* a constatat imparţialitatea / a stabilit imparţialitatea (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 277, r. 10, Herdelea / Dar Herdelea (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 24,* Herdelea păli / Herdelea îngălbeni (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 27—28,* o nouă complicaţie / o nouă încurcătură (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 33—34,* pentru alte avansuri şi încurcături / pentru avansuri şi alte încurcături (I, II, III, IV, V, VI).

P. 278 r. 13 şi-a zis / îşi zicea (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 13,* şi a ascuns / şi ascundea (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 22,* peste trei sute / adică peste trei sute (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 24,* un surîs / un zîmbet (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 279, r. 1, şi nici n-are altă apărare, afară de sărăcie / şi nici altă apărare afară de sărăcie n-are (I, II, III,

IV, V, VI, VII) — *r. 1—5,* de ce s-ar mai duce la judecată să mai dea ochi cu judecătorul şi astfel să mai dezlănţuie poate şi cealaltă încurcătură? Pe omul supărat nu-i bine să-l zgîndăreşti. Deci nu se va duce deloc la judecată. (Transcris după var. I, II, III, IV, V, VI; În ed. VII, XI, XII: de ce s-ar mai duce la judecată) — *r. 12—13,* pe dăscăliţă / pe dăscăliţa (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 13—14,* o pupă ţocăind / o pupă zdravăn (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 280, r. 9, mai rău / mai aprig (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 18—19,* stafii mînioase / stafii fioroase (I) / stafii furioase (II, III, IV, V, VI, VII; greşeală de tipar) — *r. 19,* îl împresurau / îl înconjurau (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 22,* împărţind durerea / împărtăşind durerea (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 281, r. 7, iar spre amiazi / şi spre amiază (I, II, III, IV, V, VI).

P. 282, r. 2, îşi dezvolta ideile / îşi dezvoltă teoriile (I, II, III) / îşi dezvoltă ideile (IV, V, VI) — *r. 7,* cu lupta istovitoare / cu lupte istovitoare (I, II, III, IV, V, VI), — *r. 24,* Cum îl zări / Cum îi zări (I, II, III, IV, V, VI, VII), — *r 30,* lume mai bună / lumea mai bună (I, II, III, IV, V, VI).

P. 284, r. 13—14, să-l roage / să-l mai roage (I, II) — *r. 16,* n-ar mai exista / n-ar mai fi existat (I, II, III, IV, V, VI).

P. 285, r. 4, dispăru şi lumea parcă reintra / dispăru şi lumea parcă reintră (I, II, III, IV, V, VI) / dispăruse şi lumea parcă reintra (VII).

P. 286, r. 7, o licitaţie / o licitaţie mare (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 15,* nici nu avea / nici n-ar fi avut (I, II) — *r. 19,* că-i bine aşa cum / că-i bine cum (I, II) — *r. 21,* om cumsecade / un om cumsecade (I, II) — *r. 23,* nu-l cunoşti (Transcris după var. I, II, III, IV, V, VI, VII; în ed. XI, XII: „nu-i cunoşti").

P. 287, r. 7–8, iubirii pentru ţăranul român / iubirei ţăranului român (I, II, III, IV) – *r. 22*, să distrugă / să prăpădească (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 288, r. 21–22, încurcîndu-i numai pe ungureşte / încercîndu-i numai pe ungureşte (III, IV, V, VI) – *r. 26–27*, să ne supărăm / să ne certăm (I, II, III, IV, V, VI, VII) – *r. 32*, şi murmură amărît / murmurînd necăjit (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 290, r. 21, murmură iar Herdelea / murmură Herdelea dar (I, II) – *r. 33*, pînă atunci / pînă aici (I, II, III, IV, V, VI).

P. 291, r. 15, de aci încolo / de acu încolo (I, II, III, IV, V, VI) – *r. 18*, îndemnă pe dăscăliţă / îndemnă pe dăscăliţa (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 292, r. 2, halat murdar / capot murdar (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 293, r. 9–10, Numai sosirea lui Lang i-a scăpat / Numai Lang îl scapă (I, II) / Numai Lang îi scăpă (III, IV, V, VI) / Numai Lang i-a scăpat (VII) – *r. 17–18*, un păhărel / cîte un păhărel (I, II, III, IV, V, VI, VII) – *r. 21*, cu dispreţ / cu adînc dispreţ (I, II, III, IV, V, VI, VII) – *r. 30*, să nu fie obligate / să nu fie nevoite (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 294, r. 5, Titu se prăpădi / Titu se omorî (I, II, III, IV, V, VI).

P. 295, r. 3, care nu ştie / ce nu ştie (I, II, III, IV) – *r. 10–11*, împresurat cu rubine / împresurat de rubine (I, II, III, IV, V, VI, VII) – *r. 25*, curieri ocazionali / curieri speciali (I, II, III, IV, V, VI) – *r. 26*, şi făcură / dar făcură (I, II).

P. 296, r. 13, spuse / spunea (I, II, III, IV, V, VI) – *r. 23*, ele fiind / fiind (I, II).

P. 297, r. 2–3, nu s-a pomenit mireasă care să nu plîngă puţintel / nu-i mireasă care să nu bocească (I, II, III, IV, V, VI) / nu s-a pomenit mireasă care să nu plîngă

(VII) – *r. 16*, De altfel muzica / Muzica (I, II, III, IV, V, VI, VII) – *r. 17*, le sporea / însă le sporea (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 299, r. 5, genele umede / genele înlăcrimate (I, II, III, IV, V, VI, VII) – *r. 11*, spre Săscuţa / spre Sărăcuţa (V, VI) – *r. 27*, murmură bărbatul / murmura bărbatul (I, II) – *r. 31*, să-i vrăjească / să-i farmece (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 301, r. 3, cu obrajii / pe obrajii (I, II) – *r. 16*, pe fată / pe Florica (I, II, III) – *r. 21*, nu l-ar fi ademenit / nu l-ar fi momit (I, II, III, IV, V, VI, VII) – *r. 23–24*, pîntecele miresei / burta miresei (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 302, r. 1–2, urîţenia asta / pocitania asta (I, II, III, IV, V, VI, VII) – *r. 14*, răscoliră / înălţară (I, II, III, IV, V, VI, VII) – *r. 30*, că era / că e (I, II, III, IV, V, VI) – *r. 32*, vorbiră mult despre / vorbiră mult de (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 303, r. 14, se simţea răsplătită / se simţea fericită (IV) – *r. 16–17* începu o *Someşană* / începu o *Ardeleană* (I, II, III, IV, V, VI, VII) – *r. 19*, se pomeniră / se pomeni (I, II, III, IV, V, VI, VII) – *r. 28*, O strînse năvalnic / O strînse sălbatec (I, II, III, IV, V, VI, VII) – *r. 29*, se uită ruşinată / se uită disperată (I, II, III, IV, V, VI, VII) – *r. 32–33*, Se porni deodată / Se porni brusc (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 304, r. 3, ce te mai boceşti / ce mi te mai boceşti (I, II, III) – *r. 9*, farfuria cu bani / farfuria cu banii (I, II, III, IV).

GLASUL IUBIRII

P. 308, r. 16, formalităţilor / formalităţii (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 309, r. 7, în pridvor / în cerdac (I, II, III, VI) / în ceardac (IV, V) – *r. 16*, ţinut pe scaun / ţintuit pe scaun

(I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 29*, ocărau şi blestemau / înjurau şi blestemau (I, II, III, IV, V).

P. 310, r. 4, în pridvor / în cerdac (I, II, III, VI) / în ceardac (IV, V) — *r. 26—27*, Haha!... Foarte curios! / Foarte!... Foarte curios (VII).

P. 311, r. 18, picioarele strungite / picioarele strunguite (I, II, III, IV, V, VI).

P. 312, r. 4, cu glas mai răspicat / cu glas mai răspicat Dă cineva mai mult (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 32*, către învăţătoarea / către învăţătoreasa (I, II).

P. 313, r. 5, În pridvor / În cerdac (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 18*, se revoltă învăţătorul / se revoltă şi învăţătorul (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 314, r. 17, ca să spargă / să spargă (I) — *r. 19—20*, în pridvor / în ceardac (I) / în cerdac (II, III, IV, V, VI).

P. 315, r. 8—9, să cumpere perechea calului / să cumpere pereche calului (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 18*, cu paşii / cu paşi (I, II, III) — *r. 24*, primăvară frumoasă / primăvară mai frumoasă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 32*, şi nouă poftă de viaţă / şi o nouă poftă de viaţă (I, II, III) — *r. 33*, urcînd coastele / urcau coastele (I, II).

P. 316, r. 6—7, cu dragoste / cu o dragoste (I, II, III, IV, V, VI).

P. 317, r. 33—34, ai luat-o cu vicleşug / ai luat-o tu cu viclenie (I, II) / ai luat-o cu viclenie (III, IV, V, VI).

P. 318, r. 14, de mine / şi de mine (I, II, III).

P. 319, r. 1, cum a putut / cum putuse (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 5—6*, pătrundea / pătrunsese (I, II) / pătrunse (III, IV, V, VI, VII) — *r. 7*, Îl cuprinse / Îl cuprinsese (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 320, r. 31, pentru că nu ştie nici ea, mi se pare că ştie / pentru că nu ştie nici ea, mi se pare mie că ştie (I, II, III, VI) / pentru că nici ea nu ştie, mi se pare mie că ştie (IV, V).

P. 322, r. 25, trup şi suflet / trup cu suflet (I, II, III, IV) / trup şi cu suflet (IV, V) — *r. 26*, De dimineaţă / De dimineaţa (I, II, III, IV, V, VI).

P. 324, r. 16, să urle ca lupii / să urle cu lupii (I, IV, V, VI) — *r. 32*, e foarte greu / e greu (I, II, III, IV, V, VI).

P. 326, r. 2—3, că altfel poate n-ar mai avea cavaleri / că nu va mai avea cavaleri (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 20—21*, i se perinda / i se perindă (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 25*, din pricina cărora / din pricina căreia (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 327, r. 24, D-adică / Adică (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 328, r. 11, ce te răsteşti / de ce te răsteşti (I) — *r. 25*, ce-a făgăduit / ce le-a făgăduit (I, II, III, IV, V, VI).

P. 329, r. 7—8, după învăţăturile / după învăţămintele (I, II, III) — *r. 9*, apoi ca un taur / ca un taur (I, II, III) — *r. 17*, să plîngă / să ţipe ori să plîngă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 26*, i-ar fi cerut / i-ar fi cerut lui (I, II, III) — *r. 30*, pielea îi stătea / pielea stătea (I) — *r. 32*, îi striga / îi strigă (VII).

P. 330, r. 12, o clipire de bunătate / o licărire de bunătate (I, II, III) — *r. 19*, în pridvor / în cerdac (I, III, IV, V, VI; în var. II, transcris „ceardac").

P. 331, r. 7, n-a vrut / nu vru (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 8*, şi a pornit / şi porni (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 332, r. 31, venea pleoştit / veni pleoştit (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 32*, a primit citaţie / primi citaţie (I, II).

P. 333, r. 11, căuta mereu / căută mereu (I, II, III, IV, V, VI).

P. 334, r. 1, se înfurie imediat / se înfurie repede (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 4*, declară categoric / declară mereu (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 12, să fii sigur / fii sigur* (I, II, III, IV, V).

P. 335, r. 1—2, făcu jurămîntul / făcu jurămînt (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 21*, adînc mîhnit / adînc jicnit (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 336, r. 13—14, ceată de țigani lăieși / ceată de lăieși (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 30*, pe mîna altora / în mîna altora (I, II, II) — *r. 31*, Fiindcă nici Avrum / Fiindcă Avrum (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 32—33*, s-a pus / se puse (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 33*, mai întîi cu / întîi cu (I, II, III, IV, V, VI).

P. 337, r. 8, se uita / se uită (I, II, III) — *r. 30*, Ce-i păsa / Ce-i pasă (I, II, III).

P. 339, r. 6, în pridvor / în cerdac (I, II, III, IV, V, VI).

P. 340, r. 4—5, Sărăntoc ți-a trebuit, de sărăntoc să ai parte / Golan ți-a trebuit, de golan să ai parte (I, II, III, IV, V, VI).

P. 341, r. 13, și n-o cruță nimeni / și n-o cruță puțin (I, II, III) — *r. 15*, care voia / care totuși voia (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 342, r. 3, odinioară / și odinioară (I, II, III) — *r. 5*, deși abia / deși de abia (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 26*, aștepta doar / aștepta însă (I, II, III, IV, V) — *r. 30*, deși știe / deși știa (I, II, III, IV, V) — *r. 33*, o găsea totuși / o găsea însă (I, II, III, V).

P. 346, r. 10, că punea / pentru că punea (I) — *r. 13*, striga dînsul / strigă dînsul (II).

P. 347, r. 14, și-l felicită / și-l felicită chiar (I, II).

P. 348, r. 19—20, cărți de alegători / cărți de alegător (I, II) — *r. 27*, osteniți de cît au stat / osteniți cît au stat (I, II, III, IV, V, VI).

P. 350, r. 3, alții răcneau / alții urlau (I, II, III, IV, V) — *r. 11*, copleșit de emoție / copleșite de emoție (IV, V).

P. 351, r. 24, se scărpina / se scărpină (I) — *r. 25*, e uita / se uită (I).

P. 353, r. 13, Cine o răbda / Care o răbda (I, II, III, IV, V, VI).

P. 354, r. 3, să nu bage de seamă / să nu se bage de seamă (I, II).

P. 355, r. 7, e socrul său / e și socrul său (I, II, III).

P. 356, r. 4—5, să-i dea ce s-a înțeles / să-i dea ce s-au înțeles (I, II) — *r. 6—7*, îi îndemnă / îl îndemnă (IV, V, VI) — *r. 17*, cum zice / cum zice el (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 357, r. 10—11, în pridvor / în cerdac (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 30*, ca doi străini / ca niște străini (I).

P. 358, r. 7, nu putură / nu izbutiră (I, II, III).

P. 359, r. 1—2, decît iubirea / decît iubire (IV, V, VI) — *r. 14, și vesel / și de vesel* (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 15—16, acuma avem / acuma avem* (I, II, III, IV, V, VI).

P. 360, r. 6, la Cluj / în Cluj (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 9, a cheltuit / că a cheltuit* (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 28, din Pripas / de la Pripas* (I, II, III).

P. 361, r. 27, pe viitor / și pe viitor (I. II, III).

P. 362, r. 25, se întărîta / se întărîtă (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 365, r. 3, cum se zvîrcolește / cum se mai zvîrcolește (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 10*, D-apoi că zău așa / D-apoi c-așa-i (I, II, III, IV, V, VI).

P. 366, r. 20, în ușă / cu ușa (I, II, III).

P. 367, r. 7, se închină / se închina (II, III) — *r. 12*, Mai aveți grijă / Mai luați seama (I, II, III, IV, V, VI,

VII) — *r. 25*, se răzima / se răzimă (I, II, III, IV, V VI).

P. 368, r. 33, îl supăra şi-l bucura / îl supărau şi-l bucurau (I, II).

P. 369, r. 3, i se înfăţişa / i se înfăţişă (IV, V, VI, VII).

P. 370, r. 15, la Luşca / în Luşca (I).

P. 371, r. 2, s-o însoţească / s-o întovărăşească (I, II, III).

P. 373, r. 2, se întrebă / se întreabă (I, II, III, IV) — *r. 9*, bîlbîie Titu / bîlbîi Titu (I, II, III) — *r. 11*, adaogă / adăogă (II, III) — *r. 34*, că nici nu poate fi vorba / că aici nu poate fi vorba (I, II).

P. 374, r. 25, s-a agăţat / s-a mai agăţat (I, II, III, IV, V) — *r. 28*, Îşi aduse / Îşi aduce (I).

P. 375, r. 6, c-ar fi fost mai bine să nu fie / c-ar fi mai bine să nu mai fie (I, II, III) — *r. 30—31*, numai cu ocări / cu ocări (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 376, r. 3, osteneşte puţin / osteneşte niţel (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 6*, în cerdac / în pridvor (VII) — *r. 12*, ar fi vorba / ar fi fost vorba (I, II, III, IV, V) — *r. 26*, cu oiştile / cu hulubele (VII) — *r. 30*, se înălţa / se înălţă (I, II, III, IV, V).

P. 377, r. 14—15, lucioasă şi soioasă / lucioasă de soioasă (I) — *r. 16*, între oiştile / între hulubele (VII) — *r. 22*, de pămînt / pe pămînt (I, II, III).

P. 378, r. 19, picioarele-i ajungeau (Transcris după var. I, II, III, IV, V, VI, VII; în ed. X, XI, XII: „picioarele-i ajungea") — *r. 19*, la pămînt / pe pămînt (I) — *r. 23—24*, ar fi fost sigur că pe el Dumnezeu / el ar fi fost sigur că Dumnezeu (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 379, r. 5, că a găsit / că găsise (I) — *r. 10*, ei trebuiau (Transcris după var. I, II, III, IV, V, VI, VII; în ed. X, XI, XII: „ei trebuia") — *r. 28*, în Pripas / în Pripas, acum cincisprezece ani, cu căruţa cu zdrenţe (I).

P. 380, r. 2, murmură straja / murmura straja (VII) — *r. 22*, primi o înştiinţare / primi o scrisoare (VII).

P. 381, r. 22, s-a ameţit bine / s-a ameţit rău (VII) — *r. 34*, la Bistriţa / în Bistriţa (I, II, III, IV, V, VI).

P. 382, r. 2, dealul Dumitrei / dealul Dumitriţei (VII) — *r. 14*, se clatină / se clătină (I) — *r. 20*, paşi mărunţi / paşi măsuraţi (I, II, III) — *r. 20*, învîrtind biciul / învîrtea biciul (I, II).

P. 383, r. 10, Ce înseamnă / Ce însemna (VII).

P. 384, r. 18, numai avocaţii / însă avocaţii (I, II, III).

P. 385, r. 1, sala de şedinţe / sala de şedinţă (I, II, III).

P. 388, r. 12, încercase / încercă (I, II, III, IV, V) / încerca (VI, VII) — *r. 22*, dar abia / dar de-abia (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 389, r. 27, căuta / căută (VI) — *r. 28—29*, care i-a oferit / cum i-a oferit (I, II).

P. 390, r. 29, pînă în cer / pînă la cer (VII) — *r. 32*, a aflat / a aflat-o (I, II).

P. 392, r. 3, halatul de lînă / capotul de lînă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 10*, îi va sosi ceasul / îi va veni ceasul (I, II, III) — *r. 11—12*, nu lăcrimă / nu mai lăcrimă (I, II, III).

P. 395, r. 18, nu-l lua în seamă, dar aceasta pe el nu-l împiedica / nu-l luă în seamă, dar aceasta nu-l împiedică (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 396, r. 3, te mai razi / te mai tot razi (I, II).

P. 397, r. 7, Ana rămăsese / Ana rămase (I).

P. 399, r. 25. Îl descheie / Îl descinse (II) / Îl deschise (III) — *r. 33*, Cinci zloţi!... / Cinci zloţi!... Vedeţi! (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 400, r. 4, şi mai avan / mai avan (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 15*, şi-i spusese / şi-i spuse (I, II, III, IV, V) — *r. 23*, afurisindu-i / afurisindu-l (I, II, III, IV,

V, VI) — *r. 26—27*, cum li se cuvine / cum se cuvine (I, II, III, IV, V, VI).

P. 401, r. 8, Într-o zi, cînd ningea / Cînd ningea (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 20*, la poarta / în poarta (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 26—27*, se împrăştia îndată / se împrăştia repede (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 402, r. 2, cu Jidoviţa / în Jidoviţa (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 403, r. 1, îi părea / lui îi părea (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 12*, subţire / subţire, acoperit (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 17*, după Ion / la Ion (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 24*, cîrni / coti (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 29*, de genunchi / pe genunchi (I, II, III, IV, V, VI).

P. 404, r. 1, Rămaseră / Rămăseseră (IV, V, VI) — *r. 17*, Ce poftiţi / Ce pofteşti (I, II, III).

P. 405, r. 7, Stai jos / Staţi jos (I, II) — *r. 25*, se sculară / se sculaseră (I, II, III).

P. 406, r. 21, degetul cel mic / degetul mic (I, II, III).

P. 407, r. 12, îi izbise (Transcris după var. I, II, III, IV, V, VI, VII; în ed. X, XI, XII: „îi izbiră").

P. 408, r. 13, mirarea / uimirea (I, II, III, IV, V, VI) *r. 26*, ocărînd / înjurînd (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 409, r. 2, şi care i-a făgăduit / şi i-a făgăduit (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 4*, să se înstrăineze din judeţul lui / să se înstreineze de judeţul lui (I, II, III) — *r. 18*, Venise să-şi ia / Venea să ia (I) / Venise să ia (II, III, IV, V) — *r. 22*, cu obrajii / cu obraji (I) — *r. 23*, cu ochii / cu ochi (I) — *r. 33*, se bucura / se bucură (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P.410, r. 26, harabaia cea lungă / harabaia ceea lungă (I, IV, VI).

P. 411, r. 7, foarte atent / foarte îngrijorat (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 9*, se retrăgea / se trăgea (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 15*, care fusese / care fuse (I) — *r. 15—16*, în Jidoviţa / la Jidoviţa (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 30*, la ţăranul / la ţăran (I, II, III).

P. 413, r. 16—17, nici un fel de curaj / nici un fir de curaj (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 30*, neprimind / neprimind iar (I, II, III, IV, V, VI).

P. 414, r. 8, Se clătină / Se clătina (I, II, III) — *r. 17*, Herdelea alergă / alergă (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 23*, îi striga / îi strigă (IV, V, VI) — *r. 30—31*, şi îndeplinirea / şi împlinirea (I) — *r. 33*, unguri / unguroi (I, II, III).

P. 415, r. 1, se văita / se văită (I, II, III, IV, V, VI).

P. 416, r. 29, să-şi lămurească sufletul / să-şi pătrundă sufletul (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 417, r. 1, visurile lui însuşi nu sunt / visurile nu-i sunt (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 15*, s-ar fi rupt (Transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V, VI, VII, X, XI, XII: „ar fi rupt") — *r. 31*, că ei / căci ei (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 418, r. 7—8, şi se încinse / Se încinse (I, II, III, IV).

P. 419, r. 29, calm / foarte calm (I).

P. 420, r. 2, în puşcărie / la puşcărie (I).

P. 421, r. 6, aceasta / oare aceasta (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 32*, ce nevoie / ce nevoie ai (I, II).

P. 422, r. 14, care-şi făcuse / care şi făcuse (I, II).

P. 423, r. 33, să le împărtăşească / să le împărtească (I, II, III, VI).

P. 424, r. 7, simţeau lipsa / simţeau nevoia (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 18*, pe dăscăliţă / pe dăscăliţa (I, II, III, IV, V, VI).

P. 425, r. 15—16, pe dăscăliţă / pe dăscăliţa (I, II, IV, V, VI).

P. 426, r. 12, oricărui ţăran / oricărui ţigan (I, II, III) —

r. 22–23, apoi îndepărtîndu-se (Transcris după var. I, II, III, IV, V, VI, VII; în ed. X, XI, XII: „apoi îndreptîndu-se").

P. 427, r. 20, umilă şi spinoasă / umilă, spinoasă (I).

P. 428, r. 2, ca un ţigan / ca ţiganii (I, II) — *r. 18*, cu mulţumire / cu o mulţumire (I, II) — *r. 28*, se frămîntă /se frămînta (VI).

P. 430, r. 11, de pămîntul / pe pămîntul (I, II, III) — *r. 16*, Îşi încrucişă braţele pe piept şi-şi linse (Adăugat după var. I, II, III, IV, V, VI, VII; în ed. X, XI, XII, cuvintele lipsesc, în locul lor fiind tipărit, a doua oară, un rînd din acelaşi sfîrşit de capitol: „lăsă în genunchi, îşi coborî fruntea şi-şi lipi").

P. 432, r. 1, şi nu pot / că nu pot (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 25*, Era / Era altminteri (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 433, r. 28, e şi o onoare / e şi onoare (I, II, III, IV, V, VI).

P. 434, r. 3–4, ţinea la mustăţi / ţinea la mustaţă (I, II, III, IV, V) — *r. 6*, şi să i le frizeze / să i le frizeze (I, II, III, IV, V, VI).

P. 435, r. 7, la Sîngeorz / în Sîngeorz (I, II, III, IV, V, VI).

P. 436, r. 1, nici nu s-a mai gîndit / abia nu s-a mai gîndit (I) — *r. 8*, să-l cheme / să-i cheme (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 9*, că va merge / că vor merge (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 28–29*, ar fi fost timpul / ar fi fost vremea (I, II, III, IV, V, VI).

P. 437, r. 1, să-i placă / să-i placă lui (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 8*, trei ani / doi ani (I) — *r. 13*, ce se petrece /ce se mai petrece (I, II, III).

P. 438, r. 5, să o ia feciorul / să ia feciorul (II) — *r. 8*, la casa / în casa (VII) — *r. 30*, să înghită / să înghită dînsul (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 441, r. 25, să-l ia / să-i ia (VII).

P. 442, r. 7, să silească copiii / să silească pe copii (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 29*, ar face ca mine / ar face cît mine (I, II, III, IV, V, VI).

P. 444, r. 31, mai lipseau / mai lipsesc (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 445, r. 25, trimiţi daruri / trimiţi daruri, de aceea te îndoieşti pînă la pămînt cînd îl vezi, de-aceea (I, II, III).

P. 446, r. 16–17, se statornici / se statori (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 24*, doarme în picioare / doarme pe picioare (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 28*, se îngrozea / azi se îngrozea (I, II, III, IV, V).

P. 447, r. 1, dădea ţiţa / dădea ţiţă (VI) — *r. 29*, nu mai e nevoie / nu mai e nevoit (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 448, r. 27–28, s-ar fi lăudat / s-ar fi şi lăudat (I, II, III).

P. 449, r. 6, Ana asculta şi nu pricepea / Ana ascultă şi nu pricepe (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 14*, urlă dînsa / urla dînsa (I).

P. 450, r. 4, copilul care / copilaşul care (I, II, III) — *r. 20*, îşi aduce aminte / îşi aduse aminte (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 20*, că îndată / că în curînd (I, II, III, IV, V, VI).

P. 451, r. 9, cioplea o oişte / cioplea la o oişte (I) — *r. 17–18*, cu ochii roşii umflaţi / cu ochii roşii şi umflaţi (I).

P. 452, r. 12, ar fi întrebat-o / ar întreba-o (I, II, III, IV, V) — *r. 19*, ce căuta / ce caută (I) — *r. 25*, de bucurie / de o bucurie (I, II, III).

P. 453, r. 10, i-ar face semn / i-ar face semne (I, II, III) — *r. 22*, să amorţească / să-i amorţească (I, II, III, IV, V, VI).

P. 454, r. 20, să urle / să-mi urle (I).

P. 455, r. 7, îi apăsa / îl apăsa (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 459, r. 6, striga Grofşoru / strigă Grofşoru (VII) — *r. 27—28,* şi să te mai arăţi cu mutra asta plîngătoare / şi să-mi rătăceşti cu mutra-ţi plîngătoare (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 460, r. 3, s-a simţit / se simţi (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 4,* s-a îmbătat / se şi îmbătă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 4,* a trebuit / trebui (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 6,* i-a revenit / îi reveni (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 18,* s-a mişcat / s-a clintit (I, II, III).

P. 461, r. 16, grijile altora / grijile altuia (I) — *r. 31,* nu era obligat / nu e obligat (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 32,* ar fi cheltuit / ar cheltui (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 462, r. 1, un cufăraş / un cufăr (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 5,* şi fusese / şi fuse (I, II).

P. 463, r. 12, deşi era / deşi el era (I) — *r. 25,* şi a făcut / şi a făcut-o (I).

P. 464, r. 27, Curtea strîmtă (Transcris după var.: I, II, III, IV, V, VI, VII; în ed. X, XI, XII: „Curtea strîmbă").

P. 465, r. 10—11, ce ştia / ce ştie (I, II) — *r. 23,* să păstreze curăţenia / să păstreze curăţenie (I, II, III).

P. 466, r. 15, i se făcea / i se făcu (I, II) — *r. 20,* cu mîncare / cu demîncare (I, II, III) — *r. 27,* toată ziua / toate zilele (I) — *r. 33,* o avea mereu / o avea mereu în suflet (I, II, III).

P. 467, r. 30, de la inspectorul / de la inspectoratul (I).

P. 468, r. 6, aduse şi acasă / duse şi acasă (I, II, III, IV, V) — *r. 7—8,* şi scorţişoară / şi scorţişoare (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 14,* pe Ghighi / şi pe Ghighi (I) — *r. 15,* cu înverşunare / cu indignare (I, II, III, IV, V, VI).

P. 469, r. 12, care-i un băiat / care-i băiat (I, II).

P. 472, r. 5—6, salută zîmbind / salută zîmbitor (I, II, III, IV, V).

P. 473, r. 8—9, Sărăcuţa / Săscuţa (I, II, III, IV, V).

P. 474, r. 3, auzi limpede / auzi chiar (I).

P. 475, r. 19, că rău / ce rău (I, II, III, IV, V, VI).

P. 476, r. 1, de ochii negrii / de ochi negrii (I, II, III) — *r. 13,* suflete nevinovate / sufletele nevinovate (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 477, r. 23, să căutaţi / să cauţi (I, II, III) — *r. 33—34,* Vasile Baciu / Vasile însă (I, II, III).

P. 478, r. 25, Dacă m-aţi fi chemat / Dacă mă chemaţi (I).

P. 481, r. 7, de oboseală / de osteneală (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 482, r. 13, care e însă / care însă e (I, II, III, IV, V, VI — *r. 30,* nu înţelesese / nu înţelese (I, II, III, IV, V, VI).

P. 485, r. 2, cum n-am învăţat / cum n-am să învăţ (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 17,* stîrnesc zîzanie / stîrnesc zîzania (I, II, III, IV, V,).

P. 486, r. 26, acoperindu-i şi înduioşîndu-i / apropiindu-i şi înduioşîndu-i (I).

P. 487, r. 5, să ţipe de bucurie copilărească / să ţipe cu bucurie copilăroasă (I, II, III) — *r. 31,* şi cum rîde / şi cum ne rîde (I, II, III, IV, V, VI).

P. 489, r. 1, contabil din Cernăuţi / contabilul din Cernăuţi (I, II).

P. 490, r. 10, şi totuşi / dar totuşi (I, II) — *r. 11,* la largul lui / la larg (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 33,* cu ochii dulci / cu ochi dulci (I, II).

P. 491, r. 5, fiece cuvînt / fiece cuvînt al lui (I) — *r. 6* nu deschisese / nu deschidea (I) — *r .12,* n-au nevoie / n-aveau nevoie (I).

P. 492, r. 5, l-am găsit / i-am găsit (II, III).

P. 493, r. 7, strigă George / striga George (VI).

P. 494, r. 13, au domnit / domni (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 21,* mai ales / mai lesne (I, II, III) — *r. 31,* Ionel / deşi Ionel (I, II).

P. 495, r. 26, s-ar dezlega lanţurile / v-ar dezlega lanţurile (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 496, r. 5—6, tovarăş prea curios / tovarăş prea gureş (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 8,* Îşi amintea / Îşi aminti (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 9,* şi-l durea / şi-l dureau (I, II) — *r. 9—10,* îi şopti / îi şi şopti (I, II, III, IV, V, VI).

P. 497, r. 17, de mulţumire / de mulţumirea (I, II, III, IV, V) — *r. 34,* politică naţională şi uneori chiar literatură / politica naţională şi uneori chiar literatura (IV, V, VI).

P. 498, r. 2, Alături / Şi alături (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 499, r. 21, să se smulgă din lanţul / să se smulgă din laţul (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 27,* ţi-e pe lume drag / ţi-e drag pe lume (I, II, III).

P. 500, r. 3, cu trei lucrători / cu trei lucrătoare (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 18,* o femeie, venind grăbită / o femeie, venind grăbit (I, II, III).

P. 501, r. 16, Ioane / Ionică (II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 28,* sub mărul pădureţ (Transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V, VI, VII, X, XI, XII: „sub părul pădureţ". Greşeala este evidentă: Cu două pagini în urmă — *p. 500, r. 9* — se scrie: „Mărul pădureţ sub care născuse..." iar peste o pagină — *p. 502, r. 21*: „Frunzele mărului") — *r. 29,* la umbră / în umbră (I, II, III, IV, V, VI).

P. 503, r. 6, de sărbători / din sărbători (I, II, III, IV, V).

P. 507, r. 3, Amu nu mai iert / Acu nu-l mai iert (I, II

III, IV, V) — *r. 22,* să-i înveţe / să-i înveţe (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 508, r. 12, ca martor / de martor (I, II, III, IV, V) — *r. 14,* iar venea / iar venea acasă (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 17,* schimba tot planul / schimba iar planul (I, II) — *r. 18,* descoperea mereu / descopereau mereu (I, II, III, IV, V).

P— 509, r. 2, nu era / nici nu era (I, II, III, IV, V) — *r. 10,* cîte-n lună şi stele / cîte-n lună şi-n stele (I, II, III) — *r. 25,* că în nici un / căci în nici un (I) — *r. 30—31,* cu glas tremurat / cu glasul tremurat (I, II, III, IV, V, VI).

P. 512, r. 27, în vecii vecilor / în ceruri în vecii vecilor (I, II, III, IV, V, VI).

P. 513, r. 13, Şi pe urmă / Şi pe drum (I, II, III) — *r. 18,* se înfiorase (Transcris după var. I, II, III, IV, V, VI, VII; în ed. X, XI, XII: „se înfuriase").

P—516, r. 12, cu Oprea / pe Oprea (I, II) — *r. 13,* Felicitîndu-l / Felicitîndu-i (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 13—14,* de iubirea lui / iubirea lui (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 21—22,* şi viclean / şi cam viclean (I, II, III) — *r. 26,* deoarece speră / deoarece spera (IV, V, VI, VII).

P. 517, r. 8, din fericirea trăită / de fericire trăită (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 9,* în pridvor / în cerdac (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 11,* să-mi găsesc un rost / să mă aşez (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 520, r. 27, Titu pleacă / Titu pleca (I, II).

P. 521, r. 23, Dar cînd / Doar cînd (I, II, III).

P. 522, r. 14, apoi adăogă / apoi adăogînd (I, II, III) — *r. 26,* şi-i simţea / şi simte (I).

P. 524, r. 5, oraşele acestea / oraşele acelea (VII) *r. 23—24,* şi fără încetare / neîncetat (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 525, r. 31—32, la uşile / pe la uşile (I).

P— *528, r. 7,* către București / spre București (I, II, III) — *r. 13,* il asculta / il ascultă (I, II, III, IV, V) — *r. 15,* nu se speria / nu se sperie (I).

P. 529, r. 15, măcar o clipă / măcar o clipire (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 530, r. 29, de lume / de lumea (I, II, III, IV, V).

P. 531, r. 6, avu / avu loc (I, II, III, IV, V) — *r.33,* cu ochii rătăciți / cu ochi rătăciți (VI).

P. 532, r. 16, Privește departe / Privește de departe (I, II, III).

P. 533, r. 16, spectacol impresionant / spectacol încîntător (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 19,* învăluitoare / ademenitoare (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 534, r. 18, la Sibiu / în Sibiu (I).

P. 535, r. 10, își ascunse / își ascunsese (III, IV, V, VI) — *r. 15,* din ochii / în ochii (I, II, III, IV, V).

P. 536, r. 9, se tîrîse / se întoarse (IV, V, VI, VII) — *r. 14,* murmură Florica / murmură și Florica (I, II, III, IV, V) — *r. 28—29,* clăile înnegurau / clăile înnegreau (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 537, r. 7, și-l învioră / și-l înfioră (I, II, III) — *r.27,* recunoscu glasul / recunoscînd glasul (I, II, III).

P. 538, r. 2, parcă-i puse / parcă-i pusese (I).

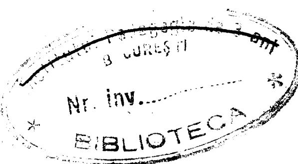
P. 539, r. 12, l-a lăsat / l-a luat (I, II, III, IV, V, VI).

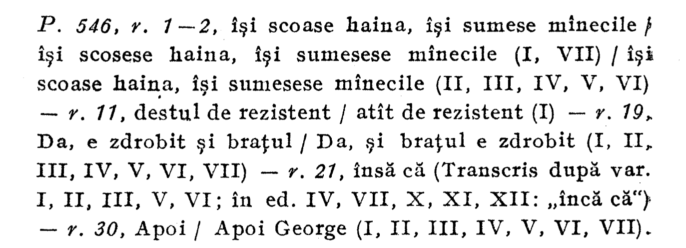
P. 540, r. 2, Sapa vîjăi / Sapa sîsăi (I, II, III; în ed. IV, V, VI, VII — transcris: „sîsîi").

P. 541, r. 8, pe vădana / pe văduva (I, II, III) — *r. 16—17,* se hotărîse ca / se hotărîse că (I).

P. 542, r. 20, Simion Butunoiu / Simion Butunoi (I, II — *r. 23,* în pridvor / în foișor (I, II, III, IV, V, VI).

P. 545, r. 12, asemenea lovitură / asemenea lovituri (I, II, III, IV, V).





P. 546, r. 1—2, își scoase haina, își sumese mînecile / își scosese haina, își sumesese mînecile (I, VII) / își scoase haina, își sumesese mînecile (II, III, IV, V, VI) — *r. 11,* destul de rezistent / atît de rezistent (I) — *r. 19,* Da, e zdrobit și brațul / Da, și brațul e zdrobit (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 21,* însă că (Transcris după var. I, II, III, V, VI; în ed. IV, VII, X, XI, XII: „încă că") — *r. 30,* Apoi / Apoi George (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 547, r. 7, îi șterseră / îi șterseseră (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 548, r. 7, cu tot neamul / cu pe tot neamul (I, II, III, IV, V) — *r. 15,* se uita / se uită (I, II, III, IV, V,VI, VII) — *r. 30—31,* acasă abia seara / acasă seara (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 549, r. 5—6, că foarte curînd / că, foarte curînd, acuzatul (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 6—7,* închisoarea tribunalului / în închisoarea tribunalului (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 551, r. 6, în Armadia / la Armadia (I, II, III, IV, V) — *r. 10,* cu monosilabe / în monosilabe (I, II, III, IV, V).

P. 554, r. 5, un bețiv / un om bețiv (I, II, III, IV, V) — *r. 7,* un simplu cărăuș / simplu cărăuș (I, II) — *r. 12,* cu numirea lui / cu numirea (I, II, III, IV, V, VI).

P. 556, r. 23—24, își potrivea rochia / își potrivea rochița (I, II, III).

P. 560, r. 2, mi-ar fi mîncat repede bănișorii / *mi-ar fi măcinat repede bănișorii* (I, II, III, IV, V).

P. 562, r. 12, vădana / văduva (I, II, III).

P. 563, r. 1, tovarășii lui / tovarășii săi (I) — *r. 20,* vreo șase / vreo zece (I, II, III).

P. 564, r. 2, și răceală / și de răceală (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 7,* de bună venire / de bine venire (I) — *r. 32,* s-a schimbat / se schimbă (I, II, III) / se schimbase (IV, V, VI, VII).



P. 565, r. 6, În sfîrşit / La sfîrşit (I, II, III) — *r. 21—22*, o blagoslovenie / o blagoslovire (I, II, III, IV) — *r. 27—28*, deşi se zice că asemenea sărutare / deşi asemenea sărutare se zice că (I, II, III).

P. 567, r. 13 o *Someşană*/ o *Ardeleană* (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 568, r. 24—25, se încăpăţîna / se încăpăţînase (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 569, r. 4, mai umilit / mai umil (I) — *r. 10*, Îşi îndeplinea / Îşi îndeplineau (VII) — *r. 16*, striga Ciocănaş / strigă Ciocănaş (I) — *r. 32*, Toţi bărbaţii (Transcris după var. I, II, III; în ed. IV, XII: „Toţi bătrînii"; greşeala este dovedită şi de repetarea aceluiaşi cuvînt în frază).

P. 570, r. 2, se apropie / se apropie îndată (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 19*, îl încurajă / îi încurajă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 22*, cu copilaşul / cu copilaş (I, II) — *r. 25*, Prin sat însă / Prin sat (I, II, III, IV, V, VI).

P. 572, r. 6, să se aşeze serios / să se aşeze mai serios (I, II, III) — *r. 18*, Ioane / Ionică (I, II, III).

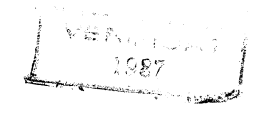
P. 574, r. 11, speranţa împodobitoare / speranţe împodobitoare (IV, V).



CUPRINSUL

ION

GLASUL PĂMÎNTULUI



Redactor: AURELIA RUSU
Tehnoredactor: IONEL GHEORGHIU

Apărut 1970. Hîrtie tipar înalt tip A de 63 g/m². Format 540×840/16. Coli ed. 35,21. Coli tipar 49,5. A. nr. 2695/1969. C. Z. pentru bibliotecile mari și mici 859—0.



Tiparul executat sub comanda nr. 90 446 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii“, Piața Scînteii nr. 1, București
Republica Socialistă România